

HUGONIS GROTH
ANNOTATIONES

IN
NOVUM TESTAMENTUM.

DENUO EMENDATIUS EDITAE.

VOLUMEN VIII.

CONTINENS ANNOTATIONES
IN
EPISTOLAS CATHOLICAS
ET
IOHANNIS APOCALYPSIN.

GRONINGAE,
Ex officina W. ZUIDEMA, Bibliopolae.

MDCCCXXX.

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM IACOBI.

· Ἡ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐπιστολὴ καθολικὴ, *beati Iacobi Epistola catholica*] Id est, ἐγκύκλιος [*circularis*], non uni Ecclesiae destinata, ut illae Pauli, sed multis exemplis missa in plures locos, ut inde et alia fierent exempla et alio mitterentur.

CAPUT I.

1. Ἰάκωβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, *Iacobus Dei et Domini Iesu Christi servus*] Non dicit *Apostolus*, ut solent Paulus et Petrus, qui id non sine causa fecere. Magnam enim auctoritatem addebat illis, quod a Christo ipso in locum qui supra omnes in Ecclesia emineret essent electi. Iacobum hunc Syrus, qui inscriptionem fecit ad has et sequentes Epistolas, putat fuisse Zebedaïdem. At id minus credibile est, quia is, ut Act. 12 discimus, prius ab Herode fuit interfectus,

A 2

quam

quam se multum extra Iudaeam promoveret Evangelii sermo. At nec Iacobum hunc esse Alphaei mihi fit probabile: adscripsisset enim et is *Apostoli* nomen. Est ergo is, qui ab Apostolis constitutus fuit Princeps presbyterii Hierosolymitani, ut Apostolis huc illuc, ut fiebat, excurrentibus, haberet coetus ille virum egregium et cui ob eximias virtutes *δικαίου* [*iusti*] nomen adhaesit, a quo regeretur. Eum Iacobum multi credidere *Apostolum* dici Gal. 1: 19. Sed minime id inde sequi ex eo loco ostendimus. Sed non fuisse Apostolum aperte indicant citati ab Eusebio libro II Hegesippus et Clemens Alexandrinus libro *Ἰνστιτούσεων* [*Institutionum*]. His adstipulatur Epistola ad Heronem inter Ignatianas, Cyrillus Hierosolymitanus, et Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis et ad Galatas et in Acta, itemque in priorem ad Corinthios et ad Galatas Chrysostomus. Idem est in Constitutionibus quae dicuntur Clementis Romani, libro perantiquo, II. 59, VIII in fine. Et sequitur hanc sententiam Eusebius I. 12. Dictus autem hic Iacobus *frater Domini*, quod filius esset Iosephi τοῦ τέκτονος [*fabri lignarii*] ex priore uxore, ut quidem sentiunt Eusebius, Hieronymus, Epiphanius, et alii quidam. Sunt qui alio modo propinquum eum κατὰ σάρκα [*secundum carnem*] Christo fuisse sentiunt. Sunt qui dubitant, haecne sententia, an illa sit verior. Ἀπόστολοι Ἰησοῦ Χριστοῦ vocantur non Apostoli soli, sed et fideles omnes, Act. 2: 18. Maxime vero qui in loco eminente sunt positi, Phil. 1: 1.

Ταῖς δώδεκα φυλαῖς, ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, *duodecim tribus, quae sunt in dispersione*] Id est, gente Israelitis qui erant extra Iudaeam. Omnis enim locus extra Iudaeam est Hebraice נחל, Graecis διασπορά, Deut. 30: 4, Neh. 1: 9, Ps. 47: 2. Syrus hic *sparsis inter gentes*. In eodem sensu usurpatur verbum נחל et vertitur διασπείρειν Lev. 26: 33, Ps. 44: 12, Ier. 15: 7, 49: 35, Ezech. 12: 14, 15, 20: 23, 22: 15, Ταῖς τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ ἐννάς [*preces eorum qui sunt in dispersione*] habes apud Iustinum Colloquio cum Tryphone. Ταῖς δώδεκα φυλαῖς sic dicitur quomodo τὸ δωδεκάφυλον Act. 26: 7. Nimirum quia duodecim filii fuere Iacobo, Gen. 35: 22, et duae tribus Ephraimi et Manassis, quanquam duplam sor-

tem

tem cepero, tamen ex nova erant stirpe: hinc sacer semper Hebraeis numerus duodenarius, Exod. 15: 27, 24: 4, 29: 12, 39: 14, Lev. 24: 5 et alibi saepe. Sunt in hac Epistola quaedam monita omnibus Israelitis communia, quaedam proprie pertinentia ad eos qui iam in Christum crediderant.

Χαίρειν, salutem] Mos salutandi, Act. 15: 23, 23: 25, 2 Ioh. 2. Sic *פָּרַח* [*pax*] Esdr. 5: 7.

2. *Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, ἀδελφοί μου, summum gaudium existimate, fratres mei*] *Πᾶσαν χαρὰν*, id est, *materiam summi gaudii*, nempe spiritualis. Nam et causa pro effectu nominari solet, et *πᾶσα* dici pro eo quod *summum* est, ut 1 Tim. 1: 15. De tali gaudio vide quae dicta Hebr. 10: 34, Act. 5: 41 et alibi. Adde Iob. 5: 16, ubi in Graeco: *Νουθέτημα δὲ Παντοκράτορος μὴ ἀπαναίλου* [*Castigationem Omnipotentis ne reprobes*]. Est et in libro Musar: *Gaude in castigationibus*.

Ὅταν πειρασμοῖς περιπέσῃτε ποικίλοις, cum tentationibus variis circumveniamini] *Περιπίπτειν* est sono neutrum, sensu passivum, et significat *circumveniri*, Luc. 10: 30, 2 Sam. 1: 6. Variarum *tentationes* *מַכּוֹת* sunt quales exsilii, confiscationis, odii, quibus subiacere solent pii, Sir. 2: 1, 1 Petr. 1: 6, 2 Petr. 2: 9. Putem hanc Epistolam scriptam tempore Edicti illius Claudiani, cuius mentio Act. 18: 2, quo tempore Iudaei, et in illis Christiani, Roma et ad id exemplum ex aliis magnis urbibus eiecti sunt, ut Iohannes ex Epheso, ut diximus in nostro ad loca quaedam Apocalypseos Commentario.

3. *Γινώσκοντες ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν, scientes explorationem fidei vestrae tolerantiam efficere*] *Δοκίμιον* est *id per quod fit exploratio*. Utitur sic Plato loquens de venulis per quas sapes diiudicamus, Rabbini dicunt *מִכָּוָה*. Itaque aliter hic sumitur *δοκίμιον* quam *δοκιμή* [*exploratio*] Rom. 5: 4, ubi dicta vide. Efficit *ὑπομονήν*, id est, firmiorem in nobis *ἔξιν* [*habitum*] producit tolerantiae.

4. *Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἔχτω, tolerantia autem opus perfectum habeat*] Talis sit animus ut nec recalcitret nec concidat, sed plane se subiiciat Divinae voluntati.

ἵνα ᾗτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, ut sitis perfecti et integri] Vox una Hebraea *ἕν* modo per *τέλειον*, modo per *ὁλόκληρον* vertitur, ut videre est Deut. 27: 6, Ios. 8: 31, 1 Reg. 8: 62, 11: 4, 15: 3, 14, 1 Par. 28: 9, Ier. 13: 19. Possunt alioqui ista distingui, ut *τέλειον* (Rabbinis *תמי*, qua voce et hic Syrus utitur) sit quod labe caret, *ὁλόκληρον* quod omnes suas habet partes.

Ἐν μηδενὶ λειπόμενοι, in nulla re deficientes] *Λειπόμενοι* *רע* hic vertit Syrus. Dicitur *רע* qui aliqua in re minus habet quam oportet. Pari sensu *λείπεσθαι* habemus his infra, hic iam mox et 11: 15.

5. *Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας]* *Si sentiat [autem vestram quis] se non satis habere prudentiae*, ad diiudicandum quid in singulis circumstantiis agendum sit.

Αἰτέτω παρὰ τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἀπλῶς καὶ οὐκ ὀνειδίζοντος, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter et non exprobat] Clarius in Manuscripto παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ διδόντος. Sed parum id refert. *Deus omnibus* (nempe pie petentibus) *dat liberaliter*, aut, ut Latinus recte hic vertit, *affluenter* (id enim est *ἀπλῶς*, ut videre est Rom. 12: 8, 2 Cor. 8: 2, 9: 13): *et non dat superbe*, ut qui verbis aut vultu imputant ac velut *exprobant* data, qualia *panem lapidosum* vocat Seneca. Pro *ἀπλῶς* Syrus hic habet *πᾶν*, id est, *effuse*. Pro *ὀνειδίζοντος* *רע* [*exprobrantis*].

Καὶ δοθήσεται αὐτῷ, et dabitur ei] Secundum conditiones quas exposuimus Matth. 18: 19.

6. *Αἰτέτω δὲ ἐν πίστει, postulet autem cum fide]* Cum fiducia impetrandi.

Μηδὲν διακρινόμενος] *לֹא יָסוּס*, nihil addubitans aut de potentia Dei aut de voluntate. *Διακρίνεσθαι*, esse quod Chaldaei dicunt *רַבְרַב*, Rabbinis *רַבְרַב*, alii *ἐνδοιάζειν* [*hesitare*] et *διστάζειν* [*dubitare*] et *ἐπαμφοτερίζεσθαι* [*alternari*], diximus ad Matth. 14: 31, 21: 21, Marc. 11: 23, Act. 10: 20, Rom. 4: 20. Vide et infra 11: 4, ubi vox eadem quae hic. *Hermas* II, 9: *Iterum dixit mihi, Tolle a te dubitationem, et nihil omnino dubites petens aliquid a Domino, etc.*

Ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ὑπιζομένῳ, qui enim hesitat, similis est undae maris,

ris, quas a vento movetur et circumfertur] Sicut marina unda a ventis impellitur et nunc huc nunc illuc iactatur, ita ipsius animus modo sperat, modo spem abiicit. In Glossario ἀνεμίζω, *ventilo*: ibidem, ῥιπίζω, *flabello*. Philo de Mundo: Πρὸς ἀνέμου ῥιπίζεται τὸ ὕδωρ [*Iactatur a vento mare*]. Rabbini dicerent וַיִּזְזֶה, Esaias 40, 54: 11. Ier. 22: 14 מַיִם ab Interpretibus nonnullis vertitur ῥιπίζω. Κλύδων, *gurgis, unda* in Glossario, חַל Hebraeis. Par similitudo Esai. 57: 20, *ut mare impulsus*, ubi Graeci, κλυδωνισθήσονται.

7. Μὴ γὰρ οἰεσθῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, *neque enim cogitet homo ille]* Talis aliquis. Μὴ οἰεσθῶ 20° 27.

Ὅτι λήψεται τι παρὰ τοῦ Κυρίου, *se obtenturum aliquid a Domino]* Eorum quae petit. Παρὰ τοῦ Κυρίου, *a Christo*, id est, per Christum, qui preces nostras Deo commendat. Λαμβάνειν hic est *obtinere*, 20° Rabbiniis.

8. Ἀνὴρ διπνυχός, *vir duplici animo]* Id est, διστακτικὸς [*dubitans*], ut iam diximus. Habes hoc nomen et infra 4: 8. Habet et in Physiognomonicis Adamantius. Dicuntur autem *duplici* esse animo, qui

— διάνδιχα θυμὸν ἔχουσι,

[— *dubiosa mente vacillans*];

aut quibus

— δίχα θυμὸς ὁρᾶται,

[— *animus per utrumque movetur*],

ut Homerus loquitur.

Ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ] *Fluctuans in omnibus suis actibus*. Nam actus ὁδοῖς [*vias*] dicere mos est Hebraeorum. Qui fide vacillat, is necesse est actiones edat varias atque inter se multum discrepantes. Haec est illa *assidua mutatio propositi*, et *nusquam residentis animi volutatio*, ac *vita pendens*, ut Seneca libro de Tranquillitate loquitur. Idem de Vita beata: Turbo quidam animos nostros rotat et involvit fugientes petentesque eadem, et nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit. Et de Otio: Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus, petita relinquimus, relictā repetimus. Epistola XX: Vitium est haec diversitas, et signum vacillantī animi, ut nondum habentis tenorem suum.

9. Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, *glorietur autem frater humilis ob sublimitatem suam*] Καυχάσθω, id est, ἀγαλλιάσθω, *laetetur*, ut alibi exposuimus: ὁ ταπεινὸς *qui abiectae est sortis*. Vertitur sic Hebraeum וְשׁ Ps. 82: 3, Prov. 30 34, Esai. 11: 4, 14: 32, 32: 7, 49: 13, 54: 11, 66: 2, Ier. 22 16, Amos. 2: 7, Soph. 2: 3. Vide Luc. 1: 48. *Ob sublimitatem suam* וְשׁוֹרָר, id est, ob honorem in eo positum quod Dei filius censetur.

10. Ὁ δὲ πλούσιος ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, *dives autem ob humilitatem suam*] Supple ταπεινοῦσθω [*submissus sit*], quod partim ex contrario praecedente (sicut 1 Tim. 4: 3 et alibi), partim ex nomine sequente satis intelligitur. Dives submissum gerat animum, considerans suam vilitatem, id est, sortis suae instabilitatem. Idem sensus 1 Tim. 6: 17.

Ὅτι ὡς ἄνθος χόρτον παρελεύσεται, *quoniam sicut herbae viror transibit*] Χόρτος Hebraeis est omnis herba וְשׁ, ut diximus Gen. 1: 11, ἄνθος vero *viror*. Eadem similitudo Ps. 37: 2, Esai. 40: 6 et 7, 1 Petr. 1: 24. Neq. multum dissidet illa quae est Sir. 14: 17. *Παρελεύσεται* וְשׁוֹרָר.

11. Ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο, *oritur enim sol cum aestu, et arefacit herbam, et viror eius decidit, et decor vultus eius abiit*] Sunt ἀόριστοι [*aoristi*] pro praesenti aut quovis tempore. Et praeterea Hebraismus, *Sol oritur et arefacit*, pro *Sol, ubi ortus est, arefecit*. Solebat solis ortum comitari ventus qui καύσων dicitur Ion. 4: 8, ubi est וְשׁוֹרָר, in Graeco ἀνατείλας. Est autem καύσωνος proprium ξηραίνω, ut vides Ezech. 17: 10, ut et solis, Matth. 13. 6. Ἐξέπεσε, וְשׁוֹרָר Syrus, id est, *abiit*. Ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου more Hebraeorum, qui cuiusvis rei quod in adspexit venit vocant וְשׁוֹרָר [*vultus*]. Syrus hic habet וְשׁוֹרָר וְשׁוֹרָר [*decor adspexit illius*], id est, id quod adspexu erat pulchrum.

Ὁὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται, *ita et dives in processibus suis marcescet*] Futurum pro potentiali. Si diu procedit, nempe vivendo, facile marcescet, id est, opibus suis destituetur. Persequitur com-

pa-

parationem. Nam μαραίνεσθαι dicuntur proprie quae virorem speciemve floridam amittant, 𐤇𐤃 Hebraice. Ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ, 𐤏𐤃𐤏𐤃. Conferendus cum hoc loco ille Philonis libro de Sacrificantibus: Ἔσω δὴ, φησὶ, μόνος Θεὸς αὐξημά σου καὶ μέγισον κλέος, καὶ μήτ' ἐπὶ πλούτῳ, μήτ' ἐπὶ δόξῃ, μήθ' ἡγεμονίᾳ, μήτε σώματος εὐμορφίᾳ, μήτε ῥώμῃ, ἣ τοῖς παραπλησίοις, ἐφ' οἷς εἰώθασιν οἱ κενοὶ φρενῶν ἐπαίρεσθαι, σεμνυνθῆναι λογισάμενος, ὅτι πρῶτον μὲν ἀμέτοχα ταῦτ' ἐστὶ τῆς ἀγαθοῦ φύσεως· ἔπειτα δέ, ὅτι καὶ ὀξείαν ἔχει τὴν μεταβολήν, μαραινόμενα τρόπον τινὰ πρὶν ἀνθῆσαι βεβαίως [Solo, inquit, Deo gloriare. Hic tibi honore esto maximus. Nec tu tibi ob divitias, neque ob honores, neque adeo ob principatum place: nec te forma aut robur efferat, eorumve quid, quae amentibus fere cristas addunt. Primum enim hoc cogita, haec ad bonorum naturam non pertinere: deinde momento mutari saepe, et priusquam effloruerunt quodammodo marcescere].

12. Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμὸν, beatus vir qui suffert tentationem] Id est, qui adversis exploratur. Nam ὑπομένειν hic sumendum, ut Hebr. 12: 7. Ostendunt id sequentia. Videtur respici locus Iob. 5: 17, ubi est, Μακάριος ὁ ἄνθρωπος ὃν ἐλέγξει ὁ Κύριος [Beatus homo quem corripit Dominus]. Et hoc loco Manuscriptus habet non ἀνὴρ, sed ἄνθρωπος.

Ὅτι δοκιμὸς γινόμενος; quoniam cum probatus fuerit] Cum factus sit (id est, apparuerit) probus sive constans. 𐤏𐤃 2 Par. 9: 17. Vide Rom. 14: 18, 16: 10, 1 Cor. 11: 19, 2 Cor. 10: 18, 13: 7, 2 Tim. 2: 15.

Λήψεται στέφανον τῆς ζωῆς, accipiet coronam vitae] Pro στέφανον in Arabico est 𐤇𐤃, quod Chaldaei efferant 𐤏𐤃; proprie est corona regni. Sic habet Paraphrastes Esth. 1: 11, 2: 17, Cant. 5: 7. Vocatur autem corona vitae, quia datur in vita illa aeterna, sicut Apoc. 2: 10. Hic est sensus mysticus eius quod sequitur apud Iobum 5: 19.

Ὅν ἐπηγγέλματο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, quam promisit Dominus ipsum diligentibus] Atque ideo dicitur τῆς δικαιοσύνης στέφανος [corona iustitiae], 2 Tim. 4: 8. Vide Luc. 22: 29. In Manuscripto non est ὁ Κύριος. Itaque subauditur Θεός [Deus], ut Hebr. 13: 15 et alibi. Nec aliter hic legerunt et acceperunt Syrus et Latinus.

13. *Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ πειράζομαι, nemo cum tentatur dicat, a Deo tentor*] *Nemo vestrum, ubi in mala incidit, putet a Deo ea sic dirigi, ut per ea vestrum aliquis in peccatum impellatur, πρὸς τὸ τίκτειν ἁμαρτίαν [ad pariendum peccatum], ut mox sequitur, quasi Deus inevitabiles nobis ad peccandum iniiciat necessitates. Hoc ideo dicit ne multis malis pressi succumberent. Cohæret enim hæc adhortatio cum iis quæ sequuntur infra 16, 17. Plane idem huius loci sensus est qui 1 Cor. 10: 13. Non ideo adversa vobis immittit Deus, ut vos peiores faciat, sed ut meliores. Ne despondete animum. Deus bene volentibus aderit. Nota ἀπὸ pro παρὰ, quod et alibi observavimus. Tertuliano, de Oratione, *Diabolus tentat, Deus probat*. Hinc Diabolus vocatur ὁ πειράζων [*Tentator*] Matth. 4: 3.*

Ὁ γὰρ Θεὸς ἀπειράσος ἐστὶ κακῶν, Deus enim non potest tentari malis] Sicut ipse ad actiones pravas seduci nequit. Frequentius apud Graecos est ἀπείρατος. Sed nec alterum illud contra ἀναλογίαν [*normam vulgarem*] est. Et in Glossario reperio ἀπείρατος, *intentabilis*.

Πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα, et ipse neminem tentat] Sic nec ipse amat alios seducere. Qualis ipse est, tales ut sint homines optat.

14. *Ἐκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, sed a sua quisque tentatur concupiscentia*] *נְיָן נָפֶשׁ [ex inclinatione prava], ut loquuntur Hebraei. Si per adversa a Deo abducimur, non Deus in causa est, sed quod bona huius vitae, vitamque hanc ipsam plus amamus quam fieri oporteret. Hanc ἐπιθυμίαν significabat Eva, ut et in Allegoriis et alibi explicat Philo.*

Ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος, abductus et pertractus] *Ἐξελκόμενος נִשְׁחָט, ita ut abducatur a recto; δελεαζόμενος, ita ut pertrahatur ad mala scilicet, ut pisces esca. Frequens similitudo. Sic Graeci scriptores optimi dicunt γαστρὶ et λόγοις δελεάζεσθαι [ventre et verbis illici]. In Glossario, δελεάζω, illecebro, pellicio, allicio, illicio. In Syriaco ܠܚܝܬܐ ܕܡܝܬܐ.*

15. *Εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum*] *Συλλαβοῦσα τίκτει ܠܗܝ ܢܝ [concepit et peperit]. Primus Evæ par-*

partus Cain. Homo terrestria cogitans per Adamum figuratus, et adhaerens ei cupiditas per Evam significata, per se (id est, nullo Dei Spiritu sublimiore interveniente) quid producere de se potest nisi pravam? Philo in Allegoriis: Ἀφροσύνη δὲ ἐστὶ κύριον ὄνομα ὠδίνουσα, ὅτι ὁ ἄφρων νοῦς ἀνεπίκτων ἔργων ἐκάσποτε ἐν ὠδινήσει ἐστίν. Ὅταν χρημάτων ἐρᾷ ὠδίνει, ὅτε δόξης, ὅτε ἡδονῆς, ὅτε ἄλλου τινός [Est enim proprium imprudentiae nomen parturiens, quoniam imprudens mens illicita plerumque parturit. Cum pecunias amat parturit, cum gloriam, cum voluptatem, cum id genus alia concupiscit]. Et postea: Τῆς γὰρ κακίας ἡ μὲν ἐν σχέσει θεωρεῖται· ἡ δὲ ἐν κινήσει θεωρεῖται. Νενύει γὰρ πρὸς τὰς τῶν ἀποτελεσμάτων ἐκπληρώσεις, ἣ ἐν τῷ κινεῖσθαι [Pravitas altera in habitu est, altera in motu. Laborat enim ut operis aliquid efficiat, quae in motu est], etc. Plotinus citatus Theodoretō libro VI contra Graecos: Ὀλίγη κατ' ἀρχὰς τροπὴ γενομένη προϊοῦσα αὐτῇ πλεῖον καὶ μῆζον τὸ ἁμαρτανόμενον αἰὲ ποιεῖ· καὶ σῶμα δὲ συνέξη καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐπιθυμία [Qui vel paululum initio deflectat, is, quo pergit longius, eo aberrabit magis. Corpus porro ubi exstitit, necessario exstitit et concupiscentia].

Ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκνέει θάνατον, peccatum vero cum adultum fuerit, parit mortem] Ἀποκνέει ἡ Εὐα. Eva non peperisset morituros, nisi Adam actu ipso peccasset. Sic et nos non damnabit morti affectus, si abortiat, sed ita demum si deliberatas easque malas actiones pariat. Non mori tantum, sed et in morte manere poena est peccati, id est, exitus vitae non Christianae, 1 Cor. 15: 55, 56. Ἀποκνέω vel ἀποκνέω vox est bene Graeca, quam et mox habebimus c. 18. Utitur Plutarchus aliquoties. In Glossario, ἀποκνήσασα, enixa: ἀποκνέω, enitor.

16. Μὴ πλανᾶσθε, nolite errare] Mos loquendi ubi falsas opiniones, quae aut irrepsere in quorundam animos, aut irrepere possent, amoliri volumus. Sic 1 Cor. 6: 9, 15: 33, Gal. 6: 7, 1 Ioh. 3: 7.

Ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, fratres mei dilecti] Benigna allocutio, qualis et 1 Cor. 15: 58, Eph. 6: 21, Col. 4: 9, 14, Philem. 16. Sic et infra 19 et 2: 5. Hoc vult, Ne

Ne putate vestrum stadium sufficere sine precibus, ut Iudaei non pauci existimant. Precibus opus est, et quidem indefessis. Vide Luc. 18: 1. Ἀγαπητοὶ Syrus vertit כחית, quod illa lingua blandum admodum vocabulum est.

17. Πᾶσα δόσις ἀγαθή] *Largitio vere bona*, id est, quae nos bonos faciat, Matth. 7: 11. *Datum* pro Graeco δόσις etiam Cicero et Seneca usurpant.

Καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, *et omne donum perfectum*] Id est, quod nos perficiat, sive perducatur ad vitam aeternam. Sic τελειοῦσθαι habemus Hebr. 2: 10, 11: 40.

Ἀνωθέν ἐστὶ, *desursum est*] Vide Ioh. 3: 31, 9: 11. Sic et infra 3: 15, 17. Philo de Confusis linguis: Καὶ μὴν σφαλλομένων γε τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ τε νοῦν καὶ αἰσθησὶν κριτηρίων, ἀνάγκη τακίλουθον ὁμολογεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς τῷ μὲν τὰς ἐννοίας, τῇ δὲ τὰς ἀντιλήψεις ἐπομβρεῖ καὶ ἔστιν οὐ τῶν καθ' ἡμᾶς μερῶν χάρις τὰ γινόμενα, ἀλλὰ τοῦ, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν, δωρεὰ πᾶσαι [Cum nos de iis, quae aut sensu aut mente percipimus non recte iudicemus; negari non potest, quin et menti hoc ipsum ut intelligat, sensui ut sentiat, largiatur Deus: nec si quid ex hisce commodi capimus id corpori animoque nostro, sed ei, qui et nos quoque condidit, Deo acceptum ferendum sit].

Καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, *descendens a Patre illuminationum*] Par locutio cum illa Hebr. 12: 9, τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων [Patri Spirituum]. Deus sicut spirituum sive donorum spiritualium auctor, ita specialiter etiam illarum illuminationum quae rectius πῶς dicuntur, quam fulgores illi in pectorali summi Sacerdotis. Pater Hebraeis auctor rei, Gen. 4: 19, 20. Καταβαλεῖν πῶς dicitur quod a Deo venit, Ioh. 1: 33.

Πᾶρ ὃ οὐκ ἐν παραλλαγῇ ἢ τροπῇ ἀποσκίασμα, *apud quem non est transmutatio nec abscessus umbra*] Omnes hae voces sunt Astronomicae. Nam Deus soli comparatur, ostenditurque multo eius lux solis perfectior. Sol παραλλαγὰς sive παραλλάξεις habet, ut et Plato dicit in Timaeo, aliter conspicitur in ortu, aliter in meridie, aliter in occasu. Praeterea habet τροπὰς, ἀπὸ αὐτῶν a nobis abscessus, quos solstitia dicimus, Graeci τροπὰς, Avienus vertit pulsus. Pro iis abscessibus alias nobis umbras iacit, quod est ἀποσκιάζειν. Et pro ἀποσκίασμα

vocem quae *umbra* significat posuere hic Syrus et Arabi. Deus non oritur, nec occidit, nec abscedit: sed semper propinquus est se invocantibus. Easdem luces iacit sine umbrae mixtura. Mal. 3: 6, Ἐγὼ Κύριος οὐκ ἡλλοίωμαι [*Ego Dominus non mutor*].

18. Βουληθεὶς ἀπεκύνῃσεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, quia voluit genuit nos verbo veritatis] Deus olim Israelitas genuisse dicitur cum eos ex Aegypto liberavit, Dent. 32: 18. At nunc multo excellentius eos genuit ad vitam aeternam per Euangelium, 1 Petr. 1: 23, idque ideo quia voluit nullis nostris operibus ad id excitatus, Eph. 1: 4, 5. κατὰ [sua voluntate].

Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχὴν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων, ut simus primitiae aliquae creaturarum eius] ὡς τὸ πρῶτον [initium viae eius]. Κτισμάτων intellige καινῶν sive νεῶν [novarum] quod non semper exprimitur, sed ex rei natura intelligitur, ut Eph. 2: 10, 3: 9. Ἀπαρχαὶ dicuntur qui ante alios vocati sunt, Rom. 16: 5, 1 Cor. 16: 15. Ideo Iudaeis id nomen tribuitur Rom. 11: 16, qui etiam dicuntur προηλπικότες [qui ante speraverunt] Eph. 1: 12, electi ἀπ' ἀρχῆς [a principio] 2 Thess. 2: 13.

19. Ὡς αἱ ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, itaque fratres mei dilecti] Cum in id tendant adversa, quae nobis immittuntur, ut fiamus meliores, ut dictum supra 4, ac praeterea Deus nos tanta vocatione dignatus sit, ut iamiam dictum. Pro ὥς Manuscriptus habet ἴς [scitote], et sic legit Latinus.

Ἐγὼ πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum] Ideo Philosophi aiunt nobis datas aures duas, linguam unam: et aures patulas, linguam septo dentium obvallatam. At multi sunt quibus dici potest Sophocleum illud:

Βούλει λέγειν τι καὶ λέγων μηδὲν κλύειν.

[Hac lege loqueris, audias contra ut nihil.]

Vide Prov. 10: 19 et 13: 3 et 17: 28.

Βραδὺς εἰς ὀργήν, tardus ad iram] ὅτι τῷ vel ὅτι τῷ.

20. Ὁργὴ γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ καταργάζεται, ira enim viri iustitiam Dei non operatur] Si quis cito et saepe irasci assuescat, is iustitiam Dei (id est, inter-

nam

nam quam Deus requirit) non adipiscetur, aut si adeptus est, amittet. De iustitia illa Dei sive interna vide Matth. 5: 20, Rom. 3: 21, 22, 10: 3, 2 Cor. 5: 21.

21. *Διὸ, propter quod*] Hoc quoque refer ad ea ad quae referunt illa supra 19.

Ἀποθέμενοι πάσαν ῥυπαρίαν, abiciētes omnes sordes] *Ῥύπος* et *ῥυπαρία sordes* significat, interpretante Glossario. Et solet de corporis sordibus dici, 1 Petr. 3: 21, inde ad animum transfertur: significatque omne id quo inquinatur animus, ut videre est Esai. 4: 4. Etiam Iob. 14: 4 *κῶς* vertitur *ῥύπος* [*sordes*]. Syrus hic habet *ܡܢܚܡܐ* a verbo *ܡܢܚܡ* Syriaco quod *inquinare* significat, et reperitur etiam Cant. 5: 4.

Καὶ περισσείαν κακίας, et abundantiam malitiae] Videtur exprimere voluisse vim vocis Hebraeae *רָעָה* quae proprie *praesepitium* significat, sed transfertur ad omnia ea quae ut inutilia reiici debent. In Manuscripto est *περίσσευμα*.

Ἐν πραότητι δέξασθε, cum mansuetudine suscipite] *Ἐν πραότητι* hic est *animo docili*: quomodo *πραότης* sumi videtur et Ps. 45: 5.

Τὸν ἔμφυτον λόγον] *Verbum illud quod Apostolorum opera vestris animis inseritur*. Quod Latini *insitionem* vocant, id Theophrastus Graecique alii *ἐμφυτεῖαν*. In Glossario, *ἔμφυτον, insitum*. Vide Matth. 13: 3 et ibi dicta, et 1 Cor. 3: 6. Syrus hic *ܡܢܚܡܐ*, id est, *plantatum*, bene.

Τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν, quod potest salvare animas vestras] Est enim Evangelium *potentia Dei ad salutem*, Rom. 1: 16.

22. *Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί, estote autem factores verbi, nec tantum auditores*] Par admonitio ei quae est apud Matthaeum 7: 21, 24, 26, ubi dicta vide. Rabbini dicunt duas esse coronas, alteram *קוראן auditionis*, alteram *קענדן operis*. Vide Exod. 19: 5. Et Hebraei de pio, *Discit ut faciat*.

Παραλογιζόμενοι ἑαυτοὺς, fallentes vosmetipsos] Qui tantum audiendo verbum Dei et profitendo Christianos se esse sine factis piis servari se posse sperant, *semet fallunt*. *Παραλογίζεσθαι* pro *πλανᾶν* [*seducere*] habemus et Col.

Col. 2: 4, Iud. 16: 13, Gen. 29: 25 et alibi. Sic *ἐαυτοὺς πλανῶμεν*, 1 Ioh. 1: 8.

23. Ὅτι εἰ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ καὶ οὐ ποιητὴς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοῶντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ, *quia si quis auditor est verbi nec factor, hic similis est viro faciem nativam videnti in speculo*] Ὅτι deest in Manuscripto, ut et apud Syrum. Ἔοικε *similis est*, καὶ Syro. Κατανοεῖν hic est *conspicere*. Respondet Hebraeo וַיִּבְטֹחַ et וַיִּשְׁתַּחֲוֶה, et Syriaco ܟܬܝܢܐ. Sic et Matth. 7: 3, Luc. 6: 41, Act. 7: 31, 32, 11: 6, 27: 39. Γένεσις vero hic et infra 3: 6, ut et Sap. 1: 14 et 14: 27, id quod alicui *naturale* est significat. Τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως Proclus dixit τὸ ἀρχέτυπον [*archetypum*]. Perinde est atque suam ipse faciem videret, quia ei plane respondet id quod est in speculo. Sic dicimus:

Nuper me in litore vidi.

24. Κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν καὶ ἀπελήλυθε, *vidit enim se et abiit*] Mulieres solent diu inhaerere speculo, ut ad id se forment: viri vix conspecto speculo solent abire, nec curare quales sint.

Καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν, *et statim oblitus est qualis sit*] Facile enim obliviscimur quae non multum curamus. Εὐθέως in momento vertit Arabs.

25. Ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ παραμείνας, *qui autem inspectaverit in legem perfectam libertatis et inhaeserit*] Νόμον τέλειον vocat Evangelium comparatum Legi Mosis minus perfectae: Hebr. 7: 19, 2 Cor. 3: 6. Id ipsum Evangelium comparat speculo. Et bene, ostendit enim nobis nos quales sumus. Sed non satis est παρακίπτειν, id est, *quovis modo inspectare* (ita enim id verbum sumitur 1 Petr. 1: 12 et Ps. 33: 14, et Syrus hic recte posuit ܠܝܬܝܢ, quanquam proprie de iis dicitur qui *per fenestram prospectant*, ut Gen. 26: 8, 1 Par. 15: 29, Prov. 7: 6, Cant. 2: 9): *inhaerendum* est, sicut foeminae faciunt, quae ad singulos capillos bene ponendos de speculo consilium sumunt.

Οὗτος οὐκ ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς γεγόμενος, *hic non auditor oblivionis factus est*] Auditor oblivionis, locutione Hebraea, id est, *obliviosus*. Ἐπιλησμονῆς voce usus est Cratinus, teste Scholiaste ad Nubes Aristophanis et Suida.

Ἀλ-

Ἀλλὰ ποιητὴς ἔργον, sed effector operis] Singulare pro plurali. Effector eorum operum, quae Evangelica Lex exigit.

Οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται, hic beatus ob actionem suam erit] Est pulchra ἀναφορὰ [*repetitio*] in pronomine οὗτος. *Ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ* hic valet *ob actionem*, id est actionea, *ipsius*. Sic περὶ τῆς ποιήσεως Exod. 32: 34. Quo loco in aliis nonnullis πᾶν vertitur ποιήσεις.

26. *Εἰ τις δοκεῖ θρησκός εἶναι ἐν ὑμῖν, εἰ quis autem inter vos existimat se religiosum esse]* Frequentius est *θησκευτής*, quod in Glossario exponitur *religiosus*. Sed *θρησκός* etiam Hesychius alibi reperit. Syrus et Arabs vertunt *ministrans Deo*: et δοκεῖ, ὡς Syro: *existimat*.

Μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν αὐτοῦ, non refrascans linguam suam] Saepe reprehendit maledicentiam, quod videret id vitium late regnare apud Hebraeos. Et frequens in hac re comparatio a fraeno desumpta. Nam sic ἀγαλίνων ζομάτων τέλος δυσυχίαν [*finem effraenati oris miseriam*] dixit Euripides. Talis et Ps. 39: 2. Graeci dicunt *γλώσσης κρατεῖν* [*temperare linguam*].

Ἄλλ' ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, sed seducens cor suum] Locutio Hebraea ut videre est Iob. 31: 27. *Lactat se vana spe*. Syrus כחל הן מנחם, *seducit sibi cor suum*.

Τούτου μάταιος ἡ θρησκεία, huius vana est religio] Nihil illi proderit talis imaginaria religio. *Μάταιον quod effectum caret*, 1 Cor. 15: 17, Tit. 3: 9. *Θρησκεία* ὡς Syro, Arabi كمال. Et dicitur hic *θρησκεία* voce ista generali, ut et bonam et malam religionem comprehendat. Vide Sap. 14: 18, 27. Apparet id ex sequentibus. Dictum maxime hoc saeculo cogitandum.

27. *Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος]* *Religio vera et non adulterina*. Similitudo sumpta a gemmis, in quibus requiritur ut et sinceræ sint et non ulceratae. In Manuscripto connectitur hoc non male cum praecedentibus, hoc modo, *θρησκεία γάρ* [*religio enim*]. Et sic legit Syrus. *Καθαρὰ* כח, quomodo et hic Arabs. *Ἀμίαντος*; כשירה *sancta* Syro, Arabi *pura*.

Παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, apud Deum et Patrem] Id est; ex existimatione Dei, qui et Pater est noster. *Καὶ* hic ponitur ut 2 Cor. 1: 3, Eph. 1: 3, 4: 6; 5: 20, Phil. 4: 20, Col. 1: 3, 2: 2, 1 Thess. 1: 3, 3: 11, 2 Thess. 2: 16.

Αἰ-

Αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, haec est, visitare pupillos et viduas in aerumna eorum] Ex specie genus intelligitur, ut Matth. 25: 35. Sic, *ius dicite pupillo, defendite viduam*, apud Esaiam 1: 16. Religio vera fidem quidem requirit, sed perficitur duabus maxime rebus, beneficentia et vitae puritate. *Ἐπισκέπτεσθαι* hic sumitur ut Matth. 25: 36, 43. Vnde Syrus hic. *Ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, in angustiiis earum* vertit Arabs.

"*Ἀσπίλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου, immaculatum se custodire a mundo*] Id est, a malis mundi exemplis. Vide Ioh. 17: 14, 1 Ioh. 2: 15, 5: 19. "*Ἀσπίλον* habuimus et 1 Tim. 6: 14 et 2 Petr. 3: 14. Hebraice vertere liceat π. Syrus hic *כִּלְכִּל* *כִּלְכִּל* sine macula. Idem τηρεῖν bene vertit *כִּלְכִּל* *custodire*.

CAPUT II.

1. Ἀδελφοί μου, *fratres mei*] Ut supra 1: 2, 16.

Μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν πίσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης, *ne personarum respectu detinete fidem de Domini nostri Iesu Christi gloria*] Recte haec construxit Syrus hoc modo, τὴν πίσιν τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Et ἔχετε idem est quod κατέχετε [*detinete*] Rom. 1: 18. Et dicitur πίσιν δόξης sicut πίσιν Ἰησοῦ Χριστοῦ Gal. 3: 22, Phil. 3: 9, πίσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ [*fides Filii Dei*] Gal. 2: 20, pro quo alibi πίσιν ἐν Χριστῷ [*fides in Christum*], ut 1 Tim. 1: 13, 2 Tim. 3: 15. Hoc ergo vult: *Ne fidem illam quam habetis de Christi gloria (sive de Christo in summam claritatem evecto, nempe propter obedientiam) detinete velut captivam atque inefficacem, propter respectus illos qualitatum nihil ad rem Christi pertinentium.* Sicut in iudiciis est προσωποληψία, ubi alia respicit index quam quae sunt in causae meritis, ut attigimus Matth. 23: 16, ita in Evangelica re προσωποληψία est alios aliis praeferre, ob ea quae ad Evangelium nihil pertinent. Προσωποληψίας in numero multitudinis haud facile reperias apud elegantiores scrip-

tores Graecos. Sed nostri Scriptores pluralia inusitata saepe faciunt de singularibus usitatis.

2. Ἐὰν γὰρ εἰέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ, εἰ enim quis introierit in conventum vestrum] Quanquam usus posterior recepit, ut *synagoga* de coetu Iudaeorum, de coetu vero Christianorum *ecclesia* dicatur, tamen et *ἐκκλησίαν* saepissime dici de coetu Iudaeorum ostendimus ad Matth. 16: 18, et contra *synagogam* de coetibus Christianis Act. 15: 21. Et ita omnino sumendam hanc vocem ostendunt verba praecedentia. Ἀνὴρ, ὅς, id est, *aliquis*.

Χρυσοδακτύλιος; aureum annulum habens] Non ineleganter fecit nomen compositum ad instar aliorum, quae in Graeco erant recepta. Annulus aureus non minus apud veteres Hebraeos quam apud alias gentes gestamen honoratorum ac ditiorum, Gen. 38: 18, 25, 41: 42, Esai. 3: 19.

Ἐν ἐσθῇτι λαμπρᾷ, veste splendida] Vestitus splendide, תפארתו בגדו Gen. 27: 15. Vide Luc. 16: 19, Apoc. 15: 6, ubi vox Hebraea תפארת quam hic usurpat Arabs, 18: 14, 19: 8, 22: 1, 16. Menander:

Λαμπρῶς τε πλούτῳ καὶ γένει γαυρούμενον.

[*Superbe qui divitiis utatur suis.*]

Ostendit hunc sensum et sequens oppositio. Syrus λαμπρᾷ vertit כחשׁ *pulchra*. Arabs eodem sensu.

Εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχός, introierit autem et pauper] Id est, *homo pauper*. Nam sic vox πτωχῶν non raro apud nostros Scriptores sumitur, ut videre est Marc. 12: 41, Luc. 14: 13. Arabi est مكسوس, sicut כסוס Eccl. 4: 12. Hinc Italicum *meschino*.

Ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῇτι, sordida veste] Veste nec nitida nec elegante, באס בגדו שחור, Zach. 3: 3, 4. Sic Cicero ex Caecilio:

Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Virgilius:

Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.

Sic. Zach. 3: 3 et 4 באס בגדו vertitur ἱμάτια ῥυπαρά [*vestimenta sordida*].

3. Καὶ ἐπιβλέψατε ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπράν, et suspiciatis eum qui indutus est veste praeclara]

Ἐπι-

Ἐπιβλέπειν hoc quidem loco est quod Latini dicunt *suspiciere*.

Καὶ εἶπητε αὐτῷ, et dixeritis ei] Vos nempe qui curam habetis rerum istarum, id est, Diaconi. Vide Clementis Constitutiones II. 57, 58. Locus est insignis. In Manuscripto hic deest αὐτῷ, ut nimirum quod sequitur οὐ [*tu*] sit *δεικτικόν* [*demonstrativum*].

Σὺ κάθου ὥδε καλῶς, tu sede hinc bene] Id est, *decore, honorate*, Arabs. In Ecclesia sunt et sui sedilium ordines, sed ex virtutibus, non ex opibus. Tertullianus Apologetico: *Praesident probati quique Seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti*. Sic inter feminas primus locus viduis univiris, proximus virginibus, deinde matronis. Recte vero Iacobus cum intellexisset morem invalescere dandi *προεδρίαν* [*primarium locum*] ex opibus non ex virtutibus, huic malo multa post se mala tracturo occurrit. Etiam in Republica egregium illud sive Sallustii sive alterius, qui C. Caesari dat consilium: *Ergo imprimis auctoritatem pecuniae demito, neque de capite, neque de honore ex copiis quisquam magis aut minus iudicaverit: neque Praetor neque Consul ex opulentia, verum ex dignitate creetur*.

Καὶ τῷ πτωχῷ εἶπητε· Σὺ σῆθι ἐκεῖ, pauperi autem dicatis: Tu sta illic] Iuvenes multum stare solebant. Philo de Vita contemplativa: *Οἱ παρεστῶτες νέοι* [*Adstantes iuvenes*]. Clemens Constitutionum dicto loco II. 57: *Οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθεζέσθωσαν ἐὰν ᾖ τόπος, εἰ δὲ μὴ, σκηπέτωσαν ὀρθοί* [*Iuniores seorsim sedeant, si sit locus, sin minus, stent erecti*].

Ἡ κάθου ὥδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου, aut sede hinc sub scabello pedum meorum] *Ad pedes meos*, qui locus discentium. Vide quae diximus Act. 22: 3. Illud ὥδε *hinc* abest in Manuscripto.

4. *Καὶ οὐ διακρίθητε ἐν ἑαυτοῖς*] *Annon discrimen fecistis apud vos ipsos*, id est, ex carnali affectu. Interrogative enim haec legenda, quomodo legit Syrus. *Διακρίνεσθαι* idem quod Activum *διακρίνεις* Act. 11: 2, 15: 9, Iud. 22.

Καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν, et facti estis iudices cogitationum malarum] Genitivus hic est non

obiecti, sed attributi. *Iudicatis secundum malas cogitationes.* Praefertis enim caduca duraturis. Διαλογισμούς πονηροὺς habemus et Matth. 15: 19, κακοὺς Marc. 7: 21.

5. Ἀκούσατε] Id est, *animum attendite*, ut Matth. 11: 15.

Ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, *fratres mei dilecti*] Sic 1 Cor. 15: 58, Eph. 6: 21, Col. 4: 7, 9, supra 1: 16, 19.

Ὁὐχ ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τοῦ κόσμου τούτου, *nonne Deus elegit pauperes huius mundi*] Pauperes plurimos sibi in peculium secrevit. Vide Matth. 20: 16, 1 Thess. 1: 4, et quae dicta ad Eph. 1: 4. Et dixit πτωχοὺς τοῦ κόσμου, *qui mundo videntur pauperes*, ut melius inferret ἀντίθετον [oppositum] quod sequitur.

Πλουσίους ἐν πίσει, *divites fide*] Ne quis putaret pauperes omnes esse a Deo tanquam peculium ipsius sepositos, addit, sed *abundantes fide*. Nam ita vocem πλούτου et πλουσίου vidimus sumi Rom. 2: 4, Eph. 2: 4 et alibi. Tales autem plures semper reperti in pauperum quam in divitum grege, ob causas quas attulimus ad Matth. 5: 3 et 1 Cor. 1: 26.

Καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας, ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, *et heredes regni, quod promisit ipsum diligentibus se*] Illud καὶ rectius abest in Manuscripto. Et intelligitur *ut essent heredes*, quod supplevit Syrus. Sic post ἐξελέξατο sequitur εἶναι [esse] Eph. 1: 4. Talia autem verba saepe subaudiuntur. Promissum est regnum illud aeternum Deum diligentibus 1 Cor. 2: 9, 2 Tim. 4: 8. Adde Tit. 1: 2.

6. Ὑμεῖς δὲ ἡτιμάσατε τὸν πτωχόν, *vos autem despiciatui habuistis pauperem*] Ἀόριστος [aoristus] pro quovis tempore, ut et supra 4. Ἡτιμάσατε, *despiciatui habuistis*, ut hic Syrus. εἴη γῆ, ὁ καταγελαῶν πτωχοῦ [qui sub-sahnat pauperem], Prov. 17: 5. ἔγχευον [conculcatis pauperem], Amos. 5: 11. Confer et Ps. 10.

Ὁὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμᾶς, *nonne divites opprimunt vos*] Videte, inquit, qui fastus, quae insolentia plerumque divitias comitari soleat, quo eas minoris faciatis. In Manuscripto ὑμᾶς constructione πρὸς τὸ σημαζόμενον [ad significationem relata]. Nam καταδυναστεύειν est *opprimere*, ut videre est Sap. 2: 10; 17: 2. Respondet Hebraeo קָטַף, ut diximus ad Matth. 20: 25, et כָּבַד,

ut

ut Prov. 22: 7 ubi eadem quae hic verba, sed et verbis aliis. Divitum mos est imperiose agere adversum pauperes, operam eorum parvi ducere. Denique

— *Libertas pauperis haec est,*

Contusus rogat, et pugnis concisus adorat.

— *Ἐβρίν τοι τίκτει πλούτος,*

[— *Fastus est opibus comes*],

ait Euripides. Confer Ps. 10: 2, 8, 9. Est et in hanc rem egregius locus in Plauti Aulularia Act. II Sc. 2.

Καὶ αὐτοὶ ἔλκουνσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια; et ipsi rapiunt vos in iudicia] In ius rapiunt, ut Plantus loquitur Curculione. Est autem etiam in re aequa durum in iudicio certamen pauperi cum divite, non modo quia saepe iudices ob gratiam addunt diviti, verum etiam quia et sumptus litis et temporis, quod in eam impenditur, gravat pauperem. Itaque per contemptum solet dici, *Age lege*, ut Donatus notavit. Agit autem de divitiis in genere, non speciatim de iis qui frequentabant Ecclesiam. Exemplum habes Act. 13: 50.

7. *Ὅτι αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς, nonne ipsi bono maledicunt nomini, e quo vos vocamini*] Ex divitiis illis multi reperiuntur qui ita odere Christianismum, ut et Christo maledicant, ex cuius nomine vos vocamini. Locutio est Hebraea, *Vocatur nomen meum super eum*, id est, ille dicitur de meo nomine, Gen. 48: 16, Esai. 4: 1. Sicut filii de parentum, foeminae de maritorum dicuntur nominibus, ita a Christo Christiani. *Ὄνομα καλόν*, id est, *nomen honorificum*. Vide de voce *καλῶς* supra 3.

8. *Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικόν, si iam Legem perficitis regalem*] Christi qui Rex noster, Ioh. 18: 37 Hebr. 7: 2, Apoc. 1: 5, 15: 3.

Κατὰ τὴν γραφὴν, secundum Scripturam] Nempe Lev. 19: 18.

Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, diliges proximum tuum sicut te ipse] Verba sunt ex versione LXX dicti loci, sed quae hic intelligenda *μυσικῶς* [sensu recondito], ut *proximus* sit non solus Israelita, sed homo quivis: et *dilectio* intelligatur qualem praescribit Euangelium.

Καλῶς ποιεῖτε, bene facitis] Sic Phil. 4: 14.

9. *Εἰ δὲ προσωπολήπτετε, si autem personas respicitis*] Verbum fecit ἀναλογικῶς [*per congruentiam formandarum dictionum*] ex nomine προσωπολήπτης [*personarum respector*]. לַחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ἐθαυμάσατε πρόσωπον δυνάτου [*admirati estis adspectum potentis*], Lev. 19: 15.

Ἀμαρτίαν ἐργάσασθε, *peccatum patris*] Sic ἐργαζόμενοι ἀνομίαν, Matth. 7: 23.

Ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται, *redarguti a Lege seu transgressores*] לַחַן [cau praevaricator]. Vide Rom. 2: 25, 27, Gal. 2: 8, infra 11. Legem intelligit quae est Deut. 16: 19, ubi in Graeco, οὐδὲ ἐπιγινώσκονται πρόσωπον [*neque agnoscent personam*]. Sed haec quoque Lex hoc loco sumenda, nempe ut non tantum ad iudicia pertineat, sed et ad honorum signa in coetu Ecclesiae. Est enim et in hoc quaedam iudicii species.

10. Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, *quicumque enim totam Legem servaverit*] In Manuscripto πληρώσει [*impleverit*]: quae locutio est Rom. 13: 8 et Ps. 20: 5, 6. Argumentum iterum sumit a Lege Mosis ad Legem Evangelicam, ut saepe Paulus et Scriptor ad Hebraeos. Si quis caetera Legis praecepta servet, nempe quae comminationem habent poenae capitalis, qualia sunt vetantium multa, iubentium illud de circumcisione et de Paschate.

Ἰταίσει δὲ ἐν ἐνὶ, *offendat autem ad unum*]. Nempe eorum quibus poena capitalis constituta est, ut iam diximus, et sequentia apertum facient. Deut. 7: 25 ἔρη ληλατήσεις te, Graece vertitur Ἰταίσης.

Γέγονε πάντων ἑνοχος, *factus est omnium reus*] Id est, ὡς πάντων ἑνοχος [*quasi omnium reus*]. Non minus morte punitur, quam si omnia praecepta violasset. Sic Rabbinii dicunt: *Qui transgreditur unum praeceptum, ac si transgrederetur omnia*. De talibus praeceptis intelligendum et illud in libro εἰς τοὺς Μακκαβαίους [*in Maccoabaeos*], qui Iosepho attribuitur: Τὸ γὰρ ἐπὶ μικροῖς καὶ μεγάλοις παρανομεῖν ἰσοδύναμόν ἐστι [*Peccare enim in minimis idem est ac si peccetur in maximis*]. Pro ἑνοχος Syrus habet ܐܬܪܐ, Arabs ٱلذَّاهِب [*debitor*], nempe poenae.

11. Ὁ γὰρ εἰπὼν, μὴ μοιχεύῃς, *qui enim dixit, Non moechaberis*] Deus qui moechari vetuit addita mortis poena, Deut. 22: 22.

Εἰ-

Εἶπα καὶ, μὴ φονεύσῃς, *dixit et, Non occides*] Itidem addita mortis poena, Exod. 21: 12, Lev. 24: 17, 21, Dent. 19: 13.

Εἰ δὲ οὐ μοιχεύσῃς, φονεύσῃς δὲ, γέγονας παραβάτης νόμου, *quod si non moechaberis, occides autem, factus es transgressor Legis*] Παραβαίνων ἢ non de quovis facto contra Legem, sed de gravioribus illis dicitur. In Manuscripto est ἐγένου ἀποστάτης νόμου [*factus es Legis desertor*], τῷ Num. 14: 9, Ios. 22: 19.

12. Οὕτω λαλεῖτε καὶ οὕτω ποιεῖτε, ὥς διὰ νόμον ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι, *sic loquimini, et sic facite, ut qui per Legem libertatis estis iudicandi*]. Ostendit iam ad Euangelicam Legem aptanda quae de Lege Mosis dixerat. Lex Mosis factis quibusdam capitale supplicium minatur: Lex Euangelii gehennam, nec factis tantum, sed et dictis, Matth. 5: 22. Et dicitur *Lex libertatis*, quia qui eam sequuntur liberi esse debent etiam ab illis vitiis quae Lege Mosis non puniebantur, supra 1: 26, 2 Cor. 3: 17. Non est nostrum seligere quibus praeceptis obsequi velimus, quibus non. *Non sufficit ad salutem si maioribus spretis minora faciamus*, ait, et, ut id firmet, hunc locum adducit Salvianus III de Gubernatione Dei.

13. Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως, ἢ μὴ ποιήσαντι ἔλεος, *iudicium enim sine beneficentia erit illi qui non fecerit beneficentiam*] Ἐλεος Scriptoribus nostris non solam *lenitatem in poenis exigendis*, sed et omne genus *beneficentiae* significat, respondens Hebraeo רַחֵם, ut videre est Gen. 19: 19, Num. 11: 15 et alibi. Sic et Matth. 9: 13, 12: 17, 23: 23. Lex Euangelii est ut bene faciamus omnibus; qui id non facit, dure tractabitur, Matth. 7: 1 et seqq., 25: 42.

Καὶ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως] *Contra vero beneficentia hoc habet, ut nos a condemnatione liberet*, Matth. 5: 7, 25: 37. Cum uni virtuti salus promittitur, non intelligendum excludi alias, sed illius virtutis vim esse eximiam. Vide Luc. 11: 41 et Matth. 5: 3—5, 6: 14, Luc. 6: 37. Κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως significat, *beneficentia de damnatione triumphat: eam non metuit*. Non potest Deus damnare suae bonitatis imitatores. Nam et inter Dei τῶν

sive proprietates praecipuam esse Clementiam dicunt Hebraei. Vide Iarchi ad Dan. 9: 4, 5. Claudianus:

Principio magni custos clementia mundi.

Seneca pater: *Perierat totus orbis nisi iram finiret misericordia.* In Manuscripto non male est *κατακαυχᾶσθαι* [triumphet], *efficite ut per beneficentiam triumphetis de damnatione.* Et hunc sensum sequitur Syrus.

14. *Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, quid proderit, fratres mei*] In hunc locum ad finem usque capitis commentationem edidimus satis uberem, quam adiunximus nostris ad Euangelia Annotatis (*). Inde et aliunde sumemus hic ea, quae huius tractationis modo conveniunt. Cum Apostoli multam ubique praedicarent fidei efficaciam, inde factum est ut multi homines carnales, in quibus fuit Simon Magus, id arripuerint in vitae mendosae patrocinium, quasi *sine operis iustis*, ut Irenaeus loquitur, salus aeterna possit obtineri, nempe per fidem: cum contra Apostolorum esset doctrina, fidem aptam esse ut nos purget, purgatis dari Spiritum Sanctum, et sic *fidem fieri efficacem per dilectionem* Gal. 5: 6. Ac proinde dilectionem, quae ex fide et spe eam comitante exsurgat, plus valere et fide et spe, 1 Cor. 13: 13. *Τί τὸ ὄφελος; ὡς καὶ*, ut Gen. 37: 25, Ps. 30: 10, Mal. 3: 14, *quae utilitas*, nempe ad salutem aeternam, ut 1 Cor. 15: 32. Pro eodem *οὐδὲν εἰμι* [nihil sum] dixit Paulus 1 Cor. 13: 2.

Ἐὰν πείσῃ λέγει τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat] *Λέγει*, id est, *cogitet*, quomodo *λέγέτω* supra 1: 13. *Si quis intra se cogitet, Opera quidem mea non recta sunt, sed fides recta est, ac propterea de salute non periclitor.* Haec opinio olim valde fuit frequens apud Iudaeos, qui existimabant omnem Israelitam, qui modo professionem Iudaismi non abieciisset, partem tandem habiturum in altero seculo, id est, in vita aeterna. Eandem sententiam apud multos Christianos invaluisse ostendit, et eos acriter, ut certe debuit, refellit Augustinus libro de Fide et Operibus. Renata est hoc infelici seculo ea sententia, et qui-

(*) [Sermo est de Hugonis Grotii opusculo, quod inscribitur, *Explicatio trium utilissimorum locorum N. Testamenti, in quibus agitur de fide et operibus*, quod Supplementis inseretur.]

quidem sub nomine repurgatae doctrinae, cui omnes qui pietatem et salutem proximi amant, se debent opponere.

Μὴ δύναται ἡ πίστις σώσαι αὐτὸν, numquid haec poterit fides servare eum] Concedit aliquam fidem talem esse posse, sed salutem aeternam ei competere negat. Pro σώσαι Arabs habet *erueret*, Syrus *vivificare*. Dicunt quidem interdum viri sancti, aliquos servari fide ante opera, sed intelligunt ante perpetuam seriem tractumque bonorum operum, quia scilicet vita illis ad id indulta non est. Caeterum nulla cuiquam fides profuit sine tali opere quale tempus permittebat, ut illius cum Christo crucifixi exemplo apparet. Salvianus IV de Gubernatione Dei: *Cum Spiritus Sanctus nec fidem quidem dicat hominibus Christianis sine operibus bonis posse prodesse*. Cyprianus de Habitu virginum: *Credenti praemium datur, si quod creditur et geratur*. Adde Hieronymum Dialogo I adversus Pelagium,

15. *Ἐὰν δὲ ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ ὑπάρχωσι, si autem frater aut soror nudi sint]* Egregia similitudine, ab illorum quos oppugnat factis sumpta, rem illustrat. *Γυμνοὶ*, quemodo vox *γυμνοῦ* sumitur Iob. 22: 6, Matth. 25: 36, 38, 43, 44, Marc. 14: 52, Ioh. 21: 7. *Γυμνητεύειν* [nudum esse] 1 Cor. 4: 11 et *γυμνότητος* [nuditatis] Rom. 8: 35, 2 Cor. 11: 27.

Καὶ λειπόμενοι ὥσι τῆς ἐφημέρου τροφῆς, et indigeant victu quotidiano] *Λειπόμενοι* *ῥῆπ*. Vide supra 1: 4, 5. Si non modo destituantur rerum mediocri copia, sed *nec habeant unde in diem vivant*. Quod hic *τροφὴ ἐφήμερος*, id *τροφὴ καθ' ἡμέραν* Alexidi et Aristophani. Qui nihil habent amplius *καθημερόβιοι* Graecis. Vide quae dicta nobis ad Matth. 6: 14. Pro *καὶ* in Manuscripto est *ἢ* [vel].

16. *Εἴπη δὲ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, dicat autem illis aliquis ex vobis]* *Ex vobis* qui fidem creditis sufficere ad salutem.

Ἐπάγετε ἐν εἰρήνῃ, ite cum pace] *Bene vobis sit*. Est enim bene precantis, *ἔπαγε ἐν εἰρήνῃ* vel *εἰς εἰρήνην*, ut Marc. 5: 34, *πορεύου εἰς εἰρήνην*, Luc. 7: 50, 8: 48, *וְשָׁלֵחַ*, 1 Sam. 1: 17.

Θεομαίνεσθε, calescite] *Μετωνομία* [transnominatio], pro *estote vestiti*. Sic *ἐθεομάνθησαν* pro *vestiti sunt* Iob. 31: 20.

Καὶ χορτάζεσθε] *Bane pasciminor*: sit vobis unde satueremini. Vide Matth. 14: 20, 15: 33, 37, Maro. 6: 42, 7: 27, 8: 4, 42, Luc. 6: 21, 9: 17, 16: 21, Ioh. 16: 26, Phil. 4: 12. *שש*.

Μὴ δάτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, neque eis dederitis quae corpori expediunt] Nempe cum id facere vobis in proclivi sit. Bona vota non sunt spernenda, sed nullius pretii, si ab eo proficiantur qui quod optat, effectum dare potest, et non vult. *Ἐπιτήδεια τοῦ σώματος* non male dicuntur *quae corpori expediunt*. Nam adiectivum istud apud Graecos modo genitivum, modo dativum regit. *Ἐπιτήδεια πορίζεσθαι* et *ἔχειν* [*exhibere* et *habere quae corpori expediunt*] et *ἐνδείαν ἐπιτηδείων* [*rerum necessariorum inopiam*] dixit Xenophon. In Glossario, *ἐπιτήδεια*, τὰ ἀναγκαῖα, copiae. Arabs *الحاجة* *necessaria*, quomodo etiam Latinus hic.

Τί τὸ ὄφελος, quid proderit] Quid haec bona vota illis prosunt?

17. *Οὕτω καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχη, νεκρά ἐστὶ κατ' ἑαυτήν, sic et fides, si non habeat opera, per se mortua est*] Sicut vestra illa fides cum bonis verbis coniuncta proximis vestris non prodest, ita nec vobis proderit. Deus vestro vos modulo metietur. *Mortuum* esse dicitur, quicquid effectum suum non consequitur: ut videre est Rom. 4: 19, Hebr. 11: 12, Rom. 7: 8. Effectus ad quem tendit fides, est vita aeterna, sed ita demum effectum suum consequitur, si adsit purgatio a vitiis, dilectio et dilectionis opera. *Κατ' ἑαυτήν per se, sive tota quanta est*. Sic ἀπ' ἑαυτοῦ Ioh. 15: 4. Sic abundat κατ' ἑαυτῆς et ἐφ' ἑαυτὸν Matth. 12: 25, 26, et ἐν ἑαυτοῖς Rom. 1: 24. Infra pro eodem dicitur sine tali additamento *νεκρά ἐστὶ* 20, 25.

18. *Ἀλλ' ἑρῶ τις*] *At merito fidem suam ab operibus vacuam praedicanti dicet pius aliquis bene suetus agere.*

Σὺ πίσιν ἔχεις] *Habes [tu] fidem eamque multum iactas.*

Κἀγὼ ἔργα] *Ego vero de fide mea tacens do operam piis factis.*

Δειξόν μοι τὴν πίσιν σου ἐν τῶν ἔργων, ostenda mihi fidem tuam ex factis] Cum et Manuscripti plurimi, et ille optimus quo utimur, et Latinus, et Syrus, et Araba la-

ge-

Ὁ ἀνθρώπος κενὸς, ο *homo vane*] κενός, de qua voce dictum Matth. 5: 22. Syrus hic כְּחַל *debilis* iudicio scilicet: Arabs كَلْبَل *vane*. Christus prohibet iracundiam in tales voces prorumpentem, non ipsas voces, ubi a magistris ad corrigendos discipulos usurpantur, multoque minus ubi non certi homines sic notantur, sed certa hominum genera. Apparet hoc Matth. 23: 17, 18, Luc. 24: 25, Gal. 3: 1. Merito autem vani vocantur qui vana spe se lactant.

Ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν] *Fidem sine operibus [mortuam esse]*, producere non posse id quod speras. Χωρὶς τῶν ἔργων idem quod saepe ἐὰν μὴ ἔργα ἔχη [si opera non habuerit].

21. Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν, *Abraham Pater noster*] Etiam secundum carnem: nam Hebraeis scribit.

Οὐκ ἐξ ἔργων ἰδικαιώθη, *nonne ex operibus iustificatus est*] Δικαιοῦσθαι modo significat *iustum reddi*, modo *ut iustum amari* atque *tractari*. Habent enim pleraeque voces Hebraicae eius formae significatum duplicem. Quantum vero certum est hominem iustum fieri per fidem, deinde etiam iustiore per opera continua, tamen totus huius sermonis contextus, et maxime ea quae iam sequuntur, exigunt ut δικαιοῦσθαι hic sumamus in sensu posteriore, et quidem ita ut intelligantur tum Abraham, tum Rahab a Deo *tractati* ita, ut ii qui *iusti* sunt tractari solent, non tantum respiciente ipsorum fidem, sed et ex fide profecta opera. Quod si Abrahami fides illa adeo praedicata, Gen. 15: 6, profuit quidem, sed non sola, quid est cur alii de sua fide non operante plus promittere sibi debeant? Abraham si fidem ad favorem Dei conciliandum ac retinendum sibi credidisset sufficere, abstinuisset opere tam luctuoso, de quo iam loquetur hic Scriptor.

Ἀνετίκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, *Isaacum filium suum arae imponens*] Filium de Sara unicuique vinctum, ut fieri mos victimis, imposuit arae, paratus etiam eum mactare, si Deus in iusso perstitisset. De hac re vide quae diximus Hebr. 11: 17.

22. Βλέπεις] *Viden*.

Ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ] *Pariter et fides*
et

et opera concurrerunt ad retinendam arguendamque Dei benevolentiam, quam non nisi iustis promisit.

Kai ek tōn ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη, et ex operibus fides perfecta est] *Perficitur per dilectionem fides*, ait Tertullianus adversus Marcionem quinto. *Perficitur* res quaeque cum effectum sibi destinatum parit. Eum fides consequi non potest *ἀνευ συναϊτίων [sine causis adiuvantibus]*.

23. *Kai ἐπληρώθη ἡ γραφή, ἡ λέγουσα, et impleta est Scriptura, dicens]* Ante quidem id dictum fuerat de Abrahamo quam Isaacum offerret, ut videre est dicto loco Gen. 15: 6. Sed mos est Hebraeis dicere, *Hoc ὄρρω*, id est, *ἐπληρώθη* cum rei alicubi narratae similis alia contingit. Nam tunc ex fide Abraham Deo victimas obtulit, et nunc victimam multo pretiosiore. Pari modo dictum illud, *Reputatum est ei ad iustitiam*, ad tempus Isaaci oblatis refert Scriptor 1 Macc. 2: 52, *Ἀβραάμ οὐχὶ ἐν πειρασμῷ εὐρέθη πιστός, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην; [Abrahamus nonne in tentatione repertus est fidelis, et reputatum est illi ad iustitiam?]*

Kai ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, et reputatum est illi ad iustitiam] Id est, fides illa a Deo habita est pro re egregia, quales res *iustitiae* nomine appellari sossent. Habes idem loquendi genus Ps. 106: 31, ubi zelus Phineae dicitur *ei reputatus in iustitiam*, id est, magni a Deo factus, magnae mercede sacerdotii summi remuneratus.

Kai φίλος Θεοῦ ἐκλήθη, et amicus Dei vocatus est] Nempe quia filium obtulerat, ut dicitur Gen. 22: 16, ubi Deus quod ante non fecerat, iuratum foedus cum Abrahamo init, sicut Reges cum amicis solent: additurque causa: *Quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me.* Quanti autem foedus tale iuratum fieri debeat, egregie explicat Scriptor ad Hebr. 6: 13 et seqq. *Amicus Dei vocatus est*, id est, *fuit*, locutione Hebraea, cuius exempla habemus Esai. 1: 26, 48: 8, 62: 4, Ier. 33: 16, Ezech. 48: 35. Sic *fieri filios Dei*, Ioh. 1: 12, idem est quod in 1 Epist. 3: 1, *vocari filios Dei*. Ex re autem nomen illud Abrahamo adhaesit, ut videmus Esai. 41: 8 et 2 Par. 20: 7. Clemens in Epistola ad Corinthios: *Ἐμαρτυρήθη μέγας Ἀβραάμ, καὶ φίλος*
πρo-

προσηγορεύθη τοῦ Θεοῦ [*Magnum testimonium accepit Abrahamus, dictus Dei amicus*].

24. Ὁρᾶτε τοίγυν, *videtis ergo*] Discite hoc viri maximi exemplo.

Ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνον, *ex operibus iustificari hominem, neque ex fide sola*] Nisi ad fidem opera accedant, nunquam Deus aliquem pro iusto habebit. Haec enim omnia sub nomine *יָצַד* [*iustificari*] in significatu secundario comprehendi solent. Idem est ἐκ πίστεως μόνον quod ἐκ πίστεως μόνης. Sic μόνον adverbium vice adiectivi ponitur Matth. 5: 47, 21: 19, Ioh. 13: 9, Act. 11: 19, Rom. 3: 20 et alibi.

25. Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη, *similiter etiam Rahab meretrix*] Quia multi etiam alienigenae in eandem cum Iudaeis credentibus Ecclesiam coaluerant, alterum Iacobus exemplum addit, valde ad eorum rem appositum, foeminae, et extraneae a sanguine Abrahami, et vitae antea mendosae, quales et plerique ex Gentibus fuerant. De hac Rahabe et de voce πόρνης diximus ad Hebr. 11: 31, ubi tam fides huius mulieris praedicatur quam hic eius opera.

Alterius sic

Altera poscit opem res, et coniurat amice.

Οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη] Interrogative: *Nonne operibus id consequuta est ut iustitiae praemium a Deo referret*, solo Dei iussu servata, cum omnes eius populares interficerentur, deinde dignata coniugio viri eminentis inter suos Boози.

ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, *excipiens nuntios*] Διξαμένη τοὺς κατασκόπους [*excipiens exploratores*] Hebr. 11: 31. Multum hoc in foemina. Cum sciret illos esse exploratores ab hostibus Hierichuntinorum missos, tamen eos hospitio excepit, textitque, reverentia unius Dei, quem ab Hebraeis coli, quemque huius belli auctorem esse Hebraeis, intellexerat. *Exploratores* recte etiam *nuntii* dicuntur, quia in id mittuntur ut spectata renuncient. Sed quidam Codices etiam hic habent *κατασκόπους*. Et sic vertunt Syrus et Arabs.

Καὶ ἑτέρα ὁδὸν ἐκβαλοῦσα, *et alia via dimittens*] *Alia via* quam qua ituri putabantur. Nam et per murum eos di-

dimisit, et devia itinera monstravit, ne ab Hierichuntinis deprehenderentur. Haec omnia non factura si salutem ex nuda fide sperasset.

26. "Ὡςπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, sicut enim corpus sine spiritu, mortuum est] Id est, functiones hominis convenientes non edit. Sic enim vocem νεκροῦ sumi supra annotavimus. Πνεῦμα hic autem vocat eam substantiam quae corpori vitam subministrat, Luc. 23: 46, Act. 7: 59.

Οὕτω καὶ ἡ πίσις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι, ita et fides sine operibus mortua est] Id est, non efficit ut homo inatus a Deo censeatur, et sic Spiritum Dei vitamque aeternam consequatur; quod multis Veterum locis in uberiore illa commentatione confirmavimus atque illustravimus.

CAPUT III.

1. Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, ne multi fiat magistri, fratres mei] Ne quisvis ambiat manus Doctoris, id est, Episcopi sic eminenter dicti, τοῦ προεσώτος, τοῦ κοπιῶντος ἐν λόγοις [Prassidis, docendo operam dantis]. Non quod non praeclara ea res sit, sed quod pauci sint pares. Διδάσκαλοι, דבנ aut דרנ. Similis admonitio Eccl. 7: 17.

Εἰδότες, ὅτι μῆζον κρῖμα ληψόμεθα, scientes, maius de nobis iudicium habendum] Id est, plura a nobis, qui Doctores aliorum sumus, requirit Deus quam ab aliis. Quod si hoc verum in iis qui aliorum indicio morem gessere, quanto magis in iis qui se ingerunt? Chrysostomus in Cap. 13 ad Hebraeos: Βαβαί, πόσος ὁ κίνδυνος; Τί ἂν τις εἴποι πρὸς τοὺς ἀθλίους, τοὺς ἐπιρρήπτοντας ἑαυτοὺς τοσαύτην τιμασσιῶν ἀβύσσον; πάντων ὧν ἀρχεῖς γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν καὶ παιδῶν σὺ λόγον δίδως· τοσούτω πυρὶ τὴν κεφαλὴν ὑποτίθης; Θαυμάζω εἰ τινὰ ἐστὶ τῶν ἀρχόντων σωθῆναι, πρὸς τῇ τοιαύτῃ ἀπειλῇ, καὶ τῇ παρουσίᾳ ῥαθυμίας, ὁρῶν ἔτι καὶ ἐπιτρέχοντάς τινας καὶ ἐπιρρήπτοντας ἑαυτοὺς τῷ τοσούτῳ ὄγκῳ τῆς ἀρχῆς. Εἰ γὰρ οἱ ἀνάγκη ἐλόμενοι οὐδεμίαν ἔχουσι καταφυγὴν καὶ ἀπολογίαν, κακῶς τὸ πρᾶγμα οἰκονομοῦντες καὶ

καὶ ἀμειλῶντες· ἐπεὶ καὶ Ἀαρὼν εἰλκύνθη καὶ ἐκινδύνευσε· καὶ Μωσῆς πάλιν ἐκινδύνευσε πολλάκις παραιτησάμενος· καὶ Σαουλ ἐτέραν ἐμπιστευθεὶς ἀρχὴν μετὰ τὸ παραιτησάσθαι ἐκινδύνευσεν, ἐπειδὴ κακῶς αὐτὴν ᾤκονόμησε· πόσῳ μᾶλλον οἱ σπουδὴν ταύτην τιθέμενοι καὶ ἐπιρρίπτοντες ἑαυτοὺς; Ὁ δὲ τοιοῦτος πολλὰ πλεον ἑαυτὸν ἀποσερήσει πάσης συγγνώμης· δεδοικέναι γὰρ χρὴ καὶ τρέμειν, καὶ διὰ τὸ συνειδὸς, καὶ διὰ τὸν ὄγκον τῆς ἀρχῆς [*Hui, quantum discrimen! Quid tu istis facias, qui se in hanc suppliciorum abyssum ultro coniciunt miseri? Omnium et virorum et foeminarum et puerorum, quotquot denique hominibus imperas, eorum a te omnium exigitur ratio, tantone tu igni supponis caput? Mirandum nī nemo omnino Præsul servari potest, cum et minas hasce audiam, et plerorumque videam negligentiam, et sint præterea qui prehensent etiam hoc tantum tam grave imperium, seque ultro ei ingerant. Quod si, qui inviti susceperunt, dum male postea et oscitanter rem gerant, quod excusent tamen quove confugiant, non habent (nam et Aaron, cum raptus esset ad Sacerdotium, non ultro accessisset, periclitatus est tamen: nec Moses, quanquam imperium recusarat sæpius, extra periculum fuit: neo Saulo, alio ei concredito imperio quod et ipse recusarat, cum male rem gereret, supplicii immunitas data): quanto illi magis supplicia horrere debent, qui intrudunt se imperio atque id ut obtineant, laborant? Ex hoc numero qui erit, profecto efficiet, ut multo ei minus ignosci possit. Tremere enim atque horrere oportuit, et ob conscientiam, et ob magnitudinem imperii]: et quæ ibi sequuntur ad hunc locum intelligendum apprime conducentia.*

2. Πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες, *in multis enim lapsamur omnes*] Omnes, id est, plerique, ut docent sequentia. Mos est magnorum virorum per modestiam quandam se addere infirmioribus. Πταλεῖν Syro ὡς lapsare, hic dicitur de errore aliquo qui docentibus potest obvenire: qua de causa Paulus nullius sibi mali conscius, non tamen ab hoc se plane liberum ait, ab erroribus scilicet, 1 Cor. 4: 4, ubi dicta vide. Mortalis conditio non patitur esse hominem ab omni macula purum, ait Lactantius VI. 13. Philo de Agricultura: Χαλεπὸν γὰρ ὥσπερ τοῦς

τοὺς δρομῆς ἀρξαμένους ὁδοῦ νῆς πρὸς εὐσέβειαν, ἀπταισῶς καὶ ἀπνευσί διευθῆναι τὸν δρόμον, ἐπειδὴ μυρία ἐμποδῶς παντὶ τῷ γενομένῳ [*Est enim perdifficile, seu cursoribus post institutum semel ad pietatem cursum inoffense et sine respiratione ad metam recta decurrere. Sunt enim innumera, quae hominem moerentur*]. Et quibusdam interiectis, quae longum sit transscribere: Σπάνιον οὖν εἴ τοι δοθήσεται ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους σαδιεῦσαι τὸν βίον μὴτ' ὀκλάσαντι μὴτ' ὀλισθήσαντι, ἀλλ' ἐκατέραν φύσιν ἀδικημάτων ἐκουσίῳ τε καὶ ἀκουσίῳ, ῥύμη καὶ φορεᾷ τάχους ὑπερπιῆναι [*Rarum igitur Dei donum est, a carceribus ad metam usque stadium vitae percurrere absque offensa lapsuque, ita ut liceat naturam utramque peccatorum, quae sponte, quaeque ignorantia committuntur, celerrimo cursu praestervolare*]. Vide et Eccl. 7: 20. Sed ita tamen, ut memineris, aliter haec in illo tempore imperfecto, aliter sub Evangelio intelligenda.

Εἰ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, si quis sermone non lapsat] Qui neque dicit, quod non compertum habeat, et tempora observat quibus quidque aut dicendum aut silendum sit. Haec admonitio maxime directa est in rixosos disputatores, ut sequentia ostendunt.

Οὗτος τέλειος ἀνὴρ] *Hic vir est egregius*, 1 Cor. 2: 6; 14: 20, Phil. 3: 15. Is potest dicere ὡς τὸ κρημνὸν τῆς πορείας [*Custodiam vias meas, ne linguā delinquam*], ut est in Ps. 39: 2.

Δυνατὸς χαλιναγωγεῖν καὶ ὅλον τὸ σῶμα, aptus ad frangendo ducendum totum corpus] Is demum aptus est ad regendum totum corpus Ecclesiae. Plerumque enim evenit, ut Doctoris linguam sequatur plebs. Χαλιναγωγεῖν habuimus et supra 1: 26. Syrus hic ὡς τὸν ἵππον facere ut serviat. Σῶμα pro Ecclesia 1 Cor. 12: 20, 25, 27, Eph. 4: 12, 16; Col. 1: 18. Nomen hoc sicut universae Ecclesiae iure quodam competit, ita et Ecclesiis singulis suo modo: nam et omne collegium in iure corpus dicitur.

3. Εἰ δὲ τῶν ἵππων τοὺς χαλινούς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μεταγομεν, si autem equis fraena in ora mittimus ut obediant nobis, et omne corpus illorum circumagimus] Apposita similitudine ostendit saepe exigua esse quae res

magnas moveant. Vide Ps. 32: 9. Hinc *frasnare* pro *regere*, non apud Poetas tantum, sed et apud Oratores. Et pellicula linguae adhaerens dicitur χαλινός. Πείθεσθαι νῶν [obedire]. Sic dicimus: *Nec audit currus habenas.*

Ἰδοὺ καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, ecce et naves licet magnas sint] Magna illa navigia, עֲרָמָא עֲרָמָא Esai. 33: 21, de quibus Virgilius:

— *Credas innare revulsas*

Cycladas.

Reges Aegyptii *thalamegos* habuere, quarum longitudo semistadii. Καὶ hic est pro *sicut*, quemadmodum Iob. 5: 7.

Καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἑλαινόμενα, et a ventis vehementibus agitentur] Difficultatem regimini et hoc addit, quod et fluctibus huc illuc agitantur. Σκληρῶν ἀνέμων πύργη πύργη Ion. 1: 4.

Μετάρχεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδάλιον, circumaguntur modico gubernaculo] Proponit hanc quaestionem Aristoteles: Διὰ τί τὸ πηδάλιον, μικρὸν ὃν καὶ ἐπ' ἐσχάτῳ τῶ πλοῖῳ, τοσαύτην δύναμιν ἔχει, ὥς ὑπὸ μικροῦ οἰακός, καὶ ἐνός ἀνθρώπου δύναμειος, καὶ ταύτης ἡρεμαίας, μεγάλα κινεῖσθαι μεγέθη πλοίων; [Unde fit, ut parvum adeo gubernaculum haerens praeterea extremo navigio, tantum valeat, ut homo unus, nulla fere adhibita in eam rem vi, nisu nullo, exiguo temone magnas navium moles facile dimoveat loco?] Et rationem reddit Μηχανικῶν [Mechanicorum] capite 6.

Ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται, quo voluntas gubernatoris voluerit] Ὁρμὴ hic voluntatem significat, non πρῶτον κίνησιν [primum motum], ut sumunt Philosophi: sed quomodo Historici saepe. Ὁ εὐθύνων hic est pro εὐθυντῆς participium pro verbali, more Hebraeo. Etiam Graeci gubernatorem navis ἰθυντήρα vocant, et rectorem Latini Poetae.

5. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, ita et lingua parvum membrum est] Parvum est membrum, ratione habita corporis humani, multoque magis ratione habita corporis socialis.

Καὶ μεγαλυνεῖ] Magna crepat. נָבַל vertitur μεγαλυνεῖν Ezech. 16: 49, Soph. 3: 11, et γὰρ Ps. 10: 18. Utitur hoc verbo Isocrates et alii bene Graeci. In Glossario,

με-

μεγαλαυχῶ, *magnifico, glorier*. In Ps. 12: 4, מְלִיץ נִטְרָה
Graece vertitur, γλώσσαν μεγαλοῤῥήμονα [*linguam grandi-*
loquam]. Ps. 17: 10, מְלִיץ נִטְרָה עֲלֵיהֶם וְעַל כָּל הָעָם [lo-
quuti sunt *superbiam*]. Dan. 7: 20 vero מְלִיץ נִטְרָה
לֹאֲלוֹן מֵגָלָה [*magna loquens*].

Ἰδὸν ὀλίγον πῦρ ἤλικην ὕλην ἀνάπτει, *ecce parvus ignis*
quantam materiem incendat] Sic Bensyra: *Ignis ar-*
dens accendit multos acervos. Ἔλη non utique nemus
significat, sed omne quod incendi potest. Apparet id
Sir. 28: 10.

6. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας· οὕτως
ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, *sic et lingua*
ignis est, mundus iniquitatis; sic lingua constituitur in
membris nostris] Haec non cohaerent. Manuscriptus ha-
bet: Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, ἡ γλῶσσα
καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν [*Et lingua ignis est, mun-*
dus iniquitatis, lingua constituitur in membris nos-
tris], ad quam lectionem prope accedit interpres Latinus.
Sed Syrus optime legisse videtur: Ἡ γλῶσσα πῦρ τῷ κόσμῳ
τῆς ἀδικίας καθίσταται [*Lingua ignis mundo iniquitatis*
constituitur], etc. Solet lingua igni comparari: itaque
interpres, Bensyrae dictam iam παραβολὴν [*comparationem*]
explicans, ait: *Sicut exiguus ignis multos frugum acer-*
vos consumit, ita nihil est quod magis devastat mundum
quam mala lingua. Vides hic quoque mundum poni vice
materiae quam ignis incendit, plane ut sensit Syrus.
Dicitur autem lingua mala esse πῦρ τῆς ἀδικίας, quia in-
cendia suscitatur odiorum, dissidiorum, seditionum, bello-
rum, quae omnia ἀδικίας nomine recte appellantur. Sic
Prov. 16: 27 vir malus describitur hoc modo, *In labiis*
eius ignis ardens. Et Ps. 120: 3, 4 lingua dolosa car-
bonibus comparatur. Καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν;
Syro מְלִיץ נִטְרָה, unum est de numero tot membrorum
et quidem exiguum, et tamen res tantas efficit, quomodo
fraenum, gubernaculum, flamma. Euripides:

Σμικρὰς ἀπ' ἀρχῆς νεῖκος ἀνθρώποις μέγα
Γλῶσσαν ἐκπορίζει —.

[*Immane parvis saepe de primordiis*
Excipit odium lingua —.]

Et Latinum proverbium in hanc rem utile, *ex scintilla incendium*.

Ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα, *quae maculat totum corpus*] *Os inquinat carnem*, Eccl. 5: 5. Nempe cum ex blanditiis ad adulteria venit. Sed hic rectius, ut iam diximus, σῶμα sumitur pro corpore Ecclesiae, quae saepe per unius atque alterius linguam in gravissimas dissensiones impellitur. Σπιλοῦν est *maculare* Sap. 15: 4, Iud. 23. ܡܨܘܝܝܐ Syro. Σπίλωμα [*macula*] etiam de re quavis foeda dicitur Esai. 28: 8. Ad animum ubi transfertur, significat *vitiis inficere*, plane ut μαίνειν Hebr. 12: 15.

Καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, *et incendit rotam naturae*] Puto scribendum *τρόχον* [*cursum*]. Libri illorum temporum accentus non habuere, quos postea quisque addidit suo arbitratu. Γένεσις est *natura*, ut diximus supra 1: 23. *Cursus naturae* est περίφρασις [*circumlocutio*] vitae. Varro:

Nemini fortuna cursum carcere emissum intimo

Labi inoffensum per aequor candidum ad calcem sinit.
Sic et senectus βίον καμπτήρ [*vitae meta*] Herodi in Mimiambis. Tale et illud:

Vixi, et quem dederat cursum fortuna peregi.
Φλογίζειν 77 Dan. 3: 28, ܡܬܝܢ Ps: 117: 3. Hesychius, φλογίζω, καίω [*uro*].

Καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γέεννης, *et incensa a gehenna*] Praesens pro futuro, nisi scribendum φλογισομένη, quomodo legisse videtur Syrus. Sicut ipsa incendit, ita et ipsa nempe cum corpore *incendium feret gehennae*. Sensus idem qui Matth. 5: 22. Vide et Matth. 18: 9, Marc. 9: 47. Pro ὑπὸ τῆς γέεννης Syrus habet ܡܢ ܗܝܘܬܐ, Arabs ܡܢ ܗܝܘܬܐ, id est, *ab igne*. Vide Dan. 7: 9.

7. Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἐρπετῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδάμασαι τῇ φύσει τῇ ἀνθρώπινῃ, *omnis enim natura ferarum et volucrum et serpentium et aquatiliū domantur et domita sunt naturā humanā*] Euripides:

Βραχὺ τοι σθένος ἀνέρος,
Ἄλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φύλα πόντου,
Χθονίων τ' αἰερίων τε παιδεύματα.

[Vis

[*Nis exigua est, quamcunque homini
Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quas nata mari,
Et quas terra, coeloque domant.*]

Adiecit hic Iacobus *serpentes*. Nam et illos capit humana industria, et venenum eis detrahit. Dicit autem δαμάσκειν καὶ δεδάμασαι, ut ostendat perpetuum hoc esse: et ut nunc fit, ita factum semper. Δαμάζειν ἔστι Dan. x 40. Φύσις hic Arabi جالب, quod est Rabbiorum נבל.

8. Τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι] *Linguam, nempe alienam, nemo domare potest, sicut animalia fera mansuefacimus.*

Ἀκατάσχετον κακόν] Supple ἐστὶ [est]. Quod ostendit membrum sequens. *Malum est quod inhiberi nequit.*

Μισγὶ ἰοῦ θανατηφόρου, plena veneno mortifero] Iterum subandi ἐστὶ. Falsum crimen quasi venenatum telum dixit Cicero. Vocem θανατηφόρου habes non tantum apud Poetas Graecos, sed et in Graeco Iob. 33: 23 et Num. 18: 22. Idem θανάσιμον Marc. 16: 18. Rabbiniis ἰός θανατηφόρος est מרחק [pulvis mortis]. Eodem sensu habemus Dent. 32: 33 וְכַח אֲשֶׁר עָרַב וְכַח אֲשֶׁר עָרַב venenum aspidum crudele. Cleantes:

Κακουργότερον οὐδὲν διαβολῆς ἐστὶ πᾶσι.

[*Calumniā res nulla pestilentior.*]

9. Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, per ipsam laudamus Deum et Patrem] Εὐλογεῖν accusativo frequens et Interpretibus Veteris Testamenti et Scriptoribus Novi: εὐλογεῖν τὸν Θεόν habes Ps. 66: 8, Luc. 2: 28 et alibi saepe. Illud καὶ hic est ἐξηγητικόν [explicativum], ut supra 1: 27. Ἐν hic est per. In Manuscripto εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον [laudamus Dominum], id est, Christum.

Καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, et per ipsam maledicimus hominibus] Καταρᾶσθαι ἔστι proprie est diris devovere: sed sumitur pro quolibet modo maledicere, ut diximus ad Matth. 5: 44. Pulchre haec conveniunt cum Aesopi dicto, linguam et optimam esse et pessimam. Est in utramque partem egregia dissertatio apud Plutarchum περὶ ἀκοῆς [de auditione]. Et Hebraei dicunt, Vita et mors in manu linguae.

Τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας, qui ad similitudinem

nam Dei facti sunt] In Manuscripto γεγενημένους, id est, πεπονημένους Gen. 1: 26, 27. Ad quem locum a nobis notata vide, si vacat.

10. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ σώματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα, *ex eodem ore procedit benedictio et maledictio*] Sicut ille apud Aesopum eodem flatu calefaciebat et refrigerabat. Pro ἐξέρχεται Arabs habet *emanat*, quomodo et βρῦνι vertit.

Οὐ γὰρ, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ταῦτα οὕτω γενέσθαι, *non decet, fratres mei dilecti, haec ita fieri*]. Virum bonum decet in bono esse constantem.

11. Μῆτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁπῆς βρῦνι τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν, *numquid fons ex eodem cavo emanat dulcem et amaram aquam*] *Ex eodem cavo*. Nam ex vicinis cavis fit interdum, ut hinc dulcis fluat aqua, inde amara aut salsa, ut Physici notant. Βρῦνι, *emanat*. In Glossario, βρῦνι, *scaturio*. Hoc est quod Hebraei dicunt, *וַיִּצְטַק מִן הַיַּיִן הַדֹּשֵׁן* [*Eructat dulce cum amaro*].

12. Μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκὴ ἐλαίας ποιῆσαι, ἢ ἀμπέλως σῦκα, *numquid potest, fratres mei, ficus olivas facere, aut vitis ficus*] Similis sententia Matth. 7: 16. Sic M. Antoninus Imperator: Ὁ μὴ θέλων τὸν φαῦλον ἀμαρτάνειν, ὁμοίως τῷ μὴ θέλοντι συκὴν ὅπῃ ἐν τοῖς συκοῖς φέρειν [*Qui non vult peccare hominem vitiosum, par est ei, qui nolit in ficu esse sui generis succum*].

Οὕτως οὐδεμία πηγὴ ἀλκυὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, *ita nullus fons saltem et dulcem potest facere aquam*] Hoc iam dixerat: nam αὐτὸ πικροῦ nomine comprehenditur et *salsum*; ut:*

Doris amara suas non intermisceat undas.

Sic et Graecus Poëta de Alphaeo:

— Καὶ ἀνθεα πικρὰ θαλάσσης.

[— *Et maris amari flores.*]

Quare recte hic Manuscriptus, οὔτε ἀλκυὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, id est, quomodo Latinum interpretem puto scripsisse, *neque salsa dulcem potest facere aquam*. Mare non edit de se aquas dulces.

13. Εἴ τις σοφὸς καὶ ἐπισήμων ἐν ὑμῖν, *si quis sapiens et peritus inter vos*] Sic σοφίαν et σύνεσιν [*intellectum*] habemus Col. 1: 9. Hebraice diceret, *יָדוּעַ וְחָכָם* [*quis*

sa-

sapiens est et intelligens], ut Os. 14: 10. Videtur autem dici σοφός qui multa. novit; ἐκισήμων, qui etiam habet τὸν τρόπον τῆς παιδείας [modum disciplinae], qui alios instituere potest.

Λειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πραΰτητι σοφίας, ostendat bono convictu opera sua ex miti sapientia profecta] Id est, ἐν σοφίᾳ πράξι, ut hic recte explicat Syrus. Sic,

— *Mitis sapientia Laeli.*

Sensus est: *In convictu producat opera, quas mitem sapientiam testentur.* Vocem ἀναστροφῆς eodem sensu habes Gal. 1: 13, Eph. 4: 22, 1 Tim. 4: 12, Hebr. 12: 7, et apud Petrum aliquoties. Praepositio ἐκ hic significat occasionem. Λεικνύνειν autem *producere*, ut Ioh. 10: 32. Sententia non longe hinc aliena Prov. 11: 2, עֲנִיָּוִת מִכֹּחַ, ubi Graeci, σόμα ταπεινῶν μελετᾷ σοφίαν, [*penes humiles sapientia*].

14. Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐρίθειαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, quod si aemulationem amarā habetis animo et contentiones] In Manuscripto, εἰ δὲ ἄρα ζῆλον. Ζῆλον et ἐρίθειαν ut affinia habes 2 Cor. 12: 20 et Gal. 5: 20, ubi dicta consulē. Et bene addidit ἐπίθετον [*agnomen*] illud πικρὸν, ut apertius faceret quo tenderent istae similitudines supra 3: 11, 12.

Μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας, ne gloriāmini et mendaces estote contra veritatem] In Manuscripto, μὴ καυχᾶσθε. Ne vobis ipsis placete, contra veritatem vobis arrogando sapientis titulum. Est autem πλεονασμός [*abundantia*] in illo, μὴ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. Sic ἀλήθειαν λέγω, οὐ ψεύδομαι [*veritatem dico, non mentior*], Rom. 9: 1. Ψευδόμεθα καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν [*mentimur et veritatem non facimus*], 1 Ioh. 1: 6.

15. Οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη] Non haec est illa vera sapientia [*superne descendens*], qualem operatur Spiritus Sanctus. Sic ἄνωθεν καταβαῖνον supra 1: 7. Vide Ioh. 15: 26.

Ἄλλ' ἐπίγειος, sed terrena] Conveniens curvis in terras animis. Sic οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες [*qui terrena sapiunt*], Phil. 3: 19.

Ψυχική, animalis] *Ψυχικοί* dicantur, *qui Spiritum Dei non habent*, Iud. 19. Ista sapientia a natura est, non a Deo. *A cogitationibus animae*, dicit hic Syrus. Per eam sunt homines σοφοί ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ [*sapientes in hoc seculo*] 1 Cor. 3: 18.

Δαιμονιώδης, diabolica] Nam terrestribus curis Daemon solet se admiscere, 2 Cor. 4: 4, Eph. 2: 2. Syrus hic κρυπτοῦ αὐτοῦ a vastatore: ita enim illi Daemonem appellant. *Satanica* apud Arabem.

16. Ὅπου γὰρ ζήλος καὶ ἐρίθεια, *ubi enim aemulatio et contentio*] Ea vitia nominat quae maxime apparebant, ut supra 14.

Ἐκεῖ ἀναταραχία] *Tumultus* sive *seditiones* [ibi], ut Luc. 21: 9, 2 Cor. 6: 5, 12: 20. In Manuscripto non male, ἐκεῖ καὶ ἀναταραχία [*ibi et tumultus*].

Καὶ πάντων φαῦλον πρᾶγμα, *et omne opus primum*] Ὑπερβολή [*superiectio*]. Vult enim dicere, ex aemulatu et quae eum sequitur acerba contentione plurima nasci mala.

17. Ἡ δὲ ἀνωθεν σοφία, *quae autem superne est sapientia*] A Deo data supra naturam.

Πρῶτον μὲν ἀγνή ἐστιν, *primum quidem casta est*] Pura a terrestribus illis studiis. Syrus πληρὴν εἰρήνην [*plena pace*].

Ἐπιεικής, *modesta*] Omnia quantum fieri potest in meliorem partem interpretans. Vide 1 Cor. 13: 4. Vide Phil. 4: 5, 1 Tim. 3: 3, Tit. 3: 2. Syrus ἡμεῖς, id est, *modesta*.

Ἐνπειθή] *Obsequiosa*. Syrus ἡμεῖς. Utuntur sic hac voce Philo et Galenus.

Μετὴν ἐλέους] *Plena beneficentiae*. Nam sic sumi a nostris ἐλεος diximus et alibi et supra 2: 13.

Καρπῶν ἀγαθῶν, *fructibus bonis*] Repetendum hic μετὴν [*plena*]. Καρπὸς hic vocat opera. Matth. 3: 8, 7: 16, Gal. 5: 22, Eph. 5: 9, Phil. 1: 11.

Ἀδιάκριτος] *Quae non discernit* homines secundum carnem. Vide supra 2: 4. Syrus ἁπλοῦς ἁπλῶς *sine partitione*, nempe iniqua.

Ἀνυπόκριτος, *sine simulatione*] Non, ut mos est ambitionis, *aliud clausum in pectore, aliud promptum in lingua habens*, ut est apud Sallustium. Talis ille apud Homerum:

“Q”

Ὅς γ' ἔτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ βαίνει.

[*Cuius mens aliud condit, quam lingua profatur*].

Vide Rom. 12: 9, 2 Cor. 6: 6, 1 Tim. 1: 5, 2 Tim. 1: 5; 1 Petr. 1: 22, Sap. 5: 19, 18: 16.

18. Καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην, *fructus autem iustitiae in pace seminatur facientibus pacem*] Duplex ἀγτανάκλασις [*refractio*]. Nam et vocem καρποῦ, quam modo usurpavit de operibus, nunc usurpat de praemio operum, et εἰρήνης, vocem sumit primum pro *rebus prosperis* (est enim ἐν εἰρήνῃ dictum pro εἰς εἰρήνην), deinde pro *concordia*. Et δικαιοσύνη hic generaliter sumitur, ita ut omnia comprehendat, quae nostri sunt officii, ut Matth. 5: 20, Act. 10: 35, Rom. 3: 21, 22, Phil. 1: 11 et alibi. Comparatio sationis in hac re frequens, ut 2 Cor. 9: 6, Gal. 6: 7, 8. Sic Latini dicunt, *uti seres, ita metes*. Deinde ποιεῖν εἰρήνην est *dare operam paci*, quomodo ποιεῖν δικαιοσύνην, 1 Ioh. 2: 29, 3: 7, quod Act. 10: 35. Ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην, et κατεργάζεσθαι δικαιοσύνην supra 1: 20, *iustitiae operam dare*. Quomodo ἦν frequens apud Hebraeos.

CAPUT IV.

1. Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν? Unde inter vos, nempe Israelitas, *rixae et bella*? Intelligit motus illos Iudaeorum Philadelphensium contra eos qui in Peraea erant, factionem filiorum Iudae Galilaei, pugnas cum Samaritanis, et Suariorum arma, de quibus vide Iosephum libro XX. Credibile est istis motibus abreptos fuisse etiam quosdam nomine magis quam re Christianos. Admonet utrosque, hos ut se corrigant ad Euangelii normam, illos ut ad Euangelium veniant.

Οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν σερατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν, nonne hinc, *ex voluptatibus vestris quae bella gerunt in membris vestris*] Μετωννυμικῶς [*per transnominatorem*] voluptates appellat cupiditates rerum voluptariarum sive non necessariarum ad vitam. Et cupiditates posuit Syrus, tum hoc commate, tum infra 3. Porphyrius quarto de Non esu animalium, cum vitam

illam sub Saturno descripsisset, paucis iisque necessariis contentam, addit: Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ πόλεμοι αὐτοῖς ἦσαν, οὐδὲ εἰς αἰεὶ πρὸς ἀλλήλους ἄθλον γὰρ οὐδὲν ἀξιόλογον ἐν τῷ μέσῳ προκείμενον ὑπῆρχεν, ὑπὲρ οὗτου τις ἂν διαφορὰν τοσαύτην ἐνεστήσατο· ὥστε τὸ κεφάλαιον εἶναι τοῦ βίου συμβῆναι σχολήν, ἡσυχίαν ἀπὸ τῶν ἀναγκῶν, ὑγίειαν, εἰρήνην, φιλίαν [Nac seditio erat, nec bellum, neque adeo dissidii erat magnum praemium ullum. Erat ergo horum; vita universa otium: cum et necessaria ultro suppeterent, et bene omnes valerent, et pacem colerent, et amici essent omnes invicem]. Tibullus:

Divitis hoc vitium est auri: nec bella fuere

Faginus adstabat cum scyphus ante dapes.

Cicero de Finibus primo: *Ex cupiditatibus pdia, dissidia, discordias, seditiones, bella nascuntur.* Iamblichus: Καὶ γὰρ πολέμους καὶ εἰς αἰεὶ καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα, καὶ αἱ τούτου ἐπιθυμία [Bella etenim, seditiones et pugnas nulla res excitat alia quam corpus eiusdemque cupiditates]. Sic et Diogenes dicebat bella non pro victu olerum ac pomorum, sed pro carniū et epularum deliciis excitari; et Plinius opulentiae exitus ait ad scelera, caedes et bella tendere. Multa alia praeclara ad hanc rem attulimus lib. I de Iure Belli ac Pacis 2. 5, tum in contextu, tum in annotatis, ad quae lectorem remitto. Egregie autem dicit Iacobus *ερατεινώνων*, quia bella illa externa non essent nisi prius fuisset internum, *cupiditatum* scilicet istarum, cum recta sanaque ratione. Pari sensu ἀντιστρατεύεσθαι [repugnare] habemus Rom. 7: 23.

2. Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε, concupiscitis, neque habetis]. Quo plura concupiscitis, eo minus habetis, Deo vos punientes. Pertinet hoc ad caritatem primum annotatione, deinde famem quae fuit Claudianis temporibus; de qua Act. 11: 28. Sumpta verba ex Prov. 13: 4.

Φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε, occiditis et aemulamini nec potestis adipisci; pugnat et bellatis, neque habetis] Haec absunt quidem in Manuscripto: sed videtur omissio evenisse ob illud οὐκ ἔχετε his repetitum, ea quae in medio sunt praetervidente librario. Pro φονεύετε sunt qui le-

legunt φθονεῖτε [*invidetis*] non male, nisi quis malit φθονεῖτε. *Saevitis alii in alios, et felicibus invidetis, et tamen ad eorum felicitatem pertingere non potestis.* Poeta Graecus quidam:

Ὡς τῆς μεγίστης τοῦ φθόνου ποτηρίας·
Τὸν εὐτυχῇ μισεῖ τις, ὃν Θεὸς φιλεῖ.
[*O summa mentis invidiae perversitas,*
Odit beatos invidus caros Deo.]

Alius:

Ὅταν συγῇ τις ἄνδρα, τὸν Θεὸς φιλεῖ,
Οὗτος μέγιστον μωρίαν κατεσάγει.
Φανερῶς γὰρ αὐτῷ τῷ Θεῷ κορίσσεται,
Χόλον μέγιστον ἐκ φθόνου δεδεγμένος.
Δεῖ γὰρ φιλεῖν ἐκεῖνον, ὃν Θεὸς φιλεῖ.
[*Prosequitur odio quisquis adamatum Deo,*
Damnatus ille maximae est insaniae.
Deum lacesens Marte manifestario
Iram reportans praemium invidentiae.
Et nos decet diligere dilectos Deo.]

Apuleius:

Nam esse exaruiat qui beatis invidet.

Cyprianus: *Calamitas sine remedio est odisse felicem.* Praeterea ait: *Pugnatis etiam et bellatis, nec tamen consequimini, nempe vitam tranquillam, cuius causa bella suscipiuntur.*

Διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς, quia non precamini] Deus promisit precantibus, non pugnantis, Matth. 7: 7. Αἰτεῖσθαι pro αἰτεῖν Attice, ut Matth. 18: 19, 20: 22, Luc. 23: 23, 25 et alibi

3. Αἰτεῖτε καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ὅτι ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε, *precamini neque accipietis, eo quod male precamini, ut voluptatibus vestris impendatis*] Poterant quidem dicere, At vero si alii non precantur Deum, nos precamur. Etiam his respondet, non mirum esse si non exaudiantur, quia male precantur, non ut habentes necessaria Deo serviant, sed ut habeant quae in voluptates impendant. Talia autem non promisit Deus, Matth. 6: 32. Diximus supra 1: 5 et Matth. 28: 19, dari petentibus, sed si recte petant, id est, si petant necessaria humiliter, et animo recte utendi.

4. Μοιχοί καὶ μοιχαλίδες] *Adulteri et adulterae*. Nam μοιχαλὶς est *moecha*, Rom. 7: 3. Hic tamen hae voces sumendae in sensu figurato. Nam qui Deo uni non adhaerent, nec ei per omnia parere cupiunt, sed partim Deo, partim Mundo se accommodant, similes sunt iis coniugibus, qui suo suave coniuge non contenti externos amores admiscunt.

Οὐκ οἶδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστίν, nescitis amicitiam Mundi hostilitatem esse Dei] Id est, amicitia cum Mundo, sive cum Mundi vitiosis actionibus, a Deo habetur pro hostilitate in se: quia totum hominem sibi poscit. Idem sensus Matth. 12: 30, ubi dicta vide. Ἐχθρα Θεοῦ, genitivo obiective sumpto, idem quod ἔχθρα εἰς Θεὸν Rom. 8: 7.

Ὅς ἂν οὖν βουλευθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου; ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται, quicumque ergo voluerit amicus esse Mundi, inimicus fit Dei] Deo fit exosus. Sic φίλος Θεοῦ supra 2: 23 amatus Deo.

5. Ἡ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατοίκησεν ἐν ἡμῖν, an putatis; frustra Scripturam dicere, Ad invidiam concupiscit Spiritus qui habitat in nobis] Non sunt ipsa verba, sed sensus sumptus ex duobus locis Gen. 6, nempe 3 et 5. Nam quod ibi est πνεῦμα διανοεῖται [cogitat] hic est ἐπιποθεῖ. Illud τὸ πνεῦμα ὃ κατοίκησεν ἐν ἡμῖν est ex commate 3, et idem valet quod commate 5 καὶ [cordis eius]: quod eodem commate 5 est κακόν [malum], in Graeco ἐπὶ τὰ πονηρὰ [ad mala], hic est φθόνον, quia in malorum genere invidia non minimum est, et maxime ei affines erant illi, ad quos haec epistola scribitur. Spiritus ille a Deo hominibus datus et eius iussu in hominibus habitans, id est animus, in dies per mala exempla peior erat factus, et ea desiderans, quae non dilectio, sed invidia suggerit. Nam φθόνος hic μετωνυμικῶς [per transnominatorem] sumitur, ut modo ἡδοναί [voluptates].

6. Μέλζονα δὲ δίδωσι χάριν, maiorem autem dat gratiam] Deus nempe hoc tempore. Nam de Messia vetus erat dictum, futurum ut corrigeret κακόν καὶ [malum fomentum], nempe et praeceptis quae habemus Matth. 5: 28 et alibi, et promissis aeternis ac coelestibus, ac prae-

te-

terea Spiritu illo suo, id est, eximio. Idem sensus 1 Petr. 3: 19 et seqq., ubi similiter tempus Christi comparatur cum tempore diluvii. Videri possunt haec verba *μυσικῶς* [sensu arcano] sumpta de Prov. 4: 19.

Διὸ λέγει, Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν, propter quod dicit, Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam] Sunt haec ipsa verba LXX, Prov. 3: 34. Sed cum absint ab optimis Manuscriptis et a Latinis codicibus nonnullis, credibile est hunc locum, ut ab eo quod hic tractatur alienum, annotatum fuisse in margine ex 1 Petr. 5: 6, deinde, ut fieri solet, irrepsisse in textum. Et his omissis sensus melius cohaeret.

7. *ὑποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ, subiecti ergo estote Deo*] Cum Deus multo maiora nunc det dona quam diluvii tempore, aequum est vos ab ipso vos regi sinatis, non ab humano illo spiritu pridem corrupto. *ὑποτάγητε* passivum pro reciproco, id est, *subiicite vos ipsos*: quomodo eadem vox sumitur Rom. 10: 3, 13: 1, 5, 1 Cor. 16: 16, Eph. 5: 21, 22, 24, Col. 3: 18, Tit. 2: 5, 9, 3: 1, 1 Petr. 2: 13, 18, 3: 1, 3, 5, 5: 5.

Ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ, resistite Diabolo] Idem sensus 1 Petr. 5: 9. Resistendum est per Dei sapientiam isti sapientiae *δαμονιώδει* [diabolicas], de qua supra 3: 15. In Manuscripto *ἀντίστητε δέ*.

Καὶ φεύξεται ἀπ' ὑμῶν, et aufugiet a vobis] Repulsus saepe, sicut a Christo capite nostro, aufugiet. Vide Matth. 4: 11 et ibi dicta. Superbus est ille spiritus, nec facile eo redit, ubi saepe est triumphatus.

8. *Ἐγγίσατε Θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν, appropinquate ad Deum, et appropinquabit ad vos*] ὅτι ἐγγίζειν Θεῷ est Deum orare et ei obedire velle. Deus contra dicitur ad nos venire, cum nos adiuvat, tum contra cupiditates carnis, tum contra Diaboli assultus de quibus iam egit. Hic est sensus mysticus verborum Ier. 4: 1.

Καθαρίσατε χεῖρας, ἁμαρτωλοὶ, emundate manus, peccatores] ἵνα, reddite male rapta, Ion. 3: 8.

Καὶ ἀγνίσατε καρδίας, δίψυχοι, et purgate corda, duplices animo] Vocem *διψύχου* etiam supra habuimus 1: 8. *Ἀγνίσατε καρδίας, ὡς, purgate corda, nempe utentes tam*

prac-

praesenti Dei favore et auxilio, precibus et omni constanter expellite istam inconstantiam quae vos modo ad Deum trahit, modo ad Mundum repellit. Vide 1 Petr. 1: 22, 1 Ioh. 3: 3, ubi idem verbum ἀγνίζειν.

9. Ταλαιπωρήσατε καὶ πενθήσατε καὶ κλαύσατε] Christianis in gravia lapsis non datur reditus ad bonam frugem nisi per poenitentiam luctuosam: cuius vim ut exprimeret Iacobus haec verba posuit. Ταλαιπωρήσατε ἴτω affligite, nempe vosmetipsos ieiuniis et aliis corporis σκληραγωγίαις [duris exercitiis]. Πενθήσατε ἰβλ lugubrem habitum induite, saccum et cilicia, ut poenitentes Christiani solebant. Haec enim vis est istius vocis, ut videre est Gen. 37: 33, 2 Sam. 13: 37, 19: 2 et alibi. Κλαίειν ἰβλ flere, solet plerumque iungi cum ieiunio, ut 1 Sam. 1: 7, 2 Sam. 1: 12, 12: 22, et cum verbo πενθεῖν, ut Neh. 1: 4, 8: 11.

Ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μετασφρήτω, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν, risus vester in luctum convertatur, et gaudium in moerorem] Quantum antea risistis et gavisi estis, ubi ultionem vobis de inimicis sumere, et res eorum rapere licuit, tantum nunc suscipite dolorem ac moestitiam. Κατήφεια apud Poetas, Plutarchum, et alios est is moeror qui ipso etiam vultu se prodit, quod Hebraei dicunt נפל פנים [deiciite vultus]. Tacite innuit imminere excidium Hierosolymorum, et disiectionem Iudaicae gentis.

10. Ταπεινώθητε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου] Demissis precibus ἴτω [humiliate vos], Lev. 16: 29 et alibi, coram Domino, id est, Christo.

Καὶ ὑψώσει ὑμᾶς] ἰבססו, attollet vos, sive sublimes faciet donis suis. De quibus supra 1: 17.

11. Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀδελφοί, ne obloquamini vobis invicem fratres] Redit ad id quod supra attigerat 3: 9, 10. Dicimus et καταλαλεῖν κατὰ τινος Num. 21: 7, Ps. 50: 19, et brevius καταλαλεῖν τινος Ps. 78: 19, Iob. 19: 3. Sic et 1 Petr. 2: 12, 3: 16. In Glossario, καταλαλῶ, obloquor. Hinc nomen καταλάλος, Rom. 1: 30, ubi dicta vide.

Ὁ καταλαλῶν ἀδελφοῦ καὶ κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ; qui obloquitur fratri et qui iudicat fratrem suum] Nempe ob eas res quas Christus in Euangelio non damnât, qua-

qualia sunt observationes dierum, ciborum, et similia. Idem sensus qui Rom. 14: 3, 4. In Manuscripto ἡ κρίσις [aut iudicat] disiunctive.

Καταλαλεῖ νόμον καὶ κρίνει νόμον, obloquitur Legi et iudicat Legem] Doctrinam Euangelicam (quam et supra aliquoties Legis appellavit nomine, ut et Paulus Gal. 6: 2) homo talis spernit et damnat ut imperfectam. Christus enim tales non damnat, Rom. dicto loco.

Εἰ δὲ νόμον κρίνεις, si autem iudicas Legem] Si Euangelicam doctrinam damnas ut imperfectam.

Οὐκ εἰ ποιητὴς νόμου, ἀλλὰ κριτὴς, non es factor Legis, sed iudex] Qui obsequi Legi debueras, iudicium tibi in Legem sumis. *Ποιηταὶ νόμου* dicuntur et Rom. 2: 13 per *μετωνομίαν* [transnominationem] *ἱς qui faciunt ea quae Lex praescipit, οἱ ποιοῦντες τὰ τοῦ νόμου*, ut eodem loco dicit Paulus. Hebraice *מְשַׁבְּחֵי תּוֹרָה*, Dent. 6: 25. Idem alibi *τηρεῖν νόμον* et *φυλάσσειν*.

12. *Εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης, unus est Legislatores*] Nobis non Moses, sed Christus, Hebr. 8: 6. Manuscriptus hic adiicit *καὶ κριτὴς* [et iudex], et sic legere Latinus, Syrus, Arabs.

Ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι, qui potest servare et perdere] Illud *δυνάμενος* hic *ius potestatemque* significat, ut Act. 4: 20, 2 Cor. 13: 8. Christus iudex omnium a Deo datus *ius potestatemque habet et servandi nos et perdendi*. Illi igitur integrum relinquendum est iudicium de rebus dubiis.

Σὺ δὲ τίς εἰ ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον, tu autem quis es qui iudicas alium] Quem te facis? Nonne homo es, neque Legis auctor neque iudex animorum a Deo constitutus? Pro *τὸν ἕτερον* Manuscriptus habet *τὸν πλησίον* [proximum] sensu eodem, et ita legerunt Syrus et Latinus.

13. *Ἄγε νῦν οἱ λέγοντες, age nunc qui dicitis*] Illud *ἄγε*, hic et infra 5: 1, tantum valet quantum apud Prophetas, *Iam ego ad vos, nempe sermonem meum convertito*. Utuntur sic et Xenophon et Plutarchus. Solet etiam pluribus id dici, ut apud Homerum:

— Ἄλλ' ἄγε, μένετε πάντες.

[— Sed age! omnes quaeso manete.]

Xenophon: Ἄγε δὴ, ἀκούσατε [Agedum! attendite].

Oi

Οἱ λέγοντες, *Σήμερον καὶ αὔριον πορεύσμεθα εἰς τὴνδε τὴν πόλιν*, qui dicitis: *Hodie et cras ibimus in illam urbem*] Alii Codices *σήμερον ἢ αὔριον* [*hodie aut cras*], quomodo legerunt Syrus et Latinus. *Πορεύσμεθα* et quae sequuntur verba tum hic tum infra 15, in futuro legerunt Syrus, Latinus, Arabs: et sic optimi habent Graeci codices: non in potentiali. *Εἰς τὴν πόλιν*, Syro כּוּנְוֹתָא, id est, *in urbem hanc vel illam*, puta Damascum, Alexandriam, Antiochiam. Sic de personis dicimus πρὸς τὸν δεῖνα [*ad illum*].

Καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἔνα] *Manebimus ibi per annum*. Habes hoc loquendi genus Act. 15: 33, 18: 23, 20: 3, 2 Cor. 11: 25, et apud Hebraeos Eccl. 7: 1. Sed et Latini dicunt *facere cum aliquo paucos dies, annos multos*, ut notaverant Eruditi.

Καὶ ἐμπορεύσομεν καὶ κερδήσομεν, et *mercabimur et lucrum faciemus*] Ita super rebus incertis consilia sua disponunt, tanquam ea haberent in manu.

14. *Οἱτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔριον*, qui ignoratis *quid erit cras*] Manuscriptus τὰ τῆς αὔριον. Nesciunt quid cras sit eventurum, quid pariturus sit dies crastinus, ut loquitur Salomon Prov. 27: 1. Favorinus: Ἄνθρωπος ὢν μηδέποτε φῆς ὅτι γίνεται αὔριον [*Homo cum sis noli dicere quod cras sit futurum*]. Seneca:

*Nemo tam Divos habuit faventes,
Crastinum ut possit sibi polliceri.*

Horatius:

*Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus.*

Τὰ τῆς αὔριον, id est, τὰ συμβαίνοντα τῆς αὔριον ἡμέρας [*cras futura*]. Est non aliena ab hoc argumento monitio Senecae de Brevitate vitae cap. 3 et 4: *Repete memoria tecum quando certus consilii fueris, quotusquisque dies, ut destinaveras, recesserit. Et deinde: Audies plerosque dicentes, A quinquagesimo in otium secedam, sexagesimus annus ab officiis me dimittet. Et quem tandem longioris vitae praedem accipis? quis ista sicuti disponis ire patietur?*

Ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν, quae est enim *vita vestra*] Quam caduca res est vita haec nostra!

Vi-

Vita data est utenda, data est sine fœnore nobis

Mutua, nec certa persolvenda dis.

Ἀτμὶς γάρ ἐστιν ἢ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ καὶ ἀφανιζομένη] Rectius ἐστίν, quam ut in Codicibus quibusdam ἔσαι [erit]. Et sic legere Syrus, Latinus, Arabs: *Ἀτμὶς* pro ὥσπερ αἰτμὶς [sicut vapor]. Vapor aut fumus pauxillum ad tempus videtur, deinde disparet. *Ἀτμὶς* pro fumo Lev. 16: 13, Ezech. 8: 11, Sir. 20: 27, 24: 18, 38: 28. Sic Aeschylus de vita humana:

Καὶ πικρὸν οὐδὲν μᾶλλον, ἢ καπνοῦ σκιά.

[*Nec est solidior, umbra quam fumi levis.*]

Sic et umbrae vitam humanam conferunt Hebraei 1 Pari: 29: 15, Iob. 8: 9, Ps. 102, 12, 144: 4, et inter Graecos Sophocles non uno loco. Debent autem ista ab οἵτινες ad ἀφανιζομένη sumi ut παρενθετικά [interposita].

15. *Ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τοῦτο ἃ ἐπέτο, pro eo quod dicere debetis, Si Dominus voluerit et vixerimus, faciemus hoc aut illud]* Rectius Latinus et Syrus legere ποιήσωμεν absque καὶ praecedente: quanquam solet saepe ea vocula apud Hebraeos Graece scribes πλεονάζειν [abundare] aut sumi pro tunc. Sensus est: *Si Deus dederit ut vivamus, faciemus hoc et hoc.* Nam καὶ saepe est ἐξηγητικόν [explicativum]. Quod hic praescribitur, eius exempla habemus Act. 18: 21, τοῦ Θεοῦ θέλοντος [volente Deo]; 1 Cor. 4: 19, ἔὰν ὁ Κύριος (id est, Christus) θελήσῃ [si Dominus voluerit]. Est autem vetus sententia Hebraeorum apud Bensyram: *ענין תמיד לא יאמר אדם אלא אם כן יאמר לו מן השמים, Nunquam dicat homo facturum se quicquam, nisi prius dicat, Si Deus voluerit.* Neque ignoratum id Platoni, apud quem dicenti Alcibiadi, *Ἀλλὰ πῶς χρὴ λέγειν; [Quomodo ergo dicendum?]* respondet Socrates, *Ὅτι ἐὰν Θεὸς ἐθέλῃ [Si Deus voluerit].* Proclus ad illud in Timaeo: *Κατὰ δυνάμιν γε οὐδὲν ἐλλείπομαι [In me, quantum quidem ego potero, mora non erit],* ait: *Τὸ ἀσφαλὲς ἐν ταῖς ὑποσχέσει, καὶ τὸ μέτριον ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις ἱκανῶς παρίσῃσιν [Curat, ut nec id cui praestando non sit, promississe, nec de se plura quam modestum deceat praedicasse videatur].*

16. *Νῦν δὲ πανχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν]* Placetis
VIII. D VC=

οοβίς in istis iactantiis de saturo. In Glossario, ἀλαζο-
φεία, iactantia.

17. Εἰδότε ὅν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν, ἁμαρτία
αὐτῶ ἐστίν, qui scit rectum facere nec facit is peccat]
Comparet dictum, ut Ioh. 9: 41. Sensus idem Luc. 12: 47.
Vide quae utroque loco a nobis dicta, et ea oppone. iis,
qui putant hominem semper ac necessario velle pro modo
eius quod est in intellectu: quod ego satis puto cuiusque
intra se experientia refelli. Syrus legit, εἰδότε ὅν τὸ
καλὸν sine ποιεῖν: non male. Sic Lacones de Athenien-
sibus, scire eos quid rectum esset, sed facere nolle. Hoc
vult Iacobus: *Moniti estis a me: ignorantiam non po-
testis obtinere: si quid posthac tale dixeritis, gravior
erit culpa.* — Qui monitus peccat; eius peccatum est
πῶρ, Num. 15: 30, ὑπερηφανία [*superbia*].

C A P U T V.

1. Ἄγε νῦν, age nunc] Vide supra 4: 13.

Οἱ πλούσιοι, divites] Divites Iudaeos alloquitur, quibus
Christiani erant permixti. Nam proprie ad Christianos
mox vertet sermonem. Nam de aliis divitibus locutus
erat supra 2: 6, at non eos allocutus, ut non sui gregis.
Apostoli et eorum auditores non expellant eos, qui divites
sunt et tales manere volunt, ab Ecclesia; sed ostendunt
eis, periculosum esse eorum statum, et plurimis eos opus
habere cautionibus ut serventur. Vide 1 Tim. 6: 17.
Poterant autem haec utilia esse etiam bonis Christianis
ad convertendos ad Euangelium Iudaeos, quibus Iudais-
mus parum adeo profuisset.

Κλαύσατε ὀλολύζοντες, plorate ululantes] Videtur respi-
cere locum Zach. 11: 2 et Ioel. 1: 5, ubi quod in He-
braeo est יללה in Graeco vertitur ὀλολύσατε.

Ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις, propter
miserias vestras quae advenient vobis] Ἐπὶ hic est prop-
ter, ut Matth. 26: 50 et alibi saepe. Praesignificat even-
turas Iudaeis calamitates, de quibus aliquid diximus su-
pra 4: 9. Prope enim adventabat tempus a Christo prae-
dictum. Post excisa Hierosolyma, gentem dispersam,
pes-

pessime etiam aliis in locis tractari coepere Iudaei, quorum tunc sub nomine latebant et Christiani. Vide librum VII Iosephi de Bello Iudaico. Etiam didrachmum, quod soliti erant dare in usus Templi, impensum fuit in usus Capitolii. Vide quae dicta ad Matth. 7: 24.

2. Ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέσηκε, *divitiae vestrae putrefactae sunt*] Est hic activum pro passivo, ut in Glossario σήπω, *tabeo, puteo*: ita enim ibi legendum. Deinde est species posita pro genere. Vult enim dicere res ita quaesitas, ita asservatas, saepe non aliis, sed et ipsis inutiliter perire, qui est sensus mysticus eius quod in Manna significatum Exod. 16: 20, ubi in Hebraeo שָׁחַד, in Graeco ἐπόχασε.

Καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονεν, *et vestimenta vestra a tineis comesta sunt*] Tinea dicitur comedere vestimenta Esai. 51: 8. Vocem σητόβρωτα habes Iob. 13: 28, ubi in Hebraeo שָׁחַד הַבָּשָׂה. Similis compositio in σκολημόβρωτος [consumptus a vermibus] Act. 12: 23. Syntheses, quibus sublevare potuistis miseriam pauperum, saepe nimis diu extra usum humanum asservatae vobis pereunt, sive a tineis corrosae, sive aliter. Vide Matth. 6: 19, 20, Luc. 12: 33.

3. Ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται, *aurum et argentum vestrum aeruginavit*] Perstat in figuris similibus: nam sicut vestes per tineas corrumpi solent, ita ferrum rubigine. Menander:

Καὶ πάντα τὰ λυμαινόμεν' ἐνεῖεν ἐνδοθεν,
Οἷον δ' μὲν ἰὸς τὸν σίδηρον, ἂν σκοπῆς,
Τὸ δ' ἱμάτιον οἱ σῆτες.

[*Et rei cuiusque pernicies intus latet,
Hoc est ferrugo ferro, si consideres,
Tinaeaeque vestibus.*]

Quod vero proprium erat ferri, id etiam ad aurum et argentum transtulit, non quod id fieri soleat, sed quod par saepe sit eventus. Confer locum Iob. 41: 17, Ezech. 24: 11. Χαλκὸς ἰούται [aes aeruginat] Sir. 12: 9. Et de speculo dicitur κατίωσι.

Καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῶν ἔσται, *et aerugo eorum in testimonium vobis erit*] De hac locutione vide ad Matth. 8: 4, 10: 18, 24: 14, Marc. 1: 44, 6: 11, 13: 9, Luc. 5: 14, 21: 13. Nonne est quod pudeat ista ita de-

tinuisse inutilia, ut et vobis et aliis perirent, quaesita praeterea saepe per iniustitiam et immisericordiam, ut iam dicet? Vide Matth. 6: 24 et ibi dicta.

Καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν, ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἰσχάταις ἡμέραις, et comedet carnes vestras sicut ignis; asservastis in novissimos dies] Arabs videtur legisse ὡς πῦρ, ὁ ἐθησαυρίσατε [sicut ignis, quem asservastis]. Non male Manuscriptus repetit vocem ὁ ἰὸς post σάρκας ὑμῶν. Φάγεται bene Graecum. Dicunt enim Graeci φάγομαι, ἔδομαι, πίομαι [manducabo, edam, bibam], et sic φάγεσαι, ἔδουσαι, πίεσαι, et φάγεται, ἔδεται, πίεται, pro φαγοῦμαι, ἐδοῦμαι, et sic caetera. Ex Aeolica dialecto venit hoc in usum communem. Sensus autem est: *Bona ista vestra tantam in copiam asservata extra hominum usus ut saepe inutiliter pereant, causa erunt vobis gravissimarum poenarum post tempus iudicii, plane quasi ignem in vestro malo asservassetis. Ignis dicitur carnes comedere*, Ps. 21: 10, Esai. 30: 27, 33: 11. Et sub ignis nomine solet notari ira Divina aut eius instrumenta. Θησαυρίζειν hic sume ut Rom. 2: 5. Ἐν ἰσχάταις ἡμέραις pro eis ἰσχάτας ἡμέρας. Ista autem locutio, cum ad Iudaeos sermo est, solet referri ad tempus excidii Hierosolymorum, et Templi, et Reipublicae: quo tempore immensa Iudaeorum millia pessime periire, maxime incendio, quod omen est iudicii universalis.

4. Ἴδου ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμυσάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπεξηρημένος ἀπ' ὑμῶν, κρᾶζει, ecce merces operatorum qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat] Non tantum illiberalem tenacitatem divitibus illis exprobrat, sed et iniustitiam contra praecepta non Christi modo, sed et Legis per Mosem datae, ut videre est Levit. 19: 13, Deut. 24: 15. Nimirum differebant mercedes operis rusticisolvere, quo diutius pecuniae incubarent et ea ad mercatum uterentur. Peccata tam aperte societatem humanam perturbantia dicuntur *ad Deum clamare*, ut videmus Gen. 4: 10, Exod. 22: 23, 27 et alibi. Recte autem dicit μισθὸν ἀπεξηρημένον, quomodo πνῆ-κ [non opprimes] Deut. 24: 14, vertitur οὐκ ἀποξηρήσεις μισθὸν [non fraudabis mercedem]: quia et minus solvit, ut aiunt Iurisconsulti, qui tempore minus solvit.

Καὶ

Καὶ αἱ βοαὶ τῶν θεισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαωθ εἰσεληλύθαι, *et clamor eorum qui messuerunt, in aures Domini Sabaoth introivit*] Sensus ex Deut. 24: 15. מַכַּח נִתְּרָא frequens in Sacris Literis Deum significat siderum et Angelorum, ac proinde potentissimum. Nomen Hebraeum LXX relinquere solent Σαβαωθ et sic Paulus Rom. 9: 29. In illis nominibus quae Gnostici usurpabant erat ἰγυλσαβαωθ, ut videre est apud Irenaeum I. 34, et Epiphanium de Haeresibus 37. Id vero est מַכַּח יְהוָה [Dominus Deus exercituum].

5. Ἐτρυνήσατε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐσπαταλήσατε, *epulati estis super terram et luxuriati*] יָשַׁמְנוּ וַעֲנַנְנוּ. Vide Esai. 57: 3 et Ezech. 16: 49, Luc. 7: 25, 1 Tim. 5: 6. *Gaudia vestra posuistis et supra modum usurpastis in hac vita terrestri.*

Ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, *enutristis corda vestra tanquam in die occisionis*] Τὰς καρδίας ὑμῶν, id est, vosmetipsos. Sic בְּלִבְךָ [in corde suo] vertitur ἐν ἑαυτῷ [in se ipso] Exod. 4: 14, Esth. 6: 6. Et בְּלִבְךָ [in corde tuo], ἐν σεαυτῷ [in te ipso], Iob. 10: 13. Et בְּלִבִּי [in corde meo], ἐμμαντῷ [in me ipso] Iob. 27: 6. Pro ἐν ἡμέρᾳ in Manuscripto est ἐν ἡμέραις [in diebus]. Ita vos pavistis quotidie, sicut fieri solebat in diebus solenniorum conviviorum post victimas σωτηρίους [ob salutem acceptam oblatas]. Ita μεταωνυμικῶς [per transnominatorem] sumitur נֶחֱמַת, quod hic habet Syrus, respondens Hebraeo נֶחֱמַת, ut videre est Gen. 31: 54, Prov. 7: 14 et 17: 1. Am. 5: 25 נֶחֱמַת vertitur σφάγια [victimae].

6. Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον, *condemnastis, occidistis iustum*] Assentior iis, qui haec referunt ad interfectionem Christi ab Iudaeis procuratam. Nam et is ὁ δίκαιος per excellentiam dicitur Act. 3: 14, 22: 14, et ὁ ἅγιος [sanctus] 1 Ioh. 2: 20. Et recte dicuntur Iudaei id fecisse cuius non auctores tantum, sed et impulsores fuere, Act. 2: 23, 37, 3: 15, 1 Cor. 2: 8.

Οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν] Hebraeo more, verbum pro participio; *eum qui vobis nihil obstabat.* Est λιτότης [extenuatio]. Nam contra plurimum proderat, expellendo Daemones, sanando morbos, corrigendo vitam et verbis et exemplo. Ἀντιτάσσεται passivum pro reciproco, quod

plurimis verbis evenit, maxime vero iis quae a τάσσω [constituo] derivantur: deinde μετωνυμία [transnominatio]. Nam qui se aliis opponunt, id quaerere solent, ut eis noceant.

7. Μακροθυμήσατε οἱ, ἀδελφοί, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, *patientes igitur estote, fratres, usque ad adventum Domini*] Verbum ἀδελφοί monstrat hic sermonem verti ad illos Israelitas qui Christi doctrinam erant amplexi, et ob id ipsum ab aliis multa mala patiebantur, ut iam attigit 2: 6, 7. Hos vult *patienter haec mala ferre* in spem rerum meliorum: id enim μακροθυμεῖν, ut Hebr. 6: 15 et alibi. Παρουσία Κυρίου videtur hic significare et iudicium Christi in gentem Iudaicam, quod et voce ἐπανελθεῖν [redire] indicatur Luc. 19: 15, et simul iudicium eiusdem in humanum genus universum, quae propinquis inter se temporum spatiis fore iuncta Christiani veteres suspicabantur, ideo quod nihil certi ea de re didicissent, et semper iussi essent intenti esse in ultimum illum diem qui bonos ab omni malorum vexatione erat liberaturus. Vide et 2 Thess. 2: 1. Confer Rom. 8: 23.

Ἰδοὺ ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμον καρπὸν τῆς γῆς μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ, ἕως ἂν λάβῃ ὑετὸν πρωτόμῳ καὶ ὀψιμῳ, *ecce agricola expectat pretiosum fructum terrae, patienter ferens, donec accipiat primorem et serotinam pluviam*] Spes alit agricolas. Ὁ γεωργός, id est, *quivis agricola*. Egrege dixit τὸν τίμον καρπὸν ἀρούρης frugem qua maxime alimur. Eius enim frugis magnus semper honos et apud Iudaeos et apud Christianos. Tertullianus de Corona: *Calicis aut panis etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur*. Τετὸν πρωτόμῳ καὶ ὀψιμῳ, id est, *sementalem et antemessivum*, quorum ille Hebraeis חמץ vel חמץ, hic vero חמץ Dent. 11: 14, Prov. 16: 16, Ier. 5: 24, Os. 6: 3, Ioel. 2: 23, Zach. 10: 1. ἕως ἂν hic non finem spei significat, sed tempus intercedens, quomodo et Hebraeum חם saepe sumitur. Vide Gen. 28: 15, et quae diximus ad Matth. 1: 25.

8. Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, *patientes estote et vos*] Sub spe frugis multo maioris, irrigati interim imbri Spiritus sancti.

Στηρίξτε τὰς καρδίας ὑμῶν, *ob firmate corda vestra*] Vos-

Vosmetipsos obfirmate, *κατὰ γυναικα* [viriliter agite et ob firmetur cor vestrum] Ps. 31: 25.

Durate, et rebus vosmet servate secundis.

“Ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ἤγγικε, quoniam adventus Domini appropinquavit] Vide quod diximus supra 7, et Phil. 4: 5; Hebr. 10: 25. ἤγγικε sono praeteritum, sensu praesens, ut Matth. 3: 2, 4: 17, 26: 45, Rom. 13: 12, 1 Petr. 4: 7.

9. Μὴ σεμνάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοί, ne ingemite, fratres, vobis invicem] Idem est quod supra 4: 2. Ne invidete alii aliis. Est enim μετωνυμία [transnominatio]. Nam invidia solet alienis bonis ingemere. Respicitur autem non obscure Caini historia, qui cum fratri invideret, a Deo audiit, quare iratus es? Gen. 4: 6.

“Ἰνα μὴ κριθῆτε, ne iudicemini] Id est, κατακριθῆτε [condemnemini], ne Deus vos puniat, ut Cainum. Vide Rom. 1: 29, Gal. 5: 21, Tit. 3: 3.

Ἰδὼν κριτὴς πρὸ τῶν θηρῶν ἔσηκεν, ecce iudex ante ianuam assistit] Idem sensus, qui verborum Dei ad Cainum, Peccatum (id est, peccati poena) in foribus cubat. Etiam hoc respicit poenas Iudaicae genti iamiam imminentes.

10. Ὑπόδειγμα λάβετε, ἀδελφοί μου, τῆς κακοπαθείας καὶ τῆς μακροθυμίας τοὺς προφήτας, οἱ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι Κυρίου, exemplum sumite, fratres mei, vexationis et patientiae Prophetas, qui locuti sunt nomine Domini] Ὑπόδειγμα hic est exemplum ad quod nos ipsos fingere debemus, ut Ioh. 13: 15. Κακοπαθεῖν est malis vexari, ut 2 Tim. 2: 9, infra 13, hinc κακοπάθεια Mal. 1: 13, 2 Macc. 2: 27, 28. In Glossario, κακοπάθεια, vexatio, labor. Utitur Cebes et alii. De his malis quae Prophetae pertulerunt vide Hebr. 11: 35—38 et ibi dicta. Μακροθυμία hic est constans in adversis patientia, ut Hebr. 6: 12. In Manuscripto hic est, ὑπόδειγμα, ἀδελφοί, τῆς κακοπαθείας καὶ τῆς μακροθυμίας ἔχετε τοὺς προφήτας [exemplum, fratres, vexationis et patientiae habetis Prophetas]. Illud ὀνόματι Κυρίου, vel ut alii Codices plenius habent ἐν ὀνόματι Κυρίου, significat Dei mandato. Nam quanquam Κύριος in Novo Federe de Christo solet dici, tamen ubi agitur de rebus Veteris Testamenti, solet more

LXX Interpretum poni pro $\pi\alpha\rho$, quod legitur $\pi\alpha\rho$, ut Matth. 1: 22, 2: 15, 3: 3, Act. 2: 21, 3: 22, 15: 17 et alibi.

11. Ἰδοὺ μακαρίζομεν τοὺς ὑπομένοντας, *ecce beatos praedicamus eos qui sustinent*] In Manuscripto melius τοὺς ὑπομέναντας [*eos qui sustinuerunt*], quomodo legerrunt et Syrus et Latinus. *Laudamus adhuc constantiam eorum qui talia mala pertulere, beatosque eos hoc nomine praedicamus.* Μακάριος ὁ ὑπομένων [*beatus qui sustinet*] est apud Danielelem 12: 12. Μακαρίζειν $\Psi\alpha$ Gen. 30: 12, Num. 24: 17, Iob. 29: 11, Ps. 41: 2 et alibi, Luc. 1: 48. Hinc μακαρισμός [*praedicatio felicitatis*] Rom. 4: 6, 9.

Τὴν ὑπομονὴν τοῦ Ἰωβ ἠκούσατε, *patientiam Iobi audistis*] Amissis liberis ac bonis, torto per gravissimos dolores corpore, amicis eum calumniantibus. Est enim, ut ad Iobi librum diximus, vera haec historia, sed tractata poetice.

Καὶ τὸ τέλος τοῦ Κυρίου εἶδετε, *et finem Domini vidistis*] Est hic genitivus causae. *Vidistis, inquit, id est, legendo cognostis, quem exitum ei Deus dederit: bonam ac firmam valetudinem, plurimos ac florentes liberos, famam, et honores, et divitias.*

Ὅτι πολὺσπλαγχνός ἐστιν ὁ Κύριος καὶ οἰκτίρων, *quoniam misericors Dominus est et benignus*] Horum prius ad affectum referri videtur, ut et σπλάγχνα Luc. 1: 78; alterum ad actus affectui congruentes. Sensus idem Exod. 34: 6, 2 Sam. 24: 14.

12. Πρὸ πάντων δὲ ἀδελφοί, *ante omnia autem fratres*] Quia Iudaei valde prони erant ad iuramenta, nec facile evelli ea consuetudo potuit, ideo Christianos monet serio Iacobus ut meminerint eius praecepti quod Christus dedit, de quo multa diximus ad Matth. 5: 33—37 et II de Iure Belli ac Pacis 13. 21. Quae autem valde cavendi volumus, ea dicere solemus *cavenda ante omnia.*

Μὴ ὀμνύετε, *ne iurate*] Nempe promittendo aliquid de re incerta. Non quod non et assertorio iuramento abstinendum sit, quantum Dei honos et Superiorum iussa id sinunt, sed quia de eo hic non agi sententiae nexus ostendit. Etiam Esseni a talibus iuramentis abstinabant, et eorum exemplo Pythagorici, nempe περὶ τῶν ἐνδεχόμενων καὶ ἀόριστον τῆς ἐκβάσεως ἐχόντων τὸ πέρας [*de iis quae*

quae et utramque in partem cadere possunt, nec in quam casura sint certum est], ut ex Hierocle apertum fecimus.

Μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, neque per coelum, neque per terram] Iudaei superstitioniores (quemadmodum ex Philone observavimus) ad vulgaria iuramenta non diserte Dei nomen usurpabant, sed res alias, ut *coelum et terram*. Sed his quoque abstinere vult Christus: nam sicut Ulpianus dixit, *eum qui per salutem suam iurat, videri Deum iurare, quia respectu Divini Numinis iurat*, ita qui coelum iurat, precatur, si fallat, coelum sibi insalubre; et qui terram, terram infrugiferam: quae omnia a Deo pendent.

Μήτε ἄλλον τινὰ ὄρκον, neque aliud quodcunque iuramentum] Puta per Hierosolyma, per templum, per altare, per κορβάν [donum Dei], per caput suum, Matth. 5: 35, 23: 16—22.

Ἦτω δὲ ὑμῶν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ, sit vestrum Est, est, et Non, non] Id est, quod verbo promittitis, id facto implete, sive id in agendo sive in non agendo consistat. Ναί et promissum significat et promissi implementum, ut videre est 2 Cor. 1: 18, 19, 21. Est igitur hic πλοκή, [copulatio], ut et in simili dicto Iudaeorum: *Iusti ἴκ [ita] est ἴκ et non est non*. Illud ἴκ est promittentis, ut ναί vel μάλιχα [maxime] Graecis.

Ἴνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσῃτε] Ne inveniamini mendaces. Sic ne mentiar Prov. 30: 9. Nam ὑπόκρισις [simulatio] pro mendacio sumitur 1 Tim. 4: 2, et ὑποκρίνεσθαι pro mentiri Prov. 16: 28, in versione Symmachi, et ὑποκριτὴς pro mendace Iob. 34: 30, 36: 13. Videtur haec locutio non bene percepta causa fuisse cur Syrus, Latinus, Arabs legerint, Ἴνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσῃτε [ne in iudicium decidatis].

13. Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν] Si quis premitur adversis. Vide supra 10.

Προσευχέσθω, oret] Exempli habes Matth. 26: 39, Act. 21: 5. Εὐθυμεῖ τις] Si quis laetatur ob accepta a Deo bona. Sic εὐθυμοὶ γεγόμενοι [laeti facti] Act. 27: 36.

Ψαλλέτω, psallat] Deo gratias agat, etiam cum cantu. Vide 1 Cor. 14: 15, Eph. 5: 19. Ψάλλειν proprie est fidibus canere, sed latius sumitur apud Nostros.

14. Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν] Id est, si quis [vestrum] aegrotat. Ita verbum hoc sumitur Matth. 10: 8, 25: 36, Marc. 6: 56, Luc. 4: 40, Phil. 2: 26, 27 et alibi saepe. Syrus ܡܪܪ in dolore est. Respondet ea vox Hebraeae ܡܪܪ, ut videre est Prov. 22: 35. Quod hic est ἀσθενεῖν, mox est κάμνειν.

Προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, advocet Presbyteros Ecclesiae] Syrus ܡܪܪܐ ܡܪܪܐܗ. Solent ad hanc rem in Oriente adhiberi Presbyteri septem.

Καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, et orent pro ipso] Ἐπ' αὐτὸν, ܡܪܪ, id est, pro ipso.

Ἀλείψαντες αὐτὸν ἑλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ungentes eum oleo nomine Domini] Ex instituto Christi, Marc. 6: 13. Nempe quia oleum apud Hebraeos Divinam gratiam significabat: ut et manuum impositio, quae et ipsa circa aegrotos adhiberi solebat, Marc. 16: 18, Act. 28: 8. Omnia autem ista fiebant in nomine Christi, Marc. 16: 17, Act. 3: 6, 16, 19: 13. Proculus Christianus Severum Imperatorem per oleum aliquando curavit. Testis Tertullianus ad Scapulam.

15. Καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα] Oratio tam Presbyterorum quam ipsius aegrotantis, profecta ex fide in Christum (nam et hic genitivus causam notat), impetrat aegroto salutem corporis: nempe nisi aliter ei expediat ad salutem aeternam. Vide 2 Cor. 12: 9, 1 Tim. 5: 23, 2 Tim. 4: 20. Σώζειν hic sumitur quomodo σώζεσθαι Matth. 9: 21, 22, 14: 30, Marc. 6: 56 et alibi saepe.

Καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος] Christus erit, non Presbyter, qui eum ex morbo eriget. Sic Marc. 1: 31, προσελθὼν ἤγειρεν αὐτήν, ܡܪܪ [accedens eam surgere fecit]. Locutio inde quia qui graviter aegrotant solent cubare. Hinc et Latini surgere dicunt eos qui sanitatem recuperant.

Καὶ ἁμαρτίας ἢ πεπονηκώς, et si in peccatis sit] Quia saepe peccata morborum causae, Matth. 9: 2, Ioh. 5: 14, 1 Cor. 11: 30.

Ἀφεθήσονται αὐτῷ, remittentur ei] Nempe ad certum effectum, ne a morbo absorbeatur. Caeterum debebat is, qui sic erat sanatus, pro peccatorum modo poenitentiam sumere ab Ecclesia, et sumptam implere, et sic ad plenum ius communionis recipi.

16. Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, *fatemini alterutri peccata*] In Manuscripto connectitur hoc cum superioribus non male hoc modo, ἐξομολογεῖσθε οὖν ἀλλήλοις τὰς ἀμαρτίας [*fatemini ergo alterutri peccata*]. Nec aliter Latinus legit. *Fatemini*, inquit, *peccata*: nempe quia efficacius orat Ecclesia pro peccatis sibi cognitis, adhibens simul idonea remedia malo, ne in id recidatur. Vide quae diximus ad Matth. 3: 6, Act. 19: 18. Adde si placet Maimonidem de Poenitentia.

Καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, *et orate pro vobis invicem*] In Manuscripto προσεύχεσθε. Stantes pro lapsis orate.

Ὅπως λαθῇτε, *ut salvemini*] Ut vos lapsos Deus a peccatis repurget. Non enim omnibus id contingit.

Πολὺ ἰσχύει δέσους δικαίου ἐνεργουμένη, *multum valet deprecatio iusti intenta*] Vide Ioh. 9: 31, ubi et Graecum verbum attulimus:

Εὐχῆς δικαίας οὐκ ἀνήκουος Θεός.

[*Deus ipse non est surdus ad iustas preces.*]

Et bene addidit ἐνεργουμένη, id est, *intenta*; *efficax*, non *languida*. Est enim more Hebraeo participium pro verbali ἐνεργῆς, 1 Cor. 16: 9, Philem. 16, Hebr. 4: 12.

17. Ἡλίας ἄνθρωπος ὡς ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, *Elias homo erat similis nobis*] Et morti et vitae malis obnoxius, non minus quam nos. Idem nomen ὁμοιοπαθεῖς habemus Act. 14: 15 et Sap. 7: 3. Utitur Plato, Aristoteles, Theophrastus.

Καὶ προσευχῇ προσηύξατο, *et oratione oravit*] Id est, *intente oravit*, ἐνεργῶς. Nam verbis addita verbalia apud Hebraeos vehementiam significant.

Τοῦ μὴ βρέξαι, *ne plueret*] Τοῦ, id est, ἕνεκα τοῦ. In Scriptura tantum habemus praedictam ab Elia ἀνομβρίαν [*siccitatem*] et deinde imbrem. Sed traditio addidit factum hoc ad ipsius preces, et est id per se credibile. Nam et cultus Baalis passim receptus viro pleno ardoris pro Deo (talem enim eum fuisse tota ostendit historia) extorsit poenae postulationem, et contra populo ad meliora mutato facile et ipse ad mitiora se vertit.

Καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς, *et non pluit super terram*] In terris decem tribuum. Huius ἀνομβρίας [*siccitatis*] in Phoenicum historia meminit Menander, ut Iosephus nos docet VIII. 7.

Ἐνι-

Ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἔξ, *annos tres et menses sex*] Sic et Luc. 4: 25. Ubi quæ a nobis dicta nihil opus hic repeti.

18. Καὶ πάλιν προσήγατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, *et rursum oravit, et coelum dedit pluviam*] 1 Reg. 18: 45.

Καὶ ἡ γῆ ἐβλάσθησε τὸν καρπὸν αὐτῆς, *et terra dedit fructum suum*] Ἀνομβρία [*siccitas*] enim causa fuerat deliqui frugum, ut videmus 1 Reg. 18: 2. Adde Deut. 28: 12, 23, 24. Contra pluvia tempestiva causa foecunditatis, Esai. 30: 23 et supra 7.

19. Ἀδελφοί, ἐάν τις ὑμῶν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, *fratres, si quis ex vobis erraverit a via veritatis*] *Viam veritatis* vocat illam vitae rationem quam praescribit Evangelium, quod eminenter *veritas* dicitur Rom. 15: 8, 2 Cor. 4: 2, 6: 7, Gal. 2: 5, 14, 3: 1, 5: 7, Eph. 1: 13, 4: 24, Col. 1: 5, 2 Thess. 2: 10, 12, 13, 1 Tim. 2: 5, 3: 15, hic supra 1: 18, 1 Petr. 1: 22.

Καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς αὐτὸν, *et converterit quis eum*] Si quis eum bonis monitis abducatur ab iniustitia, ab invidia, ab odio, a facilitate iurandi et similibus. Sensus mysticus praecepti quod est Deut. 22: 1.

20. Σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου, *salvabit animam a morte*] In Manuscripto τὴν ψυχὴν αὐτοῦ [*animam eius*]. Causa erit salutis ei qui peccaverat. Par locutio Rom. 11: 14, 1 Tim. 4: 16, Iud. 23. Recte autem *a morte eripi* dicitur non tantum qui primum ad Christianismum perducitur, sed et qui a vita vitiosa ad vitam Christianismo convenientem reducitur. Vide exemplum 1 Cor. 3: 15.

Καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν, *et operiet multitudinem peccatorum*] Efficiet ut illa iam conversi peccata priora Deus dissimulet, et quasi extra conspectum suum ponat. Καλύπτειν *κωδ* est *condonare*, ut videre est Ps. 32: 1, ubi in Graeco, ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι [*quorum tecta sunt peccata*]. Hoc sensu vir sapiens dicitur *tegere aliorum peccata* in Thalmude titulo Balthra, sectione 8.

A N N O T A T I O N E S

IN

E P I S T O L A M P E T R I

P R I O R E M.

C A P U T I.

1. Πέτρος] Idem nomen quod Κηφᾶς, sicut idem nomen Θωμᾶς et Αἰδύμος. Habet haec Epistola τὸ σφοδρὸν [*vehemens dicendi genus*], conveniens ingenio Principis Apostolorum.

Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Apostolus Iesu Christi*] Non solent in Epistolarum initiis hanc suam dignitatem, sane maximam, omittere Apostoli, ut inde etiam scriptis ipsorum sua constet, eaque maxima, auctoritas.

Ἐκλεκτοῖς, *electis*] Christianis, ut Rom. 8: 33, 16: 13, Col. 3: 12, 2 Tim. 2: 10, Tit. 1: 1, infra 2: 6, 9. Iudaeis scilicet; nam illis praecipue destinatus erat Petrus. Est titulus sumptus ex Veteri Testamento, in quo Israelitae עֲלֵמָּה ἐκλεκτοὶ Esai. 65: 9 et alibi. Ideo Apostoli idem nomen, et certe multo meliori iure in Christum credentibus aptarunt, quo Deus sibi seposuit ad multo maiorem sanctimoniam, ut iam sequetur. Vide Ioh. 15: 19.

Παρεπιδήμοις] עוֹרְכֵי. Ea enim vox sic vertitur Gen. 23: 4 et Ps. 39: 13. Significat *peregre habitantibus*. Vide Hebr. 11: 13. Sic ut infra 2: 11.

Δια-

Διασποράς, *dispersionis*] Sic vocantur loci omnes in quibus Israelitae extra patriam vivebant, quocunque tempore, quacunque occasione illae migrationes evenissent, sive in bellis, ut per Tiglathphalasarum, Salmanasarem et Nabuchodonosorum, sive ad vitanda mala interna, quibus de causis multi et in Syriam et in Aegyptum et in alia loca Romani imperii concessere. Nec omittenda hic illa dispersio quae post Stephani mortem evenerat: de quibus verbum *διασπαρέντες* [*dispersi*] usurpat Lucas Act. 8: 4 et 11: 19. Hi sunt *Πῦν* [*expulsi*] Esai. 56: 8. Vide et quae diximus ad Iac. 1: 1.

Πόντου] Ex hac primum nominata regione Epistola haec dicitur *ad Ponticos*, quomodo eam appellant Tertullianus, et eum in multis sequens Cyprianus. Sunt autem omnes quae hic nominantur regiones Romani imperii, non Parthici, in quo erat Babylon. Falli puto eos qui aut duas tantum putant dici *διασποράς* [*dispersiones*], aut Babylonem putant fuisse caput eorum Iudaeorum qui erant per Asiam parentem Romanis. Media, Hyrcania, et longius sita erant sub Patriarcha Babylonensi; at Aegyptus, Libya, et eis proxima, sub capite Synedrii Alexandriae. Alii erant omnes sub *principes*, id est *κῶν*, Hierosolymitarum, qui postea Tiberiade consedit. In Colchis iam olim quidam fuere gentis Israeliticae ex deportatione Salmanasarum et Nabuchodonosori, ut diximus in Annotatis ad librum primum pro veritate Religionis Christianae. Sed hic de Iudaeis agitur de quibus et Act. 2: 9, ubi et *Cappadociae* et *Asiae*, eius scilicet in qua Ephesus, mentio. Omnes isti non Chaldaica versione utebantur, sed Graeca, et ea lingua eos allocutus est Paulus. Apud Philonem Agrippa de Hierosolymis: *Μητρόπολις δὲ οὐ μίᾳ χώρας Ἰουδαίας, ἀλλὰ κατὰ τῶν πλείων, διὰ τὰς ἀποικίας αἷς ἔξω ἔπεμψεν, εἰς τὰς μὲν ὁμόρους, Αἴγυπτον, Φοινίκην, Συρίαν, τὴν τε ἄλλην καὶ τὴν κοίλην προσαγορευομένην* εἰς δὲ τὰς πόρρω διακισμένας, Παμφυλίαν, Κιλικίαν, τὰ πολλὰ τῆς Ἀσίας ἄχρι Βιθυνίας καὶ τῶν τοῦ Πόντου μυχῶν [*Metropolis est non unius Iudaeae, sed plurimarum praeterea aliarum regionum, ob colonias inde deductas, partim in finitima, Aegyptum, Phoenicem, Syriam cum reliquam, tum eam quae Coele dicitur: partim in longe*

dis-

dissita, Pamphyliam, Ciliciam, Asiae pleraque Bithyniam usque et ultimum Pontum]. Deinde multis interiectis venit ad loca trans Euphratem: Babylone autem suo tempore nullos ait fuisse Iudaeos.

Γαλατίας] In qua multi Iudaei, ut ex Epistola Pauli ad Galatas apparet.

Καππαδοκίας] Vide dictum locum Actorum.

Ἀσίας] Ioniae, in qua Ephesus. In qua regione pluri-
mi Iudaei; Iosephus XII. 3, XIV. 17, in Dolabellae edic-
to, et XVI. 3, ubi in Ioniae urbibus ingentem ait fuisse
Iudaeorum multitudinem. Vide locum quem diximus in
Act. et 6: 9, et eodem libro 14: 2, 8, 19: 10, 13, 33.

Καὶ Βιθυνίας] Bithynia vicina Ponto, Galatiae et Asiae
sic peculiariter dictae. Vide Geographos.

2. *Κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς, secundum antecedens
decretum Dei Patris*] Hoc per traiectionem referendum
ad illud ἐλεγκτοῖς quod praecessit. *Πρόγνωσις* autem hic
non praescientiam, sed *antecedens decretum* significat,
ut et Act. 2: 23. Idem sensus qui Eph. 1: 4.

Ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, in sanctificationem Spiritus]
Id est, εἰς ἁγιασμὸν πνεύματος, quomodo accepit et Lati-
nus. Ita nos *selegit* et amavit, *ut etiam per Spiritum
suum nos sanctificaret. Πνεύματος*, genitivus causam de-
notans.

Εἰς ὑπακοήν, in obedientiam] Qui Spiritus facit ut mul-
to quam ante excellentius Deo obediamus.

*Καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, et adspersionem
sanguinis Iesu Christi*] Non agitur hic de remissione pec-
catorum, quae donum Spiritus sancti praecedit. Sed est
hic rursus genitivus causae. Vide Rom. 3: 25, 5: 9,
Eph. 1: 7, 2: 13, Col. 1: 19, Hebr. 9: 19, 10: 19, 29,
12: 24, 13: 12. Sed vox ῥαντισμοῦ sumpta est ex Lege
Mosis, ubi et populus et Sacerdotes, antequam in Sanc-
tuarium terrestre intrarent, humore quodam adpersi
sunt, Exod. 24: 8, Num. 31: 23. Sic et nos, ut in Sanc-
tuarium coeleste intremus, *adspergi* debemus *Christi san-
guine*, id est, eius exemplum in perpeffionibus sequi.
Hebr. 12: 24 αἷμα ῥαντισμοῦ [*sanguis adspersionis*] dici-
tur sanguis Christi per genitivum effecti, hic vero ipse
ῥαντισμὸς αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, per genitivum efficientis;
quia

quia illa *sanctificatio*, id est, ius intrandi in Sanctuarium coeleste, non contingit nobis nisi per sanguinem Christi, qui nobis pro exemplari et passionis et gloriae proponitur.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖ[η] *Et favor Dei et inde procedens prosperitas vobis crescat in dies.* Eadem precatio iisdem verbis 2 Petr. 1: 2, et prope iisdem verbis Iud. 2. Apud Paulum quoque 1 Cor. 1: 3 et aliis locis plurimis. Similis precatio Num. 6: 24—26.

3. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi*] Frequens gratias agendi formula, 2 Cor. 1: 3, Eph. 1: 3, simile Dan. 2: 20.

Ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος, *qui secundum misericordiam suam magnam*] Similia habes Eph. 2: 4. רַחוּם רַחוּם.

Ἀναγεννήσας ἡμᾶς, *regeneravit nos*] Utitur hac voce et infra 23. Γενῶσθαι ἄνωθεν dixit Iohannes 3: 3, de quarum vocum sensu et voce παλιγγενεσίας [*regenerationis*] ibi diximus. *Fecit nos homines alios* longe verius, quam id olim de Saule dictum 1 Sam. 10: 6. Dicitur Deus et populum Israelis *genuisse* cum eum fecit populum liberum, Deut. 32: 18. At haec generatio multo excelsior ad res aeternas, ut sequitur.

Εἰς ἐλπίδα ζώσαν, *in spem viventem*] Illa vita hic nova spem in nobis excitat *viventem*, id est, vivificantem, nempe in aeternum. Idem loquendi genus observavimus Ioh. 6: 51, Hebr. 10: 20. Syrus hic, *in spem vitae*.

Δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, *per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis*] Nam illa Christi resurrectio et rem ostendit esse possibilem, et simul ostendit ipsum esse veracem qui nobis resurrectionem promisit. Nam quorsum alioqui Deus ipsum resuscitasset? an ad omnes homines fallendos? Minime id convenit Dei veritati. Eadem de causa resurrectionis Christi fit mentio infra 21, et 3: 21.

4. Εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ ἀμείαντον καὶ ἀμάραντον] Obiectum et effectum illius spei est *hereditas*, id est possessio firma, κλη (de hac voce vide Act. 20: 32, Gal. 3: 18, Eph. 1: 14, 18, Col. 3: 24, Hebr. 9: 15), quae neque perire potest, neque extrinsecus foedari, neque in-

tus

tus marcescere. Vocein ἀφθαρτον habemus et 1 Cor. 9: 25, 15: 52, et ἀφθαρσίαν 1 Cor. 15: 42, 50, 53, 54, 2 Tim. 1: 10; idem valet ἡβηται κτ [non corrumpetur] Dan. 2: 44. Ἀμίαντος Hebr. 7: 26, Iac. 1: 27, et μιάλειν de morbia dici solet, ut notavimus Hebr. 12: 15. Ἀμάραντον habemus Sap. 6: 13, et eodem sensu ἀμαράντινον infra 5: 4, et verbum μαραινέσθαι Iac. 1: 11, פס Iob. 24: 24.

Τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ὑμᾶς, quae vobis in coelis conservatur] Id est, ὑμῖν, יְהוָה, quomodo hoc vertunt Syrus et Arabs. Τηρεῖσθαι hic quod ἀποκείσθαι [reponi] 2 Tim. 4: 8 et Col. 1: 5. Pari modo τηρεῖν de poena dicitur, 2 Petr. 2: 17.

5. Τοὺς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως, qui virtute Dei custodimini per fidem] Per fidem obtinuistis Spiritum Sanctum qui vos custodit in Dei gratia. Spiritus sanctus δύναμις Θεοῦ dicitur Luc. 24: 49.

Εἰς σωτηρίαν ἐτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἰσχύτος] Dei in vos benevolentia huc tendit ut adipiscamini salutem quae patebit in ultimo die. Ἐτοίμην ἀποκαλυφθῆναι πλητὴ τῆς [paratam revelari].

6. Ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, quae de re exsultatis] Illud ᾧ non ad unum nomen, sed ad totam rem refertur. Illa magna bona exspectata vos perfundunt gaudio, Matth. 5: 12. Sic et infra 8 est ἀγαλλιᾶσθε in indicativo.

Ὀλίγον ἄρτι (εἰ δέον ἐστὶ) λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς] Gaudio, inquit, vos ista perfundunt; quanquam etiam nunc ad tempus aliquod (nempe dum brevis haec vita durat), si res ita ferat, tristitiam sentiat ex variis temptationibus, quas nobis inferunt et Gentes incredulae et Iudaei. Ἄρτι nunc recte vertitur: Matth. 26: 29, Ioh. 13: 7, 33, 16: 12, 1 Cor. 4: 11 et alibi. Ὀλίγον aliquantisper, ut Marc. 6: 31. פס נרע Esai. 54: 7.

7. Ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως, ut exploratio vestrae fidei] Id est, τῆς πίστεως ὑμῶν, plane ut Iac. 1: 3. Exploratio fidei vestrae, nempe per illas tentationes.

Πολὺ τιμιώτερον χρυσίου, multo pretiosior auro] Id est, τοῦ δοκίμιου τοῦ χρυσίου [exploratione auri], quale illud, Omnium triumphorum lauream adepte maiorem, id est, laureā omnium triumphorum. Quia illa exploratio ad exiguum tempus est utilis, haec in aeternum.

Τοῦ ἀπολλυμένου] Id est, *quod aliquando perituum est.* Atteritur enim aurum abscedentibus latenter ramentis.

— *Consumitur annulus usu.*

Διὰ πυρός δέ δοκιμαζόμενον, et tamen per ignem exploratur] Etiam illa res non semper duratura tamen ignibus exploratur, ut magis eniteat: Iob. 23: 10, Prov. 17: 3, Mal. 3: 3. *Δοκιμαζόμενον* πρῶ 1 Par. 28: 18, 29: 4, ubi Graeci δοκίμου.

Εὐρεθῇ εἰς ἔπαινον καὶ τιμὴν καὶ δόξαν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ] Tunc illa exploratio summo vobis honori, laudi gloriaeque cedit, cum Christus apparebit. *Ἀποκαλύπτεσθαι* eodem sensu habemus Luc. 17: 30. Multas voces conguessit Petrus ut rei magnificentiam declararet. Sic et Eph. 1: 6, 12, 14, Phil. 1: 11 et Rom. 2: 29.

8. *Ὅν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε, quem cum non noveritis, amatis]* Multum est amare eum quem de facie non noveris.

Εἰς ὃν ἄρτι, μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δέ, ἀγαλλιᾶσθε, in quem nunc quoque, non videntes, sed credentes exultatis] Neque illum in terris agentem vidistis, neque nunc eius gloriam conspiciatis, sed creditis, et credendo gaudetis. *Εἰς ὃν* ad πιστεύοντες pertinet: *μὴ ὁρῶντες*, obiter insertum.

Χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ] Gaudio, quod verbis exprimi nequit, ineffabili. Sic ἀλαλήτοις habes Rom. 8: 26, ἀνεκδιηγῆτῳ 2 Cor. 9: 15.

Καὶ δεδοξασμένη] Id est, gaudio summa laude digno. Syrus hoc sensu כְּתִישָׁא, Hebraice dicas כְּתִישָׁא, ut Exod. 15: 6.

9. *Κομιζόμενοι, reportantes]* Pro κομισόμενοι [reportaturi]. Sed praesenti tempore uti maluit ob rei certitudinem. *Κομίζεσθαι* in sensu praemii habemus et 2 Cor. 5: 10, Eph. 6: 8, Col. 3: 25, Hebr. 10: 36, 11: 39.

Τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, finem fidei vestrae] Id est, mercedem. Mercedem, quia in fine operis datur, Hebraei vocant סְוִתָּא [postremum], ut Ier. 29: 11, item צֶדֶן quod calcem significat, Ps. 19: 11, ubi in Graeco ἀνταπόδοσις [retributio]. Idem plane significat סְוִתָּא, quod hic prorsus Syrus.

Σωτηρίαν ψυχῶν, salutem animarum] Salutem vestram, quae περιποίησις ψυχῆς [acquisitio animae] Hebr. 10: 39.

Σῶσαι ψυχὴν [servare animam] habes apud Iacobum 5: 20.

10. *Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύησαν προφηταί, de qua salute exquisiverunt atque scrutati sunt Prophetæ]* Viderunt aliquid magni in nostra sera tempora reservari; sed quale id esset, non potuerunt pervidere. Idem sensus Luc. 10: 24. Longe illud a suis temporibus abesse vidit Moses Deut. 32.

Οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες, qui de futura vobis gratia vaticinati sunt] Praedixerunt bona illa quae nobis evenere, sed sub umbris victoriarum de Gentibus, liberationis e Babylone et ab Antiocho: pauci directe, et pauca.

11. *Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ προμαρτυρόμενον, scrutantes quod vel quale tempus designaret, qui in iis, Spiritus Christi praedicens]* Daniele maxime indicat, qui tempus ab Angelo inquisivit, ut videre est Dan. 9: 22, 23. *Quod tempus*, id est, qua annorum hebdomade; *quale tempus*, id est, libero populo, an serviente, an semilibero. *Spiritum Christi* vocat ex obiecto, Spiritum res Christi praesignificantem, et qui Christi causa ipsis erat datus. Barnabas fine Epistolae: *Prophetæ ab ipso habentes donum in illum prophetaverunt. Ἐδήλου προμαρτυρόμενον, praedicendo designabat.*

Τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, Christi supplicia] *Εἰς Χριστὸν*, rectius pro Χριστῷ, ut modo *εἰς ὑμᾶς*. Et subauditur *ἀποβησόμενα [ventura]*. Praesignificant Prophetæ Christum passurum multa, Luc. 24: 25, 26, Act. 26: 23. Sed alii obscurius, alii clarius. Hebraei haec vocant *משיח צלילת* [gravissimos Messiae dolores].

Καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, et post haec gloriam] Resurrectionem Christi, adscensum in coelum, missionem Spiritus Sancti, Gentium vocationem.

12. *Οἷς ἀπεκαλύφθη, ὅτι οὐκ ἑαυτοῖς, ὑμῶν δὲ διηκόνουν αὐτὰ, quibus revelatum est, se non sibi ipsis, sed vobis eas res administrasse]* Non patefacta illis est res tota, sed hoc intellexere, se *eas administrasse*, id est, praedixisse (nam omnis verbi Divini annuntiatio est *διακονία* Act. 6: 4, Rom. 11: 13, 2 Cor. 4: 1, 5: 18, 1 Tim. 1: 12, 2 Tim. 4: 5) *quae eventurae erant non ipsorum sed vestro tempore*. Magnus sane honor, quod Prophetæ non sibi sed

nobis inserviere. Viderunt per transennam quae nos clare conspiciamus. In Manuscripto: *Οἷς ἀπεκαλύφθη αὐτὰ οὐκ ἑαυτοῖς, ὑμῖν δὲ διηκόνουν* [Quibus ea non sibi ipsis sunt revelata, vobis vero ministrabant]. Sed praefero id quod Latinus hic sequitur.

Ἄ νῦν ἀγγέλλῃ ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἀποστέλλοντι ἀπ' οὐρανοῦ, quas nunc nuntiata sunt vobis per eos qui Evangelium communicarunt vobiscum per Spiritum Sanctum coelitus missum] Res illae magnae nobis plene explicatae sunt per Apostolos et eorum adiutores, coelitus donatos Spiritu Sancto, id est; donis maioribus quam ipsi Prophetae habuere, et de quibus ipsi Prophetae sunt locuti, ut Ioel. 2: 28. *Ἀναγγέλει* vox valde accommodata huic rei, Act. 14: 27, 15: 4, 20: 27, Rom. 15: 21, 1 Ioh. 1: 5. *ἐὐαγγελίζεσθαι* aut *εὐαγγελίζεσθαι* sensu activo non raro apud nostros Scriptores accusativum personae regit vice dativi, Luc. 3: 18, Act. 8: 25, 40, 13: 32, 14: 15, 21, Gal. 1: 9. Spiritus mitti dicitur, ut Luc. 24: 49, Ioh. 14: 26, 15: 26, 16: 7.

Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύναι] *Ἄ* hic significat omnes res istas de quibus egerat; *quas Angeli ipsi, antea non percognitas, cum summo gaudio nunc adspiciunt.* Ita accepit et Irenaeus IV. 67, *Ea quae praedicta sunt bona, in quae concupiscebant Angeli intendere.* *Παρακύνειν* enim hic sumitur, ut Iac. 1: 25. *Ἐπιθυμοῦσιν* *ἐμ*, id est, *amant*, quomodo Ps. 119: 20, 40 et alibi saepe. *Angelos proficere per homines* vetus est Hebraeorum sententia apud Rabbinum Israellem de Anima cap. 1. Est autem iterum in his verbis allusio ad Cherubinos quorum oculi versus *ἡλαστήριον* [propitiatorium] spectabant.

13. *Διὸ, propter quod*] Cum tantus vobis honor destinatus sit ut noritis quae Prophetae non perviderunt, et ex vestris successibus ipsi Angeli fiant doctiores.

Ἀναζωσάμενοι τὰς ὁσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, accincti lumbos mentis vestrae] Solent membra et actus corporis transferri ad animum. *Accingi lumbos* solent qui se ad corporale aliquod ministerium parant; de qua re vide dicta Luc. 12: 35, Eph. 6: 14. Specialiter autem respicitur hic ritus Paschalis Exod. 12: 11. Sensus est, Estote attenti.

Νήφοντες, sobrii] Id est, animum habentes minime perturbatum. Vide 1 Thess. 5: 6, 8, 2 Tim. 4: 5.

Τελείως ἐλπίζοντες, semper sperantes] Id est, *ad finem usque*, ut Indith. 11: 5. פקדול. Vide Matth. 10: 22.

Ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ, eam, quas apportatur vobis, gratiam in revelatione Iesu Christi] Est hic primum traiectionis pro eis τὴν χάριν τὴν φερομένην ὑμῖν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ. Deinde χάρις ponitur pro summo effectu Divinae benevolentiae, id est, vita aeterna. Idem χάρισμα Rom. 6: 23. Sunt inter se ἀντίστροφα [*reciproca*], φέρειν et κομίζειν. Quae Deus nobis apportat, nos reportamus. Ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ hic sume ut supra 7.

14. Ὡς τέκνα ὑπακοῆς, *ut filii obedientiae*] נשקדו בנ. Sic τέκνα φωτός [*filii lucis*], Eph. 5: 8. Sic ad illud πίστεως [*fidei*] subaudiri τέκνα diximus Hebr. 10: 39. Contra τέκνα ὀργῆς [*filii irae*] habemus Eph. 2: 3, et κατάρας [*maledictionis*] 2 Petr. 2: 14.

Μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις, non conformati ad priora ignorantiae vestrae cupidines] Sic μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ [*nolite conformari huic saeculo*], Rom. 12: 2. Bene autem distinguit tempora Ignorantiae a temporibus Notitiae. Alia haec aetas alios mores exigit. Idem sensus 5: 8 et seq. Vide et Ioh. 9: 39 et Act. 17: 30, Eph. 4: 18. Tunc vixerant ut cupido dictabat, Eph. 2: 3, nunc ut Christus docuit.

15. Ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε, *sed uti is, qui vocavit vos, sanctus, et ipsi in omni negotio sancti sitis*] Deum hic indicari Sancti nomine ostendunt sequentia. Et saepe vocem Sancti sic usurpat Esaias. Vocatio autem nostra saepe Deo Patri Christi adscribitur, ut causae principi, Rom. 9: 11, 24, 1 Cor. 7: 15, Gal. 1: 6 et alibi. De voce ἀναστροφῆς vide ad Hebr. 13: 7, Iac. 3: 13.

16. Διότι γέγραπται Ἅγιοι γένησθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι, *quoniam scriptum est, Sancti estote, quia ego sanctus sum*] Lev. 11: 44 et 19: 2. Si hoc dictum Israelitis illo tempore, quanto magis hoc tempore plus sanctitatis requirente? In Manuscripto pro γένησθε est ἔσεσθε [*eritis*], quomodo apud LXX duobus Levitici locis.

17. Καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε, εἰ *Patrem invocatis*] Nempe per Christum.

Τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἐκάστου ἔργον, *eum qui sine respectu personae iudicat secundum uniuscuiusque opus*] Nempe ut det aut auferat Spiritum suum. Ἀπροσωπολήπτως iudicat, Iob. 34: 19. Non magis vos excusatos habebit quam e Gentibus natos, Act. 10: 34, Rom. 2: 11, Eph. 6: 9, Col. 3: 25. Ἔργον, singulare pro plurali, ut Iac. 1: 4, 25. Sic Iob. 34: 11, וְלִי לִשְׁׁמַיִם לְבַרְכָּתָּךְ [opus enim hominis reddet ei], ubi Graeci, ἀποδοῖν ἀνθρώπῳ καθὰ ποιῇ.

Ἐν φόβῳ] *Cum Dei reverentia summa*, Eph. 6: 5, Phil. 2: 12.

Τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀνασφάφητε, *incolatus vestri tempus versamini*] Solatur eos quod peregre habitent, significans omnes homines hic esse peregrinos. Hac de re vide quae attulimus ad Hebr. 11: 13 et seqq. Τὸν χρόνον accusativus durationis. Παροικία πᾶς, Ps. 55: 16, 119: 54. Latine incolatus.

18. Εἰδότες] *Considerantes*, ut Act. 23: 5.

Ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, *quod non rebus corruptibilibus, argento vel auro*] Vide supra 7.

Ἐλυτρώθητε, *redempti estis*] ὁπῶν. Idem verbum in eodem sensu Tit. 2: 14, et nomen λυτρώσεως [redemptionis] Hebr. 9: 12.

Ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου] *Ex observatione rituum, animo non emundato, quam sufficere ad salutem Patres vestri, id est magistri, vos docuerant.* Sic Patris nomen sumitur 1 Cor. 4: 15. Hinc τμᾶτα πατρῶν [fragmenta Patrum].

19. Ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι, ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου, Χριστοῦ, *sed pretioso sanguine, tanquam agni immaculati et incontaminati, Christi*] Magna res sit oportet ob quam Deus Filium suum morti dederit. Ideo liberatio nostra saepe tribuitur sanguini Christi, Eph. 1: 7, 2: 13, Col. 1: 14, 20, Hebr. 9: 14, 10: 19, aut etiam vitae ipsius, nempe ob nos amissae, Matth. 20: 28, 1 Tim. 2: 6, aut etiam morti ob nos toleratae, Rom. 5: 10, Col. 1: 22, Hebr. 2: 14. Agnus Paschalis debebat esse ὁπῶν perfectus, Exod. 12: 5, πρόβατον λευκόν [pecus candidum] in Graeco.

Ad

Ad id requirebatur ut nulla pars necessaria ei deesset, neque vero alia notabilis in eo aliqua esset deformitas. Ad illud refertur *ἀμωμον*, ad hoc *ἄσπιλον*. Christus vere *agnus Paschalis*, id est, id quod per illam agnum significabatur. Per illum liberati sumus a servitute, et ab Angelo vastante, Ioh. 1: 29, 1 Cor. 5: 7, et fuit is *sine peccato*, Ioh. 8: 46, infra 2: 22.

20. *Προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, prae-
destinati quidem ante mundi constitutionem*] Iam a mundi initio Deus Christum mittere destinaverat. Vide quae diximus ad Ioh. 17: 5. *Προγινώσκειν* hic sume ut *πρόγνω-
σις* supra 2.

Φανερωθέντος δέ] *Ostensi mundo*. Sic et *ἐπιφάναι* dici-
tur Luc. 1: 79. Vide Ioh. 1: 31 et 1 Tim. 3: 16.

Ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, novissimis temporibus] Id est, *tandem*, post longam expectationem, *ὅσσην ἤμελλεν*. Sic Hebr. 1: 1. Vide 2 Tim. 3: 1, Iud. 18. In Manuscripto, *ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων*, quomodo *ἐπ' ἐσχάτου τῶν καιρῶν*, Num. 24: 14.

Δι' ὑμᾶς] *Vestro bono*.

21. *Τοις δὲ αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἐγείραντα αὐ-
τὸν ἐκ νεκρῶν καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα*] Apparet id factum vestro bono: nam *per eum firmiter credidistis in Deum Patrem*, non ut qui vos liberaverit ex Aegypto aut Baby-
lone, sed ut *qui Christum a morte liberaverit sum-
maque gloria auxerit*, ut illo auctore eadem bona et vos acciperetis. De illa evectione Christi vide Phil. 2: 9, 10, Hebr. 2: 9, 10.

*ᾧ ὤζε τὴν πίσιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν, ut fides
vestra et spes esset in Deum*] Frustra populares vestri vobis obiiciunt, vos, quia in Christum fidem et con-
nexam fidei spem collocatis, Deo deficere. Nam illa ipsa fides vestra et spes per Christum in eum Deum tendit, cuius illi se cultores profitentur.

22. *Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγγικότες, animos vestros purgan-
tes*] Agitur hic non de prima illa purificatione, sed de exactiore, ut sequens mentio *Spiritus* monstrat. Vide Ioh. 13: 10, 15: 2, 3.

Ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας] Id est, *εἰς τὴν ὑπακοὴν τῆς ἀληθείας*, ut *magis magisque Evangelio obediatur*. Euan-

gelium enim eximie vocatur ἀλήθεια [veritas]. Vide Iac. 5: 19.

Διὰ πνεύματος] *Per Spiritum Dei exactissime purgantem etiam affectus. Deest hoc in Manuscripto non minus quam in Latino et Syriaco.*

Εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον] In humanis amicitiiis multum est simulationis: sincera ac sine fuce illa est quae per Christum et propter Christum coalescit. Φιλαδελφίας vox apparet etiam Rom. 12: 10, 1 Thess. 4: 9, Hebr. 13: 1, 2 Petr. 1: 7. Ἀνυπόκριτον vero Rom. 12: 9, 2 Cor. 6: 6, quibus in locis ἀγάπη idem quod hic φιλαδελφία [fraternus amor]. Latinus εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον non male vertit amore simplici.

Ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἕκτενῶς, ex puro corde vos invicem vehementer diligite] Facite ergo quod Spiritus suadet. Sic ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας [dilectio ex puro corde] exigitur 1 Tim. 1: 5, adde Matth. 5: 8, 2 Tim. 2: 22. In Manuscripto tantum est ἐκ καρδίας, quomodo Rom. 6: 17, et ita legit Latinus. Ἐκτενῶς, vehementer, non perfunctorie. Sic ἀγάπην ἕκτενῇ habemus et infra 1 Petr. 4: 8, προσευχὴν ἕκτενῇ [preces assiduas] Act. 12: 5.

23. Ἀναγεγεννημένοι, renati] Vide supra 3.

Οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαγτῆς, non ex semine mortali] Semen hominis mortalis non gignit nisi ad vitam mortalem.

Ἀλλὰ ἀφθάρτου] Nempe σπορᾶς et ἀφθάρτου intellige effective, ex semine ducente ad vitam immortalem, quomodo ἐλπίδα ζωᾶν [spem vivam] habuimus supra 3.

Διὰ λόγου ζωῆτος Θεοῦ καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα, per verbum Dei vivi et permanentis in aeternum] In Manuscripto, Θεοῦ ζωῆτος, ut apertum sit ζωῆτος cum voce Θεοῦ, non cum voce λόγου, hic coniungi. Sumpta enim verba ex Dan. 6: 26, ubi in Graeco, αὐτός ἐστι Θεὸς ζῶν καὶ μένων, [ipse est Deus vivus et permanens]. Non mirum est si ad immortalitatem ducit semen quod proficitur a Deo, qui semper vixit victurusque est. Denm satozem vocare frequens apud Hebraeos ut diximus ad Matth. 13: 4, ubi ostendimus etiam a Graecis verbum doctrinae comparari semini.

24. Διψεῖ πᾶσα σὰρξ ὡς ὁ ἄρτος, quia omnis caro ut
foe-

foenum] Sensus idem Sir. 14: 18. Nec dissidet Homericum illud:

Οἷη περ φύλλων γενεή, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν ,
[*Est similis plane foliis humana propago*],

laudatum Simonidi. *Caro enim hoc loco hominem significat, χόρτος herbam.*

Καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου] *Omne id quod in rebus humanis magnificum ducitur, forma, vires corporis, eruditio humana, divitiae, honores, ita sunt ut herbae viror.* Nam id esse *ἄνθος χόρτου* [*flos foeni*] diximus ad Iac. 1: 11.

Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, exaruit foenum, et flos eius decidit] Prope eadem verba habet Iacobus dicto loco; ut appareat fuisse haec proverbio usurpata. Vide ad Iacobum dicta.

25. *Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα, verbum autem Domini manet in aeternum*] Ex Esai. 40: 8, ubi haec sententia illam ipsam quae hic praecessit sequitur. Idem sensus Ps. 119: 89.

Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθέν εἰς ὑμᾶς, hoc est autem verbum quod vobis annunciatum est] Rursus εἰς ὑμᾶς pro vobis, כִּי, ut supra 4. Vult dicere, illa verba Esaiæ sensum habere excellentissimum si intelligantur de Euangelio: nam et alia Dei verba *manent* quidem, id est, a Deo non retractantur, sed solum Euangelium fructum producit vere aeternum. In Manuscripto brevius, *τοῦτο δὲ ἐστὶν εὐαγγελισθέν εἰς ὑμᾶς.*

CAPUT II.

1. *Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν, deponentes igitur omnem malitiam*] Verbum *ἀποτίθεσθαι* in pari sensu habemus Eph. 4: 22, 25, Col. 3: 18, Iac. 1: 21. *Κακία* alibi nomen generis, hic speciei, ut Latinum *malitia*. Sic Rom. 1: 29, 1 Cor. 5: 8, Eph. 4: 31, Col. 3: 8, Tit. 3: 3. Arabs شر. Illa maxime notat vitia quae inter Iudaeos latissime regnaverant. Confer Iacobum.

Καὶ πάντα δόλον, et omnem dolum] Rom. 1: 29.

Καὶ ὑποκρίσεις] *Simulatam bonitatem.*

Malus bonum cum simulat, tunc est pessimus.

Vide Matth. 6: 2, 23: 28, Marc. 12: 15, Luc. 12: 1, 1 Tim. 4: 2.

Καὶ φθόνους, et invidias] Rom. 1: 29, Gal. 5: 21, Phil. 1: 15, 1 Tim. 6: 4, Tit. 3: 3, Iac. 4: 5.

Καὶ πάσας καταλαλίας, et omnes detractationes] 2 Cor. 12: 20, Rom. 1: 30.

2. Ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη] ט״לנז, *tanquam recens nati*, nempe ex quo verbum Euangelii recepistis. Vide supra 1: 3. Secundum Christianismum nobis vivendum est, non secundum Iudaismum.

Τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα, *lac spirituale et sincerum*] Τὸ λογικὸν, id est, μυσικόν, τὸ νοητὸν [*mysticum, quod mente percipitur*]. Vide Rom. 12: 1, et quae dicta ad Matth. 26: 29, Luc. 22: 16. *Spirituale* bene vertit Syrus. *Lac* varias habet translationes: alibi opponitur cibo solido, at hic rebus mixtis, ac proinde non sinceris.

Ἐπιποθήσατε] *Adamate*; nisi forte fuerit ἐπιπρῖζετε [*bibite*].

ἵνα ἐν αὐτοῖς ἀύξηθῇτε, *ut eo crescatis*] Id est, magis magisque proficiatis in pietate. Par similitudo Eph. 4: 13. Adiicit hic Manuscriptus cum Syro et Latino εἰς σωτηρίαν [*ad salutem*], recte. Non enim incrementum illud alio spectat quam ad salutem aeternam.

3. Εἴπερ] Quasi dicat: *Scio vos id facturos, si modo ii estis quos spero.*

Ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος, *gustastis, quam suavis sit Dominus*] נטנ כ״ שׁ כ״ טננ, Ps. 34: 9, ubi Graeci, γεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Sed ibi Κύριος more Veteris Testamenti est Deus Pater, hic vero Christus. Γεύεσθαι hic non est *leviter degustare* sed *experiri*, ut Matth. 16: 28, Marc. 9: 1, Luc. 9: 27, Ioh. 8: 52, Hebr. 2: 9, 6: 4. Solent enim Hebraei ad significandos sensus internos vocabula de quovis sensu externo mutuari. Ideo LXX in Psalmo posuerunt γεύσατε καὶ ἴδετε [*gustate et videte*]; nec aliter hic Syrus. Ὅτι hic est *quam*. Et χρηστὸς est *suavis*, ut a gustu sumpta translatio melius procedat. Vide Luc. 5: 39 et ibi dicta. Et sic habent vetustae versiones in Psalmis.

4. Πρὸς ὃν προσερχόμενοι, *ad quem accedentes*] Vox haec

haec cultum obedientiamque significat. Vide Hebr. 4: 16, 7: 25, 10: 1, 22, 11: 6. זָרָה.

Λίθον ζῶντα ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδοκιμασμένον, παρὰ δὲ Θεοῦ ἐκλεκτόν, ἐντιμόν, lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honoratum] Illud ζῶντα significat ἀλληγορίαν [tectam locutionem], sicut modo vox λογικόν, alibi καινόν, alibi πληρούμενον [plenum], aut πνευματικόν [spirituale], et similia. Respiciuntur loca Ps. 118: 22 et Esai. 8: 14 et 28: 16, de quibus diximus ad Matth. 21: 42 et Act. 4: 11. Homines hic intellige Iudaeos, sed praecipue eos qui erant in Synedrio. Ἀποδοκιμασμένον ONKJ. Sic et Matth. 21: 42, Marc. 12: 10, Luc. 20: 17. Pro eodem est ἐξουθενηθεὶς Act. 4: 11. Quod in Psalmo est factum in lapidem angularem, id est, quo totum aedificium sustineretur, id hic aliis verbis, sensu eodem dixit ex Esai. 28: 16, ἐκλεκτόν, פָּדָא Hebraeis, quomodo LXX legere dicto iam Esaiæ loco, ubi vulgo פָּדָא [probatum]. Syrus id כָּבֵד [electum], quomodo hic vertitur; deinde זָרָה, maximi factum a Deo.

5. Καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικός, et ipsi, tanquam lapides vivi, aedificamini, domus spiritualis] Tam ζῶντες, quod hic repetitur, quam πνευματικός, ut iam mox θυσίας πνευματικὰς [spiritualia sacrificia], sunt ut diximus significantia ἀλληγορίαν [tectam locutionem]. Est autem sensus idem qui Eph. 2: 20. Apud Hebraeos Levitae dicebantur lapides templi: at nunc singuli Christiani lapides; iidem cuncti templum sive domus Dei, 1 Cor. 3: 16, 17, 6: 19, 2 Cor. 6: 16, Eph. 2: 21, Apoc. 3: 12. In Manuscripto est ἐποικοδομεῖσθε [superaedificamini], nempe super Christo lapide principali. Nec aliter legit et Latinus.

Ἱεράτευμα ἅγιον, sacerdotium sanctum] In Manuscripto εἰς ἱεράτευμα [in sacerdotium]. Ἱεράτευμα hic significat ordinem Sacerdotum, quod evincit locus Exod. 19: 6 et ibi Onkelos, et Apoc. 1: 6. In loco Exodi in Hebraeo est מְלָכֻת כֹּהֲנִים [regnum sacerdotale], in Graeco ἱεράτευμα. Olim ex una tribus parte erant Sacerdotes, per Christum omnes, Rom. 12: 1, Phil. 2: 17, 4: 18, Hebr. 13: 15, Apoc. 1: 6, 5: 10, 20: 6.

Ἀρε-

Ἀνεύγκαι θυσίας πνευματικὰς, *ad offerenda spiritualia sacrificia*] Id est, εἰς τὸ ἀνεύγκαι, locutione Nostris frequente. *Θυσίας πνευματικὰς*, id est, ea sacrificia quorum vetera umbrae fuere. Haec autem sacrificia sunt, preces, castitas corporis, opera misericordiae. Vide quae a nobis dicta ad Matth. 2: 11 et ad dicta iam Pauli loca. Adde Iustini illud in Colloquio cum Tryphone: *Ὅτι μὲν οὖν εὐχαὶ καὶ εὐχαρισταὶ ὑπὸ τῶν ἀξίων γινόμεναι, τέλειαι μόνα καὶ εὐάρεστοί εἰσι τῷ Θεῷ θυσίαι* [*Preces ergo et gratiarum actiones a dignis factas solas perfecta esse et accepta Deo sacrificia*].

Εὐπροσδέκτους τῷ Θεῷ, Deo accepta] Sensus mysticus Legis Dei *וַיִּשְׂמַח* [*odor suavis*] Lev. 1: 9. Vide quae a nobis dicta Rom. 12: 1, 15: 16, 31.

Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, per Iesum Christum] Secundum Christi praeceptum, ut Hebr. 13: 15.

6. *Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, propter quod legitur in Scriptura*] In Manuscripto *ἐν γραφῇ* sine articulo, subintellecto *ἀγία* [*sancta*], quod additur, ut Rom. 1: 2, aut *θεοπνεύσω* [*divinitus inspirata*], quomodo 2 Tim. 3: 16. *Περιέχει*, id est, *legitur*. Vide 1 Macc. 15: 2, 2 Macc. 9: 18, 11: 16, 22. Est autem brevis locutio pro *περιέχει ἡ περιοχὴ* [*legitur locus*]. Nam Hebraei solent ex verbis nomina subintelligere. *Περιοχὴ, locus aliquis in Scriptura*, Act. 8: 32.

Ἴδου τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεκτόν, ἔντιμον· καὶ ὁ πεισὺν ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ κατασχυρῇ, ecce pono Sione lapidem summum angularem, electum, pretiosum; et qui crediderit in eum, non pudeat] Contractum ex Graeco Esai. 28: 16, *Ἴδου ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτόν, ἀκρογωνιαίον, ἔντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς· καὶ ὁ πεισὺν μὴ κατασχυρῇ* [*Ecce ego in fundamentis Sionis lapidem pono exquisitum, electum, summum angularem, pretiosum, in fundamentis eius, et qui credit non pudeat*]. Ubi apparet LXX Interpretes non male pro *נִסָּה* [*probato*] legisse *נִבְּחָה* [*electum*], sed et pro *שָׂרָה* [*festinabit*] legisse *שָׁרָה* [*pudeat*]. Et hanc lectionem sequitur et Paulus Rom. 9: 33. Sensus *κατὰ πόδας* [*verbotenus*] apud Prophetam est, si qui salvi esse vellent ex Decem Tribubus, illis confugiendum Hierosolyma vel-

ut

ut ad arcem, ut ad Prophetæ locum diximus. Sublimior vero sensus in Christo, ad quem confugere debent omnes qui in æternum servari cupiunt.

7. Ὑμῶν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πισεύουσιν] *Vobis [igitur credentibus] honori est lapis ille.* Alludit enim ad id quod præcessit ἔντιμος.

Ἀπειθοῦσι δὲ λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου, *incredulis autem, lapidem quem repro- baverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis, et petra scandali]* Est constructio qualis illa,

Urbem quam statuo, vestra est. —

At Manuscriptus secundum locutionem receptionem λίθος. Sed recte puto in Syriaco abesse illa omnia, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ, et translata huc ex Matth. 21: 42, neque enim huc pertinent. Sed bene aptantur incredulis ea quæ sequuntur, et sunt apud Esaiam 8: 13. Quod tibi de Deo dicitur, id Christo hic optime tribuitur. Qui in durum lapidem impingunt, graviter cadere, sæpe et vulnerari solent. Sensus idem Matth. 21: 44, ubi dicta vide.

8. Οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ ἀπειθοῦντες] Est praesens pro futuro. *Nolentes verbo Evangelii credere, gravissime impingent*, id est, gravissimas poenas ferent, excidio Urbis ac Templi, ac captivitatibus, exsiliis, contemptu denique apud omnes. Vide Jac. 5: 1.

Εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν] *In hoc a Deo increduli sunt desti- nati*, ut gravissime impingant, id est, durissimas ferant incredulitatis suæ poenas. Est enim τιθέναι πῶς sæpe ordinare, destinare, ut Ioh. 15: 16, Act. 13: 47. Sic ἔθετο εἰς ὀργὴν [*posuit in iram*], 1 Thess. 5: 9. Syrus hoc loco ܡܕܕ designati sunt. Arabs ܡܕܕ constituti sunt, nempe decreto Divino, quod est apud Danielelem et Malachiam.

9. Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, vos autem genus electum] Vide supra 1: 1. Ipsa verba γένος ἐκλεκτὸν habes Esai. 43: 20.

Βασιλείων ἱεράτευμα, regale sacerdotium] Ἱεράτευμα sume, ut supra 5. Sed additur hic βασιλείων ut intelligan- tur Christiani per Christum ita facti *Sacerdotes* ut simul
et

et *Reges* sint ad Christi exemplum; non ut Israelitae, de quibus id dictum Exod. 19: 6, ob sacrum Paschale et ob libertatem omnibus communem et magnificas victorias, sed quia ea offerunt Deo de quibus iam ante diximus, et quia liberi sunt a vitiis, et vincunt Carnem, Mundum, Diabolum. Christiano enim homini vere illud aptari potest:

Rex est qui metuit nihil:

Rex est qui cupiit nihil.

Et quod Cicero dicit pro Sylla, *Regium esse nulli servire cupiditati*. Idem sensus Apoc. 1: 6, 5: 10.

Ἐθνος ἅγιον, gens sancta] Supra 1: 15. Sumpta verba ex Dent. 7: 6 et 14: 2, ubi in Hebraeo עַם קָדֹשׁ.

Λαὸς εἰς περιποίησιν, populus ad acquisitionem] Id est, *ad salutem*, ut Hebr. 10: 39, Exod. 19: 5, לְבָרְכָהּ, Graece, Ἐξελθέ μοι λαὸς περιούσιος [*Eritis mihi peculiaris populus*]; et Mal. 3: 17. לְבָרְכָהּ נֶפֶשׁ יִשְׂרָאֵל, Ἡ ἐγὼ ποιῶ εἰς περιποίησιν [*Quam ego facio mihi acquisitionem*].

Ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐν σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φωτός, ut virtutes annuntietis ei, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum] Vox ἀρετῆς interdum significat *rectos habitus*, ut Phil. 4: 8. At ubi de Deo dicitur, ut hic, respondet voci γλῶρ [gloria], ut Abac. 3: 3, Zach. 6: 12, aut voci ἡδὴ [laus], ut Esai. 42: 8, 12, 43: 21, 43: 7. In quibus locis est, ut hic pluraliter ἀρετὰς, in significato *potentiae*. Syrus *laudem* vertit. Deus est qui nos vocavit, Rom 9: 12, 24, 1 Cor. 7: 15, Gal. 1: 6, 15, 5: 8, 1 Thess. 2: 12, 5: 24, 2 Thess. 2: 14, 2 Tim. 1: 9. Σκότος vocatur tempus ante Euangelium, Matth. 4: 16, Luc. 1: 79, Ioh. 3: 19, Act. 26: 18, Rom. 13: 12, Eph. 5: 8, Col. 1: 13, 1 Thess. 5: 4, 5. Φῶς ipsum Euangelium et vita ei congruens, ut iisdem locis videre est et Rom. 13: 12, Col. 1: 12. Ad-ditur autem hic illud θαυμαστὸν, sicut ἀληθινὸν [verum] Ioh. 1: 9, 1 Ioh. 2: 8, ad denotandum huius lucis excellentiam: sic μέγα καὶ θαυμαστὸν [magnum et admirabile] Apoc. 15: 1, κλέβ. Hic est sensus mysticus loci Esai. 42: 6, 7 et Iob. 37: 21.

10. Οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ, qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei] Illud Θεοῦ ex mem-

membro posteriore etiam in priore subaudiri debet, ut ostendit locus qui hic respicitur Os. 2: 23. Aptat eum locum Paulus iis qui ex Gentibus orti, Rom. 9: 25. Verum non male etiam Iudaeis applicatur, qui ita male instituebantur, ut *filii fierent Gehennae*, Matth. 23: 15.

Οἱ οὐκ ἡλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες] ποτὶ κτλ. ποτὶ [*Miserebor eius qui fuit absque misericordia*], dicto Osee loco. *Olim non amati* ob vitia, *nunc amati* ob purgationem. Nam et in loco Osee quaedam versiones habent, ἀγαπήσω τὴν οὐκ ἡγαπημένην [*diligam non dilectam*].

11. Ἀγαπητοί, dilecti] Sic et Iac. 1: 16, 19, 2: 5.

Παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπίδημους, cohortor tanquam inquilinos et peregrinos] Παροίκοι sunt qui sedem habent extra patriam; παρεπίδημοι qui extra patriam peregrinantur. Ex praesente ipsorum statu eos admonet sortis communis omnium hominum, qui in terris agunt ad tempus breve, nec tanquam in suo; plane ut supra 1: 17, ubi annotata vide.

Ἀπέχεσθαι τῶν σαρκινῶν ἐπιθυμιῶν] Ut absterneatur ab implendis cupiditatibus illis quas non ratio sed caro suggerit. Ἐπιθυμίαι σαρκικαὶ quae ἐπιθυμίαι σαρκός, Gal. 5: 16, Eph. 2: 3, 1 Ioh. 2: 16.

Αἵτινες σφατερόνται κατὰ τῆς ψυχῆς, quae pugnant cum animo] Directe pugnant cum animae vestrae bono, id est, impediunt ne vitam aeternam, quae patria vobis esse debet, possitis consequi. Par μεταφορὰ [*translatio*] in voce σφατερόσθαι Rom. 7: 23, Iac. 4: 1. De voce ψυχῆς vide Hebr. 10: 39.

12. Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλὴν, conversationem vestram inter Gentes habentes bonam] Vide Iac. 3: 13. Ἐν τοῖς ἔθνεσιν, in conspectu Gentium inter quas vivitis, a quibus ob religionis diversitatem observamini.

Ἴνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν] Ob id ipsum ob quod vos tanquam sceleratos traducunt, id est, ob religionem Christianam. Pari sensu voculam ἐν habemus Eph. 3: 13.

Ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες, ex bonis operibus vos spectantes] Id est, ἃ ἐπώπτευσαν, spectatis bonis operibus vestris.

Δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς] *Laudent Deum tempore probationis*, ut hic Syrus, id est, in temporibus duris. Ita enim ἐπισκοπῆς vox ponitur Esai. 10: 3 et alibi. Sensus est: Cum conspicient Gentes illae solos Christianos immunes ab illis malis quae Iudaeis ob turbulenta ac seditiosa ipsorum ingenia ubique locorum impendent. Hunc sensum postulant ea quae ἀμέσως [immediate] sequuntur.

13. Ὑποτάγητε οὖν] Passivum pro Hithpaël, quod frequens in aliis quoque verbis, sed maxime in iis quae ἀτάσσω veniunt. *Subiectos vos gerite*. Sic Luc. 2: 51, Rom. 8: 7, 1 Cor. 16: 16, Eph. 5: 22, 24, Col. 3: 18, Tit. 2: 5, 9, 3: 1, Iac. 4: 7.

Πάση ἀνθρωπίνῃ κτίσει, omni humanae ordinationi] Id est, ordinationi isti quae inter homines in terris agentes locum habet et habere debet. Nam κτίζειν כּוּן [creare] inter אָרָא et ordinare significat, ut diximus in Prolegomenis ad novum Testamentum. Adde Sir. 7: 16, 39: 30, 34, 36, 40: 1: 10. Aliquis forte putaret scriptum κρίσει [iudicio]; nam κρίνειν [iudicare] Hellenistis est regere ad modum Hebraei מְשִׁיב.

Διὰ τὸν Κύριον, propter Dominum] Propter Christi praceptum, Matth. 22: 21.

Εἴτε βασιλεῖ, sive Regi] id est, Caesari. *Romani eos vocabant Imperatores, non Reges, religione iurisiurandi veteri*, ut ait Cyprianus: at Graeci non dubitabant eos appellare βασιλέας, et Iudaei similiter מלכים, nimirum quia plane Regia, id est liberrima, utebantur potestate, ut Dion nos docet. Cum haec Epistola scriberetur puto im- perasse Claudium.

Ὡς ὑπερέχοντι, tanquam praecellenti] Tanquam supra omnes posita haec ἐξουσία ὑπερέχουσα [potestas supereminens], Rom. 13: 1.

14. Εἴτε ἡγεμόσιν] *Proconsulibus* tum Asiae, tum Bithyniae. Est enim ἡγεμόνων nomen generale omnibus provincias regentibus, ut diximus ad Matth. 27: 2.

Ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις] *Tanquam a Caesare missis*, id est, potestatem suam ducentibus: nam et hoc significatur per πέμπειν, ut Ioh. 20: 21 et alibi. Itaque si Proconsul aliquid iubeat, et aliud Imperator, *eligere debemus*

ma-

maiori servire, ut ait Augustinus, qui et alibi *Pilato talem datam ait potestatem ut esset etiam ipse sub Caesaris potestate*. Quare Christiani Furio Camillo Scriboniano contra Claudium non erant adhaesuri. Qui populos aliter instituunt, et Apostolorum doctrinae repugnant et imperia turbant. Summa potestas in quoque imperio est cui fidem pagani et milites iurant, cuius legibus omnes parent, a cuius iudiciis non provocatur, cuius imaginem nummas praefert.

Εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν, ad vindictam maleficorum, laudem recte agentium] Idem plane dicit quod Paulus Rom. 13: 3—5, nimirum ex veteribus Hebraeorum sententiis. Habemus hunc usum ab iis qui publica imperia obtinent *ἐπιπολὸν [plerumque]*: nam et scelera per eos puniuntur, et quietem amantibus quies praestatur pro praemio. Si quando ignorantia aut affectibus peccant, illatas sic iniurias Deus repensabit. Imo et Principes iniquos puniet, haud dubie in altero saeculo, non raro et in hoc ipso.

15. *Ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, quia sic est voluntas Dei*] Nempe in Euangelio, Matth. 10: 16.

Ἀγαθοποιῶντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνοσίαν] Bene agendo os obstruere ignorantiae (id est, dictis ex ignorantia orientibus) hominum nihil sapientium, nempe circa Divina. *Ἀγαθοποιεῖν* interdum est *beneficia conferre*, pro quo et *ἀγαθοεργεῖν* dicitur. Sed hic simpliciter significat *recte agere*, ut et infra 2: 20, 3: 6, 17, 3 Ioh. 11, quo sensu et adiectivum *ἀγαθαποιοῦς* iamiam habuimus, et Eccl. 41: 14, et *ἀγαθοποιία* infra 4: 19. *Φιμῶ* in Glossario, *compesco*, *φιμοῦμαι*, *obmuteo*, *commutasco*. Hesychius, *φιμοῦν*, *ἐπισομίζειν* [os obstruere]. Vide Matth. 22: 12, 34, Marc. 1: 25, 4: 39, Luc. 4: 35. Novi qui pro *ἀγνοσίαν* vellet hic legi *ἀγλωσσίαν* [maledicentiam], quia *ἀγλωσσεῖν* est *βλασφημεῖν* [maledicere] Hesychio. Patiendo mala, nec resistendo, optime inimicis os fraenamus.

16. *Ὡς ἐλεύθερος, ut liberi*] Liberi nempe a vitiis, Ioh. 8: 33, 36, Rom. 6: 18, 22.

Καὶ μὴ ὡς ἐπικύλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν] Non libertatem Christianam sumentes obtentui ad res
VIII. F ma-

malas, ut illi faciebant qui Christianos ab omnibus publicis legibus dicebant esse liberos, κυριότητα ἀθετοῦντες [*imperium spernentes*], ut ait Iudas. Ἐπικάλυμμα πρὸ bene vertitur *obtentus*. Sic Gellius: *Qui obtentu Philosophici nominis inutile otium et linguae vitaeque tenebras sequuntur.*

Ἄλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, *sed sicut servi Dei*] *Servi Dei*, ac proinde etiam eorum servi quibus Deus servire nos iubet.

17. Πάντα; τιμῆσατε; *omnes honorate*] Nempe quibus honos aliquis debetur, ut Rom. 13: 7. Hoc dictum generale iam per species suas explicabit.

Τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, *fraternitatem diligite*] Τὴν ἀδελφότητα habes 1 Macc. 12: 10, 17, πρὸς Zach. 11: 14. Verum hic ea vox, ut et infra 5: 9, non ipsam σχέσιν [*relationem*], sed gregem fratrum significat, quomodo ἱεράτευμα [*sacerdotium*] *Sacerdotum ordinem*. Vult ergo coetas fidelium, in quibus vivimus, honorari diligendo.

Τὸν θεὸν φοβεῖσθε, *Deum timete*] Id est, ei sine exceptione parete. Vide Eph. 6: 5, Phil. 2: 12.

Τὸν βασιλέα τιμᾶτε, *Regem honorate*] Imperatori summos exhibete honores quos capit humana natura.

18. Οἱ οἰκέται, *servi*] Qui δούλοι Paulo Eph. 6: 5, Col. 3: 22, Tit. 2: 9. Sic δεσπότας dixit quos Paulus κυρίους [*dominos*].

Ἰποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις, *omni timore dominis subiecti*] Supple ἐξέ [*estote*]. Ἰποτασσόμενοι activum pro Hithpaël, ut modo diximus. Ἐν παντὶ φόβῳ explica ut illud Pauli in re eadem μετὰ φόβου καὶ τρόμου [*cum timore et tremore*] Eph. 6: 5.

Οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν] *Bonis [non tantum] ac lenibus, ἡπίοις*, ut Homerus loquitur. Vide Phil. 4: 5, 1 Tim. 3: 3, Tit. 3: 2, Iac. 3: 17.

Ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς, *sed etiam pravis*] Ἀλλὰ καὶ δυσκόλοις legit Latinus et, ut puto, Arabs. Δύσκολος est *durus*, ut Ier. 49: 8. In Glossario, Δύσκολος, *morosus, difficilis, truculentus*. Menander Comoediam scripserat, cui nomen Δύσκολος. Eius meminere Agathias in epigrammate Antholog. VIII et Iulianus Mysopogone. At Syrus duo habet adiectiva κρῶν καὶ κρῶν, quare videtur le-

legisse *δυσκόλοις καὶ σκολιοῖς* [*morosis et pravis*]. Facile autem fieri potuit ut a librariis de duabus vicinis vocibus altera omitteretur. *Σκολιοί* sunt *pravi*. Vide Act. 2: 40, Phil. 2: 15. *πῇ* Prov. 2: 15, 3: 32, *αὐτὴ* *σκολιάζειν*, Prov. 14: 2.

19. *Τοῦτο γὰρ χάρις*, *hoc est enim gratia*] Addit Manuscriptus *παρὰ τῷ Θεῷ* [*apud Deum*], quomodo legit et Syrus. Est vero *μετωνυμία* [*transnominatio*]. Vult enim dicere: *Hoc nobis summum Dei favorem conciliat.*

Εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, *si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias*] *Συνείδησις Θεοῦ* hic per *μετωνυμίαν* [*transnominationem*] obiecti dicitur *conscientia eius quod quis Deo debet*. *ὑποφέρειν* hic ponitur ut 2 Tim. 3: 11, et *λύπας* alia *μετωνυμία* [*transnominatio*], pro τὰ *λυπηρὰ*, *tristia*.

Πάσχων ἀδίκως, *patiens iniuste*] Hic illud *ἀδίκως* refertur ad activum respondens passioni. Et est constructio *κατὰ τὸ σημαίνον* [*secundum id quod significatur*].

20. *Ποῖον γὰρ κλέος*, *quae enim est gloria*] Nempe *apud Deum*.

Εἰ ἀμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε, *si peccantes et vexati patimini*] Videntur et Syrus et Arabs legisse *κολαζόμενοι* [*puniti*], quae vox propria poenis quas indicunt Leges publicae in societatis humanae violatores. Quanquam potest et *κολαφιζόμενοι* ferri, ut sit species pro genere, quo modo 1 Cor. 4: 11 et 2 Cor. 12: 7. *ὑπομενεῖτε* hic non *patientiam* sed solam *passionem* significat, ut Hebr. 12: 7.

Ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, *sed si benefacientes patienter fertis*] Id est, *παθήματα ὑπομενεῖτε*, *cruciatus fertis*. Simile loquendi genus ei quod supra 12.

Τοῦτο χάρις παρὰ Θεῷ, *haec est gratia apud Deum*] Explica ut supra 19.

21. *Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε*, *ad hoc enim vocati estis*] *Εὰν lege vocati sumus* ut dura omnia conscientiae causa sustineremus, 1 Cor. 1: 9. Sic et *ad pacem, ad sanctitatem vocati* dicimur Col. 3: 15, 2 Thess. 2: 14.

Ὅτι καὶ Χριστὸς ἑπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, *quia et Christus passus est pro vobis*] *Πιερὶ ὑμῶν* [*propter vos*] Manuscriptus

(quod recte cohaeret cum sequentibus), quomodo et alibi saepe habet, ubi in vulgatis est *ὑπέρ*.

Ἐγὼ ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵνα ἑπακολουθήσῃτε τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ, vobis relinquens exemplar, cuius vestigia sequamini] Non miremur nobis evenire quod Christo evenit. In Glossario *ὑπογραμμὸς*, *praescriptum*, qua voce etiam Cicero utitur. Videtur a fabris primum venisse vox, qui minio lineas designant quas opere persequantur. *Μεταφορικῶς [per translationem]* sumitur pro omni eo quod *imitandum est*. Alia metaphora in *ἑπακολουθεῖν τοῖς ἔχουσιν*, quod *σοιχεῖν τοῖς ἔχουσιν* Rom. 4: 12, *περιπατεῖν τοῖς ἔχουσιν* 2 Cor. 12: 18. Hebraeis *תק תל* [*insequi*]. Syrus sic, *קפנז תל*. Latini quoque dicunt *vestigiiis alicuius insistere*, pro *aliquem imitari*.

22. *Ὁς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, qui peccatum non fecit, et in cuius ore non inventus est dolus*] Ex Esai. 53: 9, ubi in Graeco, *ὅτι ἁνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ [quia iniquitatem non fecit, nec dolus in ore eius]*: at in nonnullis Codicibus, *οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ [nec dolus inventus est in ore eius]*, quod rectius: nam in Hebraeo ad *קפנז תל* [*nec dolus*] subauditur *פטר* fuit, quod recte exprimitur per *εὐρέθη*, ut Rom. 7: 10 et alibi: quomodo et Hebraei sumunt *קפנז* quod per *הן* vertitur, Esai. 39: 2. Christus nullo suo crimine in mortem actus est, Luc. 23: 41, Ioh. 8: 46.

23. *Ὁς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδορεῖ*] *Cum convitiis impeteretur convitia non reddidit*. Vide Matth. 26: 67, 68, 27: 12, 29, 39 et seqq. Sic Polycarpus ad Philippenses: *Ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ καὶ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας [Reddentes malum pro malo et convitia pro convitiis]*.

Πάσχων οὐκ ἠπέλει, cum pateretur, non comminabatur] Ille qui uno verbo adversantes prostraverat, cum captus duceretur, vinciretur, flagris caederetur, affigeretur cruci, ne verbum quidem minax edidit, quo perfectius nobis daret exemplar patientiae.

Παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως, sed commisit ei qui iuste iudicat] Subauditur nomen aliquod post *παρεδίδου*. Syrus non male supplet verbale a verbo sequente, quasi scriptum esset *παρεδίδου δὲ κρίσιν, causam suam commisit*

sit ei qui iuste iudicat, semper scilicet. Nam homines saepe iniuste indicant; ut Synedrium et Pilatus. Deus iustus iudex vocatur Ps. 7: 11. Idem sensus Ps. 96: 10, 98: 9, Ier. 11: 20 et alibi. Totus hic locus respicit illa quae habemus Esai. 50: 6—9.

24. Ὁς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, *qui vitia nostra ipse abstulit cum corpore suo super lignum*] Ἀνήνεγκεν hic est *abstulit*, quod sequentia ostendunt, quomodo idem verbum summi notavimus Hebr. 9: 28. Eodem sensu αἶρε ἀμαρτίαν Ioh. 1: 29, et κρη et לבד Esai. 53: 4, ubi Graeci φέρεi. Vitia nostra ita interfecit sicut qui cruci affiguntur interfici solent. Simile loquendi genus Col. 2: 14. Vide et Rom. 6: 6, Gal. 2: 20, 5: 24. Est autem hic μεταλήψις [*transumptio*]. Non enim proprie Christus cum crucifigeretur *vitia nostra abstulit*, sed causas dedit per quas auferrentur. Nam crux Christi fundamentum est praedicationis; praedicatione vero poenitentiae: poenitentia vero aufert vitia. Ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, *cum corpore suo*, locutione qualis est Matth. 6: 29, Rom. 15: 29, Eph. 6: 2 et alibi. Sicut corpus eius in crucem actum est, ita et vitia nostra quasi in crucem acta. Particulae similitudinem significantes saepe subticentur, fitque sic oratio efficacior.

Ἰνα ταῖς ἀμαρτίαις ἀπογενόμενοι] *Longe facti a peccatis.* Nam ἀπογίνεσθαι etiam hoc significat apud Graecos. Et ita hic sumpsit Ambrosius. Manuscriptus, Ἰνα ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν [*ut peccatis nostris*].

Τῇ δικαιοσύνῃ ζήσομεν, *iustitiae vivamus*] Non enim sufficit a malis abstinere, sed danda et virtutibus Christianis opera. Ζῆν δικαιοσύνῃ hic dicitur, quomodo ζῆν Θεῷ [*vivere Deo*] Rom. 6: 10, Gal. 2: 19. Ποιεῖν δικαιοσύνην [*facere iustitiam*] pro eodē dixit aliquoties Iohannes.

Ὁὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε, *cuius livore sanati estis*] Hebraismus. Solent enim Hebraei dicere בן כח [*quo in eo*] et הן כח [*cui illi*] et similia. Sumpta verba ex Esai. 53: 5, Τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν [*Livore eius nos sanati sumus*]. כחכח, quod μώλωψ vertitur, proprie *livorem ex contusione* significat: at figurate pro quovis dolore sumitur,

tur, ut Gen. 4: 23, Exod. 21: 25, Ps. 38: 5, Esai. 1: 6, Prov. 20: 30, Sir. 23: 11, 28: 21, Iudith. 9: 13. Multis quidem modis Christi dolores nos a vitiis sanarunt: sed hic maxime respicitur exemplum quod nobis dedit obedientiae, patientiae, mansuetudinis, dilectionis in mediis doloribus, ut antecedentia ostendunt.

25. Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα, *eratis enim sicut oves errantes*] Et hoc ex Esai. 53: 6, quicum convenit locus Ier. 50: 6, sed et Ps. 119: 176, quorum explicationem habes Matth. 9: 36, ubi quae dicta vide.

Ἀλλ' ἐπιστρέφετε νῦν, *sed conversi estis nunc*] οὕτως.

Ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν, *ad pastorem et episcopum animarum vestrarum*] Solet ἐπιστρέφειν post se habere ἐπὶ vel πρὸς. Deinde illud καὶ hic est ἐξηγητικόν [*explicativum*]: ἐπιστρέφοντες τὰ ἀποπεπλανημένα [*reducentes eas, quae aberraverant*]. Nam cum dixisset pastorem, ad persequendam similitudinem nunc explicat quomodo Christus sit pastor, nimirum quia animas curet sicut pastor oves. Vide supra 1: 9. Ἐπίσκοπος est ἡρᾶ vel ἡρᾶ vel ἡρᾶρ, *is qui alicuius rei curam gerit*, ut Num. 4: 16, 31: 14, Iud. 9: 28, 2 Reg. 11: 16, 19, 2 Par. 34: 12, 17, Neh. 11: 9, 14. Comparatio pastoris optime Christo convenit, Ioh. 10: 11, 14, 16, Hebr. 13: 20, infra 5: 4.

C A P U T III.

1. Ὁμοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, *similiter et mulieres subditas viris suis*] Iterum suppleendum hic ἐστὶ [*sint*], ut supra 2: 18. Et ὑποτασσόμεναι sumendum ut Hithpael, ut ibi diximus. Sensus idem Eph. 5: 22, 24, Col. 3: 18. Conveniunt haec cum Gen. 3: 16, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου [*Ad virum tuum refugium tuum*].

Ἴνα καὶ εἰ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἀνευ λόγου κερδηθήσονται, *ut et si qui non credunt verbo, per mulierum vitam sine verbo lucrifiant*] Erant iam exempla eius rei, ut videmus 1 Cor. 7: 16. Nam ipsis tacentibus castitas, modestia, obedientia, cura
rei

rei familiaris aliaque virtutes commendabant maritis non ipsorum uxores tantum, sed et philosophiam vere Divinam, in qua erant institutae. Dicebant quod dicebat Libanius, *Proh quales feminas habent Christiani!* Ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, *reluctantur adhuc Evangelio*: quomodo ἀπειθοῦσι τῇ ἀληθείᾳ [*non credunt veritati*] habemus Rom. 2: 8. De voce ἀναστροφῆς vide supra 1: 15, 2: 12 et ibi dicta; et de voce κερδαίνεσθαι Matth. 18: 15, 1 Cor. 9: 19—22. Ἄνευ λόγου, quia

Γυναιξὶ κόσμον ἢ σιγῇ φέρει.

[*Decorum feminae taciturnitas.*]

2. Ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἀγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν, *considerantes castam vestram cum timore vitam*] Ἐν φόβῳ, nempe Θεοῦ [*Dei*], ut Act. 2: 43, 5: 5, 2 Cor. 7: 15 et alibi; et ἐν pro σὺν, ut alibi saepe. Ἀγνὴν ἀναστροφὴν *vitam castissimam*. Vide Phil. 4: 8. Tertullianus ad Uxorem secundo: *Ut penes sanctos officia sexus cum honore ipsius necessitatis tanquam sub oculis Dei modeste et moderate transigantur.*

3. Ὡς ἔσω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, *quarum non sit extrinsecus capillatura*] Conferendus hic locus cum Paulino 1 Tim. 2: 9. Ἐμπλοκαὶ hic quod ibi πλέγματα, περὶ πηνυ [*opus calami*] Esai. 3: 24. Vide ibi dicta.

Καὶ περιθέσεως χρυσίων, *et circumdatio auri*] Monilium scilicet ex auro.

Ἡ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος, *aut indumenti vestimentorum cultus*] ἱματίων, nempe πολυτελῶν [*pretiosorum*], quod apud Paulum additur. In Glossario, Κόσμος γυναικός, *ornamentum*. Latini distinguunt mundum mulieris ab ornatu. At Graeci utrumque una voce comprehendunt.

4. Ἀλλ' ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος, *sed qui absconditus est cordis homo*] Masculino utitur cum de feminis loquatur, quia praeceptum hoc tale est ut possit utrique sexui convenire. Ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος idem quod ὁ ἔσω ἄνθρωπος [*interior homo*] Rom. 7: 22, ubi dicta vide. Pari modo ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος [*in abscondito Iudaeus*] Rom. 2: 29, et τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας [*occulta cordis*] 1 Cor. 14: 25. Καρδία enim, ὡς Hebraeis, sumitur pro *internis animi*, Eccl. 11: 9, 10 et alibi. Mysticus sensus Ps. 45: 13 et Exod. 28: 13.

Ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πράεος καὶ ἡσυχίου πνεύματος] Id est, cum affectu leni ac modesto qui se malis exemplis corrumpi non sinit. Spiritum hic sumo pro affectu animi, ut 1 Cor. 4: 21, Gal. 6: 1. Nam Hebraei פל saepe sic sumunt. Ἀφθαρτον hic quod vitiari se non patitur. Sic ἐν ἀφθαρσίᾳ Eph. 6: 24. Ἀφθαρσίαν pari modo exigit Paulus Tit. 2: 7. Quid sit ἡσυχία vide 1 Tim. 2: 11, 12.

Ὁ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελής, quod est apud Deum pretiosum] Illud δ ad totum praecedens membrum refertur. Alia apud homines sunt in pretio, coma, aurum, splendidae vestes, at apud Deum, animus lenis ac modestus et contra malos mores incorruptus. Πολυτελής de unguento habes Marc. 14: 3, de veste muliebri 1 Tim. 2: 9. Respondet Hebraeo פ Prov. 1: 13.

5. Οὕτω γὰρ ποτε καὶ αἱ ἄγναι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐκόσμουσαν ἑαυτάς, sic enim olim et feminae sanctae quae Deo confidebant, ornabant se] Nempe animi virtutibus. Feminae, inquit, sanctae quae Deo confidebant: quo sensu ἐλπίζω [spero] solet post se habere eis vel ἐπὶ, sicut Hebraeum פסד [confidit] post se trahit פ: et in Manuscripto hic est eis pro ἐπὶ.

ῥποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, suis subiectae viris] Ut supra 1. Si Veteris Foederis matronae hoc fecere, quanto magis eae quae ad Christum pertinent?

6. Ὡς Σάρρα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, sicut Sara obediebat Abrahamo] Saepe nominibus propriis Hebraicis debet addi articulus ad noscendum casum ἐν τοῖς ἀκλίτοις [in indeclinabilibus]. Obedientiam Sarae vides Gen. 12: 5, 18: 6, 20: 2 et alibi. Et nota Saram dictam hoc nomine, quasi Ἀνασσάν [Reginam] dicas, ideo quod multi ab ea Reges erant prodituri.

Κύριον αὐτὸν καλοῦσα, dominum eum vocans] יק [Dominus meus], ut est Gen. 18: 12. Solebant et יקא dicere, sensu eodem, ut Gen. 20: 3, Exod. 21: 22, Ioel. 1: 8, et aliquoties est hoc in libro חסד [Disciplinae moralis]. Imitati Attici. Sic in Equitibus Aristophanis: Διώξεις Σμικύθην καὶ κύριον [Smicythem persequere et dominum]: ad quem locum Scholiastes: Ὡςπερ ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς τῶν ἐγκλημάτων κηρύττειν εἰώθασι, ἐπειδὴν γυναικὶ ἐπιφέρεται ἐγκλημα· οὕτω γὰρ προκαλεῖσθαι εἰώθασι ἐν τῷ δικαστηρίῳ, Ἡ δέινα καὶ ὁ κύριος, ταν-

τοῦτέστιν ὁ ἀνὴρ [*Sicut in lite contestanda proclamari solet, cum adversus mulierem agitur. Ita enim in iudicio proclamari mos est: Illa et Dominus, id est, maritus*] Romae et olim sic loqui mos erat. Corruptis moribus mos inolevit contrarius, ut uxores a maritis dominas vocarentur.

Ἡς ἐγενήθητε τέκνα] *Eratis carne eius filiae, sed per Evangelium factae estis et moribus eius filiae.* Par locutio Matth. 3: 9, Ioh. 8: 39, Rom. 9: 7, 8, Gal. 4: 28.

Ἀγαθοποιοῦσαι, *benefacientes*] Sicut Sara comiter excepit hospites.

Καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν] *Id est, πρὸς μηδεμίαν πτόησιν, ad nulla terriculamenta pavidae, nempe ad prodendam pudicitiam: quam Magistratus provinciarum saepe etiam minis attentabant; sicut Sara Abimelechi cupiditati non cessit Gen. 20. Προεῖσθαι habes Luc. 21: 9, 24: 37.*

7. Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, *viri similiter*] *Id est, vicissim.*

Συννοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, *cohabitantes secundum scientiam*] Hic quoque subauditur ἐξέ [*estote*]. Συννοικεῖν proprie de coniugibus dicitur; ut videre est in Graeco Gen. 20: 3, Dent. 25: 5, 22: 13, 24: 1, Prov. 30: 23, Esai. 62: 5, Sir. 25: 11, 42: 13, 15. Comprehendit autem per συνεκδοχὴν [*complexionem*] quandam omnia inter se coniugum officia. Κατὰ γνῶσιν, *id est, secundum eam notitiam Divinae voluntatis quam per Evangelium estis adepti.* Vide Rom. 15: 14, 1 Cor. 1: 5, 2 Cor. 6: 6.

Ὡς ἀσθενέστερον σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τὴν τιμὴν, *tanquam infirmiori vasi muliebri impartientes honorem*] Σκεύει omne *id quo utimur* significat; diciturque etiam de hominibus, ut Act. 9: 15, Rom. 9: 21, 22. Uxor, ὄργανον [*instrumentum*] viri, Aristoteles Polit. lib. III, ἀσθενέστερον [*infirmius*] viro, ut loquitur idem Aristoteles Oeconomicorum lib. III. Quintilianus id recte explicat Declamatione CCCVIII: *Imbecilla res est femina; et adfert infirmitati naturali non leve pondus quod vidua est.* Propterea leniter tractanda uxor, quod hic dicit τιμὴν ἔχειν quae locutio et in libro Musar; sicut honor quidam habetur crystallinis, quia sollicitè tractantur.

Ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς, *tanquam et cohere-*

dibus gratiae vitae] Id est, ζωοποιούσης [vivificantis] quomodo diximus supra 1: 3. *Gratiae Evangelicae*, quae ad vitam aeternam ducit, participes sunt et viri et feminae. In Manuscripto est ποικίλης χάριτος ζωῆς [variae gratiae vitae], propter varia Spiritus dona.

Εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν, ne excindantur preces vestras] Latinus recte legit ἐγκόπτεσθαι, id enim est impediri, ut Act. 24: 4, Rom. 15: 22, Gal. 5: 7, 1 Thess. 2: 18, unde ἐγκοπή 1 Cor. 9: 12. Ex dura tractatione sequuntur iurgia et rixae, quae impediunt preces, id est, precum vim atque efficaciam. Non enim placent Deo preces nisi quae ex tranquillo proficiscuntur animo.

8. Τὸ δὲ τέλος, in summa autem] כִּי הָיוּ Eccl. 12: 13. Summa monitorum meorum ad ea redit quae iam dicam.

Πάντες ὁμόφρονες, omnes unanimes] Iterum subauditur ἐσέ [estote]. Pertinent hac monita non ad certae sortis homines, ut quaedam praecedentium, sed ad omnes Christianos. Est autem huius moniti sensus idem qui Rom. 12: 16, 15: 5.

Συμπαθεῖς] Indolentes alii aliorum malis. Exemplum vide Hebr. 10: 34.

Φιλάδελφοι, fraterno amore ducti] Idem sensus qui supra 2: 17. Hinc φιλαδελφία Rom. 12: 10, 1 Thess. 4: 9, Hebr. 13: 1, 2 Petr. 1: 7.

Εὐσπλαγχνοι, misericordes] Habes eandem vocem Eph. 4: 32. Significat pronos nos esse debere ad iuvandos alios. Vide Phil. 2: 1, Col. 3: 12, 1 Ioh. 3: 17, ubi est nomen σπλάγχνα [viscera], respondens Hebraeo שֶׁטֶף.

Φιλόφρονες] Comes. Sic φιλοφρόνως comiter Act. 28: 7 et 2 Macc. 3: 9. In Manuscripto pro φιλόφρονες est ταπεινόφρονες [humiles]; quam vocem habes Prov. 29: 23. Et inde est quod Latini quidam Codices hic habent humiles.

9. Μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, non reddentes malum pro malo] Idem habes Rom. 12: 17, ubi et plura ad hanc rem.

Ἡ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, vel maledictum pro maledicto] Vide supra 2: 23.

Τοῦναντίον δε, εὐλογοῦντες] Imo contra illis bene precantes, Matth. 5: 44.

Εἰ-

Εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε] *Hac lege vocati estis.*
Sic et supra 2: 21. Illud εἰδότες [*scientes*] deest in Manuscripto et in Syro.

Ἴνα εὐλογίαν κληρονομήσητε] *Ad aeterna bona participanda.* Est ἀγτανάκλασις [*refractio*] in voce εὐλογίας, quae modo *bona verba*, modo *benefacta*. Deus adeo rebus in vos liberalis est, et vos essetis parci in verbis?

10. Ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, *qui enim vult vitam amare et dies videre bonos*] Syrus rectius legit, ὁ γὰρ θέλων ζωὴν, καὶ ἀγαπῶν ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς [*qui enim vult vitam, et amat videre dies bonos*]. Est enim ex Ps. 34: 12, ubi in Graeco, Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος; ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; [*Quis est homo qui vult vitam, et amat dies videre bonos?*] Sed ibi *vita* et *dies* ad hoc seculum pertinent; hic vero, ut omnia promissa Euangelica, ad aeternitatem referuntur.

Πανσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον, *abstineat linguam a malo, et labia ne loquantur dolum*] Est hoc ex eodem loco Psalmorum, nisi quod ibi in secunda persona παῦσον [*abstine*], et pari modo γλῶσσάν σου [*linguam tuam*] et χεῖλη σου [*labia tua*]. Caveat tum a maledicentia, tum a mendacio. Πάυειν hic est *abstinere*, ut Act. 6: 13, 13: 10. In Hebraeo נָחַם, pro quo Syrus נָחַם significatu eodem, mutato נ in מ, quod Syris frequens. Illud αὐτοῦ utroque loco abest in Manuscripto. Vide ad explicationem huius sententiae locum ex libro נְחִימָה [*Disciplinae moralis*], quem adduxit Drusius.

11. Ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν, *declinet a malo, et faciat bonum*] Et hoc ex eodem Psalmi loco, mutata persona. Prius est, *a pravis abstinere*:

Virtus est, vitium fugere, et sapientia prima, Stultitia caruisse.

Alterum, *actibus bonis incumbere*. Vide supra 1: 14, 15, 2: 1, 2,

Ζητησάτω εἰρήνην καὶ διωξάτω αὐτήν, *quaeratur pax et sectetur eam*] Ex eodem Psalmi loco, pari mutatione. Indidem sunt quae sequuntur usque ad καὶ τίς [*et quis*]. Sensus huius membri qui Matth. 5: 9.

12. Ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέξιν αὐτῶν, *quia oculi Domini super iustos, et aures*

res

res eius in precibus eorum] Deus pius propitius respicit et exaudit, Ioh. 9: 31, Iac. 5: 16.

Πρόσωπόν δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακὰ, sed vultus Domini contra facientes mala] Ἐπὶ, et quod in Hebraeo est *ב*, hic ponitur pro *contra*, ut Luc. 10: 19. Sequitur in Psalmo, quod hic brevitatis causa subticetur, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν [*ut perdat de terra memoriam eorum*].

13. *Καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς, ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταί γένησθε, et quis est qui vobis noceat, si boni imitatores fueritis]* Hoc vult, Pauci erunt qui vobis nocere velint, si semper ea quae plane bona sunt imitemini. Verbum *κακοῦν* pro *male tractare* habemus Act. 7: 6, 19, 12: 1, 18: 10. Τοῦ ἀγαθοῦ pro τῶν ἀγαθῶν, *rerum bonarum*, quomodo hic Syrus et Latinus. Manuscriptus pro *μιμηταί* habet *ζηλωταί* [*aemulatores*], non male. Vide Act. 21: 20.

14. Ἄλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην, *sed et si quid patiamini propter iustitiam]* Quia videbat obiici posse saevitiam Magistratuum religionis causa, ideo ad id respondet. *Δικαιοσύνη* est *Euangelii professio in qua Deo obeditur*, quo nihil iustius. Sic et Matth. 5: 10. In Manuscripto: εἰ δὲ πάσχοιτε.

Μακάριοι] *Eo ipso felices estis*, ut et dicto Matthaei loco dicitur: magna enim merces.

Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε] Id est, διὰ τὸν φόβον [*prae metu*], ut supra 6. Et genitivus αὐτῶν hic obiectum designat: *Ne pavescite aut perturbamini prae metu illorum*, nempe Magistratuum. Et hoc et quod sequitur est ex Esai. 8: 12, 13, ubi in Graeco, τὸν φόβον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε.

15. Κύριον δὲ τὸν θεὸν ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, *Domino autem Deo ex animo gratias agite]* In Graeco Esaiæ dicto loco, Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε. Significat autem ἀγιάζειν hoc quidem in loco *gratias agere*, *δοξάζειν*, quomodo *εὐχαριστεῖν* interdum vertitur. Sic Cyprianus audita damnatione sua gratias Deo egit, et Martyres alii.

Ἐτοιμοὶ δὲ αἰεὶ πρὸς ἀπολογία] *Parati estote causam reddere cur sitis Christiani*. Sic ἀπολογία habemus Act. 22: 1, Phil. 1: 7, 17, 2 Tim. 4: 16.

Παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῶν ἐλπίδος,

om-

omni poscenti vos rationem de ea quae in vobis est spe] In Manuscripto non male ἀπαιτοῦντε [*exigenti*]. Si quis causam a vobis poposcerit religionis, quae hic ex adiuncto spei nomine vocatur, ut et Act. 26: 7. Περὶ hic πλεονάζει [*abundat*], ut saepe.

Μετὰ πραύτητος καὶ φόβου, *cum lenitate et metu*] In Manuscripto non male ἀλλὰ μετὰ πραύτητος [*sed cum lenitate*]. Et bene haec coniunxit: Abstinentum a verbis asperis; attamen nihil reticendum quod ad rem faciat, idque ob *Dei reverentiam*, qui hic φόβος dicitur.

16. Συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν] In omni actu bonam servantes conscientiam, Act. 23: 1, 1 Tim. 1: 5, 19, 3: 9, 2 Tim. 1: 3; sic et infra 21.

Ἴνα ἐν ᾧ καταλαῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, *ut ob id ipsum, ob quod vos tanquam sotes traducunt*] Eadem locutio quae supra 2: 12.

Καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηριάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφὴν, *confundantur, qui calumpniantur vestram bonam in Christo vitam*] Hic iterum subandi διὰ. Ἐν Χριστῷ, *secundum Christi praecepta*. Male de vobis loquentur quod Christiani sitis. At hoc ipsum eis pudori erit, ubi apparuerit ex factis vestris quam recta et pura sit Christiana religio. De verbo ἐπηριάζειν vide Matth. 5: 44, Luc. 6: 28.

17. Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιῶντας, εἰ θέλει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιῶντας, *melius est enim benefacientes, si voluntas Dei vult, pati, quam malefacientes*] Hoc est ipsum quod uxori suae dicebat Socrates; sed neque de via recta, neque de fine quo ea tendit, ita edoctus ut Christiani. Qui ob facinora patitur, spem non habet repensationis; qui ob Deum patitur, habet maximam. Vide supra 2: 20. Locutio est Hebraea, ab Eruditis annotata, כִּי כִּן כִּן כִּן כִּן [Si voluntas Dei ita voluerit], par ei quae est 1 Cor. 4: 19, Iac. 4: 15. Sed hic ea de adversis usurpatur, ut in precatione Fiat voluntas tua. Vide et Matth. 26: 42, Luc. 22: 42. Θέλημα alibi significat rem quam Deus vult, hic vero volendi actionem. In Manuscripto pro εἰ θέλει [*si vult*] est εἰ θέλοι [*si velit*]. Quidam Latini vertunt, *si velit Spiritus Dei*, quia voces per compendia scriptae θυμᾶ [*voluntas*] et πνεῦμα [*Spiritus*] vicina sunt.

18. Ὅτι καὶ Χριστὸς ἀπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, quia et Christus semel pro peccatis passus est, iustus pro iniustis] Ἀπαξ hic nihil aliud significat quam aliquando, ut Hebr. 9: 7, Ps. 89: 35. Si Christus mortuus est occasione peccatorum nostrorum, idque nostro bono, qui tunc eramus mali, quanto magis nos parati esse debemus mori aut mala perpeti ad ipsius gloriam et Christianorum aedificationem? Περί et ὑπὲρ modo occasionem significant, modo alterius utilitatem, ut hic videre est. Syrus utroque loco posuit ἣν [pro]. Confer quae sunt Rom. 5: 6. In Manuscripto plenius, περὶ ἁμαρτίας ὑπὲρ ὑμῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων [propter peccata pro nobis passus est, iustus pro iniustis].

Ἰνα ἡμᾶς προσάγῃ τῷ Θεῷ; ut nos ad Deum adduceret] Προάγειν hic est quod καταλλάσσειν [reconciliare] Rom. 5: 10. Sicut προσέρχεσθαι Θεῷ est Deum colere, ut vidimus aliquoties, ita προσάγειν idoneos ad Deum colendum facere: quod Christus praestitit et exemplum nobis praebendo obedientiae, et suo sanguine obsignando doctrinae suae veritatem. Syrus כַּבְּדֵנוּ ut offerret nos Deo, ut victimas nimirum ipsi similes. Nam et כִּפֹּר, ubi de victimis agitur, verti solet per προσάγειν plurimis locis Exodi, Levitici et Numerorum.

Θανατωθεὶς μὲν σαρκί] Mortuus quidem est quod attinet ad vitam hanc fragilem et caducam, quae carnis nomine significari solet, ut 2 Cor. 5: 16, Hebr. 5: 7, 1 Tim. 3: 16. Plane idem est quod 2 Cor. 13: 4 dicitur, ἐξασθενήσας ἐκ ἀσθενείας [crucifixus est ex infirmitate].

Ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι] Vivificatus ad vitam per vim illam Divinam quae in ipso etiam in terris agente apparuit. Hoc est quod dicitur dicto loco 2 Cor. 13: 4 ἐκ δυνάμεως Θεοῦ [ex virtute Dei]. Sic et Spiritus Dei, qui in nobis est, causa erit nostrae resurrectionis, ut diximus ad Rom. 1: 4 et Hebr. 9: 14. Illud τῷ abest in Manuscripto. Σὰρξ et πνεῦμα opponuntur, ut Ioh. 6: 63.

19. Ἐν ᾧ] Per quem Dei Spiritum missum in Apostolos.

Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, et iis, qui in carcere erant spiritibus profectus praedicavit] Πορευθεὶς, postquam in coelum adscendit, ut mox 22, Ioh. 14: 2, 3, 12, 28, 16: 28. Christus dicitur praedi-

cas-

casse Gentibus, quia Apostoli id eius nomine ac virtute fecerunt, 2 Cor. 5: 20, Act. 13: 47, Rom. 15: 16, Gal. 2: 8, Eph. 2: 17. Quia autem adiungere voluit Petrus similitudinem a temporibus Noë, ut ostendat quanto res nunc melius per Christum quam tunc per Noën processerit, ideo verba desumit ex illa historia. Nam dicit Deus Gen. 6: 3, *אֲנִי יֵרָא וְלֹא יִתְּנֶה רִיחִי בָאָדָם* [*non contendet Spiritus meus cum homine*], ubi Graeci, *οὐ μὴ καταμείλῃ*, aut, *οὐ καταμενεῖ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις* [*non manebit Spiritus meus in his hominibus*]; at si proprietatem vocum sequimur id dicit, *Non erit ut in vagina detentus sic Spiritus meus in homine*: id est, Non erit inutilis animus quem ei dedi (Sap. 12: 1) sicut ensis in vagina, qui nihil efficit eius ad quod factus est. *Carcer* solet dici *φυλακή*, ut Gen. 40: 3, 4, 7, 41: 10, 42: 17, 19, Lev. 24: 12, Iud. 16: 22, 26, 2 Sam. 20: 3, 1 Reg. 22: 27, 2 Reg. 17: 4, 25: 27, 29, 2 Par. 18: 26, Esai. 42: 7, Ier. 32: 2, 8, 12, 33: 1, 37: 4, 14, 17, 21, 52: 31, 33, Ezech. 19: 9. Est autem vagina velut *carcer* gladio. Chaldaeis *נר* *vagina*. Eodem modo corpus hominis Chaldaei vocant, ut Dan. 7: 15, et in Thalmudicis saepe. Sic et Tertullianus, *Caro vagina adflatus Dei*, libro de Resurrectione carnis. Haec interpretatio non nova est, sed Hieronymi ad Esaiam.

20. *Ἀπειθήσασι ποτε, ὅτε ἀπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε, κατασκευαζομένης κιβωτοῦ, qui olim non obtemperarunt, quando expectabat Dei patientia eos diebus Noae, cum struebatur arca*] *Quales animi olim Noae temporibus non obtemperarunt*. Loquitur quasi iidem fuissent: et fuerant iidem spiritus sive animi non ἀριθμῶ [*numero*], ut Aristoteles loquitur, sed genere, id est, animi pariter Deo inutiles, illi scilicet qui Noae praedicationi non crediderunt. Homines a Deo plane abalienati Noae non crediderunt, Christo crediderunt. Vide de loquendi modo non dissimili quae diximus lib. II de Iure Belli ac Pacis 9. 3, in textu et in annotatis. *Expectavit eos Dei patientia, quamdiu struebatur arca, per annos CXX*. Vide Hebr. 11: 7. Vox ἀπειδέχεται non infrequens nostris Scripturibus. Vide Rom. 8: 19, 23, 25, 1 Cor. 1: 7, Gal. 5: 5, Phil. 3: 20, Hebr. 9: 28.

E7;

Εἰς ἣν ὀλίγαι (τουτέστιν ὀκτώ) ψυχαὶ διασώθησαν, quae pauci (id est octo) animas salvas factae sunt] Octo, id est, Noë, uxor, filii tres, tres nurus, Gen. 6: 18. Vide et 2 Petr. 2: 5. Ψυχαί, id est, personae, ut Act. 2: 41, 7: 14.

Δι' ὕδατος, per aquam] Id est, cum in aquis versarentur. Διὰ pro ἐν habes Rom. 4: 12. Vide quae ibi diximus.

21. Ὡς καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, cuius et nos nunc exemplar salvos facit Baptisma] Id est, ὡς ἀντίστοιχον [cui respondens], ut loquantur Graeci. Vox ἀντίτυπον est communis utrique relato; id est, tam figurae tribuitur, ut ad Hebr. 9: 24, quam rei per figuram significatae, ut hic. In Glossario, Ἀντίτυπον, exemplum, exemplar, instar. Plerumque autem Apostoli cum Baptisma nuncupant, simul comprehendunt doctrinam Baptismi. De qua vide ad Hebr. 6: 2, adde Rom. 6: 3, 4, Eph. 4: 5, Gal. 3: 27, Col. 2: 12. Salutem Noae partam quandam παλιγγενεσίας [regenerationis] fuisse imaginem, ait Philo de Vita Mosis. In Manuscripto optimo et aliis hic est ὁ, ut nempe id referatur ad ὕδωρ, non ut idem significetur, sed simile: quod notat illud ἀντίτυπον positum ἐπιθετικῶς [adjective], et βάπτισμα positum προσθετικῶς [per appositionem].

Οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπον, non carnis depositio sordium] Non ei rei serviens cui balnea sufficiunt. Τί γὰρ ὄφελος ἐκείνου τοῦ βαπτίσματος ὃ τὴν σάρκα καὶ μόνον τὸ σῶμα φαιδρύνει; [Cui enim bono illud baptismum quod carnem aut corpus solum mundat?], ut ait Iustinus Colloquio cum Tryphone.. Vide quae dicta nobis ad Matth. 3: 6.

Ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν, sed conscientiae bonae stipulatio in Deum] Ἐπερώτημα est vox iuris, ut videre est apud Theophilum titulo Institutionum de Verborum Obligationibus et sequentibus, et apud Graecos Iuris Romani Interpretes alios. In Glossario, ἐπερωτῶ, stipulor. Sed per μετωνυμίαν [transnominatorem], ut in iuro saepe, nomine stipulationis comprehenditur et responsio sive promissio. Nam et ἐπερωτῶμαι significat promitto, spondeo, in eodem Glossario. In Baptismo Episcopus aut alius quis eius nomine ita interrogabat, aut, quod idem est, stipulabatur, Ἀποτάσῃ τῷ Σατανᾷ; [Re-
nun-

nuntiasne Satanae?], respondebat baptizandus, Ἀποτάσσομαι [Renuntio]. Rursum interrogatus, Συντάσσει τῷ Χριστῷ; [Adhaeresne Christo?], respondebat, Συντάσσομαι [Adhaereo]. Hanc sponsionem salutis vocat Tertullianus de Baptismo. Idem de Resurrectione carnis: *Anima enim non lavatione sed responsione sancitur*. Cyprianus interrogationem Baptismi dixit Epistola LXXX et LXXVI. Quare ἐπερώρημα συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεὸν dicitur hic pro Θεῷ, nempe subaudito ποιηθέν [facta], sponsio Deo facta de pura conscientia. Vide quae ad Matth. 28: 19.

Δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ] Haec bonae conscientiae sponsio venit ex fide de resurrectione Christi: inde enim et nos spem resurrectionis concepimus.

22. Ὃς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, qui est ad dexteram Dei] Eadem locutio Rom. 8: 34, similis Hebr. 1: 3. Hic in quibusdam Graecis Codicibus aliquanto plus fuisse docet Latina versio.

Πορευθεὶς εἰς οὐρανόν, profectus in coelum] Vide supra 19.

Ἰπποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων, subiectis ipsi Angelis et Potestatibus et Virtutibus] Angeli hic nomen est speciei, non generis, ut et Rom. 8: 38. Crescit enim oratio. Ἐξουσίας habes et Eph. 1: 21 et Col. 1: 16, 2: 10. Δυναμίων vero Rom. 8: 38, Eph. 1: 21, ad quae loca quae diximus vide.

CAPUT IV.

1. Χριστοῦ ὄντος παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, Christo igitur passo pro nobis in carne] Repetit quod dixerat supra 3: 18.

Καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκλήσασθε] Est rursus passivam pro verbo reciproco. Firmo proposito quidvis pro Christo ferendi vosmet armate. Sic ἐνδύεσθαι τὰ ὄπλα τοῦ φωτός [induere arma lucis] Rom. 13: 12, ἐνδύεσθαι τὴν πανοπλίαν Θεοῦ, τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης [induere armaturam Dei, loricam iustitiae] Eph. 6: 11, 14, τὸν θώρακα τῆς πίστεως [loricam fidei] 1 Thess. 5: 8, ἐνδύεσθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον [induere novum hominem] Eph. 4: 24, Col. 3: 10. ὡς [induere].

VIII.

G

Ὅτι

Ὅτι ὁ παθὼν ἐν σαρκί, *quod qui passus est in carne*
 In Manuscripto, ὁ παθὼν σαρκί, rectius, *qui affectus car-*
nales in se crucifixit atque interfecit, Rom. 6: 2, 7, Gal.
 5: 24, Col. 3: 5.

Πλέονται ἀμαρτίας] *Abstinet in posterum a peccatis.*
 Αἰδικαίωται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας [*purgatus est peccato*] Rom.
 6: 7, ὡς τῇ [denis *malefacere*] Essai. 1: 16.

2. Εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι
 Θεοῦ τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκί βῶσαι χρόνον, *ita ut iam non*
cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum
est in carne vivat temporis] Hic εἰς τὸ valet *ita ut*. Et
 ἀνθρώπων ἐπιθυμίαι dicuntur *cupiditates illae quae adesse*
solent maximae hominum parti. Vivere voluntati Divinae
est vivere secundum Dei praecepta, quod vivere Deo di-
citur Rom. 6: 10, 11, Gal. 2: 19, *vivare Domino* Rom.
 14: 8. Et ἰν. ὡς σαρκί est ἀντανάστασις [*refractio*]. Caro
 enim prius sumpta fuerat pro *affectibus qui carni soli*
serviunt; hic vero pro *vita caduca et fragili*, quomodo
 Gal. 2: 20.

3. Ἀκριτὸς γὰρ ὅμιν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τοῦ βίου, τὸ
 θέλημα τῶν ἡθῶν κατεργάσασθαι] Melius Manuscriptus κα-
 τεργάσθαι, quomodo videtur legisse et Syrus... *Sufficere*
hobis debet praeteritum tempus, quo vos, quanquam Iu-
daeae, vixistis Gentium more, corrupti a pravis doctoribus.
 Sic Martialis:

Lusitatis: satis est.

Confer de Iudaeorum vita locum Rom. 2: 21, 22. Et hic
 κατεργάσθαι positum pro εἰς τὸ κατεργάσθαι, *ad ea fa-*
cienda quae Gentibus aliis allubescunt: quomodo recte
accipit Latinus. Ea quae sint iam speciatim explicabit.
 Ἀκριτὸς γὰρ.

Προσευμένους ἐν ἀσέλγειαις, *versantes in cupiditatibus*
 Προέσθαι τῇ est *certum vitae institutum sequi. Ἀσέλ-*
γειαι quae sint vide Marc. 7: 22, Rom. 13: 13, 2 Cor.
 12: 21, Gal. 5: 19, Eph. 4: 19, 2 Petr. 2: 7, 18, Iud. 4.
 Ἐπιθυμίαις] Ad novas semper *libidines* inardescere
 animo. Vide Rom. 1: 24, 6: 12, 13: 14, Gal. 5: 16, 24,
 Eph. 2: 3, 4: 22, Col. 3: 5, 1 Thess. 4: 5, 1 Tim. 6: 9,
 2 Tim. 3: 6, 4: 3, Tit. 2: 12, 3: 3, supra 1: 14, 2 Petr.
 1: 4, 2: 10, 18, 3: 3, Iud. 16, 18.

Oi-

Οἰνοφλυγίαις, vinolentiis] Est haec vox apud Plutarchum Othone; οἰνόφλυξ [*vinosus*] apud Xenophontem. Παρὰ τὸ φλύειν, ὀρεγὴν πρὸς τι ἔχειν [*a verbo φλύειν, quod est, vehementer appetere*], ait Scriptor Etymologici. Οἰνοφλυγίῃ [*vino se ingurgitare*] apud LXX Dent. 21: 20, Esai. 56: 12, pro κῶδ, unde σαβάζειν [*bacchari*].

Κώμοις, comessionibus] Vide Rom. 13: 13, Gal. 5: 21.

Πότοις, compotationibus] Assidua convivia, etiamsi absit ebrietas, culpa non carent. Sic πότος sumitur Gen. 19: 3, 40: 20, Iud. 14: 10, 12: 17, 1 Sam. 25: 36, 2 Sam. 3: 20, Esth. 1: 5, 8, 9, 2: 18, 5: 6, 6: 14, 7: 2, Iob. 1: 4, 5, Prov. 23: 30, Eccl. 7: 3, Esai. 25: 6, Ier. 16: 6, Dan. 1: 5, 8: nimirum quomodo Graeci dicunt συμπόσια.

Καὶ ἀθέμιτοις εἰδωλολατρείαις, et illicitis idolorum cultibus] πῦλ πῦλ cultibus falsorum Numinum, qui ab Iudeis Hellenistis dicti εἰδωλολατρεῖαι, quia non sine simulacris exerceri solebant. Tales autem cultus per se sunt *illiciti*, quia quod unius Dei est, ipso nolente in alios transferunt. Ideo hic dicuntur ἀθέμιτοι, quam vocem habes et Act. 10: 28. In Glossario, ἀθέμιτος, *infandum, nefas, illicitum*: ἀθέμιτα ἔργα [*facta illicita*] apud Herodotum. Talia Hebraeis שִׁנְאָה. Est autem idololatriae quaedam species adesse sodalitiarum συσσιτίαις [*conviviis*] de quibus profecta falsis Diis dantur. Et in hac maxime re credibile est Iudaeos illos, antequam Christiani essent, accommodasse se Gentium moribus.

4. Ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ἑμῶν εἰς τὴν ἀντήν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν] *De eo mirantur illi nondum conversi, quod non cum ipsis cursitetis ad talia luxuriosa convivia. Xenīzesthai mirari habemus et infra 12. Sic Polybius: Ξενιζόμενοι ταῖς τῶν ὀργάνων κατασκευαῖς [Instrumentorum apparatus admirati]. Et: Ἐξενίσθη διὰ τὸ παράδοξον [Rei novitatem miratus]. Ἀνάχυσιν [profusio] hic sumitur pro Chaldaeo כַּשְׂמַח vel כַּשְׂמַחָא, per quae significatur id quod modum longe excedit, sicut Latini prodigum vocant profusum. Ἀσωτία 4π Prov. 28: 7.*

Βλασφημοῦντες] Id est, *maledicentes* insuper vobis. Nam sic id verbum sumitur Matth. 27: 39, Marc. 15: 29, Luc. 23: 39, Act. 13: 45, 18: 6, Rom. 3: 8 et alibi. Maledicebant autem illis tanquam desertoribus civilis societatis.

5. *Οἱ ἀποδιδόνουσι λόγον*] Id est, maledicta illorum *ad examen venient Christi*. Vide Hebr. 13: 17.

Τῷ ἐτοίμῳ ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς] Circumscriptio Christi, *qui paratus est iudicare et tunc victuros cum veniet et praemortuos*. Sic ἐτοίμῳ ἔχειν habes Act. 21: 13, 2 Cor. 12: 14 et Dan. 3: 15, ubi in Chaldaeo, כְּיָמָיו בְּכִתְיָא.

6. *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροὺς εὐηγγελίσθη*] Nempe *Christus*; eadem locutione quae est Gal. 1: 16. Vocula καὶ ostendit hic νεκροῖς [*mortuis*] sumendos quomodo νεκροὺς quod praecesserat. Intelligendi autem νεκροί, non qui mortui erant cum eis annuntiaretur Christus, sed qui mortui erant cum Petrus haec scriberet: plane quomodo dicitur Ruth. 1: 8, καθὼς ἐποιήσατε μετὰ τῶν τεθνηκότων, כַּדְמַדְמַד [sicut fecistis cum mortuis]: nam et ibi mortui dicuntur qui tunc erant mortui cum ista diceret Naëmi, non cum eis beneficeret. Christus voluit *annunciari etiam iis qui iam sunt mortui*: ergo non vivos tantum, sed et mortuos iudicabit: alioqui frustra illis annuntiatus esset, frustra illi credidissent et dura pertulissent.

Ἴνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκί, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι] Id est, *ut quamvis ab hominibus damnati ad mortem, Dei tamen virtute rursus vivant*. Ἴνα significat quis futurus sit eventus praedicationis ipsis factae. Κατ' ἀνθρώπους, quantum in hominibus fuit, qui corpus interficere possunt, non et animum, Matth. 10: 28. Sic in opposito membro κατὰ Θεόν, quod in Deo est. Κριθεσθαι σαρκί [*iudicari carne*] est breviter dictum, *ita damnari ut carnis iactura fiat*: quod cum haec scriberentur evenerat Stephano; Iacobo et aliis. Adde Apoc. 14: 13. Ζῆν πνεύματι [*vivere spiritu*] est vivere vitam illam aeternam quae et spiritualis, 1 Cor. 15: 46.

7. *Πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε, omnium autem finis appropinquavit*] כִּי יָבֵן [*finis venit*]. Non longe abest illud iudicium. Ita enim Petrus existimabat, ut et de Paulo diximus ad 1 Cor. 15: 52 et 1 Thess. 4: 17. Πάντων rerum omnium huius seculi: quomodo et Syrus accepit.

Σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς, estote itaque modesti et vigilate ad preces] Σωφρονεῖν est modeste se gerere, ut Tit. 2: 6, νήψεν animo esse nullis

ma-

malis affectibus turbato, ut diximus 1 Thess. 5: 6, 8. Utrumque prodest *ad recte faciendas preces*. Vide supra 3: 7.

8. *Πρὸ πάντων δέ, ante omnia autem*] Eadem locutio quae Iac. 5: 12.

Τῇν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῇ ἔχοντες, mutuam in vosmetipsos dilectionem intentam habentes] Supple *ἐξέ*. Et *εἰς ἑαυτοὺς pro εἰς ἀλλήλους [alii in alios]*, ut Col. 3: 16, 1 Thess. 5: 13. *Ἐκτενῇ*, ut supra *ἐκτενῶς* 1: 22.

Ὅτι ἡ ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, quia dilectio operiet multitudinem peccatorum] Eadem sententia quae Iac. 5: 20, ubi diximus *καλύπτειν* ~~ἔσθ~~ esse *condonare*. Dilectio maxime in eo spectatur ut alios a peccatis abstrahamus: cui consequens est ut Deus hominis iam emendati priora peccata dissimulet. In Manuscripto, *ἀγάπη καλύπτει [dilectio operiet]*.

Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους] Prompti ad hospitio excipiendos fratres peregrinos. Vide 1 Tim. 3: 2, Tit. 1: 8, Rom. 12: 13, Hebr. 13: 2.

Ἄνευ γογγυσμῶν, sine murmuratione] Id est, contenti vestra sorte. Vide Phil. 2: 14.

10. *Ἐκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα, quisque sicut accepit gratiam*] Sub nomine *gratiae* generaliter acceptae hic intelligit non tantum dona Spiritus, sed et corporis et facultatum, ut sequentia declarant. Conferendus hic locus cum eo qui est ad Rom. 12: 6, 7.

Εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακονοῦντες, in vosmetipsos illam administrantes] Rursus *εἰς ἑαυτοὺς pro εἰς ἀλλήλους [alii in alios]*. Et *διακονεῖν* hic generale est: mox specialiter sumitur. Vide supra 1: 12.

Ὅς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ, sicuti boni dispensatores variae Dei gratiae] Quid sit *οἰκονόμος* vide 1 Cor. 4: 1, 2, Tit. 1: 7. *Ποικίλης χάριτος* sicut *ποικίλαις δυνάμεσι [variis virtutibus]* Hebr. 2: 4.

11. *Ἐἰ τις λαλεῖ ὡς λόγια Θεοῦ] Supple λαλεῖτω [loquatur], qui populum docet (ὁ κοπιῶν ἐν τῷ λόγῳ [qui laborat in verbo], ut dicitur 1 Tim. 5: 17) doceat Evangelium, non ut verbum humanum sed ut verbum Dei. Λόγια Θεοῦ habes Act. 7: 38, Rom. 3: 2, Hebr. 5: 12, Num. 24: 4, in Psalmis satis saepe.*

Εἰ τις διακονεῖ, *si quis ministrat*] Hic vox illa specialiter sumitur ad designandam curam circa pauperes, ut Act. 6: 2.

Ὡς ἐξ ἰσχύος ἧς χορηγεῖ ὁ Θεὸς, *ut ex viribus quas largitur Deus*] *Pro corporis viribus*. Nam iuvenes ad διακονίας [ministeria] elegi solebant, qui huc illuc facile discursarent.

Ἴνα ἐν πᾶσι δοξάζεται ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ] Id est, *ut omnes qui vestros actus vident Deum laudent quod per Iesum Christum virtutes tales in hominibus produxerit*.

Ὡς ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν, *cui est gloria et imperium in sempiternum. Amen*] Similis acclamatio ad Christum pertinens est 2 Tim. 4: 18. Δόξα et κράτος coniungi solent, ut infra 5: 11, Apoc. 1: 6, 5: 13, et iunctim κράτος τῆς δόξης Col. 1: 11. Sic τιμὴ καὶ κράτος [*honor et imperium*] 1 Tim. 6: 16, κράτος καὶ ἐξουσία [*imperium et potestas*] Iud. 25.

12. Ἀγαπήτω, μὴ ξενίζεσθε] *Ne admiramini: ne obstupescite*, ut supra 4. Cyprianus vertit, *Nolite mirari*.

Τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῶν γινομένη, *incendium quod ad tentationem vobis fit*] Τῇ pro ἐπὶ τῇ. Vocat πύρωσιν res adversas, ob similem effectum. Nam sicut metalla per flammam ita homines per adversa explorantur: quae exploratio hic et alibi dicitur πειρασμός. Sic, Ἐκείνους ἐπύρωσεν εἰς ἔλασμον [*Exploravit eos quasi per ignem*], Indith. 8: 27. De metallis habes Prov. 27: 21, Δοκίμιον ἀργυρίου καὶ χρυσῷ πύρωσις [*Exploratio argento et auro flamma*]. Et hinc, ut dixi, similitudo Ps. 66: 10, Ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς πυροῦνται τὸ ἀργύριον [*Ignem nos, perinde ut argentum exploratur, explorasti*]. Idemque est Zach. 13: 9. Et Ier. 9: 7, Ἰδοὺ ἐγὼ πυρώσω αὐτοὺς καὶ δοκιμῶ αὐτούς [*Ecce ego vos ut igne candeant faciam, atque vos explorabo*]. Par sensus Dan. 11: 35. Sume hic πειρασμὸν, ut Iac. 1, 2 et 12.

Ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος] *Tanquam res inopinata vobis eveniret*.

13. Ἀλλὰ καθὼ κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι, χαίρετε, *sed eo quod suppliciorum Christi participes estis, gaudete*] Καθὼ hic idem quod καθότι Luc. 1: 7, 19: 9. Κοινωνεῖν παθήμασι Χριστοῦ, ut hic, est κοινωνῶν εἶναι τῶν Χρι-

Χριστοῦ παθημάτων, ut 2 Cor. 1: 7, συμπάσχειν Χριστῷ, Rom. 8: 17, id est, pati ad testimonium reddendum doctrinae Christi, qua de causa et Christus passus est. Ob id gauderi vult. Sic Iacobus de afflictionibus agens, Πάσαν χαρὰν ἡγήσασθε [*Omne gaudium existimate*]. Et Hebr. 10: 34, Τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε [*Rapinam bonorum cum gaudio tulistis*]. Adde Act. 5: 41.

Ἰνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῇτε ἀγαλλιώμενοι, ut et in apparitione gloriae eius gaudeatis et exsultetis] Gaudent et qui magna gaudia spe certa praesumunt. Christus iam quidem gloriam habet, sed ea non omnibus apparet, sicut apparebit supremo die: quae hic ἀποκάλυψις δοξῆς Christi, et ἀποκάλυψις Κυρίου supra 1: 7, 13, 1 Cor. 1: 7, 2 Thess. 1: 7. Vide et Luc. 17: 30.

14. Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι, si exprobramini ob Christi nomen, beati] Hic ἐν ὀνόματι Χριστοῦ quod ἕνεκα Χριστοῦ [*propter Christum*] in eiusdem sensus dicto Matth. 5: 11. Vide et supra 3: 14.

Ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται, quia gloriae et Dei Spiritus vobiscum remanet] In Manuscripto, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται [*quia gloriae et potentiae et Dei Spiritus in vobis requiescit*]: sed vera lectio est τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως, τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα [*gloriae et potentiae, Dei Spiritus*], &c. Cur non gauderetis, inquit, etiam in mediis malis? Causam habetis magnam, Spiritum Deī, qui in malis vos non deserit, sed vobiscum manet, ἀναπαύεται, id est, ἔσθ [inhabitat], unde ἔσθ [inhabitatio seu Divinum Numen]. Et dicit ἐφ' ὑμᾶς, quomodo ἐπέρχεσθαι [*supervenire*] dicitur idem Spiritus Luc. 1: 35, Act. 1: 18. Sic ἔσθ [habitavit super illud] Exod. 40: 35. Hunc Spiritum autem appellat et gloriae, id est, potentem valde atque efficacem. Magna sane potentia, loqui linguas, sanare aegrotos, eiicere Daemonas, et praedicere futura: et maximus inde illis honor apud homines aequos. Quod si talis est arthabo, quantum et quale erit ipsum pretium?

Κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς, δοξάζεται, ab illis vituperatur, a vobis laudatur] Abest hoc a Ma-

nuscripto non minus quam a Latino et Syro et Arabe.

15. *Μὴ γὰρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, nemo enim vestrum patiatur ut homicida*] Laetum est pati pro bona causa. Idem sensus qui supra 2: 20. Vocem φονεὺς habes Sap. 12: 5, Act. 3: 14, 7: 52, 28: 4, Apoc. 21: 8, 22: 15. Significat *eum qui iniuste homini vitam eripit*. Est hic γὰρ pro οὖν [igitur], ut Exod. 25: 40.

Ἡ κλέπτῃς, aut fur] Vide 1 Cor. 6: 10. *Fur* est qui alienum iniuste arripit.

Ἡ κακοποιὸς, aut maleficus] Nomine hoc generali eos designat qui quovis modo in leges publicas delinquant, ut periuri, falsarii, adulteri. Vide Ioh. 18: 30, supra 2: 12, 14, 3: 16.

Ἡ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος] *Ut alieni speculator*: ita Tertullianus Scorpīaco. Denotatur hoc nomine *percunctator*, idemque *garriens*.

16. *Εἰ δὲ ὡς Χριστιανὸς, sin ut Christianus*] De origine huius nominis habes Act. 11: 26.

Μὴ αἰσχυνέσθω, non erubescat] Si non pudendum fuit cum Phocione mori, quanto minus ob Christum?

Δοξαζέτω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ] *Gratias Deo agat hoc nomine*: supra 3: 14. *Ἐν τούτῳ τῷ μέρει* [*hac in parte*] valet *quod ad hanc rem attinet*, ut 2 Cor. 3: 10, 9: 3, Col. 2: 16. In Manuscripto est locutione Latina *ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ* [*isto nomine*]. Nec aliter legit Syrus.

17. *Ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ*] In Manuscripto *ὅτι καιρὸς*, ut Marc. 11: 13. *Tempus imminet quo Christiani gravissima mala patientur*, praedictum Christo Matth. 24: 9. Est autem κρῖμα [*iudicium*], hoc loco plane ut Rom. 5: 16, *consuetudo Dei constitutio*, de immittendis scilicet adversis, ut ostendunt praecedentia; nempe ad alios purgandos, alios explorandos et proponendos in exemplum.

Εἰ δὲ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν] *Si nos primi ad mala ferenda*.

Τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθοῦντων τῷ Θεῷ εὐαγγελίῳ, quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio] De Iudaeis agit, et eius gentis excidium praedicit. *Τὸ τέλος* pari sensu habes Matth. 24: 14. Respicitur Danielis locus 9: 27, ubi est *הַכּוֹל סוֹנְתָא* [*finis*].

18. *Καὶ εἰ ὁ δίκαιος μὴ σωζεται, et si iustus vix serva-*

vatur] Est ex Graeca versione Prov. 11: 31, ubi in Hebraeo **כַּמֶּה נִשְׁכָּר וְכַמֶּה עֲוֹן עֲוֹן פָּרַס בִּי** [*Si iusto in terra compensabitur, quanto magis impio et peccanti*]. *Mólis* hic significat *non sine adversis*. Ita *mólis* πῶς; apud Xenophontem, *cum difficultate*. *Mólis* ἐπαίρουσι τὰ βλέφαρα [*Difficillime attolunt palpebras*] apud Galenum. Syrus hic **כַּמֶּה** cum vi. Sic *mólis* et μετὰ πόνου [*cum labore*] ut paria ponuntur Sap. 9: 16. Et *mólis* pari sensu est apud Isocratem sine ad Demonium.

‘Ο ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται] *Impius in Deum, in homines improbus, ubi invenietur?* nonne in summis malis? ‘*Ἀμαρτωλὸν* hic sume ut Rom. 5: 8, Gal. 2: 15. Coniunctim ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὺς habes et 1 Tim. 1: 9. Sententia huic valde par est apud Rabbinum Salomonem ad Num. 10: *Cum Deus sanctus benedictus iudicium facit in iustos, sanctus extollitur et laudatur: nam si in illis hoc facit, quanto magis in impiis?* Vide et Ier. 25: 29 et Luc. 23: 31, et ibi dicta. Scriptor de Vita et Morte Moysi: *Quod si iustis retribuit Deus minimum quod faciunt, quanto magis peccatoribus multum quod committunt retribuit?*

19. Ὡς καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, itaque et ii, qui patiuntur secundum voluntatem Dei] Πάσχειν hic est *adversis agitari*, ut supra 2: 19, 20, 23, 3: 14, 17, supra 15. Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, *Deo sic dispensante*, ut supra 3: 17. Non agitur hic de communi quadam permissione, sed de speciali Dei decreto, quo pios Christi exemplo ad crucem vocat.

Ὡς πιστῇ πίστῃ, tanquam fido creatori] *Deo scilicet qui Creator est*, ideoque ius in nos habet; deinde *fidus*, ideoque stabit promissis et mala tolerata maximis bonis repensabit.

Παρατίθουσιν τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἐν ἀγαθοποιεῖν] *Se totos, quanti quanti sunt, Dei arbitrio permittant, neque in bene agendo defatigentur*. Verbum ἀγαθοποιεῖν in hoc sensu iam aliquoties habuimus, supra 2: 14, 15, 20, 3: 6, 17. Παρατίθεται ἑαυτῶν. Ψυχὰς ἑαυτῶν [*animas suas*] locutione Hebraea valet *se ipsos*, ut diximus ad Matth. 10: 39.

CAPUT V.

1. Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ, *Seniores qui in vobis sunt obsecro*] Intelligit et Principes coet̃as, κοπιῶντας ἐν λόγῳ [*laborantes in verbo*], et caeteros ad regimen eis sociatos.

Ὁ συμπρεσβύτερος, *Senior et ipse*] Sic et Imperatores Romani milites suos *commilitones* vocant, et *Senatus partem* se esse dicunt.

Καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, *et testis Christi suppliciorum*] Vidit eum Petrus vinctum. Deinde, quod Historia non docet, sed credibile est, audiens crucifixum, eius quoque rei spectator esse voluit, sed eminus et in turba. Apostoli *testium* nomine eminenter insigniuntur Luc. 24: 48, Act. 1: 8, 22, 2: 32, 3: 15, 5: 32, 10: 39, 41.

Ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, *et eius quae in futuro revelanda est gloriae socius*] *Supple futurus*. Sic κοινωνοὶ τῆς παρακλήσεως [*socii consolationis*] 2 Cor. 1: 7. Δόξαν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι [*Gloriam quae revelabitur*] habes et Rom. 8: 18. Nunc ius habemus, res ipsa latet.

2. Ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, *pascite, qui vobis est, gregem Dei*] Quod Christus Petro praeceperat Ioh. 21: 15, 16, 17, idem Petrus aliis. Ποιμαίνειν est *regere*, ut apparet tum dicto Iohannis loco, tum Matth. 2: 6; sic et Act. 20: 28. Sic Hebraeum מָרַע etiam Regibus tribuitur, ut 2 Sam. 5: 2, 7: 7, Ps. 78: 71. Sed quae hic sequuntur satis ostendunt non regiam hic gubernationem intelligi, sed eam quae suadendo non quae cogendo exerceatur. Ἐν ὑμῖν, id est, *gregem qui in vestris est locis*.

Ἐπισκοποῦντες, *providentes*] ὄψα. Sic et Presbyteri vocantur ἐπίσκοποι Act. 20: 28, quod nomen per excellentiam Principi coet̃as adhaesit.

Μὴ ἀναγκασθῶς, ἀλλ' ἐκονσίως, *non coacte, sed spontanee*] Id est, *ne dolete quasi onere imposito, sed laeto animo facite quod vestri officii est*. Sic Thucydides, ἀναγκαστοὶ ἐκβάντες, *cum inviti exirent*. Chaldaei dicerent

כּוּנָסִים

עָוָו [per vim]. Pro eo quod hic est ἀναγκασθῆς dixit in re pari ἄκων [invitus] Apostolus Paulus 1 Cor. 9: 17. Ἐκουσίως alacri animo, עָוָו Ps. 54: 7. In Manuscripto est, ἐκουσίως κατὰ τὸν Θεόν, id est, *Dei causa*. Et sic legit Latinus. Sic *necessitate et sponte facere* opponit et Philo: Μὴ φόβῳ τὰ δίκαια δρῶντες, ἀλλ' ἐκουσίῳ γνώμῃ τοῦ γὰρ μετ' ἀνάγκης τὸ αὐτοκείμενον κατόρθωμα τιμιώτερον πανταχοῦ [*Iusti sponte, non metu: nam qui ultro quod rectum est facit, multo apud omnes habetur vir melior, quam qui id tum demum facit cum cogitur*].

Μηδὲ αἰσχροκερδῶς, neque turpis lucri gratia] Non ut functionem hanc in occasionem lucri vertatis. Idem habes 1 Tim. 3: 3, 8, Tit. 1: 7. Adde 1 Tim. 6: 8, 9. Hebraei dicerent עָוָו אֵל. Ne sitis similes illi pastori de quo Zacharias 11: 16.

Ἀλλὰ προθύμως] עָוָו אֵל animo recto, id est, optime erga plebem affecto. Syrus hic עָוָו אֵל מִן כָּל הַלֵּב ex toto corde.

3. Μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κληρῶν, neque ut dominantes peculio] Olim populus Israeliticus κληρὸς sive patrimonium Dei, Deut. 4: 20, 9: 29; nunc populus Christianus; cuius singulae partes, ut fieri solet ἐν ὁμογενείῳ [in cognatis], idem nomen participant. Itaque Syrus hic posuit אֵל אֵל gregi. Κατακυριεύειν עָוָו est regio more imperare pro lubitu, ut diximus ad Matth. 20: 25, et libro II de Iure Belli ac Pacis 22. 14, in textu et annotatis.

Ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου, sed exemplaria facti gregis] Ea praecipite quae et ipsi faciatis, aliter quam Scribae et Pharisei, Matth. 23: 4. Τύποι hoc loco exemplar significat, ut et Exod. 25: 40, Phil. 3: 17, 1 Thess. 1: 7, 2 Thess. 3: 9, 1 Tim. 4: 12, Tit. 2: 7. Latinus Pacatus: Blandissime iubetur exemplo. Cicero de Senatu: Is ordo vitio vacato; caeteris specimen esto.

4. Καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος, et cum apparuerit princeps pastorum] Vocem ἀρχιποίμην habemus 2 Reg. 3: 4. Talis ille in Oedipode Senecae:

Minor sub illo turba pastorum fuit.

Pro eodem τὸν μέγαν ποιμένα [pastorem magnum] dixit Scriptor ad Hebr. 13: 20. Φανερωθέντος dictum ut Col. 3: 4, Ὃταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ [Cum Christus apparuerit].

Ko-

Κομεισθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον, reportabitis non flaccescentem gloriae coronam] Κομίζεσθαι eleganter de praemio dicitur, ut supra 1: 9, Hebr. 10: 36, 11: 39, 2 Cor. 5: 10, Eph. 6: 8. Στέφανον δόξης στεφανώσθαι Ier. 13: 18, Prov. 16: 31, Ezech. 16: 12, 23: 42. Ita dicebantur coronae illae quae sumebantur temporibus festis aut in summo gaudio. Eleganter autem Petrus hic addidit ἀμαράντινον, nam inter coronas quae dabantur beneficiis apud Graecos et gentes alias erant στέφανοι ἀμαράντινοι, ut nos docet Philostratus Heroicis. Plinius autem de Amaranto libro XX, *Summa natura eius in nomine est, appellato quoniam non marcescat*. Hinc ducta haec ἀλληγορία [allegoria], simul respiciens ad illud Ps. 1: 3, *Τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποξηρῆσεται* [Folium eius non defluet]. Sic et supra 1: 4 dixit κληρονομίαν ἀμαράντων [hereditatem non flaccescentem]. Contrarium habes Esai. 40: 7, *ῥῶς ἔβη* [cecidit flos], Iac. 1: 10, 11, supra 1: 24.

5. *Ὁμοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις*, similiter iuvenes subditi estote senioribus] Sensus idem qui Hebr. 13: 17. Sed praecipue iuvenibus id praecepit Paulus, quod illa aetas difficilius regi se patiat.

Πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, omnes autem vobis invicem vos subiicite] Vult singulos cedere consensui totius Ecclesiae: nam ἀλλήλοις hic sumendum ut Iac. 5: 16. De voce ὑποτάσσεσθαι, esse eam sensus reciproci saepe iam diximus. At in Manuscripto deest ὑποτασσόμενοι, et illa πάντες δὲ ἀλλήλοις cohaerent cum iam sequentibus, ut et in Latino et Syro.

Τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, humilitatem induimini] Manuscriptus ἐγκομβώσατε. Id est quidem induimini, sed non usurpatur nisi de servili habitu. Pollux libro IV: *Τῇ τῶν δούλων ἐξωμίδι καὶ ἱματίδιόν τι πρόσκειται λευκόν, ὃ ἐγκόμβωμα λέγεται* [Brevi servorum tunicae palliolum appositum est album, quod ἐγκόμβωμα dicitur]. Bene ergo hic ducta ἀλληγορία [allegoria] ad vim ταπεινοφροσύνης exprimendam: nam et Christus ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν [semetipsum ad nihilum redegit, forma servili assumpta] Phil. 2: 7.

Ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat

gra-

gratiam] Ex Graeco Prov. 3: 34. Similis sententia Luc. 1: 51, 52, Matth. 23: 12, Luc. 14: 11, 18: 14. Ταπεινοῖς hic, ut alibi saepe, valet ταπεινόφροσι, ταπεινοῖς καρδίᾳ [*humilibus animo*] Matth. 11: 29.

6. Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, *humiles vos igitur subiicite potenti manu Dei*] Id est, Deo regendos vos permittite; quod monitum aliis verbis habuimus supra 4: 19. Χεῖρα κραταιὰν de Deo habes Exod. 3: 19. קרן נ.

Ἴνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ, *ut vos exaltet opportuno tempore*] Si non ante, certe iudicii tempore. Sic ἐν καιροῖς ἰδίαις [*suis temporibus*] 1 Tim. 6: 15, ἐν καιρῷ ἑσχατῷ [*tempore novissimo*] supra 1: 5. Sententia huic similis Iac. 4: 10. In Manuscripto, ἐν καιρῷ τῆς ἐπισκοπῆς [*tempore visitationis*]. Solet vox ἐπισκοπῆς nunc in bonam, nunc in malam partem sumi. Hic ἐπισκοπὴν intellige *tempus liberationis*, ut Gen. 50: 24, 25, Exod. 3: 16, 13: 19.

7. Πάσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιρρίψαντες ἐπ' αὐτόν, *omnem sollicitudinem vestram proicietes in eum*] Ἐπιρρίπτειν, hic est quod ἦν Prov. 16: 3, Ps. 22: 8, aut ἵτω, ut Ps. 55: 23. Sensus qui Matth. 6: 25 et seqq., ubi dicta vide.

Ὅτι αὐτὸς μέλει περὶ ὑμῶν] *Curam ille vestri agit*; Matth. 6: 26, 30.

8. Νήψατε, *sobrii estote*] Vide supra 1: 13, 4: 7.

Γρηγορήσατε, *vigilate*] Eadem admonitio Matth. 24: 42, 25: 13, Marc. 13: 35, 37; Act. 20: 31, 1 Cor. 16: 13, 1 Thess. 5: 6, Apoc. 3: 2, 3, 16: 15.

Ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρνόμενος, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ, *adversarius vester Diabolus, tanquam leo rugiens, circuit, quaerens quem devoret*] Diabolus hic vocatur piorum ἀντίδικος quomodo ἐχθρὸς [*inimicus*] Matth. 13: 39. Ὡς λέων ὠρνόμενος כח נ"ח Iud. 14: 5, Ps. 22: 13, Ier. 2: 15, Ezech. 22: 25, Os. 11: 10, Soph. 3: 3, Zach. 11: 3. *Rugit* leo cum irascitur. Περιπατεῖ respicit locum Iob. 1: 7, שׁוּב, ubi in Graeco ἐμπεριπατήσας. Sic διέρχεται de eodem Matth. 12: 43. Quae-rit is, cui noceat Luc. 22: 31. Καταπίπτειν נ"ח *devorare*.

9. Ὡς ἀντίστητε, *cui resistite*] Est imperativus. Sic ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ [*resistere die mala*] Eph. 6: 13.

Στερεοί τῇ πίστει] *Firma fide*, σππ. Sic στερέωμα τῆς πίστεως [*firmamentum fidei*] Col. 2: 5.

Εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὁμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι, *scientes eadem adversa qui in terris sunt fratribus vestris fieri*] De voce ἀδελφότητος vide supra 2: 17. Ἐπιτελεῖσθαι hic sumo quomodo apud Lucianum ἄθλον ἐπιτελεῖν [*certamine fungi*], et ἐπιτελεῖν ἀποφορῇ [*pensione defungi*] apud Herodotum. *Scitis quot sunt per orbem omnem Christiani greges, eos paribus laboribus et adversis fungi.* Vocem παθήματα habuimus supra 1: 11, 4: 13 et hic 1. Frequens est apud Paulum.

10. Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, *Deus autem omnis gratiae*] *Deus clementissimus*, σππ. καὶ Exod. 34: 6, 2 Par. 30: 9, Neh. 9: 17, 31, Ion. 4: 3, et in Psalmis saepe.

Ὁ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ] *Qui nos vocavit per Iesum Christum ad gloriae suae consortium.* Vide 1 Cor. 1: 9, 1 Tim. 6: 12.

Ὀλίγον παθόντας, *modicum passos*] Ὀλίγον hic est ad breve tempus, ut supra 1: 6. Brevis sane omnis haec vita aeternitati comparata.

Αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, σκηρῖσαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι, *ipse vos perficiat, sustentet, roboret, fundet*] In Manuscripto καταρτίσει, σκηρῖσει, σθενώσει [*perficiet, sustentet, roborabit*], abest ὑμᾶς, sed subauditur, nec adest θεμελιώσει [*fundabit*]: nec aliter legit Latinus. Καταρτίσει, σππ. Deut. 32: 6. Vide 1 Cor. 1: 10, 2 Cor. 13: 11, Hebr. 13: 21. Σκηρῖσει πρ. Ps. 51: 12, Esai. 59: 16, Rom. 16: 25, 2 Thess. 2: 17, 3: 3. Σθενώσει, σππ. *Perfectos vos faciet, sustentabit, roborabit.*

11. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, *ipsi gloria et imperium in sempiternum*] In Manuscripto tantum est Αὐτῷ τὸ κράτος, etc. Vide supra 4: 11.

12. Διὰ Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ (ὡς λογιζομαι) δι' ὀλίγων ἔγραψα, *per Sylvanum fidelem fratrem (ut arbitror) breviter vobis scripsi*] Ὡς λογιζομαι interpretor si recte memini. Affectum suum testatur, cum dicit se non nunc primum eis scribere, sed et scripsisse antehac quam

quam breviter, et id, quantum meminit, per *Silvanum* sive *Silam*. Idem enim *Silas* in Actis, et 2 ad Corinthios et utraque ad Thessalonicenses et hic *Silvanus*, ut ad illa loca diximus. Haec expositio videtur commodissima, ut neque de fide *Silae* videatur dubitare Petrus, neque incertus esse an haec pauca an multa sint quae nunc scribit. Laus quae hic *Silae* datur similis est ei quam dat Timotheo Paulus 1 Cor. 4: 17, et Tychico Col. 4: 7.

Παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς ἣν ἐστήκατε, obsecrans et contestans hanc esse veram gratiam Dei in qua statis] Repetit quo tenore fuerit brevis illa Epistola, ut, si eam receperint, sciant eam a se scriptam, non ab aliquo suppositam. Fuerat autem utile Galatas, quos Paulus ad Christum converterat, etiam Petri auctoritate firmari. Χάρις vocat hic doctrinam ex summa profectam Dei bonitate. Et εἰς ἣν pro ἐν ἧ frequenti nostris Scriptoribus commutatione. Paulus Rom. 5: 2, τὴν χάριν ταύτην ἐν ἧ ἐστήκαμεν [gratiam hanc in qua stamus], ubi dicta vide. Est enim praeteritum pro praesente, et significat fidem esse quae nos a lapsibus servat. In Manuscripto est ἐν ἧ σῆτε [in qua stas], ut sit hortantia.

13. Ἀποτίθεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή, salutet vos Ecclesia, quae est in Babylone, electa] Ad vocem συνεκλεκτή et Syrus et Arabs et Latinus addunt nomen Ecclesiae, recte: nam et ad Ecclesiam scribit, et haec, et illa pariter a Deo electa, id est, a munda segregata. Sic Christianos συγκληρονομοῦς, συγκοινωνοῦς [cohaeredes, socios] saepe vocat Paulus. De Babylone dissident veteres et novi Interpretes. Veteres Romam interpretantur, ubi Petrum fuisse nemo verus Christianus dubitabit; novi, Babylonem in Chaldaea. Ego veteribus assentior: nam quod Romam Babylonem vocavit, non in hoc tantum serviit, ut si deprehenderetur Epistola, non posset inde sciri quibus in locis viveret, verum etiam ut cogitarent Pontici, sicut nunc ipsi vexarentur ab Imperio Romano, ita olim maiores suos, et quidem illis ipsis in locis, vexatos fuisse ab Imperio Babylonico;

finis-

fuisse tamen pios et in urbe Babylone, et nunc esse Romae: at sicut Deus poenas exegit de Babylone, ita et exacturum de Roma; et sicut Iudaei olim Babylonis iugo liberati fuere, ita et Christianos a Romana saevitia liberatam iri. Congruentias plurimas inter Babylonem et Romam vide Orosii II. 2—4. Hinc *Babylon Romanae urbis figura* Tertulliano adversus Iudaeos, et adversus Marcionem IV. Hic mystice impletum quod est in Ps. 87: 4.

Kaì Mákros; ó viós mou, et Marcus filius meus] Cur non Ioannem Marcum in Actis memoratum, sed Petri comitem, cuius habemus Euangelium, significari putemus, diximus ad eius Euangelii inscriptionem. Solebant Apostoli eos quos ipsi instituerant *filios* vocare, ut vides 1 Cor. 4: 17, 1 Tim. 1: 2, 18, 2 Tim. 1: 2, 21. Et Marco nomen Iudaicum fuit *Mardocheus*, ut Silvano *Silas*.

14. *Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης, salutate vos invicem osculo dilectionis*] More Orientis, de quo diximus ad Luc. 7: 45, 22: 48, Rom. 16: 16, 1 Cor. 16: 20, 2 Cor. 13: 12, 1 Thess. 5: 26. *Dilectionis*, nempe Christianae. Syrus legit *ἐν φιλήματι ἁγίῳ* [osculo sancto], quomodo saepissime apud Paulum.

Εἰρήνῃ ὑμῖν πάνσι, pax vobis omnibus] *שלום לכל*. Mos salutandi Hebraicus. Syrus hic *שלום לכל*.

Τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, qui estis in Christo Iesu] *In Christo esse* dicuntur qui sunt in eina Ecclesia, ut Rom. 16: 7 et alibi.

Ἀμήν. Amen] Acclamatio Ecclesiae quoties ista legentur.

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM QUAE PETRI

ALTERA DICITUR.

CAPUT I.

1. *Σιμὼν Πέτρος δοῦλος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ*, *Simon Petrus servus et Apostolus Iesu Christi*] Alii libri *Συμεών*. Sed id perinde est. Hoc enim est nomen Hebraeum *שמעון*, illud ex Hebraeo in Graecio rem formam deflexum, ut ex Iesu *Iason*. Sic 1 Macc. 2: 65, in Graeco *Συμεών*, in Latino *Simon*. Et hoc nomen ita scribit Iosephus. Iam olim Veterum multi credidere hanc Epistolam non esse Apostoli Petri, argumento tum dictionis ab Epistola priore multum diversae (quod agnoscunt Eusebius et Hieronymus), tum quod multae olim Ecclesiae hanc non receperint. Ego aliud addam argumentum cur Petri haec esse non videatur. Petrus sub Nerone mortem obiit. At haec Epistola, aut Epistola, ut nos arbitramur, huic subnexa, quae facit caput tertium, scripta est post excidium Hierosolymorum. Nemo enim Christianus ultimum mundi diem venturum credidit nisi postquam evenisset eversio Iudaici status. Post eam vero brevi admodum secururam mundi ruinam, multorum animo obversa-

VIII. H ba-

batur, ut diximus ad 2 Theas. 2 et alibi. Hic vero Scriptor Christianos vult patientes adhuc esse in illius diei expectatione, si forte sperato tardius adveniat: esse hoc signum magnae Dei patientiae, qui adhuc multos ex Iudaeis et Gentibus ad se velit converti. Scriptorem autem huius Epistolae arbitror esse Simeonem sive Simonem Episcopum post Iacobi mortem Hierosolymis, eiusdemque Iacobi, cuius Epistolam habuimus, successorem et imitorem. Nomen enim eius Episcopi utroque modo et *Simeon* et *Simon* scribitur apud Eusebium et alios: unde etiam constat vixisse hunc post excidium Hierosolymorum ad Traiani tempora, et tunc pro Christi nomine crucifixum.

Puto autem titulum Epistolae fuisse, *Συμειὼν δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ*, quomodo et Iacobus et Iudas scribunt; sed eos qui spectabiliorem et vendibiliorem voluerunt facere hanc Epistolam adieciisse *Πέτρος* et *ἀπόστολος*, et infra 3: 15, ad nomen *Pauli ὁ ἀγαπητός ἡμῶν ἀδελφός* [*carissimus frater noster*]. Credo ita comperturum si quis antiquiora quam nos habemus Epistolae huius exemplaria invenerit. In Syrorum libris veteribus abest haec Epistola. Tertullianus numquam deprompto hinc testimonio utitur.

Τοῖς ἰσότημον ἡμῖν λαγοῦσι πίστιν, *iis, qui aequalem nobiscum acceperunt fidem*] *Ἰσότημον*, *ισόμοιρον*, *ισόπεδον* voces sunt ab elegantioribus Graecis acceptae, quales non paucae in Maccabaicis. Tale est et *λαγχάνειν* pro *accipere* in libro Sapientiae. *Fides* omnium Christianorum *ad eundem honorem tendit*, nempe vitae aeternae. Missa autem haec Epistola ad gente Iudaeos, religione Christianos, qui erant in variis terrarum locis.

Ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *per iustitiam Dei nostri et Salvatoris Iesu Christi*] *Iustitiae* inter alia pars est stare promissis. Promisit Christus, et per Christum Deus, vitam aeternam credentibus sibi, nempe ea fide quae obedientiam habeat comitem. Id praestabit procul dubio. Est hic ante vocem *σωτῆρος* omissus articulus, plane ut Tit. 2: 13.

2. *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη*, *gratia vobis et pax adimpleatur*] *Imitatur* 1 Petr. 1: 2, ut et Iud. 2. *Πληθυνθείη* 37.

Ἐν

Ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, *cognitione Dei et Christi Iesu Domini nostri*] In Manuscripto abest ἡμῶν. Est ἐπίγνωσις, *cognitio et experientia*, diciturque modo ἐπίγνωσις τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ [*cognitio Filii Dei*] Eph. 4: 13, modo ἐπιγνώσις τοῦ Θεοῦ, ut Col. 1: 10.

3. Ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδορμένης διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, *quandoquidem Divina eius potentia nobis omnia, quae ad vitam et pietatem faciunt, largita est, per cognitionem eius, qui vocavit nos propter gloriam et potentiam*] Hoc vult, non frustra se magni facere illam notitiam, quandoquidem Divina potentia per eam nobis largiatur omnia quae faciunt ad vitam alterius seculi et ad pietatem in hoc seculo. Satis fuerat dicere διὰ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ, sed Hebraei amant nomina ponere vice pronominum. Nec inanis est haec Dei circumscriptio. Noscitur enim ex ipso vocandi modo plenus *gloriae*, quae in Christo refulsit, Ioh. 1: 14, et plenus *potentiae*. In Manuscripto est ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ [*propria gloria et potentia*]. Est autem ἀρετὴ hic *potentia*: διὰ hic est αἰτιολογικὸν [*redditivum causae*] et δωρησαμένης verbum medium sensu activo.

4. Δι' ὧν, *per quas*] Per quam Dei gloriam et potentiam, in Christo refulgentem.

Τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδορῆται] *Data nobis sunt promissa vitae aeternae, quibus promissis nihil maius aut honoratius*. Data autem sunt cum testimoniis magnis, tum vocis Divinae et clarificationis Christi in morte, quae ad *gloriam* referuntur, tum per plurima miracula, quae ad *potentiam*.

Ἴνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως] *Ut per ista promissa excitati participes fieretis*, id est imitatores, *Divinae bonitatis*. Nam φύσις vox hic ad proprietates Dei pertinet, ut ὑποστάσις [*substantiae*] Hebr. 1: 3. In Glossario, φύσις, *ingenium*: φύσεις ζώων [*naturae animalium*] Sap. 7: 20. Hierocles: Τὰ ἐξῆς ἐπαγγέλλεται Θεὸν ἐξ ἀνθρώπου ποιήσιν, ἐφ' ὅσον οἶόν τε ἀνθρώπῳ Θεὸν γενέσθαι [*Promittit deinceps facturum se ex homine Deum, quousque quidem homo Deus fieri potest*].

Ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς, fugientes eam quae in mundo est ex concupiscentia corruptionem] *φθορὰν [corruptionem]* hic Scriptor, non hic tantum sed et infra 2: 12, 19, vocat *mores corruptos*, quibus opponitur *ἀδιαφθορία [integritas]* Tit. 2: 7, quae et *ἀφθαρσία* Eph. 6: 24. Pro *κόσμῳ* in Manuscripto *ἐν τῷ κόσμῳ* quod frequentius. Haec *morum corruptio in mundo* esse dicitur, quia maxima pars mundi ea laborat, 1 Ioh. 5: 19. Et dicitur esse *ἐν ἐπιθυμίᾳ*, id est, *διὰ ἐπιθυμίας*, quia ex concupiscentia nascitur, Iac. 1: 15. *Ἀποφεύγων* potest regere accusativum, propter verbum *φεύγειν*, et sic construitur infra 2: 20. Sed potest et genitivum regere, propter vim praepositionis *ἀπὸ*, quasi scriptum esset. *φύγοντες ἀπὸ τῆς φθορᾶς [fugientes a corruptione]*.

5. *Καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παραιοτέλξαντες, iam ad hoc ipsum vos omne studium conferentes*] In Manuscripto, *καὶ αὐτοὶ δὲ σπουδὴν πᾶσαν παραιοτέλξαντες [et ipsi studium omne conferentes]*, id est, Cum tanta acceperitis Dei beneficia, *vos in iis excolendis omne studium conferte*. Nec videtur aliter legisse Latinus. Deus fecit quod suum est; vos quoque quod vestrum est facite.

Ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνώσιν, adiicite fidei vestrae fortitudinem, fortitudini scientiam] Est in hac periodo egregia gradatio. Et est *ἐπιχορηγεῖν* hoc loco *adiicere*, et *ἐν* abundat. Sic *ἐπιχορηγήμα* apud Athenaeum *coenae accessio*. Vox *ἀρετῆς* non potest hic ita generaliter sumi ut Phil. 4: 8 et apud Philosophos. Sequuntur enim multa virtutum nomina, *ἐγκράτεια, ὑπομονή [abstinentia, patientia]*, etc. Quare *ἀρετὴν* hic recte puto posse accipi *fortitudinem in fide*, sicut *ἀρετὰς* pro *potentia* dici notavimus supra 1 Epist. 2: 9.

6. *Ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, scientiae abstinentiam*] Severam ab omnibus voluptatibus abstinentiam. Vide Act. 24: 25, Gal. 5: 22.

Ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονήν, abstinentiae patientiam] Malorum sufferentiam constantem. Luc 21: 19, Rom. 5: 3, 8: 25, 15: 4, 2 Cor. 1: 6, 1 Tim. 6: 11, 2 Tim. 3: 10, Tit. 2: 2, Hebr. 10: 36, 12: 1, Iac. 1: 3, 4, 5: 11. ἡπρ.

Ἐν

Ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν, patientiae pietatem] Id est, incrementum ingens pietatis: quomodo intelligenda et quae sequuntur. Vide 1 Tim. 2: 2, 3: 16, 4: 7, 8, 6: 3', 6, 2 Tit. 1: 1, supra 3.

7. *Ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, pietati dilectionem fraternam]* Dilectionem eorum qui pariter Christiani sunt, 1 Petr. 1: 22, 3: 8, Rom. 12: 10, 1 Thess. 4: 9, Hebr. 13: 1.

Ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην, dilectioni fraternae caritatem] Dilectionem erga homines omnes etiam non Christianos.

8. *Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα]* *Ubi haec omnia vobis non aderunt tantum, sed et accrescent in dies. Πλεονάζειν ἦν.* In Manuscripto pro ὑπάρχοντα est παρόντα [*praesto vint*].

Οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν, non vacuos nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione] Hic εἰς τὴν ἐπίγνωσιν positum est pro ἐν τῇ ἐπιγνώσει, quod recte vidit Latinus Interpres. *Ista efficient ut cognitio Christi, id est, Evangelii, quam adepti estis, neque inutilis sit aliis, neque vobis infructuosa. Ἀργοὺς, ἄκαρπους, ἦν.*

9. *Ἵνα γὰρ μὴ πάρεσι ταῦτα, cui enim non praesto sunt ista]* *Ista modo dicta 5—7.*

Τυφλὸς ἐστὶ, μυωπάων, coecus est, nihil procul cernens] Alterum est alterius explicatio sive ἐπανόρθωσις [*correctio*]. Simile quid Apoc. 17: 17. Hoc vult hic Scriptor: *Caecum eum dico, nimirum quia longe posita, in coelo scilicet, animo non videt. Μυωπάειν λέγονται* (ait Aristoteles) *οἱ τὰ μὲν ἐγγὺς βλέποντες, τὰ δὲ ἔξ ἀπασάσεως οὐχ ὁρῶντες* [*Myopes dicuntur, qui cum proxima videant, remota non vident*].

Λήθην λαβὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἁμαρτιῶν, oblitus purgationis veterum suorum vitiorum] Non meminit, inquit, Baptismi in quo professus fuit se vitia omnia velle deserere. Vide Act. 15: 9, 2 Cor. 7: 1, Tit. 2: 14, Hebr. 9: 23, Iac. 4: 8, 1 Ioh. 1: 7, sed maxime Eph. 5: 26.

10. *Διὸ μᾶλλον]* *Potius ergo.*

Σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλήσιν καὶ ἐκλαγὴν ποιῆσαι]

θαι] *Date operam ut et vocatio quas vobis contigit per Evangelium, et electio eam secuta, qua facti estis Dei populus, rata sint, id est, speratum eventum consequantur.* Id enim est βέβαιον γίνεσθαι sive βεβαιουῖσθαι. Vide Rom. 4: 16, 15: 8, Hebr. 2: 2, 9: 17. In Manuscripto illo quo utimur et aliis multis plenius legimus: Σπουδάσατε ἵνα διὰ τῶν καλῶν ὑμῶν ἔργων βεβαίαν ὑμῶν τὴν παράκλησιν καὶ ἐκλογὴν ποιῆσθε [*Operam date, ut per bona vestra opera ratam vobis consolationem et electionem faciatis*]. Latinus in suo Graeco habuit διὰ τῶν καλῶν ἔργων, sed κλήσιν non παράκλησιν.

Ταῦτα γὰρ ποιοῦντες οὐ μὴ πταίσῃτε ποτε, haec enim facientes non excidetis aliquando] Id est, Non excidetis speratis, πτῖν κτ. Vide Rom. 11: 11. Ps. 15: 5, πτῖν κτ [non nutabit]. Ps. 119: 165, ἢ πτῖν πτῖν [neque est iis offensio].

11. Ὅθω γὰρ πλουσίως ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῶν ἡ εἰσόδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, sic enim copiose vobis concedetur introitus in aeternum regnum Domini nostri et Salvatoris Iesu Christi] Πλουσίως est copiose, ut Col. 3: 16, 1 Tim. 6: 17, Tit. 3: 6, sed hic per μετωνυμίαν [transnominationem] significat promptissimo Dei affectu. Et ἐπιχορηγηθήσεται hic est concedetur, ut 2 Cor. 9: 10, Gal. 3: 5.

12. Διὸ, propter quod] Cum haec res tanti sit momenti.

Οὐκ ἀμελήσω ἀεὶ ὑμᾶς ὑπομνησκαίειν περὶ τούτων, non negligam vos semper commoneo de his] Ὑπομνησκαίειν τῷ 2 Tim. 2: 14, Tit. 3: 1. Utile est etiam memores mone-re, Phil. 3: 1. In Manuscripto διὸ μελήσω [propter quod incipiam], inusitate. Et tamen videtur Latinus sic legisse.

Καίπερ εἰδότες, quamvis scientes] Sic Hesiodus:

Νῦν δ' αἶνον βασιλεῦς ἐρέω, φρονέουσι καὶ αὐταῖς.

[Regibus hanc narro, quamvis sapientibus, ipsis Fabulam — —.]

Καὶ ἐξηργημένους ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀληθείας, et confirmatos in praesenti veritate] Hoc non ad omnes, sed ad maiorem, certe meliorem, eorum quibus scribit partem pertinet. Ἐξηργημένους πρῶτον. Vide 1 Petr. 5: 10. Ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀληθείας, in ea veritate quam hucusque profite-mini, Evangelica scilicet. Sic ἐν πᾶ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ

τοῦ εὐαγγελίου τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς [*in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos*], Col. 1: 5, 6.

13. Δίκαιον δὲ ἡγοῦμαι, ἐφ' ὅσον εἰμι ἐν τούτῳ τῷ σκηνώματι, *iustum autem arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo*] In hoc corpore. Hebraei *corpus* [בשר] vocant, id Graece dicitur σκήνος, ut Sap. 9: 15 et apud Pythagoricos, aut σκήνωμα, ut hic et paulo post.

Διευγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει] *Excitare vos ad officium saepe commonefaciendo.*

14. Εἰδὼς ὅτι ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι, *certus quod instat depositio tabernaculi mei, secundum quod et Dominus noster Iesus Christus mihi significavit*] Similis praedictio Pauli de se 2 Tim. 4: 6. Cypriano quoque et Chrysostomo aliquid evenit non dissimile. Et in Hierosolymis tunc Ecclesiae frequens fuisse donum Prophetiae, videbimus in Apocalypsi. Credo autem scriptam hanc a Simeone Episcopo Epistolam, imperante iam Traiano. *Deponere, ἀποτίθεσθαι*, proprie de vestibis dicitur, ut Act. 7: 58, per similitudinem quandam de tabernaculo, aut de corpore velut tabernaculo, quomodo et γυμνοί [*nudi*] dicuntur, qui extra corpus sunt 2 Cor. 5: 3.

15. Σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιῆσθαι, *dabo autem operam, ut semper habeatis post exitum meum, quo horum recordemini*] Cum sentiam brevi me moriturum, ita alte hoc volo infigi vestris animis, ut non possitis nec post meam mortem non saepe eorum recordari. Ἐξοδον dici mortem notavimus ad Luc. 9: 31. Hic *exitus* figuratus per illum ex Aegypto.

16. Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἔγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, *neque enim arte factas fabulas secuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam et praesentiam*] Μύθοις σεσοφισμένοις, *fabulis arte factis*. Σοφίζομαι, *cavillar, comminiscor*, in Glossariq. Sic πλαστοῖς λόγοις infra 2: 3. Δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἐν δια δύοιν [*unum per duo*], pro δυνατὴν παρουσίαν [*potentem praesentiam*]. Dicitur autem *παρουσία* omnis operatio. Vide 2 Thess. 2: 9.

Ἄλλ' ἐπόπται γενηθέντες, sed testes oculati facti. Quales testes αὐτόπται dicuntur Lucae in Praefatione, qui non de alieno sed de suo visu testantur. ὁπν ὄν [oculi videntes] Deut. 3: 21.

Τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος, illius magnitudinis Id est, *miraculorum eius*. Est enim *μετωνυμία [transnominatio]*, qualis Luc. 9: 43. Eadem miracula dicuntur *μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ [magnalia Dei]* Act. 2: 11.

17. *Λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν, accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam*] *Supple ἦν [erat]*: quales ἐλλείψεις [defectus] saepe iam habuimus. *Τιμὴν καὶ δόξαν, honorem maxime gloriosum*.

18. *Φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιαύδε ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα. Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθείσαν σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ. Voces delapsa ad eum huiusmodi a magnifica gloria, Hic est filius meus dilectus, in quo me oblecto. Et hanc vocem nos audivimus de coelo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto*] Solent haec verba vulgo referri ad vocem illam auditam in monte quodam Galilaeae, cuius testis fuit Petrus cum Iohanne et Iacobo. Quorum sententiam et nos sequebamur cum ad illam historiam narratam a Matth. 17 nostra scriberemus. Nunc ut aliter sentiam facit non modo nostra de Scriptore huius Epistolae proposita modo sententia, sed et quod ὄρος ἁγίον apud Hēbraeos non alium montem significat quam montem Moriae, in quo erat Templum: ideoque haec verba refero ad illud quod narrat Iohannes 12: 28. Ei enim rei plurimi adfuere; quos inter non est quod miremur fuisse hunc Simeonem, qui Eusebio dicitur αὐτόπτης καὶ ἀκροῦς τοῦ Κυρίου [vidisse et audisse Dominum], mortuus, Hēgesippo teste, cum annorum esset CXX. Nec id incredibile, cum ad Vespasiani aevum vixisse qui Caesarem Dictatorem vidissent, doceat nos disertissimus Scriptor qui de causis mutatae eloquentiae agens Tacito subiungi solet. Contigit autem illa vox Iohanni memorata, quantum ex textu colligi potest, Iesu transeunte per subdiale Gentium, quae pars est montis Moriae. Obstat unum, quod vocem illam aliis verbis Iohannes refert, nempe

ἐδά-

ἰδοῦσα, καὶ πάλιν δοξάσω [*illustravi et iterum illustrabo*]. Unde suspicio mihi incidit, haec verba, τοιαῦδε, οὕτως ἔστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα, ut alia quaedam, addita ab illis quæ omnino hanc Epistolam Petri Apostoli credi voluerunt. Consulantur et hic vetustiora exemplaria, si qua reperiri possunt. In Manuscripto, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Μεγαλοπρεπὴς δόξα pro ipso Deo, ut כבוד [*gloria*] saepe Hebraeis. Δύναμις [*virtus*] pro Deo Matth. 26: 64.

19. Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, et habemus firmiorem propheticum sermonem] Id est, Sermo Prophetarum habuit quidem semper apud nos auctoritatem: at nunc multo maiorem habet, ex quo videmus eventus tam pulchre congruere dictis de Messia. Sic βεβαιοῦν habemus et Marc. 16: 20, 1 Cor. 1: 6, Hebr. 6: 16, respondetque Hebraeo ערן.

Ἡ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, cui attendentes recte facitis] Recte facitis quod Prophetarum volumina nocturna et diurna manu versatis.

Ἡς λύχνος φαίνεται ἐν ἀνχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡ ἡμέρα διαυγάσῃ καὶ φασφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, tanquam lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, et lucifer animis vestris oriatur] Id est, Donec vos ipsi donum Propheticum a Deo consequamini. Prophetia vocatur stillatio Mich. 2: 6, Ezech. 21: 2. Ergo locus siccus est homo non habens donum Prophetiae. Mich. 4: 8 ἢν vertitur ἀνχμώδης [*equallidus*]. Dicitur Prophetia et φωτισμός [*lumen*], ut Iud. 13: 8, Dan. 5: 14, et Lucifer Esai. 9: 1, nam ἡν proprie Lucifer Hebraeis. Qui nondum in se lucem habet, opus est eam tantisper ab alio foeneretur. In sylvam ligna ferre nihil opus. Philo de Principis constitutione: Προφήτη δὲ οὐδὲν ἄγνωστον, ἔχοντι νοητὸν ἥλιον ἐν ταυτῷ [Prophetas nihil est ignotum, cum habeat in se solem, quem animo videt].

20. Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, hoc primum intelligentes] Πρῶτον, id est, imprimis, πρῶτον.

Ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται, quod omnis prophetia Scripturae propriae non est interpretationis] Omnino assentior iis qui hic legendum censent ἐπηλίστως. Non est Prophetia res nostri impetus.

Non habet eam qui vult. *Spiritus ubi vult spirat*. Non ignoro נב [*narrare*] Gen. 41: 12, a nonnullis interpretibus verti ἐπιλύειν , pro quo Chaldaei dicunt נב [*interpretari*], unde נב [*interpretatio*] Dan. 5: 12, at a Chaldaeo Cant. 1 dici *explicatum ab Esaia* id quod Esaia praedixit, et Philoni de Vita Contemplativa *explicationem Scripturae* dici ἐπίλυσιν . Sed quod iam dixi simplicius est, et cum sequentibus melius cohaeret.

21. $\text{Ὁὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἡνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι, non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto acti locuti sunt sancti Dei homines}$ Locuti sunt futura, non cum ipsi vellent, sed cum eos ageret Dei Spiritus. Φερόμενοι proprium huius rei: nam et Graecis tales θεοφόρητοι . De huius vocis vi vide Hebr. 1: 3. Illud ipsum est quod per נב exprimitur Iud. 13: 25. Sensus idem qui hic Dan. 2: 27, 28. Ἡνέχθη est נב . Pro Θεοῦ est τοῦ Θεοῦ in Manuscripto, *veri Dei*. $\text{Ἄγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, נביאי ד'יהוה נב}$ Hebraeis. Sic נביא ד'יהוה [*vir Dei*], id est, *Propheta*, 2 Reg. 4: 40 et alibi.

CAPUT II.

1. $\text{Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ, fuerunt vero et pseudoprophetae in populo}$ Bene cohaeret cum superioribus. Non enim omnes Dei Prophetae sunt qui tales se dicunt. Multi falso sibi sumunt id nomen. Multi Diabolico spiritu agitantur. $\text{Ἐν τῷ λαῷ, in populo}$ Israelitico. Vide 1 Reg. 22: 6, Ier. 28, Ezech. 13: 2, 23: 25, 28, Soph. 3: 4.

$\text{Ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, sicut et in vobis erunt magistri mendaces}$ Carpocratem et eius socios praecipue intelligit, qui fuere Adriani temporibus.

$\text{Ὅτινες παρεισάξουσιν αἰρέσεις ἀπωλείας, qui introducent sectas perniciosas}$ Sectas perniciosas. Est vox αἰρέσις suapte natura media, sed additamento distinguitur. $\text{Παρεισάξουσιν, latenter introducent}$. Vide Gal. 2: 4.

Kai

Kai τὸν ἐγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, et eum qui emit eos Dominum abnegant] Id est, Iesum, qui plerumque Κύριος in Novo Testamento vocatur, sed et Δεσπότης interdum, ut saepissime videre est in libris Responsionum ad Orthodoxos, et aliis libris Christianorum. Christus et illos redemit, quippe pro omnibus mortuus. Verba talia non semper effectum, praesertim ultimum, sed saepe efficaciam significant. Sic σώζειν [*liberare*] sumitur 2 Tim. 1: 9. *Abnegabant* autem illi Iesum quia honorem ei suum detrahebant, dicentes *natum eum patre Iosepho, et multos de Carpocratis grege ipsi pares, quosdam et superiores esse*, Irenaeus l. 24.

Ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν, celerem sibi attrahentes perditionem] Bello Barchochebae, cui adhaeserunt, ut homines mundani.

2. *Kai πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀσελείαις, et multi sequentur eorum libidines]* Nam et philtra dabant, et impudicitiae opera habebant ἐν ἀδιαφόροις [*in rebus mediis*]. Irenaeus dicto loco et Epiphanius. Theodoretus de illis: *Νόμον τὴν ἀκολασίαν ποιούμενοι [Incontinentiam et intemperantiam pro lege habentes]*. Idem alio loco Carpocratem et eius socios vocat τῆς ἀσελείας καὶ τῆς παρανομίας διδασκάλους [*luxuriae et delictorum omnium magistri*]. *Docebat*, ait de Carpocrate Augustinus, *omnem turpem operationem omnemque adinventionem peccati*.

Δι' οὗς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται, per quos via veritatis male audietur] Evangelica doctrina quae ὁδός, ππ dicitur Act. 19: 9, infra 15. Contra et mala instituta ὁδοῦ nomine veniunt, infra 15, Iud. 11. Dicit autem propter ipsorum et doctrinam et mores *male auditurum Evangelium*, quia et ipsi dici volebant Christiani. Simile Rom. 2: 24, 1 Tim. 6: 1, Tit. 2: 5. Irenaeus de Carpocratianis: *Quin et ipsi ad detrectationem Divini nominis et Ecclesiae, quemadmodum et Gentes a Satana praemissi sunt, uti secundum alium et alium modum quae sunt illorum audientes homines, et putantes nos omnes tales esse, avertant aures suas a praeconio veritatis; aut ut videntes quae sunt illorum, omnes nos blasphemant*. Paria dicit Epiphanius haeresi XXVII. In Manuscripto est, ἡ δόξα τῆς ἀληθείας [*gloria veritatis*].

3. *Καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλάστοις λόγοις ἐμπορεύονται*] *Fictis sermonibus* (praetexebant enim nomina fidei et dilectionis, ut Irenaeus nos docet et alii) *nundinabantur per avaritiam*: nam ἐν hic Hebraeo more valet *διὰ*. Qui promittunt salutem vitam non corrigentibus, ii multos discipulos sibi attrahunt, et ab illis multa corradunt unde suaviter vivant. Verbum *ἐμπορεύεσθαι* habemus et *Iac. 4: 13*. Respondet Hebraeo *וַיִּבְרָא*, ut videre est *Gen. 34: 10, 21, 42: 34, 2 Par. 9: 14, Prov. 3: 14, 31: 14, Ezech. 27: 21*. *Nundinari* eo sensu saepe usurpat Cicero et alii.

Οἷς τὸ κρῖμα πάλαι οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυσάζει, quibus iudicium iam olim impendet, et quorum perditio non dormitat] Pridem Deus destinavit mittere impostores, quibus tales homines decepti pessime pereant, *Matth. 24: 24, Ioh. 5: 43*. Respiciuntur autem non obscure verba Moysis *Deut. 32: 35*. Sic Iudas, qui pleraque huius Epistolae transcripsit, ut ostenderet quae hic praedicta sunt iam evenisse, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρῖμα [*qui olim praescripti sunt in hoc iudicium*]. *Οἷς οὐκ ἀργεῖ*, id est, *quibus impendet*.

4. *Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, εἰ enim Deus Angelis peccantibus non pepercit*] Agit de illis Angelis quos Iudas vocat *μὴ τηρήσαντας τὴν ἐαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον* [*qui non servaverunt suum principium, sed dereliquerunt suum domicilium*]. Quorum caput ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν [*in veritate non stetit*], *Ioh. 8: 44*, et multos secum traxit alios, quorum fuit ille *Gen. 3: 1* denotatus.

Ἀλλὰ σειραῖς ζόφον ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρουμένους, sed in tenebrarum vincula deiectos tradidit, in iudicium servandos] Iudas: *Εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν* [*In iudicium magni diei, vinculis aeternis sub caligine servavit*]. Liber qui Enocho tribuitur pro eodem dixit, *δεσμοῖς ὑποβληθέντας ἐν γῇ* [*intus in terra vinctos*]. Ad intelligenda autem haec lucem nobis adfert Philo De Abrahamo: *Καὶ τὸ φῶς ἐν οὐρανῷ μὲν ἀκρατον καὶ ἀμιγὲς σκότους ἐστίν, ἐν δὲ τοῖς ὑπὸ σελήνην ἀέρι ζοφερῇ κεκραμένον φαίνεται* [*Et lux in coelo quidem mera et tenebrarum expers est, in rebus vero sub lunam positis, aeri caliginoso permixta apparet*].

Sic

Sic et Plutarchus libro de HomERICA poesi *ἔδην* [*infernum*] dicit esse *αἴρα* [*aerem*], addens: *Τοῦτον γὰρ λέγει ζόφον ἡρόεντα, ἐπειδὴν φῶς οἰκεῖον οὐκ ἔχει, ἀλλὰ ὑπὸ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων ἄλλων καταλάμπεται* [*Hunc enim obscuram caliginem vocat, quod lucem, nisi a sole, luna, reliquisque stellis collustratur, non habeat*]. Defectores autem isti Angeli, cum sedem habuissent in summo coelo, domicilio purissimae lucis, inde infra omnem astriferam regionem detrusi sunt in aeris loca terrae propinqua, unde eorum princeps *ἄρχων τῆς ἐξουσίας τῆς αἰέρος* [*princeps potestatis aeris*] dicitur Eph. 2: 2. Dicuntur autem *σειραὶ* sive *δεσμοὶ*, sicut et Pindaro de impiorum animabus loquenti *ζεῦγλαι ἄφικτοι* [*iuga inevitabilia*], Dei Lex illa quae Daemonas ultra loca assignata vagari vetat, imo nec agere nisi ex permissu, Apoc. 20: 2. *Τάρταρον* autem nihil est quam *deicere*. Nam *τάρταρον* dicitur quod in quaque re infimum est, sive in terra, sive in aqua, sive, ut hic, in aere. Nimirum ex Syriaco *תַּרְטָרֹן*. *Τάρταρον ἡρόεντα* [*tartarum tenebrosum*] dixit Homerus Iliados Θ, et eodem libro, *Βαθύς δέ τε τάρταρος ἀμφίς* [*Circa est profundus tartarus*]. Idem *ζόφον ἡρόεντα* [*caliginem tenebrosam*] Iliados Μ et Φ. Dicit autem et hic Scriptor et Iudas, *Angelos illos desertores servari in isto aere, velut in carcere, in diem iudicii*, cum condignas lataturi sunt suis criminibus poenas, quod indicatur et Matth. 8: 29.

5. *Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείδατο, et antiquo mundo non pepercit* [*Antiquum mundum vocat hominum genus ante Diluvium*].

Ἄλλ' ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, sed octavum Noe iustitiae praeconem custodivit] Est locutio qualis apud Martialem,

Dic quotus et quanti cupias coenare.

Nam *octavus* dicitur *servatus* qui unus fuit ex octo servatis, 1 Petr. 3: 20. Dicitur autem Noe *praeconem iustitiae* quia operam omnem dedit ut suae aetatis homines ad *iustitiam*, id est, ad vitam rectiorem, converteret, ut videre est dicto iam Petri loco, et Matth. 24: 37, unde et *mundum* illum *damnassee* dicitur, Hebr. 11: 7.

Κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας, diluvium mundo im-
pio-

piorum inducens] Merito κόσμον ἀσεβῶν vocat homines a prima aetate nihil boni cogitantes, quales describuntur Gen. 6. Κατακλυσμὸς, diluvies, diluvium, inundatio, in Glossario. Habemus hanc vocem Matth. 24: 38, 39, Luc. 17: 27. Utitur Plato saepe; sed et Varro apud Censorinum. Ἐπάξας exacte dictum: inde ἐπαγωγὰι Sirachidae omnia mala Divinitus immissa.

6. Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρᾶς τεφρώσας καταστροφῇ κατέκρινεν, et urbes Sodomorum et Gomorrhaeorum in cinerem redigens, subversione damnavit] Σόδομα pluraliter dicere, ut Ἱεροσόλυμα, mos est Interpretibus LXX, quos sequitur Matth. 10: 15, 11: 23, 24, Marc. 6: 11, Luc. 10: 12, 17: 29. Nec aliter Strabo. Τεφρώσας, cinefactas. Strabo terram illam omnem dicit esse τεφρῶδη [cineream], Solinus; fatiscere in vagum pulverem. Comparat ea loca torri rapti ex incendio Amos 4: 11. Καταστροφῇ, subversio, excidium, in Glossario. Respondet voci חַרָבָה in hac ipsa historia Gen. 19: 29.

Ἐπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικὸς, exemplar eorum qui impie acturi sunt ponens] Ἐπόδειγμα hic sume pro exemplari, ut Iac. 5: 10. Videre in eo possunt impii quae poena ipsos maneat. Fuit enim illud δείγμα πῦρος αἰωνίου [exemplum ignis aeterni], ut ait Iudas 7.

7. Καὶ δίκαιον Λὼτ, et iustum Lot] Sic eum vocat comparatum cum illis inter quos habitabat. Καίτοι γ' οὐκ ἐπ' ἄκρον ἦκε σοφίας [Quamquam summam quidem illam sapientiam adeptus non est], ut ait Philo de eo loquens, libro de Vita Mosis.

Καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελείᾳ ἀναστροφῆς ἐρρύσατο, hominum nefandorum vitā libidinosā vexatum liberavit] Taedebat eum vivere inter tam inhospitales atque flagitiosos. Quos ἀθέσμους vocat, quod secundum illam primaevam partim naturae, partim traditionis Legem non viverent. Sic et ἄνομα ἔργα [iniqua opera] membro sequente.

8. Βλέμματα γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάμιζεν, adspectu enim et auditu, iustus, habitans inter eos, de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabat] Recte monent qui illa βλέμματα καὶ ἀκοῇ referunt

runt ad ἐβασάνιζεν, et verbum hoc activum sumunt pro reciproco. *Cruciabat se non modo quod audiret, sed quod et videre cogeretur eorum flagitia; adeo aperte peccabant, ut dicitur Gen. 13: 13, et Esai. 3: 9. Ἡμέραν ἐξ ἡμέρας* D^o D^o, per annos nempe sexdecim, ex quo ab Abrahamo abierat.

9. Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρῖνως κολαζομένους τηρεῖν, novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos in diem iudicii reservare cruciandos] Est praesens pro futuro, κολαζομένους pro κολασθησόμενους. Et ex uno exemplo nobili infert sententiam generalem.

10. Μάλιστα δὲ τοὺς ἐπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμοῦ πορευομένους, magis autem eos qui carnem concupiscentia immunditiae ducti sectantur] Πορεύεσθαι ὀπίσω est sectari Luc. 21: 8. Judas pro eodem dixit ἀπελθοῦθα ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας [sectari carnem alteram]. Caeterum voce σαρκὸς recte hic intelligimus omnem carnem sive nostri sive alterius sexus, quae non est nostra, id est, extra coniugium. Omnia talia μiasμοί, ὄντα. Nam sola in matrimonio κοίτη ἀμίαντος [torus immaculatus] Hebr. 13: 4. Irenaeus de Carpocratianis: *In tantum insania effraenati sunt uti ea omnia quaecumque sunt irreligiosa et impia potestatem habere se operandi dicant. Sola enim humana opinione negotia bona et mala ducunt.* Explicat Epiphanius: *Πᾶσαν ἀρῶντουργίαν καὶ ἀθέμιτον πράξιν, ἣν οὐ θεμιτὸν ἐπὶ σώματος φέρειν οὗτοι πράττουσι· καὶ πᾶν εἶδος ἀνδροβασιῶν καὶ λαγνιεζέων ὁμιλιῶν πρὸς γυναῖκας ἐν ἐκάσῳ μέλει σώματος* [Ruunt isti in nefaria atque infanda omnia: nullum est genus neque masculae veneris neque foemineae quod refugiant].

Καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας, potestatesque contemnunt] Κυριότητος est abstractum pro concreto, ut Eph. 1: 21, Col. 1: 16. Sed ibi de Angelis agitūr, hic de hominibus. Nec aliud sunt κυριότητες hic quam ἐξουσίαι Rom. 13: 1, omnes in imperiis positi. Sic et Latini dicunt potestates.

Τολμηταί, ἀνθάδεις, audaces, contumaces] Τολμηταί, ἀνθάδεις, nihil non audentes: ἀνθάδεις contumaces, Tit. 1: 7. Sic Stoicorum arrogantiam apud Tacitum insectatur quidam, addito, ex ea secta homines turbidos fieri.

Δόξας οὐ τρέμουνσι, βλασφημοῦντες, dignitates non metuunt, maledicentes] Δόξας, id est, τοὺς ἐν δόξῃ, honore fungentes, summa scilicet, ἐξουσίας ὑπερεχούσας [potestates sublimiores] Rom. 13: 1. Adeo non reverentes in summis honoribus positos, ut etiam eis atrociter maledicant, contra praeceptum Exod. 22: 28. Τρέμειν hic per μετωνυμίαν [transnominationem] est revereri, ut Dan. 5: 19, 6: 26.

11. Ὅπου ἄγγελοι ἰσχυροὶ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, ubi angeli, fortitudine et virtute cum sint maiores] Angeli plus possunt pollentque, quam Reges, ut apparuit in Aegypto et in Sennacheribo. Vocantur Angeli כַּחַם כֹּחַ fortes robore, Ps. 103: 20.

Οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίου βλάβημον κρίσιν, non portant adversum ipsos a Domino maledicum iudicium] Illud παρὰ Κυρίου abest in Manuscripto et recte. Angeli cum de Regibus ac Principibus aut impiis aut vitiosis loquuntur, nusquam loquuntur nisi modeste, non cum maledictis; ut videre est tum alibi, tum 1 Reg. 22: 20, Dan. 4 et 12 et Zach. 3. Nimirum etiam Angeli reverentiam exhibent potestati quam eis speciali providentia Deus concessit. Βλάβημος κρίσις aut, ut apud Iudam est, κρίσις βλασφημίας, est vindicta quae maledicendo exercetur. Nam κρίσις ponitur pro ἐπί [vindicta] Prov. 6: 34, Esai. 34: 8, 35: 4. Deo soli vindictam illam reservant; sicuti et contra Diabolum, utpote cui et ipsi potestas quaedam a Deo data sit, fecit Michael: quod argumentum a maiori addit Iudas.

12. Οὗτοι δέ, ὥς ἄλογα ζῶα φυσικὰ γεγενημένα εἰς ἄλυσιν καὶ φθοράν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαγίσονται] In Manuscripto, γεγενημένα φυσικά. At Latinus φύσει [naturaliter], quod rectum puto. Ita peribunt illi sicut pereunt muta animantia, quae per naturam in id destinata sunt ut ab hominibus capiantur et interficiantur. Praedicit exitum belli Barchochebae. Similes comparationes habes Ier. 10: 18, Ps. 141: 10, Abac. 1: 15. Ἄλογα ζῶα [irrationalia pecora] sunt טָמֵא. Merito autem hoc eis eventurum ait quia maledictis insectantur ea quae non intelligunt. Neque enim intelligunt quanta sit imperiorum utilitas. Ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν, id est, cum advenerit tempus exitii ipsorum. Μετωνυμία [trans-

[*transnominatio*]. Et ἐν οἷς est pro eis δ. Vide 2 Reg. 19: 6.

13. Κομψόμενοι μισθὸν ἀδικίας, *percipientes mercedem iniustitiae*] De hoc significato vocis κομίζειν diximus 1 Petr. 5: 4. Ἀδικία hic vitam extra leges significat.

Ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τροφήν, *voluptati ducen-
tes in diem frui deliciis*] Fuerit forte τροφήν [*alimentum*].
*Voluptati ducunt saginari in diem: nec vident id sibi
fieri sicut pecoribus quae mox mactanda sunt.* Ἐν ἡμέρᾳ,
id est, *ad breve tempus.*

Σπίλοι καὶ μῶμοι] Σπιλάδες Iudae, id est, *dedecora
Christianismi: μῶμος* mō est *vitium corporis*, ut videre
est Lev. 21, 22 et 24 et Num. 19: 2 et Deut. 15: 21, 17: 1.
Sed et ad animum transfertur, ut videre est Deut. 32: 5,
ut et ἄμωμος [*immaculatus*] Eph. 1: 4, 5: 27, Col. 1: 22,
Hebr. 9: 14, 1 Petr. 1: 19, Iud. 24, Apoc. 14: 5. Σπίλος,
sordes, ut diximus ad Eph. 5: 27, unde σπιλοῦν [*macu-
lare*] Iac. 3: 6, Iud. 23.

Ἐκτροφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν συνευωχούμενοι ὑμῖν,
*deliciis affluentes in deceptionibus suis convivantes vo-
biscum*] Recte Latinus legit ἀγάναις [*conviviis*], quomodo
et Iudas loquitur, itidem subiungens συνευωχούμενοι ὑμῖν.
Sed auferendum illud αὐτῶν, quod Arabs non legit.
Ἀγάναι dicebantur convivia illa in quibus Christiani
divites et pauperes pari victu utebantur: divitum enim
sumptu pauperes isto quasi refrigerio inuebantur, ideo-
que id vocabatur quod *dilectio* apud Graecos, ut in Apo-
logetico ait Tertullianus. Ea convivia claudi solebant
Sacramente Dominicae passionis, ut videre est Act. 21
42, 46, qui mos ipso die quo instituta est a Domino
coena mansit in Africa, ut ex Conciliis et Augustine
discimus. Ideoque olim edebatur quantum esurientes ca-
perent, bibebatur quantum pudicis erat utile, ut ait dicto
libro Tertullianus. At docet nos historicus Soerates in
Aegypto primam introductam in illas Agapas ἀνκρασίαν
[*intemperantiam*], quae causa fuerit cur postea institutum
sit ut ne Sacramentum nisi a ieiuniis sumeretur. Ea ipsa
ἀνκρασία hic notatur, ostenditurque eius origo fuisse a
Carpocratianis.

14. Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστὸς μοιχαλίδος, *oculos habentes
plenos adulterae*] In Manuscripto μοιχαλλίας, quod rec-
VIII. I tum

tam puta; ut sit α μοιχαλὶς μοιχαλία, sicut α μοιχὸς μοιχεία. Et ita legit Latinus, qui vertit *adulterii*. Oculi pleni adulterii dicit, nihil agentes aliud nisi ut mulieres ad adulteria alliciant. Magna enim in amoribus vis oculorum, ut diximus Matth. 5: 28. Adde Prov. 6: 25, Sir. 26: 14.

Καὶ ἀκαταπαύσους ἀμαρτίας, et perpetuos delicti] Melius legit Latinus ἀκαταπαύσου. Oculi eorum non adulteria tantum sectantur, sed et alia foeda, idque assidue. In Glossario, ἀκατάπαυστος, inaccessibleis, indesinens. Id ipsum est ὅτι κὴ ἔρειπ [quod quiescere non potest] Esai. 57: 20.

Διλεάζοντες ψυχὰς ἀσερκίτους] Insecant facile animos. At quos? Inconstantium. Vox διλεάζειν valde est huic rei propria, quae invenitur et Iac. 1: 14 et infra 18. Sic et ἀσερκίτους habes infra 3: 16.

Καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες] Saepe repetit odiores, ut melius noscantur. Πλεονεξίας habet et Manuscriptus, non πλεονεξιας, ut Codices alii. Et est participium pro verbali, more Hebraeo, quasi dicas *cor peritum avaritiae*. Doctores qui commentum dant peccandi, non mirum est si multos discipulos attrahant, et inde lucrum faciant, ut iam ante diximus.

Κατάρας τέκνα, maledictionis filii] כְּנָעָנִים. Sed locutio est qualis Matth. 11: 19, 1 Petr. 1: 14, Ioh. 17: 11, Eph. 2: 2, 3. Sic כְּנָעַן בֶּן [filius plagarum] vertitur ἄξιος πληγῶν [dignus plagis] Dent. 25: 2.

15. Καταλιπόντες τὴν εὐθείαν ὁδὸν, relinquentes rectam viam] Eam viam quam Apostoli monstraverant, Sic Elymae dictum, Οὐ παύσῃ διασρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; [Nonne desines subvertere vias Domini rectas?], Act. 13: 10. Est introductio ad comparisonem quae sequitur. Nam Balaamo dictum est Num. 22 32, ὅτι ἐν ὁδῷ [Quoniam perversa est via coram me].

Ἐλανθήσαν, erraverunt] נָחָל.

Ἐξαιουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαάμ τοῦ Βοσόρ, secuti viam Balaami Bosoris] Pro Prophetis et Apostolis secuti sunt Pseudopropheta. Est autem comparatio valde apposita, ut sequentia ostendent. Τῷ Βοσόρ, nempe χωρίου [regionis]. Habemus quidem nomen Βοσόρ in Graeco pro

נָחָל

וַיִּבֶן: 1 Sam. 30: 9; item וַיִּבֶן Deut. 4: 43 et 1 Macc. 5: 26; sed ea loca huc non pertinent. Sed is locus designatur qui olim dictus נַחֲשׁוֹ Num. 22: 5. Eius vero loci nomen a Syris posterioribus mutatum est in וַיִּבֶן, quia frequens illis est a mutare in ב, quomodo Joel. 1: 1, נַחֲשׁוֹ, in Graeco est Βαδουήλ. Nec minus frequens mutatio א in ו, quomodo idem est וַיִּבֶן et וַיִּבֶן, multaque alia. At Arabes legit hic *Beoq*, et praeposuit vocem quae *filium* significat. Quod non improbem si exemplaria vetera faveant: nam וַיִּבֶן pater Balaami, ut apparet dicto iam Numerorum loco.

Ὁς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν, qui mercedem iniquitatis amavit] Vide quam bona similitudo respondeat. Balaam suasit stupra, idque lucri causa: sic et illi. Traditio in hoc loco supplevit quod reticetur in Scriptura. Vide quae diximus Num. 24: 25, 31: 8. Ἀδικίαν hic sume ut supra 13. Μισθὸν ἀδικίας וַיִּבֶן וַיִּבֶן in Hebraeo cum egregia παρανομομασίᾳ [vocum allusione]. Balaam accepta mercede paulo post periit: sic et illi peribunt.

16. Ἐλεγξεν δὲ ἔαγεν ἰδίας παρανομίας ἐποζύγιον ἄφωνον, correctionem vero habuit suae transgressionis iumentum mutum] Nota historia ex Num. 22: 28. Optime autem procedit comparatio. Illum asina arguit: hos animalia muta prope omnia, quod sexus leges servant; quaedam etiam pudicitiam coniugalem. Idem sensus apud Iudam 10. Ἐποζύγιον est nomen per se generale, ut Latinum *iumentum*. Sed apud Graecos Sacrae Scripturae interpretes semper de asino aut mulo dicitur, ut Gen. 36: 24, Exod. 4: 20, 9: 3, 20: 17, 22: 9, 10, 23: 4, 5, 12, 34: 20, Deut. 5: 14, 21, Ios. 6: 21, 7: 24, Iud. 1: 14, 5: 10, 19: 3, 10, 21, 28, 2 Sam. 16: 2, 2 Par. 28: 15, Iob. 24: 3, Zach. 9: 9. Nec aliter Matth. 21: 5. Id eo evenit quod Iudaea equos non ferret. Et ἄφωνον hic dicitur quod *sermone caret*, specie excellentiore significata per nomen generis. Latinus hic pro παρανομίας legit παρανομίας [vesanias] quae vox est apud Aristophanem, Platonem et alios.

Ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον ἐκόλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρονίαν, hominis voce loquens, prohibuit Prophetæ insipientiam] Deest hic γάρ [enim], ut supra 9, quomodo וַיִּבֶן saepe deest apud Hebraeos. Si homines ta-

aerent, lapides loquerentur, Luc. 19: 40. Sic cum homines brutescant, bruta animantia pro Deo loquuntur. Et nota *προφήτην* vocari non qui talis erat, sed qui talem se dicebat. Saepe enim nomen *נביא* in Sacris literis usurpatur secundum id quod putatur, non quod est. Et in eo sensu Interpretes vertunt interdum *προφήτην*, saepe *ψευδοπροφήτην* [*pseudoprophetam*], ut Ier. 6: 13, 26: 7, 8, 11, 16, 27: 7, 28: 1, 29: 1, 8, Zach. 13: 2. *Παραφροσία* vox est inusitata. Graecis dicitur aut *παραφροσύνη*, ut Platoni in Epistola, aut *παραφρόνησις*, ut Zach. 12: 4.

17. *Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι*] Multis similitudinibus depingit illorum hominum ingenium. *Fontes sine aqua* dicuntur fontes, sed non sunt: sicut oculus qui non videt Aristoteli non est oculus. Ita illi nomine tantum Christiani.

Νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, nebulae turbinibus agitatae] *Νεφέλαι* et *nubes* dicuntur et *nebulae*, quae ipsae abortus quidam sunt in nubium genere, tenebrosae et non imbriferae. Inde *errorum nebulam* dixit et Iuvenalis. Et Manuscriptus hic pro *νεφέλαι* distinctius habet *δμίγλαι* [*nebulae*]. Definitor autem *δμίγλη* Aristoteli *ἀτμώδης ἀναθυμίασις τις ἄγονος ὕδατος, αἶρος μὲν παχύτερα, νέφους δὲ ἀραιότερα* [*expiratio quaedam vaporosa, aquae nequaquam genitrix; ut aere crassior, ita nube tenuior*]. Vide Sap. 2: 4, Sir. 24: 3, 43: 15. Solet ita verti Hebraicum *ענן*, ut Iob. 38: 9, Ioel. 2: 2, Soph. 1: 15. Et Iudas hanc comparisonem cum praecedente permiscens ait: *Νεφέλαι ἄνυδροι ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι* [*Nubes sine aqua, quae a ventis circumferuntur*]. Facilius agitur id quod leve est; nebula a ventis, nebulones a cupiditatibus suis. Sic motus animi ventis et procellis saepe comparat Cicero.

Οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἶῶνα τετήρηται, quibus caligo tenebrarum in aeternum reservatur] Poenae alterius seculi modo sub incendii, modo sub tenebrarum figura describuntur, ut Matth. 8: 12, 22: 13, 25: 30. Augetur autem significatio, cum non ζόφος tantum dicitur sed ζόφος σκότους, ut et Iud. 13. Sic dicitur *χθονὸς πέδον, σμ-φραὰ πάδον* [*terrae solum, calamitas infortunii*], *coenum luti*, et similia. Et respondet poena culpae. Tenebrosa

vi-

vita tenebris puniatur. *Τετήρηται* dictum hic de poena, ut de praemio 1 Petr. 1: 4.

18. *ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι*] *Inflata loquuntur et vana*. In Glossario, *ὑπέρογκος*, *inflatus*. Iudas de iisdem, *Τὸ σῶμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα* [*Os eorum loquitur superba*], nempe de virtute in se missa qua mundi fabricatores effugere possent. *Dicebant*, ut ait Tertullianus libro de Anima, *suas animas de sublimi virtute conceptas, despectrice Mundi potentium principatuum*. Respicitur locus Dan. 11: 36; *נִכְנַח נַח*, ubi Graeci *λαλήσει ὑπέρογκα* [*loquetur inflata*]. Est eadem vox Deut. 30: 11, 2 Sam. 13: 2. Eodem sensu *נִכְנַח לְפִי כָּהֵן*, *σῶμα λαλοῦν μεγάλα* [*os magna loquens*], Dan. 7: 8.

Διελιάζουσιν, pelliciunt] Supra 14.

Ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ἐν ἀσελγείαις, carnis cupiditatibus, luxuriis] Sic habet et Manuscriptus sine copula. Nec id inusitatum, ubi alterum alterius est expositio, ut Luc. 2: 14. De re vide supra 7 et 10. *Ἐν* hic est *per*.

Τοὺς ὀλίγον ἀποφυγόντας] In Manuscripto est *ὀλίγως*, quod infrequens. Sensus est, *qui ad tempus effugerunt*, nempe tales *cupiditates*. Sic *ὀλίγον* [*paululum*] habuimus etiam 1 Petr. 1: 6. Re ipsa effugerant, non in speciem. Correcti fuerant, sed in vetera sunt relapsi; ut sequentia clare indicant.

Τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφόμενους] *Qui nunc decepti redeunt*, nempe ad ea quae effugerant. *Ἀναστρέφειν* est *redire*, Matth. 17: 22, Act. 5: 22, 15: 16. Et plurimis locis Veteris Testamenti *נָח* sic vertitur. Pro eodem infra *ἐπιστρέψαι*.

19. *Ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, libertatem illis promittentes*] Nimirum sic vocabant libertatem omnia operandi: et sic animam suam dicebant ab omnibus liberatam, teste Irenaeo.

Αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς] Quomodo alios liberarent *qui ipsi servi sunt morum corruptissimorum*? *Φθορά* enim hic sumitur, ut supra 1: 4. In Manuscripto est *δοῦλοι ὄντες*. Nihil refert.

Ὡς γὰρ ἂν τις ἤττηται τούτῳ καὶ δεδούλωται, a quo enim quis

quis superatus est, huius et servus est] Sensus idem qui Rom. 6: 16 et Ioh. 8: 34, ubi nonnulla ex Philosophis attulimus parvis sensus.

20. *Οἱ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, qui enim effugientes iniquitationem mundi*] Vide supra 19. Alii libri habent *ἐλ γὰρ* [si enim], sed vera lectio est *οἱ γὰρ*, ut series sequentium indicat.

Ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, cognitione Domini et Servatoris Iesu Christi] Cognitio enim Evangelii vim habet nos a peccatis liberandi, Ioh. 8: 36.

Τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλεκέντες ἡτῶνται, his rursus irretiti superantur] Abundat δέ, ut et alibi. *Ἐμπλέκεσθαι*, habes et Prov. 28: 18. Utuntur et Plato et Polybius. *Tenantur irretiti*.

Γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus] Habes eadem verba Matth. 12: 45. et Luc. 11: 26. Similia Matth. 27: 64, Ioh. 5: 14, Hermas, 3: 9: *Quidam tamen ex eis macularunt se, et proiecti sunt de genere iustorum, et iterum redierunt ad statum pristinum, atque etiam deteriores quam prius evaserunt*. Socrates apud Xenophontem lib. II ait, quosdam existimare, qui iusti fuere iniustos non fieri; se vero plane aliter existimare; atque eam immutationem fieri per mala exempla et neglectum exercendae virtutis.

21. *Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωνέειν τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν ἐπιστρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἀγίας ἐντολῆς, melius enim erat illis non cognosse viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsus converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato*] Hic κρεῖττον, id est, melius, dicitur id quod minus malum est. Sic καλὸν ἦν [bonum erat] sumitur Matth. 26: 24; quod alibi dicitur ἀνεκτότερον [tolerabilius] Matth. 10: 15, 11: 22, 24, Marc. 6: 11, Luc. 10: 12, 14. Ὁδὸς τῆς δικαιοσύνης hic est Evangelium, quod supra ὁδὸς ἀληθείας [via veritatis], et ὁδὸς εὐθείας [via recta]. Nam δικαιοσύνη hic omnia comprehendit quae Deo grata sunt, ut 1 Petr. 2: 24. Eadem ἀγία ἐντολή per excellentiam 1 Tim. 6: 14. Dicitur autem Evangelium *ipsis traditum*, per Apostolos nempe, ut dicetur infra 3: 2, ubi eadem vox ἐντολῆς. Sic παραδοθεῖσαν πίσιν [traditam fidem] dicit Iudas 3. Et Paulus

lus

ins de ce παρ(δ)ωκεν ὑμῖν. [*tradidit vobis*] 1 Cor. 11: 2, 23, 15: 3. Sunt autem huic sententiae similes apud Philonem; ut de Agricultura: Τοῦτου οὐ μὴ προσγενομένου καὶ τὸ ἀρξασθαι πολλάκις μεγάλη πολλοὺς ἐβλαψεν [*Qui nisi accedat (finis scilicet) etiam inoperis magnopere saepe obfuit*]. Adversus Flaccum vero: Τῷ μὲν γὰρ ἀγνοίᾳ τοῦ κρείττονος ἀμαρτάνοντι συγγνώμη δίδεται· ὃδ' ἐξ ἐπισημῆς ἀδικῶν ἀπολογίαν οὐκ ἔχει, προαισθητικῶς ἐν τῷ τοῦ συνειδότος δικαστηρίῳ [*Nam qui per ignorantiam peccat, meretur veniam: qui vero prudens sciensque facit iniuriam, excusationem non habet, praedamnatu*s* iudicio conscientiae*]. Sirachides 34: 30, 31: Βαπτίζομενος ἀπὸ νεκροῦ, καὶ πάλιν ἀπτόμενος αὐτοῦ, τί ὄφελος ἐν τῷ λουτρῷ αὐτοῦ; οὕτως ἄνθρωπος νηστεύων ἐπὶ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ πάλιν πορευόμενος, καὶ τὰ αὐτὰ ποσὼν, τὴν προσευχὴν αὐτοῦ τίς ἐξακούσεται; [*Qui lavatur post mortuum tactum, et iterum tangit eum, quid profuit lavatio ipsius? Sic homo qui ieiunat ob peccata sua et iterum eadem it factum, quis huius preces exaudiet?*] Vide et Luc. 12: 48 et ibi dicta. In Manuscripto hoc loco sic legitur, ἢ ἐπιγνοῦσιν εἰς τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι ἀπὸ τῆς παραδοθείσης αὐτῷ [*quam post agnitionem reverti retro ab eo quod illis traditum est*], etc. Sic ἀνακάμψαι pro πω habes Exod. 32: 26, Iud. 11: 39, 2 Sam. 1: 22, 8: 14, 1 Reg. 12: 20, 1 Par. 19: 5, Iob. 39: 4, Ier. 31: 4, Ezech. 1: 14, 7: 13, Zach. 9: 8. Εἰς τὰ ὀπίσω valet retro, ut Marc. 13: 16, Luc. 9: 62, 17: 31, Ioh. 18: 6, 20: 14, πικ.

22. Συμβέβηκε γὰρ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, Κύνων ἐπιστρέψας εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα, [*accidit enim eis illud veri proverbii, Canis reversus ad suum vomitum*] Est haec ἀληθὴς παροιμία sive ἡνὶ Prov. 26: 11, ubi Graeca sic habent: Ὡςπερ κύων ὅταν ἐπέλθῃ ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἔμετον, καὶ μισητὸς γένηται, οὕτως ἄρρων τῇ ἑαυτοῦ κακίᾳ ἀναστρέψας ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀμαρτίαν [*Sicut canis cum revertitur ad vomitum suum et odiosus fit, sic amens qui ob suam malitiam ad suum peccatum revertitur*].

Καὶ, Ὡς λουσαμένη, εἰς κύλισμα ἰσοβόρου, et, Sus lota, [*in volutabrum luti*] Aratus:

— Σύνες φορυτῶ ἐνι μαργαίνουσαι.

[*Sues spurca colluvie gaudentes.*]

Philo: *Ενὸς τρόπου ἐν βορβόρῳ διατρωμένους* [*Suis in mor-
tem in luto versantes*]. Εἰς *κύλισμα*, in *volutabrum*,
quomodo citat Ambrosius. Pro eodem *κύλισμόν* dixit
Theodotion Prov. 2: 18. Terentius Heeyra:

*Nam in eandem vitam te revolutum denovo
Video esse,*

C A P U T III.

1. *Ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστο-
λήν, hanc ecce vobis, carissimi, secundam scribo Episto-
lam*] Hoc est initium novae Epistolae eiusdem Simeonis
ad illos in Aegypto Iudaeos Christi disciplinam professos.

Ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῇ διάνοιαν,
in quibus vestram mentem sinceram *componitione excito*] *In*
quibus, id est, et in hac, et in ea quae antehac
scripta est, Epistola, quae comprehensa est capitibus
duobus, quae iam habuimus. *Ἐν ὑπομνήσει*, id est, *com-*
monefaciendo. Est eadem locutio quae supra 1: 13, *διε-*
γείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει. Sic *ὑπομνησκείν* pro *ἔχειν* ha-
bemus Ioh. 14: 26, 2 Tim. 2: 14 et supra 1: 12. Quod
vero ait *τὴν εἰλικρινῇ διάνοιαν*, est blandientis et bene
sperantis. *Εἰλικρίνειαν* commendat nobis Paulus 1 Cor.
5: 8, et quidem suo exemplo 2 Cor. 1: 12, 2: 17. *Διδ-*
μοια, μέns, Matth. 23: 37, Marc. 12: 30, Luc. 10: 27,
Eph. 1: 18, Hebr. 8: 10, 10: 16, 1 Petr. 1: 13.

2. *Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων
προφητῶν καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς τοῦ Κυρίου
καὶ σωτῆρος, ut memores sitis verborum a sanctis Pro-*
phetis dictorum, et Apostolorum vestrorum praecepti
Domini et Salvatoris] Pro ὑμῶν alii habent ἡμῶν,
nempe quasi unus ex Apostolis loqueretur. Ego utrum-
que inferctum puto, et esse traiectionem pro τῆς ἐντολῆς
τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος. Sic Iudas, qui
hunc Scriptorem multum sequitur, ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ [*ab Apostolis Domini nostri*
Iesu Christi].

3. *Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτου
τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται, hoc primum scientes, venturos*

110

novissimis diebus illusores] *Πρώτων* hic rursus est *imprimis*, ut supra 1: 20. *Ἐν ἰσχύατου τῶν ἡμερῶν* non designat certum tempus, sed significat *tandem* aut *posthac*. Sic Num. 24: 14, *דברתי בפי* in Graeco *ἐν ἰσχύατου τῶν ἡμερῶν*. Iudas in re eadem dixit *ἐν ἰσχύατῳ χρόνῳ*. Vox *ἐμπαίχτας*, est in Graeco Esai. 3: 3, ubi in Hebraeo *דחללני*. Par ferme significatio in Hebraeo *דחלל*. Dicuntur sic homines qui pietatem irrident. In Manuscripto est *ἐν ἐμπαιμονῇ ἐμπαίχται* [*in deceptione illusores*], pro *ἐν ἐμπαιμῇ*, dicitur enim et *ἐμπαιμῇ* et *ἐμπαιμὸς* et *ἐμπαιγμα*. Est autem mos Hebraeis augendi causa addere substantiva adiectivis. Et sic Latinus legit vertens, *in deceptione illusores*. Augustinus citat expressius ad Graecum *illusionem illudentes*. *Ἐμπαίχτας* illos qui futuri erant interpretor, ut ante, Carpocratianos, qui resurrectionem corporis negabant venturam, ut expresse nos docet Augustinus, eoque audacius quod excisis iam Hierosolymis adhuc viderent stare hanc Mundi machinam, contra quam plerique Christianorum, etiam Apostoli, futurum existimaverant, quia nihil certi ea de re a Domino acceperant, nisi ante fore ut excinderentur Hierosolyma quam Mundus. Apostolos hic cum dixi, intelligo ante tempus Revelationis Iohanni factae.

Κατὰ τὰς ἰδίαις ἐπιθυμίαις αὐτῶν πορευόμενοι, iuxta *proprias libidines ambulantes*] Eadem verba Iud. 16. Vide et supra 2: 10. Non mirum autem esse si carni per omnia indulgent qui resurrectionem non credant, docet nos Paulus 1 Cor. 15: 32.

4. *Καὶ λέγοντες, Ποῦ ἔστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ*, et dicentes, ubi est promissio adventus eius] *Αὐτοῦ*, id est, Christi, cuius nomen paulo ante praecessit, et, si id non esset, tamen ex re ipsa satis poterat intelligi, ut Hebr. 13: 5. Simili modo impii eludebant Ezechielis vaticinia 12: 27. Et Malachiae dicebatur, *Ὁὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ἰudicii*, id est, indicaturus? 2: 17.

Ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, ex quo enim patres dormierunt] *Ἀφ' ἧς*, subintellige *ἡμέρας* [die]: et *ἡμέραν*, sume pro tempore.

Πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς τῆς κτίσεως, omnia sic perseverant ab initio creationis] Manilius:

*Iam tum cum Danaas vastarent Pergama puppes,
Arctos et Orion adversis frontibus ibant.*

Confer Eccl. 1: 9.

5. *Ανθάξει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, latet enim eos hoc volentes*] Est quaedam ignorantia multum trahens de voluntario. Ideo de quibusdam dicitur, *noluerunt intelligere*. Si Mosem legerunt, scire possunt mundum hunc constare ex corruptibilibus, ideoque non mirum si futurum est ut et ipse corrumpatur.

“Οτι οὐρανοὶ ἦσαν ἑκπαλαὶ καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι’ ὕδατος συνεκῶσα, quod coeli erant prius et terra ex aqua et per aquam constans] Est ζεύγμα [connexio]. Nam συνεκῶσα tam ad coelum quam ad terram refertur. Terra ex aqua emerit, id est, ex illa massa humida quam ὕλην [materiam] vocabant ex Phoenicum libris Graeci, ut in Annotatis ad librum primum Pro Veritate Religionis Christianae et ad Genesin annotavimus. Eadem terra stat δι’ ὕδατος, id est, in mediis aquis. Nam διὰ ponitur etiam pro πρὸ, id est, inter. Vide et 1 Petr. 3: 20. *Συνεκῶσα*, id est, *σύστασιν* [constitutionem] suam habens, quomodo et Physici loquuntur, ut diximus ad Col. 1: 17. Sic et *σύστασιν κόσμου* [constitutionem mundi] habes Sap. 7: 17. Nam et terra simul cum aqua unum efficit globum, et sub terra ingentia sunt aquarum conceptacula, in quae tota se maria insinuant, et unde amnes oriuntur, et in iis se saepe rursus occultant. Vide Ps. 24: 2, Eccl. 1: 7 et ibi dicta. *Coelum quoque ex aqua constat*. Nam *coelum* omne, tam quod *aerem* quam quod *aetherem* dicimus, Hebraeis uno appellatur nomine, censeturque esse vapor ex aquis, ut ad Genesin ostendimus. Idem coelum stat etiam δι’ ὕδατος, ob nubes quae in coelo sunt, ac partim supra coelum, ut videre est Gen. 1: 7, 7: 11, Ps. 148: 4. *Ἐκπαλαὶ σπ ἡμ, ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων* [ex diebus antiquis] Esai. 37: 26.

Τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ, Dei verbo] Vide quae diximus ad initium Evangelii Iohannis. Adde locum Philonis de Vita Moysis: *Λόγῳ γὰρ αἱ τροπαὶ καὶ ἐτήσιοι ὥραι τεταγμέναι καὶ παλιν συνίστανται* [Fiunt enim temporum conversiones et vicissitudines annuae certo et stabili ordine]. Hoc vult, aquas illas quae in coelo terraque sunt Dei imperio ac potentia ut contingeri ita et laxari; sicut et ignem. 6.

6. *Αἰ' ὧν*] Id est, *qua de causa*. Sic enim Graeci dicunt *ἀπ' ὧν*, *ἐξ ὧν*, non certi aliquid, sed rem totam de qua actum est, denotantes. *Qua de causa*, id est, Quia talis erat qualem diximus constitutio et terrae et coeli.

Ὁ τότε κόσμος, ille tum mundus] Is qui erat Noae temporibus; *ὁ κόσμος ἀρχαῖος* [*vetus mundus*] supra 2: 5; homines qui tum erant.

Ἰδοὺ κατακλυσθεὶς ἀπόλετο] *Perit merens aquis tum e terra tum e coelo erumpentibus*, ut Mosis historia ostendit: ad quem locum quae attulimus ex Seneca vide.

7. *Οἱ δὲ νῦν οὐρανοί, coeli autem, qui nunc sunt*] Aer et aether.

Καὶ ἡ γῆ, et terra] Terra haec ex diluvio nobis reddita.

Τοῦ αὐτοῦ λόγου, eius verbo] Id est, *τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ* [*Dei verbo*], ut supra 5. Latinus legit *τῷ αὐτῷ λόγῳ* [*eodem verbo*], non male.

Τεθρασυρισμένοι εἰσὶ, repositi sunt] Id est, intacta relinquantur ad tempus, ut ea quae arca clauduntur. Tam late enim patere *θησαυρῶν* nomen diximus ad Matth. 2: 11, et inde *θησαυρίζειν* Matth. 6: 19, 20, Luc. 12: 21, Rom. 2: 5, 1 Cor. 16: 2, 2 Cor. 12: 14, Iac. 5: 3.

Πυρὶ τηρούμενοι, igni reservati] *Τηρεῖσθαι*, hic distinctionem significat, ut supra 2: 4, 9, 17, 1 Petr. 1: 4. Est haec antiquissima traditio a Christo confirmata. Eius traditionis testimonia fuisse apud Hystaspem, Sibyllas et Sophoclem, exstare etiam nunc apud Ovidium, Senecam, Lucanum ostendimus Annotatis ad librum I de Veritate Religionis Christianae circa finem. Idem Seneca Naturalium III. 13, *Ignis exitus mundi est*: nimirum ex Stoicis, qui illum mundi exitum *ἐκπύρωσιν* [*incendium*] vocabant. Id Zeno, quippe Cittiensis, a Phoenicibus acceperat: nam Cittium Phoenicum in Cypro colonia. Idem habuit a Pythagoricis Heraclitus, Pythagoras ab Indaeis. Mentio eius traditionis in libro qui dicitur *Cedrus Libani*. Sicut Deus olim aquis fraena laxavit, ita laxabit igni.

Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ

Χρυσωπὸς αἰθήρ,

[*Laxabit ignis cum redundantes opes*

Auratus aether],

ait

ait Sophocles. Ignis non erat in prima illa humenti mole, sed cum Deus postea condidit. *Lucem* vocat Moses, quia lucida eadem quae calida. Ex hac luce compacta sunt astra. unde ignes in terram defluunt, et sub terra ignes generantur. His ignibus inter se coeuntibus, quomodo aquae coiere, nascetur incendium illud mundo fatale. *Omni flagrante materia uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit*, ait ad Marciam Seneca. Apud Minutium Caecilium de Christianis: *Toti orbi et ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium.*

Εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων, in diem iudicii et perditionis impiorum hominum] Matth. 25: 41, Iud. 7, Matth. 13: 40.

8. *Ἐν δὲ τούτῳ μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, ἀγαπητοί, unum vero hoc non lateat vos, carissimi]* Id est, Hoc imprimis scitote.

Ὅτι μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία, esse unum diem apud Dominum sicut mille annos, et mille annos sicut diem unum] Tam facile ei est iudicia sua subito quam tarde exsequi, et contra. *Diem apud Deum esse mille annos*, dictum est frequens Hebraeis, ut videre est Ps. 90: 4, et ibi Midrasch, Sir. 18: 8, et in Zoar, Parasche Berescith. Heracliti dictum laudat Seneca Epist. XII, *Unus dies par omni est*. Pythagoras apud Iamblichum dicit, *θεοῖς οὐδὲν μακρὸν εἶναι [Diis nihil longum esse]*. Plutarchus Consolatione: *Τὰ γὰρ χίλια καὶ τὰ μύρια, κατὰ Σιμωνίδην, ἔτη εἰγμὰ τι ἐξίστο ἀόριστον πρὸς τὸν ἀπειρον ἀφορώσιν αἰῶνα [Nam de Simonidis quidem sententia anni mille aut decem mille punctum quoddam sunt, si cum aeternitate compares]*. Et De sera Numinis vindicta: *Τοῖς θεοῖς πᾶν ἀνθρωπίνου βίου διάστημα τὸ μηδὲν ἐστὶ καὶ τὸ νῦν, ἀλλὰ μὴ πρὸ ἐτῶν τριάκοντα, τοιοῦτόν ἐστιν οἶον τὸ δαίλης, ἀλλὰ μὴ πρῶτ' εὐεβλοῦν ἢ κρεμάννυναι τὸν πονηρὸν [Nam Diis quidem omne humanae vitae spatium pro nihilo est: et quod nunc, non ante triginta annos, tale est, atque hoc quod non manet sed vesperi cruciatur aut suspenditur sceleratus]*. Zosimus libro II: *Πᾶς γὰρ χρόνος τῷ Θεῷ βραχύς αἰεὶ τε ὄντι καὶ ἐσομένῳ [Breve est enim omne tempus Numini, quod quidem, Numen] et est semper et nunquam non erit]*. Haec

Haec de Deo dici solita Scriptor huius Epistolae Christo applicat, ut solent multa de Deo dicta in Vetere Testamento aptari Christo in Novo.

9. Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, *non tardat Dominus promissi*] Putem scriptum fuisse τὰς ἐπαγγελίας [*promissa*], quomodo σωτηρίαν οὐ βραδύνω [*salutem non tardo*] Esai. 46: 13. Certum tempus nunquam praefixit Deus. Itaque non est trico. In Manuscripto est Κύριος, non ὁ Κύριος, Abac. 2: 3. Ἐρχόμενος ἤξει καὶ οὐ μὴ χρονίσῃ [*Veniens veniet, nequa tardabit*].

Ὅς τινες βραδυτῆτα ἡγούνται, *sicut quidam tarditatem existimant*] Et propterea ipsam quoque rem promissam in dubium trahunt.

Ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς] *Patiens erga nos*, id est, erga humanum genus. Apoc. 6: 10, 11. In Manuscripto δι' ἡμᾶς, *nostri causa*.

Μὴ βουλόμενός τινας ἀπολείσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετανοίαν χωρῆσαι, *nolens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam pervenire*] Sicut ante excidium Iudaeorum diu expectavit Iudaeorum poenitentiam, ita et nunc eam expectat in sparsis Iudaeorum reliquiis. Vult autem hoc non plane et absolute, sed quantum iustitiae bonitatisque eius sufficit. Confer Ezech. 18: 32, 33: 11, 1 Tim. 2: 4.

10. Ἡξεῖ δὲ ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου, *adveniet autem dies Domini*] Illa ultima, qua Christus homines indicabit; cuius arrhabo sunt iudicia illa in Iudaeos, Luc. 17: 24, 1 Cor. 1: 8, 5: 5, 2 Cor. 1: 14, Phil. 1: 10.

Ὅς κλέπτης ἐν νυκτὶ, *ut fur noctu*] Subito, Matth. 24: 43, Luc. 12: 39, 1 Thess. 5: 2. Κλέπτης ἐν νυκτὶ, πρὶν τῷ Abd. 5.

Ἐν ἧ οἱ οὐρανοὶ ροιζήδον παρελεύσονται, *quo coeli magno impetu peribunt*] Ἐν ἧ nempe ἡμέρα, *quo tempore. Ροιζήδον παρελεύσονται, peribunt magno impetu*. In Glossario, Ῥοιζός, *impetus*. Etiam Scholiaetae Homeri interpretantur ὁρμήν. Aer et aether *peribunt*, quia species et forma mutabitur. *Res abesse videntur*, aiunt Iuris consulti, *etiam haec quarum corpus manet, forma mutata est*: ubi corpus dicitur pro materia, ut notavimus ad L. Mulieris § *res abesse*. D. de Verb. signif. De voce παρελθεῖν vide Matth. 5: 18. Hebraei עָזוּ eodem sensu

usur-

resurpant, ut Ps. 37: 36 et alibi. Ponitur pro ea et γῆ Ps. 102: 27.

Στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθίζονται, *elementa vero aestuantia solventur*] Στοιχεῖα hic vocat astra et aquam: nam terras specialis mentio sequetur. Confer Sap. 19: 18. Λύεσθαι hic, quod διακρίνεσθαι dixit Euripides tragoedia Chrysippos, est *de forma priore exire*. Καυσούμενα, *aestuantia*. Est ea vox apud Dioscoridem.

Καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται, *et terra et quae in ipsa sunt opera exurentur*] Ἔργα hic valet παντοῦν, sub quo nomine comprehenduntur et animantia, ut Gen. 33: 13, et alia quae ab hominibus possidentur, ut arbores et sata. Sic

— *bonumque labores*

apud Poetas. Κατακαήσεται, non *adurentur*, sed *exurentur*, id enim κατακαίεσθαι Exod. 3: 2, Esai. 43: 2, 44: 2, Ier. 49: 2, 2 Reg. 23: 5, 11, Deut. 7: 5, 1 Macc. 4: 38 et alibi.

11. Τούτων οὖν πάντων λυομένων, *cum igitur haec omnia dissolvenda sint*] Si istis tam pulchris operibus Deus non parcit, quanto minus impiis?

Ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς ἐν ἀγlais ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις, *quales oportet vos esse sanctis vitae pietatisque operibus*] Ποταπός est aliquid plus quam ποῖος; dicitur enim de rebus eximiis, Matth. 8: 27, Marc. 13: 1, Luc. 1: 29, 7: 39, 1 Ioh. 3: 1. Et ἀναστροφή et εὐσέβεια solent singulariter dici; sed Hebraeorum mos est omnibus talibus nominibus dare plurales: itaque dicunt ποταπῶν, εὐσεβειῶν et similia.

12. Προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας, *expectantes et optantes adventum diei Dei*] Expectantes et optantes. Sic σπεύδω τὸ σὸν ἀγαθὸν [*optatum bonum*], apud Thucydidem. Vide et 2 Macc. 9: 14. Dei dies eadem quae Christi: nam in Christo ostendet se Deus.

Αἱ ἦν] Nempe παρουσίαν [*adventum*]. Per illam summam Dei vim quae illo die, id est illo tempore, se ostendit.

Οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθίζονται, *coeli ardentes solventur*] Οὐρανοί, aer et aether, duo coeli: πυρούμενοι *fusi igne* ut

ut metalla fundi solent, *οὐρανὸς* 2 Sam. 22: 31, Ps. 124: 6, Esai. 1: 25, Dan. 12: 9, Zach. 13: 9 et alibi.

Καὶ στοιχεῖα κτισθέντα ταχέονται, et elementa astuantia diffluent] Hic sub nomine *elementorum* etiam terra comprehendi potest. *Ταχέονται, diffluent* ut cera Mich. 1: 4. Apud Esaiam 64: 1 *ὅτι οὐκ ἔστιν* vertitur *ὅρη ταχέονται* [*montes diffluent*].

13. *Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ αὐτοῦ ἐπάγγελμα προσδοκῶμεν, novos vero coelos et novam terram secundum promissa ipsius expectamus*] Id est, *novum universum*. Nam id Hebraei nominibus *coeli* et *terras* solent exprimere, ut diximus ad Gen. 1: 1. Vide et Gen. 2: 1, Ps. 33: 6, 124: 8, 146: 6, Act. 14: 15, 17: 24, Apoc. 21: 1. Erit γὰρ καθαρά ἐν καθαρῷ οὐρανῷ [*terra pura in coelo puro*], ut ait Plato Phaedone, quem sequitur Origenea VII contra Celsum. Ex reliquiis molis antiquae resurget melior. Irenaeus in Fragmentis: *Οὐχ ἡ ὑπόστασις οὐδὲ ἡ οὐσία τῆς κτίσεως ἀφαιρίζεται* [*Substantia atque essentia rerum conditarum non pereunt*], id est, *materia*, silva non perit. Sic et Eusebius Platonem explicat libro XI *προπαρασκευῆς* [*Praeparationis*]. Vide responsa ad Orthodoxos XCIV, XCV. Tertullianus in Apologetico, *decessurusne an mansurus sit hic Mundus variare* ait *Philosophos*. In Manuscripto non est κατὰ τὸ αὐτοῦ ἐπάγγελμα, sed καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ, *Expectamus non tantum orbem novum, sed et illa Christi promissa magna*, resurrectionem corporum et vitam aeternam. Sic: *ἐπαγγέλλας* habes Eph. 2: 12, Hebr. 6: 17 et alibi. Nec aliter hic legit Latinus.

Ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ, in quibus iustitia habitat] In illo statu erit iustitia pura sine vitio; non, ut in hoc seculo, boni malis permixti. Huc spectat parabola Matth. 13: 39 et locus Matth. 25: 32. In Manuscripto *ἐνοικεῖ*, id est, *ἐνοικήσκει, erit perpetuo*: ut Rom. 8: 11, 2 Cor. 6: 16, 2 Tim. 1: 14.

14. *Διὸ ἀγαπητοί, ταῦτα προσδοκῶντες, propter quod, carissimi, haec expectantes*] Tanta praemia expectantes.

Σπουδάσατε ἄσπιλοι καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὐρεθῆναι ἐν εἰρήῃ] In Manuscripto *ἄμωμοι*, quomodo Eph. 1: 4, 5: 27, Col. 1: 22, Iud. 24, Apoc. 14: 5. *Omnem date operam*
ut

ut ipse (Deus, cuius praecessit mentio) vos reperiatis sine sordibus vitioque, et id bono vestro. Ἀσπιλοι καὶ ἄμωμοι contrarium ei quod supra dixit σπιλοι καὶ μῶμοι 2: 13. Et est mystica explicatio legum de victimis. Vide Iac. 1: 27, Phil. 2: 15, et loca iam dicta. Εὐρεθῆναι αὐτῶ, id est, παρ' αὐτοῦ [ab eo], loquendi genus Graecis ac Latinis familiare. Sic Demosthenes, τῶν ἐμοὶ πεπραγμένων [eorum quas ego feci]. Ἐν εἰρήνῃ, id est, εἰς εἰρήνῃν [in pacem], ad bonum vestrum ad prosperitatem vestram, εὐδυνῶν.

15. Καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν σωτηρίαν ἡγεῖσθε] Est locutio similis cum ista Iac. 1: 2, Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε [Omne gaudium existimate]; et hic supra 2: 13, Ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφῇ [Voluptatem existimantes saginari in diem]. Sensus est: *Credite istam Christi patientiam vobis et aliis esse salutarem, si ea recte utamini.*

Καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος, sicut et carissimus frater noster Paulus] Car illa ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς adiecta credamus a librariis huic Epistolae Apostolicam auctoritatem dare volentibus, diximus supra.

Κατὰ τὴν αὐτῶ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, secundum datam ipsi sapientiam scripsit vobis] Nempe in Epistola ad Romanos, in qua multa sunt ad Iudaeos proprie pertinentia. Non frustra autem sapientiam Paulo tribuit, nempe coelestem. Vide 1 Cor. 2: 6, 7, 12: 8; Eph. 1: 8, 17, Col. 1: 9, 28, 3: 16, Iac. 1: 5, 3: 13, 15, 17.

16. Ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, sicut et in omnibus Epistolis] In illis aliis, quarum octo nobis restant.

Λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων, loquens in iis de his] De iudicio, de vita aeterna, deque conditione eam adipisci volentibus praescripta, vivendi nempe sine sordibus ac vitiis, deque patienter expectanda corporum resurrectione, Rom. 8: 23, Eph. 4: 31.

Ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα, in quibus sunt quaedam difficilia intellectu] Manuscriptus ἐν αἷς. Δυσνόητα quae indicat sunt de corpore spiritali 1 Cor. 15: 44, quae Carpocratiani ita volebant accipi, quasi solis animabus salus promitteretur: item de fide opposita operibus Legis, quae illi sumebant quasi fides sufficeret sine ullis bonis operibus

bus quae per corpus exercerentur, et quasi fides et dilectio stare possent et proficere cum quibuscumque corporis operibus.

Ἄ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀσκήριτοι στρεβλοῦσιν, quas indocti et instabiles depravant] *Tantum veritati obstreperit adulter sensus, quantum et corruptor stylus,* Tertullianus De Praescriptione haereticorum. Ideo ubi τοῦ ῥητοῦ [*scripti*] sensus in controversiam venit, subvenit traditio, intra quam interpretationis lineae regendae sunt. Ἀμαθεῖς vocat illos, quia seriem propositumque Apostoli non considerant; ἀσκήριτους, quia non tenent se in ea doctrina quae ab initio per Ecclesias sonuit. Ἀμαθεῖς, ὁ ἴσο. Ἀσκήριτους habuimus et supra 2: 14. Στρεβλοῦν ἡνὶ 2 Sam. 22: 27. In Glossario Στρεβλῶ, *pravo*. Rabbini dicunt מן דברי שרבלון τὸν νόμον [*depravare legem*].

Ὡς καὶ ταῖς λοιπαῖς γραφαῖς, sicut et caeteras scripturas] Videtur intelligere libros Evangeliorum et Acta, quae iam in manibus erant cum haec Epistola scriberetur. Chrysostomus ad Rom. 7: Ὅρας ὅτι ἂν μὴ μετὰ τῆς προσήκουσας εὐλαβείας τὰς λέξεις ἐκλεξώμεθα, καὶ πρὸς τὸν ἀποστολικὸν ἴδωμεν σκοπὸν, μυρία ἔψεται ἄτοπα [*Vides quam multa absurda consequantur, si verba capiemus audacius, et mentem Apostoli negligamus*]. Et ad Rom. 8: Ὅρας πόσα ἄτοπα τίκτεται, ἐὰν ἀπλῶς τὰ λεγόμενα ἐκλεξώμεθα [*Vides quot absurda oriantur, si dictum simpliciter accipiatur*]. Idem 2 Cor. 10: Οὐ ποικίλος τις ἦν (ὁ Παῦλος) ἀλλ' ἀπλοῦς καὶ σαφής. Οὗτοι πρὸς τὰς οἰκίας διέσρεψαν τὰ ῥήματα ἐννοίας [*Non is est (Paulus) qui se ratione involvat, imo et simplex est et perspicuus. Hi ad suos sensus verba eius detorserunt*]. Origenes III contra Celsum, de Paulo: Ἐὰν γὰρ ἐπιδοῇ ἑαυτὸν τῇ μετὰ τοῦ προσέχειν ἀναγνώσει, εὖ οἶδ' ὅτι ἡ θαυμάζεται τὸν νοῦν τοῦ ἀνδρός, ἐν ἰδιωτικῇ λέξει μεγάλη περινοῶντος, ἢ μὴ θαυμάσας, αὐτὸς καταγέλαστος φανέιται εἴτε διηγούμενος ὥσπερ νενοηκὸς τὸ βούλημα τοῦ ἀνδρός, ἢ καὶ ἀντιλέγειν καὶ ἀνατρέπειν πειρώμενος ἃ ἐφαίντάσθῃ αὐτὸν νενοημέναι [*Sat enim scio, si se attentas illarum lectioni dederit, aut admirabitur mentem viri, vulgari dictione egregias complexi sententias, aut nisi admiratus fuerit, ipse ridiculus videbitur: sive ut intellecta eparrare conabitur, sive*

confutare quae cum voluisse arbitrabitur]. Idem in eo loco quem habemus cap. 9 Φιλοναλίαις [Philocaliae], cum dixisset saepe locutionem esse ambiguum, neque ordinem perpetuum in verbis Apostoli, addit: Καὶ τοῦτο πολλαχοῦ αἰτιὸν ἐστὶ τοῦ δοκεῖν μὴ ἔχειν σύνταξιν, μηδὲ ἀκολουθίαν τὴν ὅλην γραφὴν, καὶ μάλιστα, ὡς προείπομεν, τὴν Προφητικὴν, καὶ τὴν Ἀποστολικὴν, καὶ μάλιστα τῆς Ἀποστολικῆς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ τὰ περὶ νόμου διαφορὰς ὀνομάζεται, καὶ ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων κείμενα [Quasi ut plurimum causa est, cur videantur scripturae non satis apta compositione et consecutione cohaerere, maxime vero, uti superius diximus, Prophetica et Apostolica, et inter Apostolicas Epistola praesertim ad Romanos, in qua quae de Lege dicuntur diversimode nec de iisdem rebus dicuntur].

Πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν, ad suam ipsorum perniciem] Merito; quia adferunt ad lectionem malum animum et praeiudicia a carne sumpta. Praeterea etiam in non adeo malis non deputatur ad culpam quod ignorant, ut Augustinus loquitur, sed quod negligunt quaerere quod ignorant. Quaeramus autem, ait Tertullianus, in nostro, et a nostris, et de nostro, idque duntaxat quod salva regula fidei potest in quaestionem devenire. Qua regula recitata, addit: Caeterum manente forma eius in suo ordine, quantumlibet quaeras et tractes et omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur vel ambiguitate pendere, vel obscuritate obumbrari, est utique frater aliquis; doctor gravis scientia donatus; est aliquis inter exercitatos conversatus, aliquis curiosus, totum tamen quaerens. Deinde: Cedat curiositas fidei, cedat gloria salutis. Certe aut non obstrepant, aut quiescant. Locus est De praescriptione contra Haereticos.

17. Τίμεις οὖν, ἀγαπητοί, προεινώσκοντες, vos igitur, carissimi, praemoniti] Praemoniti de periculis. Vide Matth. 24; 25.

Φυλάσσετε ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου σηριγμοῦ, cavete ne insipientium deceptione abrepti excidatis e propria firmitate] Πλάνῃ hic de-

deceptionem significat, $\pi\omega\omega$, ut Prov. 14: 8. Vide et Eph. 4: 14. **Ἀθεσμοί* dicuntur isti pari de causa qua supra Sodomorum habitatores, 2: 7. *Συναπάγεσθαι*, *ab-ripi*, ut Gal: 2: 13. *Στηριγμός*, $\pi\epsilon\omega$ Esai. 3: 1, hoc loco est *constantia* illa per quam retinetur fides. **Ἐκπίπτειν* *στηριγμοῦ* sic dicitur sicut *χάριτος ἐκπίπτειν* Gal. 5: 4, *amittere firmitatem*, *amittere gratiam*.

18. *Ἀυξάνετε δὲ, crescite vero*] Id est, *date operam ut augescatis*, sicut 1 Petr. 2: 2. **Ἀδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῇτε* [*Lac sincerum concupiscite, quo crescatis*]. Vide et Eph. 4: 15, Col. 2: 19.

**Ἐν χάριτι καὶ γνώσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, gratia et cognitione Domini nostri et Salvatoris Iesu Christi*] Est *ἐν διὰ δυοῖν* [*unum per duo*]. Intelligitur enim *illa gratia per quam Christus cognoscitur cognitione experimentalī*. Vide supra 1: 5. Confer 2 Cor. 4: 6.

Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Ἀμήν, *ipsi gloria et nunc et in diem aeternitatis. Amen*] **Ἡμέρα* hic, ut 1 Petr. 2: 12, *tempus* more Hebraeo significat. **Ἡμέρα* autem *αἰῶνος* est *ἡμέρα αἰώνιος*, *tempus aeternum*. Sensus similis 1 Tim. 6: 16.

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM IOHANNIS

PRIMAM.

Haec Epistola quin sit Apostoli Iohannis nunquam in Ecclesia dubitatum est, ut nos docent Eusebius, Hieronymus, alii. Vocata olim fuit *Epistola ad Parthos*, ut Augustinus testatur, id est, ad Iudaeos Christum professos qui non sub Romanorum sed sub Parthorum vivebant Imperio in locis trans Euphratem, ubi ingens erat Iudaeorum multitudo, ut Neardae, Nisibi et aliis in locis. Vide Iosephum Antiquae Historiae XVIII. 12. Et hanc causam puto cur haec Epistola neque in fronte nomen titulumque Apostoli, neque in fine salutationes Apostolici moris contineat; quia nimirum in terras hostiles Romanis haec Epistola per mercatores Ephesios mittebatur, multumque nocere Christianis poterat, si deprehensum fuisset hoc quanquam innocens literarum commercium. Puto autem scriptam, ut et alibi dixi, ex Patmo hanc Epistolam non multo ante excidium Hierosolymorum, duabus maxime de causis: primum, ut Christiani illarum partium pacem amicitiamque inter se colerent, neque factionibus illis, quae Iudaeos Trans-Euphratenses misere lacerabant, paterentur se implicari, sed operam darent ut concordiae

stu-

studio a caeteris popularibus suis dignoscerentur. Deinde ne fama illuc perlata, esse aliquos in Iudaea qui se a Deo missos dicerent ad populum liberandum, ad eos et ipsi cum Iudaeis aliis concurrerent, sed firme tenerent, neminem esse a Deo missum qui contraria adferret iis quae Iesus vere Messias et vere populi Liberator attulerat; simulque in impostoribus illis praedictionum Iesu veritatem agnoscerent. De talibus impostoribus, qui et ἀντίχριστοι [Antichristi] dicuntur, quia Christi aut titulum aut munus sibi vindicabant, diximus ad Matth. 24: 5. Illis adde Simonem Bar-Ionam, quem Iudaei quidam confusis nominibus vicinis priorem *Barchochabam* vocant, et illos de quibus Iosephus Belli Iudaici VI. 30.

CAPUT I.

1. "Ο ἦν ἀπ' ἀρχῆς, quod fuit ab initio] Putant quidam spectari initium praedicationis, ut Marc. 1: 1, Luc. 1: 2, Act. 11: 15. Sed rectius arbitror idem tempus notari quod in primis verbis Euangelii Iohannis et in Geneseos: ut sensus sit, eas res, quas Apostoli sensibus suis percipere, fuisse a Deo destinatas iam ab ipso mundi primordio, et ab eo tempore multis umbris praefiguratas, multis vaticinijs praedictas, contra eos qui Euangelii doctrinam novitatis accusabant. Non debent distinguī ἀπ' ἀρχῆς et ἐν ἀρχῇ. Idem enim significant. Vide Matth. 19: 4, 8.

"Ο ἀκηκόαμεν, quod audivimus] Quod apud Deum, diu reconditum fuerat, id nobis certo fuit patefactum, ut mox sequetur. *Audivimus* non Deum tantum loquentem *verba vitae*, sed et Deum Patrem ipsi e coelo reddentem testimonium maius quam Prophetis, aut etiam Mosi.

"Ο ἑώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἑθεασάμεθα, quod vidimus oculis nostris, quod spectavimus] Efficax locutio. Non enim satis fuit dicere *vidimus*, sed addit *oculis nostris*, sicut et Latini dicunt, *hisce oculis vidi*. Deinde addit *spectavimus*, id est, diu multumque ad satietatem contemplati sumus tot et tanta Iesu miracula, tot homines sanatos, panes multiplicatos, redditum visum caecis, vitam mortuis.

*Καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, et manus nostrae con-
tractaverunt]* Tertium sensum adiicit, tactum: nam is
quoque intervenit tam alibi, tum in panibus multiplica-
tis, et in Lazaro.

Περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, de verbo vitae] Tot modis
cognovimus veram esse Evangelii doctrinam, quae λόγος
ζωῆς dicitur, aut ὁδὸς ζωῆς [*vita vitae*], aut ῥήματα ζωῆς
[*verba vitae*], Phil. 2: 16, Ioh. 6: 68, Act. 2: 28, 5: 20.

2. *Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἐωράκαμεν, et vita mani-
festata est, et vidimus]* Nam et vita aeterna Christi ex-
emplo facta est nobis conspicua. Vide 2 Tim. 1: 10.

Καὶ μαρτυροῦμεν] Καὶ hic valet hoc ipsum. Hoc ipsum,
ait, testamur, sensibus compertum propriis, Act. 1: 8,
2: 32, 3: 15, 4: 20, 5: 32, 10: 41. Vide quae dicta a
nobis ad Lucae praefationem et 2 Petr. 1: 16:

Καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον] Tantis
freti pignoribus certos et vos reddimus de vita aeterna.
Vox ἀπαγγέλλειν apta huic negotio. Vide Act. 26: 20.
In Manuscripto ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν, etiam vobis haec
nuntiamus tam longe dissitis.

Ἦτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, quae erat apud Patrem] In
decreto Dei diu latuerat. Vide quae dicto loco Ioh. 1: 2.
Adde Eph. 3: 5.

Καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν] Καὶ hic valet sed. Sed nobis,
inquit, patefacta est, non Patriarchis, non Prophetis,
Rom. 16: 25, 26, Col. 1: 26, Hebr. 8: 6.

3. *Ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα
καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν, quod vidimus et au-
divimus, annuntiamus vobis, ut et vos societatem ha-
beatis nobiscum]* Testimonium hoc tam certum vobis red-
dimus, non tantum ut noritis haec esse vera, quando
historiae multae narrantur, sed ut et vos ipsi non minus
quam nos fructum inde percipiat, societatem cum Deo
et cum Christo, hic in sanctitate, in posterum in beati-
tudine. Κοινωνίαν ἔχειν idem quod κοινωνεῖν 1 Petr. 4: 13,
κοινωνὸν εἶναι 2 Cor. 1: 7, aut γενέσθαι 2 Petr. 1: 4,
μέτοχον γενέσθαι Hebr. 6: 4, 12: 8.

*Καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, societas vero nostra cum Patre et
cum Filio eius Iesu Christo]* Nempe sit, quod supplet

La-

Latinus. Explicat quae sit illa *societas* de qua loqui coepit, infra 3: 2 et 2 Tim. 2: 12. Est *πλεονασμός* [*abundantia*]: nam καὶ superest sequente δέ. Par abundantia Ioh. 6: 51.

4. Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, et haec scribimus vobis] Pluralis nominativus primae personae non semper magnitudinis, sed saepe modestiae habet significationem, ubi nostra decora cum alijs partimur. Notat hoc Servius ad illud Virgilii:

— Et nos aliquod nomenque deusque
Gessimus.

Haec scribimus cum dicit, toties Epistolae huius praecipuum argumentum designat.

Ἴνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾗ πληρωμένη, ut gaudium vestrum sit plenum]. Ὑμῶν habent Codices et plurimi et optimi: recte. Sumimus hunc laborem in id ut et hic pleno fruamini gaudio. Omnia de bonis huius vitae suscepta gaudia tum iacturae tum mortis metu sunt turbida: purum vero gaudium est, certam habere spem immortalitatis. Vide Hebr. 2: 15, Ioh. 16: 24, Rom. 14: 17, 15: 13, Col. 1: 11, 1 Petr. 1: 8.

5. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, et haec est annuntiatio]. Manuscriptus ἀγγελία. Non aliter legere aut Syrus aut Latinus. Reperitur vox ἀγγελίας 2 Sam. 4: 4, Prov. 12: 26, 25: 26, 26: 16, Esai. 28: 9, Ier. 48: 34, Ezech. 7: 26, 21: 7. In Glossario, Ἀγγελία, nuntiatio. Hoc vult dicere: Non promissa sola nobis attulit Christus, sed et conditiones et earum conditionum causas explicavit.

Ἦν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ, quam audivimus ab eo] Multo apertius per Christum hoc cognovimus quam ante in Lege.

Ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν εὐδεμία] Deum ita esse purum, ut nihil impuritatis ei placere possit. Vide infra 3: 3. Λύς, res purissima: ideo pro puritate sumitur. Vide Luc. 16: 8, Act. 26: 18, Rom. 13: 12, Eph. 5: 8, 1 Thess. 5: 5. Contra Satanæ ἐξουσία [potestas] dicitur τοῦ σκοτεινοῦ [tenebrarum] Luc. 22: 53. Puritate proxime ad Deum accedimus, Matth. 5: 8, Ioh. 4: 24. Adde 1 Petr. 1: 15, ubi monemur ut sancti sicut Deus sanctus est.

6. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, si dixerimus nos societatem habere cum eo] Id est, Nos Deo amicos esse. Nam amicitia maxima est societas.

Καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατοῦμεν, et in tenebris ambulamus] Faciamus opera impura, Ioh. 3: 19, Rom. 13: 12.

Ψευδόμεθα καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν, mentimur et veritatem non facimus] Non agimus ex veritate. Sic Cyprianus: id est, non sincere agimus. Sic Ioh. 3: 21, ὁ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, qui sincere agit. Sic et Ezech. 18: 9. Amant Hebraei, cum quid valde affirmare volunt, verbo aliquo posito addere negationem contrarii, Rom. 9: 1 et iamiam supra 5.

7. Ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦμεν, si autem in luce ambulamus] Si pure vivimus, id est, secundum Christi praecepta.

Ὡς αὐτὸς ἔστιν ἐν τῷ φωτὶ, sicut et ipse est in luce] Semper versatur in actionibus purissimis.

Κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, societatem habemus inter nos invicem] Ea res nos inter nos amicos facit. Amicorum est eadem velle et nolle. Haec inter bonos amicitia, inter malos factio est. Qui cum Deo colligantur, necessario etiam inter se colligantur. Vide Eph. 4: 6. In Manuscripto pro μετ' ἀλλήλων videtur fuisse μετ' αὐτοῦ [cum eo]. Id indicat litura plures literas non capiens.

Καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, et sanguis Iesu Christi Filii eius repurgat nos ab omni peccato] Est μετωνομία [transnominatio]. Vult enim dicere, Ostendit qui talis est se vere repurgatum Christi sanguine, id est, fide ea quam in nobis operatur Christi passio. Vide Rom. 3: 25, 5: 9, Eph. 1: 7, 2: 13, Col. 1: 14, Hebr. 9: 14, 10: 19. Et confer Act. 15: 9. Saepe autem fieri dicitur quod patescit.

8. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, si dixerimus, nos peccatum non habere] Id est, ut mox exponit, ὅτι οὐκ ἡμαρτήσαμεν [nos non peccavisse]. Si putamus nobis Christo et eius cognitione opus non fuisse ut a peccatis purgaremur. Nam alioqui post Evangelii notitiam potuere quidam esse sine peccato, ita ut peccati vox hic sumitur, non ut meras ignorantias aut subitos motus signifi-

ficet, sed ut eos actus malos qui tractum habent, et deliberationem non anteverunt. *Habere peccatum* non est nunc in peccato esse, sed ob peccata reum posse fieri, ut apparet Ioh. 9: 41, 15: 22, 24. Pari sensu apud Iacobum 4: 17, *Ἀμαρτία αὐτῷ ἐστίν* [*Peccatum est illi*]. Reum autem posse fieri hic intellige, si Deus summo iurē uti voluisset ac vellet.

Ἐαυτοὺς πλανῶμεν] *Imponimus nobismetipsis*, nostro maximo malo. Id verum esse apparet Rom. 5: 6, 8. Philo libro quod Deus sit immutabilis: *Εἰ γὰρ βουληθείη ὁ Θεὸς δικάσαι, τῷ θνητῷ χωρὶς ἐλέου τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον οἴσει, μηδενὸς ἀνθρώπων τὸν ἀπὸ γενέσεως μέχρι τελευτῆς βίον ἀπταισον ἐξ ἑαυτοῦ δραμόντος, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐκουσίοις, τοῦ δὲ ἀκουσίοις χρησαμένου τοῖς ἐν ποσὶν ὀλισθήμασι* [*Si enim Deus vellet iudicare, certe mortali generi sine misericordia damnantem ferret sententiam, cum nemo sit hominum qui ab ortu ad finem vitam sine lapsu per se decurrerit, sed partim voluntarias partim non voluntarias passus sit lapsationes*].

Καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, et veritas in nobis non est] Non est in nobis studium veri. In Manuscripto, *ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἐστίν*.

9. *Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, si confiteamur peccata nostra*] Si fateamur nos in gravibus peccatis vixisse ante notitiam Euangelii, ac propterea opus habuisse medicina; et, quod consequens est, Euangelicam doctrinam ut necessariam retineamus. Solent enim ex causis effecta intelligi.

Πιστὸς ἐστὶ καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, fidelis est et iustus, ut remittat nobis peccata] Ita fidelis et bonus est, ut veterum criminum ultra memor non sit futurus. *Fidelis* est stare promissis, 1 Cor. 1: 9, 2 Cor. 1: 18, 1 Thess. 5: 24, Hebr. 10: 23, 11: 11. *Δίκαιον* hic interpretor *bonum, lenem*. Sic *δικαιοσύνη* est Dei *bonitas* 1 Sam. 11: 7. Vide et Ps. 112: 9 et Matth. 6: 1. *Remittere* hic dicitur pro *non revocare veniam*, quod solet fieri adversus ingratos.

Καὶ καθάριση ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας, et purget nos ab omni iniquitate] *Καθαρίζειν* idem quod infra *ἀγνίζειν* 3: 3, 70. Sumitur autem hic *καθαρίζειν* pro eo quod est *pu-*

rum servare, sicut *ζωονοίειν* saepe est *conservare in vita*. Id autem Deus facit maxime per Spiritum suum roborantem nos atque confirmantem, Rom. 16: 25, 1 Thess. 3: 13, 1 Petr. 5: 10. Et in hoc quod facit Deus, *fidus* probari dicitur 2 Thess. 3: 3. *Emundabimur a delictis*, ut Tertullianus de Pudicitia loquitur hunc locum citans, *in lumine incedentes, in quo delictum esse non potest. Adso sic emundari nos ait, non quia delinquamus sed quia non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris vero non communicantes, emundati agemus, non deposito sed non admissio delicto. Haec est enim vis Domini sanguinis, ut quos iam delicto mundarit, et exinde in lumine constituerit, mundos exinde praestet, si in lumine incedere perseveraverint.*

10. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, si dixerimus nos non peccasse] Repetit aliis verbis quod supra dixerat 8, ut eo magis a tam ingrati animi crimine nobis caveamus. Et sunt tales repetitiones multum usitatae huic Apostolo.

Ψεύδην ποιοῦμεν αὐτόν, mendacem facimus eum] Eadem locutio infra 5: 10. *Mendacem facere*, מְדַבֵּר יוֹב Job. 24: 25, est aliquem habere pro mendaci, aut sic loqui de eo quasi is mendax esset: sicut *Christum furem crucifigere* dicuntur Hebr. 6: 6, qui ita agunt quasi ille cruce dignus fuisset. Contra is *signare* dicitur *Deum esse veracem* Ioh. 3: 33, qui ita agit sicut decet eum agere qui Deum veracem putet. Respicit autem hoc loco Iohannes vaticinia ad tempora Messiae praecipue spectantia, Esai. 1: 18, 27: 9, 40: 2, 43: 25, Ier. 31: 34, Mich. 7: 19.

Καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν] *Verbum Dei*, nempe per Prophetas enuntiatum, *non est in nobis*, id est, non recipitur a nobis. Pari modo Ioh. 5: 38, τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν [*verbum eius non habetis in vobis manens*]. Et οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν [*vos non penetrat*] Ioh. 8: 37.

C A P U T II.

1. Τεκνία μου, filii mei] Solebat Iohannes Christianos hoc nomine compellare ac dicere, *Filiioli, diligite alter alterum*. Rogatus autem cur toties id repeteret,
re-

responderebat, quia praeceptum Domini est. Quod si solum fiat, sufficit. Ita Hieronymus commentario ad hanc Epistolam. Conveniebat ita eos affari et Apostolo et Doctori. Vide 1 Cor. 4: 14, 15, 17, 2 Cor. 6: 13, Gal. 4: 19, Eph. 5: 1, 1 Thess. 2: 7, 1 Tim. 1: 2, 18, 2 Tim. 1: 2, 2: 1, Philem. 10.

Ταῦτα γράφω ὑμῖν, haec scribo vobis] Tum quae praecessere, tum quae sequuntur.

Ἥνα μὴ ἀμάρτητε, ne peccetis] Nihil exigit impossibile, ut apparet infra 3: 9, 5: 18, nempe verbo peccandi sumpto non de habitibus solis, ut quidam volunt, sed de actibus quos praecessit deliberatio aut tempus ad deliberandum; quales actus non sunt merae ignorantiae, aut merae obreptiones.

Καὶ ἐάν τις ἀμάρτη] Si quis tamen peccaverit, adde et se Ecclesiae regendum sanandumque tradiderit, infra 4: 16, quales illi de quibus Gal. 6: 1, 2 Cor. 2: 6, 1 Thess. 5: 14, 2 Thess. 3: 15. Saepius autem id eveniebat iis qui tenera adhuc erant fide, quales illi Galatae et Petrus ante acceptum Spiritum sanctum. Clemens Strom. II: *Ἐδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς καὶ ἐν τῇ πίσει περιπίπτουσί τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὢν, μετάνοιαν δευτέραν* [*Dedit ergo, cum multae sit misericordiae, iis etiam, qui a fide in aliquod peccatum incidunt, secundam poenitentiam*].

Παρακλήτον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum] Non dicit, *habet ille advocatum*, sed *Ecclesia habet* quae pro lapso precatur. Preces autem Ecclesiae Christus more advocati Deo Patri commendat, Ioh. 16: 26. *Δίκαιον* autem rursus hic interpretor, *bonum ac lenem*, ut supra 1: 9. Christus causam Ecclesiae agit apud Patrem, Spiritus Sanctus apud homines, ut diximus ad Ioh. 14: 16, 26, 15: 26, 16: 7, ubi et vocem παρακλήτον exposuimus. Pulchre hunc locum explicat Origenes Homilia VIII ad Numeros.

2. *Καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris]* Ἰλασμός pro ἱλάσεως, more Hebraeo: et ἱλάσκειν facere ut cessent peccata. Sensus enim est, vires praestat ne peccemus in posterum.

Vi-

Vide Hebr. 2: 17 et ibi dicta, et confer cum iis quae hic sequuntur. Est autem in voce ἡμῶν, κοίνωσις [communio], quales multae apud Paulum.

Οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου, neque pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi peccatis] Omnibus hominibus qui ipsum sequi vellent hoc beneficium praestabit. Περί ὅλου τοῦ κόσμου breviter dictum pro περὶ τῶν ὅλου τοῦ κόσμου, quod recte vidit Latinus interpres. Par constructio Hebr. 11: 4 et alibi. Dicitur autem recte et ἰλασκεισθαι aut ἐξιλάσκεισθαι ἁμαρτίας et περὶ ἁμαρτίας, ut videre est Exod. 32: 30 et alibi.

3. Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν, atque hac notā scimus, num cognoverimus eum, si praecepta eius observemus] Facere praecepta Christi, id vero idem est quod cessare a peccatis; de quo iam dixi. Ita certi erimus nos ad Christi notitiam illam quae utilis est pervenisse, si praeceptis eius pareamus. Est cognitio quaedam et inutilis et damnosa, Rom. 1: 21. Est quaedam utilis, quae κατ' ἐξοχήν [per excellentiam] cognitio et saepe ἐπίγνωσις dicitur. Aristoteles: Τὸ μανθάνειν λέγεται συνίεναι, ὅταν χρῆται τῇ ἐπισήμῃ [Verbum μανθάνειν intelligere etiam significat, cum quis scientia utitur].

4. Ὁ λέγων, "Ἐγνώκα αὐτόν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ, qui dicit, Novi eum, et mandata eius non custodit, mendax est] Qui dicit, Novi eum, nempe ut oportet. In Manuscripto, Ὁ λέγων ὅτι ἐγνώκα, quae locutio nostris frequens.

Καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν, et in hoc veritas non est] Repetitio rei eiusdem aut prope eiusdem, qualis supra 1: 8, 10.

5. Ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, qui autem servat verbum eius] Per λόγον intelligit partem eam Evangelii quae in praeceptis consistit, ut ostendunt sequentia.

Ἀληθὺς ἐν τοῦτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τετελείωται, vere in hoc amor Dei perfectus est] Is non novit tantum Deum, sed et perfecte amat. Amor praesupponit cognitionem: Itaque oppositio hic fit cum accessione. Christi praecepta Dei voluntatem exprimunt. Non potest autem quis

va-

validius ostendere Dei amore se teneri, quam si in omnibus ad Dei voluntatem se accommodet.

Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἑσμέν, hac re scimus, nos in ipso esse] Aliis verbis prosequitur quod dicere coeperat. Nam *esse in aliquo* aut *manere* (in tota enim hac Epistola ista pro eodem sumuntur) est amoris vinculo ei iungi, ut diximus ad Ioh. 6: 56. Dicit ergo dicturum se, unde discere possimus nos esse tales.

6. *Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει, καθὼς ἑκείνος περιπατήσῃ, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν, qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare]* Illud οὕτως supervacuum est, et deest in Manuscripto, Latino et Syro. Quos amamus ob virtutem, eos in eadem virtute imitari debemus. Si Pythagorici Pythagoram, Stoici Zenonem, Academici Socratem imitantur, quanto magis Christum Christiani? *Περιπατεῖν ἥτις est vitam instituire.* Vide supra 1: 6, 7.

7. *Ἀδελφοί, οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν ἣν εἶχετε ἀπ' ἀρχῆς, fratres, non novum vobis scribo praeceptum sed praeceptum vetus, quod habuistis ab initio]* Vos, Israelitae, iam olim habuistis hoc praeceptum, Lev. 19: 18. Non debet novum vobis videri hoc praeceptum, quanquam protensum latius et provectum sublimius. Pro ἀδελφοί in Manuscripto est ἀγαπητοί [*carissimi*]. Nec aliter legerunt aut Syrus aut Latinus. Et ἀπ' ἀρχῆς hic deest in Manuscripto: apud Syrum autem et Latinum deest hoc ipsum in membro sequente.

Ἡ ἐντολὴ ἣ παλαιὰ ἔστιν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, praeceptum vetus est verbum id quod audistis ab initio] Vos, id est, vestri Maiores: qualem locutionem habes Matth. 23: 35, Marc. 10: 3, Ioh. 6: 32, 7: 19, 22, Act. 3: 22, 7: 38. Ad intelligendum illud ἀπ' ἀρχῆς vide Ezech. 39: 14 et ibi dicta. ὁ λόγος etiam de Lege Veteri dicitur, sed saepius in plurali οἱ λόγοι, ob multitudinem praeceptorum, quae Iohannes hic in summam collegit, ideoque singulari utitur. Confer Rom. 13: 9, Gal. 5: 14.

8. *Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, rursus praeceptum novum scribo vobis]* Illud πάλιν est ἐπανορθωτικόν [*cor-*

[*correctivum*]. Dixi esse *praeceptum vetus*, attamen et *novum* est, ita ut a Christo id nobis publicatum est: et ideo *novum* ab ipso Christo appellatur Ioh. 13: 34. Sic *πάλιν* habes Matth. 4: 7 et alibi. Sic Donatus ad illud, *Heus tu*, rogato rursum, interpretatur, *e contrario*.

‘Ο ἐστὶν ἀληθὴς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν] Quod in ipso, id est, in Christo, *verum fuit*, id est, re ipsa apparuit, et in vobis, scilicet, esse debet: aut ἐν ἡμῖν legendum, ut est in Manuscripto, ut dicat id *praeceptum sincere et a Christo et ab Apostolis impletum*. Mirari non debemus post vocem ἐντολῆς sequi pronomen ὁ, quia non tam praeceptio quam res ipsa quae praeceptione continetur hic respicitur. Et similem constructionem iam habuimus supra 1: 2, 3. Christus non paucos homines sed omnes dilexit, et ita ut prae ipsorum salute ne vitam quidem suam charam haberet. Sic et nos debemus facere, infra 3: 16, Ioh. 15: 12, 13.

‘Οτι ἡ σκοτία παράγεται, quia tenebrae praeterierunt] Σκοτίαν vocat tempus sub Lege Mosis, nimirum comparatum tempori novae lucis Euangelicae. Quo sensu etiam Lex dicitur οὐκ ἄμemptος [*culpa non vacans*] Hebr. 8: 7. Vide Matth. 4: 16, Luc. 1: 79, Ioh. 1: 5, 3: 19—21. Παράγειν ut 1 Cor. 7: 31, aut παράγεισθαι hic et infra 17, est praeterire. Tum vero est hic praesens pro praeterito. Syrus ܘܢ praeteriit, abiit. In Manuscripto pro σκοτία est σκιά, quod Legi tribuitur, Col. 2: 17, Hebr. 10: 1.

Καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει, et vera lux iam lucet] Lux illa magna. Nam quod in re quaque eminet, solet ἀληθινὸν dici, ut diximus ad Ioh. 1: 9. Φαίνει γὰρ.

9. ‘Ο λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, qui dicit se in luce esse] Id est, qui dicit se Evangelium sectari.

Καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, et fratrem suum odit] Sive Iudaeum, sive alienigenam. Omnes enim per Christum vocantur, et ob Christum diligere debent, Matth. 5: 44 et seqq. Retraxit rem Christus ad sua primordia. Fratres omnes in Adamo sumus. Et sic vox proximi sumpta ante Legem, Gen. 11: 3, 31: 49, Exod. 11: 2.

‘Εν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἔως ἄρτι] Is etiam nunc, postquam tanta lux apparuit, manet in tenebris, si non crassioribus illis Paganorum, certe Iudaicis. ‘Εν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ha-

habebimus et mox 11, ἐν τῇ σκοτίᾳ μένειν Ioh. 12: 35.

Ἔως ἄρτι habes Ioh. 5: 17, 16: 24, 1 Cor. 4: 13, 8: 7.

10. Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ φωτὶ μένει] *Qui fratrem amat, is demum lucem Evangelicam sequitur. Is transiit de morte in vitam, ut dicitur infra 3: 14.*

Καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, et offendiculum in eo non est] Sunt verba ex Graeco Ps. 119: 165. Est autem μετωνομία [transnominatio], et ἐν abundat. Sensus enim est, ille non impingit. Quare? Quia talem lucem sequitur. Qui talem lucem praeuntem non habet, nescit quo vadat, Ioh. 12: 35. Itaque non mirum est si offendit.

11. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, qui autem odit fratrem suum] Voce fratris ita sumpta ut iam diximus.

Ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, in tenebris est et in tenebris ambulat] Priori membro affectus, altero actus denotatur.

Καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, et nescit quo eat] Quare et facile offendit, ut iam diximus.

Ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, quia tenebrae oboscaverunt oculos eius] Est translatio. Vult enim dicere, eum qui in tenebris versatur non plus videre, quam si caecus esset. Τυφλοῦν ἦν, Syro ὡδ.

12. Γράφω ὑμῖν, τέκνια, scribo vobis, filioli] In Manuscripto, Ἐγραψα ὑμῖν παιδία [Scripsi vobis, infantes], melius, ut vitetur ambiguum vocis τέκνια, quam ante generatim usurpavit. Partitur hic et in sequentibus Christianos in classes tres, puerorum, adolescentum, senum; quae discrimina non secundum aetatem sed secundum gradus diversos eius profectus qui in Christo est intelligi debent. Vide 1 Cor. 3: 1, 2, Hebr. 5: 13, Eph. 4: 13, 14. Illud autem ἔγραψα refer ad monita praecedentia, quae iam dicit praecipue quidem scripta novitiorum causa (vide quae dicta supra 1), attamen non inutilia etiam caeteris.

Ὅτι ἀφέονται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius] Deus vobis vitae prioris crimina propter Christum remisit. Meministis id vobis dictum in Baptismo. Αὐτοῦ Christum hic significat, ut αὐτῷ supra 8. Bona quae Christianis confert Deus, ea confert propter Christum, Ioh. 14: 13, 14, 15: 16, 16: 23, 24, 26, 20: 31. Id etiam

in sanationibus et expulsionibus Daemonum apparuit, Act. 3: 6, 16, 4: 10, 30, 16: 18. Praecipue vero *in nomine Christi*, id est, ob Christum, *remitti peccata*, quod hic dicitur, habemus et Act. 10: 43. Remissa autem sunt peccata, ut posthac Christo vivatur. Et hoc est quod hic innuit. Vide Luc. 1: 74, Ioh. 5: 14.

13. *Γράφω ὑμῖν, πατέρες, scribo vobis, patres*] Etiam vobis, o senes, haec scripta cupio. Senes vocari solent *patres*, unde *Patres Conscripti*, qui Senatores Romae.

Ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est] Novistis Deum, qui senex dierum, Dan. 7: 9, 13, 22. Dat cuique ordini quae ipsi conveniunt. A prima aetate novistis Deum huius mundi Opificem. Is autem est qui Christum misit, eumque pro se audiri voluit.

Γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι, scribo vobis, adolescentes] Positis extremis, iam ponit quod in medio est. *Ἰσχυροί*, quod verti solet *νεανίσκοι*, dicuntur ii qui militaris sunt aetatis.

Ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρὸν, quoniam vicistis malignum] Dat illis quod militari aetati convenit, *victoriam*. *Vicistis Satanam*, nempe robusta fide, per quam et *mundus vincitur*, infra 5: 4. Cum maximum hostem prostraveritis, facilis vobis erit in posterum sub Christo Duce militia.

Γράφω ὑμῖν, παῖδες, scribo vobis, infantes] Rursus hic Manuscriptus *ἔγραψα* [*scripsi*]. Praecipue, inquit, vestri causa haec scripseram.

Ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα, quoniam cognovistis Patrem] Parvulis dulce, nosse patrem suum, id est, Patris bonitatem. Qui autem eum bene norunt, cavent sibi ne tam bonum parentem offendant, et bonitatem eius in iram immutent.

14. *Ἐγραψα ὑμῖν, νεανίσκοι, scripsi vobis, adolescentes*] Hic rectius *γράφω* [*scribo*]. Eadem et vobis scribi putate, vos robustiores.

Ὅτι ἰσχυροὶ ἐστέ, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρὸν, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum] Illud prius *καὶ* valet hic *quia*, alterum *καὶ* positum est pro *ob id*: quales usurpationes particulae copulativae frequentes Hebraeis.

For-

Fortes iam estis, sed non vestris viribus, verum ideo quia verbum illud Dei profectum a Christo est in vobis (nam μέγειν et inesse pro eodem ponit hic Scriptor): inde vobis robur tantum obtigit, ut et mundi huius Principem vinceretis. Grati ergo esse debetis pro tanto munere. Vestrum est vigilare, nec unquam proficere arma vobis data. Quod diximus de voce μέγειν verum esse apparet supra 6, 10, mox 24, 27, 28, 3: 6, 9, 14, 15, 17, 24, 4: 12, 13, 15, 16. Vide et quae diximus ad Ioh. 3: 36, 5: 38.

15. *Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ne diligatis mundum, neque quae in mundo sunt]* Ostendit quomodo optime fieri possit ut Christi praecepta impleamus. Nempe si affectus nostros non mancipemus ad imitandam maiorem hominum partem, et ad ea affectanda quae maior pars hominum, magni facit. *Μυῖδι* nomine Iohannes tum in Euangelio 1: 10, 7: 7, 8: 23, 14: 19, 15: 18, 19, 16: 8, 11, 20, 17: 14, tum in hac Epistola, ut videre est infra 16, 17, 3: 1, 13, 17, 4: 5, 5: 4, 5, saepe intelligit humanum genus, non plane universum, quomodo interdum sumit eam vocem, sed κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν, secundum partem maiorem, quae, ut infra dicit, in malo posita est, id est, in malis actionibus versatur inque iis sibi placet. Qui hominem aliquem diligit, libenter eum imitatur. Qui res aliquas diligit, eas assecutatur. *In mundo esse* hic dicuntur eximio modo ea quae Mundus magni facit, quae Mundo ob oculos animumque versantur, quae Mundi affectus defixos tenent.

Ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ, si quis diligit mundum, non est Patris dilectio in eo] Nimirum quia alia vult Pater, alia vult Mundus; et Deus et Mandus hominem totum postulant. Talibus dominis duobus serviri non potest; nec amari possunt tales domini duo. Vide quae ad hanc rem diximus Matth. 6: 24. *Dilectio Patris* hic est qua Pater diligitur, ut et supra 5. Pro πατὴρ in Manuscripto est τοῦ Θεοῦ [*Dei*].

16. *Ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, quoniam omne quod est in mundo, cupido carnis, et cupido oculorum, et superbia vitae]* Πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ

VIII.

L

sic

sic dicitur sicut diximus, *Hic est illi τὰ πάντα* [omnia], id est, plurimum apud illum potest. Sumpta autem haec sententia ab Hebraeis veteribus, unde accepit Pythagoras, a Pythagora Clinias: *Ὅποταν δέ, ἐκ τοῦ τὰς αἰτίας ἀναρ-
ρηπισθείσας εἶναι, ἀδικεῖν πέφυκεν ἄνθρωπος· αὐται δὲ τρεῖς
τυγχάνοντι, φιληδονία μὲν ἐν ταῖς ἀπολαύσεσιν ταῖς διὰ σώ-
ματος, πλεονεξία δὲ ἐν τῷ κερδαίνειν, φιλοδοξία δὲ ἐν τῷ
καθυπερέχειν τῶν ἴσων τε καὶ τῶν ὁμοίων* [*Homo, ubi ius
violat, tum solet violare cum existunt causae quae eum
impellant. Hae porro tres sunt: luxuria in corporeis
voluptatibus, avaritia in lucris, ambitio in eo, ut pari-
bus superior evadere ambiat*]. Philo ad Decalogum: Οἱ
γὰρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πρὸς τε ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλή-
λους τραγωδηθέντες πόλεμοι πάντες ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐξέρχονται,
ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων, ἢ δόξης, ἢ ἡδονῆς. Περὶ γὰρ ταῦτα
κηραίνει τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος [*Nam et Graecorum ad-
versus Graecos Barbarosve et Barbarorum aut cum Grae-
cis aut inter se gesta bella, quae celeberrima fuere, ma-
narunt ab uno fonte omnia, cupidine videlicet, aut pe-
cuniae aut honorum aut voluptatum: haec enim sunt fa-
talia mala hominum*]. Cupido carnis est circa epulas,
ventrem, et si quid simile: ea enim per ipsam carnem
expletur. Cupido oculorum est χρημάτων ἐπιθυμία [*cupido
divitiarum*], nimirum quia si voluptates corporis ab ea
separet, pecuniae et possessiones omnes nihil sunt nisi
oculorum pabulum. Menander:

Ψυχὴν ἔχειν δεῖ πλουσίαν. Τὰ δὲ χρήματα

Ταῦτ' ἐστὶν ὄψις παραπέτασμα τοῦ βίου.

[*Ego animus dives. Nam divitiae caeteras*

Pascendis oculis vitae sunt choragium.]

Sic Eccl. 4: 8, *Non satiantur oculi eius divitiis.* Et 5: 11,
*Ubi multae sunt opes, multi et qui comedunt eas. Et
quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis
suis?* Ἀλαζονεία τοῦ βίου, est φιλοδοξία, δόξης ἐπιθυμία
[*ambitio, gloriae cupido*], sub qua et ultionis cupiditas
comprehenditur. Sic in Euripidis Iphigenia Aulidensi,
cum dixisset Agamemnon,

Τοὺς δὲ ἐν τιμαῖς ἥσσαν ζηλῶ,

[*Minus at felix, sibi mandatus*

Quem vinxit honos],

. ait

ait senex,

Καὶ μὴν τὸ καλὸν γ' ἐνταῦθα βίον,

[*Atqui vitas splendor in hoc est*],

id est, *in honoribus est splendor vitae*. Generale nomen horum omnium est ἐπιθυμία, quam μυσικῶς [*mystice*] sub *Eva* notari censent Hebraei.

Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ ἐκ τοῦ κόσμου ἐστίν, non est ex Patre, sed ex mundo est] Syru^s legit ἃ οὐκ ἔστιν [*quae non sunt*]. Et aut sic legendum, aut pronomen aliquod subaudiendum, nempe ἃ aut ταῦτα, qualem pronominum subticentiam et alibi habuimus. Deus nobis indidit naturae desideria, quae paucis tantum et parabilibus indigent. Caeteri appetitus a mala institutione sunt et a malis exemplis. Vide Iuvenalem Satyra XIV.

17. *Καὶ ὁ κόσμος παράγεται, et mundus perit*] *Perit*, id est, ea lege factus est ut aliquando pereat, 2 Petr. 3: 7, Ps. 102: 26.

Καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, et cupido eius] In Manuscripto non est αὐτοῦ [*eius*]. Mundo destructo *destruitur et venter*, 1 Cor. 6: 13. Cessabunt tunc etiam quae naturalia sunt huius vitae desideria, Matth. 22: 30, Marc. 12: 25, Luc. 20: 35.

Ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ] *Qui implet eam Dei voluntatem* quae per Christum nobis patefacta est.

Μένει εἰς τὸν αἰῶνα, manet in aeternum] Eadem locutio Ioh. 8: 35, 12: 34; idem valens quod *ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα* [*vivet in aeternum*] Ioh. 6: 51, 58, id est, *vitam illam accipiet quae nunquam est desitura*. Sub tam magna spe nulli labores duri videri debent. Spernimus caduca; appetimus aeterna.

18. *Παιδιά, ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, pueri, ultima hora est*] Sicut generalia monita praecipue novitiis adhuc instillaverat, ita et specialiora quae sequuntur; non quod non et adultioribus eadem sint utilia, sed quod sperabat eis haec esse notiora, et satis eos per se officium facere. Teneris annis diligens adhibenda est institutio. — In locum hunc de Antichristis, et alterum mox initio capitis 4, commentationem satis uberem edidimus et Annotatis nostris ad Evangelia subiunximus. Erimus nunc breviores. Bene cohaerent haec cum superioribus. Nam impostores

illi de quibus acturus est erant homines mere mundani, mundana sectabantur, mundanis illecebris homines attrahebant. *Ultima hora*, id est, ultimum tempus, ubi ad Iudaeos sermo est, significat tempus proximum excidio Urbis ac Templi et Reipublicae Iudaeorum. Ipsum tempus excidii est τέλος [finis] Matth. 24: 6, חֵן Dan. 9: 27. *Extrema* autem dicuntur quae ad finem accedunt. Bene autem *pueros* hacvde re monet, quia pueri semper existimant satis sibi fore temporis.

Καὶ καθὼς ἠκούσατε, ὅτι ὁ Ἀντίχριστος ἔρχεται] "Oti abest in Manuscripto non male. *Veniet Antichristus, sicut audistis*, nempe ex Christi verbis ab ipso Iohanne recitatis 5: 43. Ἀντίχριστοι iidem qui ψευδόχριστοι, id est, qui falso se dicunt esse Christum, aut eius munia sibi vādicant: de quibus praedictio est Matth. 24: 5 et 24, quorum locorum ille ad tempus ante excidium Templi, hic ad tempus post id excidium pertinet. Itaque Syrus hic, ubi est ἀντίχριστος vertit κενὸν κλητὸν ψευδόχριστος, nec aliter in seqq. Sic ἀντιβασιλέα dicunt Graeci eum qui falso se regem dicit. Nulla autem aetas talium ἀντιχρίστων sive ψευδοχρίστων feracior fuit ea qua haec scribebantur, et quae fuit circa idem tempus; idque ideo quia non per Iudaeam tantum sed et per Orientem omnem fama pervaserat, illis temporibus proditurum ex Iudaea qui gentibus omnibus imperaret, ut ex Suetonio, Tacito et Iosepho discimus. Inter eos autem unus futurus erat caeteris eminentior, ad quem proprie locus ille Ioh. 5: 43 pertinet. Is vero non alius fuit quam Barchochebas, qui Adriani temporibus apertissime se *Messiam* dixit, etiam Synedrio de ea re interroganti, et eruditissimos homines traxit in suas partes. Neque vero solam Iudaeam commovit, ut alii qui ante eum fuerant, sed Africam, Graeciam, Aegyptum, Cyprum et loca prope omnia in quibus erant Iudaei, ita ut fraude eius periisse dicantur ab aliis octingenta Iudaeorum millia, ab aliis duplus numerus eorum qui ex Aegypto exierant. Soli vero illi Iudaei, qui bona fide erant Christiani, ab eo se decipi passi non sunt, ut Iustinus, Orosius et alii nos docent. Ἐρχεται est praesens sono, sed pro futuro saepe ponitur. Vide Hebr. 10: 37. Locus 2 Thess. 2: 3 plane hic non respici-

citur. Nam nondum ea Epistola erat in manibus hominum cum haec scriberentur, praecipue eorum qui sub Parthis vivebant: et longe aliud est ἀντικείμενος aliud ἀντίχριστος. Ἀντικείμενος est is qui Deo summo hostem se profitetur; ἀντίχριστος, qui se Christum facit.

Καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν, et nunc Antichristi multi facti sunt] Multi sane, de quibus egimus ad Matth. 24: 5 et in Anteloquio ad hanc Epistolam.

Ὅθεν γινώσκουμεν ὅτι ἡ ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, unde scimus, ultimam esse horam] Nam cum primum multi tales existerent qui sibi arriperent Messiae partes, tum ut propinquum exspectari debebat excidium Templi et Reipublicae ex praedicto Christi Matth. 24: 5, 8, ubi est illud, Πάντι δὲ ταῦτα ἀρχὴ ὧδόνων [Haec autem omnia initia sunt dolorum].

19. Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, a nobis exierunt] Simon Magnus, qui et ipse sibi quae Christi solius erant vindicavit, fuerat in coetu Christiano, et multi alii qui hunc ipsum et alios impostores sunt secuti. Exierunt a nobis, id est, a nostro coetu.

Ἄλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, sed non erant ex nobis] Cum istas factiones turbulentas alii inchoarent, alii sectarentur, non ultra iam erant nostri. Deseruerant coetus nostros ideo quod tales molitiones seditiosas scirent cum Ecclesiae disciplina non posse consistere. Ἐξ ἡμῶν hic est vere nostri.

Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήμεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν, nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum] Si illi tunc ex animo fuissent Christiani cum ista inciperent, non deseruissent coetus nostros. Hoc ideo dicit ne crimine talium seditionum Christiani adaspergerentur. Qui ista coeptabant, iam deseruerant Christianam professionem. Fuerant inter Christianos, at non erant amplius. Desinunt haberi Christiani apud nos, ait de talibus Tertullianus; et adiicit: Eiusmodi neque congregant neque participant nobiscum. Non dissimile illud Ignatii ad Trallianos: Εἰ γὰρ ἦσαν τοῦ πατρὸς κλάδοι, οὐκ ἂν ἦσαν ἕθροισι τοῦ σαυροῦ τοῦ Χριστοῦ [Nam si essent Patris surculi, non essent inimici crucis Christi].

Ἄλλ' ἵνα φανερωθῶσιν, sed ut manifestarentur] Supple,

permisum hoc est a Deo, aut, quod idem est, *egressi sunt ex nobis*, quod Syrus hic addit, modo suppleas *provido Dei permisso*. Deus eos permisit sic tentari ut quod occultaverant ingenium nudarent. Quale fuerit Simonis Magi ingenium videmus Act. 8: 19, quale autem Simonianorum 2 Thess. 2: 10, 12. Discessus talium prodest Ecclesiae: facinora postea eorum Ecclesiam non onerant. Imo magnus honos est Ecclesiae, quod istas molitiones apparet cum doctrina et disciplina Ecclesiae non posse consistere. Vide 1 Cor. 11: 19, 2 Tim. 3: 9.

Ὅτι οὐκ εἰσι πάντες ἐξ ἡμῶν, quoniam non sunt omnes ex nobis] Id est, Non enim omnes animo sunt Christiani qui in nostris sunt coetibus. Non omnium qui in istis sunt coetibus est fides, 2 Thess. 3: 2, 3.

20. Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα, sed vos unctionem habetis a Sancto et nostis omnia] Quasi dicat, *Memores moneo*. Unguento olim sacrabantur Reges et Sacerdotes, sed et ad alia Dei beneficia vox unctionis figurate referebatur, ut Ps. 23: 5. In Novo Testamento, ubi omnes sunt Reges et Sacerdotes, per unguentum intelligitur quaevis Dei gratia, ut diximus Hebr. 1: 9 et Iac. 5: 14, eximie vero illa per quam Spiritus nobis in singulis circumstantiis suggerit et Christi praecepta et monita quae cuique tempori sunt idonea, Ioh. 14: 26. Cum ergo illi Pseudochristi, qui vi armata se imperiis opponebant, apparerent, Spiritus Christi subiciebat Christianis, *Regnum illud Messiae* per Prophetas praenuntiatum non esse mundanum, Ioh. 18: 36. Nec venire cum pompa externa, Luc. 17: 20. Danda Caesari quae Caesaris sunt, Matth. 22: 21. Non arripendum ius gladii, Matth. 26: 52. Sed per patientiam servandas animas, Luc. 21: 19. Ἅγιον hic interpretor de Christo, quomodo ea vox sumitur Act. 3: 14, et Apoc. 3: 7. Sic πνεῦμα Κυρίου [Spiritus Domini] 2 Cor. 3: 17, 18. Πνεῦμα Χριστοῦ Ephes. 3: 16. Πνεῦμα Ἰησοῦ Χριστοῦ Phil. 1: 19. Sic infra 27, Τὸ χρίσμα ὃ ἔλαβετε ἀπ' αὐτοῦ. [Unctionem, quam acceperitis ab eo]. Quod ait οἴδατε πάντα intellige, quae ad vitandos tales impostores sunt necessaria. Restrungi enim debet vocum universalitas ex subiecta materia. Syrus ad πάντα subintellexit ἀνθρώπων [ho-

[*hominem*] quasi dicat Iohannes, *nostis discernere bonos et malos spiritus*. Sed de ea re, cuius infra capite 4 normas tradet, hic proprie agi non puto.

21. Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν ὅτι οὐκ οἶδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἶδατε αὐτήν] *Non scripsi vobis, haec scilicet, quasi ignorantibus Evangelica praecepta, sed quasi bens gnaris*, alioqui scilicet longiore vobiscum usurus sermone. *Sapienti dictum sat est*. Ὅτι per *tanquam* bene exposuit Latinus. Ἀλήθειαν expono *doctrinam Evangelii*, ut Ioh. 8: 32, 17: 17, 2 Cor. 4: 2 et alibi.

Καὶ ἐτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστι, et quod nullum mendacium ex veritate est] Voces istae ψεῦδος et ἀληθείας hic sumendae sunt non formaliter, ut ita loquar, sed materialiter. Scitis dogmata illa hominum seditiosorum non congruere cum Evangelio. Vocat autem obiter illa quidem dogmata ψεῦδος, Evangelium autem, ut iam ante, ἀλήθειαν, quia revera ita se res habebat. Πᾶν postposito οὐκ apud Hebraeos Graece scribentes universaliter negat. Illud καὶ construendum cum οἶδατε quod praecessit.

22. Τίς ἐστὶν ὁ ψεύστης] *Quis est qui meliori iure mendax et impostor sit dicendus?* Comparate enim hoc sumendum, cum sint et alia impostorum genera, sed minora. Nulli deceptores sunt perniciosiores quam qui id evertunt unde pendet hominum salus. Nam si Iesus non est Messias, cum se eum esse dixerit, nihil ei credendum est.

Εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός, nisi qui negat, *Iesum esse Christum*] Ἀρνεῖσθαι addita particula negativa, quam Latini omitterent, nihil aliud est quam *firmè negare*. Similis locutio Luc. 20: 27 et 22: 34. Et Sophoclis:

— Κ' οὐκ ἀπαρνοῦμαι τὸ μῆ.

[— *Nullus inficias eo.*]

Οὗτός ἐστιν ὁ Ἀντίχριστος, hic est *Antichristus*] Non quod eximius ille Antichristus primus id facturus sit, sed quod eximie et impudenter supra caeteros, ac maiore cum effectu.

Ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, qui negat *Patrem et Filium*] Et hic τὸν υἱόν sumendam, ut dixi,

materialiter, non formaliter. Negabant enim illi Iesum esse Filium Dei, quod Iohannes ut Christianis loquens pro certo ponit. Ἀρνεῖσθαι hoc loco paulo aliter sumitur quam supra, et significat *auctoritatem alicui detrahere*, ut Matth. 10: 33, Luc. 12: 9, Act. 3: 13, 14, 7: 35, 1 Tim. 5: 8, 2 Tim. 2: 12, 3: 5, Tit. 1: 16. Qui Iesu auctoritatem detrahit, is re ipsa etiam Patri auctoritatem detrahit, quia Pater id omnibus modis egit ut Iesu auctoritatem maximam conciliaret, Ioh. 5: 36, 6: 27, 8: 54.

23. Πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει, *omnis qui negat Filium, nec Patrem habet*] *Non habet Patrem*, id est, non tenet quae sit Patris ultima ac perfectissima voluntas, Matth. 11: 27, Ioh. 1: 18, 14: 6, 9, Hebr. 1: 3, 2 Cor. 4: 4, Col. 1: 15, ad quae loca quae diximus nihil opus hic repeti. *Habere* hic sumpsit ut infra 5: 12, ὁ ἔχων τὸν υἱόν. Addit hic Manuscriptus, quod et alii Manuscripti habent et Latinus et Syrus, Ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱόν καὶ τὸν πατέρα ἔχει [*Qui confitetur Filium et Patrem habet*], id est, qui Iesum pro verace agnoscit verbis et factis, is et ostendit notam sibi esse Patris voluntatem.

24. Ὑμεῖς οὖν ὁ ἡκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μένετε] *Fixum sit in cordibus vestris id quod a nobis Apostolis accepistis*. Ἀπ' ἀρχῆς sumo de tempore praedicati Evangelii, idque ex subiecta materia; cum alioqui varie ea vox sumatur, ut diximus ad huius Epistolae initium. Est autem constructio κατὰ σημαίνονμενον [*secundum id quod significatur*], ut et infra 27. Incipit enim orationem quasi dicturus, *Vos quod ab initio audistis, retinete*: sed pro illo *retinete* posuit quod idem valet, *maneant in vobis*. Simile vide Apoc. 3: 12 et Eph. 1: 13.

Ἐὰν ἐν ὑμῖν μένη ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἡκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ μένητε, *si in vobis permanserit quod audistis ab initio, et vos in Filio et Patre manebitis*] Id est, Eritis coniunctissimi Patri et Filio, summo eorum favore et amicitia fruemini. Cui rei quid sit consequens iam exponet, Vide Ioh. 6: 56.

25. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, *et haec est promissio*] Quasi dicat:

— *Nec enim levia aut ludicra petuntur
Praemia.*

Pro-

Promissionem dixit pro *re promissa*, ut iam explicat.

Ἦν αὐτὸς ἐπηγγέλλετο ἡμῖν, quam ipse pollicitus est nobis] Αὐτὸς nempe Filius Dei Patris nomine. Sic et infra 27, ἀπ' αὐτοῦ [*ab eo*].

Τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, vitam aeternam] Est constructio similis illi,

Urbem quam statuo vestra est;

nisi quod ibi accusativus ante verbum ponitur, hic post verbum. Verum haec nostris Scriptoribus non ex arte sed casu proveniunt.

26. *Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς, haec scripsi vobis de iis, qui seducunt vos]* Ὑμᾶς id est, Iudaeos ex quorum gente et vos estis. Illorum occasione sermonem hunc orsus sum et produxi longius. Verbum *πλανῶν* de illo hominum genere habes Matth. 24: 4, 5, 2: 24.

27. *Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα, ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει, et vos unctionem, quam acceperistis ab eo, manet in vobis]* Καὶ hic est pro *sed*. Opponit enim Iudaeos credentes incredulis. Et constructio par ei quae supra 24. Res autem eadem quae supra 20. Amoliri vult a se suspicionem quasi minus bene de eis speraret. Ἀπ' αὐτοῦ, a Christo. Ἐν ὑμῖν μένει, est intra vos, idem quod supra ἔχετε.

Καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάξῃ ὑμᾶς, neque necesse habetis, ut quis vos doceat] Nempe de eo quod in singulis circumstantiis, ut dixi, faciendum est. Estis διδασκοί Θεοῦ [*docti ab ipso Deo*] Ier. 31: 34, Ioh. 6: 45. Sunt enim differentiae quaedam quas exigunt tempora, loca, personae. Ideo admonitione saepe opus ad inveniendam officiorum viam. Vide, si vis, Senecam Epistola XCIV.

Ἀλλ' ὥς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καὶ ἀληθὲς ἐστὶ καὶ οὐ ψεῦδος, καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ, *sed sicut unctio eius docet vos de omnibus, et vera est, neque mendacium: et sicut docuit vos, manet in eo]* Est bene sperantis atque ominantis. Ἀληθὲς ἐστὶ καὶ οὐ ψεῦδος primum est *μετωνομία* [*transnominatio*] abstracti pro concreto. Nam *ψεῦδος* valet hic *ψευδές*, quomodo ἀλήθεια valet ἀληθές 2 Cor. 7: 14. Deinde idem bis dicitur, primum affirmando, deinde negando opposi-

tum, quomodo supra 1: 5, et hoc capite 4: 9. Pax locutio 1 Sam. 1: 11, Ezech. 18: 21, 33: 15.

28. *Kal νῦν, τέκνια, μένετε ἐν αὐτῷ, et nunc, filiioli, manete in eo*] Hoc iam est monentis. Et *kal* valet igitur.

Ἴνα ὅταν φανερωθῇ, ut cum apparuerit] Nempe *Filius Dei*, quod ex longo repetitur. Sic Col. 3: 4, *Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ [Cum Christus apparuerit]*. Sic et *φανερωθέντες τοῦ ἀρχιεπισκόπου [Cum apparuerit princeps Pastorum]* dixit Petrus, 1 Epist. 5: 4.

Ἐχομεν παρρησίαν] *Appareamus cum bona fiducia*. De hoc usu vocis *παρρησίας* vide 2 Cor. 3: 12, Eph. 3: 12, Hebr. 3: 6, 4: 16, 10: 35, infra hic 5: 14. Syrus vertit *revelationem faciei*.

Kal μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, nec confundamur coram eo in adventu eius] *Ne pudeat nos ab illo conspici*. Hoc est quod *stare ante Filium hominis* dicitur Luc. 21: 36.

29. *Ἐὰν εἰδῆτε ὅτι δικαίος ἐστὶ, si id scitis, quod iustus est*] Nempe *Deus*. Transit de *Christo* ad *Deum*, quamquam nomine *Dei* hic non expresso; ut mox 3: 5 et 16, a *Deo* ad *Christum*. Nec id mirum, cum utriusque mentio praecesserit. Similis transitio infra 4: 17 et 19.

Γινώσκετε πᾶς ὁ ποιῶν δικαιοσύνην, scitote et hoc, quod omnia qui facit iustitiam] *Δικαιοσύνην ποιεῖν* ut hic, *ἐργάζεσθαι* ut Act. 10: 35 et Hebr. 11: 33, *κατεργάζεσθαι* ut Iac. 1: 20, dicitur qui recta atque laudanda agit. Illud *γινώσκετε* Latinus recte interpretatur *scitote*. Tale est illud:

— *Εἰ Θεὸν οἶσθα,*

Ἰοθ' ὅτι καὶ ῥέξαι Δαίμονι πᾶν δυνατόν.

[— *Si Deus est tibi natus,*

Hoc etiam noris, omnia posse Deum.]

Sic et hic Manuscriptus habet *ὅτι καὶ*.

Ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται, ex ipso natus est] Id est, Sicut Filii de Patre naturam trahunt, ita illi de Deo, 2 Petr. 1: 4. Puto enim veram lectionem esse *γεγέννηται*, quae in multis libris apparet et quomodo Latinus legit.

CAPUT III.

1. Ἰδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῶν ὁ πατήρ, *videte qualem dilectionem dedit nobis Pater*] Cohæret hic sermo cum superioribus, sed per illud Ἰδετε, καὶ, nova excitatur attentio. Et nota provocabulum ποταπὴν, ut 2 Petr. 3: 2. Ἀγάπην hic μετανομιῶς [*per transnominatorem*] interpretare *signum dilectionis*.

ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν, *ut filii Dei nominemur*] ἢ καὶ οὖν [*filii Dei vivi*]. Sic appellati ab ipso Christo, qui falli non potest, Matth. 5: 9, 45. Hic adscriptum habet Manuscriptus, quod et Latinus legit et Syrus, καὶ ἔσμεν, id est, *ac revera tales sumus*, imitatione Divinae bonitatis. Vide Ioh. 1: 12.

Διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ἡμᾶς, *propter ea mundus nos non novit*] Id est, Non agnoscit pro suis, imo odit, Ioh. 15: 18, et malis omnibus afficit, Ioh. 16: 1, 2, 3. Occurrit tacitæ obiectioni: Titulo nos solaris, et eum maxima pars hominum nobis non modo non tribuit, sed et contumeliose nos tractat velut mancipia.

Ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτὸν, *quia non novit eum*] Idem sensus dictis locis Ioh. 15: 21, 16: 3. Est in his verbis consolatio: Videte causam cur id vobis eveniat. Qui vos ita tractant, caeci sunt in rebus Dei.

2. Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἔσμεν, *carissimi, nunc filii Dei sumus*] Sumus nunc quidem filii Dei eo quo dictum est sensu.

Καὶ οὕτω ἐφανερῶς τι ἐσόμεθα] *Et nondum apparuit quid futuri simus*, id est, quomodo futuri simus filii Dei in meliore illo seculo. Καὶ hic est pro adversativa. Τί solet etiam ad qualitates referri.

Οἶδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, *scimus autem, cum apparuerit*] Nempe illud quod erimus. Est et hic ἐὰν pro ὅταν, quomodo et Manuscriptus habebat supra 1: 7. Et sic loquitur idem hic Apostolus Euang. 14: 29. Et Hebraei suo 3 sic utuntur.

Ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, *nos ei similes fore*] Non sanctitate tantum sed et aeternitate et beatitudine; ac sic multo magis filii eius quam nunc.

Ὅτι

“Οτι ὁψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστὶ, *quoniam videbimus eum sicuti est*] Ex promisso Matth. 6: 8. Cum receptum esset apud Iudaeos *Deum non videri*, id est, cognosci qualis est, *nisi in vita altera*, ex loco Exod. 33: 20, inde, ut ex confesso, argumentum ducit. Aeternitatem nulla res nisi aeterna potest comprehendere. Confer 1 Cor. 13: 12.

3. Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἑλπίδα ταύτην ἐπ’ αὐτῷ] *Qui spem tanti boni habet in Deo*, id est, ita sicut Deus eam spem vult concipi.

Ἀγγίζει αὐτόν] *Semet purificat*, ἁγνόν, id est, purum se a rebus malis facit et servat. Nam utrumque hac voce comprehenditur; estque re ipsa idem quod ἐν φωτὶ περιπατεῖν [*in luce ambulare*], supra 1: 7. Effectus idem modo Deo tribuitur, modo Christo, modo nobis, subordinatō. Hoc autem facit is qui sperare vult vitam aeternam, quia scit illam minoris non comparari.

Καθὼς ἑαυτὸς ἁγνός ἐστὶ, *sicut et ille purus est*] Respicit loca Lev. 11: 44 et 19: 2, ubi pro ἁγνός est ἅγιος [*sanctus*], ut 1 Petr. 1: 16, quae adeo parīs sunt significatus, ut Latinus hic pro ἀγγίζει posuerit *sanctificat*, et pro ἁγνός *sanctus*.

4. Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ] Id est, *Quisquis peccat* (verbo hoc sumpto sicut in hac Epistola sumi diximus) *idem et Deum offendit*. Hoc autem expressit per μετανομίαν [*transnominatōnem*]; quia qui legem Regis alicuius consulto violat, non est quod beneficium ab eo speret. Ποιεῖν ἀνομίαν est πᾶν πᾶν [*legem violare, iniquitatem facere*] Ps. 37: 1, Ezech. 33: 15, 18, aut πᾶν ἔργον [*operari iniquitatem*], ut Ps. 58: 3. Et Syrus hic ἀνομίαν vertit πᾶν. Sed aliter ea vox sumebatur tempore legis Veteris, aliter tempore legis Novae, quae Veteri non paulo est purior.

Καὶ ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία, *et peccatum est iniquitas*] Καὶ hic est *nam*. Ratio enim redditur praecedentis dicti. Sensus est: Nam nobis, utcunque varie Philosophi varii ἁμαρτίας vocem et sumant et definiant, *peccatum est actus quivis quem scias et sentias pugnare cum aliqua lege Dei*, id est, cum aliqua patefactione Divinae voluntatis, qualis imprimis est Lex Evangelica. Tale πᾶν est et πᾶν, Os. 6: 8.

5. *Kal oĩdare dei eniēros ēparēwōth, et scitis illum apparuisse*] Iam diximus subandiri hic nomen *Christi*, quanquam ex longinquo, et quanquam *Dei* mentio intercessit. *Ēparēwōth*, id est, *mundo apparuit*, quomodo ea vox sumitur Ioh. 1: 31, 1 Petr. 1: 20. Dicitur et de Euangelio 1 Tim. 3: 16 et 2 Tim. 1: 10, Tit. 1: 3, Hebr. 9: 8 et supra 1: 2.

Ἰνα τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ, ut peccata nostra tolleret] In Manuscripto, *Ἰνα ἀμαρτίας ἄρῃ*, id est, *ut nos peccatores immunes faceret a peccatis*. Vide quae diximus ad Ioh. 1: 29, ubi eadem est locutio. Sensus idem supra 1: 7 et 1 Petr. 2: 22—24. Tacite hic intellige, Quod si Christi in hac re consilium per vestram culpam caret eventu, certe in eo Christum et pariter Patrem vehementer offenditis, ac proinde vitam gloriamque aeternam sperare non debetis. Respicitur locus Esai. 53: 11.

Kal ἀμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι] Praesens pro praeterito; *peccatum in eo non erat*, nempe cum vitam mortalem viveret. Sic et Petrus dicto loco, *ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησε* [qui *peccatum non fecit*]. Christus non verbis tantum sed et exemplo nobis praeivit, *ὑπελίμπανεν ὑπογραμμὸν* [reliquit exemplar], ut ait Petrus. Deut. 32: 4, *ὃν ἦν, οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ* [non est iniustitia eo], de Deo.

6. *Πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων, οὐχ ἀμαρτάνει, omnis qui in eo manet, non peccat*] Putant quidam per *ἀμαρτάνειν* hic designari solum habitum. At Veteres credidere designari actus omnes tales quales iam ante descripsimus. Et id nos sequimur duce Paulo 1 Cor. 6: 9, Gal. 5: 21, Eph. 5: 5. Tales non admittit qui vero amore Christo coniungitur; quod hic dicitur *manere in Christo*, sicut amantes dicuntur *esse et habitare ubi amant*.

Πᾶς ὁ ἀμαρτάνων οὐχ ᾔσκησεν αὐτὸν, οὐδὲ ἔγνωσεν αὐτὸν, omnis qui peccat, non vidit eum nec cognovit eum] Qui peccat eo quo diximus sensu, cum peccat, neque de Christo sic cogitat ut oportet, neque facto ostendit se scire quanti sit habenda Christi voluntas. *ᾔσῃ*, quod respondet voci *ᾔσῃ*, vertitur alibi per *σέψασθαι*, alibi per *κατανοεῖν*. *Γινώσκειν* vero, ut et alia verba similia, saepe non tam rem quam rei testimonium significant.

La-

Late id explicat Maimonides Ductoris Dubitantium XXIII. 24.

7. *Τεκνία, μηδεὶς πλανᾷτω ὑμᾶς, ἰλλιοὶ, nemo vos seducat*] Et hic Manuscripti habent *παιδία* [*infantes*], non male. Nempe ita bene sperat Apostolus de provectoribus ut eos credat his monitis non egere. Vide supra 2: 12 et seqq. Non frustra autem hoc dicit. Multi enim et tunc sibi blandiebantur, et nunc blandiantur, volentes desiderium quoddam bene vivendi ad salutem sufficere. Similia monitorum exordia habes Luc. 21: 8, 1 Cor. 6: 9, et in hoc ipso argumento 15: 33, Gal. 6: 7, Iac. 1: 16, supra 1: 8.

Ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι] Id est, Is demum apud Deum *iustus* habetur, et ut *iustus* tractatur, ac proinde ei soli competit promissum iustis praemium, qui actiones suas ad Dei Legem componit: id enim hic est *iustitiam facere*, oppositum τῷ ἁμαρτάνειν sive ἁμαρτίαν ποιῆν [*peccare, peccatum committere*]. Vide supra 2: 29.

Καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστι] Nam sic et Christus ipse *iustus fuit*, sive Deo placuit, recte semper agendo.

8. *Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ, qui facit peccatum ex Diabolo est*] Id est, Indole Diabolum refert. Vide de hoc loquendi genere quae diximus ad Ioh. 8: 44 et 47. Sic et infra 12, *ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν* [*ex maligno erat*]. Hoc vult, Videte quam foedum sit talem imitari.

Ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει, quoniam ab initio Diabolus peccat] Id est, Ex quo semel peccavit, peccare non desinit. Talis locutio illa Ioh. 15: 27, *ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἔξε* [*quia ab initio mecum estis*]. Est Diabolo hoc proprium atque perpetuum *male agere*.

Εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, in hoc apparuit Filius Dei, ut destruat Diaboli opera] Ἐφανερώθη rursum sume ut supra 5. Novum est argumentum: Non decet Christianos ea facere quae Christus destructum venit. At peccatum Diaboli est opus, qui non peccat tantum, sed et alios ad peccandum instigat. Venisse autem Christum, ut Diabolo auferret imperium, ac proinde *opera eius destrueret*, ex ipsis dictis constat Matth. 12: 29, Luc. 10: 18, Ioh. 12: 31, 16: 11. *Λύειν* est *destruere*, ut Ioh. 2: 19, 2 Petr. 3: 10—12.

9. *Πᾶς γὰρ ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ*, quicumque enim ex Deo natus est peccatum non facit] Id est, οὐκ ἁμαρτάνει haec enim huic Apostolo idem sunt. Illud autem γεγεννημένος significat hic actum non transeuntem sed permanentem. Peccare enim graviter potest qui aliquando filius Dei fuerit. Tertullianus libro De Pudicitia, enumeratis illis de quibus modo egimus peccatorum generibus: *Haec non admittet qui natus e Deo fuerit, non futurus Dei filius si admisserit*. Est ergo hic praeteritum illud pro verbali, quasi dixisset γεννητός, πῶ, Iob. 14: 1, 15: 14, 25: 4, aut τέκνον, ut infra 10. Dixit ante dici nos Dei filios ob indolem Divinae similem. Taliſ autem qui erit, id est, dum eam indolem retinebit, non peccabit eo modo quo hic peccare ponitur. Augustinus Sermone, XXIX de verbis Apostoli, cum dixisset, *homicidia et adulteria uno ictu perimere*, addit: *Talia non facit bonae fidei et spei Christianus, sed illa sola quae quotidiano orationis periculo terguntur*. Idem ad Ps. 51: *Regnat peccatum si consenseris*. Didymus ad hunc locum: *Dicendum est idem esse facere peccatum quod peccare, cum Diabolo datur locus*. Discipulus Didymi Hieronymus libro I adversus Pelagium: *Qui ergo natus est ex Deo non peccat, quamdiu semen Dei manet in eo*, vividum scilicet. Et ad Matth. 7: *Bona arbor non fert malos fructus, quamdiu in bonitatis studio perseverat*.

Ὅτι οὐτέquam αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, quoniam eius semen ipsi inest] Semen Dei est verbum Evangelii Matth. 13: 19, Marc. 4: 14, 1 Petr. 1: 23, Iac. 1: 18. Μένει hic est inesse, ut supra diximus. Itaque Ioh. 14: 17 habemus μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται [manet et in nobis erit], ubi illud μένει praesens tempus designat, ἔσται futurum. Inesse autem intellige ἐνεργῶς [efficaciter], ita ut nec arefactum sit nec suffocatum, sed naturam efficientiamque retineat. Sic Aristoteli oculus qui non videt non est oculus.

Καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ Θεοῦ γεγεννηται, nec potest peccare, quoniam ex Deo natus est] Id est, γεννητός ἔστι. Augustinus de Gratia Christi libro I cap. 21: *Secundum istam charitatem melius intelligitur dictum, Qui natus est ex Deo non peccat; et quia non potest, quia*

quia charitas, secundum quam natus est ex Deo, non agit perperam, non cogitat malum. Est autem illud *δυνάται* hic dictum moraliter. Solent enim actus similes esse qualitatibus. Ignatius: *Οἱ σαρκικοὶ τὰ πνευματικὰ πράττειν οὐ δυνάται* [*Carnales spiritualia facere non possunt*]. Menander:

Οὐδείς ποτηρόν πρᾶγμα χρηστὸς ὦν ποιεῖ.

Nemo bonus qui vir sit rem faciet malam.]

Philo de Nobilitate: *Ἦθθ' ὑπαλλάξαι ποτηρὰ χρηστοῖς οὐ ῥάδιον* [*Bono ut malus fiat difficile est*]. Seneca VI de Beneficiis: *Vir bonus non potest non facere quod facit.*

10. *Ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου· πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, hac re manifesti sunt filii Dei et filii Diaboli: qui non facit iustitiam, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum]* Hoc vult: Non dubium est, quin malitis esse Dei filii quam Diaboli. Ut ergo illud sitis semper, ostendam vobis discrimen. *Ex Deo sunt qui et iustitiam faciunt, et amant proximum*, id est, quorum et opera sunt bona et ex bono proficiscuntur animo. Nam qui proximum diligit Dei causa, is et Deum diligit, ut diximus ad Rom. 13: 9. Qui vero aut non faciunt bona, aut non ex tali animo, ii *Diaboli* sunt filii. Vides etiam hic verum esse quod dixit Aristoteles:

Ἐσθλὸν μὲν γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπὸς δὲ κακόν.

[Est simplex virtus, omnigenum vitium.]

Ἀδελφόν, vocat, ut et supra 2: 9, *τὸν πλησίον* [*proximum*], hominem quemvis, ex natura Evangelicae Legis; quanquam interdum ex vi materiae vox illa sumitur strictius, ita ut solos comprehendat Christianos.

11. *Ὅτι αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἀγγελία, quoniam hic est nuntius]* Vide supra 1: 5.

Ἦν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, quem audistis ab initio] Etiam sub Lege: etsi nunc et vox *fratris* latius pateat, et *diligendi* significatio sit intensior. Sed nihil mirum imperfecta praeludere perfectioribus. Videtis tamen Deo in summo pretio semper fuisse dilectionem.

Ἴνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ut diligamus alterutrum] Israelitae Israelitas olim, nunc quilibet quosvis, sicut et ante Legem fecit Abrahamus.

12. Οὐ καθὼς Κάιν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, non sicut Cain ex maligno erat] Defectus qui est in hoc sermone ita mihi videtur optime posse suppleri: Οὐκ ὡς ἐκ τοῦ πονηροῦ καθὼς Κάιν ἦν, Ne Diabolica simus indole, sicut Cain fuit.

Καὶ ἔφαξεν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, et occidit fratrem suum] Kal hic valet qui. In Glossario, σφάζω, iugulo, interimo, caedo, occido, neco. Et Graeci Scholiastae σφάζω aut σφάττω interpretantur φονεύω, κτείνω. Latinus hic occidit. Syrus ܡܪܝܩ, qua voce et Hebraei utuntur de quavis interfectione.

Καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν, et cuius rei causa occidit eum] Per hoc πύσμα [interrogatum] aditum sibi struit ad comparisonem inter Abelem et Christianos.

Ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια, quod opera ipsius maligna erant, fratris eius iusta] Acerbissima odia ex diversitate morum. Tales autem fuisse duos istos fratres Dei iudicio apparuit, qui Abelem litare voluit, Cainum non item. Vide quae ad istam historiam et ad locum Hebr. 11: 4 a nobis dicta. Τὰ τοῦ ἀδελφοῦ, nempe ἔργα, ex praecedenti:

13. Μὴ θαυμάζετε, ἀδελφοί μου] Syrus, Et ne miremini, pro Ne miremini igitur: nam igitur hic subaudiri debet: est enim illatio ex praecedenti exemplo.

Εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος, si odit vos mundus] Homines nempe Caino non dissimiles. Vide quae supra initio huius capituli, et ibi dicta.

14. Ἡμεῖς οἶδαμεν] Nos ex Christo didicimus, quod mundus non didicit.

Ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπήκαμε τοὺς ἀδελφούς, nos e morte esse translatos ad vitam, quia diligimus fratres] Eo nos ius habere ad vitam aeternam, quia fratres nostros diligimus, propter Deum scilicet, et ita ut actibus id ipsum testemur. Talibus enim Deus per Christum vitam illam aeternam de qua agitur promittit. Μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, eodem sensu quo hic habemus apud eandem hunc Scriptorem Evangelii 5: 24, ubi diximus iis verbis significari eos velut e civitate Mortis in civitatem Vitae transcribi. Iuri autem ad rem saepe datur nomen rei ipsius.

Ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν, μένει ἐν τῷ θανάτῳ, *qui non diligit fratrem, manet in morte*] *Manet in morte*, id est, in ea est conditio quae morti est obnoxia. *Impii dum vivunt sunt mortui*, dictum est Hebraeorum. Par figura cum praecedente. Nos ius habemus ad Vitam: in illos Mors ius habet. In Manuscripto τοὺς ἀδελφούς ὁ μὴ ἀγαπῶν [*qui fratres non diligit*].

15. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, *quicumque odit fratrem suam*] Sicut isti mundani homines nos non modo non diligunt, sed et oderunt.

Ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ, *homicida est*] Nam si

Quem quisque metuit, perissey expetit, multo magis quem odit. Christi autem Lege, quae internum hominem potissimum respicit, fecisse quisquam censetur quantum voluit. Quod enim de adulterio dixit Christus Matth. 5: 28, pari iure ad alia crimina aptandum est.

Καὶ οἶδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν, *et nostis, quemvis homicidam non habere vitam aeternam in se manentem*] *Vitam aeternam*, id est, ius ad vitam aeternam, *in se*, id est, apud se, *non habet*. Quod dicit apertum satis est. Nam si Moysis Lex in terrestri societate talem hominem ferre non potest, quanto minus eum Christus feret in coelesti civitate? Non de habitu sed de actu homicidii hic agi facile intelligitur ex Caini exemplo.

16. Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ] *Unde discimus; quantopere Deus non dilexerit.*

Ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε, *quod ille animam suam pro nobis posuit*] Ἐκεῖνος hic est Christus, ut supra 5. Subintelligendum hic autem est, hoc Christum fecisse Deo sic decernente nostri causa: quod expressum est Rom. 5: 8 et 8: 32. Vide et infra 4: 9 et in Evangelio 3: 16. Τιθεῖναι ψυχὴν apud hunc nostrum Scriptorem non est proprie *vitam deponere* (quanquam et hoc fecit Christus), sed *obiicere periculis*, ut diximus ad Ioh. 10: 11, 15, 17, 13: 37, 38, 15: 13.

Καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθεῖναι, *et nos debemus pro fratribus animas ponere*] Et hic deest igitur. Sensus est: *Debemus igitur et nos pericula quae-*
vis

ut adire, ut alios homines, fratres nostros in primâ origine, exitu aeterno eripiamus. Non debet nobis carior esse vita nostra quam Deo Filius suus fuit. Hoc praeceptum egregie implere Apostoli et eorum adiutores, et post eos tot Confessores ac Martyres.

17. "Ὁς δ' ἂν ἔχη τὸν βίον τοῦ κόσμου, qui habuerit victum mundi] Pergit et aliis rebus ostendere quousque se extendat fratrem sive proximum diligendi obligatio. Βίος apud Graecos saepe significat *ea unde vivitur*, ut in Proverbio:

Βίος βίου δεόμενος οὐκ ἔστιν βίος.

[*Vitalis non est vita, quae victu indiget.*]

Et sic Lucas usurpat 8: 14, 15: 12, 30, 21: 4. Additur vero hic τοῦ κόσμου, ut intelligamus de iis agi quae ad vitam pertinent non alterius sed huius seculi. Nam id modo αἰῶνος τούτου [*huius seculi*], ut 1 Tim. 6: 17, modo κόσμου voce significatur. Rabbini *למי טיב*. Syrus hic; *כפרה נפח*.

Καὶ θεωρή τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρεῖαν ἔχοντα, et videris fratrem suum necesse habere] Desici necessariis. Exempla vide Matth. 25: 35, Luc. 16: 20, Iac. 2: 15, ubi quæ hic est χρεῖαν ἔχων dicitur λιπόμενος τῆς ἐφημέρου τροφῆς καὶ τῶν ἐπιτηδίων τοῦ σώματος [indigens victu quotidiano et eis quae necessaria sunt corpori].

Καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ] Claudere misericordiam suam ab eo, id est, excludere eum ab effectu misericordiae. De voce σπλάγχνα vide Luc. 1: 78, 2 Cor. 6: 12, 7: 15, Phil. 1: 8, Col. 3: 12, Philem. 7, 12, 20. Claudere ab aliquo est aliquem excludere.

Πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ] Quomodo esset in eo dilectio quam Deus exigit? De voce μένει diximus iam aliquoties.

18. *Τεχνία μου, μὴ ἀγαπᾶμεν λόγῳ μᾶλλον ἢ γνώσει, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ, filioli mei, non amemus verbo, neque lingua, sed facto et veritate] Verbo amant qui praedicant a se diligi proximum, non autem vere diligit. Ei opponitur is qui diligit ἀληθείᾳ, id est, vere ac sincere. Lingua diligit qui egenti dat bono verba; facto autem, qui etiam eam lavat. Οἱ λόγῳ ἀγαπῶντες sic dicuntur quomodo aretalogi, qui de virtute loquuntur, nec eam ha-*

bent. Bonis verbis solari miserum non est malum; sed inane fit si copiam eum iuvandi habeas nec utaris, ut diximus ad Iac. 2: 15, 16. Debemus diligere et animo et factis. Refelluntur hic qui ad salutem sufficere putant bene vivendi desiderium. In Manuscripto est *ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ*.

19. *Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν, et hac re cognoscimus, nos ex veritate esse*] Magnum est illud monitum, *Γινώθι σεαυτὸν* [*nosce te ipsum*]. Multi sibi blandiuntur, et Christianos se putant cum non sint. Ideo diligenter nosmetipsos explorare debemus, 1 Cor. 11: 28. De se quisque, an desiderium tantum bene agendi habeat, an vero quale requiritur propositum, nulla re melius quam perpetua factorum serie cognoscet. Sicut *ex Deo esse* est habere Divinam indolem, ita *ex veritate esse*, id est, ex Evangelio, est congruere Evangelio. In Manuscripto *ἐν τούτῳ γινώσκόμεθα* [*hac re cognoscemus*].

Καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν] Id est, *fiducia in Deum tranquillabimus animos nostros*. Opponitur *πείθειν* ei quod sequitur *καταγινώσκειν* [*reprehendere*]. De hoc usu vocis *πείθειν* diximus ad Matth. 28: 14. Syrus *præp quietum reddemus*. Multa disputant Philosophi de animi tranquillitate: sed nulla est res quae verius tranquillet animum quam iusta persuasio de tanto Dei erga nos amore ut nobis vitam aeternam destinet.

20. *Ὅτι ἐὰν καταγινώσκη ἡμῶν ἡ καρδία, quod si reprehenderit nos animus*] Solet dici:

Illo nocens se damnat, quo peccat, dis.

Seneca Epistola XCVII, *Coarguit illos conscientia et ipsos sibi ostendit*: et Epistola CV, *Dat poenas quisquis expectat*. Cohærent hæc cum superioribus. Non frustra in illa tranquillitate animi magnum posui bonum: liquet id ex iis qui aliter se habent. Tormenta nunc ex metu sentiant, sensuri olim multo maiora.

Ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, quod maior est Deus animo nostro] Illud secundum ὅτι abest in Manuscripto, et bene: neque legit Latinus. Deus multo maiores poenas in promptu habet.

Καὶ γινώσκει πάντα, et novit omnia] Iuvenalis de Diis: *Notior est illis homo quam sibi.* —

Tha-

Thales interrogatus an quis male agens Deum latere posset, dixit, *Ne cogitans quidem*. Quicum convenit quod habemus Rom. 2: 16. Qui se damnat, hand dubium est quin a Deo damnationem exspectare debeat: agit enim quae aut scit aut putat esse non recta. Vide quae dicta ad Rom. 14: 23.

21. *Ἀγαπητοί, ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, carissimi, si animus noster non reprehenderit nos]* Si nullius mali facti aut consilii nobis simus conscii. Est enim *μετωνυμία* [transnominatio] effecti pro causa. Intellegenda autem haec verba de eo homine qui praecepta Christi bene novit, et ad ea se tanquam ad speculum explorat. Illud prius *ἡμῶν* abest in Manuscripto.

Παρόησιν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν] Fiduciam habemus in Deo positam. Confidimus nos ei esse carissimos.

22. *Καὶ ὃ ἐὰν αἰτῶμεν, et quicquid petierimus]* Nempe cum illis conditionibus de quibus diximus ad Matth. 18: 19 et Iac. 1: 5, 4: 3.

Λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ, accipimus ab eo] Ex promisso. Matth. 7: 7, 18: 19, 21: 22, Luc. 11: 9, Ioh. 14: 14, 15: 7, 16, 16: 23, 24, 26. Est autem hic praesens pro futuro, *λαμβάνομεν* pro *λήψομεν*. Sic et infra in re eadem 5: 15, *ἔχομεν* pro *ἔξομεν*.

Ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρετὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν] Illud posterius *καὶ* est *ἐξηγητικὸν* [explicativum]. Non mirum est Deum precibus nostris annuere, quia praecepta ipsius servamus sedulo, et sic facimus quod ipsi placet, Hebr. 13: 16. Solent qui boni sunt gratificari iis qui grata ipsis faciunt, Ioh. 8: 29. Idem sensus qui hoc loco est Ioh. 9: 31, ubi dicta vide.

23. *Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, et haec est praeceptio eius, ut credamus in nomine Filii eius Iesu Christi, et diligamus alterutrum]* *Καὶ αὕτη* hic valet *haec ergo*. Potuerat dicere *ἐντολὰς*, sed maluit unitatis numero uti, quia altera ex altera fluit. Et haec est egregia illa *ξύναψις* [connexio], quae si in animo sit et in factis, nihil ultra ad salutem aeternam requiritur, ut diximus ad locum Iac. 2 et Gal. 5: 6. Itaque est in his paucis verbis *ἢ ἢ τέλος λόγου*.

[*finis sermonis*], quod dicitur Eccl. 12: 13. Πιστεύειν τῷ ὀνόματι idem quod εἰς τὸ ὄνομα infra 5: 13, πιστὰ ἰσχυ, ut hic habet Syrus. Id vero est propter Christum, sive Christo auctore, Deo credere. Sic καὶ τῷ ὀνόματι Matth. 18: 5, Luc. 9: 48, 49 et alibi.

Καθὼς ἔδωκεν ἐντολὴν ἡμῖν, sicut dedit praeceptum nobis] Nempe Deus per Christum, Ioh. 12: 49, unde intelligimus in praecepto illo diligendi homines praeceptum diligendi Dei tacite comprehendendi. Facimus enim hoc propter Christum, Ioh. 13: 34, 35, 15: 12, ac proinde et propter Deum.

24. Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, et qui servat eius praecepta] Dei praecepta per Christum data.

Ἐν αὐτῷ μένει καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ, in illo manet et ipse in eo] Id est, Deus et ipse inter se amore sunt coniunctissimi. Vide supra 2: 6, 24, 3: 6.

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐν τοῦ πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκεν, et hac re scimus, eum manere in nobis, ex Spiritu quem nobis dedit] Certissimum hoc argumentum est, Deum esse in nobis, id est, nos amari a Deo, quod nobis dedit de Spiritu suo. Quo certe nihil maius in hac vita nobis dari poterat. Illud suo hic intelligitur, exprimitur autem infra 4: 13. Syrus autem et hic addidit, πνεῦ [Spiritui suo]. A tertia persona singulari hic transit in primam pluralem, quia suavior est sermo, cum et se alia Christianis adiungat.

C A P U T IV.

1. Ἀγαπήτω, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, carissimi, ne cuius credatis spiritui] Spiritum vocat Prophetiam, sive vere sive falso ita dictam, 1 Cor. 12: 10, infra 5: 6. Sicut sub Vetere Testamento fuere Prophetiae veri, fuere et falsi, sic et sub Novo, 2 Petr. 1: 20, 21, 2: 1.

Ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, sed probate spiritus] Pseudoprophetae sub Vetere Testamento quibus signis dignoscebantur. Primum, si abducerent homines a vero Deo, Deut. 13: 1, 2. Eaque res et aperta et facilis ad cuiusque Israelitae notionem pertinebat, Deut. 13: 8. In

No-

Novo Testamento addendam est, aut si homines abducant ab Iesu Christo. Et ea quoque cognitio facilis est, et cuivis Christiano patens. Itaque hoc δοκίμαζειν est singulorum, ut Rom. 12: 2, Eph. 5: 10, Phil. 1: 10, 1 Thessa. 5: 21. Altera disquisitio erat in Veteri Testamento ex eventu, an is praedictioni ad amussim conveniret. Et quia haec cognitio non erat adeo facilis, ideo sub Veteri Testamento pertinebat ad Synedrium; sub Novo vero ad conventus Episcoporum, advocatis iis qui donum habebant διακρίσεως πνευμάτων [*discretionis spirituum*], ut diximus ad dictum locum 1 Cor. 12: 10 et 14: 29. Hic vero de priori ista diiudicatione omnibus exposita agitur, daturque eadem plane regula quae 1 Cor. 12: 3, ubi dicta vide.

Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν] *An vere sint ex Deo, ut dicunt.* Nam quidam eorum aut Dæboli instinctu aut privata audacia vaticinantur, Deut. 18: 22, Ezech. 13: 2, 22: 28.

Ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξηλεύθασιν εἰς τὸν κόσμον, quoniam multi Pseudoprophetae exierunt in mundum.] Id est, publice se ostenderunt. Ἐξέρχεσθαι εἰς τὸν κόσμον idem est quod ἔρχεσθαι εἰς τὸν κόσμον, de qua locutione diximus Ioh. 1: 9 et alibi.

2. Ἐν τούτῳ γινώσκεται τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, *has res cognoscitur Spiritus Dei*] Dicit daturum se notam quae Pseudopropheta, etiamsi stupenda quaedam ex praedictis faciat, aut alia hominibus incognita praedicit, non habere poterit.

Πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, *omnis spiritus qui Iesum, qui in carne venit, Christum agnoscit, ex Deo est*] Nempe si et eventus praedictis respondeat. Qui Iesum pro Christo agnoscit in ipsa Prophetia, et Christi nomine προφητεύει [*vaticinatur*], is etiam Deum verum retinet, ad quem Christus nos ducit. Iesum agnoscere Christum est agnoscere Iesum Nazarenum esse illum promissum Messiam. Vide supra 2: 22 et infra 5: 1. Illud ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, per translationem Iohanni non infrequentem, ad illud Ἰησοῦν referri debet. Voluit autem Apostolus hic nomini Iesu addere hunc titulum, qui venit in carne, quasi diceret, eum dico Iesum qui non cum regia pompa et exercitibus venit;

sed in statu humili, abiecto, multisque malis ac postremum cruci obnoxio. Nam haec *carnis* nomine solent significari apud Hebraeos, qui dicunt **בשר** [*carnem*] vel **בשר ודם** [*carnem et sanguinem*] ubi sortem caducam et fragilem volant intelligi; sed et apud Scriptores nostros, ut Hebr. 2: 14, 5: 7, 1 Tim. 3: 16, 2 Cor. 4: 11, Gal. 4: 13, in *carne venisse* idem quod *venisse cum carne*. Sic particula *ἐν* sumitur saepe apud Hebraeos et infra 5: 6, Rom. 15: 32, 1 Cor. 4: 21 et alibi. Non frustra autem hoc addidit Apostolus, quia multi ne Iesum haberent pro Messia promisso adducebantur sorte eius contemptui exposita; quod et Christus ipse praedixerat, Matth. 11: 6, 26: 31. Hoc est quod Iudaeos et olim retinuit quo minus Iesum pro Messia agnoscerent, et adhuc retinet. Pari de causa Apostolus Paulus, cum dixisset a se *Christum praedicari*, addidit *crucifixum*, addiditque praeterea *Iudasis σκάνδαλον* [*offendiculum*]. Nam multi erant inimici crucis Christi, Phil. 3: 18, sive Christi ob *crucem*. Magni est animi non tantum ea cruce non offendi, sed et honori ducere vocari ad eius participationem, Act. 5: 41, Phil. 1: 29.

3. *Καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, et omnis spiritus qui Iesum, qui in carne venit, Christum non agnoscit, ex Deo non est, et hic est Antichristi*] Prophetia eius qui in ipsa Prophetia *Iesum pro Christo non agnoscit*, quia eam non adfert in nomine Iesu, non est *θεόπνευστος* [*divinitus inspirata*]. Imo contra talis Prophetia viam struit magno isti et eximio Antichristo. In illo *ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα* causa est cur illi impostores negent Iesum Nazarenum esse Christum. Et recte huius loci sensum expressit huius Apostoli discipulus Polycarpus in Epistola ad Philippenses his verbis: *Πᾶς γὰρ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχριστός ἐστι· καὶ ὃς ἂν μὴ ὁμολογήσῃ τὸ μαρτύριον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ* [*Quisquis non confitetur venisse Iesum Christum et quidem in carne, Antichristus est: et quisquis non confitetur testimonium crucis, ex Diabolo est*]. Ubi pari loco ponantur *caro* et *crux*, quia *crux* est complementum *carnis*, id est, status humilis Christi. Videtur autem in illo Polycarpi loco errore quo-

quodam exscribentium, aut odio Marcionis, scriptum ἡγηλωθέναι pro ἡγηλωτότα, cum apertum sit, Polycarpum haec verba Iohannis in memoria habuisse cum id scriberet. Est autem ἡγηλωτότα aliquanto clarius quam si dicas ἡγηλωθέναι, quanquam et hoc in illum sensum accipi potest. Nam *qui Iesum agnoscit pro Christo*, is agnoscit Messiam non cum pompa Regia *venisse*, sed *in carne*. Atque ita si accipiamus Ἰησοῦν, erit non necessario sed ἐξηγητικῶς [*explicative*] additum, ut intelligatur eum *Christum qui in carne venit* non alium esse ab Iesu Nazareno. Pari de causa dubitari potest an non scripserit Polycarpus ἀντιχρίστου ἐστὶ, sicut Iohannes τοῦτό ἐστι τοῦ ἀντιχρίστου. Est *Antichristi*, id est, Antichristo servit, *est de Antichristi spiritu*, ut citat hunc Iohannis locum Cyprianus. In Manuscripto tantum hic est, ὁ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν, ἐν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν. Quod autem Socrates dicit, Hist. Eccles. VII. 32, ab initio hic scriptum fuisse, πᾶν πνεῦμα ὃ λέει τὸν Ἰησοῦν [*omnia spiritus, qui Iesum solvit*], sed a Nestorianis id sublatum; id quanquam verum non arbitror, agnosco tamen istam lectionem esse veterem, non ex Latino tantum Interprete, sed et ex Irenaeo III. 18. Sed arbitror non ita primitus scriptum ab Iohanne, sed mutatum ut congrueret in Gnosticorum illos qui alium dicebant esse *Iesum*, alium *Christum*, alium *Μονογενῆ* [*unigenitum*]. Vide Irenaeum dicto loco, et nostra in Anteloquio ad Euangelium Iohannis. Iohannes ut hic, ita alibi solet contraria contrariis opponere, verbis prope iisdem, ut in Euangelio 3: 36, 5: 10, hic supra 2: 4.

Ὁ ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται, *quem audistis venturum*] Quem spiritum aliquando venturum Christus praedixerat. Hoc enim est spiritus illorum Pseudoprophetarum de quibus agitur Matth. 24: 2, 24. Ἐρχεται est sono praesens, sensu futurum, et refertur ad tempus illud cum hoc praedixit Christus. Sic et supra 2: 18.

Καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἔστιν ἡδὴ, *et nunc iam in mundo est*] In variis locis iam ostendunt se tales Pseudoprophetae, qui Messiam dicunt venturum cum potentia huius mundi.

4. Ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε, *τεκνία, vos ex Deo estis*,
M 5 fi-

filii] Laudibus eos ad constantiam excitat. *Vos ex Deo estis*, id est, Divina non humana sapitis: ideoque crux vos non offendit. Vide supra 2: 4, 16, 3: 9.

Καὶ νενικήκατε αὐτούς, et vicistis eos] Multos iam tales Pseudoprophetas spreveritis. Sic supra 2: 14, *νενικήκατε τὸν πονηρὸν [vicistis malignum]*. Illud αὐτούς non ad nomen aliquod sed ad rem nomine significatam refertur.

Ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ, quoniam maior est, qui in vobis est, quam qui in mundo] Christus qui per unguentum, id est, Spiritum suum, in vobis habitat (supra 2: 20) potentior est Diabolo, qui in mundo dominatur, Ioh. 12: 31, 14: 30, 16: 11, 2 Cor. 4: 4, Eph. 6: 12.

5. *Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσὶ, ipsi de mundo sunt*] Affectus habent quales habet Mundus, id est, pars longe maxima humani generis. Amant splendorem huius vitae, opulentiam et voluptates, supra 2: 16. *Ἐκ τοῦ κόσμου εἶναι* significat *pari esse ingenio*, ut apparet ibidem 2: 16.

Διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, ideo de mundo loquuntur] Id est, τὰ ἐκ τοῦ κόσμου [*ea, quae de mundo sunt*] docent, et praedicunt Mundi affectibus congruentia.

Καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει, et mundus eos audit*] *Eos sectatur, eis morem gerit*. Solet ἀκούειν dici de discipulis, ut apud Laërtium aliquoties.

6. *Ὁ γινώσκων τὸν Θεόν, ἀκούει ἡμῶν, qui Deum novit, audit nos*] *Nos sectatur, nobis se dat docendum. Qui Deum novit*, id est, qui sicut oportet considerat Deum esse aeternum, neque eam iudicia sua huius seculi ambitu metiri.

Ὅς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, qui non est ex Deo] Eodem recidit *Deum nosse* eo quo iam diximus sensu, et *ex Deo esse*. Intellectio et affectus mutuo se subsequuntur, sed per gradus quosdam.

Ὁν ἀκούει ἡμῶν, non audit nos] Talis qui est alios quaerit Doctores et Prophetas.

Ἐκ τούτου γινώσκουμεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης, ex hoc noscimus spiritum veritatis, et spiritum deceptionis] *Spiritus veritatis*, id est, *verax. Spiritus deceptionis*, id est, *spiritus deceptor. Πλάνη, deceptio*, ut Eph. 4: 14, 2 Thess. 2: 11. Pro ἐκ τούτου
in

in Manuscripto est ἐκ τούτου, ut supra 2. Γινώσκουμεν di-
gnoscimus, internoscimus, simplex pro composito, ut su-
pra 2. Illud autem ἐκ τούτου refero ad effectum illum
circa aeterna et circa mundum.

7. Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, carissimi, diligamus
nos invicem] Hic redit ad id quod iam ante dixerat,
Ἀλλήλους hic non minus quam supra 3: 23, ad omnes
traho, propter argumentum quod iam adferet de amore
Dei erga homines universum spectatos.

Ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ] Ipsa hoc dictat ratio,
ex Deo esse, id est, Deo maxime placere, bonitatem.
Nam Dei nomine quivis optimum quid intelligit. Ex hoc
principio dixit Cicero in Somnio, nihil esse illi principi
Deo, quod quidem in terris fiat, acceptius quam consilia
coetusque hominum iure sociatos.

Καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννητος, et omnis
qui diligit, ex Deo natus est] Id est, Dei est Filius :
γεγέννητος enim hic in sensu permansionis sumendum est.
Homines semel gignunt hominem, Deus perpetuo, nisi
homo sibimet obstet. Vide supra 3: 9. In Manuscripto,
πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν [omnis qui diligit Deum].

Καὶ γινώσκει τὸν Θεόν, et cognoscit Deum] Id est, os-
tendit se Deum nosse, sicut oportet: quomodo γινώσκεις
sumpsimus et supra 3: 6.

8. Ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, qui non diligit,
non novit Deum] Non ostendit se Deum ita nosse.

Ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν, quoniam Deus dilectio est] Id
est, plenus est dilectione. Tale illud :

Tu quantus quantus nil nisi sapientia es.

9. Ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι
τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον,
ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ, in hoc apparuit dilectio Dei in
nos, quod Filium suum unigenam misit Deus in mun-
dum, ut per eum vivamus] Nempe omnes qui ei obse-
quimur. Est enim sententia eadem quae in Evangelio Io-
hannis 3: 16. Ἐν ἡμῖν pro eis ἡμᾶς, frequenti locutione.
Cum autem hic nominat dilectionem, non quamvis intel-
ligit, sed illam admirabilem erga ingratos, nihil tale
meritos, nihil tale cogitantes. Et quorsum? Ut viva-
mus, nempe in aeternum. Hac de causa misit Filium

et

et quidem *unigenitum*, sive *sibi delectissimum* (vide de hac voce quae ad Ioh. 1: 14) *in mundum* adeo corruptum, ut illi non nisi maxima mala inde advenire possent.

10. *Ἐν τούτῳ ἔστιν ἡ ἀγάπη*] Quod generalius dixerat, id specialius explicat. *In hoc*, inquit, *est*, id est apparet, *admirabilis illa dilectio*.

Οὐχ ὅτι ἡμῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, quod nos non dileximus Deum] *Οὐχ ὅτι* pro *ὅτι οὐχ*. Est quidem et quidam amor Dei erga Dei amatores, et quidem maior quam nullus ante; sed maxime admirabilis est amor erga infestos. Hoc ipsum docet Paulus Rom. 5: 6, 8, Tit. 3: 4.

Ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, sed quod ipse dilexit nos] Ultra ac prior: quod additur infra 19. In Manuscripto pro *αὐτὸς* est *ἐκεῖνος* [ille].

Καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμόν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris] Ut exstingeret in nobis peccatum. Vide supra 2: 2.

11. *Ἀγαπητοὶ, εἰ οὕτως ὁ Θεὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς*, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν, carissimi, si sic Deus dilexit nos, et nos debemus alterutrum diligere] Homines quovis, ut supra 7. *Οὕτως*, id est, *nullo hominum discrimine*.

12. *Θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται*, Deum nemo vidit unquam] In hac vita scilicet, quomodo explicat Augustinus Epist. CXI et CXII. Et sumendum est praeteritum pro quovis tempore, more Hebraeo. Confer Ioh. 1: 18 et infra 20. Nemo ergo eo modo Deo frui potest. Sed possumus Deum amando. Amor enim *ἔνωσις* [unio]. Quod hic dicitur Deus *inaccessibilis*, idem dicit Xenophanes:

*Οὐκ ἔστιν πελάσασθ' οὐδ' ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτὸν
Ἡμετέροις, ἢ χερσὶ λαβεῖν, ἥπερ τε μέγιστη
Πειθοῦς ἀνθρώποισιν ἀμαξίτος εἰς φρένα πίπτει.*

[Res ad eas non est accedere, sed neque nostris
Usurpare oculis manibusve prehendere fas est,
Ducit ad humanas via quas certissima mentes.]

Citatur et hoc ut ex Sibyllinis:

*Τίς γὰρ σὰρξ δύνατος τὸν ἐπουράνιον καὶ ἀληθῆ
Ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν Θεὸν ἄμβροτον, ὃς πόλον οἰκεῖ;
Ἀλλ' οὐδ' ἀκτίων κατεναντίον ἡέλιου
Ἀνθρώποι εἶναι δυνατὸν, θνητοὶ γεγαῶτες.*

[Cor-

[*Corporeis oculis etenim quis cernere verum
Aeternumque Deum possit, coalumque colentem?
Cum neque splendentis radiantia lumina solis
Sustineant homines mortales cernere contra.*]

*Ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, si dili-
gamus nos invicem, Deus in nobis manet*] Iungit se a-
manti, supra 3: 24.

*Καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τελελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν, et dilectio
eius in nobis perfecta est*] *Is perfecte Deum amat*, supra
2: 5. Accommodat enim se Dei voluntati, ut ibi diximus;
adde et Deum imitatur: quae duo in amore maxima.

13. *Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς
ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν*] Est idem
sensus qui supra 3: 24, nisi quod hic additur *ὅτι ἐν
αὐτῷ μένομεν*, quod sic explicandum est: *Inde cognosci-
mus, quemadmodum nos in Deo sumus, ita et Deum in
nobis esse. Nos in Deo sumus per obedientiam, Deus
in nobis per operationem. Deus cum Spiritum suum
nobis dat*, dicere potest, Plus dare non potui, nempe
in hac vita.

14. *Καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα καὶ μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ πατὴρ
ἀπέσταλκε τὸν υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου, et nos vidimus et
testificamur, Patrem misisse Filium Servatorem mundi*] Hoc vult: Quod dixi, missum a Deo Filium ad liberandos
homines, de eo dubitare nemo debet. Sumus enim nos
complures eius rei testes oculati. Vidimus Iesum mor-
tuum, vidimus et resuscitatum. Dixerat autem se mori-
turum ad redimendum genus humanum, Matth. 20: 28,
26: 28. Neque Iesum Deus a mortuis excitasset, si is
Iesus decipere voluisset humanum genus. *Ἀπέσταλκε σω-
τῆρα* id est, *misit ut esset Servator*. Sic *ἐλήλυθας δι-
δάσκαλος*, Ioh. 3: 2, id est, *venisti ut doctor esses*.
Sic modo *ἀπέστειλεν ἱλασμόν* valet *εἰς τὸ εἶναι ἱλασμόν* [*ut
esset propitiatio*]. De nomine σωτῆρος vide Luc. 2: 11,
Ioh. 4: 42, Act. 5: 31, 13: 23. Magna est salus, eripi
exitio et perduci ad vitam aeternam. *Mundi* autem fit
mentio, quia Christus neminem excludit. Vide supra
2: 2, Ioh. 3: 16, 4: 42.

15. *Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ*] Qui non verbis tantum sed et factis *profitebitur Iesum*
es-

esse Filium Dei; id est, nobis in exemplar propositum. Quem enim potius imitemur quam *Dei Filium*?

‘Ο Θεός ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ, *Deus in eo manet, et ipse in Deo*] Id est, sicut ipse Deo adunatur, ita vicissim Deus ipsi. Supra 12.

16. Καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει ὁ Θεός ἐν ἡμῖν, *et nos cognovimus, et credidimus dilectioni, quam habet Deus in nobis*] Quod nos de Dei in nos amore amore docemus alios, id ipsi cognovimus, id est, didicimus, nempe a Christo, Ioh. 3: 16, et credidimus: quod ostendimus satis, tot mala propter istam fidem ferendo. In Manuscripto pro πεπιστεύκαμεν est πιστόμεν [*credimus*].

‘Ο Θεός ἀγάπη ἐστὶ, *Deus est dilectio*] Supra 8. Amat Iohannes quae valde vult haerere auditorum animis, non semel sed saepius dicere.

Καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεός ἐν αὐτῷ, *et qui manet in dilectione, in Deo manet, et Deus in eo*] Supra 3: 24 et hic 12.

17. Ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ’ ἡμῶν, *in hoc perfecta est dilectio nobiscum*] Id est: Hic est summus gradus dilectionis Dei erga nos, si qualis in hoc mundo Christus fuit, id est, mundi odii et propterea plurimis filialis expositus, *tales et nos simus*. Debet enim ἐν τούτῳ, ut plures iam monuere, connecti cum illo ὅτι καθὼς etc., ὡς cum Ἰσα. Parem enim locutionem habuimus post ἐν τούτῳ supra 3: 24, hic 9: 10. Sed quod alii de amore nostro erga Deum intelligunt, nos intelligere malimus de amore Dei erga nos, quia odio mundi et cruciatus subsequentes testimonium sunt summi in nos Divini amoris, ut nos Petrus docet, 1 Epist. 2: 19 et 4: 16. Vide et Matth. 5: 12. Et videtur hunc sensum poscere illud μεθ’ ἡμῶν. Est enim similis locutio 2 Cor. 13: 13.

Ἰνα παρρησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως] Ideo hoc Deus sic disponit, *ut cum bona fiducia appareamus in die iudicii*, quo sensu παρρησίαν habuimus et supra 2: 28. Debent autem haec verba accipi per traiectionem anticipata, cum genuinum locum obtentura fuissent in fine litterae periedi. Nam constans perpessio malorum ad exemplum Christi efficit, ut a Christo optima exspectemus, quip-

quippe ipsi similes. Magna eius rei merces, Matth. 5: 12, 1 Petr. 1: 7, Rom. 8: 17. Facta est autem haec traiection, quod ea quae de timoris expulsionem subiicere voluit melius cum verbis illis, quae ostendant nos Christo esse similes, cohaereant.

Ὅτι παθὼς ἐκεῖνός ἐστι καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ; quod sicus ille est, et nos sumus in hoc mundo] Sensus idem qui Ioh. 15: 18, 19. Ἐκεῖνος hic iterum est Christus, ut 3: 5.

18. Φόβος οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον, metus non est in dilectione: sed perfecta dilectio pellit metum] Apostolus, sicut in omni hac Epistola alternis loquitur de mansionem Dei in nobis, et de nostra in Deo, ita etiam a dilectione quae in Deo est transiit ad eam quae est in nobis, ut hic: atque ubi perfectus est amor, ibi expelli, sive ibi ultra non esse metum, periculorum scilicet et malorum. Est hoc proverbium verum etiam in vulgari amore, in quo esse τόλμαν ἀνδρός [audaciam viri] dixit Alexis, ἀφ᾽ αὐτοῦ βία [vim insuperabilem] Sophocles. De eodem Aristarchus:

— Τὸν ἀσθενῆ σθένει

Τίθῃσι.

[— Robur addit infirmis.]

Euripides eundem

— Τόλμης καὶ θράσους διδάσκαλον

[— Nil timentis auctorem audaciae]

vocat. At quanta eius amoris vis sit qua in Deum et proximum Dei causa accendimur, ostendit tot Martyrum fortitudo in spernendo metu paupertatis, mortis, tormentorum. Ita ut nos hunc locum accepit Tertullianus Scorpiace: *Quam dilectionem perfectam adfirmat, nisi fugatricem timoris, et animatricem confessionis?*

Ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει, nam metus poenam habet] Torsit Interpretes haec vox. Sed non dubito quin scriptum fuerit κόλουσιν, mutaverint autem quibus vox erat minus nota. Significat autem mutilationem. Glossae, Κολούω, ἀτελῆ ποιῶ [mutilum reddo]. Metus amorem mutilat atque infringit, aut prohibet ne se exserat.

Ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, et qui metuit, non est perfectus in dilectione] Poscit vocula δὲ, in

in connexione duarum propositionum ad confirmandum id quod dictum est posita, ut vox quae praecessit repetatur, sicut fit apud Arabem. Is enim recte legit, ὁ δὲ κολουόμενος οὐ τετελείσεται ἐν τῇ ἀγάπῃ, qui mutilatur (aut impeditur) in dilectione, is in ea perfectus non est. Perfectio enim ex operatione noscitur. Est hic Syllogismus non ex Dialecticorum regulis, sed ex populari usu positus: in quo primum ponitur id quod probandum est, quod συμπέρασμα [conclusionem] dicimus; deinde ἡ ἐλάττω πρότασις [propositio minor], inde vero ἡ μέζων [maior], quod apud Oratores frequentissimum.

19. Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, nos diligamus eum] In Manuscripto ἡμεῖς οὖν [nos ergo], quomodo in suis Codicibus habuerunt et Syrus et Latinus. Potest ἀγαπῶμεν esse aut Indicativi aut Subiunctivi modi; sed cum ἀγαπᾷ mox 21 sequatur in Subiunctivo, puto Latinum Interpretem recte vertisse *diligamus*. Bene hoc cohaeret cum superioribus. Nam iam per dilectionem in homines nos ad diligendum Deum perduxerat. *Diligamus*, nempe *expulso timore* malorum huius seculi. Et αὐτόν recte explicat *Deum*, ut et Syrus.

Ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς, quoniam ipse prior dilexit nos] Repetit quod dixerat supra 10 addito πρῶτος. In Manuscripto, ὅτι Θεὸς [quoniam Deus], et infra ἔχομεν ἀπὸ Θεοῦ [habemus a Deo].

20. Ἐάν τις εἴπῃ· Ὅτι ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύξης ἐστίν, si quis dixerit, diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est] Rursus ostendit connexionem Dilectionis utriusque. Dici solet, *Qui diligit me, diligit canem meum*. Quanto magis dicendum est, *Qui diligit Deum, diligit et hominem Dei opus pulcherrimum?*

Ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὃν ἑώρακε, τὸν Θεόν, ὃν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν, qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere] Philo ad Decalogum: Ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸν ἀόρατον ὑπὸ τῶν εἰς τοὺς ἐμφανεῖς καὶ ἑγγὺς ὄντας ἀσβεβούντων [Fieri nequit, ut in eum pii sint, qui videri non potest, qui quos et vident et prope se habent in hos sunt impij]. Solet dici,

— Ignoti nulla cupido.

At

At notitia maxime per oculos. Ipse adspectus ad amandum excitat: et miratur illum Poeta,

Qui nunquam visae flagravit amore puellae.

21. *Καὶ ταύτην ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, et hoc praeceptum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum*] Alterum argumentum cur amare proximum debeamus, quia *Deus id praecipit*. Amantis est velle ea quae vult is qui amatur. *Omnis qui Deum amat*, id est, qui a Deo pro amante ipsius haberi vult.

CAPUT V.

1. *Πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, omnis qui credit Iesum esse Christum, ex Deo natus est*] Venit propius ad specialem illam dilectionem quam Christianis Christiani debent. Est hic quoque ἡ ἐλάττωον πρότασις [*propositio minor*] posita priore loco, ἡ μελλῶον [*maior*] posteriore. Illatio subticetur, quia ex illis positis facile a quovis intelligitur. *Qui credit Iesum esse Christum*, id est, credere se ostendit, id profitendo, sperando res ab ipso promissas, et sub ea spe praecepta eius sequendo. Idem est hic sensus, sed verbis aliis, qui supra 4: 15. *Ἐκ Θεοῦ γεγέννηται*, id est, *Dei Filius*, ut diximus supra 3: 9, 4: 7. Hoc dictum eo minus probare hic opus habuit, quia eundem sensum et eius probationes iam supra habuimus, praecipue initio Epistolae, et 4: 14 et seqq.

Καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ, et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo] Hoc probationis non indiget, quia sensu communi patet. Graecorum dictum est, *Πατρὶ φίλτατον τέκνον* [*Patri amicissimus filius*].

2. *Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὅταν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν, in hoc cognoscimus, nos diligere natos Dei, cum Deum diligamus, et mandata eius faciamus*] Multum laborant Interpretes ut haec verba cum prioribus et sequentibus connectant. Facilis fit connexio si traiectio fiat, qualem

ego libenter facerem si librum aliquem veterem haberem auctorem, Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, ὅταν ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν, *Dei nos amantes esse patet, si amemus summe Christianos, ut Dei Filios, et id faciamus quia Deus id praecipit.* De locutione ἐν τούτῳ vide supra 4: 6. De sensu vide supra 3: 10, 18, 24, 4: 7, 8. Ἐντολὴ modo singulari dicitur, ut supra 2: 7, 8, 3: 23, modo plurali, ut supra 2: 3, 4, 3: 22, 24, sensu eodem, quia idem praeceptum saepius repetitum est.

3. Αὕτη γάρ ἐστι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν, *haec est enim Dei dilectio, praecepta eius servare*] Ἰνα hic est εἰδικόν [*speciale*]; et in ἀγάπης voce est μετωνυμία [*transnominatio*]; significatur enim ostensio eius dilectionis qua in Deum ferimur. Vide Exod. 20: 6, Dent. 5: 10, ubi ἡ ἐξηγητικὴν [*explicativum*].

Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσὶν] Καὶ pro relativo, quasi diceret, *quae praecepta eius gravia non sunt*, nempe propter opem Divinam.

Nil desperandum Christo duce et auspice Christo.

Considera quae diximus Matth. 11: 30, et quae iam sequuntur.

4. Ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον, *quoniam omne; quod natum est ex Deo, vincit mundum*] Certamen quidem nobis est cum mundo, id est, cum illecebris, malis exemplis, periculis et malis e mundo ingruentibus; sed qui verbum Dei et promissa eius aeterna sibi habet insita paratam habet de mundo victoriam. Vide supra 3: 9, 4: 4, 1 Cor. 15: 57.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν, *et haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra*] Νικήσασα est ἀόριστος [*tempus indefinitum*] pro omni tempore, quomodo accepere Syrus et Latinus. Et μετωνυμία [*transnominatio*] est in voce νίκη, effecti pro efficiente. Causa victoriae est verbum sed fide concoctum atque digestum. Vide Hebr. 4: 2. Intellige autem fidem non qualemcunque, sed efficacem, ut supra initio huius capitis.

5. Τίς ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, *quis est qui vincit mundum nisi qui credit Iesum esse Filium Dei*] Interrogatio vehementer

ter affirmans, qualis supra 2: 22. Idem est credere *Iesum esse Christum* quod *esse Filium Dei*, nempe modo eminentissimo. Vide quae diximus ad Matth. 14: 33, 26: 63, Luc. 22: 67.

6. Οὗτός ἐστιν ὁ ἔλθων δι' ὕδατος καὶ αἵματος Ἰησοῦς, ὁ Χριστός, *hic est qui venit per aquam et sanguinem, Iesus Christus*] *Venit*, id est, apparuit id quod erat, Dei Filius. *Per aquam et sanguinem*, id est, per vitam purissimam, quae per aquam significari solet, ut Ezech. 36: 25, sive per lotionem, quod aquae est opus, ut Esai. 1: 16, Ier. 4: 14, qua de re plura diximus ad Ioh. 3: 5. Et in signum huius puritatis baptizavit eum Iohannes Baptista Ioh. 1: 28. Vide et Eph. 5: 27, Tit. 3: 5, Hebr. 10: 22. Quare cum in omni actu sanctissimus fuerit, non est quod de veritate eius quod dixit *se Christum* sive *Dei Filium* quicquam dubitetur. Deinde apparuit Dei Filius eo quod in testimonium eius professionis quae *se Christum* sive *Dei Filium* dixit, mortem cruentam non recusavit, Ioh. 18: 37, 1 Tim. 6: 13. Vide Tertullianum De Baptismo, ubi quod hic de Christo dicitur, etiam Christianis applicat. Bene autem haec duo coniunxit Iohannes, quia etiam in Veteri Lege sacrificaturi prius se abluebant: unde et proverbium Hebraicum, *Sine aqua non esse sacrificium*. Item, *Legem incipere per aquam, et finire per aquam*. In Manuscripto hic est δι' ὕδατος καὶ αἵματος καὶ πνεύματος [*per aquam et sanguinem et spiritum*].

Οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι, *non aqua solum, sed aqua et sanguine*] Quidam quod in vita professi sunt id mortis metu deserunt: at noster Doctor in vita et in morte sibi constans fuit. Ostendit ingens ad faciendam fidem esse momentum in ipsa Christi morte et quidem tali. In Manuscripto est ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ πνεύματι [*sed aqua et spiritu*].

Καὶ τὸ πνεῦμα ἐστὶ τὸ μαρτυροῦν, *et spiritus est, qui testificatur*] Praeterea testimonium ei fide dignissimum reddidit ipse Dei Spiritus, id est, per μετωνομίαν [*trans-nominationem*] admiranda eius opera a virtute Divina manifeste procedentia. Dedit enim hunc honorem concessurus ei non fuerat, si falso se *Filium Dei* dixisset, id

est, si blasphemus fuisset, Ioh. 10: 36. Hoc testimonio, ut invicto, saepe utitur Christus ipse, ut Ioh. 5: 32, 36, 10: 25. Adde Act. 2: 22.

Ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, *quoniam Spiritus est veritas*] Tam Syrus quam Arabs legerunt ἀλήθεια sine articulo; quod rectius. Nam ἀλήθεια ponitur pro ἀληθής, quomodo ἀγάπη supra 4: 8; ἀληθής vero pro eo quod *fidem meretur*, quomodo eam vocem sumi diximus Ioh. 5: 31, 8: 13. Dicit non frustra se adferre supra alia illud ex operibus Divinis testimonium, cum id citra ullam controversiam sit fide dignissimum.

7, 8. Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατήρ, καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα, *quoniam tres sunt qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus; et hi tres in unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis*] Quae plurima Viri eruditi hoc de loco disseruere hic non repetam. Tantum dicam Manuscriptum illam antiquissimum cuius auctoritate plurimum utor, non aliud hic habere quam, Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα [*Quoniam tres sunt qui testimonium dant, spiritus, aqua et sanguis*], non adiecto illo quod et Syrus et Arabs legere, καὶ οἱ τρεῖς ἓν εἰσι [*et hi tres unum sunt*]. Ego hanc quam ex Manuscripto posui lectionem, et quae a multis aliis confirmatur libris veteribus, veram puto. Neque vero Arianis ablatas voces quasdam, sed potius additas, unde colligerent, *Patrem et Filium et Spiritum Sanctum non esse unum nisi consensu, quomodo spiritus, aqua et sanguis in unum testimonium consentiunt*. Quod cum viderent Catholici, abstulisse quidem eos illud quod de Patre, Filio et Spiritu Sancto insertum fuerat, sed reliquisse illud *tres unum esse*, quia id ita positum ipsis nocere non poterat. Alios vero, relicto illo loco de Patre, Filio et Spiritu Sancto ibi quidem posuisse *unum sunt*; de spiritu vero, aqua et sanguine, *in unum sunt*, ut alius modus unitatis significaretur. Iohannes hic causam reddit cur locutus fuerit non de Spiritu tantum, cuius praecipua in hoc negotio est auc-

to-

toritas, verum etiam de *aqua et sanguine*; quia in illis etiam non exigua est testimonii fides, et ternarius numerus in testibus est perfectissimus. *Μαρτυροῦντες* Hebraeo more pro *μάρτυρες* [*testes*]. Solet autem vox *testis* etiam de rebus inanimis dici, ut Gen. 31: 48, 51.

9. *Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, si testimonium hominum accipimus*] Nempe ex Lege Deut. 17: 6, 19: 15, quo loco utitur et Christus Matth. 18: 16, et Paulus 2 Cor. 13: 1, et Scriptor ad Hebr. 10: 28. *Λαμβάνειν* est *testimonium iudicio suo approbare*, ut Ioh. 3: 11, 32, 33.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μέζων ἐστὶ, testimonium Dei maius est] Dei enim testimonium multis hominum testimoniis praeponderat.

Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, iam vero hoc est testimonium Dei quod testificatus est de Filio suo] *Ὅτι* hic valet iam vero. Nam generale dictum huic speciali causae applicat. Ille *Spiritus*, id est, illa opera, sunt *maximum testimonium* quo *Deus ostendit Iesum esse Filium suum*, Ioh. 5: 36, 10: 25, 38, 14: 11, 15: 24. In Manuscripto *ὅτι μεμαρτύρηκε*.

10. *Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ, qui credit in Filium Dei, habet testimonium in se*] In Manuscripto *τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοῦ* [*testimonium Dei*]. *Qui fiduciam suam in Iesum ut Dei Filium reponit, is recepit Dei testimonium. In se habet* dixit pro *recipit*, quia qui recipit aliquid is id *in se*, id est *secum, habet*. *Ἐν* enim pro *ὄν* poni solet, ut Matth. 6: 29, 16: 27, 26: 31, 2 Tim. 1: 13.

Ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ, qui non credit Deo] Latinus legit *τῷ υἱῷ* [*Filio*], quod rectius. Solet enim Iohannes affirmanti sententiae addere negantem rei contrariae.

Ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν] Nempe *Deum*, de quo sermo praecedat. *Eum facit mendacem*, id est, ita agit quasi Deus mendax esset. Vide supra 1: 10. *Πεποίηκεν* praeteritum pro quovis tempore, more Hebraeo: sic et *πενίστευκεν* in verbis sequentibus.

Ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, quia non credidit testimonio, quod

quod testificatus est Deus de Filio suo] Manuscriptus *ὅτι οὐκ ἐπίγευσεν*. Illud Θεός est pro αὐτός [*ipse*], Nomen pro Pronomine, more Hebraeo. Sensus est: *Quia fidem non adhibet ei testimonio, quo ille declaravit, quis esset eximius suus Filius. Μαρτυρίαν μαρτυρεῖν ut servitutem servire, mortem mori; quae locutio frequens Hebraeis, Graecis et Latinis.*

11. *Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός· καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν, et hoc est testimonium, vitam aeternam dedisse nobis Deum: et haec vita in Filio eius est*] 'Εν pro per, et ἐστὶ pro contingit. Hoc vult: Isti pronuntiato, *Iesum esse Christum* sive *Dei Filium*, connexum est hoc, Deum nobis per Iesum aperuisse viam veniendi ad vitam aeternam, idque per eundem Iesum: quia scilicet de Messia dictum est in mysterio, *eum fore Patrem futuri seculi*, Esai. 9:6. Explicat hoc Ioh. 1: 4, 3: 15, 16, 36, 5: 24, 26, 40, 6: 27, 33, 35, 40, 47, 48, 51, 53, 54, 63, 68, 8: 12, 10: 10, 28, 11: 25, 12: 50, 14: 6, 17: 3, 20: 31. In Manuscripto est, *καὶ ἡ αὕτη ἐστὶν ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ, illa vita aeterna ea ipsa est quam Iesus revelavit.*

12. *Ὁ ἔχων τὸν υἱὸν, ἔχει τὴν ζωὴν*] *Qui Filium retinet*, id est, verba illa quae Pater Filio mandavit, quo sensu ἔχειν habemus et Ioh. 5: 38, *is et vitam habet*, id est, ius certum ad vitam aeternam: quomodo ἔχει ζωὴν αἰώνιον [*habet vitam aeternam*] habes dicto capite Evangelii 24, 6: 47, 54. Pari modo *Christus in nobis habitare* dicitur per fidem Eph. 3: 17.

Ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει, qui non habet Filium Dei, vitam non habet] Hic rursus est oppositio qualem saepe habuimus. Intelligendum de iis ad quos Evangelium pervenit. Idem sensus Ioh. 3: 36, et 6: 53.

13. *Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, haec scripsi vobis qui creditis in nomen Filii Dei, ut sciatis vos vitam habere aeternam, et ut credatis in nomen Filii Dei*] Melius in Manuscripto: *Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*. Nec aliter legere Syrus, Latinus, Arabs. Ideo tot

mo-

monita et hortamenta vobis scripsi, ut sciretis certum vobis habere ad vitam aeternam, quamdiu creditis Deo, auctore Iesu, illo qui a nobis dicitur et est Dei Filius. Quid sit nomen hoc loco, de eo vide supra 3: 23.

14. *Καὶ αὖτις ἐστὶν ἡ παρρησία ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτόν]* Nos qui in Deum credimus, *etiam hanc de eo fiduciam habemus*, nempe iure optimo. De voce *παρρησίας* vide supra 2: 28, 3: 21.

Ὅτι ἐὰν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν, quod si quid petierimus secundum voluntatem eius, exaudiat nos] Clarius hic explicat quod dixerat supra 3: 22. *Secundum voluntatem Dei* absolute peti possunt augmentum fidei, Luc. 17: 5, et Spiritus sanctus, Luc. 11: 13. Alia non nisi hac conditione, si ea nobis dari quam non dari sit Deo gloriosius, nobisque salutaris. *Ἀκούει ἡμῶν, exaudit nos*; praesens pro quovis tempore. Sic et Ioh. 9: 31, 11: 41. In Manuscripto est, *αἰτώμεθα κατὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ*, id est, *in Christi nomine*, ut Ioh. 14: 13, 14, 15: 16, 16: 23, 24, 26.

15. *Καὶ ἐὰν οἶδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν ὃ ἂν αἰτώμεθα, οἶδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ᾔτηκαμεν παρ' αὐτοῦ, et si scimus eum exaudire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones, quas ab eo postulavimus]* *Ἔχομεν* pro *ἔξομεν*, praesens pro futuro: Deus statim exaudit, at non statim dat.

16. *Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα, εἰ quis viderit Fratrem suum peccare]* Multum est quod Deus nos non pro nobis tantum, sed et pro aliis qui Christo nomen dedere, exaudit. Ita enim vox *ἀδελφοῦ* hoc loco sumenda ex subiecta materia; eoque magis quia hic additum est *αὐτοῦ*, ut in re simili Matth. 18: 15.

Ἀμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, peccatum non ad mortem] Iampridem multum agitata est haec quaestio, quae sit *ἁμαρτία πρὸς θάνατον*, quae *μὴ πρὸς θάνατον*. Veterum multi intellexere *peccatum ad mortem* esse peccatum eius qui baptizatus esset, non tamen omne quod cum aliqua deliberatione aut spatio ad deliberandum dato fieret; sed aliquod ex illis gravissimis, puta idololatriam, homicidium, adulterium. Talia enim qui admisisset post Baptismum plerisque in locis nunquam recipiebatur ad com-

munitionem, ut nec in aliis criminibus si quis iterum lapsus esset. Non excludebantur quidem tales destitute a misericordia Dei, sed ob incertum eventus Ecclesia sponsor esse nolebat. Tertulliani tempore Episcopus Romanus ad poenitentiam recepit semel in adulterium delapsos: eamque sententiam, quanquam multum exagitatam a Tertulliano, non plane novam fuisse Romae ostendit Pastor Hermae. Cypriani tempore de lapsis in idololatricam vel adulterium varia fuit observatio, etiam in Africa. Ideo de lapsis in idololatricam nihil ille constituere voluit, nisi de consensu aliorum extra Africam Episcoporum, et maxime Episcopi Romani. Ac re diu expensa, placuit etiam sic lapsos, sed post longum tempus, recipi. Neque enim credebant hominem subito purgari, sed quo crimen esset gravius, eo tardius ac difficilius. Idque probatum in Synodo Nicaena magna, quae diu regula fuit Ecclesiastici regiminis; et in idololatricam deliberato lapsis praescriptum tempus poenitentiae annorum undecim, aliis aliquanto minus pro criminum gravitate. Quod de idololatricam, homicidio et adulterio dixi, verum esse apparet ex Tertulliani De Pudicitia libro praesertim capite 19 et ex Socrate Historiae I. 10, ubi hoc *αὐστηρὸν κανόνα* [severum canonem] vocat, quem mordicus tutati sunt Novatiani. Quod vero dixi de aliis criminibus, si repetita essent post Baptismum, non datam sententiam Ecclesiae reconciliationem id docemur a Tertulliano De Poenitentia, cum dicit: *Collocavit in vestibulo poenitentiam secundam quas pulsantibus patefaciat, sed iam semel, quia iam secundo, sed amplius nunquam, quia proxime frustra. Non enim et hoc semel satis est?* Ubi cum dicit *poenitentiam secundam*, intelligit a Baptismo, quae prima poenitentia est. Sunt et alibi apud eundem similia. Et quidem quod ad mores antiquos attinet, res sic se habet. Et ad eos mores hunc locum referunt Ambrosius alique. Caeterum ego loci huius sensum eo spectare non arbitror: sed *ad mortem dici eos delinquere*, qui, cum peccaverint, moniti peccare pergunt, aut certe disciplinae quae in Ecclesia constituta est subiicere se nolunt. Quae enim spes sanitatis ei qui medicum sibi a Deo datum audire non vult? Hermas III. 6: *Quaecunque pecora vi-*
dis-

delicti valde laeta et exsultantia, il sunt qui in perpetuum a Deo discesserunt, et tradiderunt se desideriis huius seculi. Iis ergo non est per poenitentiam regressus ad vitam, quoniam quidem adiecerunt ad reliqua delicta sua, et nomen Domini infandis insectati sunt verbis. Huiusmodi homines morti sunt destinati. Hæc sunt virgæ putridæ apud eundem Hermam III. 8. Nec aliud videtur velle Clemens Alexandrinus hunc locum citans Strom. II; qui et Strom. VII eos vocat ἀπηληγμένους [homines qui dedoluerunt], atque virum sapientem iuste talibus aliqua mala temporalia imprecari. Cyprianus Epistola LII: Et ideo, frater carissime, poenitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde et manifesta lamentationis suæ professione testantes, prohibendos omnino censemus a spe communicationis et pacis, si in infirmitate atque in periculo coeperint deprecari: quia rogare illos non delicti poenitentia sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium qui se non cogitavit esse moriturum. Idem admonitis de peccato et instructis negat posse ignosci Epistola LXIII. Basiliius ad Amphiloichium capite 84: Πάντα δὲ ταῦτα γράφομεν, ὥστε τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι. τῆς μετανοίας. Οὐ γὰρ πάντως τῷ χρόνῳ κρίνομεν καὶ τοιαῦτα, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τῆς μετανοίας προσέχομεν. ἃν δὲ δυσανοσιπίας ἔχονται τῶν ἰδίων ἑθῶν, καὶ ταῖς ἡδοναῖς τῆς σαρκὸς μᾶλλον δουλεύειν θελήσωσιν, ἢ τῷ Κυρίῳ, καὶ τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ζωὴν μὴ παραδέχονται, οὐδεὶς ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς κοινὸς λόγος. Ἡμεῖς γὰρ ἐν λαῷ ἀπειθεῖ καὶ ἀντιλέγοντι διδιδάμεθα ἀκούειν, ὅτι σῶζων σῶζε τὴν ἐκείνου ψυχὴν [Haec autem omnia scribimus, ut poenitentiae fructus probetur. Non enim hæc omnino tempore iudicamus: sed modum poenitentiae attendimus. Quod si qui a propriis moribus non facile avellantur, et carnis voluptatibus quam Domino servire maluerint, vitamque ex Evangelio institutam non admittant, nulla est nobis cum illis communis ratio. Nos enim in inobediente et contradicente populo audire docti sumus, Servans serva animam tuam]. Ubi Balsamo: Μὴ καὶ σεαυτὸν ἀπολέσης, ἀδιορθώτοις συγκαινωνῶν [Ne et te ipse perdas cum iis conversans, qui corrigi nequeunt]. Paria habet Zonaras.

Et in Nicaena Synodo II ἁμαρτία πρὸς θάνατον exponitur ἀδιόρθωτον μένειν [*inemendabilem manere*]. Esse ad mortem hic intelligendum comparate, sicut mortiferum dicimus morbum aut venenum unde non sit spes convalescendi, cum et alii morbi et venena homini mortem adferre possint, et saepe adferant.

Αἰτήσῃ, καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν, τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον, *petet, et dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem*] In Manuscripto μὴ ἁμαρτάνουσιν ἁμαρτίαν [*non peccantibus peccatum*]. Αἰτήσῃ hic est futurum positum pro imperativo; quod ostendunt verba opposita in hoc ipso commate. Illud *dabit ei vitam* Syrus exponit *dabitur ei vita*, ut activum cum suo accusativo sumatur pro passivo, non designata persona agente. Sed rectius subintelliges *Deus* ex praecedentibus, et quia illud αἰτήσῃ valet αἰτήσῃ Θεόν [*petet a Deo*]. Deus ad preces fidelium ei homini qui Ecclesiae medicam manum non refugit, servabit fidem, dabit cor humiliatum atque contritum, et suo tempore reddet Spiritum sanctum; quae omnia viae sunt ad vitam aeternam; nec in manu sunt hominis, sicut est submittere se Ecclesiae. Est autem hic constructio convenientiae singularis cum plurali per σύνθεσιν [*constructionem rem non voces spectantem*], ut loquuntur, quia illud singulare non unum certum designat, sed quemvis professione Christianum.

Ἐξὶν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνως λέγω ἵνα ἔρωτήσῃ, *est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis*] Non impero preces fundi ut tanta contumacia deleatur, quia nullum est promissum quo tales preces nitantur. Hic habes sensum mysticum loci Ier. 7: 16 et Ezech. 14: 14.

17. Πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστὶ, *omnis iniquitas peccatum est*] Ἀδικίαν vocat non quamvis ignorantiam, aut obreptionem subitam, sed quicquid peccatur aut cum deliberatione aut dato ad deliberandum spatio. Talia in se habent cogitationem iniuriae circa Deum, aut homines, aut hos et illum. Et tale est quod in hac epistola Iohannes ἁμαρτίαν vocat, ut iam aliquoties diximus. Vide et supra 3: 5.

Καὶ

Kal ἔστιν ἁμαρτία μὴ πρὸς θάνατον, et est peccatum non ad mortem] Eventu. Quomodo et corporum morbi quidam, quamvis periculosi, dicuntur οὐκ εἶναι πρὸς θάνατον, Ioh. 11: 4.

18. Οἶδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἁμαρτάνει, *scimus omnem ex Deo natum, non peccare*] Non est hic subintelligendum πρὸς θάνατον, sed vox ἁμαρτάνειν generaliter sumenda, verum eo quo iam diximus senau. Et γεγεννημένος hic, ut supra 3: 9, qualitatem permanentem notat. *Qui Filius Dei est*, id est, qui verbum Dei vividum conservat, is οὐχ ἁμαρτάνει, id est, οὐ ποιήσει ἀδικίαν [*non faciet iniquitatem*], Rom. 6: 13, 1 Cor. 13: 6, 2 Tim. 2: 19. Merito autem hoc addidit, ne qui putarent se et Filios Dei esse posse, et interim illa peccata quae non ita sunt ad mortem committere. Ideo admonet eos sui nominis, ut eius memores alios labentes erigant, non eorum exemplo labantur.

Ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ] *Qui Dei Filius esse perseveret*. Sic legerunt et Syrus et Arabs. Et sic habet Manuscriptus, non ἡ γέννησις τοῦ Θεοῦ [*generatio Dei*].

Τηρεῖ ἑαυτὸν, conservat se] Vigilat atque sollicite sibi cavet a peccatis talibus. Sic, *σεαυτὸν ἀγνὸν τήρει* [*te ipse castum custodi*] 1 Tim. 5: 22, *ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν* [*immaculatum se custodire*] Iac. 1: 27. Par locutio Prov. 7: 5, 16: 17.

Kal ὁ πονηρὸς οὐχ ἄπτεται αὐτοῦ, et malignus non tangit eum] Est λιτότης [*extenuatio*], pro *non vulnerat eum*, ut Gen. 26: 29, Ps. 105: 15, 18, 19, 21, Esai. 53: 4. Qui talis est *fidei scuto repellit ignita Diaboli tela*, Eph. 6: 16. Tentatur, sed non incidit in *tentationem*, *Liberatur ab illo maligno*, ut est in *Prece Dominica*; ad quam dicta vide.

19. Οἶδαμεν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἐσμεν, *scimus nos ex Deo esse*] *Conscii nobis sumus nos per Evangelium Divinam quandam induisse indolem*: quare mirum non est si nostri mores discongruant ab aliorum moribus.

Kal ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, et mundum totum in malo iacere] Potest illud ἐν τῷ πονηρῷ sumi aut neu-

neutro genere aut masculino. At quanquam *πονηρός* in masculino praecessit, satius est hic sumi in neutro, cum allusione tamen ad masculinum illud. Ille, Diabolus scilicet, malus est, et mundus ad mala fertur. Est locutio sumpta ex illo Exod. 32: 22, *כִּי עָרָב הוּא* [quoniam in malo ille est], ubi Chaldaeus, quod pronus est ad malum, quasi dicat, involutus est malitiae.

20. *Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, et scimus Filium Dei venisse*] Post monita ad cavendos Antichristos et Pseudoprophetas, addit ultimo loco monita contra Simonianos, et *τοὺς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως* [eos qui sunt falsi nominis scientiae], qui dicebant illum Deum quem Iesus colendam docuerat, non esse illum summum Deum, ac praeterea Gentium Deos coli posse sine peccato. Vide quae diximus in Anteloquio ad Euangelium Iohannis et ad Matth. 24: 11. Pro *ἦκει* videntur Syrus et Arabs legisse *ἦκε*, puto et Latinus. Quanquam Latina vox ambigua est inter praeteritum et praesens. Sed quia praeteritum statim sequitur, rectius est accipi, ut dixi, *ἦκε*. Sic accipe sicut *ἐληλυθότα* supra 4: 2, 3, *ἐλθὼν* 5: 6. *Patefaciat se hominibus per verba et facta.*

Καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, et dedit nobis sensum] *Πεφώτισκε τὴν διάνοιαν* [illuminavit mentem] Eph. 1: 18, *διήνοιξε τὸν νοῦν* [aperuit sensum] Luc. 24: 45, nempe docendo, et quod docebat miraculis comprobando.

ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ut cognoscāmus verum Deum] Sic et Manuscriptus et Latinus. *Verum Deum*, id est, summum, aeternum, optimum, auctorem rerum omnium et visibilium et invisibilium. Sic *ἀληθινὸν Θεόν* habemus et Ioh. 17: 3 et 1 Thess. 1: 9. Sensus idem est Act. 14: 15. Vide quae ad ea loca diximus.

Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, et sumus in vero] *Supple Θεῷ [Deo]*, ex eo quod praecedit et sequitur, illi Deo vero facti sumus coniunctissimi. Nam *εἶναι ἐν Θεῷ* et *μένειν* [manere] pro eodem usurpat, ut diximus.

Ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ, per Filium eius Iesum Christum] *Ἐν* hoc loco valet *per*. Ista coniunctio facta est per Filium Dei veri illius. *Ἰησοῦ Χριστῷ* non est in Manuscripto, sicut abest et in Latino.

Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, *hic est verus Deus*] Is nempe quem Iesus monstravit colendumque docuit, non alius. Οὗτος saepe refertur ad aliquid praecedens non ἀμέσως [*immediate*], ut Act. 8: 26 et 10: 6.

Καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος, *et vita aeterna*] Μετωνυμία [*transnominatio*]. Vult enim dicere illum Deum esse auctorem primum ac summum vitae aeternae. Sic et Christus *vita* dicitur, Ioh. 11: 25, 14: 6, quia causa est eiusdem vitae proxima a Deo Patre.

21. Φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων] *Cavete vobis a falsis Diis*, colendis scilicet: qui Dii a Iudaeis Graece loquentibus dicebantur εἰδῶλα, quia per simulacra representabantur et in illis simulacris colebantur. Ita factum est ut vox εἰδωλολατρίας [*idololatriae*] succederet in locum vocum Hebraearum לַאֱלֹהִים לְעֹלֵלִים. Φυλάσσειν ἑαυτὸν, quod et brevius, per passivum pro verbo reciproco, φυλάσσεσθαι. Luc. 12: 15, est *sibi cavere a re aliqua*. Hebraeum נִשְׁמַר modo vertitur per φυλάττειν, modo per προσέχειν. Syrus hic נִשְׁמַרְתִּי אֲנִי [*custodite animam vestram*], quod est a Graeco τηρεῖν. Sic supra habuimus τηρεῖ ἑαυτόν [*conservat se*] 5: 18.

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM, QUAE DICITUR IOHANNIS

SECUNDA.

Hanc Epistolam et eam quae sequitur non esse Iohannis Apostoli Veterum multi iam olim crediderunt, a quibus non dissentiunt Eusebius et Hieronymus. Et magna sunt in id argumenta. Nam duos fuisse Iohannes Ephesi, Apostolum ac Presbyterum eius discipulum, semper constitit ex sepulchris alio huius, alio illius: quae sepulchra vidit Hieronymus. Deinde hic Scriptor non *Apostolum* se vocat sed *Presbyterum*, cum non soleant, Apostoli, etiam ubi ad privatos scribant, omittere eum titulum quo ipsorum scripta maxime commendabantur. Nam quod Petrus Presbyteros alloquens se quoque *κατὰ συγκατάβασιν* [*per demissionem*] vocat eorum *συμπρεσβύτερον* [*consequentiorem*], id fit extra inscriptionem ex quadam comitate, quali et Imperatores se *commilites* vocant. Praeterea apud multas Gentes hae Epistolae non fuerant receptae, imo nec in sermonem earum versae, ut nec Altera Petri quae dicitur, nec Iudae, quia non habebantur pro Apostolicis. Tum vero credibile non est quenquam qui Christianus dici vellet, ea fuisse audacia ut Apostolo se opponeret. In Clementis Constitutionibus VII. 45 habes:

Κλή-

Κλήμης δὲ μετὰ τὸν Αἰνὸν θάνατον ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου δεύτερος χειροτάνηται· τῆς δὲ Ἐφέσου Τιμόθεος μὲν ὑπὸ Παύλου, Ἰωάννης δὲ ὑπ' ἐμοῦ Ἰωάννου [*Defuncto Lino Clementem ego Petrus alterum in eius locum suffeci: Ephesiae Ecclesiae Timotheum Paulus, Ioannem ego Ioannes*]. Quod quin a veteri fama veniat, dubium non est.

1. Ὁ πρεσβύτερος, *senior*] Eo nomine satis erat notus: quippe a Iohanne Apostolo ordinatus.

Ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, *electae Dominae*] Diximus *συνεκλεκτῇ* [*coelectam*] 1 Petr. 5: 13 ad *Ecclesiam* tacite referri. At hic omnino una indicatur persona, ut videmus infra 13. Et *ἐκλεκτῇ* puto fuisse nomen proprium, Hebraice *תומא* sicut *Thomas* et *Didymus*. Tale nomen *Γραπτῇ* apud Herman, Ἀγαθῇ, Ἀγαπητῇ et similia ex adiectivis facta propria. Sicut viri quilibet appellabantur *Κύριοι*, ut videre est Ioh. 20: 15, ita feminae *Κυραὶ*, ut videre est etiam in Enchiridio Epicteti 62, et apud Chrysostomum Contra *συνεσάκτους* [*cohabitantes*], et alibi. Videtur autem haec femina fuisse gente Iudaea, non Ephesi sed in alia urbe habitans.

Καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, *et natis eius*] Educatis a matre in religione Christiana.

Ὅς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ] Quos ego *sincere* amo. Sic Sir. 7: 22, Matth. 22: 16. Hebraice *סנא* ut Esai. 10: 20, 11: 5, 16: 5, 38: 3, 61: 8, Ier. 26: 15, 28: 9, 32: 41.

Καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, *neque ego solus, sed et omnes, qui noverunt veritatem*] In Manuscripto, οὐκ ἐγὼ δὲ μόνος. Per *ἀλήθειαν* intellige Euangelium, ut Hebr. 10: 26, 1 Petr. 1: 22. Et per *nosse* intellige notitiam verbis factisque ostendere. Sic describit eos qui Ephesi et in vicinis locis erant Christiani.

2. Διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν, *propter veritatem, quae permanet in nobis*] Amamus vos, inquit, et ego et Christiani alii, amore iustissimo, quia Euangelium est in nobis, id est, in me et vobis. Par locutio 1 Ioh. 2: 14. In Manuscripto pro *μένουσαν* est *οικοῦσαν* [*quae habitat*], sensu eodem.

Καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσαι τὸν αἰῶνα, *et nobiscum erit in aeternum*] Καὶ pro *quae* more Hebraeo. Et ἔσαι pro ἔσω [*sit*],

[*sit*], ut et versu sequenti; optat enim sibi soli et illis perseverantiam.

3. Ἐσαι μεθ' ὑμῶν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς, *sit vobiscum gratia, misericordia, pax a Patre et a Christo Iesu Filio Patris*] Hic ἔσαι Latinus bene vertit *sit*. Saepe enim Hebraeis futura ponuntur pro precativis. At in Manuscripto desunt haec ἔσαι μεθ' ὑμῶν. Eadem precatio 1 Tim. 1: 2 et 2 Tim. 1: 2.

Ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ] Id est, *per cognitionem veri et dilectionem mutuat*. Nam per haec in nos Dei beneficia provocamus, conservamus, augemus.

4. Ἐχάρην λίαν, *valde gavisus sum*] τῷ κυρίῳ.

Ὅτι εὗρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, *quod inveni de filiis tuis qui in veritate ambulant*] *Inveni*, id est, vidi, ἵκω. Filii quidem eius matronae Ephesum, ut credibile est, veniant negotiorum causa. Περιπατεῖν ἵπ, est *vitam instituire*. Ἐν ἀληθείᾳ, *sincere*, ut modo diximus.

Καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ πατρὸς] *Sicut a Deo praeceptum acceperimus*, nempe per Christum. Cognovi eos animo, inquit, sequi praecepta Evangelica: quae maxima est laus. In Manuscripto est ἀπὸ τοῦ πατρὸς. Duas istas praepositiones ἀπὸ et παρὰ promiscue usurpari vidimus supra commate 3.

5. Καὶ νῦν ἑρωτῶ σε, κυρία, *et nunc rogo te, Domina*] Ἐρωτῶ posuit pro *precor*, more Graecorum Latinos imitantium. Diximus de eo ad Ioh. 4: 31.

Ὅχι ὥς ἐντολὴν γράφων σοι καινὴν, ἀλλ' ἣν εἶχομεν ἀπ' ἀρχῆς, *ἵνα αγαπῶμεν ἀλλήλους, non tanquam praeceptum novum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus alterutrum*] Ἀπ' ἀρχῆς, id est, etiam sub Lege didicimus, quanquam nunc latiore et intensiore sensu. Sumpta ex Iohanne 1 Epistola 2: 7, ubi dicta vide.

6. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, *ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ*] *In eo apparet dilectio Dei, nempe ut vitam instituamus secundum praecepta eius*. Similis sententia Ioh. 14: 21, et 1 Epistola 2: 5, 5: 3.

Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, *ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῇτε, hoc est praeceptum, ut quemadmodum*
au-

audistis ab initio, in eo ambuletis] Hoc est quod Deus semper exegit a nobis etiam sub statu Legis, ut ipsum diligeremus, non unum aut alterum praeceptum, sed omnia eius praecepta factis, quantum fieri potest, implendo. Habes haec coniuncta Deut. 6: 5—8. Adde Exod. 15: 26.

7. *Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί, quod multi impostores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem]* Imitatur Iohannem Apostolum, magistrum suum, 1 Epist. 4: 2, 3. Hic sensus novus incipit et cohaeret cum eo quod sequitur *Βλέπετε ἑαυτοὺς*. Designat autem et Antichristos et Pseudoprophetas, qui Iesum ideo pro Messia non cognoscebant, quod venisset in statu humili et multis malis obnoxio. Vocem *πλάνου* habes Matth. 27: 63, 2 Cor. 6: 8, 1 Tim. 4: 1. *Πλάνοι* εὐνη.

Οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος, hic est impostor et Antichristus] Post plurale intulit singulare, contra quam Apostolus 1 Epist. 3: 16, quia in talibus idem valet locutio utraque. Sensus est: Qui talia docet, is est impostor: quod si et semet dicat Messiam aut populi vindicem, is est Antichristus. Videntur haec scripta paulo ante tempora Barchochebae.

8. *Βλέπετε ἑαυτοὺς, cavete vosmetipsos]* Eadem locutio Marc. 13: 9. *Βλέπετε* hic idem est quod *φυλάσσετε*.

Ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὰ ἐργασάμεθα καλὰ, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν, ne amittamus, quae operati sumus bona, sed ut mercedem plenam recipiamus] In Manuscripto, *Ἵνα μὴ ἀπολέσητε τὰ ἐργάσασθε [ne amittatis quae operati estis]*; quae melius cohaerent cum eo quod praecessit: nec aliter legit Latinus. *Amittere operas* est *μετωνυμικῶς [per transnominatorem]* dictum pro *amittere fructum bonorum operum*: quod fieri posse et hic docemur et Gal. 3: 4, Hebr. 10: 34, 35. *Mercies plena* est merces vitae aeternae. Nam est et minor *merces* in hac vita, ut Luc. 10: 7.

9. *Πᾶς ὁ παραβαίων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, Θεὸν οὐκ ἔχει, omnia qui transgreditur, nec permanet in doctrina Christi, Deum non habet]* Παραβαί-

οὐκ eximie dicitur qui Legem Dei contemnit, ut diximus Hebr. 2: 2. Contemnit autem Legem Dei qui in *Evangēlio non perstat*. Est enim hic μένειν pro διαμένειν [*permanere*]. Qui id facit Deum non habet, id est, non novit, ut 1 Ioh. 2: 23. Nam Deus hoc tempore non noscitur nisi per Filium, ut olim per Mosem.

Ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, *permanens in doctrina Christi*] *Permanens* dictis et factis.

Οὗτος καὶ τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν ἔχει, *hic et Patrem et Filium habet*] Is ostendit notam sibi esse voluntatem et Patris et Filii. Ita saepe habuimus nosse pro ostendere nosse, locutione Hebraeis admodum familiari.

10. Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, *si quis veniat ad vos*] Si quis se insinuet in vestras Ecclesias.

Καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει] *Et non adferat doctrinam illam* quae est in Evangelio. Si quis profitetur se abhorrere ab Evangelio.

Μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἶκον, *nolite eum recipere in domum*] Hoc non dicitur de iis qui alieni semper fuere ab Ecclesia, ut videre est 1 Cor. 5: 10, sed de iis qui volunt fratres haberi et doctrinam evertunt.

Καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε, *nec ave ei dixeritis*] Significat talium familiaritatem devitandam. Et mos erat multis gentibus ne alloqui quidem quos aversarentur. Herodotus Thalia: Λόγον οὐδένα ἐδίδον [*Nec alloquio dignabatur*]. Et Polyhymnia: Οὐδὲ διελέγετο [*Nec alloquebatur*]. Iohannes Domini discipulus in Epheso iens lavari, cum vidisset intus Cerinthum, exsiliit de balneo non lotus, dicens quod timeat ne balneum concidat cum intus esset Cerinthus inimicus veritatis. Ita Irenaei Interpres III. 3.

11. Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, *qui enim dicit illi ave*] Συνεκδοχὴ [*complexio*] vel etiam ὑπερβολή [*superiectio*]. Vult enim dicere, Qui cum tali amicitiam colit. Vide quae a nobis ad Matth. 18: 17. Λέγων χαίρειν, *iubens salvare*.

Κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς, *particeps fit operum eius malorum*] In partem venit culpa, tanquam approbator. Par locutio 1 Tim. 5: 22. Vide Ps. 50: 18.

12. Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν] *Multa habens quae scribere poteram vobis non inutilia.*

Οὐκ ἐβουλήθη διὰ χάρτου καὶ μέλανος, nolui per chartam et atramentum] Nempe γράφαι [scribere], quod exprimitur sequente Epistola, com. 13. Est autem duplex acceptio vocis γράφαι, propria et impropria. Improprie enim et qui dicit, et qui bene cuiquam facit, dicitur cordi eius inscribere, Prov. 3: 3, Ier. 31: 33.

Ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, sed spero me venturum ad vos] In eam urbem ubi vos estis. In Manuscripto, ἐλπίζω γὰρ γίνεσθαι πρὸς ὑμᾶς [spero enim me futurum ad vos].

Καὶ σῶμα πρὸς σῶμα λαλῆσαι, et ore ad os loqui] Accusativus prior Graeco more positus, pro quo Latini ponerent ablativum. Eadem locutio in Graeco Num. 12: 8. Similis vero 1 Cor. 13: 12, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον [facie ad faciem].

Ἰνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾗ πεπληρωμένη, ut gaudium nostrum plenum sit] Πεπληρωμένη pro πλήρης, quomodo γεγεννημένος, et similia. Et dictum hoc comparate; quia plenius gaudium ex conspectu mutuo quam ex commercio literarum. Vide Rom. 1: 12 et 2 Tim. 1: 4, ubi par locutio.

13. Ἀσπάζεται σε τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς, salutant te filii sororis tuae electae] Filii sororis eius ad quam scribitur, qui tum ob negotia erant Ephesi. Vide quae diximus in Anteloquio ad Epistolam Paulinam ad Ephesios. Pro τῆς ἐκλεκτῆς alii libri sine articulo habent ἐκλεκτῆς, alii vero Εὐδέκτης, quod verum puto, ut sit nomen proprium, sicut Ἐκλεκτή, et Hebraeum nomen huius feminae fuerit עֲבֹדָה.

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM, QUAE DICITUR IOHANNIS

TER T I A.

1. Ὁ πρεσβύτερος, *senior*] Vide initio Epistolae praecedentis.

Γαίω τῷ ἀγαπητῷ, *Caio carissimo*] Est nomen Romanum. Vix fert aetas, ut idem sit hic *Caius* qui nominatur Rom. 16: 23 et 1 Cor. 1: 14, aut qui Act. 19: 29 et 20: 4: Vocabulum erat valde commune; sed inter bene notos et amicos sufficiebat praenomen dicere.

Gaudent praenomine molles

Auriculae,

sic ait Horatius. Tale illud, *o Tite*, apud Ennium et Ciceronem. Ἀγαπητὸς blanda appellatio qua Christiani inter se utebantur, ut Rom. 16: 5, 8, 9, 12, 1 Cor. 4: 17, Eph. 6: 21, Col. 1: 7, 4: 7, 9, 2 Tim. 1: 2, Philem. 1, 16. Vixit hic Caius in aliqua Ecclesiarum quarum mentio in Apocalypsi.

Ὁν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, *quem ego diligo in veritate*] Ut Epistola praecedente, commate 1.

2. Ἀγαπητέ, *carissime*] Post inscriptionem incipit Epistola.

Πτ-

Περὶ πάντων] *Quod attinet ad res omnes. Sic Phil.*
1: 27, 2: 19.

Εὐχομαί σε εὐδοῦσθαι, orationem facio, prospere te ingredi] *וְלָכֵן. Vide Rom. 1: 10, 1 Cor. 16: 2.*

Καὶ ὑγιαίνειν, et valere] Hoc velut *παρενθετικῶς* [*per parenthesin*] positum est: nam reditur ad vocem *εὐδοῦσθαι*. Sed quia τοῦ εὐδοῦσθαι maxima pars est τὸ ὑγιαίνειν, ideo post generis nomen addita est species excellentissima.

Καθὼς εὐδοῦνται σου ἡ ψυχὴ, sicut prospere agit animus tuus] *Ψυχὴ* hic pro *totō animo* ponitur, ut Matth. 22: 37, Marc. 12: 30, 33, Luc. 10: 27, Eph. 6: 6, Col. 3: 23. Non dubito quin animo sis tali qualem optare possem: idem opto de corpore et rebus aliis:

Optandum est, ut sis mens sana in corpore sano.

3. *Ἐχάρην γὰρ λίαν, valde enim gavisus sum*] *Vide supra 2: 4.*

Ἐρχομένων ἀδελφῶν] *Cum Christiani quidam venere ex vestris partibus. Est hic praesens pro praeterito.*

Καὶ μαρτυροῦντων σοῦ τῇ ἀληθείᾳ] *Qui testimonium perhibent de tua sinceritate. Μαρτυρῶ solet regere dativum, Luc. 4: 22, Act. 14: 3, 15: 8, 22: 5, Rōm. 10: 2, Gal. 4: 15, Col. 4: 13.*

Καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς] *Est explicatio eius quod praecessit ἐν ἀληθείᾳ, quasi dicat, id est, quomodo tu sincere vitam omnem instituas, nempe ut decet Christianum re non nomine. Abest σὺ in Manuscripto.*

4. *Μειζότεραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν, maius his non habeo gaudium*] Alii Codices habent ταύτης [*hoc*]. *Μειζότεραν* est ad intendendam significationem comparativus e comparativo factus: quomodo ἐλαχιστότερος [*minimus*], comparativus e superlativo Eph. 3: 8.

Ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα, quam quod audiam filios meos in veritate ambulare] In Manuscripto *ἐν τῇ ἀληθείᾳ*, id est, *secundum Evangelium*. Plane eadem constructio quae Ioh. 15: 13, ubi diximus *Ἵνα* esse expositivum ταύτης quod praecesserat. *Ἐμὰ τέκνα*, id est, *eos quos ego institui*, 1 Tim. 1: 2, 18, 2 Tim. 1: 2, 2: 1, Philem. 10. Iohannes quidem, ut et Petrus, maxime circa Iudaeos laborabant, sed occasione

data non omittebant instituire et Gentes; ut Petrus Cornelium.

5. Ἀγαπήτε, πιστὸν ποιεῖς, *carissime, fideliter facis*] *Rem facis bonam*. Nam sic ΠΩΚ ὦν [vir veritatis] vertitur ἀγαθὸς [bonus] Neh. 7: 2; alibi δίκαιον [iustum].

Ὁ ἅν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφούς καὶ εἰς τοὺς ξένους, *si quid operaris in fratres et in peregrinantes*] Lege ut in Manuscripto ἀδελφούς καὶ ταῦτα ξένους, *fratres et quidem peregrinantes*: et sic legit Latinus. Ὁ ἅν, *si quid*, ut Matth. 12: 36, 14: 7, 15: 5, 16: 19, Gal. 6: 7, Eph. 6: 8.

6. Οἱ ἐμαρτύρησαν σου τῇ ἀγάπῃ, *qui testimonium reddiderunt dilectionis tuae*] Constructio qualis modo 3.

Ἐνώπιον ἐκκλησίας] *Coram Ecclesia* Ephesina.

Ὅς καλῶς ποιήσεις προτέμψας, *quos bene facies deducens*] Legendum videtur ἐποίησας [fecisti]. Ostendunt id sequentia. Καλῶς ἐποίησας est laudantis, ut diximus Act. 10: 33, 1 Cor. 7: 38, Phil. 4: 14, Iac. 2: 8, 19, 2 Petr. 1: 19. Προτέμπτειν hic est cum viatico dimittere, ut Tit. 3: 13.

Ἀξίως τοῦ Θεοῦ, *digne Deo*] Id est, sicut Deo debemus. Similis locutio Col. 1: 10 et 1 Thess. 2: 12. De re vide Matth. 10: 37.

7. Ὅτι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐξῆλθον, *pro nomine enim eius profecti sunt*. In Manuscripto ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον. Ὅτι ἐπὶ τῷ ὀνόματι, id est, a Iudaea eiecti sunt per Iudaeos incredulos ob Christum. *Nomen* enim per excellentiam, nomen Christi, Iac. 2: 17. Vide et quae diximus Act. 5: 41.

Μὴδὲν λαμβανόντες ἀπὸ τῶν ἔθνων, *nihil accipientes a Gentibus*] In Manuscripto ἀπὸ τῶν ἔθνηκων [a Gentilibus], quomodo Matth. 6: 7, 18: 17. Potuerant in ista calamitate adiuvari misericordia τῶν ἔξω [extraneorum], sed maluerunt omnia Christianis debere.

8. Ἡμεῖς οὖν, *nos ergo*] *Nos Christiani* ubique locorum.

Ὅφειλομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, *debemus recipere huiusmodi*] Manuscriptus ὑπολαμβάνειν, id vero est *opitulari*, ut in Graeco Ps. 30: 1. Suidas explicat ὑποδέχεσθαι [excipere].

ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ, ut adiutores simus veritati] Ut quantum in nobis est Euangelium promoveamus collata ope. Similis locutio 2 Cor. 1: 24.

9. *Ἐγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ]* *Scripti Ecclesiae vestrae*, ut illos vobis commendarem tanquam fratres. In Manuscripto, *ἔγραψά τι τῇ ἐκκλησίᾳ* [*scripsi nonnihil Ecclesiae*]. At Latinus legit *ἔγραψα αὐν, scripsissem*: sed nolui operam perdere.

Ἄλλ' ὁ φιλονεικούντων αὐτῶν, Διοτρεφῆς, sed is qui amat primatum gerere in iis, Diotrophes] Hic quoque singulari colectivo subiungitur plurale, ut saepe. Diotrophes hic fuit aliquis ex Presbyteris eius Ecclesiae in qua erat Caius, ex Gentili factus Christianus, et Episcopatum tunc vacantem ambiens. Is vero ex illo erat hominum genere, qui Iudaeos quanquam Christum professos, si Legis ritus observabant (quod in Iudaea Christiani faciebant ad haec usque tempora, ut Sulpitius nos docet), ad suos coetus non admittebant. Talis ingenii fuit qui in Epistolam Ignatii ad Philippenses ista infarsit: *Εἴτις μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελεῖ τὸ πάσχα, ἢ τὰ σύμβολα τῆς ἑορτῆς αὐτῶν δέχεται, κοινωνός ἐστι τῶν ἀποκτεινάντων τὸν Κύριον* [*Si quis cum Iudaeis celebrat Pascha, aut symbola festi eorum recipit, particeps est eorum qui Dominum occiderunt*]. Iohannes autem Apostolus multum solebat largiri Iudaeis conversis, ut ex Iudaica per Asiam Paschatis observatione apparet. Et hunc imitabatur Iohannes Presbyter, Iudaeus et ipse ortu. Vide Irenaeum ad Victorem, et Eusebiam V. 22—24.

Οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς] *Est μετωνομία [transnominatio]. Non admittit nos*, id est, monita nostra, *ἐπιστολάς [epistolas commendatitias]* nostras.

10. *Διὰ τοῦτο, εἰν ἔλθω, propter hoc, si venero]* Si res meae permittent uti ad vos transcurram.

Ἐπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιῇ, λόγοις πονηροῖς φλυαρῶν ἡμᾶς] *Ostendam illi quam rem faciat se indignam, quod [verbis malignis] mihi obtrectat instanti vestigiis Iohannis Apostoli.* *Ἐπομνήσκειν* proprie est *in memoriam reducere*, ὡπ. Sed per translationem quandam sumitur pro quovis modo *monere*, Tit. 3: 1, 2 Petr. 1: 12. *Φλυαρεῖν* est *garrere, blatterare*, in Glossis. Sed verba

neutra solent interdum poni transitive. Qui sint φλύαροι vide 1 Tim. 5: 13.

Καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις] *Id non satis habens.*

Οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφούς] *Non admittit illos ex Iudaea venientes, Legi deditos, ad suam communionem; contra quam Paulus praeceperat Rom. 14, ubi προσλαμβάνεσθαι est quod hic ἐπιδέχεσθαι.*

Καὶ τοὺς βουλομένους, et qui volunt] Nempe αὐτοὺς ἐπιδέχεσθαι [*illos admittere*]. Si qui Presbyteri aut in plebe sunt leniores.

Κωλύει, prohibet] Nempe ea auctoritate quam apud plerosque sibi paraverat, tanquam Christianae libertatis acerrimus vindex..

Καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει, et de Ecclesia eiicit] Efficit factione ut illi leniores, tanquam Iudaei magis quam Christiani, abstineantur a communione. Ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλειν est ἵνα ἀφορίζῃν [*separare*], quod aliter Iudaei dicebant ἀποσυνάγωγον ποιεῖν [*extra synagoga facere*]. Vide quae diximus ad Luc. 6: 22, Ioh. 9: 22, 12: 42, 16: 2.

11. Ἀγαπητέ, μὴ μιμοῦ τὸ κακὸν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν, carissime, noli imitari malum, sed quod bonum est] Noli illius Diotrephitis et similium duritiem imitari, quam et tu ex Gentibus vocatus es. Simile monitum Esai. 8: 11.

Ὁ ἀγαθοποιῶν] *Qui bene facere studet*, nempe quamplurimis. Vide Marc. 3: 4, Luc. 6: 9, 33, 35, 270.

Ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ex Deo est] Divinam habet indolem. Locutio Iohannis Apostoli in Epist. 3: 10 et 5: 19.

Ὁ κακοποιῶν οὐχ ἰώρακε τὸν Θεόν, qui male facit, non vidit Deum] Est hic praeteritum pro praesenti, et ὁρᾷν pro nosse; nosse vero, pro nosse ut oportet, et id rebus ostendere. Locutio est sumpta ex 1 Ioh. 3: 6.

12. Δημητρίῳ] Erat is quoque a Gentibus vocatus, sed inter lenes.

Μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων] *Ab omnibus qui eum norunt habet testimonium.* Vide 1 Tim. 3: 7. Μαρτυρεῖσθαι eodem modo sumitur Act. 6: 3 et 16: 2. Subintelligitur εἶναι ἀγαθός [*ipsum bonum esse*].

Καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, et ab ipsa veritate] Id est,

tes-

testimonium habet etiam a rebus ipsis. Eae comparate dicuntur ἀλήθεια, quod minus solent fallere τεκμήρια [signa] quam hominum testimonia, ut docent Oratoriae artis magistri.

Καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν] Αὐτῷ [ei] scilicet. Nos quoque probitatis ac pietatis testimonium ei reddimus. Nos, id est, ego et alii qui Ephesi sumus.

Καὶ οἶδατε ὅτι μαρτυρία ἡμῶν ἀληθὴς ἐστὶ, et id nostis, quod laudatio nostra vera est] Est fide digna, Ioh. 5: 31, 8: 13, 14, 21: 24, 1 Ioh. 5: 6. In Manuscripto οἶδας [nosti].

13. Πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλάμου σοι γράψαι, multa habui tibi scribere, sed nolo per atramentum et calamum scribere tibi] In Manuscripto est hic quoque οὐκ ἐβουλήθην [nolebam] pro οὐ θέλω. Deinde γράφειν σοι.

14. Ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ σῶμα πρὸς σῶμα λαλήσομεν, spero autem protinus te videre: et ore ad os loquemur] Sensus idem qui in praecedente Epistola, commate 12. Sed hic magis pro certo ponit se cum Caio collocuturum.

15. Εἰρήνη σοι, παρ' ἐμοὶ] Hebraeo more ἡ εἰρήνη. Vide 1 Petr. 5: 14.

Ἀσπάζονται σε οἱ φίλοι, salutant te amici] Qui Ephesi sunt, et te norunt. At in Manuscripto οἱ ἀδελφοὶ [fratres], id est, Christiani omnes.

Ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα] Id est, saluta amicos, qui apud vos sunt, non generatim, sed singulos. Vide Act. 1: 55, Exod. 33: 12, Ps. 147: 4.

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM IUDAE.

1. Ἰούδας Χριστοῦ Ἰησοῦ δοῦλος, *Iudas Iesu Christi servus*] Non addidit ἀπόστολος [*Apostolus*], quod Apostoli facere solent in Epistolis, etiam ad privatos. Deinde, si Apostolica fuisset habita haec Epistola, versa fuisset in linguas omnes et recepta per omnes Ecclesias: quod nunc aliter se habuit. Quare omnino adducor ut credam esse hanc Epistolam Iudae Episcopi Hierosolymitani, qui fuit Adriani temporibus, paulo ante Barchochebam. Nam Simeoni, cuius esse credimus Epistolam quae *Petri altera* dicitur, successit Iustus, Hebraice יוסטוס Σαδωνός, huic Zacchaeus, Zacchaeo Tobias, Tobiae Benjamin, Beniamini Iohannes, Iohanni Matthias, Matthiae Philippus, id est, פִּילִיפּוֹס מִלֵּא [os mirabile] vel פִּי לֵבָא [os cordi congruens], Philippo Seneca, id est, סֵנֶקָא [Senex], Senecae Iustus alter, huic Levi, ei Ephres, Ephrae Ioses, Ioseti is quem dico Iudas. Scripta est autem haec Epistola adversus Carpocratianos maxime, ut et illa Simeonis. Quare cum in eodem versetur argumento, non mirum si et easdem historias veteres illi aptat, et verbis modo iisdem quibus Simeon modo paulum commutatis utitur.

Scri-

Scribit autem ad Iudaeos gente, religione Christianos, ubique dispersos.

Ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, *frater Iacobi*] Hoc additum puto esse a Scribis, ut Iudas hic esse Apostolus crederetur; quando et in illa Simeonis Epistola quaedam addita notavimus.

Τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις, *iis qui sunt in Deo Patre sanctificati*] Sic 1 Cor. 1: 2, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [*sanctificatis in Christo Iesu*]. Per Christum enim data est Christianis sanctitas eximia. In Manuscripto est τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγαπημένοις [*iis qui sunt in Deo Patre dilecti*], quomodo legit Latinus.

Καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τετηρημένοις, *et Iesu Christo servati*] Est participium praeteritum pro praesenti. Significat eos *servari in Christo*, nempe ut ab eo suo tempore praemium accipiant. Confer 1 Thess. 5: 23, ubi idem verbum τηρεῖσθαι. Adde 2 Cor. 11: 2, Eph. 5: 27.

Κλητοῖς, *vocati*] Ostendit fontem omnis boni, vocatorem ex mera gratia. Sic et 1 Cor. 1: 2.

2. Ἐλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη, *misericordia vobis et pax et dilectio adimpleatur*] Ἐλεος et εἰρήνη est et in ea quae *Secunda Iohannis* dicitur, et apud Paulum saepe. Illud πληθυνθείη, 1 Petr. 1: 2. Ἀγάπη, in salutatione Pauli, Eph. 6: 23.

3. Ἀγαπητοί, *carissimi*] Sic 1 Cor. 4: 13, 10: 14, 15: 58, 2 Cor. 12: 19, Eph. 5: 1, Phil. 2: 12, 4: 1, 1 Thess. 2: 8, Hebr. 6: 9, Iac. 1: 16, 19, 2: 5, 1 Petr. 2: 11, 4: 12, 2 Petr. 3: 17, 1 Ioh. 3: 2, 21, 4: 1, 7, 11.

Πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος, *omnem sollicitudinem faciens*] Par locutio 2 Petr. 1: 5.

Γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, *scribendi vobis de communi salute*] De iis quae pertinent ad communem salutem. Sic κατὰ κοινὴν πίσιν Tit. 1: 3. In Manuscripto κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας, pro quo Latinus legit ὑμῶν.

Ἀνάγκην ἔσχον γράφαι ὑμῖν παρακαλῶν] Id est, εἰς τὸ παρακαλεῖν. *Nihil potius habui, quod scriberem quam ut vos monerem de periculis praesentibus.*

Ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἀπρὸς παραδοξείᾳ τοῖς ἁγίοις πίσει, *bene tueri fidem semel sanctis traditam*] Πίσιν vocat ipsam doctrinam per μετωνυμίαν [*transnominationem*], qualis

lis

lis est et Act. 6: 7 et alibi. Eam dicit *semel traditam sanctis*, id est, iis qui nunc sancti sunt, nempe per Apostolos, ut 1 Cor. 11: 2, 23, 15: 3, ubi eadem vox παραδίδοναι. Vide et 2 Petr. 2: 21. Et dicit *semel*, quia de ea doctrina nihil immutandum. Ἐπαγωνίζεσθαι τῇ πίστει est eam *bene tueri*, non sinere sibi eripi. Ἐπὶ enim hic valet pro.

4. Παρεσιδύσαν γάρ τινες ἄνθρωποι] *Latenter [enim quidam] irrepsere*. Sic παρεῖληθον Gal. 2: 4, παρεσιδύσουσι 2 Petr. 2: 1. Carpocratianos, ut diximus, designat.

Οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα, qui olim *praescripti sunt in hoc iudicium*] Translatio inde sumpta quod sententiae ex scripto recitari solebant, Ps. 149: 9. Et κρίμα hic est pro κατάκριμα, pro poena. Sic κρίμα habes Matth. 23: 14, Marc. 12: 40, Luc. 20: 47, Rom. 2: 3, 5: 16, Gal. 5: 10, Iac. 3: 1. *Hanc poenam Deus pridem decrevit* in eos qui Euangelium reiiciunt, ut sibi ipsis per mala dogmata et flagitiosos actus summam arcessant etiam apud nos Christianos infamiam. Vide 2 Thess. 1: 8, 9, 2 Tim. 2: 16, 2 Petr. 2: 3. Sed praecipue respici videtur locus ille 2 Petr. 2, ubi hi ipsi homines praesignificantur.

Ἀσεβεῖς, impii] 2 Petr. 2: 6.

Τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, Dei nostri *gratiam transferentes in libidinem*] Ἀσέλγειας illorum hominum praedicat Simeon, 2 Petr. 2: 18. Χάρις τοῦ Θεοῦ est Euangelium, sub cuius nomine isti alios inescabant, sed revera Euangelium transformabant in doctrinam libidinosam. Χάρις Θεοῦ per μετωνομίαν [*trans-nominationem*] dicitur Euangelium, ut Hebr. 12: 15 et alibi.

Καὶ τὸν μόνον Θεὸν καὶ δεσπότην τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι, et solum Deum et Herum Dominum nostrum *Iesum Christum abnegantes*] In Manuscripto, καὶ τὸν μόνον δεσπότην καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι. Datur Christo nomen δεσπότου etiam 2 Petr. 2: 1, ubi de iisdem hominibus agitur. *Abnegabant Iesum*, quia eum dicebant hominem natum ex homine, et multos suorum ipsi pares. Non ergo eum pro suo Redemptore, et per id *Hero ac Domino*, agnoscebant.

5. Ἐπομνήσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότες ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, *commonere autem vos volo, scientes vos semel hoc*] In Manuscripto, ὑπομνήσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότες ἅπαξ πάντα [*commonere autem vos volo, scientes semel omnia*], quomodo et Latinus legit. *Omnia* cum dicit, intelligit omnia narrata in Vetere Testamento. Ea cum semel illi Iudaei gente a prima aetate didicissent, brevi tantum indicio opus habebant ut eorum reminiscerentur. Sic 2 Petr. 1: 12, Οὐκ ἀμελήσω ἀεὶ ὑμᾶς ὑπομιμνήσκειν περὶ τούτων, καίπερ εἰδότες [*Non negligam vos semper commonere de his, quamvis scientes*].

Ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον τοῖς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν, *quod Dominus populum de terra Aegypti servans, tamen eos, qui non crediderunt, perdidit*] Ὁ Κύριος hic, ut in rebus Veteris Testamenti est *יהוה*, quod Graeci vertunt Κύριος, quia legebatur *יהוה*. Nam quod hic in Latino est *Iesus* venit ex Graecorum librorum compendio, in quibus scriptum fuit *ἰς* pro *κῆς*. Δεύτερον autem hic valet *ex contrario*, quomodo et *πάλιν* sumitur Matth. 4: 7 et Iac. 5: 18. *Perdidit* nempe per serpentes, per morbos, per Angelum, per manus Levitarum. Vide 1 Cor. 10: 5, 8, 9 et 10, Hebr. 2: 2. *Μὴ πιστεύσαντας* dicit pro ἀπειθήσαντας, quia qui non obediunt ostendunt se non credere, aut non credere ut oportet. Sic Hebr. 4: 2 ὁ λόγος [*sermo*] dicitur μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσας [*non commistus cum fide apud eos, qui audierant*].

6. Ἀγγέλους τε τοῖς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, *Angelosque, qui non servaverunt suum principium*] *Principium suum*, id est, statum in quo a principio fuerant: μετωνυμία [*transnominatio*]. Minutius: *Simplicitatem substantiae suae onusti et immersi vitiis perdidērunt*. Liber de Morte Mosis ait de iisdem: *Axa et Axael coelo descendentes viam suam corruperunt*. Christus de eorum Principe: *Ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν* [*In veritate non stetit*], Ioh. 8: 44. Contra de bonis Angelis Hierocles: *Μηδὲ ἐν λήθῃ ποτὲ γιγνόμενοι μήτε τῆς ἑαυτῶν οὐσίας, μήτε τῆς τοῦ πατρὸς ἀγαθότητος*. [*Nec suae naturae unquam, nec patris bonitatis obliti*].

Ἀλλὰ

Ἀλλὰ ἀπολεπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, *sed dereliquerunt suum domicilium*] Desertis lucis supernae locis venere ad inferiora.

Εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν, *in iudicium magni diei vinculis aeternis sub caligine servavit*] Id est, Lege ineluctabili vult illos in locis a luce superna remotis circa terram detineri ad tempus usque iudicii. Idem sensus et verba similia 2 Petr. 2: 4.

7. Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα καὶ αἱ περὶ αὐτάς πόλεις, *sicut Sodomā et Gomorrhā et finitimas civitates*] Adama et Zeboim: πᾶσι [vicinae eius] Ier. 49: 18. Et πόλεις dixit pro hominibus, ut et Graeci saepe.

Πόλεις γάρ εἰσιν ἄνδρες, οὐκ ἱερμῖα.

[Non solitudo, sed viri sunt civitas.]

Τὸν ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐπορνεύσασαι καὶ ἀπελθοῦσαι ὅπισθε σαρκὸς ἑτέρας, *simili modo exfornicatae et sectantes carnem alienam*] Sic 2 Petr. 2: 10, Μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσθε σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμοῦ πορνευμένους [Magis autem eos, qui carnem concupiscentia immunditiae ducti sectantur], ubi diximus voce carnis, sive, ut hic est, carnis alienae ἡ ψῆ, intelligi non tantum eam quae naturae legibus non convenit, sed omnem quae nostra non est, id est, extra matrimonium. Nam et illi Sodomorum vicinarumque urbium habitatores, sicut Carpocratiani, in omnem Venerem erant proiecti. Nec minus generale verbum ἐπορνεύσθαι, quomodo verti solet Hebraeum נא. Vide et quae de voce πορνείας diximus ad Matth. 5: 32.

Πρόκεινται δεῦγμα, *propositae sunt exemplum*] Ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν [Exemplum eorum, qui impie acturi sunt], 2 Petr. 2: 6. Et bene πρόκεινται, id est, *velut ob oculos posita sunt*. Vide Hebr. 6: 18, 12: 1, 2.

Πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι, *ignis aeterni poenam sustinentes*] In Manuscripto ὑπερέχουσαι [exhibentes]: ut sensus sit, eas urbes incensas instar exhibere ignis aeterni qui impios expectat.

8. Ὅμοίως μέντοι καὶ οὗτοι, *similiter tamen et hi*] Ὅμως μέντοι in Manuscripto, id est, *nilominus*, quamvis tanta exempla habeant ante se.

Ἐνυπνιαζόμενοι, *somniantes*] Esai. 56: 10 Ὅτι vertitur Ἐνυπνιαζόμενοι. Significat autem *stulta imaginantes*, ita ut

ut si qui somniant. Utitur sic illa Hebraea voce Moses Maimonides in Anteloquio Duels dubitantium. Arabibus, apud quos est saepe γ pro ι Hebraeo, γ est *insanire*.

Σάρκα μὲν μαινοῦσι, carnem quidem maculant] Corrumpunt mares et feminas, *ἐπιθυμία μiasμοῦ* [concupiscentia immunditiae] dicto loco 2 Petr. 2: 10.

Κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, potestatem autem contemnunt] *Κυριότητα καταφρονοῦντας*, 2 Petr. 2: 10, unde videmus *ἀθετεῖν* hic esse *contemnere*, ut 1 Thess. 4: 8. ω modo *ἀθετεῖν* modo *καταφρονεῖν* vertitur.

Δόξας δὲ βλασφημοῦσι, dignitatibus autem maledicunt] Crescit oratio: nam *δόξας* intelligit eos qui in summis sunt honoribus, *τὰς ἑξουσίας τὰς ὑπερεχούσας* [potestates sublimiores]. Sic *δόξας* οὐ τρέμουνσι, *βλασφημοῦντες* [dignitates non metuunt, maledicentes], 2 Petr. 2: 10. Non mirum id fecisse Carpocratianos, qui leges avitas omnes pro nihilo dacerent.

9. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωϋσείως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπιτελεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν· Ἐπιτιμῆσαι σοὶ Κύριος, *sed vel ipse Michael Archangelus, quum cum Diabolo certaret et altercaretur de Mosis corpore, non est ausus iudicium inferre maledicum, sed dixit, Increpet te Dominus*] *Κρίσις βλασφημίας*, 2 Petr. 2: 11 *κρίσις βλάσφημος*, est, *ultio quam quis sumit maledicendo*. Nega-verat in Epistola Simeon, id Angelos facere ubi cum imperiis, quanquam impiis, certandum habent; quod ibi exposuimus. Addit Iudas amplius, ne tum quidem id facere Angelos, ubi cum Diabolo certamen habent, qui et ipse quanquam impius, potestatem quandam a Deo in hunc mundum accepit; unde *κοσμοκράτωρ* [Princeps mundi] dicitur. Illa verba *ἐπιτιμῆσαι σοὶ Κύριος* nihil sensu differunt, sono pene nihil, ab illis quae sunt in Graeco Zach. 3: 2, *Ἐπιτιμῆσαι Κύριος ἐν σοὶ*, $\text{כ} \text{נ} \text{ר} \text{נ} \text{ר}$ [Increpet te Dominus], quae verba ibi pronuntiat Angelus magnus, qui et $\text{נ} \text{ר}$ ibidem vocatur, quod Dei partes agat adversus Diabolum. Illum, qui ibi et *Angelus* et $\text{נ} \text{ר}$ dicitur, esse Michaellem ibi diximus, hoc argumento quod ille eo tempore quasi defensor esset Iudaeorum, Dan. 10: 13, 21, 12: 1; nunc sub Christo Christianorum Apoc. 12: 7. Quo spec-

spectat et Hermas III. 8. Sed et eadem verba Michaeli, contra Diabolum decertanti de corpore Mosis, quod Michael ex Dei imperio volebat abscondere, Deut. 34: 6, Diabolus autem in apertum proferre ut ad idololatriam populus alliceretur (quod scilicet metuendum fuisse, si id corpus apparuisset, testatur et Iosephus IV. 8), tribuerat Scriptor libri qui Hebraice dicebatur מִשְׁכַּח מִשְׁכַּח, Graece vero Ἀνάληψις Μωσείως [*Assumptio Mosis*], unde haec desumpsit Iudas, velut concessio utens. Solebant Rabbini et Angelis et magnis hominibus tribuere ea verba quae verisimiliter dicere potuerunt. Tale illud quod de Enocho habebimus; et illud quod Hebr. 12: 21 et Act. 7: 26. Similia habes in Midrasch ad Deuteronomium, in Aboth Rabbini Mathan et aliis. Librum illum Ἀναλήψεως nominant Origenes περὶ ἀρχῶν [*de Principiis*] III. 2 et Epiphanius in Synopsi. Nec dubito, quin indidem sit desumpta narratio quae est apud Clementem Strom. VI. Simile certamen inter Angelos bonos et malos de Abrahae salute et interitu commemorat Origenes Homilia in Lucam 35. In libro Hebraico, qui vocatur מִשְׁכַּח מִשְׁכַּח דְּרַבִּי מֹשֶׁה [Verba dierum Mosis], referuntur verba quaedem Diaboli ad Mosen ante mortem eius, et ministeria quae Angeli Mosi exhibuere. Sed quae hic leguntur verba in eo libro non comparent: unde credibile fit librum illum Ἀναλήψεως pridem intercidisse. Ἀρχάγγελος est מֶלֶךְ רֵשׁ [Princeps primus] Dan. 10: 13, ubi de eodem Michaelle sermo. Vide et 1 Thess. 4: 16.

10. Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἶδασι βλασφημοῦσιν, *hi autem quas res ignorant maledictis insectantur*] 2 Petr. 2: 12, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες, ubi diximus Carpocratianos non intellexisse quanto usui viris probis essent Leges et Imperia. Vide etiam quae diximus ad Rom. 13.

Ὅσα δὲ φυσικῶς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἐπίσανται, ἐν τούτοις φθείρονται, *quaecunque autem naturaliter tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur*] Pleraque animantia observant sexuum discrimina; ab illis saltem discere debuerant isti. At hoc ipsum illi et actibus suis et ἀδιαφορίας [*indifferentiae*] dogmate pervertunt. Conser quae diximus ad 2 Petr. 2: 16, ubi est ἀφρων, id quod ibi in praecedentibus et hoc loco ἄλογον. Muta animantia ea

solent dicere Latini, ideo quod sermonis usu careant. *φθίγονται* *πρὸς*, id est, *semet depravant*, passivum pro verbo reciproco. Ieremias de talibus *ῥῶς brutescunt*, 10: 8.

11. *Ὁὐαὶ αὐτοῖς, vas illis*] Est vox conditionem eorum deplorans. Est eadem vox Matth. 11: 21 et alibi saepe, tum in Euangeliiis, tum in Apocalypsi, ut 1 Cor. 9: 16.

Ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Καὶν ἐπορεύθησαν, quia in via Cain abierunt] Cain fratri vitam caducam ademittit, illi fratribus adimunt aeternam. *Πορεύεσθαι ὁδῷ* *ἡν* est *facta alicuius imitari*, 2 Petr. 2: 15.

Καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξέχυθησαν, et errorem Balaami pro mercede errarunt] Id est, *eundem errorem errarunt quem Balaam, idque pro mercede*. *Ἐξέχυθησαν* est *errarunt, declinarunt*. Sicut Ps. 73: 2, *ἔκκλινον ἡ πόδες μου*, Graece, *Παρ' ὀλίγον ἐξέχυθη τὰ διαβήματά μου* [*Pene declinarunt gressus mei*]. Μισθοῦ vero pro ἀντι μισθοῦ. Sic dicunt Graeci: *Ὁννησάμην πέντε δραχμῶν* [*Quinque drachmis emi*]. Heraclitus: *Χαλεπὸν θυμῷ μάχεσθαι· ψυχῆς γὰρ ὠνεῖται* [*Irae pugnare difficile. Animo quippe venit*]. Aeschines: *Αἵματος ἡ ἀρετὴ ὠνία* [*Sanguine virtus emitur*]. Menander de adultero: *Θανάτου γὰρ ἐστὶν ὄνιον* [*Nam morte constat*]. Sensus huius loci est: Sicut Balaam mercedis causa incensor fuit libidinum, sic et illi. Confer 2 Petr. 2: 15 et ibi dicta.

Καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορέ ἀπώλοντο, et seditione Core pereunt] Est *ἀόριστος* [aoristus] pro futuro, aut pro praesenti, ut *pereunt* sumamus pro *ruunt in exitium*. *Ἀντιλογία τοῦ Κορέ*, id est, *ὡς τοῦ Κορέ* nam illa particula saepe apud Hebraeos subintelligitur. *Ἀντιλογία* hic est ea vox quae in libris Mosis transfertur *ῥῶς*, quod saepe *seditionem* significat. Illa erat seditio contra Moysen, haec contra Christum. Vide quae diximus de verbo *ἀντιλέγεσθαι* Luc. 2: 34, Rom. 10: 21, Hebr. 12: 3. Haec omnia denunciant Carpocratianis exitium illud in quod per Barchochebam, sectati partes eius, inciderunt.

12. *Ὅντοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες*] *Dedecori sunt vestris Agapis*, id est, conviviis quae memoria Dominicae mortis claudiebantur. Vide 2 Petr. 2: 13, ubi quidam Codices, ut et hic nonnulli, *ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν* [*in deceptionibus suis*], errore manifesto. Quod hic

σπλάδες, id in Epistola Simeonis σπῆλοι, σπῆ Dent. 32: 5. Συνοναχούμενοι ὑμῖν, convivantes vobiscum] Et hoc de illa Epistola transumptum est.

Ἀφόβως ἑαυτοὺς παймаίνοντες, secure semetipsos pascen-tes] Ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τροφήν [Voluptati du-centes in diem saginari], ut in dicta Epistola legendum censuimus. Sed verba quae hic sunt respiciunt illa Ezech. 34: 8 et 10, οὐκ ὄννι, ubi in Graeco, ἐβόσκησαν ἑαυτοὺς, ac dum saginent, gregem negligunt. Ἀφόβως hic est secure, תבטח Prov. 1: 33, per μεταωνυμίαν [transnominatio-nem], quia qui curam habet, is et metuit.

Νεφέλαι ἄνυδροι, nubes sine aqua] Sic πηγαι ἄνυδροι [fontes sine aqua] 2 Petr. 2: 17.

ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι, quae a ventis circumferun-tur] Ibi est νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι [nebulae tur-binibus exagitatae]. Duo notat in illis, quod nihil fer-rent bonae frugis, et quod inconstantes essent. Vide et Iac. 1: 6 et ibi dicta. Sunt ἄννι ὡκ [viri venti] Qs. 9: 7.

Ἀένδρα φθίνοντάς] Si usum vocis respicias, dicit ar-borea autumnales. Sed magis respicitur ἐτυμολογία [origo] vocis, ut dicat eos similes esse arboribus, quarum fruc-tus perit illico. Sic salices Homero ὠλεσίκαρποι, quae Plinius XVI. 26 vertit frugiperdas. Ea quae isti sibi congerunt non diu sunt duratura. Similis comparatio Esai. 1: 30.

Ἀκαρπα] Nulli bono usui, quippe bonorum operum sterilea. Vide Matth. 13: 32, Marc. 4: 19, Ephes. 5: 11, Tit. 3: 14, 2 Petr. 1: 8. Adde Matth. 21: 19.

ὡς ἀποθανόντα, bis mortuas] Bis peribunt. Vide Matth. 10: 28. Neque hic bonum habebunt exitum, neque in saeculo altero. Simile apud Ieremiam 51: 58, ὡν bis nudata.

Ἐκρίζοντα, erudicatas] Et hic est ἀόριστος [aeristus] pro futuro. Radicitus excidentur; ne nomen quidem sectae erit reliquum. Verbum ἐκρίζου habes Matth. 13: 29, 15: 13, Luc. 17: 6. Respondet Hebraeo שרש Ier. 1: 10 et שרש Dan. 7: 8, Soph. 2: 4. De re ipsa vide Esai. 40: 24, Prov. 12: 3, Esai. 5: 24, Ezech. 17: 9, Mal. 4: 1. Non erunt tam felices quam Nabuchodonosor, cui radix ser-vata est, Dan. 4: 12, 20, 23.

13. *Κόρυς ἀγρυπνίας*] *υψ. υ* *Revi. 5: 20.* Adde Eph. 4: 14. Sicut *inani fluctus mare* turbant, ita isti orbem totum. Sic Tribunos seditiosos *ventis*, populum mari comparat Cicero. Vox *ἀγρυπνίας* a feris fructibus et animantibus ad omnia dura transfertur. In Glossario, *ἄγριος*, immanis.

Ἐπαφίλονται τὰς ἐαυτῶν ἀλογίας, *despumantes suas confusiones*] Egregie dictum. Nam sicut fluctus sordes ex imo maris eructant, ita illi suas cupiditates ex corde in apertum educunt. *Despumandi* voce in parâ re utitur Seneca; et cum saepe imitans Hieronymus, cuius hoc est ad Oceanum: *Venter vero aestuans cito despumabit in libidines*. *Αλογίας* figurate dictum pro *his quorum merito eos pudere deberat*, *inimicis*.

Ἀστὲς πλανήται] *Stellas* vocant Hebraei eos qui Doctores sunt aut Doctorum sibi personam sumunt. Vide quae dicta ad Matth. 24: 29. Stellarum aliae dicuntur *ἀπλανῆς*, *inerrantes* Ciceroni, et *infimae*; aliae *πλανῆται*, quae modo *errantes*, modo *vagae*, aliis *erraticae* dicuntur. Hæ ergo Carpocratianos comparat, quia se non tenebant in una statione, id est, in doctrina semel ab Apostolo tradita. Vide supra 3 et 12.

Οἷς ὁ ἕρως τοῦ σκότους εἰς τὸν αἰῶνα τετήρηται, *quibus protella tenebrarum servata est in æternum*] Egregia oppositio. Volunt dici *sidera*; sed *perpetuo eos tenebras expectant*. Sunt autem verba desumpta ex 2 Petr. 2: 17; ubi dicta vides.

14. *Προεφάνησε δὲ καὶ τοῖς ἑβδόμοις ἀπὸ Ἀδάμ Ἐνὸς*, *participatus est interim de his septimus ab Adama Enoch*] Solebant, ut modo dixi, Rabbini et Angelis et viris magnis tribuere ea dicta quae dixisse poterant. Ea vero verba quae hic citantur ut Carpocratianis bene convenientia, reperiebantur in libro qui dicebatur *Ἀποκάλυψις Ἐνὸς* [*Revelatio Enoch*], quo usus est Celus, et particulam ex eo produxit, quam habes apud Origenem contra Celsum libro V. Inde etiam sumpsit Irenaeus quod habet IV: 30. Tertullianus inde hec hausit et in librum de Idololatria transtulit: *Antecesserat Enoch, praedicans omnia elementa, omnem mundi censum, quae coelestia, quae mari, quae terra continentur, in idololatriam verueros*

Daemonas ei spiritus desertorum Angelorum, ut pro Deo adversus Dominum consacerarentur. Et de Cultu feminarum I ait Enochum filio suo Mathusalae mandasse, ut notitiam eorum quae ipse haereditaria traditione audierat posteris suis traderet. Clemens Alexandrinus in Excerptis indidem citat: *Kal eiden tas elas pasas* [Et vidi omnes materias]. Ibidem paulo post ab Enocho ait traditum, *Angelos desertores fuisse, qui hominibus Magistri fuerint Astronomiae, Divinationis, aliarumque artium.* Iudaei ei libro fidem tribuebant: nam citatur in Zohar. Habuit Georgius Syncellus librum Graecum eo nomine, unde nobis partem satis magnam dedit Iosephus Scaliger in doctissimis ad Eusebium Notis; in qua et illa sunt de artibus quas homines Angelorum ministerio acceperint. Credo initio librum fuisse exiguum, sed cum tempore quemque ea quae voluit ei addidisse, ut in libris illis abstrusioribus factum est saepe. Dicit autem *προφητεύει τοις*, quia praedixit id quod illis est eventurum. Par constructio Ier. 27: 15 et alibi. Dicitur autem Enoch *septimus ab Adamo*, id est, hominum septimus si Adam primus numeretur.

Αἶψα ἰδοὺ ἦλθε Κύριος, dicens: Ecce venit Dominus] Praeteritum pro futuro. Sic Ps. 50: 3, *ὤψα καὶ*, id est, *vindictam faciet*, interprete Chaldaeo. Pro eo Rabbini dicunt *נָמָּה בָּרָא*, *נָמָּה בָּרָא* [Nomen, Dominus venit].

Ἐν ἄγλαις μυριάσιν αὐτοῦ, cum sanctis millibus suis] *עַם מִלְּיָדִים* Deut. 33: 2, ubi LXX, *ὄν μυριάσι* Kadēs [cum myriadibus Cades], ut Aquila, *ἀπὸ μυριάδων ἁγιασμοῦ* [a myriadibus sanctificationis]; ubi Aquila rectius credit *עַם* esse appellativum: at LXX recte *αὐτοῦ* verterunt per *εἶναι*. *Ἄγλους* vocari Angelos notavimus ad 1 Thess. 3: 13, ubi quae dicta nihil opus repeti. Similis Dei descriptio Dan. 7: 10.

15. *Ποιεῖσαι ἡγλαὶ κατὰ πάντων, ut iudicium exercent contra omnes*] Quod tunc Enoch aut dixit aut dicere potuit imminente Diluvio, idem Iudas ad ingentem illam interfectionem quae Iudaeis contumaciis imminabat referre commodè potuit. *Κελαὶ πνεῦς* habes et Ioh. 5: 27: Hebraei dicunt *כַּוְנוֹת נְפֻשׁ*.

Kal

Kai léxai pántas τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν et omnes eorum impios castiget] Αὐτῶν abest in Manuscripto. Ἐλέγξει idem est castigare.

Περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν, ὧν ἠσέβησαν, de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiis egissent] Ἀσεβεῖν, vrb. Hoc ad facta pertinet.

Kai perὶ πάντων τῶν σκληρῶν, ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ, et de omnibus duris, quae locuti sunt contra eum] Hoc ad dicta. Σκληρὰ, dura auditu, Ioh. 6: 60, Gen. 42: 7, 30. Sic et Ps. 31: 19, 1 Sam. 2: 3, Prov. 18: 23, ἔργον. Talia verba Lamech locutus erat Enochi tempore.

Ἀμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς, peccatores impii] In homines Deumque iniurii.

16. Οὗτοί εἰσι γογγυzaί, hi sunt obtractatores] Hic iterum Iudas incepit suis verbis loqui. Γογγυzaί sunt qui libenter obtractant superioribus, ut diximus 1 Cor. 10: 10, τινὲς Num. 11: 1.

Μεμφύμοιροι] Non contenti modicis: non cupientes intra fortunam suam esse, ut Propertius loquitur. In Glossario, Μεμφύμοιος, querulus: μεμφυμοίρια, λάθριος ψόφος [quefela, occultum vituperium] apud Clementem Alexandrinum Paed. 1. 9. Querebantur illi de imperio Romano, quo tamen nullum externum Iudaeis fuerat, aut futurum erat lenius.

Κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορεύμενοι, secundum cupiditates suas ambulantes] Ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμοῦ πορευομένους [in libidine immunditiae ambulantes] vocat eadem homines Epistola quae *Secunda Petri* dicitur. Omnia illi libidinum genera sectabantur.

Kai τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκον, et os eorum loquitur superba] Et hoc ex eadem Epistola 2: 18. Mira iactabant de virtutibus illis quae superiores essent Mundi fabricatoribus.

Θαυμάζοντες πρόσωπα ὠφελείας χάρις, mirantes personas quæstus causa] Supple εἰσι [sunt]. Θαυμάζειν πρόσωπον δυνάσου η̅η̅ τ̅η̅ Lev. 19: 15, est iudicium gratificari ei qui potentior est. Sic illi divitibus, qui in Ecclesia erant, adulabantur, vitis eorum favendo, idque ut ex eorum largitionibus quæstum facerent. Sic et 2 Petr. 2: 14, δολιζόμενοι ψυχὰς ἀσηρίτους, καρδίαν γυμνασμένην πλο-

πῆξιν ἔχοντες [*inescantes animos instabiles, cor peritum avaritiae habentes*].

17. Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, vos autem, carissimi] Vos qui multum ab illis distare debetis.

Μνησθε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων, memores estote verborum, quae praedicta sunt] Id est, quae pridem dicta sunt. Eadem locutio 2 Petr. 3: 2. Intellige autem non tantum quae scriptis mandata, sed et quae voce dicta per manus tradebantur.

ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi] Maxime a Petro, Paulo, Iohanne. Vel hinc videas Scriptorem hunc aliquanto posteriorem fuisse Apostolis.

18. Ὅτι ἔλεγον ὑμῖν, ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ, qui dicebant vobis, novissimo tempore] Id est, tandem, πρὶν ἵστα, quod verti solet ἐν ἐσχάταις ἡμέραις 2 Tim. 3: 1, ἐν ἐσχάτων τῶν χρόνων [*novissimis diebus, temporibus*] 1 Petr. 1: 20. In Manuscripto est hic, ἐν ἐσχάτῳ τοῦ χρόνου.

Ἔσονται ἑμπαῖνται, κατὰ τὰς ἰαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν, erunt illusores secundum cupiditates suas ambulantes impietatum] Sumptum ex 2 Petr. 3: 3, ὅτι ἔλεύσονται ἐπὶ τοῦ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἑμπαῖνται κατὰ τὰς ἰδίαις ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι [*venturos novissimis diebus illusores, iuxta proprias libidines ambulantes*]. Dicuntur ἑμπαῖνται maxime quod resurrectionem irrideant. Illud τῶν ἀσεβειῶν construitur cum τὰς ἐπιθυμίας estque vice, ἐπιθέτου [*agnominie*], quae cupiditates sunt impietatum, id est, plane impiae. Pro ἔσονται Manuscriptus habet ἔλεύσονται [*venient*].

19. Οὗτοι εἰσὶν οἱ ἀποδιαιρέτες], Supple. αὐτούς, quod addi nihil necesse est, cum soleat subandiri apud Hebraeos tantum in activo quam in passivo. Idem est quod modo dicit διακρινομένους, qui semet a ceteris separant sive distinguunt, quasi multo sapientiores ac peritiores essent aliis, cum magno contemptu aliorum, πρὸς.

Ψυχῶν, animales] Non curant nisi res huius vitae, 1 Cor. 2: 14, Iac. 3: 15. Hoc nomen contra eos, qui Ecclesiae Romanae adhaerebant, Tertullianus, sed Montanizans, arripuit.

Πνεύ-

Πνεῦμα μὴ ἔχοντες, spiritum non habentes] *lactant se miras habere inspirationes, et nullas habent.*

20. *Τμείς δέ, ἀγαπητοί, τῇ ἀγνωστῇ ὑμῶν πίσει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς, vos autem, carissimi, inaedificantes vosmetipsos sanctissimas vestras fidei*] *Illa τῇ ἀγνωστῇ πίσει in Manuscripto. postponuntur, et coniunguntur cum sequente exhortatione ad preces, quae certe fidem requirunt. Solet autem et ἐποικοδομεῖν et ἐποικοδομείσθαι simpliciter poni pro dare profectum et proficere, sive assurgere, Act. 20: 32, Col. 2: 7.*

Ἐν πνεύματι ἀγίῳ προσευχόμενοι, in Spiritu sancto orantes] *Dictante Spiritu sancto, Rom. 8: 26.*

21. *Ἐαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ τηρήσατε, vos ipsi in dilectione Dei conservate*] *Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ et dici potest et dicitur modo qua Deum diligimus, modo qua Deus nos diligit. Huic loco prior significatio melius convenit. Date operum, ut vosmet conservetis in dilectione erga Deum; quod fit tum per preces, tum per actus pios. Locutio non dissimilis Ioh. 17: 12.*

Προσδοκώμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam aeternam] *Ἔλεος τοῦ Θεοῦ, beneficium: εἰς ζωὴν αἰώνιον, per quod consequamur vitam aeternam. Est quidem ea promissa; sed quod liberaliter promittitur ex suo fonte nomen beneficii retinet.*

22. *Καὶ οὗς μὲν ἐλεῖτε διακρινόμενοι, et aliorum quidem, habito delectu, miserramini*] *Manuscriptus, καὶ οὗς μὲν ἐλέγχετε διακρινόμενους [et hos quidem arguite iudicatos]. Nec aliter legit Latinus. At sensus hic videtur esse: Reprehendite illos qui se ceteris praeferunt. Ita enim sumitur διακρίνειν 1 Cor. 4: 7. Est autem hic passivum pro reciproco more Hebraeo, Niphal pro Hitpael.*

23. *Οὗς δέ ἐν φόβῳ σώζετε, alios vero per terrorem servate*] *Ἐν pro per: ἐν φόβῳ terrore iniecto irae Divinae. Sed non est id in Manuscripto hoc loco. Σώζειν autem hominibus tribuitur suo modo 1 Cor. 7: 16; 1 Tim. 4: 16.*

Ἐκ τοῦ πυρός ἀρπάζοντες, de igne rapientes] *Proverbiale. Vide 1 Cor. 3: 12, Zach. 3: 12, ψαλ. lxxv. Sequitur in Manuscripto, οὗς δέ ἐλεῖτε ἐν φόβῳ [aliorum*

autem miseremini per metum] Id est, iam lapsorum miseremini, metuentes ne et vobis quid simile eveniat, Rom. 11: 20.

Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπιμαρμένον χιτῶνα, *odientes et quae carne maculata est tunicam*] Et hoc proverbiale est ei. Lev. 13: 47, 48. *Μισεῖν* hic *μετωνομαζῶς* [*per transnominationem*] est *fugere*. Sicut *μιαίνεσθαι* [*inquinari*] dicitur id quod lepra aut alio morbo contactum est, Hebr. 12: 15, sic et *σπλοῦσθαι*, *sordescere*. Sic *vestem vulnere infectam* dicit Servius ad IV Aeneidos. Sensus est: Cavenda diligenter omnia per quae mala dogmata aut exempla Carpocratianorum possent irrepere.

24. *Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι αὐτοὺς ἀπταίτους*, *ei autem qui potens est eos custodire ne cadant*] In Manuscripto *φυλάξαι ἡμᾶς ἀπταίτους* [*nos custodire ne cadamus*]. At Latinus legit *ὑμᾶς* [*vos*] non male, quomodo est Rom. 16: 25, quem locum ob oculos habuisse videtur Iudas. Ibi est *στηρίξαι* [*sustinere*] quae hic *φυλάξαι ἀπταίτους*. Qui aliquem *sustinet*, is eum *custodit ne cadat*. Voce *ἀπταίτουν* utuntur Xenophon et Plutarchus. Hebraeis *ἀπταίτος* חַסֵּד וְנֶאֱמָר. *Στηρίζειν* et *φυλάσσειν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ* [*custodire a malo*] coniungit Paulus 2 Thess. 3: 3. De Deo agi ostendunt sequentia.

Καὶ εἶσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει, *et constituere coram Maiestate ipsius immaculatos cum exultatione*] Sic *παρᾶσθαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους* [*exhibere vos sanctos et immaculatos*] habes Col. 1: 22. Et in Manuscripto pro *ἀμώμους* est *ἀμέμπτους* [*inculpatores*], ut 1 Thess. 3: 13. *Κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ*, quasi dicas, *coram Maiestate ipsius*. Sic et *δύναμις τοῦ Θεοῦ* [*virtus Dei*] pro Deo Luc. 22: 69. *Ἐν ἀγαλλιάσει ἰστέον* *cum summo gaudio*, nempe tunc cum pii intrabunt in Regnum Dei.

25. *Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, soli sapienti Deo*] Sic et 1 Tim. 1: 17. Sic dicitur quia solus sapientiam a se habet.

Σωτῆρι ἡμῶν, *Servatori nostro*] Hoc nomen non semper Christo, sed interdum et Deo datur, tanquam causae principi salutis nostrae, ut 1 Tim. 2: 3, Tit. 1: 3, 3: 4.

Sed

Sed Manuscriptas adiicit διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ Κυρίου [*per Iesum Christum Dominum*], quae et Latinus legit.

Δόξα καὶ μεγαλοσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, *gloria et magnificentia, imperium et potestas*] In Manuscripto legitur, δόξα, μεγαλοσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, וְהַכְרָזָה וְהַמְּלָכָה. Habes δόξαν et κράτος in simili exclamatione 1 Petr. 4: 11 et 5: 11. Addidit Iudas ἐξουσίαν ἡσυχ, agnoscens in Deo non *potentiam* tantum, sed et *ius imperandi*, et *μεγαλοσύνην* ἡσυχ, quam vocem habemus et Hebr. 1: 3, 8: 1.

Καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, *et nunc et in omnia secula*] In Manuscripto πρὸ παντός τοῦ αἰῶνος καὶ νῦν [*ante omne seculum et nunc*] id est, Sicut ea habuit ante omne tempus, sic et nunc habet, et habebit semper. Sic legit et Latinus.

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.

ANNOTATIONES

AD

APOCALYPSIN.

Cur de huius libri auctoritate et auctore addubitatum sit, causas esse arbitror, quod diu in paucorum fuerit manibus, non additus Codicibus in vulgus datis, ne accenderentur Imperantium in Christianos odia ex his quae de Roma hic praedicuntur. Deinde, quod quae hic dicuntur de resurrectione, de mille annis, de Gogo et Magogo; ea sono congruant cum Iudaicis libris, et quamquam hic sensu posita alio, attamen a Cerintho et Christianis plus aequo Iudaizantibus in sensum plane Iudaicum rapiebantur; ut et illud de Hierosolymis ex coelo delapsis. At vero Apostoli Iohannis esse hunc librum credidere illi quibus merito creditur, Iustinus Contra Tryphonem, Irenaeus IV. 37, 50, V. 30, Tertullianus Adversus Marcionem IV et aliis multis in locis: quibus consentiunt Clemens Alexandrinus, Origenes, Cyprianus, et post eos alii multi. Adiiciam de hac re Dionysii Alexandrini locum: *Ἐγὼ δὲ ἀθετῆσαι μὲν οὐκ ἂν τολμήσαιμι τὸ βιβλίον, πολλῶν αὐτὸ διὰ σπουδῆς ἐχόντων ἀδελφῶν. Μείζονα δὲ τῆς ἑμαντοῦ φρονήσεως τὴν ὑπόληψιν τὴν περὶ αὐτοῦ λαμβάνων, κεκρυμμένην εἶναι τινα καὶ θαυμασιωτέραν τὴν καθ' ἑκάστον ἐκδοχὴν ὑπολαμβάνω. Καὶ γὰρ*

εἰ μὴ συνίημι, ἀλλ' ὑπονοῶ γε καὶ τινὰ βαθύτερον ἡγνῆσθαι τοῦ ἑρμηνεύειν· εὖν ἰδίᾳ πάντα μετῶν καὶ κρίων λογισμῷ· πῶς δὲ πλείον νέμων, ὑψηλότερα ἢ ἐν' ἐμοῦ καταληφθῆναι νομίζω. [*Ego repudiare eum librum non ausim, quoniam tam multis fratres in pretio habent, denique ita de eo sentio, ut eum mei ingenii sociam putem excedere et debere omnia quae in eo legantur, arcaniore quodam ac digniore sensu accipiri, quam prae se ferant. Nam quamquam non aequor, ut suspicor tamen profundiorum sensum in verbis latere. Nec ego hasc meo ingenio aut melior aut iudico, sed fide ductus sublimiora haec esse credo, quam ut ea ego capiam*]. Credo autem ab Iohanne Presbytero Apostoli discipulo custoditum hunc librum: inde factum, ut eius esse opus a quibusdam per errorem crederetur. Quod autem in quibusdam libris inscribitur Ἰωάννου Θεολόγου [*Iohannis Theologi*], non aliunde factum est, quam quod post Origenem Christiani, quem titulum Orphico dant Platonicum, meliori iure dederunt Iohanni. Id verum esse apparet ex ipso Origene, Athanasio, Chrysostomo, et Cyrillo utroque.

C A P U T I.

1. Ἀποκάλυψις, *Apocalypsis*] πῶς ἀποκαλύπτεσθαι [*revelari*] saepe est apud Danielem de iis rebus quarum cognitio Divino munere habetur. Inde ἀποκάλυψις, quo nomine dicebatur liber ille Enoch, de quo diximus ad Iudam. Apud Esaiam 25: 7 πῶς ὅτι [ademit operimentum] est circumlocutio ἀποκαλύψεως. Graeci verterunt Παράδοξ ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν [*Trade haec omnia Gentibus*]. Utitur voce ἀποκαλύψεως hoc sensu Paulus, ut 1 Cor. 14: 26, 2 Cor. 12: 1, 7, Gal. 2: 2.

Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Iesu Christi*] Id est, facta per Iesum Christum.

Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ὁ Θεός, *quam dedit illi Deus*] Sicut enim potestas, ita et cognitio talium in Christo est a Deo Patre, Ioh. 7: 16, 14: 10, infra 5: 7. Sic Esaias de filiis suis rerum futurarum praenuntiis, πῶς ὁ κύριός μου [quos dedit mihi Dominus] 8: 18.

Act.

Λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ] Pro eis τὸ δέξαι, ut ipse *Christus servis suis*, id est Christianorum praeceptis, ista patefaceret, ex promisso quod est Ioh. 16: 12. Par loquendi genus, Luc. 1: 72, Ioh. 6: 52 et alibi.

Ἄ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, quae cito fieri oporteat] Alia citius; serissima, uno aut altero loco exceptis qui obiter adduntur caeteris, intra annos supra quingentos. Parum enim hoc ad tempus quo stetit mundus. Sic Agg. 2: 6 *adhuc modicum esse diximus annos quingentos*. *Ἄ δεῖ γενέσθαι*, κτὴ γ' ἔτι, Dan. 2: 28.

Καὶ ἰσήμενεν] Copula pro pronomine relativo: *quae significavit*. Hebraei dicerent וְהָיָה.

Ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ, mittens per Angelum suum] Modo per hunc, modo per illum Angelum, quem miserat. Est autem constructio non dissimilis Matth. 2: 16 et 14: 10. Disce hinc etiam, cum Deus aut Christus dicitur apparuisse, id intelligi debere per Angelum Dei aut Christi nomine agentem et ipsius attributa representantem. Vide quae diximus in commentario ad Decalogum et ad Act. 18: 9. Vide infra 13.

Τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, servo suo Iohanni] Non dicit *Apostolo*: quia qui Divinis visis illustrantur, eos maxime decet animi submissio. Sic et Esaias *servum Dei* se vocat 49: 5 et Daniel 9: 17. Nomen autem suum et ponere et repetere aliquoties solent Prophetæ, ut qui ipsos viros bonos credunt, etiam dictis eorum adhibeant fidem.

2. *Ὃς ἔμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ*] Quia Iohannes Ἰῆς nomen erat multis commune, ideo propius se designat, et se eum esse dicit *qui verbum Dei*, id est, Evangelii praecepta, *annuntiavit* populis compluribus. *Μαρτυρεῖν* plerumque dativum regit; at hic accusativum, quia ponitur pro *κηρύσσειν* sive *ἀπαγγέλλειν*. Vide Ioh. 21: 24 et infra 22: 16, 20.

Καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, et testimonium Iesu Christi] *Ἐμαρτύρησε μαρτυρίαν* locutio et Hebraica et Graeca. Sic 2 Reg. 17: 15, *Μαρτύρια αὐτοῦ δοῦναι δεμαρτύρατο* [*Testimonia eius, quae contestatus est*]. Est autem hoc loco *μετωνυμία* [*transnominatio*]. Nam per *μαρτυρίαν* intelliguntur res ipsae de quibus fertur testimonium, ea quae fecit Christus; ut ostendunt sequentia.

Ὅσα

Ὅσα εἶδε, καὶ ἀνέειπεν, καὶ ἃ χεὶρ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, *quaecunque vidit, tum ea quae sunt, tum ea quae post-hac futura sunt*] Manuscripti optimi nihil habent amplius quam ὅσα εἶδε, nec aliter legit Latinus. Caetera ex commate infra 19 huc irrepsere. Explicat quid intelligat μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, nempe ea quae ipse viderat Christi miracula, mortem, vitam redditam; evectionem in coelum. Vide 1 Ioh. 1: 1—3.

3. Μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, *beatus qui legit*] Sic Dan. 12: 12, μακάριος ὁ ἐπομένων [*beatus qui expectat*]. Christianis ubique vexatis magna solatium adferre poterant praesignificatae Dei ultiones in Iudaeos et Romanos. Vide infra 13: 10.

Καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας, *et qui audiunt verba vaticinii*] Id est, ταύτης προφητείας [*huius vaticinii*], quomodo accepit Latinus. Vide quae diximus Rom. 11: 29. Addit hoc quia liber hic non statim ad omnes erat perventurus; sed qui eum nacti erant, aliis ea quae legerant bona fide erant recitaturi.

Καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα] *Memori animo retinentes haec scripta*, ut nempe cum eventibus comparerentur: unde magis et magis in fide roborantur Christiani. Τηρεῖν hic quod συντηρεῖν Luc. 2: 19, διατηρεῖν ibidem 51.

Ὁ γὰρ καιρὸς ἔγγυς, *tempus enim prope adest*] Quorundam; ut de bellis civilibus Romanorum, de Hierosolymorum excidio. Frequens apud Prophetas ἐν ᾧ [*prope est dies*], ut Dent. 32: 35, Esai. 13: 6, Ier. 48: 16, Iohel. 1: 15, Abd. 15, Soph. 1: 7, 14. Non vult sibi obliici Iohannes, quod Ezechieli obiectum fuerat 12: 27. De voce καιρὸς vide Act. 1: 7.

4. Ἰωάννης τὰς ἑπτὰ ἐκκλησίαις τὰς ἐν Ἀσίᾳ, *Iohannes septem Ecclesiis, quae sunt in Asia*] Praecipuis Ecclesiis in Asia proprie sic dicta, ubi fuerat Regnum Gog. Ad eas specialiter scribit, quia dum poterat, eas praesens rexerat. Sed sub earum nomine tacite comprehendit et alias Ecclesias, quia earum status et qualitates ad septem quasi genera possunt revocari, quorum exemplum praebent illae Asiaticae.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, *gratia vobis et pax*] Eodem modo

do Paulus Ecclesias salutare solet, ut 1 Cor. 1: 3, 2 Cor. 1: 2, Gal. 1: 3, Eph. 1: 2 et alibi.

Ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ab eo qui est, et qui erat, et qui venturus est] Noluit hos articulos et participia declinare, ut eo magis Dei immutabilitatem ostenderet; quomodo Proclus dicit μετὰ τοῦ ἑν [cum illo Unum] ad Τίμαριον, ut diximus ad Marc. 6: 40. Quia vero εἰμὶ non habet participium praeteritum, ideo ad praeteriti significationem coactus fuit uti voce modi indicativi. Sic et infra 4: 8, 11: 17. Ἐρχόμενος autem significat idem quod Latine *futurus*, ut et infra 4: 8 et Ioh. 16: 13, Act. 18: 21 et alibi. Hebraei sic usurpant עָלָה. Sic et 1 Thess. 1: 10, ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης [ab ira ventura], idem quod ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς [ab ira futura], Matth. 3: 7, Luc. 3: 7. Vide et Hebr. 10: 37.

Καὶ ἀπὸ τῶν ἐκτὰ πνευμάτων ἃ ἔχουσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, et a septem Spiritibus qui coram throno eius sunt]

In Manuscripto πνευμάτων τῶν ἐνώπιον. Septem Spiritus et hic et infra 5: 6 et 8: 2 esse Angelos multi putarant, quia receptum est apud Hebraeos septem esse maximos Angelos qui Deo adstant, nempe quomodo septem Principes adstabant Regi Persarum; quae aula quia erat magnificentissima, ideo ad eius formam Dei aulam formant Hebraei. Vide Tob. 12: 15, Matth. 18: 10, et utrobique a nobis dicta. Adde Hermam II. 9, Clementem Strom. VI. Sed recte omnia qui expendet, et conferet locum qui infra est 5: 6, ubi itidem Spiritus dicuntur oculi Dei, per quos oculos diximus ad Zach. 4: 10, significari multiformem Dei providentiam, eo potius feretur ut hic existimet denotari septem illa velut membra Divinae providentiae quae nominantur infra 5: 12 et 7: 12. Et sic erit ἑν διὰ δύο [unum per duo]. Optatur enim pax a Deo et septem Spiritibus, id est, a Deo per septem hos modos operante. Firmat hanc interpretationem quod infra capite 5 distinguuntur Spiritus et Angeli.

5. Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ] Non a Deo tantum Patre per illos quos diximus modos operante, sed et a Iesu Christo optat Ecclesiis prospera omnia. Sic et Paulus Rom. 1: 7, 1 Cor. 1: 3 et alibi.

Ὁ μάρτυς ὁ πιστός, qui est testis fidelis]. Etiam hic nomi-

minativos usurpavit ἀλλήτως [*indescrinabiliter*], ut sicut Dei immutabilitatem significaverat, ita et Christi in testimonio suo et regno immutabilitatem significaret. Vide Hebr. 13: 8 et 2 Cor. 1: 20. Dicitur autem Christus ὁ μάρτυς ὁ πιστός, quia in omnibus quae Dei nomine ad nos pertulit, et quorum multa a Christo generaliter dicta in hoc libro specialiter explicantur, dignissimus est cui credatur. Vide Esai. 55: 4, Ioh. 3: 3, 8: 58, 18: 37, et de voce πιστός 1 Tim. 1: 15. Idem titulus Deo ipsi tribuitur Ps. 89: 37.

Ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, *primogenitus mortuorum*] Id est, *Qui mortuorum primus ad vitam resuscitatus est immortalis*. Vide 1 Cor. 15: 20, Col. 1: 18 et ibi dicta. Resurrectio est nativitas quaedam, Matth. 19: 28, Act. 13: 33.

Καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, *et princeps Regum terrae*] Matth. 28: 18, infra 19: 6. Hoc vult: Nolite, quominus Christi praecepta et exemplum sequamini, timere Mundi huius Reges. Christi enim tanta est potentia, ut ubi volet eos sit destructurus, aut sibi subiecturus. Daniel Deo eundem titulum dederat 4: 17.

Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, *qui dilexit nos*]: Novus incipit sensus, et connectuntur hi dativi cum eo quod sequitur αὐτῷ ἢ δόξα. Vere autem Christo convenit hic titulus, ut discere est Ioh. 13: 34, 15: 9. In Manuscripto, τῷ ἀγαπῶντι [*qui diligit*], ut indicetur perpetua dilectio.

Καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, *et lavit nos a peccatis nostris sanguine suo*] *Sanguine suo*, id est, morte tolerata, certos nos reddidit veritatis eorum quae docuerat, quae talia sunt ut nihil sit aptius ad purgandos a vitiis animos. Confer Esai. 4: 4, Eph. 5: 26, Rom. 3: 25, 5: 9, Eph. 1: 7, 2: 3, Col. 1: 14, Hebr. 9: 14, 10: 19, 29. Humidae naturae, sub qua est et sanguis, proprium est *lavare*. Id vero per egregiam ἀλληγορίαν [*allegoriam*] ad animam transfertur. Dicitur autem Christus *suo sanguine nos lavisse*, quia et ipse omnia praestitit quae ad id requirebantur, et apparet secutum in plurimis effectum. In Manuscripto λύσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν [*qui solvit nos ex peccatis*]. Meminit utriusque lectionis Arethas.

6. Καὶ ἐποίησεν ἡμῖν βασιλείαν καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, *et fecit nos Regnum et Sacerdotes Deo et Patri suo*] Hic iterum locutio qualis supra ἐσημασεν· est enim copula cum verbo loco participiū: recta enim locutio fuerat ποιήσαντι. Deinde βασιλείαν pro βασιλεῖς [*reges*], sicut ἱεράτευμα [*sacerdotium*] pro ἱερεῖς 1 Petr. 2: 5, 9. Sic et infra 5: 10. Latinus, *fecisti nos Deo nostro Regnum et Sacerdotes*. Et illud καὶ ante πατρὶ est ἐξηγητικὸν [*explicativum*] ut 2 Cor. 1: 3, 11: 31, Eph. 1: 2, Col. 1: 3, 2: 2, 3: 17, 1 Thess. 1: 3, 2 Thess. 2: 16, Iac. 1: 27, 3: 9. De re ipsa diximus ad dictum Petri locum. *Reges* sunt Christiani ob victorias de carne, mundo, Diabolo; *Sacerdotes*, quia Deo offerunt corpus purum, preces sanctas, opera pietatis et misericordiae. Rectius igitur nos usurpabimus dictum illud Stoicorum, Μόνος ὁ σοφὸς ἱερεὺς [*Solus sapiens Sacerdos*]; de quo egregia habet, quamquam non accedentia ad τὸ τέλειον [*perfectionem*], Hieroeles ad illud Aurei carminis,

Ἀθανάτους μὲν πρότερον —

[*Primum immortales* —].

Iustinus Colloquio cum Tryphone: Διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ νιοῦ τὰ ἑνπαρὰ ἡμάτια, τουνέσι τὰς ἀμαρτίας, ἀπημυμωμένοι, πυρωθέντες διὰ τοῦ λόγου τῆς κλήσεως αὐτοῦ, ἀρχιερατικὸν τὸ ἀληθινὸν γένος ἐσμέν τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς μαρτυρεῖ, εἰπων, ὅτι ἐν παντὶ τόπῳ ἐν τοῖς ἔθνεσι θνητοῖς εὐαρέζους αὐτῷ καὶ καθαρὰς προσφέρομεν [*Per nomen primogeniti eius Filii, sordida veste deposita, id est, deposito peccato, per verbum vocationis eius tanquam per ignem explorati, verum Sacerdotale Dei genus sumus, sicut et ipse Deus testatur, dicens, nos ei omni in loco inter Gentes sacrificia accepta et pura offerre*]. Marcus Antoninus libro III: Ὁ γὰρ τοι ἀνὴρ ὁ τοιοῦτος, οὐκ ἔτι ὑπεριθέμενος τὸ ὥς ἐν ἀρίστοις ἦδη εἶναι, ἱερεὺς τις καὶ ὑπουργὸς Θεῶν [*Huiusmodi sane vir, qui virtutis studium usque adeo non differt, ut iam esse optimus, quam evadere aliquando malit, minister et velut Sacerdos Deorum*], etc. Etiam Paphrastēs Chaldaeus *Sacerdotem* vocat. In Manuscripto hic, καὶ ἐποίησεν ἡμῖν βασιλείαν τῷ Θεῷ [*et fecit nobis regnum Deo*].

Αὐ-

Αὐτῷ ᾧ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν, ipsi gloria et imperium in sempiternum. Amen] Eadem verba 1 Petr. 4: 11. Est autem hoc Amen et affirmantis et approbantis.

7. Ἰδοὺ ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, ecce venit cum nubibus] Aderit cum magna tempestate adversus incredulos Iudaeos et Romanos. Eximie quidem et κατὰ κυριολεξίαν [secundum proprietatem loquendi] in ultimo adventu Christus in nubibus aderit: sed et omnis alia ultio, quam Deus de inimicis suis sumit, sic figurate describitur; ut Esai. 19: 1, Ezech. 1: 4, Ps. 104: 3, Dan. 7: 13, nempe quia ex nubibus sunt tonitrua, fulmina, grandines. Quae autem Deo tribuuntur in Vetere Testamento, eadem in Novo, et in vaticiniis de Novo, tribui solent Christo, ut Joel. 3: 13, hic infra 14: 15.

Καὶ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμὸς, et videbit eum omnia oculus] Ex Esai. 40: 5. Id est, sentient omnes eius vim. Hebraei omnes sensus visionis nomine exprimunt, ut Exod. 20: 18, Ier. 2: 31 et alibi.

Καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξέπλησαν, et qui eum pupugerunt] Qui ipsum et Ecclesiam eius omnibus modis vexarunt. Vide Act. 9: 5. Desumpta verba ex Zach. 12: 10. Vide quae ibi diximus. Talia dicta varie usurpantur, quia aut erant proverbialia, antequam Prophetæ ea ponerent, aut ex Prophetarum scriptis facta sunt proverbialia.

Καὶ κόποισται ἐν αὐτὸν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, et plangent se propter eum omnes tribus terrae] Ἐπ' αὐτὸν, id est, propter mala ipsi et Ecclesiae eius illata: ἐπὶ pro propter. Hebraei dicerent וְעָלָם. Sic ἐπὶ τί quamobrem apud Aristophanem. Πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, id est, Iudaei domi ac foris: deinde etiam populus Romanus et provinciae Romanae. Et hoc ex eodem Zachariae loco sumptum est, sed ea quam dixi libertate. Vox φυλαὶ saepe de populis usurpatur, ut Gen. 28: 14, Ps. 72: 17, ubi in Hebraeo עַמִּים.

Ναὶ, Ἀμήν, etiam, Amen] Approbat Iohannes futura Dei iudicia. Idem est ναὶ et ἀμήν, sicut ἀββᾶ et πατήρ [pater]. Sed placuit uti utroque sermone, quia haec tangunt et Iudaeos et Gentes. Vide 2. Cor. 1: 20 et infra 22: 20.

8. Ἐγὼ εἶμι τὸ Ἀ καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεός, ego sum A et Ω, principium et finis, dicit Dominus Deus] In Manuscripto Ἀλφα καὶ τὸ Ω [Alpha et Ω], non male. Nam Ἀλφα eo sensu totum pronuntiari solebat. Sic Alpha penultorum apud Martialem. Ω autem non aliter quam Ω pronuntiabatur. Ausonius:

Et suprema notis adscribitur Argolicis Ω.

Neque enim addi solebat μέγα [magnum], ut nec μικρόν [parvum] ad ο, nec ψιλόν [tenue] ad ε vel υ. Est autem locutio a Rabbinis desumpta, qui dicant in וי תחל [ab Aleph usque ad Thau] ab initio ad finem, ut lal-huth ad 2 Sam., Isaac Benarima ad Lev. 26, et contracte ו'ח, principium et finis, in libro Zohar, in Porta lucis, in Portis iustitiae, Bahir et alii. Iohannes eam locutionem aptavit ad Alphabetum Graecum, quia ipse Graece scribebat. Quid autem hac locutione velit, ex sequentibus facile intelligetur, nempe Deum eundem et esse semper et fuisse, ac proinde certa eius promissa: quod olim significatum per יהוה et יהוה יהוה [Iehova, id est, qui est]. Vide quae dicta ad Exod. 3: 15 et 6: 5. Et adde Esai. 41: 4, 44: 6, 48: 12. Plato: Ὁ μὲν δὴ Θεός, ὡς περ καὶ ὁ παλαιός λόγος, ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων [Deus profecto, ut est vetus verbum, principium finemque et medium rerum complectens].

Ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, qui est et qui erat et qui venturus est] Supra 1: 4.

Ὁ παντοκράτωρ, omnipotens] Non sine causa et hoc additum. Nam hominibus evenit ut promissa non impleant aut per inconstantiam aut per impotentiam: quare utrumque a Deo removendum fuit. Solet autem per παντοκράτωρ verti Hebraeum יהוה צבאות [Deus exercituum].

9. Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν, ego Iohannes frater vester] Eiusdem fidei. Ego Iohannes, nempe ille iam designatus.

Καὶ κοινωνός ἐν τῇ θλίψει καὶ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, et particeps adversorum et regni et patientiae per Christum Iesum] Graeci non videntur legisse καὶ ὑπομονῇ. Potest tamen id ferri, si βασιλείαν interpre-

preteris *iuxta ad regnum*; nempe ut participem se dicat Iohannes adversarum, sed cum certa spe regni futuri, quae causa sit cur illa adversa magno animo perferantur. *Κοινωνός* est *ἡμῶν*. *Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ* est *per Christum*, dante Christo.

Ἐγερόμεν ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ δὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, *sui in insula, quae appellatur Patmos, propter verbum Dei*] In Manuscripto *ἐγὼ* hic repetitur ante *ἔγερόμεν*. In *Patmo* scriptam Apocalypsin tradit Dorotheus, Tyri Episcopus; *Ephesi* scriptam, Eusebius. Utrumque verum est distinctis partibus. Priora in *Patmo* visa et perscripta, posteriora *Ephesi*, ut infra dicemus. Fuisse autem Iohannem in *Patmo* Claudii iussu, et ibi visis illustratum, tradidit Epiphanius in *Alogis*, non dubium quin Veteres secutus. Et id verum pato. Nam et alii ante excisa Hierosolyma scribi hanc librum coepisse argumentis non malis colligunt. Proconsul Asiae cum intelligeret *Ephesi* novam existere sectam Iudaeorum, cuius princeps esset Iohannes, atque inde turbas oriri, quales illae, quae describuntur *Act. 19* scripsit de eo, ut credibile est, ad Claudium peregrinis religionibus inimicum. Cuius iussu Iohannes, quasi seditiosus, deportatus est in insulam, quae frequens poena eo tempore, *L. Rei capitalis § Constat L. relegati, D. De poenis: maxime in causa seditionis, L. Capitalium § solent quidem. D. tit. De poenis; Paulus Sententiarum V. tit. XXII § 7.* Inter seditiosos autem habiti et illi qui superstitione nova hominum animos commoverent, *L. Si quis aliquid, tit. De poenis.* Electae autem ad hoc plerumque insulae exiguae et prope desertae, qualis *Scriphas* et *Gyres* apud Iuvenalem et Tacitam, *Amargus*, *Cercina*, *Pandateria*. Talis et *Patmos* in *Aegaeo*. Apud Tacitum XV *Annalium* habes: *Clavidieno Quirito, Iulias Agrippae, Bloisio Catalino, Petronio Prisco, Iulia Alitino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur.* Firmat hanc de deportatione Iohannis per Claudium facta sententiam, quod Iohannes infra Imperatores Romanos a Claudio numerare incipit, sicut tempora *Ezechiel* a sua deportatione numerat. Non obstat his quae diximus id quod ab aliis traditum est, a Domitiano

Iohanni irrogatum Patmi exsilium. Nam vetera contra Christianos edicta sustulit Vespasianus, ut ex Tertulliano discimus, restituit autem Domitianus. Quare qui Vespasiani tempore domum ab exsilio redierant, ii iterum in idem exsilium missi sunt a Domitiano. Ea autem visorum pars quae Iohanni in urbe Ephesi obtigit pertinet ad Vespasiani tempora, ut et infra patescet. Dicit autem Iohannes *se in Patmo fuisse διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, quibus partibus etiam supra Euangelium descripserat comm. 2. Habet enim Euangelium sua praecepta cum promissis; habet et historiam rerum quae praeceptis auctoritatem adstruit. Haec autem doctrina, ut pote nova, nec Paganis minus quam Iudaeis invisā, in seditiōnis crimen rapiebatur, ut iam diximus, et apparet Act. 17: 6, 21: 38. Magna autem Christianorum consolatio in hoc erat, quod Iohanni terris excluso coelum patuit.

10. *Ἐγενόμην ἐν πνεύματι, fui in spiritu*] Id est, cum Dei Spiritu. Sic et qui a Daemonibus possidentur dicuntur esse *ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ* [*in spiritu immundo*] Marc. 1: 23, 5: 2. Idem dicit quod Ezechiel verbis aliis, *מֵעַל לְרֹאשׁוֹ* [*Fuit super eum manus Domini*]. Non ergo quae iam narrabit vidit corporis sensibus, sed intra animum, ut Petrus Act. 10: 10.

Ἐν τῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ, Dominica die] Ita Christiani vocarunt eam diem quae Iudaeis dicitur *μὴ σαββάτων* [*prima sabbatorum*], ob resurrectionem Domini quae ea die contigerat. Qua die conventus Christianos solitos fieri et Pauli Epistolae nos docent, ut Iustinus Apologetico secundo, ubi Graecorum more *diem eum solis* nominat. Nomen *Κυριακῆς ἡμέρας* habes in Ignatii Epistola ad Tral- lianos et ad Magnesios, et in Constitutionibus Clementis aliquoties, item in Irenaei loco quem servavit nobis Scriptor Responſionum ad Orthodoxos. *Inter Dominica solemnia*, Tertullianus De Anima. Sic olim festi dies *מֵעַל לְרֹאשׁוֹ* [*dies Domini*].

11. *Καὶ ἤκουσα φωνὴν ὀπίσω μου ὡς σάλπιγγος, et audivi post me vocem tanquam tubae*] Illud *ὀπίσω μου* respicit locum Esai. 30: 21. Magis improvisa sunt quae a tergo obveniunt. Illud autem *ὡς σάλπιγγος* respicit Ps. 47: 5

et

et Zach. 9: 14. Intelligit autem vocem valde sonoram: nam quicquid sonorum est tubae comparatur, Esai. 18: 3, 58: 1.

Ὁ βλέπων γράψων εἰς βιβλίον, quod vides, scribe in libro] Id est, Quod iam videbis et audies. Est enim praesens pro futuro proximo; et videre pro quovis sensu.

Καὶ ἑπτὰ ταῖς ἐντὰ ἐκκλησίαις, et mitte septem Ecclesiis] Nempe huius visi descriptionem: neque enim ad caetera huius libri hoc pertinet. Diversa visa diversis temporibus Iohanni obtigere, ut et Prophetis aliis. *Septenario* numero multum utitur Apocalypsis, quia Hebraeis rerum summam denotat.

Εἰς Ἐφεσον, καὶ εἰς Σμύρναν, καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θάττειρα, καὶ εἰς Σάρδεϊς, καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν, Epheso, et Smyrnae, et Pergamo, et Thyatirae, et Sardis, et Philadelphiae, et Laodiceae] Solent Prophetae alludere ad urbium nomina, ut Mich. 1: 14, 15. Haec nomina omnia Christianos sui officii pulchre admonent. Ἐφεσος, monet accendi eos debere desiderio rerum aeternarum: ἔφεσις enim est desiderium. Σμύρνα, ut sint incorrupti, qualis est myrrha; qua de re diximus ad Matth. 2: 11. Pergamum, ut sublimia cogitent. Sublimia enim omnia dicta Asiaticis πέργαμα notat Hesychius, et Suidas, et Servius ad secundum Aeneidos. Thyatira, θύειν ἀντίστα, id est, in honorem Dei interficere indomitos affectus. Σάρδεϊς, bene impressa animo tenere Christi praecepta, sicut inter gemmas omnes signa optime imprimit Sardis. Φιλαδέλφεια ad amorem fratrum, Λαοδίκεια ad iustitiam erga populum omnes demonstrandam excitat. Sunt autem hae urbes nobilissimae Ioniae, Lydiae, Aeolidos, Cariae, ut ex Stephano, Plinio, Ptolomaeo apparet.

12. Καὶ ἐκεῖ, et illic] Id est, tum, adverbium loci pro adverbio temporis. Sed hoc ἐκεῖ abest in libris multis.

Ἐπέσρεψα βλέπειν τὴν φωνήν, ἥτις ἐλάλει μετ' ἐμοῦ, respici, ut viderem vocem, quae loquebatur mecum] In Manuscripto λαλεῖ [loquitur], quasi in re praesenti. Est et hic μετωνομία [transnominatio]. Nam vocem nominat cum ipsum qui loquebatur intelligi vellet. Similis locutio

Matth. 3: 3. Recte autem *respiciens se* dixit, quia a tergo vox sonabat, ut iam andivimus.

Kal ἐπιστρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνάς χρυσαῖς, et respiciens vidi septem candelabra aurea] כַּדִּימָה. Sicut in Templo unum erat candelabrum cum septem lucernis, Num. 8: 2, Zach. 4: 2; ita nunc in signum multiplicatae gratiae *septem candelabra* septenas habentia lucernas. Per has significantur primo septem Ecclesiae Asiaticae, deinde per eas etiam aliae eis similes, in id factae, ut mundo praeluceant. Vide Phil. 2: 15, Ioh. 5: 35, Matth. 5: 16. Septenarius numerus, ut Philo explicat libro de Haerede rerum Divinarum, de candelabro Templi agens, puritatem significat; aurum vero, immunitatem ab omni rubigine: quo spectat et quod infra est 21: 18, 21. Describuntur hic Ecclesiae quales esse debent.

13. *Kal ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνῶν ὁμοίον υἱὸς ἀνθρώπου, et in medio septem candelabrorum similem filio hominis*] Angelum in Christi figura, qui Christus tali nota describitur *μεγάλως* [arcano sensu] apud Daniele 7: 13, 10: 5. Vide tum ibi, tum ad Matth. 8: 20 dicta. Par locutio infra 14: 14. In Manuscripto legitur, *καὶ ἐν μέσῳ τῶν λυχνῶν ὁμοίωμα υἱὸς ἀνθρώπου* [et in medio candelabrorum similitudinem Filii hominis]. Dicitur autem Christus *versari in medio candelabrorum*, quia adest Ecclesiis: sicut et de Deo *ἐμπνεύματα* [inambulare] usurpat Moses Lev. 26: 11, et Paulus 2 Cor. 6: 6, et esse in medio Esaias 12: 6. Rem ipsam habes Matth. 18: 20 et 28: 20.

Ἐνδεδυμένον ποδήρη, vestitum podere] Sicut et Angeli describuntur Ezech. 9: 3, Dan. 10: 5. Utrobique in Hebraeo est שָׂרָא, quod in Ezechiele LXX transferant ποδήρη in Daniele vero Theodotion retinuit vocem Hebraeam: alii Interpretes ponunt ἐξαιρέτα [eximia], alii βύσσινον [byssinum]. Est ea vestis Sacerdotalis, Exod. 28: 42, Lev. 6: 10, 16: 4, 23, 32. Datur autem Angelis ut item Dei ministris, quales sunt sacerdotes; sicut vicissim Sacerdoti datur *Angeli* nomen apud Malachiam. Christo autem hic datur poderes ut Summo Sacerdoti; qui ei titulus optimo iure tribuitur saepe in Epistola ad Hebraeos. De podere vide Iosephum et Hieronymum libello de Vestibus Sacerdotalibus. Est idem nomen et apud

Apu-

Apuleium. Quod hic ποδήρης, infra *λίον λαμπρόν* [*linum candidum*] 15: 6. *Byssus* lini splendidissimum genus: de quo videri potest Plinius XIX. 1.

Καὶ περιζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσοῦν, et praecinctum ad mamillas balteo aureo] Erat hoc Regum balteos gestare aureos, Iob. 12: 18, quo alludit Esaias 11: 5 et Ps. 18: 32, 39. Idem tribuitur Michaeli ut Angelorum Principi Dan. 10: 5, ubi Theodotion, *καὶ ἡ ὀσφὺς αὐτοῦ περιζωσμένη ἐν χρυσίῳ Ὀφθαλ* [*et lumbus eius praecinctus auro Ophas*]. Tribuitur autem ut linea vestis, ita et aureus balteus etiam Angelis, infra 15: 6. Christo autem merito idem tribuitur ut regnanti super Angelos ipso, Eph. 1: 20, 21.

14. *Ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες, λευκαὶ ὥσπερ ἔριον λευκόν, ὡς χιών, caput autem eius et capilli erant candidi tanquam lana alba tanquam nix*] Quod Deo apud Danielelem 7: 9, idem hic tribuitur Christo. Significantur autem, ut ad Danielelem diximus, iudicia pura a turbidis affectibus. Vide et Matth. 28: 3. *Lanae* simul et *nivis* comparisonem habet Esaias 1: 18.

Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρός, et oculi eius tanquam flamma ignis] Hoc Deo tribuitur apud Ezechielem 1: 27, Michaeli apud Danielelem 10: 6, Christo iterum infra 19: 12. Ignis omnia penetrat: sic Christus omnia etiam intima pervidet Hebr. 4: 13. Ideo nulla Ecclesiarum vitia dissimulat.

15. *Καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολίβανῳ, et pedes eius similes aurichalco*] Et hoc Michaeli tribuitur Dan. 10: 6, ubi in Graeco, *τὰ σκέλη ὡς ὄρασις χαλκοῦ εἰσβόντος* [*crura quasi species aeris candentis*], et Cherubinis Ezech. 1: 7, ubi LXX, *ὡς ἀστέπων χαλκός* [*quasi ascandens*]. Significari diximus per haec actionum probitatem. Nam per *pedes* significantur actiones, ut diximus ad Ioh. 13: 10. Sunt autem multa eadem in viso Danielis et in hoc viso Iohannis, quia sicut ibi praedicantur adversa et prospera populi Iudaici, ita hic populi Christiani. *Χαλκολίβανον* et vitro et lapide fieri ait Suidas. At Latinus hic vertit *aurichalcum*, quod aeris genus esse praestantissimum Plinius nos docet, et Scholiastes ad Clypeum Hesiodi, et Servius. Vulgus ob similem auro fulgorem *aurichalcum* dixit, ut apud Festum est.

Videtur χαλκολίβατος vox esse hybrida ex Graeco χαλκός et Syriaco ܠܒܐ, quod est *εἰλβεῖν* vel *ἔλασσαντιν* [*refulgere*]. Pari de causa infra Angelo dantur *pedes quasi columnas igneas*.

Ὅς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένος, *sicut in fornace purgati*. Sic Prov. 10: 20 ܐܬܝܢ ܩܕܝܫܐ vertitur *ἄργυρος πεπυρωμένος* [*argentum igne purgatum*] Etiam ܩܕܝܫܐ vertitur *πυροῦσθαι* multis in locis, et de argento dicitur Ps. 66: 10, Zach. 13: 9. Κάμινος autem hic id quod alibi *χωνευτήριον* [*fornax*]. Significatur ergo aes et sua natura praestans et praeterea igne purgatum.

Καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν, *et vox illius tanquam vox aquarum multarum*] Sic de Cherubinis Ezech. 1: 24 et 43: 2. Vide et infra 19: 6 et Esai. 17: 12, Ier. 50: 42. Sicut tubae ita maris clangentis ingens est sonus. Sic Evangelium longe lateque auditur.

16. Καὶ ἔχων, *et habens*] Supple ἦν [*erat*]. At in Manuscripto deest ἔχων.

Ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἄστρας ἑπτὰ, *in dextra manu stellas septem*] *Stellas* sunt Doctores, ut diximus ad Matth. 24: 29. Docere autem in Ecclesia Christiana praecipue est Episcoporum, quos his figurari discemus infra 20. Sic et Apostoli per *stellas* figurantur infra 12: 1. Stellae non dissimiles gemmis: unde et Poetis quae gemmata sunt *stellata* dicuntur, ut apud Ovidium est Metamorph. VIII:

— *Gemmae nitidos vertuntur in ignes.*

Id est, *in stellas*. Gemmae autem *in manu dextra* ferri solebant, Ier. 22: 24, Agg. 2: 24, Sirach. 43: 13. Per id significatur bonos Episcopos in magno apud Christum esse pretio et ab eo sollicitè custodiri.

Καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη, *et de ore eius gladius utraque parte acutus exiens*] Rursus subaudi ἦν [*erat*]. Sermo Evangelicus ex Christi ore proficiscens intima penetrat, neque actiones tantum sed et cogitata bona malaque discernit. Vide quae dicta ad Hebr. 4: 12, Eph. 6: 17 et infra 2: 12, 16. Alibi *gladius* ultionem significat: sed quod dixi convenientius est iis quae sequuntur ad Ecclesias pertinentia. *Μάχαιραν δίτομον* *ensem bis acutum* vertit Tertullianus Adversus Iudaeos, et tertio Adversus Marcionem. Vide et infra 19: 15.

Καὶ

Καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ]
Tota facies eius ita splendebat sicut sol cum splendet maxime. Id. signum maiestatis, ut Matth. 17: 2. Adde Abac. 3: 4. Angelo idem tribuitur infra 10: 1. Magna autem piorum consolatio, quod et ipsi, suo tamen gradu, tales erunt, Matth. 13: 43.

17. *Καὶ ὅτε εἶδον αὐτὸν, ἔπεσον πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρὸς, et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus]* Prae metu, ut Ios. 5: 15 et Dan. 7: 17 et 10: 8, 9, ubi lacchiadem vide. Idem Apostolis evenit, Matth. 17: 6.

Καὶ ἐπέθηκε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ' ἐμέ, λέγων· Μὴ φοβοῦ, et posuit dextram super me, dicens, Ne timeas] Gestu simul et voce me erexit, ut Daniele Angelus, 8: 18, 10: 10, 11. In Manuscripto, *ἔθηκε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ἐπ' ἐμέ.*

Ἐγὼ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ego sum primus et ultimus] *Πρῶτος*, id est, *summus dignitate*, cum potestate multo maiore quam ante quisquam. De hoc significato vocis *πρῶτος* vide quae dicta ad Ioh. 1: 15. *Ἐσχατος*, id est, *contemptissimus hominum*, Esai. 53: 3, nimirum captus, irrisus, verberatus, flagris caesus, addictus supplicio et quidem servili.

18. *Καὶ ὁ ζῶν, et vivus]* Id est, *ζωοποιῶν [vivificans]*; quo sensu ζῶν ponitur et Ioh. 6: 51 et Act. 7: 38. Christus in terris agens vitam attulerat mortuis, valetudinem (quae et ipsa Hebraeis *vita* dicitur) aegrotis.

Καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, et fui mortuus] *Et ipse tamen mortem revera subii.* Hoc ideo dicitur, ut sciatur is esse qui misereri aliorum possit, Hebr. 4: 15. Id vero maxime pertinebat ad demendum Iohanni metum illum ex Christi maiestate susceptum.

Καὶ ἰδὼν ζῶν εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, et ecce sum vivens in sempiternum] Ita vivo ut tibi et aliis vitam et temporariam et aeternam praestare possim, Ioh. 10: 28.

Ἀμήν] Videtur esse interlocutio Iohannis; et post eam continuari sermo Christi. Personae loquentes interdum subticentur. Vide circa finem huius libri.

Καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾗδου, et habeo claves mortis et inferni] Quod de Deo dicitur, *Vivificat,*

et mortificat; deducit ad inferos, et reducit, 1 Sam. 26, et Dei sunt exitus mortis, Ps. 68: 20, id Christus sibi quoque iure vindicat. Potest claustra Mortis et claudere et aperire. *Clavis* imperium potestatemque significat, ut infra 3: 7, 9: 1, 20: 1. In Orphicis habes:

“Οσοι νεφθερίων βερέθρων κληῖδας ἔχουσι.

[*Regni infernalis claves quicunque gubernant.*]

In iisdem Hymnis et alibi *claves* saepe pro *potestate*. Θάνατος est mors, ἄδης status post mortem. Vide Matth. 16: 10, 1 Cor. 15: 55, infra 6: 8, 20: 13, 14. Hoc vult Christus: Non morieris, nisi ubi ego voluero; et Ecclesiam meam liberabo ubi voluero. Et tituli autem et ornamenta Christi mox in memoriam reducentur Ecclesiis, pro cuiusque merito.

19. Γράψον οὖν ἃ εἶδες] *Primum hoc ipsum visum scribe*, scripturus deinde et alia. Οὖν [*ergo*], id est, quia me tam potentem vides.

Καὶ ἃ εἶσι] *Statum praesentem Ecclesiarum per Asiam*, sub quibus intelliguntur et aliae. Hoc scribetur capite secundo et tertio.

Καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι] *Quas futura sunt*, et scribentur capite 4 ac deinceps.

20. Τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσαῖς, *mysterium septem stellarum quas vidisti in dextra mea et septem candelabra aurea*] *Supple etiam hoc scribe*. Et μυστήριον vocat μέτωνυμικῶς [*per transnominationem*] id quod per mysticas figuras significatur, ut Dan. 2: 27, Ephes. 5: 32, sic et infra 17: 7. Τὰς ἑπτὰ λυχνίας breviter pro τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν [*mysterium septem candelabrorum*]. In Manuscripto legitur, οὓς εἶδες ἐν τῇ δεξιᾷ μου.

Οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσὶ, *septem stellae Angeli sunt septem Ecclesiarum*] Diximus ad Mal. 2: 17, post Davidem Kimchium, summos Sacerdotes dictos *Angelos* Hebraeis, quia et Dei mandata ad populum et preces populi ad Deum deferrent Angelorum instar. Ostendimus etiam hoc loquendi genus ab Hebraeis venisse ad Aegyptios, qui et ipsi τὸν ἀρχιερέα [*summum Sacerdotem*] dixere ἄγγελον. Summis Sacerdotibus Templi respondent in Ecclesia Christiana Principes Presbyteri,

οἱ

οἱ προεσθότες [*Præsides*] apud Iustinum, qui per excellentiam dicti ἐπίσκοποι [*Episcopi*]. Pari modo Sacerdotibus et Levitis respondent Presbyteri et Diaconi, ut intelligi potest ex vaticinio Esaiæ 66: 21. Non sunt quidem omnes functiones easdem, sed satis est τοῦ ἀναλόγου [*proportionis*] propter quod nominum fiat communicatio. Hi ἄγγελοι istarum Ecclesiarum ab ipso Iohanne erant constituti, et illis alii deinceps Episcopi suo ordine successerunt, ut Tertullianus nos docet de Praescriptionibus haereticorum, et Adversus Marcionem IV, et ante eum Irenaeus III. 3. Hic iterum οἱ ἐπὶ ἀστέρες positum pro τὸ μυστήριον τῶν ἐπὶ ἀστέρων [*mysterium septem stellarum*]. Similis locutio Gen. 41: 26, Ezech. 5: 5, Dan. 4: 21, 7: 17, 23, 8: 20, 21, Luc. 8: 12. Causam cur *stellas* Episcopos significant, diximus supra 16.

Καὶ αἱ ἐπὶ λυχνίαι αἷ εἶδες, ἐπὶ ἐκκλησίας εἶσι, et candelabra septem, quae vidisti, septem sunt Ecclesiae] Vide supra 12. In Manuscripto deest αἷ εἶδες, ut et in Latino.

CAPUT II.

1. Τῷ ἄγγελῳ τῆς ἐκκλησίας ἐν Ἐφέσῳ γράψων, *Angelo Ephesinae Ecclesiae scribe*] Hunc quidam putant fuisse Timotheum. Ego alium aliquem gente Iudeum. Vide Act. 18: 25.

Τὰδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἐπὶ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, *haec dicit qui septem stellas dextra tenet*] Saepe repetuntur in sequentibus verba ex cap. 1, quia in eo est quaedam εἰσαγωγή [*introductio*] ad omnia sequentia. Et singula aptantur suis locis. Quod Christus hoc loco dicit, hoc est: Sunt Episcopi apud me pretiosi et diligenter custoditi ut gemmae in manu. Ideo diligenter attendere sibi debent ut puritatem suam servant. Nam gemma corrupta facile abiicitur. Quae similitudo aptatur Iechoniae Ier. 22: 24.

Ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἐπὶ λυχνιῶν χειρῶν, *qui ambulat in mediis septem candelabris aureis*] *Candelabra sunt Ecclesiae; inter eas ambulo*, nempe ut videam

an bene luceant; si non satis lucent, ut emungantur; si ne sic quidem lucent, ut velut inutiles a loco suo amoveantur. Hic sensus nobis indicatur infra 5.

2. *Οἶδα τὰ ἔργα σου, novi opera tua*] Sunt quidam viri boni, quidam satis boni, ut ista distinguit Cicero in Epistolis. Episcopus iste ex posteriori erat genere, ut sequentia indicant. Laudantur hic opera eius, id est, pleraque κατὰ τὴν ἐπιεικέειαν [ex parte potiore]. Quomodo Deus speculatur et bonos et malos Prov. 15: 3 et est πηρὶ πν. [ponderator spirituum] Prov. 16: 2, ita et Christus.

Καὶ τὸν κόπον καὶ τὴν ὑπομονὴν σου, et laborem et patientiam tuam] Ἐν διὰ δυοῖν [unum per duo] pro τὴν ἐν τῷ κόπῳ ὑπομονὴν, laborum et quidem gravium, quales Episcopis incumbere solent, patientiam. Multum est tale onus perferre.

Καὶ ὅτι οὐ δύνη βαρύναι τοὺς κακοὺς, et quod non potes sustinere malos] *Ες μισοπότηρος [malorum odor]*. Laudabile enim hoc. Vide Plutarchum περὶ ἀοργησίας [de iras defectu]. In Manuscripto deest καὶ, ita ut illud ὅτι sit explicatio constantiae. Non posse quis dicitur quod ab ingenio eius abhorret, Matth. 12: 34, Ioh. 8: 43, 12: 39.

Καὶ ἐπείρασας τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους εἶναι καὶ οὐκ εἶναι, et explorasti eos qui se dicunt Apostolos esse nec sunt] Iterum hic καὶ more Hebraeo est vice relativi. Potes et sic vertere; Qui dicunt se Apostolos esse, cum non sint. In Manuscripto deest εἶναι. Dicebant se per Christi revelationem factos Apostolos: quod vere dicebat de se Paulus, illi falso. Hoc explorare non erat cuiusvis. Optima eos dignoscendi ratio haec erat, si pecunias, quas contemnere se dicebant, clam appeterent, et divitum peccata dissimularent. Tales sunt qui describuntur 2 Cor. 11: 13 et seqq.

Καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς] *Deprehendisti eorum fallacias*.

3. *Καὶ ἐβάστασας καὶ ὑπομονὴν ἔχεις διὰ τὸ ὄνομά μου, et sustinuisti et patientiam habes propter nomen meum*] Id est, *Βασάζων διὰ τὸ ὄνομά μου ὑπομονὴν ἔχεις [sustinens propter nomen meum patientiam habes]*. In Manuscripto est alius ordo verborum, quem sequitur codex

La-

Latinus, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις καὶ ἐβιάσας. Est ὑπομονή in laboribus, est et in adversis: de quo hic agitur. Διὰ τὸ ὄνομά μου mea de causa, sicut Matth. 10: 22, διὰ τὸ ὄνομά μου idem est quod ἔνεκεν ἐμοῦ, Matth. 5: 11. Βασιλεύει καὶ 2 Reg. 18: 14, de omni re dicitur quae nobis gravis est; quales sunt calamitates.

Καὶ οὐκ ἐκονιάσας, et non laborasti] ἰσὺ κλ. Vide Esai. 16: 2, 47: 15: Habet sic et Manuscriptus ille; non, ut alii libri, κενονιάσας, καὶ οὐ κέκμηκας [laborasti et non defecisti].

4. Ἄλλ' ἔχω κατὰ σου, sed habeo adversum te] Habeo tamen aliquid quod de te querar. De hac locutione vide Matth. 5: 23.

Ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας, quod dilectionem tuam primam reliquisti] Multum remisisti de prima illa cura circa pauperes. Ea cura semper quidem Episcopos spectavit, sed maxime eos onerabat in novis Ecclesiis, ubi nondum erant Diaconi. Illud ἀφῆκας hic non omnimodam ἀγάπην significat, sed τὴν πρώτην, id est, illam adeo ferventem. Solet etiam acribus animis cum tempore lassitudo quaedam obrepere. Quare et ab aliis per monita, et a semetipsis per preces et attentas cogitationes velut e somno excitandi sunt. Πρώτην, id est, πρωτίαν [priorem], ut Ioh. 1: 15, ubi dicta vide.

5. Μνημόνευε οὖν πόθεν ἐκπέπτωκας, memor esto itaque unde excideris] Cogita e quanto honoris gradu decideris. Sic μνημονεύειν habemus 2 Tim. 2: 8. Et Hebraeis saepe ita sumitur וַיָּ. In Manuscripto, πόθεν πέπτωκας, ἤλθῃ.

Καὶ μετανόησον καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον, et age poenitentiam et prima opera fac] Id est, Μετανόησον πρὸς τὸ ποιῆσαι τὰ ἔργα τὰ πρῶτα [Age poenitentiam, ut prima opera facias].

Εἰ δέ μὴ, ἐρχομαί σοι ταχὺ, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, εἰ μὴ μετανόησῃς, alioquin, venio tibi cito, et movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi poenitentiam egeris] Efficiam ut plebs tua alio diffugiat, nempe ad ea loca ubi maior habetur cura pauperum. Ἐρχομαι ταχὺ καὶ κινήσω nihil aliud est quam ταχὺ κινήσω. Sic ἐλθὼν πρόσφερε [veniens offer] Matth. 5: 24, ἐλθὼν θεραπεύσω [veniens curabo] Matth. 8: 7. Sic πορεύου καὶ

ποίει

πειτε [*vade et fac*] Luc. 10: 37, πορευθέντες μαθετε [*entes discite*] Matth. 9: 13.

6. Ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισέεις τὰ ἔργα τῶν Νικολαιτῶν, *sed hoc habes, quod odisti facta Nicolaitarum*] Mira arte reprehensionem mitigavit et antepositis et subiunctis laudationibus. Eodem artificio Paulus utitur 1 Cor. 1 et 11. *Nicolaitas* nomen habuisse ab uno primorum Diaconorum *Nicolao* satis inter Veteres constat. Sed an mala illa dogmata ab ipso fluxerint, an vero falso sub eius nomine fuerint venditata, non item. Mihi Veterum testimonia conferenti media placet sententia, quae haec est; Nicolaum accusatum ζηλοτυπίας [*aemulationis*], quod uxorem pulchram habens, usitata illa inter Christianos utriusque sexus pacis oscula non satis ferret, in contrarium cucurrisset, et exemplo Laconum ac Catonis uxoris suae usuram permisisse aliis, plane quasi in eo quod marito et uxore volentibus fieret non peccaretur. Sed hac aperta semel contra Evangelicam castitatem fenestra, postea, ut solent non stare ubi incipiunt mala, totae fore admissas libidines. Qui vero eo usque disciplinam contempserant, eos non mirum est immolatis carnes sibi permisisse sine ullo discrimine.

Ἄ καὶ γὰρ μισῶ, *quae et ego odi*] Nempe ut Evangelio contraria. In Manuscripto abest à sensu salvo.

7. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, *qui habet aurem, audiat*] Formula attentionem excitantis, Matth. 11: 15, 13: 9, 43, Marc. 4: 9, 23, 7: 16, Luc. 8: 8, 14: 35. Infra 17: 29, 13: 9. Hoc est velut ἦν in Psalmis.

Τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, *quid Spiritus dicat Ecclesiis*] Τὸ πνεῦμα, id est, *hoc Divinum visum*: de qua vocis huius acceptione vide 1 Cor. 12: 3, 10, 1 Ioh. 4: 1—3. Sic apud Hermam, *Ille Spiritus Filius Dei est*, id est, visum illud. Λέγει, id est, *iubet dici Ecclesiis*, nempe Ephesinae et aliis quae sub Ephesini Episcopi cura erant.

Τῷ νικῶντι, *vincenti*] Ei qui neque inedia neque incommotis aliis patitur se a Christianismo abduci.

Δώσω φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐστὶν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ μου, *dabo edere de arbore vitae, quae est in medio paradisi Dei mei*] Est oppositio similis
isti

isti Matth. 5: 6, *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται* [*Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*]. *Ἔϋλον* LXX ponunt pro *arbore* γν. Per *fructum arboris vitae* intelligendus hic Spiritus Sanctus, qui vitae et quidem immortalis nos certos facit. Lex Hebraeis *cibus animae*, *arbor vitae*, Prov. 3: 18, quia vitam dat felicem in terris. At multo iustius Christus, vitae aeternae auctor, *ἄρτος τῆς ζωῆς* [*panis vitae*] Ioh. 6: 35, 41, 48, 50, 51, 58. *Τὸ δένδρον τῆς ζωῆς* [*arbor vitae*] Philoni de Mundi Opificio explicatur ἡ *θειοσέβεια* [*pietas*]. in Allegoriis ὁ *τῆς τελείας ἀρετῆς χαρακτήρ* [*perfectae virtutis criterium*]. Hunc locum ad Eucharistiam non male referant Veterum quidam, quia per eam, ut oportet sumptam, Spiritus Sanctus introducitur et augetur. In Manuscripto est *ἐν τῷ παραδείσῳ*. Illud Θεοῦ μου habes et infra 3: 12. Sic et Ioh. 20: 17.

8. *Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας γράψον*, et *Angelo Smyrnae Ecclesiae scribe*] Et hic puto non Polycarpum designari, sed aliquem eo priorem. In Manuscripto *τῷ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας* [*qui est Smyrnae Ecclesiae*].

Τὰδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, haec dicit primus et novissimus] Is qui cum summae esset dignitatis summam ignominiam pertulit, supra 1: 17, 18. Hoc eo pertinet, ne Smyrnae Episcopus ignominiam defugiat. In Manuscripto ὁ *πρωτότοκος καὶ ὁ ἔσχατος* [*primogenitus et novissimus*].

Ὃς ἐγένετο νεκρὸς καὶ ἐζησεν, qui fuit mortuus et vivit] Hoc eo pertinet ne idem Episcopus mortis metu ab officio abduceretur, sed certus esset, sicut Christus revixit, sic et se revicturum. Vide indicatum iam locum supra 1: 17, 18.

9. *Οἶδά σου τὰ ἔργα, novī opera tua*] Diligentiam in obeundo munere.

Καὶ τὴν θλίψιν, et calamitatem] Metus perpetuos. In Manuscripto tantum est, *οἶδα σου τὴν θλίψιν*, ut in Latino.

Καὶ τὴν πτωχείαν, et paupertatem] Aegre habebat ille Episcopus unde viveret, ideo quod Smyrnae qui essent Christiani essent pauperes. Vide simile 1 Cor. 1: 20.

De

De voce *πτωχῶν* diximus ad Matth. 5: 3. Auctores nostri summam inopiam sic exprimunt. Sic *ἐπτώχευσε* [*egenus factus est*] de Christo 2 Cor. 8: 9. Sic *πτωχεία* 2 Cor. 8: 2, 9.

Ἀλλὰ πλούσιος εἶ, sed dives es] Hoc per *παρένθεσις* [*interpositionem*] legendum, quasi dicat, *cum tamen dives sis. Dives* nempe pietate et *αὐταρχείᾳ* [*animo sua sorte contento*] 1 Tim. 6: 6, 18, Matth. 6: 20, Iac. 2: 5. Simile *ἀντίθετον* [*oppositum*] 2 Cor. 6: 10, 8: 2.

*Καὶ τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων Ἰουδαίους εἶναι ἑαυτοῖς, et blasphe-
miam eorum qui se dicunt Iudaeos esse*] *Βλασφημίαν* maledicta gravissima. Sic *βλασφημεῖν* Matth. 27: 39, Marc. 15: 29, Act. 13: 45, 17: 6 et alibi. *Iudaeos* illos dicit nomine, non re, alludens ad originem vocis, plane ut Paulus Rom. 2: 28. Quomodo vere Iudaei sint qui Deum in Christo patefactum non agnoscunt?

Καὶ οὐκ εἰσιν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ Σατανᾶ, et non sunt, sed synagoga Satanæ] Vocant se *συναγωγὴν τοῦ Κυρίου* *ᾧ τῷ* [*synagogam Domini*] Num. 31: 16, sed re ipsa sunt *Satanæ synagoga*, quia eum imitantur tum calumniando bonos tum eorum vitae insidiando. Pari de causa eos *ex Diabolo patre esse* dixit Christus Ioh. 8: 44.

10. *Μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν, nihil eorum timeas, quae passurus es*] *Non metue, etiamsi maiora ingruant.* Sum enim is quem me esse dixi supra 8.

Ἰδοὺ δὴ μέλλει βαλεῖν ἐξ ὑμῶν ὁ Διάβολος εἰς φυλακὴν, ecce missurus est Diabolus ex vobis in carcerem] Praevisa tela minus feriunt. Ideo persecutiones graviores videbis ferme omnes olim praedictas Ecclesiis. Dicit autem Diabolum facturum quod facturi erant Pagani Magistratus Diabolo instigante, Eph. 2: 2. Noli hoc referre ad tempora M. Aurelii, Veri et Antonini. Propiora enim tempora respiciuntur, sed quorum historia, ut multae aliae, ad nos non pervenit. *Ἐξ ὑμῶν*, supple *τινάς* [*aliquos*], de qua locutione diximus ad Matth. 23: 34.

ἵνα πειρασθῇτε, ut tentemini] Ut magis quam antehac periculum fiat constantiae vestrae. Vide Iac. 1: 2.

Καὶ ἔξετε θλίψιν ἡμερῶν δέκα, et habebitis vexationem dierum decem] Non quamlibet *θλίψιν*, sed istam, nempe opprobrii plurimorum. Clarius id explicat Manuscriptus, ubi

ubi est καὶ ἔχητε θλίψιν, id est, ut habeatis angustias. Et decem dies intellige proprie. Est enim consolatio ex brevitatem temporis. Dies etiam apud Prophetas dies sunt, non anni, ut quidam somniant. Apertum est quod dico ex Daniele, qui cum praedixisset rem duraturam dies his mille trecentos, 8: 14, ait visionem hanc esse veram, 8: 26, id est, simpliciter non figurate intelligendam, ut docet collatio loci Dan. 2: 45. Nihil adferunt quod ad rem sit qui contra sentiunt. Nam vox ἐβδομάδος [hebdomadis] generalis est, et tam de annis quam de diebus rebusque aliis accipi potest: quomodo autem accipienda sit, docere nos debet loci cuiusque materia. Num. 14: 35 vero non annis datur dierum nomen, sed per totidem annos pertrahitur mora in locis desertis, quot dies exploratores isti in exploranda terra male insumpserant. Apud Ezechielem 4: 6 iubetur Propheta per quadraginta dies incurrere lateri suo, ut intelligat Dei patientiam, qui per annos tum quadraginta pessimos mores populi pertulisset. Christiani autem isti Smyrnaei post decem dies liberati sunt a carcere, Magistratibus meliora de ipsorum vita edoctis, aut aliis acceptis a Roma literis. Decem dies tempus exiguum, Num. 11: 19, satis tamen ad experimentum capiendum, Dan. 1: 12.

Γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου] *Persista ad finem usque vitae.* Idem monitum quod Matth. 10: 22, 24: 13, Marc. 13: 13.

Καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, et dabo tibi coronam vitae] Dabo tibi honorem regiam in vita illa aeterna. Eadem locutio Iac. 1: 12, ubi dicta vide, et Esai. 62: 3 et Ps. 21: 3.

11. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, qui habet aurem, audiat] Vide supra 7.

Τὸ πνεῦμα λέγει, quid Spiritus dicat] Vide ibidem.

Ταῖς ἐκκλησίαις, Ecclesiis] Nempe Smyrnae et alia eiusdem ἐπισκοπῆς [episcopatus].

Ὁ νικῶν, qui vicerit] Qui nec paupertate nec carcere nec graviorum metu vinci se patietur. Vide supra 7.

Οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου, si non nocabitur a morte secunda] Quia qui iniuriam patientur, iis nocetur, ideo Chaldaicum 𐤒, Esdr. 4: 13, Dan. 6: 2, et Graecum ἀδικεῖν, sumitur pro nocere per μετάληψιν

VIII.

R.

[trans-

[*transumptionem*]. *Mortis secundae mentionem habes infra 20: 6, 14, apud Chaldaeum Paraphrasiem Deut. 33: 6, Esai. 22: 14, ubi Kimchi exponit, מותו שבו שבו שבו שבו [mortem animae in futuro seculo].*

12. *Kal τῷ ἀγγέλῳ τῇ ἐν Πέργαμῳ ἐκκλησίᾳ γράψον, et Angelo Pergami Ecclesias scribe*] Haec est Pergamus, regia Attalidarum.

Τὰς λέγει ὁ ἔχων τὴν ζουγαλὴν τὴν δίεμον τὴν ὀξύαν, haec dicit, qui habet gladium utraque parte acutum] Qui omnium etiam intimorum in homine exactissimam facit dissectionem et omnia rimatur. Vide supra 1: 16 et ibi dicta.

13. *Οἶδα τὰ ἔργα σου, novi opera tua*] Bona opera plurima. In Manuscripto est, *οἶδα ποῦ κατοικεῖς [novi ubi habitas]*, quomodo legit et Latinus.

Kal ποῦ κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ Σατανᾶ, et ubi habitas, ubi sedes est Satanae] *Habitas* in ea urbe ubi *Satanas* regnat in idolo Aesculapii. Vide Papinium in Coma Earini, et Aristidem de puteo Aesculapii. Quare recte hic Arethas: *Θρόνον δὲ τοῦ Σατανᾶ Πέργαμον καλεῖ, ὡς κατείδωλον οὖσαν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν πᾶσαν [Sedem autem Satanas Pergamum vocat, quod idolorum ibi quam in universa Asia cultus maior].*

Kal κρατῖς τὸ ὄνομά μου, et retines nomen meum] Id est, Quamquam in praecipua Paganicae superstitionis sede habitas, tamen retinuiisti professionem Christianam. Magnum est inter malos bonum se praestare, 2 Petr. 2: 7, Phil. 2: 15. *Ὄνομα Christi* est professio doctrinae a Christo traditae, ut Act. 21: 13 et alibi. *Κρατεῖν* vero *retinere*, non *stinere* *olabi*, ut infra 2: 25, & 11:

Kal οὐκ ἠρνήσω τὴν πίσιν μου ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός, ὃς ἀπεκρίνανθῃ παρ' ἐμὴν, ὅπου ὁ Σατανᾶς κατοικεῖ, nec negasti fidem meam diebus illis, quibus Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitat] In Manuscripto est, *ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου, ὁ πιστός μου, ὃς [diebus Antipas testis meus, fidelis meus, qui], etc.* Nec aliter legit Latinus. Est autem *ἡλειπνική [defectiva]* constructio, simul cum traiectione, qualis,

Urbem quam statuo vestra est,

pro

pro *Urbs*, quā urbem statuo, vestra est. Ita hic sensus est, ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀντίπα, ὃς Ἀντίπας ὁ μαρτυρῶν μου, ὁ πιστός μου, ἀπεκτάνθη [diebus Antipae, qui Antipas testis meus, fidelis meus, occisus est]. Quod ex seris Graecorum Menologiis dicitur hic Antipas passus sub Domitiano, non magis fidem meretur quam quod dicitur in bovem coniectus aeneum: quale supplicium ignotum est Romanis legibus, quae et Pergami valebant. Quare pro vero haberi debet, Antipam hunc fuisse interfectum a plebe commota per Sacerdotes Aesculapii: qualis mortis pericula saepe adiit Paulus. Multum erat tam saeva morte non fuisse territum. Ἀρνεῖσθαι πίστιν est aut verbis, aut factis negare se esse Christianum, quod ἀρνεῖσθαι τὸ ὄνομα infra 3: 8. Cur Satanas Pergami potius quam alibi habitare dicatur, iam diximus.

14. Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, sed habeo adversus te pauca] Vide supra 5.

Ὅτι ἔχεις ἐκεί τοὺς κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδαξε τὸν Βαλάκ, quod habes illic tenentes doctrinam Balaami, qui docebat Balacum] Regem Medianitarum, Num. 22 et seqq. Id vere quod narratur Num. 25, factum esse ex Balaami consilio, ex traditione semper apud Hebraeos constitit, ut diximus tum ad illum Moisis locum et Mich. 6: 5, tum ad 2 Petr. 2: 15 et Iud. 11. Et colligi id ipsum potest ex alio loco, Num. 31: 14.

Βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, mittere offendiculum filiis Israelis] Id est, perniciem struere Israelitis, Deum ipsis faciendo iratum. Sic σκάνδαλον sumitur Ios. 23: 13, 1 Sam. 18: 21, Ps. 69: 22, 106: 36. Ἐνώπιον cum genitivo hic tantum valet quantum dativus. Sic ἐντὶ saepe apud Hebraeos. In Manuscripto est, ὃς ἐδίδαξε τῷ Βαλάκ βασιλεῖ σκάνδαλον [qui docebat Balacum regem ponere offendiculum], id est, docuit Madianitas in usum et ad preces Balaci Regis.

Φαγεῖν εἰδωλόθοντα καὶ πορνεῦσαι, edere immolata et fornicari] Non tantum Israelitae illi ederant de immolatis, sed et Diis Madianitarum cultum exhibuerant. Verum satis hic habuit Christus id dicere quod illi Israelitae cum Nicolaitis habebant commune.

15. Οὕτως ἔχεις καὶ εὖ κρατοῦντας τὴν διδασκίαν τῶν Νικολαϊτῶν, *ita habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum*] Debueras adversus eos uti gladio Christi, sicut Angelus ille gladium habens Balaamo restiterat, Num. 22: 22, 23.

16. Ὁμοίως μετανόησον, *similiter poenitentiam age*] Illud ὁμοίως in Manuscripto pertinet ad praecedens comma, ut sit πλεονασμὸς [*abundans sermo*] in οὕτως et ὁμοίως. Sic ὁμοίως καὶ ὡς Luc. 17: 28. Et quia πλεονασμὸς iste quosdam offendebat, eo factum est ut in quibusdam hic Codicibus ὁμοίως mutaretur in ὁ μισῶ [*quod odi*]. Illud autem μετανόησον hoc loco significat: Noli posthac tam remissus esse. Utere acribus remediis ut in gravi periculo. In Manuscripto amplius est, μετανόησον οὖν [*poenitentiam ergo age*].

Et δὲ μὴ] *Ni id facis.*

Ἔρχομαι σοι ταχὺ, *veniam tibi cito*] Eadem locutio quae supra 5.

Καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ σώματος μου, *et pugnabo cum illis gladio oris mei*] Prophetas suscitabo in Ecclesia qui id faciant quod Episcopus negligit, et fortiter se opponant Nicolaitis et plebem ab eis abstrahant. Dicitur Christus facere quod per Prophetas fecit, sicut Deus dicitur *pugnasse*, pugnantibus Israelitis, Exod. 14: 14; 25, Deut. 1: 30, 3: 22, Jos. 10: 42, 23: 3, 2 Par. 20: 15. Allusio est ad historiam veterem. Nam et Balaam et eius consilium secuti Israelitae gladio periire, Num. 26: 5, 31: 8.

17. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, *qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis*] Quid visum hoc dici velit Pergamenae Ecclesiae et eius filiabus. Vide supra 7: 11.

Τῷ νικῶντι, *vincenti*] Strenue se opponenti Nicolaitis.

Δώσω αὐτῷ φαγεῖν, *dabo illi edere*] Nam solebant victores epulo excipi, Gen. 14: 18. In Manuscripto non est φαγεῖν, sed δώσω αὐτῷ τὸ μάννα [*dabo illi manna*], quomodo legit Latinus.

Ἀπὸ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, *de manna abscondito*] Id est, τοῦ νοητοῦ [*intelligibili*]. Vide quae de similibus locutionibus diximus ad Matth. 26: 29, Luc. 22: 16.

Sic

Sic δ ἐν κρύπτῳ Rom. 2: 29, ὁ κρυπτός ἄνθρωπος [*qui absconditus est homo*] 1 Petr. 3: 4. Est autem μάνα τὸ νοητὸν cognitio exactior non tantum praeceptorum Dei sed et dispensationum eius. Vide quae dicta ad Ioh. 6: 33. Ea res magnam in se habet dulcedinem quae per mannae dulcedinem adumbrata est.

Καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν, et dabo illi *calculus candidum*] Iis qui in sacris Graecorum certaminibus vicerant, dabantur εἰσελαστικά, id est, *frumentationes*, aut *reditus* quidam. Docent id nos Vitruvius Praefatione libri IX. Plinius Epistola ad Traianum 119 et seqq., Iustinus ad Zenam. De ex re, cum a certamine abibant, accipiebant tesseram cum inscriptione quantitatis eius quod accepturi erant. Et hoc est quod hic vult dicere Arethas. Et *tesseras* hic comparatur Spiritus Sanctus, quem qui habet certus est perpetuae opimitatis.

Καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, et in *calculo nomen novum scriptum*] Nomen Filii Dei, in sensu Evangelico. *Nominis novi* appellatio desumpta est ex Esai. 62: 2, 65: 15, ut est in Graeco.

Ὁ οὐδεὶς ἐγνώ εἰ μὴ ὁ λαμβάνων, quod nemo scit, nisi qui accipit] Id nomen quanti sit, nemo scit, nisi qui id experitur, Gal. 4: 6, Ioh. 1: 12. Vide quantum differat haec tessera ab illis εἰσελαστικοῖς. In illis quisvis legit quid valeant; haec quantum valeat novit is demum qui eam habet.

18. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας γράψων, et *Angelo Thyatiras Ecclesiae scribe*] Non fuit hic Carpus, sed aliquis eo vetustior. Quod autem ii qui Apocalypsi contradicebant in argumentum afferebant, non fuisse cum Iohannes haec scriberet Ecclesiam Thyatirae, ad id respondeo, fuisse Ecclesiam, sed ex Iudaeis, non ex Gentibus, ut Thessalonicae ante Pauli adventum. Est autem Thyatira urbs modo Mysiae, modo Lydiae attributa.

Τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρὸς, haec dicit Filius Dei, qui habet oculos *tanquam flammam ignis*] Id est, Qui est perspicacissimus. Supra 1: 14. Αὐτοῦ deest in Manuscripto, ut in Latino.

Καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, et *pedes similes*

aurichalco] Cuius actiones omnes sunt et purae et splendidae.

19. *Οἰδὰ σου τὰ ἔργα, novi opera tua*] Facta laudabilia.

Καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίσιν, et dilectionem et fidem] Egregiam bigam, Gal. 5: 6, Eph. 6: 23, 1 Thess. 3: 6, 1 Tim. 1: 14, 6: 11, 2 Tim. 1: 13, 2: 22.

Καὶ τὴν διακονίαν, et ministerium] Benefacta in pauperes. Ita vox ista sumitur 2 Cor. 9: 1, 12, 13.

Καὶ τὴν ὑπομονὴν σου, et patientiam tuam] In adversis ferendis constantiam.

Καὶ τὰ ἔργα σου τὰ ἔσχατα πλεονα τῶν πρώτων, et opera tua novissima plura prioribus] Magna laus Episcopi; non modo non fatiscere sub longo labore ac malis, sed in dies proficere in melius.

20. *Ἀλλ' ἔγωγ κατὰ σου, sed habeo adversus te*] Ut supra 4: 14.

Ὅτι ἀπέστειλς τὴν γυναῖκα σου τὴν Ἰζαβὴλ, quod dimittis mulierem tuam Iezabel] Sic et Manuscriptus, et ita legerunt Veteres omnes, qui hanc feminam fuisse putant Episcopi uxorem, dictam *Iezabel* ideo quod rerum malarum esset magistra, et in Ecclesia primi viri uxor, sicut vetus illa Iezabel regis uxor fuit Achabi, 1 Reg. 16: 31. Scriptum autem hic per incuriam ἀπέστειλς pro ἀφῆς [dimittas]. Et ἔστι est εἰδικόν [speciale], ut Matth. 26: 54, 1 Cor. 11: 17, 23, 2 Cor. 1: 14 et alibi. Sensus enim est: *Volo ut dimittas illam uxorem*. Id enim ἀπεῖναι, ut videre est 1 Cor. 7: 11—13. At vero ἀπέστειλς in indicativo Graece non dicitur.

Ἡ λέγει ἐαυτὴν προφῆτιν, quae, se dicit prophetam] Sicut illis temporibus erant quaedam feminae vere instructae prophetiae donq, Act. 21: 9, ita erant quae falso id sibi arrogarent; quales postea illis in locis Priscilla, Maximilla, Quintilla. In Manuscripto ἡ λέγουσα ἀντὶν [se dicent], ut rectus sit pro obliquo; quod Iohanni perquam familiare.

Καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ τοὺς ἑμὸν δοῦλους, et docet et seducit servos meos] Id est, *Ἡ διδάσκουσα πλανᾷ [quae docens seducit]*. Decet nimirum quasi Prophetico spiritu: nam alioqui feminis ducere non permittabatur. Vide quae dicta 1 Cor. 14: 35.

IIoq.

[Πορνεύσαι καὶ φαγεῖν εἰδωλόθυτα, *fornicari et edere de immolatis*] Utrumque contra decretum Apostolicum Act. 15: 29, ubi dicta vide.

21. Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον ἵνα μετανοήσῃ, *et dedi illi tempus ut poenitentiam ageret*] Non statim illam ex hac vita eripui, sicut merebatur, etiam secundum Mosis Legem, cum ad malas doctrinas suam etiam impudicitiam adiungeret, auspicante forte sed non plane id sciente Episcopo. Facile a. scortatione ad adulteria veniri ait Dion. Prusaensis. Non stant ista ubi incipiunt.

Καὶ οὐ θέλει μετανοῆσαι ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς, *non vult poenitentiam agere fornicationis suae*] Πορνεία saepe ita generaliter sumitur ut et μοιχείαν [adulterium] comprehendat, ut et Matth. 5: 32, 19: 9. Et ita hic sumendum res ostendit, tum verba sequentia in Manuscripto, καὶ οὐκ ἠθέλησεν [non voluit].

22. Ἰδοὺ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίβανον, *ecce mitto eam in lectum*] Non in lectum amoris, sed in lectam in quo cubant aegroti: de quo vide 2 Sam. 13: 5, 6, 2 Reg. 1: 4, 1 Macc. 6: 8. In Manuscripto εἰς φυλακὴν [in carcerem]; quod irrepsit per errorem ex eo quod supra est 10.

Καὶ τοὺς μοιχεύοντες μετ' αὐτῆς εἰς θλίψιν μεγάλην, *et qui moechantur cum ea in vexationem maximam*] Et hoc simpliciter intelligo. Moechabatur illa cum multis suarum sententiarum hominibus: quibus Deus mala gravia minatur. Confer Ezech. 13: 18 et seqq., et ibi a nobis dicta.

Ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς] *Nisi abstinuant ab adulteriis cum ea.*

23. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ] *Adulteriam eius sobolem, ne ad hereditatem sibi non debitam perveniat, interficiam peste.* Nam ea κατ' ἐξουσίαν [per excellentiam] dicitur θάνατος [mors], ut Matth. 24: 7.

Καὶ γνώσκονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, *et scient omnes Ecclesiae*] Quae sunt in Lydia, Myaia et locis vicinis.

Ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας; *me esse qui scrutem renes et corda*] Eadem locutio 7: 10, Ier. 11: 20, 17: 10, 20: 12. Per *renes* intelliguntur desideria, ut et Ps. 139: 13, Ier. 12: 2, Prov. 23: 16. Per *cor* cogitata, 1 Sam. 16: 7, 1 Reg. 8: 39, 1 Par. 28: 9, 2 Par. 6: 30, 1 Ioh. 3: 20. Hoc vult Christus: Quomodo adulteria

quamvis maxime tecta me laterent, qui et primas cupiditates et deliberationes eo tendentes intropicio?

Kai dōσω ὑμῖν ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν, et dabo unicuique vestrum secundum opera vestra] Hic sermo pertinet ad Thyatirenses qui se a falsa Prophetide decipi siverunt. Inbetur Episcopus haec illis dicere; bonis vero ea quae sequantur.

24. *Τμῖν δὲ λέγω τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν Θυατείροις*, vobis autem dico vasteris qui Thyatiras estis] Sic et Manuscriptus, non καὶ τοῖς λοιποῖς, et bene. Duo enim Thyatirensium designat genera Christus.

Ὅσοι οὐκ ἔχουσιν τὴν διδαχὴν ταύτην, quicumque non habent doctrinam hanc] latius Pseudoprophetidos. Hic dixit *ἔχειν* quod supra *κρατεῖν*, adhaerere doctrinae. Est hic verbum tertiae personae pro verbo secundae personae: quod frequens apud Hebraeos post pronomen relativum.

Οἱτινες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βαθέα τοῦ Σατανᾶ, ὡς λέγουσιν, qui non cognoverunt altitudines Satanae, quas dicunt] Illud *ὡς λέγουσιν* referendum ad τὰ βαθέα. Ipsi vocabant τὰ βαθέα τῆς γνώσεως, πρὸς τὴν ἰσχυρίαν [altitudines scientiae], putantes se perspicere quod non perspicerent alii, ἀδιάφορα [in rebus mediis] esse scortari et vesci immolatiitiis. At Christus dicit esse τὰ βαθέα τοῦ Σατανᾶ solertia Satanae consilia; quibus opponantur τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ [profunda Dei], 1 Cor. 2: 10, Rom. 11: 33. Simile loquendi genus, ubi in sermone alieno ponuntur verba rei non personae isti congruentia, habes Esai. 31: 9 et 44: 19.

Οὐ βαλὼν ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος, non aliud vobis imponam onus] lactant illi se rerum multarum cognitione: eam a vobis non exigo. *Βάλλειν βάρος ἐπὶ τινος* idem quod ἐπιτίθεσθαι βάρος, exigere aliquid ut ad salutem necessarium, Act. 15: 28.

25. *Πλὴν*] Tantum. Sic *πλὴν* sumitur Luc. 11: 41, 12: 31, Act. 20: 23. Respondet Hebraeo *ἔτι*.

Ὅ ἔχετε] Dogma Evangelicum quod bene percepistis.

Κρατήσατε] Retinete sine ulla mutatione.

Ἀρχὴς οὗ ἃν ἦκω, donec veniam] Ad iudicium; quod quia incerta die promissum est, semper a Christianis expectari debet. In Manuscripto, *ἔως οὗ*, quomodo Matth. 1: 25 et alibi saepe.

26. *Kal ὁ νικῶν, et qui vincet*] Qui ista mala dogmata spernet. Repetitur semper illud ὁ νικῶν, sed intelligendum pro re quaque subiecta.

Kal ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, et qui custodiet usque in finem opera mea] Est μεταωνυμία [transnominatio]. Nam ἔργα dicuntur *praecepta de operibus*. Hoc ipsum dicitur τηρεῖν τὰς ἐντολάς [custodire mandata] infra 12: 17, 14: 12, τηρεῖν τὸ λόγον [servare verbum] vel τοὺς λόγους [verba] 3: 8, 10, 22: 7, 9. Est et hīc Hebraismus: nam Graeca constructio fuerat τῷ νικῶντι καὶ τηροῦντι, omisso illo αὐτῷ quod sequitur: Ἀχρι τέλους, ᾱ ϗ, ad finem vitae: ἄχρι θανάτου, supra 10.

Δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, dabo illi potestatem super Gentes] Eveham illum in gradum Presbyteri, ut iudicet de iis qui non Christiane sed ἐθνικῶς [more Gentium] vivunt. Vide Matth. 18: 17.

27. *Kal ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, et pascet eos virga ferrea*] Est ex Senibus LXX, Ps. 2: 9, ubi non legerunt ut Masorethae שִׁבְרֵם [conteres eos], sed פִּשְׁעֵם [pascet eos], a פִּשָּׁה, non a שָׁבַר, sensu eodem recidente. Nam quia pastores regunt pecus, ideo regimen quaecunque per μετάληψιν [transumptionem] exprimitur pascendi vocabulo, etiamsi in malum tendat eorum qui reguntur. Apparet id Mich. 5: 5. *Virga ferrea* non aliud est quam gladius, ut ad Psalmum secundum ex Davide Kimchi diximus. Figurata autem per gladium hic intelligitur Verbum Dei, cuius pars est et excommunicatio. Sic et infra 12: 5 et 19: 15.

Ὡς τὰ σκεῦη τὰ κεραμικά συντριβήσεται, tanquam vasa fictilia confringentur] Est suturem pro quovis tempore, more Hebraeo. Ita eos tractabit, quomodo vasa fictilia frangi solent, sine spe restitutionis, Ier. 19: 10, 11. Argilla dum in manu est figuli fingitur et refingitur facile, Ier. 18: non idem in fictili fracto. Verba sunt ex Ps. 2: 9, ubi in Graeco, ὡς σκεῦος κεραμέως συντρίψεις αὐτοὺς [tanquam vas figuli confringes eos]. Res ipsa alludit ad id quod praedictum Ieru. 2 Reg. 9: 6. Significatur autem exclusio perpetua a communione, quae poena idololatrias et adulteros primis temporibus sequebatur.

Ὡς καὶ γὼ εἶληφα παρὰ τοῦ πατρὸς μου] Illi a me iudi-

candi potestatem accipient, sicut ego a Patre accepi. Illud ὡς aliquam similitudinem non paritatem significat, ut καθὼς Luc. 22: 29.

28. Καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἄστέρα τὸν πρωϊνόν] Est μετανομία [transnominatio]. Vult enim dicere, *Dabo et fulgorem*, non qualiacunque stellae, sed *Luciferi*, qui caeteras stellas multum vincit. Homerus:

Οἷος δ' ἄστὴρ εἴσι μετ' ἄστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ

ῥοκίπερος, ὅς· καλλίστερος ἐκ οὐρανῶ ἔσται ἄστὴρ.

[*Emicat in reliquis noctu velut Hesperus astris,*

Astrum, quo in caelo non est formosius ullum.]

Virgilius:

Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,

Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,

Extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit.

Ἀστέρα τὸν πρωϊνόν [stellam matutinam] locutio Rabbinarum, dicunt enim פְּרִיטָא בְּרִיטָא.

29. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis] Nempe Thyatirae et vicinia eius.

CAPUT III.

1. Καὶ τῷ ἄγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον, et Angelo Ecclesiae Sardis scribe]. Sardes, Croesi regia Horatio, opulentissima olim urbs.

Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ, haec dicit qui habet septem spiritus Dei]. Qui in potestate sua habet septem illos Divinae providentiae modos, de quibus supra 1: 4 et infra 5: 6, et per eos hominum salutem procurat.

Καὶ τοὺς ἑπτὰ ἄστéρας, et septem stellas]. Qui Episcopos omnes officium facientes charissimos habet ac plusquam alios curat, et officium non facientes abicere potest.

Οἶδά σου τὰ ἔργα, novi opera tua] Quaedam facis speciosa.

Ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῆς, quod nomen habes, te vivere] Qui intima tua non norunt te pro bene Christiano habent. *Vivere* hic est secundum Christum vivere.

Kal

Καὶ νεκρὸς εἶ, et mortuus es] Voluntaris in peccato homines latente, ac tali quod te, a meo favore et vita aeterna excludat. Tales *mortui* dicuntur Eph. 2: 1, 1 Tim. 5: 6. Vide quae dicta ad Matth. 8: 22.

2. *Γίνου γρηγορῶν, esto vigilans]* Attende tibi; cave ab omnibus criminibus: non enim sufficit ab aliquibus esse immunem. Vide Matth. 24: 42.

Καὶ εἰρήξον τὰ λοιπὰ ἃ ἐμελλες ἀποβαλεῖν, et confirma caetera, quae futurum erat ut amitteres] In Manuscripto, *εἰρήξον τὰ λοιπὰ ἃ ἐμελλεν ἀποθανεῖν [confirma caetera, quae moritura erant]*, quomodo legit Latinus. Virtutes mutuo gaudent comitatu. Quod si una desit, facile pereunt caeterae, Deo homines obdurante et trahente in malos sensus.

Omne in praecipiti vitium stetit.

Hoc ergo vult: Vide ne unum crimen negligendo plane fias flagitiosus, atque eo difficilior tibi reddatur poenitentia.

Non aliter quam qui adverso vix flumine lembum

Remigiis subigit, si brachia forte remisit,...

Atque illum in praeceps prono rapit alveus amne.

Reliquias bonae mentis serva, expellendū venenum quod eas paulatim solet interficere.

Οὐ γὰρ εὐρὺν σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μου, non enim inveni, tua opera plana coram Deo meo] Varius es. Quaedam bene agis, alia male. Deus autem non amat nisi in solidum suos, Matth. 6: 24. *Opera* hic intellige *τῇ ὁμάδᾳ [universitatem]* eorum operum quae in Evangelio exiguntur. Christianus in sua militia, ita ut in armata Caesar, nil debet, *actum putare dum quid agendum superest.* Vide Iac. 2: 10 et ibi dicta. Christus Patrem etiam supra. *Deum suum* dixit, 2: 7 et dicit infra 12. *Coram Deo*, id est, Deo teste ac indice.

3. *Μνημόνευε ὅν πῶς εἰλήφας καὶ ἤκουσας, memor sis ergo quo modo acceperis et audieris]* Id est, ἀκούων εἰλήφας [audiens acceperis]. Etiam atque etiam cogita qualem doctrinam ab Apostolis acceperis. Pari sensu *μνημόνευε* habuimus et supra 2: 5. *Λαμβάνειν* aut *παραλαμβάνειν* ἢ ἢ aut ἢ de doctrina dici solet, 2 Ioh. 4, 1 Cor. 11: 23, 15: 1, 3, Gal. 1: 9, Phil. 4: 9, Col. 2: 6, 1 Thess. 2: 13, 4: 1, 2 Thess. 3: 6.

Kal

Kai tēres, et observa] Observa ista, non quaedam, sed omnia. Sic τηρεῖν habemus Ioh. 14: 15, 21, 23, 24, 15: 10, 20, 1 Tim. 6: 14, 1 Ioh. 2: 3—5, 3: 22, 24, 5: 2, 3.

Kai μετανόησον] Poenitentiam age de illis quorum tibi es conscius.

Ἐάν οὖν μὴ γρηγορήσῃς ἤξω ἐπὶ σε ὡς κλέπτῃς, καὶ οὐ μὴ γνῶς ποῖαν ὥραν ἤξω ἐπὶ σε, quodsi non vigilaveris, veniam ad te tanquam fur, et nescies qua hora ad te veniam] Venire Christus dicitur et cum ad iudicium universale veniet, et tunc cum quemque ex hac vita abducit. Vide Ioh. 21: 22. At sicut furis comparatio ultimo iudicio aptatur, Matth. 24: 43, 1 Thess. 5: 2, ita et morti improvisae, ut hic, et aliis iudiciis improvisis, ut infra 16: 15. Apposite autem ad rem hoc dicitur, quia peccatores plerumque eo sibi blandiantur quod putent satis sibi temporis fore ad poenitentiam. *Ἐπὶ σε* hic deest in Manuscripto. *Ποῖαν ὥραν* pro κατὰ ποῖαν ὥραν, aliqui dicēretur ποῖα ὥρα, ut Matth. 24: 42. Custodes in Templo etiam nocte vigilabant.

4. *Ἄλλ' ὀλίγα ἔχεις ὀνόματα ἐν Σάρδεσιν, ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, sed habes pauca Sardis nomina, quae non polluerunt vestes suas]* Excitat Episcopum exemplis de plebe propositis. *Ὀνόματα* sunt personas, ut Act. 1: 15 et infra 11: 13. *Vestis* animi est conscientia. Ea *polluitur* criminibus, pura servatur per innocentiam et sanctitatem. *Μολυσμός* est quicquid sanctitati repngnat, 2 Cor. 7: 1, *μιάσματα* 2 Petr. 2: 20, *σπίλος* Iac. 1: 27.

Kai περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς, et ambulabunt mecum in albis] Non idem est *vestis pura* et *λευκή* [alba]. Nam *λευκὰ ἱμάτια* hoc loco et infra 3: 18, 4: 4, sunt *vestes coruscantes*, ut discimus Matth. 17: 2 et Luc. 9: 29 et Ioh. 20: 12, et sic sume *στολὰς λευκάς* [stolas albas] infra 6: 11, 7: 9, 13. Quos Rex maximo in honore habet, eos et sibi comites vult esse et magnifice vestiri. Tales illi erant Christo in hac ipsa vita.

Ὅτι ἄξιοι εἰσι, quia digni sunt] Vox illa *digni* congruentiam quandam significat inter actus et honorem actibus redditum, etiamsi honor superet actus, ut Luc. 7: 4.

5. Ὁ νικῶν, qui vicerit] Id est, Non illi tantum Sardiniani, sed et quotquot pari modo voluptatis ac terroris tentamenta superaverint.

Οὗτος περιβαλεῖται ἱματίοις λευκοῖς, induetur vestibus albis] Erit apud me in honore quali Iosephus apud Pharaonem, Gen. 41: 41, 42.

Καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, nec delebo nomen eius de libro vitae] Id est, Ius habebit ad vitam aeternam, et ipse id intra se sentiet. Similitudo sumpta a more civitatum apud quas cives inscribebantur albo; et ex eo eradebantur si facti essent ἄτιμοι [ignominiosi]. Vide Luc. 10: 20, infra 13: 8, 17: 8, 20: 12, 15, 21: 27. Est autem hic λιτότης [extenuatio]. Nam οὐ μὴ ἐξαλείψω dicitur pro diligenter asservabo. Ἐξαλείψειν est πτω. Vide Act. 3: 19, Col. 2: 14 et Exod. 32: 32, 33, addito loco Luc. 9: 25, 12: 8, 9.

6. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis] Nempe Sardiniae et in Lydia aliis. Quae dico Episcopo, dico et auditoribus.

7. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψον, et Angelo Philadelphiae Ecclesiae scribe] Urbs est Mysiae condita ab Attalo, cui cognomen erat Philadelpho.

Τάδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, haec dicit Sanctus et Verus] Sanctus Christus dicitur etiam Act. 3: 14, hic autem additur, ὁ ἀληθινός, id est, eximie sanctus. Verum enim saepe dicitur id quod in unoquoque genere eminet, Ier. 2: 21, Ioh. 1: 9, 4: 23, 6: 32, 15: 1, 1 Thess. 1: 9, 1 Petr. 5: 12, 1 Ioh. 2: 8. Hoc ideo dicit ut Episcopi ipsius sanctitatem, quantum fieri potest, imitentur. In Manuscripto mutato ordine, ὁ ἀληθινός, ὁ ἅγιος.

Ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ Δαβὶδ, qui habet clavem Davidis] Id est, Qui non tantum Mortis et Inferni ius habet, ut supra 1: 18, sed plenissimum imperium in domo Dei, quemadmodum Eliacimus in domo Ezechiae qui erat ex Davidis posteris. Is Eliacimus fuit, ut Constantinopolitani loquebantur, κορυφαλάτης [curator palatii]. Ezechiae, cuius functionis insigne erat clavis figura intexta epomidi. Vide Esai. 22: 22.

Ὁ

Ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείσει αὐτήν, *qui aperit nec quisquam claudet eam*] *Αὐτήν* non est in Manuscripto. Est autem locutio plane Hebraea; pro qua Graeci dicerent, οὗ ἀνοίγοντο; οὐδεὶς κλείει [*quib' aperiente nemo claudit*]. Nemo in palatio ei audet contradicere aut contra eius iussa facere. Esai. 22: 22, quo hic locus respicit, legitur: Καὶ ἀνοίξει, καὶ οὐκ ἔσαι ὁ ἀποκλείων· καὶ κλείσει, καὶ οὐκ ἔσαι ὁ ἀνοίγων [*Et aperiet, neque erit qui claudat; et claudet, neque erit qui aperiat*].

Εἰ μὴ ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείσει αὐτήν, *nisi qui aperit, et nemo claudet eam*] Melius in Manuscripto, κλείων καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει [*qui claudit et nemo aperit*], ut in Esasia, id est, κλείοντος οὐδεὶς ἀνοίγει [*claudente nemo aperit*]. Omnia ei parent. Latinus haec et praecedentia legit ita ut sunt in Manuscripto.

8. Οἶδ' αὖ σου τὰ ἔργα, *novi opera tua*] Laborem tuum in propagando Evangelio.

Ἰδοὺ δέδωκα ἐνώπιόν σου θύραν ἀνεῳγμένην, *ecce dedi coram te ianuam apertam*] Ἐνώπιόν σου pro σοι, ut et supra 2: 14. *Ianuam* intellige occasionem libere annuncianti Evangelii, ut 1 Cor. 16: 9, 2 Cor. 2: 12, Col. 4: 3, ubi dicta vide. Et bene hoc convenit cum dictis supra, *Ego aperui, et quis claudet?*

Ἦν οὐδεὶς δύναται κλείσαι αὐτήν, *quam nemo potest claudere*] Rursum Hebraismus. Sensus: Nemo illam libertatem praedicandi impedire poterit.

Ὅτι μικράν ἔχεις δύναμιν, *quia modicam habes virtutem*] Hoc ideo feci quia nunc modicam habes Ecclesiam, quae hic vocatur δύναμις, id est, *exercitus*, כֹּחַ, ut Matth. 22: 29, 30, ad exemplum Danielis, apud quem populus Iudaicus vocatur צְבָא כֹּחַ; δύναμις τοῦ οὐρανοῦ [*virtus coeli*], 8: 10.

Καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον] Id est, *Et tamen perstitisti in observandis praeceptis meis*. Vide supra 3.

Καὶ οὐκ ἡρνήσω τὸ ὄνομά μου, *nec negasti nomen meum*] Non dissimulasti te esse Christianum. מַבְרָא כֵּן.

9. Ἰδοὺ, δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ Σατανᾶ, τῶν λεγομένων ἑαυτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἶσιν, ἀλλὰ ψεύδονται, *ecce dabo de Synagoga Satanæ, qui dicunt se Iudaeos esse, nec sunt, sed mentiuntur*] Interpreta-

tare ut supra 2: 9, et hic quoque subaudi *τίνας* [aliquos].

Ἰδοὺ ποιήσω αὐτοὺς, ecce faciam illos] Post multa verba interposita solet repeti aut vox quae praecessit, aut alia similis. Ita hic *Ἰδοὺ ποιήσω* idem est quod *Ἰδοὺ δίδωμι* nam Hebraei *יו* [dedit] sic usurpant pro *עו* vel *עו* [disposuit]. Vide Gen. 3: 2, collato 1: 17, Ezech. 34: 26, collato Ps. 21: 7.

ἵνα ἦξωσι, ut veniant] *Πλεονασμὸς* [abundans sermo], de quo diximus supra 2: 5, 18. Deinde *ποιήσω ἵνα ἦξωσι, faciam venire*. Sic Luc. 5: 35, *ποιῆσαι νηστεύειν*, in Syriaco, *facere ut ieiunent*.

Καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, et adorent ad pedes tuos] Id est, Christiani fiant, et tum tibi ut Episcopo honorem exhibeant, constituti in locis inferioribus. Vide Act. 22: 3. *Προσκυνεῖν* propriè quidem *manus osculari*, sed per *κατάχρησιν* [abusionem] qualescunque honoris signum exhibere. Ad pedes autem prosterni maxima submissio, 1 Sam. 25: 24, Luc. 4: 7, addito Matth. 4: 9, infra 22: 9.

Καὶ γνώσωσι ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε, et sciant, me te dilexisse] *Tunc agnoscent quanti te fecerim*, qui te tanquam instrumento electo uti voluerim ad eorum conversionem.

10. *Ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου*] *Quia in multis adversis observasti praeceptum meum patientiae*, id est, de patientia. Duplex genitivus, alter causae efficientis, alter materiae. Praeceptum hoc est Luc. 21: 19 et alibi. In Manuscripto est *καὶ ἐτήρησας*, et sic legit Latinus. *Τηρεῖν λόγον praeceptum observare*, locutio frequens in Evangelio Iohannis. *Patientia Christi* dicitur ea quam Christus praecepit, etiam 2 Thess. 3: 5.

Κἀγὼ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, et ego servabo te ex tempore tentationis, quod venturum est in orbem universum ad tentandos habitantes in terra] *Πειράσαι* pro *εἰς τὸ πειράσαι*. Deinde *οἰκουμένη* et *γῆ* significant hic terras imperii Romani, ut Luc. 2: 1. *Tentatio* de qua hic agitur est persecutio sub Nerone, de qua et infra 12. *Servabo te* ab illa saevitia intactum, ut mihi diu sis usui, quandoquidem idoneum te

te reperi. *Ἡρα* est quodvis tempus, etiam satis longum, Ioh. 5: 25 et 1 Ioh. 2: 18. Et *μετωνυμία* [*transnominatio*] est in voce *πειρασμοῦ*, quia omnis gravis persecutio adfert tentationem. Par locutio ex *πειρασμοῦ ἔνεσθαι* [*e tentatione eripere*] 2 Petr. 2: 9, quod ibi explicatur Lothi exemplo.

11. *Ἐρχομαι ταχὺ, venio cito*] Brevi immittam in Ecclesias illam persecutionem.

Κράτει ὃ ἔχεις, retine quod habes] Retine tunc fidem et professionem. Servabo te in vita: tu vide ne metu deficias. Nemo eousque profecit, ut non cavere sibi debeat, 1 Cor. 9: 27.

Ἴνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου, ne quis aucupet coronam tuam] Ne tu honorem perseverantiae amittas, aliis eum accipientibus. Vehementius urit iactura dignitatis, si non tantum nos ea excidamus, sed et alterum videamus ea potiri. Iob. 34: 24, Matth. 25: 28.

12. *Ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν σῦλον ἐν τῇ ναοῦ τοῦ Θεοῦ μου, qui vicet, faciam illum columnam in templo Dei mei*] Quae ad Episcopum dixerat, ad alios quoque extendit, ut et supra semper. Et est Hebraismus, ὁ νικῶν ποιήσω αὐτὸν pro quo Graeci dicerent, τὸν νικῶντα ποιήσω [*victorem faciam*]. Cum *columnam* dicit, respicit duas illas columnas quae erant in fronte Templi Salomonis, et ob firmitatem vocabantur *Iakin* et *Boos*, 1 Reg. 7: 15, 21 et 2 Par. 3: 15—17. Cur autem hac similitudine utatur iam explicabit.

Καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι, et foras non amplius egredietur] Id est, *Non iterum cogetur effugere*, ut sub Nerone. Perpetuo manebit in Ecclesia Sardiana [*Philadelphensi*], sicut columnae illae manebant in Templo.

Καὶ γράψω ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, et scribam super eum nomen Dei mei] Persequitur translationem. Nam in columnis fiebant inscriptiones quales sunt quae in Psalmis dicuntur *סוד*. [*inscriptio*]: ita enim legere Graeci Ps. 16 et alibi, ubi nunc libri Hebraici habent *סוד* [*absconditum*], vertunt Graeci *σηλογραφία* [*columnae inscriptio*]. *Nomen Dei* quod ait, scriptum iri in columna est nomen *πντ*, quod significat Deum impleturum promissa, ut intelligi potest Exod. 6: 3, et iis quae dicta hic supra 1: 4 et 8. Sensus est, eos qui in persecutione Neroniana con-

constantēs fuerint visusque spiritus. Propheético quomodo Deus secundum sua promissa triumphaturus sit, de Iudaeis et Romanis: quod praecipuum et Apocalypseos argumentum.

Και τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου τῆς καινῆς Ἱερουσαλὴμ, ἣ καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, et nomen civitatis Dei mei novae Hierosolymae, quae ex coelo descendit a Deo meo] Hoc nomen est ἐκκλησία καθολικὴ [Ecclesia Catholica], nempe libera et florens sub Imperatoribus Christianis. Ea ex coelo descendit, id est, Dei beneficio admirabili procurata est. Vide Ioh. 5: 33, 38, 41, 42, 50, 51, 58, et ibi dicta confer cum eis quae habebimus infra 21. Verbum descendendi significat id quod hic describitur in terris fore. In Manuscripto est ἣ καταβαίνουσα, quod satis redolet locutionem Iohanniam, qui rectis uti solet pro obliquis.

Και τὸ ὄνομα μου τὸ καινόν, et nomen meum novum] Hoc novum nomen Christi est, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΣ ΚΥΡΙΩΝ [REX REGUM ET DOMINUS DOMINORUM], ut videtur est infra 19: 6. Vide et supra 21: 17.

13. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis] Ecclesiae Philadelphiae et aliis in alia parte Mysiae.

14. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ἐκκλησίας γράψον, et Angelo Laodiceae Ecclesiae scriba] Urbs est Lydiae ad Lycum amnem, ubi ante Pauli eo adventum Ecclesia aliqua erat ex Iudaeis dispersis.

Τὰδε λέγει ὁ Ἀμὴν, haec dicit Amen] Ex adverbio facit nomen, sicut Latini dicunt clarum, mane, cras, illud, cras hesternum. Esai. 65: 16 Deus vocatur πνεῦμα [Deus Amen]. Significat autem Christus, se enim esse per quem omnia promissa implentur: quod Paulus dixit 2 Cor. 1: 20, omnia promissa in Christo esse. Amen.

Ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, testis fidelis et verus] Supra 1: 5. Id ideo hic repetit, ut promissorum de vita aeterna certitudo languidos excitet.

Ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, principium creationis Dei] Novae creationis, de qua agitur 2 Cor. 5: 17.

Gal. 6: 15. Vide et Col. 1: 15 et 1. Cor. 1: 18. Hoc ideo dicit ut Laodiceus Episcopus a Christo sibi exemplum sumat, qui vere est *ἡ πρῶτη* [institutorum Dei principium].

15. *Οἶδά σου τὰ ἔργα, novi opera tua*] Describit id hominum genus qui Christianorum coetus adeunt et eis se aggregant, sed vitam non instituunt ad normam Evangelii: quales et Paulus describit 2 Tim. 3: 5 et 7. Vide et Matth. 7: 22 et Hebr. 10: 29. Non longe hinc abibat ille ad quem Epictetus apud Arrianum IV. 7: *Ἐμπέπηγας ἤδη τὸ ἐν τῇ ῥίζῃ καίτω, τὰ δ' ἄνω οὐ μακρὸν ἐστὶ ἀπὸ τοῦ* [Coatuit sane terrae radix, at quae supra sunt florem sere non ferunt].

"Οἱ οὖτε ψυχρὸς εἰ, οὖτε ζεσθός, neque frigidum te esse neque fervidum] Frigidi sunt qui nullam habent Evangelii notitiam, ac proinde nec ullos motus Christianos. *Fervidi*, qui praediti sunt Christiana dilectione, quae igni comparatur, ut amor omnis. In Glossario, *ζεσθός, fervidus, fervens*. Vide Cant. 8: 7 et ibi dicta.

"Οπεῖλον ψυχρὸς εἶης ἢ ζεσθός, utinam aut frigidus esses aut fervidus] Hoc ideo quia levius est verum ignorare, quam cognito non uti, Luc. 24: 28, 2 Petr. 2: 21, ubi dicta vide. Adde quod sanitatis maior spes *ἐν ἀκολάσει* [in intemperante], quam *ἐν ἀνκαταί* [in incontinente] ut ostendit Aristoteles. "Οπεῖλον *ἄνθρωπος*. Utuntur Dioscorides, Galenus, alii.

16. *Ὅπως εἶ χλιαρὸς εἰ, igitur quis tepidus es*] Ὅπως hic valet *ἵνα* igitur. In Glossario, *χλιαρὸς, tepidum*. Utuntur Aristoteles, Galenus et alii. *Χλιαρὸς ἄνθρωπος* vocat Hermas III. 8.

Καὶ οὖτε ζεσθός, οὖτε ψυχρὸς, et nec fervidus nec frigidus] Clarius explicat quid sit *χλιαρὸς*.

Ὁλλας οὐ ἐμῶν ἐν τοῦ σώματος μου, te evomam ex ore meo] Prosequitur comparisonem. Tepida sunt *ἐμετικά* [vomitoria]. Celsus 1. 2: *Qui vomere post cibum volet, si eis facili fuerit, aquam tanquam tepidam ante debet assumere*. Significat autem Christus tales homines sibi esse molestos, sicut illa quae nauseam movent. *Evomit* Christus quos admonere desinit. Par translatio cum quis dicitur *rem aliquam concoquere non posse*.

17. *Ὅτι ἄλγους, Πλούσιός εἰμι, καὶ πενυπλότῃς, καὶ οὐδενός χρείαν ἔχω, quia dicis, dives sum, et locupletatus, et nullius rei indigeo*] Est gradatio. Multum est divitem esse; plus vero cum dives sit, adhuc locupletari; maximum vero, nullius plures rei indigere. Tales sibi videntur qui fidem qualemcumque in se sentiunt, et Christianismum profitentur; et haec cum habeant, putant sibi nihil deesse ad salutem. Vide Iac. 2: 25. Talium figura Israelitae Decem tribuum, qui et ipsi se *divites* dicebant, Hos. 12: 8.

Καὶ οὐκ οἶδας, ὅτι σὺ εἰ ὁ ταλαίπωρος καὶ ὁ ἄλειψός, quoniam nescis, quam sis miser et miserabilis] Eum qui felicem se putabat ostendit ita esse infelicem, ut omnium misericordiam commovere debeat, idque in summo gradu, quod indicat appositus articulus. *Ταλαίπωρος* πτωχ. Iud. 5: 27.

Καὶ πτωχός] *Egens* rerum ad salutem necessariarum.

Καὶ τυφλός, et caecus] Non videns quam sis miser. *Τυφλόν* dixit κατ' αὐξήσις [per augmentum] pro *hyperbolicus*, ut infra apparebit.

Καὶ γυμνός, et nudus] Carens iustitia, quae vestitus est Christianorum, infra 19: 18.

18. *Συμβουλεύει σοι, συάφει τῇ*] Poterat imperare, sed mavult suadentis personam sumere, quia id quod dicturus est isti Episcopo et eius similibus est utilissimum.

Ἀγοράσαι χρυσίον παρ' ἐμοῦ, emere a me aurum] *Emere* est comparare cum aliquo labore, ut Prov. 3: 14, 23: 23. *Aurum* hic est affectus permanens, per quem diligitur Deus et proximus. Is comparatur adorationis carnis et precibus assiduus. Vide Matth. 13: 45.

Πεπρωμένον ἐκ πυρός] *Probatum igne*. Nam ἐκ πυρ. Hebraicum saepe nota est instrumenti. *Πυρὸν* est probare, excoquere. Aurum optimum est quod igne perpurgatum est. Vide supra 1: 16.

ἵνα πλουτήσῃς, ut locuples fias] Ut maiora in dies dona accipias, non in opinione, sed in re, 1 Tim. 6: 17, Tit. 3: 6, 1 Cor. 4: 8, 2 Cor. 8: 9.

Καὶ ἱμάτια λευκά, ἵνα περιβάλλῃ] *Compares tibi etiam splendidas vestes, quibus amictaris, id est, opera ex dilectione procedentia.*

Μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνῃ τῆς γυμνότητός σου, ne appareat

pudor multitudine tuas] *ἰσχυρῶς*, quod *modo αἰσχύνῃ* modo *γύμνωσις* vertitur. Est ergo hoc dictum sicut *terra luti*, his idem. *Pudenda* autem per figuratam locutionem significant peccata. Ea in hominē emendato non amplius apparent: non meminit eorum Deus.

Καὶ κολλούριον ἔγχριζον ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, ἵνα βλέπῃς, et *collyrio inunge oculos tuos, ut videas*] *Κολλούριον* scribit et Anatolius. Alii volunt *κολούριον* scribi, *παρὰ τὸ κολούειν τὸ ῥέειν*, quod *fluxum sistat*; alii *κολλίριον*, quod fiat ad formam panis cuiusdam. *Collyriorum* adversus oculi morbos descriptiones habes aliquas libro sexto Celsi, ubi et *inungere* dicit quod hic *ἐγχρίειν*. Manuscriptus hic, *ἐγχρίσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς* [*ad oculos inungendos*], id est, impetra a Deo clarum conspectum mysteriorum Dei et rerum futurarum.

19. *Ἐγὼ ὁσους ἐὰν φιλῶ, ego quos amo*] Id est, quos non plane ob diuturna peccata abiicere et obdūrare constitui. Dicitur enim hic *φιλῶ* non absolute sed comparate, ut alibi *μισεῖν* [*odio habere*]. Vide 2 Cor. 2: 24, Gal. 6: 11.

Ἐλέγω καὶ παιδεύω] *Reprehendo* verbis, *castigo* verberibus. Sic verbum *ἐλέγχειν* habes Ioh. 8: 46, 1 Tim. 5: 20, *παιδεύειν* vero 1 Cor. 11: 32, 1 Tim. 1: 20, Hebr. 12: 7. Sumpta verba ex Prov. 3: 12.

Ζήλωσον οὖν] *Incalesce*, tu tepide. Nam ardens amor *ζῆλος* dicitur, κρ Num. 11: 29, Ps. 69: 9 et alibi. In Manuscripto, *ζήλεν οὖν*.

Καὶ μετανόησον] *Ex amore in me vitam corrige*. Vides hic alternas circa conversionem actiones Christi et hominum.

20. *Ἴδου, ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω, ecce sto ad ostium et pulso*] Redit ad ostium, sed alio sensu, sicut pastoris similitudo varie usurpatur Ioh. 10. At dicat aliquis, cur pulsat qui clavem habet? Dicam, quia pessulus erat obditus ostio, qui amoveri debebat. Is pessulus est peccandi consuetudo.

Ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, si quis audierit vocem meam] Nam solent qui pulsant simul clamare, *Aperi*, ut in Comoediis. Et *clamor* hic et *pulsatio* significant cogitata a Deo iniecta ad monendam peccatoris conscientiam. Id Deus aliquamdiu facit, non semper. Multos enim sui contumaces obdūrat.

Καὶ

Kai ἀνοίξῃ τὴν θύραν, et aperueris ianuam] Si salutaria monita admittat.

Kai εἰσελεύσεται πρὸς αὐτὸν, et intrabo ad illum] *Kai hic παρέλκει [abundat]*, more Hebraeo, et abeat in Codicibus quibusdam: neque legit Latinus. *Intrat* Christus ubi Spiritum suum reddit.

Kai δευνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ, et coenabo cum illo et ipse mecum] Magnus honos Regem habere convivam. Per convivium autem intelligitur gaudium tum Christi ob conversum peccatorem, tum peccatoris conversi ob Christum in se habitantem. Solent enim magnae laetitiae exprimi conviviorum similitudine, Luc. 12: 37, 15: 23.

21. *Ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ, qui vicerit, dabo ei]* Eadem locutio quae supra 12. *Qui vicerit*, nempe peccati consuetudinem.

Καθίσει μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, sedere mecum in solio meo] Id est, In solio quod ego ipsi dabo. Vide supra 2: 26 et ibi dicta, et loh. 17: 24.

Ὅς κατὰ ἐνίκησα, sicut et ego vici] Tentationes omnes. De hac victoria mystica praedictio Esai. 63.

Kai ἐκάθισα μετὰ τοῦ πατρὸς μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ, et sedi cum Patre meo in solio eius] Id est, In eo solio quod Pater mihi dedit, Ps. 110, Dan. 7: 9, 14, Matth. 22: 44, infra 22: 1.

22. *Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis]* Nempe Laodicensae, et aliis ei proximis.

CAPUT IV.

Post absolutum visum, monita salutaria continens ad septem Episcopos et Ecclesias, sub quorum exemplo alii quoque Episcopi et Ecclesiae intelliguntur, sequuntur visa alia, quae diversis temporibus Apostolo obtigere, et postea in unum volumen redacta sunt: quod et in prophetiis aliis evenit, saepe etiam non annotato temporis discrimine, sed dato intelligi ex iis quae loco quoque continentur. Pertinent autem haec visa ad res Iudaeorum,

usque ad finem capitis undecimi: inde ad res Romanorum, usque ad finem capitis vicesimi: deinde ad statum florentissimum Ecclesiae Christianae, ad finem usque. Sicut autem Prophetæ veteres non tangunt res Assyrias, Babylonicas, Aegyptias, nisi quatenus connexae sunt cum rebus Iudaicis, id est, ad praedicenda mala quae Iudaei ab illis erant perpessuri, et rursum poenas quas ab illis gentibus sumpturus erat Deus, ut et praemunirentur pii adversus malâ praevidâ; et illi ipsis malis solatium acciperent ex praevisâ ultione; ita et hic Apostolus praedicit primum iniurias Iudaeorum et Romanorum in Christianos, deinde severa Dei iudicia adversus Iudaeos, et porro adversus Romanos idololatrias, ut intelligerent Christiani, neque sibi mala evenire nisi singulari Dei dispositu, neque in ipsis malis se a Deo negligi, qui et certa tempora illis malis praefinierit, et acerbissima supplicia sumpturus sit ad vindicandum Martyrum sanguinem. Sicut autem et Esaias 6 et Ezechiel 8, praesignificatori Dei iudicia, Divinam Maiestatem et Angelicum famulatum vident in Templo Hierosolymitano apparentem; ita et Iohannes in Patmo videt *ἐν ἐκστάσει* [in mentis alienatione] Dei et Christi Maiestatem, et Angelicum famulatum refulcentem in ipso coelo, et eo assumi praesides Ecclesiae Hierosolymitanae, ut cum ipso futura contemplantur; norintque non tantum a Deo se summe curari, verum et unam se facere cum Angelis Dei ac Christi familiam, et cives coelestis patriae se esse spe ac iure, Phil. 3: 20, Eph. 2: 6, Hebr. 12: 22.

1. *Μίρα ταῦτα εἶδον, post haec vidi*] Alio tempore, quod peculiariter notari nihil erat opus. *Εἶδον* *ἵδον* Dan. 4: 10.

Καὶ ἰδοὺ θύρα ἀνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ, et ecce ianuam apertam ἐν coelo] Id significat Deum Iohanni mirâ ac coelestia patefacturum. Vide Matth. 3: 16 et ibi dicta Per hanc ianuam Iohannes *ἐν ἐκστάσει* [in mentis alienatione] in coelum admittitur, sicut Ezechiel absens in Templum. Simile vide 1 Cor. 12: 2.

Καὶ ἡ φωνὴ ἡρώδη ἧς ἤκουσα ὡς βάλκρυρος λυλὸς περὶ ἐμοῦ, et vox prima quam audiveram tanquam tubae loquentis mecum] Vox illa sonitu quam in primo viso au-

dic-

dieram, supra 1: 10, 12, id est, voc. Christi plene Imperii.

Αἴψα, dicens] Supple *ἦν* [erat], quales particulae saepe in hoc libro subaudiuntur.

Ἀνίστα ἔδε, adscende huc] Tanquam per scalam Iacobi in Manuscripto, ἀνίσταθα.

Καὶ δεῖξαι σοι ὁ θεὸς γενέσθαι πρὸς σοῦς, et ostendat tibi quae oportet fieri post haec] Nempe de Iudaeis. In Manuscripto, *δοξαι* [quascumque oportet].

2. *Καὶ εὐθέως ὑπεβήκεν ἐν ἀνέμῳ, et statim fuit in spiritu*] Non corpore in coelum adscendit, sed *ὁράσας* [visione], quae Spiritus dicitur etiam supra 1: 10.

Καὶ ἰδοὺ θρόνος ἔκειτο ἐπὶ οὐρανῷ, et ecce solium positum erat in caelo] Dei Patris, ut apparet infra 5, 5: 7 et sic et Esai. 6: 1. Deum in solio videt, nempe paratum ad iudicia exercenda. Adde Dan. 7: 9, ubi *καθήμενος* quod hic *ἔκειτο*. Solet enim *καθήμενος* idem valere quod *poni*, ut 1 Tim. 1: 9, 1 Thess. 5: 8. Appropinquant omnia ad vetus Tabernaculum. Solium hoc respondet Adyto.

3. *Καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος, et in solio sedens*] Deus Pater Regis speciei. Ideo solium illud vocatur *ἡσυχίας* *נח נח*, *θρόνος δόξης* [sedes maiestatis], solium Regale. In Manuscripto brevius *καὶ καθήμενος*. Nec aliter Latinus.

Ὅμοιος ὄραται λίθῳ ἰσχυρῷ καὶ ἀσπίδι, similis erat adspectu lapidi iaspidi et sardio] *Ἰάσμις* vocant Graeci Interpretes Exod. 28: 18, 39: 11, gemmarum quae Hebraeis *נִסְתָּר*, ita dictam quod *incertus resistat*. Qualem aspitem videtur et Virgilius ponere in capule ensis quem dat Aeneae. Per hoc significatur invicta Dei potentia. Idem Graeci Exod. 28: 17, 39: 10, Ezech. 28: 13 *עֹרֹת* ponunt ubi in Hebraeo *נִסְתָּר* a *rubra*. Id significat vim Dei activam, qualis in igne est.

Καὶ ἵρις κατέβη ἐκ τοῦ θρόνου, et iris erat circa eam] Ex Ezech. 1: 28, ubi diximus per *iridem* Dei fedus significari ex historia quae est Gen. 9: 12. Et in Ezechiele quidem significatur fedus factum cum Abrahamo, Isacco, Iacobo; et hic fedus Evangelicum. Est autem iris circa eum, quia Deus in iudiciis semper sedens sui meminit.

1. *Ὅμοιαι ὄψεις ὑπαργυρίσας, similis visui smaragd[ae]* Inter varios iridis colores praecipuus est viror. Viror autem smaragdi, suavissimus. *Nihilus coloris adspectus iucundior*, ait Plinius in smaragdi laudibus... Per id significatur benignissimum esse feditus. Evangelicum, Manuscripti multi, etiam ille vetustissimus, habent ὁμοίως, Attice. *ὑπαργυρίσας* [smaragdina], supple. *λίθον* [lapidi].

14. *Καὶ κυλιόθεν τοῦ θρόνου ἄρρενες εἴκοσι καὶ τέσσαρες καὶ ἐπὶ τοὺς θρόνους εἶδον τοὺς εἰκοσιτέσσαρας πρεσβυτέρους καθήμενους; et circa solium solia viginti quatuor; et in hisce solis vidi viginti quatuor Presbyteros sedentes]* Articulus ostendit certos Presbyteros intelligi, nempe Ecclesiae Hierosolymitanae, qui tum erant XXIV, ad instar totidem praecipuorum sacerdotum qui in Templo fuerant temporis Salomonis, 1. Par. 24: 4, Iosephus VII. 11. Horum Presbyterorum, numero non expresso, mentio Act. 15: 2, 4, 6, 23, 16: 4. *Sedent* autem Presbyteri *circa Dei solium*, quia Dei vice in Ecclesia indicant. Sic Clemens Alexandrinus accepit Strom. VI. Et nota in Veteri Testamento apud solium stare Angelos, in Novo sedere Presbyteros. In Manuscripto tantum est, *εἶδον πρεσβυτέρους καθήμενους*.

Περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς, circumamictos vestimentis albis] Cum summa dignitate. Vide supra 1: 13, 3: 4, 18. Illud *ἐν* abest in Manuscripto, non male.

Καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς, et in capitibus eorum coronas aureas] Regia insignia. Vide supra 2: 10 et ibi dicta, et Ps. 8: 5. Etiam Hebraei iustis dant coronas in altero saeculo.

15. *Καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστέραι καὶ φωναὶ καὶ βρονταί, et de solio procedebant fulgura et voces et tonitrua]* In plurimis Manuscriptis ordo hic est, καὶ βρονταί καὶ φωναί. *Fulgura et tonitrua* significant minas Dei contra impios. Vide infra 8: 5, 10: 3, 4, 11: 19, 14: 2, 16: 18, 19: 6. *Voces* sunt in ipsis *tonitribus*, infra 10: 3, id est, non generaliter tantum minatur, sed et speciales poenas praedicat.

Καὶ ἐπὶ λαμπάδεις πυρρὰ καίόμεναι, et septem candelabra ardentia] Allusio ad candelabrum Templi septem habens lucernas. Per candelabrum autem significatur Ec-

Ec-

Ecclesia Hierosolymitana, ut aliae Ecclesiae supra 1: 20.

Αἱ εἰς ἐπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ, quae sunt septem Spiritus Dei] Septem lucernae in candelabro significant multos modos Divinae Providentiae, per quos Ecclesia Hierosolymitana gubernatur, sicut mundus gubernatur per septem planetas. *Εἰς ἐπτὰ [sunt]*, nempe in mysterio. In Manuscripto, & ἐξ ἐπτὰ, non mala constructione.

6. *Καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου ὡς θάλασσα ὑαλίνη, ὁμοία κρυστάλλῳ, et ante solium, tanquam mare vitreum, simile crystallo]* In Tabernaculo et Templo fuerat *mare*, id est, labrum ingens, Exod. 30: 18, 1 Reg. 7: 23, 2 Par. 4: 2. Significatur autem per hoc *mare*, id est, labrum aqua plenum, plebs Hierosolymitana. *Aqua* enim sunt *populi*, infra 17: 15, *mare*, multitudo, Abac. 2: 14. Dicitur autem *mare vitreum*, id est, aquae quae erant in labro; Sicut *pontus vitreus* Horatio: quia Deus et actiones et cogitata populi perapicit: quo sensu *mare vitreum* habemus et infra 15: 2. Sed hoc *mare* ita *vitreum* ut *crystallum referret*, propter summam puritatem plebis Hierosolymitanae eius quae Christo nomen dederat: quae puritas describitur Act. 2 et 4. Crystalli proprius candor. Ezech. 1: 22 *πᾶσι γὰρ ὡς ὄρασις κρυστάλλου [quasi adaequatus crystallo]*.

Καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου, et in medio solio, et circa solium] Id est: De quatuor Animalibus unum erat in gradibus qui ante solium (vide 1 Reg. 10: 19), duo a lateribus, unum retro, ac sic propiores erant solio quam Presbyteri. Gradus sumuntur ut pars solii.

Τέσσαρα ζῶα, quatuor Animalia] In Tabernaculo, in Templo Salomonis et in Viso Ezechielis duae sunt figurae pares, compositae ex quaternorum Animantium formis; hic vero, ut sequentia nos docent, quatuor formae Animantium distinctae. Quare id? Quia omnia in Novo Testamento distinctius quam in Vetere nascuntur. *Quatuor Animalia* hoc loco sunt quatuor Apostoli aut Apostolici viri qui tunc erant Hierosolymis velut vexilliferi castrorum Christi.

Γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν, plena oculis ante et retro] Ex Ezechiele, ubi per vocem *ἔμπροσθεν*, id est,

est, ὀφθαλμοί, diximus significari colores. Illi autem colores hic significant multiformia Dei dona, per quae Apostoli norant et praesentia et futura, Matth. 13: 52.

7. *Kai τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, et Animal primum simile leoni*] Non dubito quin hic sit Petrus, ob principatum collocatus in fronte solii, fervens animo, et in hoc leoni similis.

Kai τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, et secundum Animal simile vitulo] βο, quod bovem significat, μόσχον vertunt Graeci Interpretes plurimis in locis. Bos patientiam significat: per quam designari puto Iacobum fratrem Domini.

Kai τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἀνθρώπου, et tertium Animal habens faciem uti homo] Bonitate Homo antecedit animantia caetera. Puto autem designari Matthaeum, qui dñi dicitur mansisse in Iudaea. In Manuscripto, ὡς ἀνθρώπου [*quasi hominis*], quomodo et Latinus. Πρόσωπον, ut M apud Ezechielem, est vultus id quod in conspectum cadit, non facies sola.

Kai τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῶ πετομένῳ, et quartum Animal simile aquilae volanti] Celeritatem ministerii significat: quod certe Paulo propriam, qui saepius Hierosolymis fuit, Act. 9: 26, Gal. 1: 18, 2: 1, Act. 15: 2, 21: 17. Et bene πετομένῳ, quia semper erat in cursu.

8. *Kai τὰ τέσσαρα ζῶα, ἐν καθέτῃ αὐτῶν ἔχον ἀνά πτέρυγας ἕξ, et quatuor Animalia, singula eorum habent alas sex*] Episcopi Angelis aequantur; Apostoli autem Seraphinis, Angelorum summis: nam desumptum hoc ex Esai. 6: 2. *Faciem* coram Deo *tegunt* Apostoli per ταπεινοφροσύνην [*humilitatem*] in animo et per corporis δουλωσίαν [*redactionem in servitutem*], in qua sunt ieiunia. *Pedes*, id est, ea quorum parere debet, peccata scilicet, *tegunt* per cor contritum et vitam emendatam. *Volant* autem per fidem et dilectionem. Ecce *alas sex*, sex egregias. His remigiis ad solium Dei itar.

Κυκλῶθεν καὶ ἴσωθεν γέμουσιν ὀφθαλμῶν, extra et intus plena sunt oculis] Κυκλῶθεν istud omnino huic pertinet, non ad praecedentia. *Alas enim sex* quae tegunt faciem et pudenda, et quibus volatur, non possunt esse in circuitu. Sed κυκλῶθεν καὶ ἴσωθεν valet *extra et intus*. Dona ista multiformia Apostolis data et in animo erant

et

et foris apparebant. Sic 1 Reg. 7: 36, *ἐκείθεν, πυνλόθεν*, id est, *ἐκείθεν καὶ πυνλόθεν*, sive *ἐξωθεν*.

Καὶ ἀνὰ πᾶν οὐν ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτός, et requiem non habent die ne nocte] Hoc Paulus explicat Act. 20: 31. Quantum natura sinebat, nullum tempus vacare patiebatur a laboribus pro Dei laude. Sumptum ex Esai. 62: 6.

Ἀγία, Ἅγιος, ἁγιος, ἅγιος, ἁγιος, ἁγιος, ἁγιος, ἁγιος, dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus, sanctus, sanctus, sanctus] In plurimis Manuscriptis ter tantum legitur ἁγιος, ut apud Esaiam. Et Hebraeorum mos est ter vocem repetere in rebus quas vehementer inculcatas voluit, Ier. 22: 29, Ezech. 21: 27.

Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, Deus omnipotens] *ἡμεῖς* *ἡμεῖς*. Vide supra 1: 8.

Ὁ ᾧ, καὶ ὁ ᾧ, καὶ ὁ ἐρχόμενος, qui erat, et qui est, et qui venturus est] Qui promittit, ac promissa praestat, et praestabit. Vide supra 1: 4.

9. *Καὶ ὅταν δώσῃ τὰ ζῶα δόξαν καὶ τιμὴν καὶ εὐχαρίστησιν τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, et cum dant illa Animalia gloriam et honorem et gratiam sedenti in solio, viventi in secula seculorum]* Magnifica Dei descriptio. Sic et infra 5: 14. Gloria Deo datur ob potentiam, honos ob proprietates, gratias ob benefacta. *Εὐχαρίστη* est *ἰσχυρὰ*, pro quo *benedictionem* hic posuit Latinus interpres: de qua vocum permutatione vide quae diximus ad Matth. 26: 26. *Δώσει* et mox *πρὸς* *οὐνται* sunt futura pro quovis tempore, more Hebraeo.

10. *Προσϋνῇ οἱ ἔθνη καὶ τέσσαρες ἡεραρχαὶ ἐνώπιον τοῦ καθήμενου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ προσκυνήσουσιν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, prodeunt videntur Presbyteri ante sedentem in solio, et adorant viventem in secula seculorum]* Apostolos Presbyteri Hierosolymitani fideliter subsequuntur. *Προκύνειν* et *προσκυνῇ*, quod hoc loco est *pedes osculari*, summa sunt honoris signa. Vide Esai. 49: 23.

Καὶ βάλλουσι τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, et mittunt coronas suas ante solium] Nimirum sic testantes se quicquid habent iuris ad Regnum, a Deo accepisse. Sic *Tiridates* apud *effigiem Caesaris* ponit insigne *Regium*, apud Tacitum Annalium XV.

11. *Ἀγόντες*. "Ἄγιος εἰ, ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἅγιος, λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν, *dicentes, Dignus es, Domine, et Deus noster, sancte, qui accipias gloriam, et honorem, et virtutem*] Ὁ ἅγιος abest in Manuscripto, ut et in Latino. Per δύναμιν intelligitur hic μετανομήσις [per transnominationem] potentiae confessio: quomodo et Hebraei nū usurpant. Confer quod infra 11: 17..

Ἄρα οὐ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέλημα σου εἰς καὶ ἐκτίσθησαν, quia tu creasti omnia, et per voluntatem tuam sunt et creata sunt] Idem est quod Ecclesia Hierosolymitana Apostolis praesentibus dicit Act. 4: 24, ex Neh. 9: 6. Frustra Iudaei nos odio habent, cum non alium Deum colamus quam mundi partisque eius Opificem, quem et suum Deum dicunt Iudaei. In Manuscripto est διὰ θέλημα τί σου, errore unius literae pro διὰ θέλημα τό σου. Erant iam homines, quia tu volueras; et conditi sunt, id est, iterum conditi, per Christum. Vide supra 3: 14. Solent nostri Scriptores etiam cum de hominibus loquuntur neutro genere uti. Vide Eph. 1: 10, Ioh. 12: 32, ut est in Latina et in Graecis exemplaribus quibusdam. Impletur hic quod praedixerat Esaias 24: 23, fore ut Deus glorificaretur in Ierusalem in conspectu servorum suorum.

CAPUT V.

1. *Καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιάν τοῦ καθήμενου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον, et vidi ad dexteram sedentis in solio librum*] Mos enim est libros quos magni facimus nobiscum ferre. Et ad dexteram ponere est velle exsequi.

Ἐγραμμένον ἔσωθεν, καὶ ἔξωθεν κατεσφραγισμένον σφραγίσιν ἑπτὰ, scriptum intus, et extra signatum sigillis septem] Ita hoc distinguendum ut scripsimus: non enim dicit librum intus et extra scriptum, sed intus scriptum, extra signatum. Quod autem dicit septem signis librum fuisse signatum, est πρόληψις [anticipatio]. Vidit enim librum cum uno sigillo; sed eo aperto didicit sex esse partes signatas. Erant enim septem volumina, singula

gnis signata, ita ut primo involutum esset secundum (nam paginae Hebraeae erant volamina מלח) secundo tertium, atque ita deinceps.

2. *Καὶ εἶδεν ἄγγελον ἰσχυρὸν, et vidit Angelum fortam*
In Veteri Testamento Deus omnia per Angelos exsequitur; in Novo per Christum maxima, minora per Angelos. Quo autem maior res agitur, eo maior Angelus ministrat. Ἰσχυρὸς, ἰμ, quod cognomen magnis Angelis datur. Vide infra 10: 1, 18: 21. Magni illi erant Angeli: sed sunt quaedam Christo reservata.

Κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ, praedicantem vocis magna
Ἐβόα ἐν ἰσχύι [*clamabat valide*], Dan. 3: 4, ἦτο κρ. In Manuscripto ἐν φωνῇ μεγάλῃ, locutione Hebraea.

Τίς ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λύσαι τὰς σφραγίδας αὐτοῦ, quis est dignus aperire librum et solvere signacula eius Id est, Ἀνοῖξαι λυτὸν [aperire solutum]; non poterat enim aperiri liber aut libri partes nisi sigillo quoque reserato. Similia in συνδέτοις [*colligatis*] habes alibi, ut Col. 2: 5, collato loco Act. 11: 23.

3. *Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδ' ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲ ὑποκάτω τῆς γῆς, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν αὐτὸ, et nemo poterat neque in coelo, neque in terra, neque subter terram aperire librum, neque introspicere illum*
Nulla res vivens. Ὑποκάτω τῆς γῆς, id est, in mari, ut et infra 13. Itaque Exod. 20 post *ἐν τῷ θάλασσῃ* [*in mari*] additur *ὑπο τῆς γῆς* [*sub terra*]. Vide quae ex Hebraeorum sententia diximus Ps. 24: 2. Rursus ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν, pro ἀνοῖξάμενον βλέπειν [*apertum introspicere*]; non possunt enim introspicere paginae obsignatae nisi ruptis sigillis, Esai. 29: 11.

4. *Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον πολὺ, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὗρεθῇ ἀνοῖξαι καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπειν αὐτὸ, et ego multum flebam, quod nemo dignus esset aperire et legere librum, nec introspicere eum* Est gradatio, nec aperire quis poterat, nec legere, imo nec introspicere saltem. Didicerat Iohannes apud Hebraeos decreta Dei obsignata dici, quae certo erant futura, si non in singulis hominibus, certe in generibus hominum. Significantur autem hic decreta Dei pertinentia ad Iudaeos, quae Christus summam praedixit Matth. 24, Luc. 21; hic vero multo explicatus.

· 5. Καὶ εἰς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, *et unus de Presbyteris dicit mihi*] Vide quantus honos Presbyterorum. Daniele desiderantem res futuras cognoscere docet Angelus; Iohannem Presbyter. Sensus est, Alicui ex Presbyteris Hierosolymitanis a Deo patefactum fore ut Christus per Iohannem Ecclesiae Hierosolymitanas cognita faceret omnia quae ad ipsam pertinerent.

Μὴ πλᾶϊς] *Noli ita dolere*: habebis quod optas.

· Ἰδὼν ἐνέκρηεν ὁ λέων ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰουδα, *ecce vicit leo de tribu Iudae*] Ἐνέκρηεν *est obtinuit* id quod tu desperatum putabas. Illud ὁ λέων ἐκ τῆς φυλῆς Ἰουδα ostendit sublimiorem sensum in Christo, qui ex tribu erat Iudae, ut genealogiae docent, et Scriptor ad Hebr. 7: 13, 14, impletum vaticinium Iacobi Gen. 49: 9, cui addi potest et illud Num. 24: 17. Et propter illa verba Iacobi leo semper fuit in vexillo Iudae. Est autem hic ἔμφαντος [*efficas sermo*]. Qui ut agnus apparet revera est leo.

· Ἡ ῥίζα Δαβὶδ, *radix Davidis*] Μετωνυμία [*transnominatio*]. Vult enim dicere *surgulum ex radice Davidis*, quod de Ezechia dictum Esai, 11: 1. Est autem eadem μετωνυμία Os. 14: 6, et in dicto capite Esaias comm. 10, quem locum Christo aptat Paulus Rom. 15: 12. Adde Esai. 53: 2, 1 Macc. 1: 10. Eximie autem hic titulus in Christum competit, in quo omnia rerum horarum vaticinia vetera in sensu multo excellentiore implentur. Olim enuntiabantur temporalia, latebant aeterna. Sic et infra 22: 16,

· Ἀνοίξαι τὸ βιβλίον καὶ λύσαι τὰς ἐπὶ τὰ σφραγίδας αὐτοῦ, *aperire librum et solve septem sigilla eius*] Est hic σύλληψις [*complexio*]. Nam ἀνοίξαι proprie de paginis dicitur, de sigillis λύσαι, ut supra. Sensus est, ἀνοίξαι τὸ βιβλίον λύσας τὰς σφραγίδας [*aperire librum solvens sigilla*]. Daniel, Christi figura, legit quod alii legere non valebant, Dan. 5: 8 et seqq.

6. Καὶ ἰδὼν, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν τεσσάρων ζώων καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, *et ecce, in medio solii et quatuor Animalium et in medio Presbyterorum*] Illud καὶ post ἰδὼν hic παρέλκει [*abundat*], more Hebraeo. Christus autem agni specie apparet hic medio loco inter Apostolos et Presbyteros, nimirum ut his et illis sit exemplo.

· Ἀρ-

Ἄρνιον ἱστῆος, agnus stans] Vivens. Hoc ad resurrectionem pertinet.

Ὡς ἱσπαγμένον] Ut qui mactatus fuerat, id est, oruore manans et vulnera ostentans. Σφάττειν et σπαγγίζει verba propria victimis, Gen. 22: 10, Exod. 12: 6, 29: 11, 16, 20 et alibi saepe, infra 13: 8.

Ἔχον κέρατα ἑπτὰ, habens cornua septem] Ingentes vires ad domandos hostes, Ps. 75: 5, 10 et alibi. Sic infra Reges, qui imperium Romanum sustentabant, vocantur imperii Romani *cornua*. Res mira, agnus cornutus, et quidem septicornis. Post summam patientiam summae vires.

Καὶ ὀφθαλμούς ἑπτὰ, et oculos septem] Putem et hic per ὀφθαλμούς more Hebraeo intelligi colores, ut supra 4: 8.

Ἄ εἰσι, qui sunt] Nempe in mysterio, ut supra 4: 5. In Manuscripto οἱ εἰσιν. Utravis constructio bona est.

Ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ, ἀποσπόμενα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, septem spiritus Dei, missi in omnem terram] Quot modis Deus semper usus est in gubernando Universo, totidem modis Christus utitur in gubernanda, tuenda, vindicanda Ecclesia.

7. *Καὶ ἦλθε, καὶ εἴληψε, et venit, et accepit]* Πλεονασμὸς [*sermo exuberans*], de quo supra 2: 5 et alibi. Εἴληψεν in Manuscripto, quia vocalis sequitur.

Ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθήμενου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον, de dextera sedentis in solio librum] Ipsi enim omnia Dei consilia patent, et ius habet ea patefaciendi quibus vult.

8. *Καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, et cum accepisset librum]* Nempe ut reseraret: quod sequitur 6: 1.

Τέ τέσσαρα ζῶα, quatuor animalia] Apostoli alii, qui non minore quam Iohannes desiderio flagrabant noscendi quae Iudaeis erant eventura.

Καὶ οἱ ἕκαστοι τέσσαρες πρεσβύτεροι, et viginti quatuor Presbyteri] Imitatores Apostolorum, ut supra 4: 9, 10.

Ἐπεσον ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ceciderunt coram Agno] Proximum honorem ei honori, quem Deo exhibuerant 4: 10, Christo exhibuere.

Ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας, habentes singuli citharas] Instrumenta laudis, Ps. 33: 2, 49: 4, 57: 8, 71: 22, 92: 3, 98: 5, 108: 2, 147: 7, 150: 3, Sir. 39: 20. Intelligitur Verbi praedicatio. In Manuscripto ἕκαστος κιθάραν.

Kai

Kai phialas χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων, et phialas aureas plenas odoremamentorum] Et hoc de Templo sumptum. Multa ibi erant phialarum genera, ad liba, ad sanguinem, ad vinum: de quibus quaedam diximus ad Zach. 9: 15, 14: 20. Hic autem intelliguntur *paterae*, in quibus erat thus et suffimenta alia: quas apud Latinos *aceras* dici putat Cornutus. Vide quae dicta ad 2 Par. 4: 22.

Αἱ εἰσὶν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων, quas sunt orationes sanctorum] Egregia comparatio, et desumpta ex Ps. 141: 2. Sicut suffimenta Templi adscendebant coelum versus, et bene olebant (vide Exod. 30: 34), ita preces piorum ad Deum eunt, Act. 10: 4, 31, Sir. 35: 20, eique gratae sunt. Vide infra 8: 3, 4, 18: 13. Philo de Sacrificantibus per *suffitum* ait significari τὸ καθαρώτατον τοῦ θύοντος, πνεῦμα λογικόν [id quod in immolante est purissimum, spiritum rationalem]. Clemens Strom. VI: Βωμὸν δὲ ἀληθῶς ἅγιον τὴν δικαίαν ψυχὴν, καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς θυμίαμα τὴν ὁσίαν εὐχὴν λέγουσιν ἡμῖν ἀπισήσουσιν [*Aram autem vere sanctam esse iustam animam, et qui ab ea emittitur suffitum sanctam orationem dicentibus nobis non credent*]. Origenes contra Celsum VIII: Βωμοὶ μὲν εἰσὶν ἡμῖν τὸ ἐκάστω τῶν δικαίων ἡγεμονικόν, ἀφ' οὗ ἀναπέμπεται ἀληθῶς καὶ νοητῶς εὐώδη θυμιάματα, προσευχαὶ ἀπὸ συνειδήσεως καθαρᾶς [*Pro aris nobis sunt mens sua cuique iustorum, ex qua sursum feruntur vere atque intelligibiliter suave olentes suffitus, preces e pura conscientia*].

9. *Kai ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν, et cantant canticum novum*] Ait Pindarus *cantionum novas magis probari*. Vide Ps. 33: 3, 40: 4, 96: 1, 149: 1, Esai. 42: 10. Eiusdem Pindari illud: Ψυχὰι δ' εὐσεβῶν ἐν οὐρανοῖς ναλοῦσαι μολπαῖς μάκαροι μέγα αἰέδουσ' ἐν ἑμνοῖς [*Coelo degentes beatae piorum animae magna voce hymnos canunt*].

Λέγοντες, Ὁ ἅγιος εἰ λαβεῖν τὸ βιβλίον, καὶ ἀνοῖξαι τὰς σφραγίδας αὐτοῦ, dicentes, Dignus es qui accipias librum et aperiās sigilla eius] Dignus qui noris et patefacias Dei arcana, qui ad Dei honorem tanta passus es, tanta fecisti.

Ὅτι ἐσφάγης, quoniam interfectus es] Plus intelligitur quam dicitur. Nam ex eo quod *interfectus* dicitur, intelligendum est quod semet morti obtulit ut Deo serviret et hominibus prodesset.

Kal

Kal ἡγόρασας τῷ Θεῷ ἡμᾶς, et redemisti nos Deo] Id est, εἰς τὸ λατρεῖν Θεῷ [*ut serviamus Deo*], Luc. 1: 74. Nos cum dicit, Christianos intelligit omnium locorum et temporum, quos Christus a peccatis liberavit, magno impendio, vitae scilicet suae, Rom. 3: 24, 1 Cor. 1: 30, 6: 20, 7: 23, 1 Petr. 1: 18, 2 Petr. 2: 1, Gal. 4: 5 et alibi. Sic et infra 14: 4.

Ἐν τῷ αἵματι σου, sanguine tuo] In Manuscripto, ἐν τῷ αἵματι· quomodo δι' αἵματος 1 Ioh. 5: 6.

Ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ λαοῦ καὶ ἔθνους, ex omni tribu et lingua et populo et natione] Ex omnibus tribubus Israelis, et ex tot linguarum hominibus, sive illi moratiores sunt, qui λαοὶ [*populi*] dici solent, ut Graeci et Itali, sive barbari, quibus eximie competit ἔθνων [*nationum*] nomen: λαοὶ, φυλαί, γλώσσαι est apud Danielelem 3: 4.

10. *Kal ἐποίησας αὐτοὺς, et fecisti eos]* Transit sermo a prima plurali ad tertiam: non male, quia et de se loquuntur, et de aliis.

Βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, Reges et Sacerdotes] Etiam in hac vita sensu aliquo, supra 1: 6. Manuscriptus βασιλείαν [*regnum*], abstractum pro concreto, more Hebraeo: quomodo ἱεράτευμα [*Sacerdotium*] 1 Petr. 2: 5, 9. Et ita hic legit Latinus.

Kal βασιλεύουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, et regnabunt super terram] Id est, ἵνα βασιλεύουσιν ἐπὶ τῆς γῆς [*ut regnent super terram*]. Alii Manuscripti habent, ut et Latinus legit, καὶ βασιλεύσομεν ἐπὶ τῆς γῆς [*et regnabimus super terram*], pro ἵνα βασιλεύομεν [*ut regnemus*], ut proprie de Apostolis et Presbyteris sermo sit, quibus datum est regimen Ecclesiarum. Vide supra 2: 27 et 4: 4. Et hoc Regnum in terris coeleste est: nam *quod ligant in terris, ligatum est in coelo*, Matth. 18: 18.

11. *Kal ἤκουσα ὡς φωνὴν ἀγγέλων πολλῶν κύκλῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, et audiavi vocem Angelorum multorum circa solium, et Animalium et Presbyterorum]* Notatur consensus inter Angelos et Ecclesiam. Et *Angeli* ponantur in extimo ambitu, ut qui non Deo tantum sed et Ecclesiae inserviant, Hebr. 1: 14. Sic et infra 7: 11.

Καὶ ὅν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων καὶ χιλιάδες χιλιάδων, *et erat numerus eorum millies centena millia, et decies centena millia*] Dan. 7: 10, ἡμερῶν σαβῆ ἡμερῶν ὑποῖον ἡν, Χιλιάς χιλιάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ μυριάς μυριάδες περιεσέχασιν αὐτῷ [*Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia adstantebant ei*]. Et nostra haec lectio est et apud Aretham. Confer Deut. 33: 2, Ps. 68: 17, Hebr. 12: 22.

12. Λέγοντες φωνῇ μεγάλῃ, *dicentium voce magna*] Approbant ea quae Apostoli et Presbyteri praedicant. Λέγοντες recte refertur ad μυριάδες, nempe κατὰ τὸ σημαϊνόμενον [*secundum id quod significatur*].

Ἄξιόν ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγισμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν καὶ ἰσχύν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν, *dignus est agnus qui occisus est, accipere virtutem et divitias et sapientiam et fortitudinem et honorem et gloriam et benedictionem*] Septem laudum nomina respondentia septem Spiritibus. In Latino legitur *Divinitatem*, ubi ab Interprete scriptum fuit *divitias*, πλοῦτον. Significatur autem confessio liberalitatis Christi. Par numerus infra 7: 12, ubi pro πλοῦτον habemus εὐχαριστίαν [*gratiarum actionem*]. Δύναμις πνι, ἰσχύς πνι, τὸ κράτος πνι.

13. Καὶ πᾶν κτίσμα ὃ ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, *et omnem creaturam quae in coelo est*] In coelo, nempe infimo, medio et summo, ut distinguunt Hebraei.

Καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἃ ἐστὶ, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, πάντας ἤκουσα λέγοντας, *et super terram, et sub terra, et quae sunt in mari, et quae in iis, omnes audiavi dicentes*]. Est προσωποποιία [*personae fictio*], qua sermo attribuitur inanimis aut mutis rebus, ut ostendantur illa omnia parere, non Deo tantum, sed et Christo, et eius gloriae inservire, Phil. 2: 9, 10, Hebr. 1: 6. Similia vide Deut. 32: 1, Esai. 1: 2, Abac. 3: 10, Ps. 19: 1 et alibi. In Manuscripto est, πάντα ἤκουσα λέγοντα [*omnia audiavi dicentia*]. Illud καὶ ante verba ἐπὶ τῆς θαλάσσης sumo ἐξηγητικῶς [*explicative*], nempe ut praecedens locutio Hebraea per Graecam notionem explicetur, sicut Ἀββᾶ explicatur per πατήρ [*pater*]. Vide quae supra 3. Illud autem τὰ ἐν αὐτοῖς ita sumo,

ut

νη significantur ea quae in animantibus rebusque sunt intima, et oculos hominum effugiunt, argumento loci Ps. 103: 1, ubi in Graeco πάντα τὰ ἐντός μου [omnia quae intra me sunt]. Ostendit sigillorum apertio nullas esse creaturas quae non Christo serviant.

Τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τῷ ἀγνῳ, *sedenti in solio et Agno*] Sic et infra 7: 10, 14: 4, 22: 3.

Ἡ εὐλογία, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν, *benedictio et honor et gloria et potestas in secula seculorum. Amen*] Similem δοξολογίαν [laudationem] vide supra 1: 6, 1 Tim. 6: 16, 1 Petr. 4: 11, Iud. 25, Rom. 11: 36, 16: 27, Gal. 1: 5, Eph. 3: 21, Phil. 4: 20, 2 Tim. 4: 18, Hebr. 13: 21, 2 Petr. 3: 18.

14. Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα λέγοντα τὸ Ἀμήν, *et quatuor animalia dicebant Amen*] Approbantes id quod Angeli quidem verbis, Mundus autem totus re ipsa fatebatur. Et dixit τὸ Ἀμήν, quia vox erat recepta in Ecclesiis.

Καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεσαν καὶ προσεκύνησαν, *et Presbyteri ceciderunt in facies suas et adoraverunt*] Honorem exhibere, non Deo tantum, ut supra 4: 10, sed et Christo. Quod vero hic in nonnullis Codicibus additur, ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων [viventem in secula seculorum], deest in Manuscripto.

CAPUT VI.

1. Καὶ εἶδον, ὅτε ἤνοιξε τὸ ἄγνῳ μίαν ἐκ τῶν ἐντὶ θύραγιδων, *et vidi; aperuisse Agnum primum e septem sigillis*] Absoluto iam cantu. Μίαν, id est, primam, ut ex sequentibus apparet. Sic μία σαββάτων prima inter duo Sabbata.

Καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ζῶων λέγοντος, ὡς φωνὴ βροντῆς, Ἔρχου, *et audivi primum e quatuor Animalibus dicens, tanquam voce tonitru, Veni*] Videtur Iohannem hic alloqui princeps Apostolici coetus Petrus, qui et in praedicatione Evangelii, de qua hic agitur, primus fuerat. Ἐνός, id est, πρώτου [primum], quia sequitur δευτέρου, τρίτου, τετάρτου [secundum, tertium, quartum]: quomodo

iam et *μῆλιν* habuimus. *Vox tanquam tonitru* est vox magna et sonora: unde et Iohannes et frater eius dicti *ἰσὶ βροντῆς* [filii tonitru], Marc. 3: 17. *Veni*, nempe ut audias circumstantias singulares eorum quae generatim Christus nobis praedixerat Matth. 24, ut eo magis per te omnes agnoscant admirabilem Dei circa res Iudaicas providentiam.

2. *Καὶ εἶδον, καὶ ἰδὼν ἵππος λευκός, et vidi, et ecce equus albus*] Sunt apud Zachariam equi *rufi, nigri, albi, varii*, capite 6, qui significant, ut ibi diximus, Chaldaeos, Persas, Alexandrum, et Reges tum Syriae tum Aegypti, ex Seleuco et Lago. Sed ibi equi iuncti per quadrigas bellico more, hic *κίλητες* sive *singulares*, ad significandum iter properum cum potentia. Itaque Ps. 45: 4, ubi in Hebraeo est *כבד*, id est, *equita*, Graeci ponunt *βασιλευς* [regna]. Et Eccl. 10: 7 et Zach. 10: 3 *equus* ponitur pro potentiae signo. *Ἴππος εἰς ὕψος καὶ ἀξίωμα ἐκρίθη* [Equus unus celsitudo et dignitas iudicabatur], Achmeti 233. Pro *equis variis* in hac prophetia veniet *equus pullidus*. Eques hic agminis ductor Christus ipse est, qui iam non ut Agnus, sed ut Rex conspicitur. Manifestum id infra 19: 11—13, unde sequitur *equum candidum*, cui insidet, esse Euangelium ipsius ob puritatem. Vide supra 1: 14. Caeteri qui sequuntur equites Angeli sunt Divinae providentiae administri.

Καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν ἔχων τόξον, et qui ei insidebat, habebat arcum] Arcus minatur antequam feriat: sic et Christus. Vide Ps. 7: 12, 11: 2, 60: 4, in Graeco, ubi per *arcum* minas intelligit Basilus. Omnia quae nocent *μεταφορικῶς* [per translationem] vocantur *tela*. Sic apud Homerum:

Τίσαιεν Λαλαὰ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν,

[Per tua tela mei poenas det Graecia fletus],

id est, peste. Vide Deut. 32: 22, Abac. 3: 11, Os. 1: 5, Ps. 18: 4, 38: 2, 64: 3, 77: 18, 120: 4, 127: 4, 144: 6. In Manuscripto quoque est *ἐπ' αὐτὸν*, non *ἐπ' αὐτῷ*.

Καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, et data est ei corona] Coronatus est tanquam victor.

Καὶ ἐξῆλθε νικῶν καὶ ἵνα νικήσῃ, et exivit vincens et ut vinceret] Hic prius *καὶ* est *αἰτιολογικόν* [redditivum

caus-

causae]. *Ideo coronatus est quia et vicerat et vincet.* *Vicerat* multos Iudaeos vi verbi sui, Act. 2 et deinceps; et *vincet* contumaces multis et variis telis suis. Tela Dei potissima tria sunt, bellum, fames et pestilentia, Lev. 26: 17 et seqq., Deut. 28: 52 et seqq., 2 Sam. 24: 13, 2 Par. 20: 9, Ier. 14: 12, 15: 2, 21: 7, 24: 10, 27: 8, 32: 36, 34: 17, 38: 2, 42: 17, 44: 13, Ezech. 5: 12, 17, 6: 11, 12, 7: 15, 12: 16, 14: 21. Dei providentiam Christus imitatur. Hae sunt ἀρχαὶ ὀδύων [*initia dolorum*] in Christi verbis Matth. 24: 8. Solet praecedere Bellum; ex bello Vastitas nasci, et inde mala alimenta; ex malis alimentis Morbi. Saepe autem haec mala, aut bina, aut terna in idem tempus congruunt.

3. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν δευτέραν σφραγίδα, ἤκουσα τοῦ δευτέρου ζώου λέγοντος, Ἔρχου, et cum aperuisset sigillum secundum, ἀκούει secundum Animal dicens, *Veni*] Secundum istud Animal est, nisi fallor, Matthaeus, cuius sunt verba 24: 7, Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεῖα ἐπὶ βασιλείαν [*Insurget enim gens in gentem, et regnum in regnum*]: ubi per βασιλείαν provincias intelligi diximus, et ostendimus ex Esaia, qui Nomos Aegypti sic vocat, 19: 2.

4. Καὶ ἐξῆλθεν ἄλλος ἵππος πυρρόδς, et exivit alius equus rufus] Equus is rufus ὄρν non obscure sanguinis effusionem significat. Apparet id 2 Reg. 3: 22, ubi in Graeco est ὕδατα πυρρὰ [*aquae rubrae*], id est, *cruentae aquae*.

Καὶ τῷ καθημένῳ ἐπ' αὐτὸν, et qui ei insidebat] Angelo. In Manuscripto est ἐν τῷ καθημένῳ, per eum [*insidentem*].

Ἐδόθη αὐτῷ, datum est ei] Hic αὐτῷ abundat more Hebraeo. Sed in Manuscripto deest αὐτῷ.

Λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἐκ τῆς γῆς] *Auferre pacem e terra* Iudaea, et locis in quibus erant Iudaei. In Manuscripto abest ἐκ, salvo sensu. Loquitur autem hic de bellis Iudaeorum cum vicinis aut eadem oppida habitantibus, quale fuit Iudaeorum in Beroea habitantium contra Philadelphenos, de quo Iosephus XX. 1, quod antecessit annonae caritatem, de qua mox agetur.

Ἴνα ἀλλήλους σφάξωσι, ut invicem se interficiant] Iudaeos vicini, vicinos Iudaei, imo et Iudaei Iudaeos.

Kal idóthē autō mágaiṛa megálē, et datus est ei gladius magnus] 27, quod modo *mágaiṛan*, modo *βομφαίαν* vertunt Graeci, apud Prophetas significat occidionem bellicam, ut Ier. 16: 4, Ezech. 14: 21, et multis aliis locis.

5. *Kal ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν τρίτην, ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου λέγοντος, Ἔρχου, et cum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium Animal dicens, Veni]* Hunc puto esse Paulam, cui hanc caritatem annonae praedixit Agabus, Act. 11: 28. Fuerunt multa mala eius generis: *ἔσονται λιμοί [erunt fames]* Matth. 24: 7, Luc. 21: 11. Sed maxime insigne illud ab Agabo praedictum, ubi *οἰκουμένη [orbis terrarum]* est Iudaea. Ea caritas incidit in principatum Claudii, ut et locus Actorum indicat, et Iosephus Antiquae Historiae XX. 2, ubi legimus, *πολλῶν ὑπ' ἐνδείας ἀναλωμάτων φθειρομένων [cum multi perirent alimentorum inopia]*, et eodem libro capite 3, ubi *μέγαν λιμὸν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν [magnam famem per Iudaeam]* vocat.

Kal ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτόν, et qui ei insidebat] Angelus qui a Christo eam praefecturam acceperat.

ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, habebat stateram in manu sua] Solent enim in gravi annona partes panum singulis appendi aut a Magistratibus, aut a patribus familias.

6, *Kal ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων, et audi mi vocem in mediis quatuor Animalibus]* Agabi ad Paulum.

λέγονσαν, Χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνοις περιθῆς δηναρίου, dicentem, Bilibris tritici denario, et tres bilibres hordei denario] Haec tam singularis circumstantia magnam providentiam significat. Neque enim caritas tantum annonae (quae *fames* etiam Ciceroni) indicatur, sed et quod futurum sit pretium tum *tritico*, qui σῖτος per excellentiam, tum *hordeo*. Hordei pastus minus bonus. Ideo militibus in poenam dari solebat, ut ex Livio et Vegetio discimus. Tritici pastus maxime homini convenit. Est autem *χοῖνιξ tritici* tantum, quanto homo sanus in diem indiget, ut ex Herodoti libro tertio et septimo observarunt Eruditi, alii etiam ex Hippocrate, Diogene Laertio et Athenaeo. *Denarius* vero tantum quantum quoque die mereri poterat homo strenue laborans, ut videre est Matth.

Matth. 20: 2. Iam vero si homo pauper, qui denarium merebat in diem, haberet uxorem et liberos, certe eos ἐκ τοῦ χοίρινος alere non poterat. Imo et coelebs vivere cogebatur, aut minus quam natura exigebat edere, aut carere tecto, vestibus et supellectile, quae omnia ex diurna illa mercede comparari debebant. *Hordeum* erat vilius, sed minus placebat. Iosephus Belli Iudaici V. 27. *Χαίνας διλίβρε* vertit Latinus: sic et Glossarium. Aliud Glossarium vertit *semodium*.

Καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσης, et vinum et oleum ne laederis] Dicebatur Angelo: *Noli quicquam imminuere aut de vindemia, aut de olivitate*. Retineant ista suum morem. Ἀδικεῖν per μετάληψιν [*transumptionem*] est *laedere, imminuere*, ut supra 2: 11. Coeli iniuriæ solent omnes fruges laedere. Tunc autem, Christo dispensante, intercidebant fruges ad vitam necessariae, non necessariae affluebant; olei unus ad delicias; pro vino aqua bibi potest.

7. *Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν τετάρτην σφραγίδα, ἤκουσα φωνὴν τοῦ τετάρτου ζώου λέγοντος, Ἔρχου, et cum aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti Animalis, dicentis, Veni*] Hunc puto esse Iacobum fratrem dictum Domini, qui morbos praedicat, Iac. 1: 10, 11, et quidem divitibus, quibus caritas annonae minus nocet.

8. *Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος πалλιδός, et vidi, et ecce equus pallidus*] Sic *pallidam mortem* dicunt Poetae.

Καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτοῦ, ὄνομα αὐτῷ ὁ Θάνατος, et qui ei insidebat, nomen illi Mors] Est hic primum locutio Hebraizans, ὁ καθήμενος ὄνομα αὐτῷ, pro ὄνομα τῷ καθήμενῳ [*nomen insidenti*]. Deinde notandum Θανάτου nomine significari μεταωνυμικῶς [*per transnominatationem*] pestilentiam, et morbos letiferos: quod ostendimus ad Matth. 24: 7. Solet famem sequi pestilentia. Μετὰ λιμὸν λοιμὸς [*post famem pestilentia*], Graecum est proverbium. Sic et apud Matthaeum et Lucam nominantur post λιμοὺς λοιμοί [*fames pestilentiae*]. Hic vero Angelo datur nomen ex re quam administrabat.

Καὶ ὁ ἄδης ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ, et Infernus sequebatur eum] Morbi illi trahunt in sepulchrum. Solent iungi *Mors* et Ἄδης, 1 Cor. 15: 55, infra 20: 13, 14.

Καὶ ἰδὼθῃ αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, et data est illi potestas super quartam partem terrae] Intelligendum hic, ipsi et prioribus Angelis duobus: nam iam trium Angelorum effectus in unam contrahuntur. *Ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς*, non ubique, sed in quarta parte Iudaeae. Ita Christus per gradus quosdam propius propiusque admovebit terrorem, severitatem magna patientia temperans. *Ἀποκτεῖναι ἐν ῥομφαίᾳ, interficere gladio]* Hoc est Angeli primi.

Καὶ ἐν λιμῷ, et fame] Hoc secundi. Etiam Sacerdotes quosdam fame extinctos narrat Iosephus Antiquae Historiae XX. 8.

Καὶ ἐν θανάτῳ, et morte] Pestiferis morbis. Hoc tertii.

Καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς, et bestiis terrae] Vastitatem agrorum et mortes hominum consequi solet, ut nemine obsistente ferarum increseat numerus, cum magna victorum perniciē, Dent. 32: 24, Lev. 26: 22, Ezech. 5: 17, 14: 15, 21. In Manuscripto, *καὶ τὸ τέταρτον τῶν θηρίων τῆς γῆς* [et quartam partem bestiarum terrae], quasi agatur de morte etiam bestiarum, non de morte per bestias.

9. *Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγίδα, ἔειδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀρνίου ἧν εἶχον, et cum aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare animas intersectorum propter verbum Dei et propter testimonium Agni quod retinuerunt]* Quae in coelo sunt *ποτὰ* [intelligibilia], solent inter Iudaeos explicari per figuram τῶν αἰσθητῶν [sensibilium] in Templo, ut iam aliquoties vidimus. Sic victimis respondent Martyres, Phil. 2: 17, 2 Tim. 4: 6. In Templo erat altare victimarum. Ad pedem eius altaris fundebatur victimarum sanguis, Lev. 1: 5, 3: 8, 7: 2, 8: 15, 19, 9: 18, Esai. 29: 2. Is sanguis positus in conspectu Sanctuarii Deum quasi commonefaciebat de sacrificio ipsi praestito. Multo magis id faciunt *animae*, id est, Spiritus Martyrum positi in conspectu Christi, *ὑπὸ τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ* [sub testamento Dei] 2 Macc. 7: 36. Sanguis Abelis Gen. 2: 10 vindictam poscit. Sic et animae Martyrum. Est enim aequitatis naturalis,

Est

Εἰνε πάθοι τὰ π' ἔρξε, δίκη π' ἰθεία γένοιτο.

[*Quae fecit si quisque ferat, ius fiet et aequum.*]

Ψυχὰς; hic interpretor πνεύματα [*spiritus*], quomodo ea vox sumitur Matth. 10: 28. Sic et infra 20: 4. Eae Animae corpore solutae multo magis quam sanguis mortem toleratam testantur. Eius mortis Christus meminit, et ulciscitur eam per gradus suos; sed severitatem, ut diximus, mira patientia temperans, et tempus dat ingeniis sanabilibus, ut poena ad paucos, si fieri id possit, exemplum ad multos pertineat. Haec comprehenduntur in septem illis ante memoratis Spiritibus. Λόγος Θεοῦ Evangelium, Act. 4: 31, 6: 7, 8: 14. Deinde in Manuscripto et aliis libris est tantum διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον, quomodo et Latinus legit, ita ut Θεοῦ subaudiatur ex praecedenti. Ἡν εἶχον, id est, quod testimonium ad finem usque retinuerunt. Sic et infra 12: 17, τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ [*tenentium testimonium Iesu Christi*], et 19: 10, τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ. Testimonium idem est quod et Deo redditur et Christo, Deo ut auctori, Christo ut veraci internuncio.

10. Καὶ ἔκραξαν φωνῇ μεγάλῃ, et clamabant voce magna] Clamor iste auditus ostendit quid res ipsa exigere videatur.

Λέγοντες, Ὅπως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ ἀληθινός, dicentes, Usque quo, Domine sanctus et verus] Haec ad Christum referenda apparet ex superioribus 3: 7, 14. Christus δεσπότης dicitur et 2 Petr. 2: 1. Nam omnis haec dispensatio patientiae et severitatis circa Iudaeos Christo est tradita Matth. 21: 44, 22: 7, Luc. 19: 12, 14, 27.

Ὁδὲ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν, non iudicas et vindicas nostrum sanguinem] Id est, κρίνων ἐκδικεῖς [*iudicans vindicas*]: nostrum sanguinem, puta Stephani, Iacobi Zebedaidae, qui huius Iohannis frater, et aliorum quorum nomina nos latent. Optatus Milevitanus: *Etsi martyris, at nondum vindicati.*

Ἐκ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς, de iis qui habitant in terra] In Iudaea, quae γῆ et οἰκουμένη [*orbis terrarum*] per excellentiam dicebatur.

11. Καὶ ἐδόθησαν ἐκάστοις στολαὶ λευκαὶ, et datae sunt singulis stolas albae] In Manuscripto, καὶ ἐδόθη αὐτοῖς

ἐκάστῳ ἐσλή λευκή. Primum animabus datur personae nomen κατὰ συνεκδοχὴν [*per complexionem*], de qua diximus ad Luc. 16: 22. Longum fuerat Martyres reiicere ad tempus resurrectionis universalis. Digni erant aliqua praerogativa, ut Veteres loquuntur. Cum aliis animabus dentur solatia, illis datur honos, qui per *stolas fulgentes* indicatur, ut videmus supra 3: 4, 5, 18, 4: 4. Sed et Regnum illis daturus erat Christus suo tempore; quod tempus dicitur *resurrectio prior* infra 20: 5, 6.

Ἰνα ἀναπαύσῃσιν εἰς χρόνον, ut requiescant in tempus] *Requiescant*, id est, expectent vindictam. Χρόνον, id est, temporis non multum, annos admodum triginta.

Ἔως οὐ πληρωθῶσιν καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοὶ, *donec compleantur conservi eorum et fratres eorum, qui interficiendi sunt, sicut et illi*] *Conservi*, ut Iacobus frater Domini; *fratres*, ut alii de plebe Christiani multis in locis ab Iudaeis trucidati. Est autem et hic *μετωνομία* [*transnominatio*]; *donec compleantur*, id est, donec compleatur eorum numerus. Quo plures vindicabantur, eo et plures peribunt. Sic saepe solent Iudices magnam nocentium turbam in unum supplicii tempus reservare, ut Iudaei in tempus ante Pascha.

12. Καὶ εἶδον καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν ἕκτην, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, et vidi cum aperuisset sigillum sextum, et ecce terrae motus magnus factus est] Sextum sigillum complectitur praesagia quae bellum inter Iudaeos et Romanos praecessere. In his sunt *σεισμοὶ κατὰ τόπους* [*terrae motus per loca*] Matth. 24: 7, Luc. 21: 11, qua de re ad ea loca diximus. Sicut iudicium Dei in Iudaeos imago fuit et arrhabo iudicii universalis, ita paria ferme ante se habent prodigia.

Καὶ ὁ ἥλιος μέλας ἐγένετο ὡς σάκκος τρίχινος, et sol factus est niger tanquam saccus cilicius] Sol quarta parte diametri defecit quinto anno Claudii, Dion LX. Σάκκοι τρίχινοι sive δέξῃαι τρίχινάι, Exod. 26: 7, Zach. 13: 14, sunt *cilicia* ex hircorum pilis: nec aliter hic accepit Latinus.

Καὶ ἡ σελήνη ἐγένετο ὡς αἷμα, et luna facta est sicut sanguis] Ingens lunae defectio anno Claudii septimo.

San-

Sanguinem intellige atrum, ut et Ios. 2: 31. Poetae tales defectus *ferrugini* comparant. In Manuscripto ἡ αἰλήνη ὅλη [*luna tota*], etc.

13. Καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσον εἰς τὴν γῆν, et *stellae coeli ceciderunt in terram*] Et hoc, si frequens sit, inter prodigia habetur. Lucanus inter praesagia belli civilis:

Coeloque volantes

Obliquas per inane faces.

Ὡς σκῆ βάλλει τοὺς δύνοντας αὐτῆς ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου *οιομένη*, sicut *ficus* emittit *grossos suos* cum a vento magno movetur] Comparatio desumpta ex Esai. 34: 4. Ὁλονθοί, *grossi*, ut in Glossario, 17° Cant. 2: 13. Sunt autem grossi *ficus* immaturae. *Acerba* dixit Tertullianus Contra Hermogenem. Pro *οιομένη* in Manuscripto est *σαλινομένη* [*cum agitur*].

14. Καὶ ὁ οὐρανὸς ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον ἐλισσόμενον, et *coelum recessit sicut liber convolutus*] Esai. 34: 4, Ἐλιγίσεται ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον [*Convolutus coelum ut liber*]. *Liber convolutus* legi non potest: ita in coelo ait fore ut nihil possit conspici. Itaque ἀπεχωρίσθη intellige ἀπ' ὄψεως [*a visu*], densis nimirum nebulis conspectum adimentibus. Seneca de tali tempore:

Sed gravis et ater incubat terris vapor;

Obtexit arces coelitum et summas domos

Inferna faciet.

Καὶ πᾶν ἶρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν, et *omnis mons et insulae de locis suis motae sunt*] Est ὑπερβολή [*superiectio*]. Vult enim dicere aliquos montes et insulas loco suo *desiectas*, nempe illo de quo dixerat terrae motu. Vide Ier. 4: 24. Plinius II. 80 de terrae motu: *Maritima autem maxime quatiuntur: nec montosa tali malo carent*. Idem exempla adfert emotorum montium II. 83, et *sedisse in Asia montes* ea de causa Tacitus memorat Annalium II. Seneca de terrae motu cap. 4, *Desert montes*, et cap. 26, *Omnia ora maris obnoxia est motui*: quod exemplis ostendit. Omnia *maritima* Hebraei *insulas* vocant, imo et amnibus adsita. In Manuscripto pro ἐκινήθησαν est ἀπεικίνησαν [*moverunt*], activum pro passivo: sicut dicimus, *terra movet, vertit annus*.

15. *Kal oi βασιλεῖς τῆς γῆς, et reges terrae*] Agrippae filii et filiae, qui sic βασιλεῖς dicuntur, sicut Regum filiae ἄρσσαι [reginae] in Tragoediis, ob ortus dignitatem. Sed et Praesides omnes vocare מלכות βασιλείας mos Hebraeis. Vide quae Act. 4: 26.

Kal oi μεγιστᾶνες, et principes] מלכא Ier. 14: 3, Dan. 3: 24, Nah. 2: 5, Zach. 11: 2. Utitur *Megistanum* voce Suetonius Caligula, et Tacitus Annalium XV, ubi de Armeniis, et Seneca, et Marcus noster 6: 21.

Kal oi χιλιάρχοι, et tribuni] מלכא רב Exod. 18: 21 et alibi.

Kal oi πλούσιοι] *Qui opibus valent.*

Kal oi ισχυροί, et fortes] Milites. Iud. 5: 22, Ier. 49: 22, Lam. 1: 15.

Kal pās doulōs, kal pās elēutheros, et omnis servus, et omnis liber] Omnia hominum genera, summi, medii, infimi, nullo discrimine, tantis portentis perterrebuntur.

Ἐκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὄρων, absconderunt se in speluncas et in petras montium] Quia ea in terrae motu tutissima putantur. Seneca: *Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agit; si hoc quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes sitae sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat?* Vide Esai. 2: 19.

Kal λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πέτραις, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς καὶ κρύψατε ἡμᾶς, et dicunt montibus et petris, Cadite super nos et obumbrate nos] Προσωποποιία [personas fictio] desumpta ex Os. 10: 8. Vide Luc. 23: 30. Et *cadite super nos* nihil hic aliud est quam *obumbrate nos*, sicut *cadunt umbrae* dixit Virgilius.

Ἀπὸ προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ ἁγίου, a facie sedentis in solio et ab ira Agni] Hic quoque Iudaeorum verbis sua verba permiscet Iohannes, ut supra 2: 24. Nam illi voluerunt tegi adversus mala tot prodigiis significata: at Iohannes ostendit illa mala venire ex ira Dei et Christi.

17. *Ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, quoniam venit dies magnus irae ipsius*] Illi dixere ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς, id est, tempora luctuosissima, Lam. 1: 12, Rom. 9: 22, 13: 4, 1 Thess. 1: 10.

Kal

Καὶ τίς δύναται ἵσθαι, et quis poterit stare] Id est, superesse tot et tantis malis? Id enim est *stare* Esdr. 9: 15, Luc. 21: 36. Vide et Latinam versionem Ps. 18: 38, 36: 12.

CAPUT VII.

1. *Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλους ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, post haec vidi quatuor Angelos stantes ad quatuor angulos terrae]* Nempe Iudaeae. Solent ut totius terrarum orbis, ita eius partes in quatuor portiones distribui. Vide Matth. 24: 31. Manuscriptus habet *μετὰ τοῦτο*, id est, *statim post id quod ultimo narratum est*. Γωνίαι *anguli*. Ita Hebraeis dicuntur extrema quaeque. Hi Angeli potestatem aed limitatam acceperant et retinendi calamitates et immittendi, ut apparet infra 2.

Κρατοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, tenantes quatuor ventos terrae] *Venti* significant qualemcumque calamitatem, ut occidionem, morbos, pauperiem. Vide Achmetem; Ier. 18: 17, 49: 36, 51: 1, Dan. 7: 2, ubi dicta vide.

Ἴνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, ne flaret ventus super terram] Id est, Ut vastitas agris inferretur. Sed ἐπὶ τῆς γῆς non est in Manuscripto.

Μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, neque super mare] *Mare* in hoc libro magnum populum significat, qualis imprimis erat Hierosolymitanus. Vide supra 4: 6. *Regnum* interpretatur Achmes.

Μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον, neque in ullam arborem] Manuscriptus *μήτε ἐπὶ δένδρον*. *Arborum* nomine significantur quae ex arboribus fiunt, ut urbes, sed maxime Templum, quod et *Libanus* dicitur apud Prophetas, ideo quod ex Libani arboribus constaret. Vide quae diximus ad Ier. 21: 14, 22: 7, 23, 46: 23, Zach. 11: 1. Pertinent haec ad tempus Regis Agrippae, sub quo alta Iudaeae pax fuit, Iosephus II. 17.

2. *Καὶ εἶδον ἄλλον ἀγγελὸν ἀναβαίνοντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, et vidi alterum Angelum adscendentem ab ortu solis]* A Christo, qui vocatur ἀνατολή Luc. 1: 78. Ideo Christiani ad Orientem orabant. Hic erat maior Angelus. In Manuscripto ἀπὸ ἀνατολῶν, quomodo Matth. 2: 1.

Ἐχον-

ἔχοντα σφραγίδα Θεοῦ [ὧντος, *habentem sigillum Dei vivi*] Mandata a Rege adferentem, ut solent summi Regum ministri. Σφραγίς per συνεκδοχὴν [*complexionem*] constitutionem Regiam notat, quia tales constitutiones obsignari solent.

Καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις, *et clamavit voce magna quatuor Angelis*] Iisdem quatuor qui ante indicati.

Οἷς ἐδόθη αὐτοῖς, *quibus datum est*] Rursus Hebraismus, עָתָה נָעַן.

Ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, *nocere terrae et mari*] *Nocere terrae et populis*. De hac impropria significatione vocis ἀδικεῖν vide supra 2: 11, 6: 6. Solet Deus etiam ad puniendos impios Angelorum opera uti, Gen. 19: 21, 2 Sam. 24: 16, 2 Reg. 19: 35.

3. Λέγων, Μὴ ἀδικήσατε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα, *dicens, Ne nocete terrae, neque mari, neque arboribus*] Neque vastitatem terris, neque occidionem populis, neque urbibus aut Templo incendium inferte.

Ἀχρὶς οὐ σφραγίσωμεν τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, *usque dum signemus servos Dei nostri in frontibus*] Ezech. 9 iubetur Angelus *signare per* η, quod *Legem* significat, eos qui Legem servaverant, idque ut salvi essent eo tempore quo Chaldaei Hierosolyma erant irrupturi. Ita hic Christiani qui Hierosolymis et in omni Iudaea erant iubentur signari cruce, nota Christianorum, ut communibus Iudaeorum malis eximerentur. Et hoc est quod dicit Eusebius Historiae III. 6: Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας, κατὰ τινὰ χρησμόν τοῖς αὐτόθι δοκίμοις δι' ἀποκαλύψεως ἐκδοθέντα, πρὸ τοῦ πολέμου μεταναστῆναι τῆς πόλεως, καὶ τινὰ τῆς περὶ αὐτὴν πόλιν οἰκεῖν κεκελευσμένον. Πέλλαν αὐτὴν ὀνομαζούσιν ἐν ἣ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετοικισμένων, ὥς ἂν παντελῶς ἐπιλειπομένων ἀγίων ἀνδρῶν αὐτὴν τε τὴν Ἰουδαίων βασιλικὴν μητρόπολιν, καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίαν γῆν, ἣ ἐκ Θεοῦ δίκη λοιπὸν αὐτοῖς ὥς τε τσαῦτα εἰς τε τὸν Χριστὸν, καὶ τοὺς Ἀποστόλους αὐτοῦ παρανενομηκότας, μετῆι, τῶν ἀσεβῶν ἄρδην τὴν γενεάν αὐτὴν ἐκείνην ἐξ ἀχθρώπων ἀφανίζουσα [*Sed et cum universa plebs fidelium Ecclesiae Hierosolymitanae, ex oraculo, quod*

quod viris quibusdam sanctis Divinitus editum fuerat, ante initium belli ex civitate migrare, et oppidum quoddam trans Iordanem, Pellam nomine, incolere iussa fuisset; iamque omnes, qui in Christum crediderant, relictis Hierosolymis sedes suas Pellam transtulissent, ita et regia urbe, quae totius gentis caput est, et universa Iudaea viris sanctis destituta, tum demum Divina illos ultio ob tot admissa tum in Christum, tum in eius Apostolos scelera corripuit, totamque illam impiorum sobolem funditus delevit]. Signamus ea quae custodiri volumus. In fronte autem, quia is mos erat in Oriente dominorum nomina servis in fronte scribere: quod non ex illo tantum Ezechielis loco apparet, sed et ex Aristophane, qui Babylonios servos cum fronte inscripta introduxit in scenam, ut discimus ex Hesychio, vocibus Σαμίων δῆμος et Ἰσραήλ. Et Christianis mos frontem crucis signaculo terere. Meminit Tertullianus de Corona, Iulianus apud Cyrillum lib. VI et alii. Vide et infra 9: 4. Plane autem congruit haec aenigmatica signatio in fronte in illud tempus, quo Eusebius ex Hierosolymis exiisse dicit Christianos, nempe non ante obsidionem tantum, sed et ante bellum Iudaeorum in Romanos.

4. Καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες ἐσφραγισμένοι ἐκ πάσης φυλῆς τῶν Ἰσραήλ, et audiivi numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signata ex omni tribu filiorum Israel] Hanc summam faciunt duodena millia duodecies, quam deinde Scriptor noster in duodecim tribus partitur: non quod aut praecise is fuerit numerus omnium, aut in singulis Tribubus aequalis, sed quod per talem numerum, ut Graece per μυρίους ingens admodum multitudo exprimatur. Sic de iisdem Iudaeis in Christum credentibus, πόσαι μυριάδες εἰσι [quot millia sunt], Act. 21: 20. In Manuscripto desunt illa, καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων.

5. Ἐκ φυλῆς Ἰούδα, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι, ex tribu Iudae, duodecim millia signata] Numerus duodecarius multum semper placuit Iudaeis ob Iacobi sobolem. Ideo duodecim fontes in Elim, Exod. 15: 27. Duodecim columnae circa altare Mosis, Exod. 24: 4. Duodecim pa-

nes

nes προθέσεις [propositionis] Lev. 24: 5. Duodecim gemmae in pectorali Pontificis, Exod. 24: 21, totidem in Iordane lapides, Ios. 4: 2, 5. Victimae saepe numero eodem, Num. 7: 3, 87, 29: 17, Esdr. 8: 34, et multa Templi instrumenta, Num. 7: 84, 86. Praefecti a Salomone duodecim, 1 Reg. 4: 7, sub Mari aeneo boves duodecim, 1 Reg. 7: 25, solio Salomonis adstabant Leones duodecim, 1 Reg. 10: 20. Duodecim cubiti altaris in longum, totidem in latum, apud Ezechielem 43: 16. Filii Iacobo fuerant duodecim: sed ubi de successionibus agitur, omittuntur Levitae, et de Iosepho duae fiunt stirpes, *Ephraimi*, et *Manassis*, ex Iacobi testamento: quod et hic observatur. Sed annumeratur hic *Levi*, quia in Christo ea Tribus par ius habebat cum caeteris. Omititur vero *Dan*, quia iam olim ea Tribus ad unam familiam Hussim reciderat, ut aiunt Hebraei, quae ipsa familia bellis interiisse videtur ante Esdrae tempora. Nam in Paralipomenis, ubi posteritas Patriarcharum memoratur, Dan omittitur. Et forte id praedicitur apud Amosum 8: 14. Ex Danis tribu paucos superfuisset, eosque in Phoenicem profugisse, narrat Iohannes Antiochenus.

Ἐκ φυλῆς Γὰδ δώδεκα χιλιάδες, ex tribu Gadis duodecim millia] Nullus servatus ordo, quia omnes in Christo pares.

8. *Ἐκ φυλῆς Ἰωσήφ δώδεκα χιλιάδες, ex tribu Iosephi duodecim millia]* Id est, *Ex tribu Ephraimi*: nam *Manasses*, qui et ipse ex Iosepho, supra nominatus est. Datur ergo ius habendi πρωτοτόκων [primogenitorum] patris nomen, ut Am. 5: 6, Ps. 78: 67, Ezech. 37: 16.

9. *Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολὺς, ὃν ἀριθμῆσαι οὐδεὶς ἰδύνατο, ἐκ πάντος ἔθνους καὶ φυλῆς καὶ γλωσσῶν, post haec vidi et ecce turba magna quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus et tribubus et linguis]* Vide supra 5: 9. Respicitur autem promissio Dei facta Abrahamo. Hoc obiter ad res Iudaicas refertur, ut intelligatur quantum solatium extorres isti ex Iudaea Christiani habuerint cum innumeros viderent ex Gentibus suae fidei consortes. Nam Syria plena erat Christianorum. In Manuscripto locutione magis Hebraica, *μετὰ ταῦτα εἶδον*

δον ὄχλον πολλόν, καὶ ἀριθμῆσαι οὐδεὶς ἰδόντο [post haec vidit turbam magnam, et nemo dinumerare poterat].

Ἐξώτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀγρίου, stantes ante solium et Agnum] Id est, Mentem habentes non ad terras depressam, sed ad coelestia erectam. Vide supra 4: 4. In Manuscripto, ἑσθῆτα ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀγρίου. Ἐπὶ cum genitivo saepe significat iuxta.

Περιβεβλημένοι στολὰς λευκάς, amicti stolis albis] Illustres factis. Vide supra 3: 4, 5, 18, 4: 4, 6: 11.

Καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, et palmae in manibus eorum] Palma, signum victoriae, Gellius III. 6. Sicut autem Martyribus suus datus est honos, ita nunc Confessoribus; id est, qui ad testimonium Christo reddendum non quidem mortem vicissent, sed aut tormenta, aut carcerem, aut paupertatem, aut exsilia, opprobria, et alia id genus mala. Hic rursum, ut supra aliquoties, ἦσαν [erant] subintelligitur.

10. Καὶ κραζοῦσι φωνῇ μεγάλῃ, et clamant voce magna] Nempe Confessores illi ex Iudaeis et qui ex Gentibus erant aggregati.

Ἡ σωτηρία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου; salus Deo nostro qui sedet in solio] Est μετωνυμία [transnominatio]. Nam salutem vocat gratias ob acceptam salutem; sicut κράτος supra 1: 6, 5: 13 est agnitio potentiae.

Καὶ τῷ ἀγρίῳ, et Agno] Ut supra 5: 13.

11. Καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἐστήκεσαν κύκλῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν προεβυτέρων καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, et omnes Angeli stabant circa solium et Presbyteros et quatuor Animalia] Nam et Apostoli qui Hierosolymis fuerunt et Presbyteri una erant egressi. Vide eadem verba de Angelis supra 5: 11.

Καὶ ἔπεισον ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ, λέγοντες, Ἀμήν, et ceciderunt ante solium in faciem, et adoraverunt Deum, dicentes, Amen] Sicut Angelorum cantum approbant Apostoli et Presbyteri 5: 11—14, sic Confessoribus accinunt hic Angeli, ut populares unius Regni.

12. Ἡ εὐλογία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχύς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν, *benedictio et gloria et sapientia et gratiarum actio et honor et virtus et fortitudo Deo nostro in secula seculorum, Amen*] Sunt haec quoque verba Angelorum, illud quod antecessit *Amen* explicantiam. Voces eadem quae supra 5: 12, nisi quod hic εὐχαριστία, pro quo ibi πλοῦτος [*divitiae*], sensu eodem. Nam εὐχαριστία est *agnitio liberalitatis*, quae πλοῦτος nostris dicitur.

13. Καὶ ἀπεκρίθη εἰς τῶν πρεσβυτέρων, *et respondit unus de Presbyteris*] Ἀπεκρίθη hic simpliciter est *dixit*, ut Matth. 11: 25 et alibi: ad exemplum scilicet Hebraei וַיֹּאמֶר.

Ἄγων μοι, Οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς λευκὰς τίνας εἶπέ μοι, καὶ πόθεν ἦλθον, *et dixit mihi, Hi qui amicti sunt stolis albis, quinam sunt, et undenam venerunt*] Is Presbyter fuit aliquis Prophetico dono clarus, a quo etiam Apostolus doceri non veretur, ut ab Agabo Paulus. Vide supra 5: 5.

14. Καὶ εἶπον αὐτῷ, Κύριέ μου, σὺ οἶδας, *et dixi illi, Mi Domine, tu scis*] *Mi Domine*, blanda compellatio, ut Ioh. 20: 15. Sic Hebraei etiam ignoto dicunt וַיֹּאמֶר.

Καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοι εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, *et dixit mihi, Hi sunt qui venerunt ex aerumna magna*] Ex illis locis ubi Stephanus, ubi Iacobus Zebedaides occisi, ubi ipsi vixere in summis periculis, vexati omnibus modis. Vide 1 Thess. 2: 14, Hebr. 10: 32, 33.

Καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν καὶ ἠλείκαναν αὐτὰς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου, *et laverunt stolas suas, et tinxerunt eas sanguine Agni*] Ἐπλυναν καὶ ἠλείκαναν pro πλύναντες ἠλείκαναν [*lavantes tinxerunt*]. Et λευκαίνειν hic non est albare sed ornatiores reddere. Sicut purpurae sanguine pulchrior fit lana, ita ipsorum vestes Christi sanguine. Dicuntur autem *vestes illorum*, id est, conscientiae, *tinctae Christi sanguine*, non quod mortem tulerint, sed quod mortis proxima, et sic Christum sint imitati.

15. Διὰ τοῦτό εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, *ideo sunt ante solium Dei*] Id est, In conspectu Dei. Summae illi curae sunt.

Καὶ

Kai latρεύουσιν αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτός· ἐν τῷ ναοῦ αὐτοῦ, et servant ei die ac nocte in Templo eius] Idem sensus qui supra 4: 8. Et est similitudo sumpta a Levitis, quorum semper aliqui in Templo pervigilabant, Ps. 135: 1. Et est tacita consolatio. Templum quidem Iudaicum, quod nihil aliud est nisi δένδρα ligna peribit, sed erit aliud Templum constans ex piis mentibus purisque corporibus.

Kai ὁ καθημέρος ἐπὶ τοῦ θρόνου σκηνώσει ἐπ' αὐτοὺς, et qui sedet in solio habitabit super illos] Σκηνώσει hic est, erit ipsis vice tabernaculi: proteget eos contra aestum et iniurias. Hoc sensu πρὶν dicitur de nube, Num. 9: 18, 22, et vertitur σκιάζειν [obumbrare]. Et Ps. 5: 12 in Graeco est κατασκηνώσεις, in Latino, quod ad Hebraeam expressit Hieronymus, *proteges*, ubi in Hebraeo יְרַח אֶת פְּנֵי, quod alibi verti solet per σκιάζειν, ἐπισκιάζειν, συσκιάζειν [obumbrare], item per σκεπᾶν et ἐπισκεπᾶν [legere]. Sensus est: Hic Pellae eos Deus tutos praestabit ab omnibus illis malis quae Iudaeos contumaces manent maxima.

16. *Οὐ πεινάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψήσουσιν ἔτι, non esurient, neque sitient amplius]* Habebunt unde vivant, quae antea in summa saepe fuerunt penuria. Vide 1 Cor. 4: 11, 2 Cor. 11: 27, Phil. 4: 12.

Οὐδὲ οὐ μὴ πείσῃ ἐπ' αὐτοὺς ἥλιος, οὔτε πᾶν καῦμα, nec cadet super illos sol, neque ullus aestus] Carebunt incommodis. Nam Hebraei incommoda omnia solent exprimere per *aestum*, sive a solē, sive ab urente vento, quem Graeci interpretes καύσωνα vocant. Desumpta verba haec et praecedentia ex Esai. 49: 10, ubi in Graeco; *Οὐδὲ πατάξει αὐτοὺς ὁ καύσων, οὐδὲ ὁ ἥλιος* [Nec percutient eos aestus aut sol], ubi καύσων ponitur pro πρὶν. Alibi vero eadem vox explicat Hebraeam מַרְפֵּי, id est, *eurum*, ut Iob. 27: 21, Jer. 18: 17, Ezech. 17: 10, 19: 12, Os. 12: 1, 13: 15. Descriptionem utriusque aestus, tum a sole, tum a vento habes Ion. 4: 9.

17. *Ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου, quoniam Agnus qui in medio solii est]* Supra 5: 6.

Ποιμανεῖ αὐτούς, καὶ ὀδηγήσει αὐτούς ἐπὶ ζωῆς πηγὰς ὑδάτων, pascet illos, et deducet eos ad vitae fontes aquarum] Sic legit et Latinus, non, ut alii Codices habent, *ζώσας πηγὰς* [fontes vivos]: Erit ergo, trajectio pro πηγὰς ὑδάτων

12. Ἡ εὐλογία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ ἰσχύς καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν, benedictio et gratiarum actio et honor Deo nostro in secula seculorum, quae verba Angelorum, illad octiduum cantium. Voces eadem quae εὐχαριστία, pro quo ibi πάλιν, Nam εὐχαριστία est agnatio nostris dicitur.

Hebraeo
vivum,
ivo,
t ea ima-
Et huc
Essia pro
, Graece,
δότων ἄξι
aget eos, et ad

13. Καὶ ἀπεκρίθη
unus de Presbyteris
ut Matth. 11: 25 et

ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐ-
lacrymam ab oculis eorum]

λέγων μοι, Οὐτὶς ἐλπίς, καὶ πόθεν ἴσως [Auferet Dominus Deus lacrymas] albis, q[ue] absterge. Abstergere aegritudinem, lucyber fuit aucta a lacrymis figura, dixit etiam Apostolus aliquanto plus in verbo abstergendi, quod Vide supr

14. Apocalypsis eadem locutione rursus infra 21: 4.
Mi D[omi]ne ut se

CAPUT VIII.

1. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν ἑβδόμην, et cum aperuisset sigillum septimum] Ultimum decretum septem partes continens de causis obsidii, et obsidio urbis Hierosolymorum.

Ἐγένετο αἰγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον, factum est silentium in coele per dimidiam fere horam] Id est, Non diu venti illi, de quibus actam supra 7: 1, quieverunt. Ἡμιώριον pro minimo tempore usurpavit et Menander, teste Polluce. Vide Tob. 11: 14. Infra μία ὥρα [una hora] pro tempore exiguo 17: 12, 18: 10, 16, 19. Silere coelum etiam Latinis dicitur cum cessant venti.

2. Καὶ εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους, οἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐσήμενοι, et vidi septem Angelos, qui stant coram Deo] Illos interioris admissionis, de quibus diximus ad Matth. 18: 10. His Deus non utitur nisi ad res eximias.

Καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες, et datae sunt illis sep-

ae] *Tubae* indicant pugnas futuras, Ier. 42: 14, alibi. Hebdomas, sicut in rebus alijs, ita est mentio, significat nihil deesse. Itaque ae Dei adversus Iacobi posteros minae,

ο; ἦλθε, et alius *Angelus venit*] e, ut ex sequentibus intelligitur. braeus liber Chasidin et Ter-

υσιασθήριον, et stetit ad altare] quo suffitus fiebant. Per id altare intelligunt Clemens Strom. VII et Origenes.

sus est iuxta, ut supra diximus 7: 9.

λιβανωτὸν χρυσοῦν, habens *thuribulum aureum*]

o legendum *λιβανωτῖν*, ita ut *χρυσοῦν* sit Attice dictum.

Sic et infra 5 legendum puto τὴν *λιβανωτῖν*: nam *λιβανωτῖς*, *acerra*, *thuribulum*, in Glossario: at *λιβανωτὸς* *thus* ipsum 1 Par. 9: 29, Herodoto, Theophrasto, Galeno. Scholiastes ad Nebulas Aristophanis: Ἄλλο, *λίβανος* καὶ ἄλλο *λιβανωτὸς*. *Λίβανος* μὲν γὰρ, αὐτὸ τὸ δένδρον· *λιβανωτὸς* δὲ ὁ καρπὸς τοῦ *λίβανου* [Aliud *λίβανος*, aliud *λιβανωτὸς*. Est enim *λίβανος* arbor ipsa: *λιβανωτὸς* (*thus*), eius arboris fructus]. Nimirum sic distinguebant accuratiores. Alioqui certum est etiam pro aromate dici *λίβανον*. Itaque Ammonius; *Λίβανος* καὶ *λιβανωτὸς* διαφέρει. *Λίβανος* μὲν γὰρ κοινῶς καὶ τὸ δένδρον καὶ τὸ θυμιάμενον· *λιβανωτὸς* δὲ μόνον τὸ θυμιάμενον [Differunt *λίβανος* et *λιβανωτὸς*. *Λίβανος* enim simul et arborem et *thus*, *λιβανωτὸς* *thus* tantum significat]. Diximus supra solemne Iudaeis res coeli per verba Templi exprimere, 1 Reg. 7: 50, ἀνι μνηστῇ, Graece *θυίσκαι χρυσαῖ*, Latine *thuribula de auro purissimo*.

Καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου, et dati sunt ei suffitus multi, ut daret orationibus Sanctorum omnium in altare aureum, quod est ante solium] Latinus legit τὰς προσευχὰς, cum vertit *de orationibus*: et recte. Est enim locutio in qua permiscetur significans et significatum, quasi dicat: *Acceptit multos suffitus, ut eos suffitus, qui sunt omnium*

των ζωῆς [*fontes aquarum vitae*]. Ἔδρατα ζωῆς Hebraeo more sunt ἔδρατα ζῶντα, aquae perennes, flumen vivum, ut et Virgilius loquitur. Quia vero valde est

Dulce, sitim salientis aquae restringere rivo,
ideo omne solatium et omne id quod nos recreat ea imagine exprimitur. Vide Ps. 23: 1, 36: 8, 42: 1. Et huc alludit Christus Ioh. 4: 10, 11, 14, 7: 38. In Esaiā pro his verbis habes, שׁוּר שׁוּר נָשׂוּר לִי אֲנִי שׁוּר שׁוּר, Graece, Ὁ ἰλεὼν αὐτοὺς παρακαλέσει καὶ διὰ πηγῶν ὑδάτων ἄξει αὐτούς, Latine, Quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum portabit eos.

Καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum] Ex Esai. 25: 8, ubi in Graeco, Ἀφεῖλε Κύριος ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου [*Auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie*]. Abstergere aegritudinem, luctum, dolorem, ducta a lacrymis figura, dixit etiam Cicero. Et est aliquanto plus in verbo *abstergendi*, quod hic habemus, quem in illo *auferendi*, quod habet Esaias. Utitur Apocalypsis eadem locutione rursus infra 21: 4.

CAPUT VIII.

1. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν ἑβδόμην, et cum aperuisset sigillum septimum] Ultimum decretum septem partes continens de causis obsidii, et obsidio urbis Hierosolymorum.

Ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμῶριον, factum est silentium in coelo per dimidiam fere horam] Id est, Non diu venti illi, de quibus actam supra 7: 1, quieverunt. Ἡμῶριον pro minimo tempore usurpavit et Menander, teste Polluce. Vide Tob. 11: 14. Infra μία ὥρα [*una hora*] pro tempore exiguo. 17: 12, 18: 10, 16, 19. Silere coelum etiam Latinis dicitur cum cessant venti.

2. Καὶ εἶδον τοὺς ἐπὶ ἀγγέλους, οἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐσῆκασιν, et vidi septem Angelos, qui stant coram Deo] Illos interioris admissionis, de quibus diximus ad Matth. 18: 10. His Deus non utitur nisi ad res eximias.

Καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες, et datae sunt illis sep-

septem tubae] *Tubae* indicant pugnas futuras, Ier. 42: 14, Os. 5: 8 et alibi. Hebdomas, sicut in rebus alijs, ita ubi plagarum est mentio, significat nihil deesse. Itaque implentur hic illae Dei adversus Iacobi posteros minae, Lev. 26: 28.

3. *Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, et alius Angelus venit*] Angelus precum Ecclesiae, ut ex sequentibus intelligitur. Talis Angeli meminit Hebraeus liber Chasidin et Tertullianus De Oratione.

Καὶ ἐστάθη ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, et stetit ad altare] Ad altare aureum in quo suffitus fiebant. Per id altare pios animos intelligunt Clemens Strom. VII et Origenes. *Ἐπὶ* hic rursus est *iuxta*, ut supra diximus 7: 9.

Ἐχὼν λίβανωτὸν χρυσοῦν, habens thuribulum aureum] Puto legendum *λίβανωτιν*, ita ut *χρυσοῦν* sit Attice dictum. Sic et infra 5 legendum puto *τὴν λίβανωτιν*: nam *λίβανωτις*, *acerra*, *thuribulum*, in Glossario: at *λίβανωτός* *thus* ipsum 1 Par. 9: 29, Herodoto, Theophrasto, Galeno. Scholiastes ad Nebulas Aristophanis: *Ἄλλο, λίβανος καὶ ἄλλο λίβανωτός. Λίβανος μὲν γὰρ, αὐτὸ τὸ δένδρον· λίβανωτός δὲ ὁ καρπὸς τοῦ λίβανου* [Aliud *λίβανος*, aliud *λίβανωτός*. *Est enim λίβανος arbor ipsa: λίβανωτός (thus), eius arboris fructus*]. Nimirum sic distinguebant accuratiores. Alioquin certum est etiam pro aromate dici *λίβανον*. Itaque Ammonius: *Λίβανος καὶ λίβανωτός διαφέρει. Λίβανος μὲν γὰρ κοινῶς καὶ τὸ δένδρον καὶ τὸ θυμιάμενον· λίβανωτός δὲ μόνον τὸ θυμιάμενον* [Differunt *λίβανος* et *λίβανωτός*. *Λίβανος enim simul et arborem et thus, λίβανωτός thus tantum significat*]. Diximus supra solemne Iudaeis res coeli per verba Templi exprimere, 1 Reg. 7: 50, *אֵשׁ מִיָּסוֹחַ*, Graece *θυίσκαι χρυσαῖ*, Latine *thuribula de auro purissimo*.

Καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου, et dati sunt ei suffitus multi, ut daret orationibus Sanctorum omnium in altare aureum, quod est ante solium] Latinus legit *τὰς προσευχὰς*, cum vertit *de orationibus*: et recte. Est enim locutio in qua permiscetur significans et significatum, quasi dicat: *Accepti multi suffitus, ut eos suffitus, qui sunt omnium*

Sanctorum preces, immiceret in altare illud quod est apud solium. Sic supra 5: 8 *suffitus* dicuntur *esse preces*. De tali permixtione membrorum comparationis diximus ad Matth. 23: 25 et Hebr. 11: 15. *Dare in aram* vox propria sacris. Sicut ara suffituum propinqua erat Adyto, ita hic ostenditur propinqua Dei solio, quod Adyto respondet. Et dicitur ara suffituum *θυσιαστήριον*, quia non victimae tantum sed quicquid Deo offertur dicitur *θυσία*. Hebraice quoque *מזבח עוֹלָה* [*altare suffitus*].

4. *Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, et adscendit fumus suffituum cum orationibus Sanctorum coram Deo*] Deus delectatus assidua Christianorum pietate non ultra cohibere voluit iram suam adversus Iudaeos, quorum tanta in Christianos crudelitas fuerat. Puto Latinum hic legisse *τῆς προσευχῆς τῶν ἁγίων* [*orationis sanctorum*], et recte. Nam in talibus numerus singularis et pluralis usurpantur promiscue. Et subauditur *τοῦτ' ἐστὶ* [*id est*], ante illud *τῆς προσευχῆς*. Explicatur enim quo visum illud tetenderit.

5. *Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτὸν, et accepit Angelus thuribulum*] *Τὴν λιβανωτὴν*, ut iam diximus.

Καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, et implevit illud de igne altaris] *Lege αὐτήν*. *Altaris*, scilicet *victimarii*, quod ex potissima parte τῶν *ὀλοκαυτωμάτων* [*holocaustorum*] dicitur. *Ignis*, qui in eo altari, iram Dei significat. Vide quae diximus ad Marc. 9: 49. Et passim in Prophetis *ignis* est Dei ira.

Καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν, et misit in terram] Nempe *ignem* illum, sive carbones, iram Dei, *effudit in Iudaeam*: ita enim *γῆ* sumitur in hac parte Apocalypseos. Sic *ignis* in Hierosolymsa effunditur, Ezech. 10: 2.

Καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταί, et facta sunt voces et tonitrua] Id est, *φωναὶ βροντῶν* [*voces tonitruorum*], ut supra diximus 4: 5. Pro eodem *φωνῇ βροντῆς* 6: 1.

Καὶ ἀστραπαὶ καὶ σεισμός, et fulgura et terrae motus] Haec omnia significant novas a Deo minas venisse, per multa nempe ostenta, quae memorat Iosephus, et in Chronico Eusebius, partim etiam Tacitus. Sic *fulmina* et *tonitrua* in minarum sensu etiam supra habuimus 4: 5. Ad *ἀστραπαῖς* recte referas *visas in caelo concurrere acies*,

et

et arma rutilantia, ut Tacitus loquitur, *gladium igneum*, ut Iosephus, et quod subito igne colluxit Templum; ad βροντὰς et φωνὰς, vocem in Templo auditam, Μεταβαίνομεν ἐντεῦθεν [*Migremus hinc*]; ad terrae motum, quod porta aenea sponte patuit. Vide Iosephum VI. 31 et Tacitum Historiarum V.

6. Καὶ οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι οἱ ἔχοντες τὰς ἑπτὰ σάλπιγγας ἠτοίμασαν ἑαυτοὺς ἵνα σαλπῶσι; et septem Angeli qui habebant septem tubas, praeparaverunt se, ut tuba canerent] Ut signum darent pagnae Dei in Iudaeos.

7. Καὶ ὁ πρῶτος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμυγμένον ἐν αἵματι, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, et primus tuba occinit, et facta est grando et ignis mistus sanguine, et missa haec in terram] Sicut primus equus supra causam ostendit cur tres alii equi sequantur, ita hic primus Tubicen causam explicat caeterorum. Terra hic, ut diximus, est Iudaea. In eam immittitur Divinitus durities animi et iracundia sanguinaria, quae duo ita eo tempore in Iudaeis apparuere ut nunquam in ullo populo magis. Grando dura animorum obdurationem significat et infra 11: 19, 16: 21. Ignis sanguineus iracundiam sanguinariam satis aperte notat. In Manuscripto est μεμυγμένα, ut hoc ad grandinem non minus quam ad ignem referatur. Et sic legit Latinus. Grandinem cum igne habes Ps. 78: 48 et 103: 32 et Exod. 9: 23.

Καὶ τὸ τρίτον τῆς γῆς κατενέη] Inflammata fuit eo fumo facile pars tertia in Iudaea habitantium. Συνεκδοχὴ [complexio], quae explicatio infra 13: 12. Additur in Manuscripto, καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων [et tertia pars arborum], per errorem, ut puto.

Καὶ πᾶς χόρτος γλωρὸς κατενέη, et omne foenum viride combustum est] Quod maxime viride, id est, probum, esse debuit, id quoque inflammatum est. De viridi in hoc sensu vide Luc. 23: 31. Χλωρὸν modo pallidum significat, ut supra 6: 8, modo virens. Significationes pro materia distinguendae. Significat autem Sacerdotes, qui modestia et pacis studio anteire caeteros debuerant. Et est mystica explicatio eius quod habemus. Exod. 9: 24. Multa enim hic est ad Aegypti plagas allusio.

8. Καὶ ὁ δεύτερος ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὕψος μέγα καυόμενον ἐβλή-

ἐβλήθη εἰς τὴν θάλασσαν, et alter tuba cecinit, et quasi mons magnus ardens missus est in mare] Ὅρος κατόμιονον ἡν' ὧν ἦ Jer. 51: 25. Montis iactus in mare est Ps. 46: 7. Mons iste est Antonia arx vicina Templo. Nam arcibus dare montium nomen frequens Prophetis, Esai. 13: 2, Ezech. 38: 20, Mich. 1: 4, 3: 12, 4: 1, Am. 6: 1, Abd. 8: 9. Rursus per *arces* intelligantur ii qui in arcibus habitabant, ut iisdem locis apparet. Quare sicut per *montem* intelligenda Antonia, ita per *Antoniam* milites qui in Antonia erant, qui omnes magna cum ira effusi in populum Hierosolymitanum, qui hic *maris* vocatur nomine, ut supra 7: 1, 3. Vide ibi dicta, et supra 4: 6 et Dan. 4: 2. Res quae hic praedicitur eadem narratur ab Iosepho Antiquae Historiae XX. 4, Belli vero Iud. I. 20.

Καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῆς θαλάσσης αἷμα, et facta est tertia pars maris sanguis] Magna pars populi aut caesa aut vulnerata.

Καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κτισμάτων ἐν τῇ θαλάσσῃ τὰ ἔχοντα ψυχὰς, et mortua est tertia pars creaturarum quae habebant animas, in mari]. Hominum interiisse partim casde, partim collapsa turri viginti millia, ait Iosephus, at Eusebins triginta millia. Adde et pecundum ingentem numerum paratarum ad sacra,

Καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη, et tertia pars navium interiit] Intellige multa vasa Templi a militibus direpta. Sicut populus mare, ita res mobiles *navigia*.

10: Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐβάπτισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας, et tertius Angelus tuba cecinit, et cecidit de coelo stella magna] *Stellas cadentes* saepe sunt Doctores a vero devii. Notatur autem hic Aegyptius ille impostor de quo Act. 21: 38, apud Iosephum Antiquae Historiae XX. 6; Belli Iud. II. 27, qui eum a suis Prophetam habitum dicit.

Κατόμιονος ὡς λαμπὰς, ardens tanquam facula] Incendii in modum longe lateque procedens.

Καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν καὶ τὰς πηγὰς, et cecidit in tertiam partem fluminum et in fontes] Ex Urbe exclusus minora oppida et vicos invasit, qui sic *flumina* et *fontes*, quomodo magna civitas *mare*.

11. *Kal tò ònoma τοῦ ἀστέρος λέγεται Ἀψίνθος, et nomen stellae dicitur Absinthus*] Forte nomen ei fuit *Scihu*, quod absinthii genus in illis partibus significat. Et dubito an non hic scriptam fuerit ὁ Ἀψίνθιος, et max eis ἀψίνθιον quia Ἀψίνθος nomen urbis est, unde nomen herbae ibi provenienti ἀψίνθιον.

Kal ἐγένετο τὸ τρίτον τῶν ὑδάτων εἰς ἀψίνθιον, et facta est tertia pars aquarum in absinthium]. Magna pars Iudaeorum coepit eum sequi primam, deinde et facta eius imitari: qui dicti *sicarii*. *Uva amara*, Deut. 32: 32. *Inebriavit me absinthio*, Lam. 3: 15. Est autem Hebraea locutio, *facta est in absinthium*, id est, in absinthium versa est.

Kal πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, οἱ ἐπικράθησαν, et multi hominum mortui sunt per aquas, quia amaras factae sunt]. Multi interiere per homines illa factione contactos, plane sicut perire solent qui aquas infectas bibunt: qua de re diximus libro III de Iure Belli ac Pacis 4 § 16, 17. De his sicariis Iosephus Belli Iudaici II. 23: *Μερίζομενοι γὰρ εἰς τὴν χώραν κατὰ λόχους διήρπαζόν τε τὰς τῶν δυνατῶν οἰκίας, καὶ αὐτοὺς ἀνῆρουν, καὶ τὰς κόμας ἀνεπίμπρασαν* [*Hi enim centuriatim in regionem totam divisi, potentium domos diripiebant, ipsos necabant, vicos incendebant*].

12. *Kal ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐβάπτισε, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης, καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν, et quartus Angelus tuba cecinit, et percussa est tertia pars solis, et tertia pars lunae, et tertia pars stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorum*]. Sicut navigantibus terras discedere dicuntur, ita calamitate pressis occidere sol, luna, sidera. Vide quae diximus ad Matth. 24: 29. Adde Paraphrastem Chaldaicum ad Esai. 13: 10 et Ier. 15: 9. *Caligo solis, lunae, siderum* interitum significat. Achmeti CLXVI. Significantur hic Galilaeae et aliarum partium oppida capta a Vespasiano cum plurimorum Iudaeorum interitu. Historiam videre est apud Iosephum libro Belli Iudaici quarto. Quia tertia ferme Iudaeae pars tunc in hanc calamitatem incidit, ideo *sidera* dicuntur defecisse tertia sui parte.

Pro *ἡμετέρα* *μὴ φαίῃ* in Manuscripto est, *ἡμετέρα μὴ φαίῃ* [ita ut non luceret].

Καὶ ἡ ἡμέτερα μὴ φαίῃ τὸ τρίτον αὐτῆς, et dies non luceret pars tertia eius] Est Hebraismus pro τὸ τρίτον ἡμέρας μὴ φαίῃ, id. est, diei tertia pars ad solitum fulgorem aberat.

Καὶ ἡ νύξ ὁμοίως] Noctis quoque fulgor solito minor parte tertia. Sensus est: In parte tertia Iudaeae et opificia cessarunt et itinera, quorum illa de die, haec de nocte magis in illis locis peragi solebant. Minus quidem malum quam in Aegypto, Exod. 10: 22, attamen eo accedens.

13. *Καὶ ἤκουσα ἑνὸς αἰτοῦ πετωμένου ἐν μεσουρανήματι*, et audivi unum aquilam volentem per medium coelum] Aquila amat cadavera, Matth. 24: 28, Luc. 17: 37. Ideo apta praedicendis stragibus, Ezech. 17: 3. *Μεσουράνημα* autem dicitur ea pars coeli in qua volant aquilae et similes ei volucres, infra 19: 17, adeo longe supra terras ut videantur non minus coelo astrifero propinqua quam terris. Hoc est quod dicit Zacharias 5: 9 *inter coelum et terram*. Pro eodem dicunt Hebraei *נְרַח*.

Λέγοντος φωνῇ μεγάλῃ τρις, Οὐαί, οὐαί, οὐαί τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ex tōn λοιπῶν φωνῶν τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν, dicentem voce magna ter, *Vae, vas, vas*: *habitantibus in terra, propter ceteras voces trium Angelorum qui sunt tuba canturi*] Haec est introductio ad sequentia, quae non ad tertiam aliquam partem, sed ad totam Iudaeam ac maxime ad urbem principem, pertinent. Tria Vae tribus conveniunt Angelis, quos habes 9: 1, 13, 10: 7, 11: 15. Ex his primus nuntiat res paulo ante obsidium, secundus obsidium et expugnationem, tertius ea quae expugnatione posteriora sunt. Ex., hoc loco ut saepe ἰδ. Hebraeum, valet propter. Sic ἀπὸ post οὐαί ponitur Matth. 18: 7. Optime haec conveniunt cum illa voce Iesu filii Ananielis, quam recitat Iosephus Belli Iudaici VI. 31: *Φωνὴ ἀπὸ ἀνατολῆς, φωνὴ ἀπὸ δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναὸν, φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωνὴ ἐπὶ τὸν λαὸν πάντα* [Vox ab oriente, vox ab occidentem, vox a quatuor ventis, vox in Hierosolymam et

et Templum, vox in maritos novas novasque nuptias, vox in omnem populum]. Deinde: *Αἰ αὖ τῇ πόλει, καὶ τῷ λαῷ, καὶ τῷ ναῷ [Vas vas urbi, et populo, et Templo].*

CAPUT IX.

1. *Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἀστὲρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, et quintus Angelus tuba cecinit, et vidi stellam de coelo cecidisse in terram]* Hic falsus Doctor est Eleazarus Ananiae filius, qui docuit, Non esse recipiendas victimas a Paganis Principibus, contra quam factum fuerat auctoribus etiam Prophetis, sub Cyro et Alexandro eorumque successoribus, sub Augusto quoque et Tiberio: Iosephus II. 30. Serius hoc hic refertur, quod effectus inde secuti seriores sint antedictis. Sic Historici saepe rerum connexarum, non temporum, sequuntur seriem.

Καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεῖς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου, et data est ei clavis putei profundi] Αὐτῷ, illi stellae cadenti. Eius doctrina non erat Dei, sed Satanae, qui dicitur *in profundum carcerem includi*, cum non potest agere quae velit, Luc. 8: 31, infra 20: 3. Qui vero ea dogmata vulgat, τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ [*altitudines Satanae*], is dicitur *clavem habere putei profundi*, ut videre est infra dicto capite 20. Φρέαρ τῆς ἀβύσσου pro φρέαρ ἄβυσσος, Hebraica locutio. Sic *profundum* et *puteus* pari significato ponuntur Ps. 69: 15. Solebant autem carceres esse in locis profundis, Ier. 38: 6. Eaque loca interdum claudi et obserari solebant, Dan. 6: 17. Sic infra 20 quod primum ἄβυσσος, mox vocatur φυλακὴ [*carcer*]. Hebraei inter infernas regiones ponunt פוֹתוֹם וְאֵי [*puteum interitus*] ex Ps. 55: 23. Vide librum qui dicitur *Cedrus Libani*.

2. *Καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος, et aperuit puteum profundum, et ascendit fumus ex puteo]* Apernit se dogma seditiosum, Non est parendum Romanis. Additur hic in Manuscripto, καπνὸς καμίνου μεγάλης, ubi rursus ὡς subauditur, *fumus qualis e magna fornace*, Gen. 19: 28, Exod. 19: 18. Κάμινος poni solet vel masculino vel feminino genere.

Vi-

Vide Matth. 13: 42, 50, Iob. 41: 12, Deut. 4: 20, Ier. 11: 4. Sicut fumus ingens visum impedit, ita mentem mala dogmata. Perstat. antem in coepta comparatione: nam fumus siderum conspectum adimit.

3. *Kal ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν*, nam *de fumo exierunt locustae in terram*] *Kal* hic valet nam. Causam reddit cur luctuosum fuerit id dogma, quia inde enata est pessima factio Zelotarum, quae et Hierosolymis et per omnem Iudaeam alios pacis amantes spoliavit et plurimis modis vexavit: de quorum sceleribus late Iosephus. *Locustis* comparantur raptores, quia omnia post se vacua relinquunt. Utitur hac similitudine Iosephus Belli Iudaici IV. 7. Aristophanes Acharnensibus:

Ὅσον τὸ χοῦμα παρόπων προσέρχεται.

[*Hui! quantus huc numerus locustarum advenit.*]

Ubi Scholiastes: *Βούλεται μολὼ πλῆθος σημαίνειν. Εἶδος δὲ ἀκρίδων οἱ παρόντες* [*Vult magnam multitudinem indicare. Παρόντες autem sunt genus locustarum*]. Recte quod et *multitudinem per locustas significari* ait. Sic et Iud. 7: 12. Sic et Achmes CCC. Apud Ioelem exercitus Phulis, Thiglathphilassar, Salmanassar, Sennacheribi vocantur *erucacae*, *locustae*, *bruchii*, *attelabi*, ut ibi diximus. Hic quoque respicitur ad plagam Aegypti, quanquam sensu allegorico, ut supra in grandine. Vide Exod. 10: 4. *Εἰς τὴν γῆν in Iudaeam*, ut saepe iam vidimus.

Kal ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία, ὥς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς, et *data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpii terrae*] Ut lento malo civitatem exhaurirent, ut solent scorpii, Plin. II. 25, Prov. 23: 32. Vide infra 5: 10. *Scorpio damnum et morbum significat*, Achmes CCLXXXV. *Ἐξουσία* hic et infra ad permissum Dei referendum.

4. *Kal ἐρρέθη αὐτοῖς, et dictum est illis*] Dicitur Deus aut Angeli eius ea *dicere* quorum causas disponunt.

Ἴνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν λόγον τῆς γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρὸν, οὐδὲ πᾶν δένδρον, ne laederent foenum terrae, et omne viride, et omnem arborem] Non permisit illis Deus ut aut sata, aut Urbem Templamque incenderent: quod postea fecerunt Romani. Deo per gradus quosdam ad ultima veniente. Hebraei etiam *fruges λόγον* vocant, ut

ut apertum est Matth. 13: 26. Vide et quae dicta à nobis Matth. 6: 30. De voce δένδρον dictum supra 7: 1, 3. Locustarum est vastare et sata et arbores, Exod. 10: 5. Eo hic alluditur.

Εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους μόνους δοιοὺς οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγίδα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, sed homines, qui non habent signum Dei in frontibus] Hic εἰ μὴ non est exceptiva sed adversativa particula, quomodo εἰ μὴ sumitur Gal. 2: 16. Sic et infra 21: 27. Causam reddit cur pessimis illis hominibus tanta potestas data sit in Hierosolymitas, nimirum quia illi qui in urbe restabant Hierosolymitae fidem Christi non erant professi; quod hic per signum in fronte ἀλληγορικῶς [sensus recondito] significatur. Μόνους et αὐτῶν abest in Manuscripto.

5. Καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτοὺς, et datum est illis, ne occiderent eos] Ne una strage edita populum occiderent; quod facile illis fuisset postquam Idumaeos acciverant, nisi Deus hoc Romanis reservasset.

Ἄλλ' ἵνα βασανίσωσι μῆνας πέντε, sed ut cruciarent mensibus quinque] Ad usque Titi adventum. Vide Iosephum Belli Iudaici V. 11. In Manuscripto, βασανισθήσονται [cruciarentur], nempe αὐτοὶ [illi].

Καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν ὡς βασανισμὸς σκορπίου δταν πλήξῃ ἄνθρωπον, et cruciatus eorum, ut cruciatus scorpii cum percussit hominem] Non bona tantum caetera sed et necessaria alimenta eripiebant miseris civibus.

6. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητοῦσιν ἄνθρωποι τὸν θάνατον, et diebus illis quaerunt homines mortem] Ζητοῦσιν [quaerent] habent Codices meliores. Optabunt mortem prae fame gravissima. Cyprianus: Volentibus mori non permittebatur occidi. Plinius: Toties invocata mors.

Καὶ οὐ μὴ εὐρήσουσιν αὐτὸν, neque invenient eam] Nemo eos volet interficere. Sic Iob. 3: 20, וְלֹא מָצָא מָוֶתָא, Graece, Οἱ ἡμερόνται τοῦ θανάτου, καὶ οὐ τυγχάνουσι [Qui desiderant mortem neque assequuntur].

Καὶ ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύγεται ἀπ' αὐτῶν ὁ θάνατος, et desiderabant mortē, et fugiet mors ab eis] Bis idem, more Hebraeo, ad significandam desiderii vehementiam. In Manuscripto φεύγει, velut in re praesente.

7. *Kai τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἤτοιμα-
σμένους εἰς πόλεμον, et similitudines locustarum, similes
equis paratis in proelium]* Ὁμοίωμα hic ad oculos refer-
tur. Ita truces erunt adspectu quasi equi bellatores.
Sumptum ex Ioel. 2: 4.

*Kai ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι χρυσοῖ, et super
capita earum tanquam coronae aureae]* Non dicit στέφα-
νοι χρυσοῖ, sed ὡς στέφανοι χρυσοῖ. Coronae istae menda-
ces erunt. Iactabant se quasi in potestate sua haberent
victoriam contra Romanos.

*Kai τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων, et facies
earum tanquam facies hominum]* Speciem sumebant ho-
nesti. Vide Dan. 7: 4.

8. *Kai εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν, et habebant
capillos, sicut capillos mulierum]* Revera erunt imbel-
les, non minus quam feminae, quae ex coma maxime
noscuntur. De talibus Aristophanes:

Ὅντες οἶκοι μὲν λέοντες, ἐν μάχῃ δ' ἀλώπηκες.

[*Qui domi cum sint leones, vulpes sunt in praelio.*]
Hospitibus tantum metuendi, ut ait Tacitus Historiar. III.
Praedator e sociis et ipse praeda hostium, ut Sallustius;
galeati lepores. Hoc recte exprimitur per sexum, quem
inscium ferri dixit Papinius. Tale illud Homeri:

— Ἀχαιῖδες, οὐκέρ' Ἀχαιοί.

[— *Nec Achivi nunc, sed Achivae.*]

Et Virgilii:

O vere Phrygiae, neque enim Phryges.

*Kai ὀδόντες αὐτῶν ὡς λιόντων ἦσαν, et dentes earum si-
cut leonum erant]* Homines voracissimi, ex Ioel. 1: 6.
Hinc factum proverbiale, *dentes leonis*, Sir. 21: 2.

9. *Kai εἶχον θώρακας ὡς θώρακες σιδηροῦς, et habebant
loricas sicut loricas ferreas]* Putes esse tales quales de-
scribit Horatius:

Illi robur et aes triples

Circum pectus erat.

Nam per *loricam* pectus, per *ferrum* durities intelligitur.

Kai ἡ φωνὴ τῶν περὺντων αὐτῶν, et sonus alarum earum]
Hoc dicit quia locustarum eis speciem dedit.

Ὡς φωνὴ αἰμάτων ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον,
sicut sonus curruum equorum multorum currentium in
bel-

bellum] Magno omnia cum strepitu agunt. Locutio ex Ios. 2: 5.

10. *Καὶ ἔχουσιν οὐράς ὅμοιας σκορπίοις, καὶ κέντρα, et habebant caudas similes scorpiis, et aculeos*] Id est, *Κέντρα οὐρῶν ὅμοιας σκορπίοις [aculeos caudarum similes scorpiis]*. Nicander dixit:

— *Κέντρα κεκορυθμένον ἀλγινόεντι*

Σκορπίον.

[*Scorpium acumine diro*

Armatum.]

Cicero:

Scorpius infestus praesportans flebile acumen.

Avienus:

— *Fenenato qui scorpius agmine caudas
Plurimus erigitur.*

Tertullianus de Scorpiis: *Unus omnium violentiae gestus, nocens de cauda.* Aliorum serpentum vis in capite; scorpiones inde vulnerant unde id minus exspectatur. Sic Zelotae laedebant ubi minime laesuri putabantur: intrabant ut defensores, exhibant raptores. Homines barbari et aegris moribus solere *scorpios* dici docet nos Apuleius; sed et Ezechiel 2: 6.

Καὶ ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν ἐξουσίαν ἔχουσι τοῦ ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε, et in caudis potestatem habent nocendi hominibus mensibus quinque] Hoc iterum repetit quia tempus adeo definitum insigne praebet Divinae providentiae testimoniū. In Manuscripto, *καὶ ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν ἡ ἐξουσία αὐτῶν* At Latinus legit, ut quidam Codices habent, *καὶ κέντρα ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν [et aculei erant in caudis earum: et potestas earum]* etc.

11. *Ἔχουσαι, habentes*] Femininum genus usurpat ob figuram ἀκριδων. At in Manuscripto *ἔχουσι*.

Βασιλία ἐφ' αὐτῶν, super se regem] Dicebant se *nulum Regem habere velle nisi Deum*: sed aliter se res habebat.

Τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου, Angelum abyssi] Sataniam, quem Deus carceri includit ubi vult. Infra 20: 1, 2. In Manuscripto, *τὸν ἀρχοντα τῆς ἀβύσσου τὸν ἄγγελον [principem Abyssi Angelum]*.

*Oro-

"Ὀνομα αὐτοῦ Ἑβραϊστὶ Ἀβδδὼν, cui nomen Hebraice Abaddon] כַּמְכַמ proprie *pernities*, ἀπώλεια, ut Iob. 28: 22. Sed, solent apud illas gentes voces abstractae et concretae inter se permutari. Sic factum ut כַּמְכַמ idem significet quod כַּמְכַמ, de quo nomine diximus ad 1 Cor. 10: 10. Habes nomen כַּמְכַמ datum Daemoni in Aruch. Datur Romae id nomen in Targume Hierosolymitano. Oppositum hoc nomen nomini Iesu נְשׁוּת. Deus ad affligendos bonos utitur opera Angelorum et hominum malorum; ad affligendos malos utitur et bonis et malis tam hominibus quam Angelis. Vere autem exitialis fuit Spiritus, qui illos Zelotas agitabat: unde exitium, natum est et Urbi et Templo.

Ἐν δὲ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλών, Graeca nomen habet Apollyon] Poterat dixisse Ὀλοθρευτῆς vel Ἐξολοθρευτῶν [*exterminans*], sed maluit alludere ad nomen Apollinis, quod velut proprium Numen Caesaribus. Ovidius:

Et cum Caesarea tu, Phoebe domestica, Vesta;
nempe ex victoria Actiaca, ubi, ut Virgilius credi voluit,

Actius haec caernens arcum intendebat Apollo
Desuper.

Vide Suetonium Octavio 29. Sicut autem Iudaei solebant falsorum Deorum nomina levi flexu in contumeliam mutare, ita et hic sit in Graeco nomine: vicina enim sunt Ἀπόλλων et Ἀπολλών. Putet forte aliquis et ἐτυμολογίαν [*originem vocis*] spectatam: nam Graecorum nonnulli Ἀπόλλωνα, ut et Ἐκατηφέλην [*eminus iaculantem*] et Δοίμον [*pestilentem*], dictum putant quod morbos imittat: idque confirmant ex Iliados, primo. Ad illud Aeschyli in Agamemnone,

Ἀπόλλων, Ἀπολλων, αἰγυιὲν τ' ἀπόλλων ἐμὸς,

[*Apollo, Apollo, tu qui vis praes es, exitium meum*], Scholiastes: Ἀπολλών με, παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν [*Qui me perdis, cum Ἀπόλλων utrumque et Apollinam et perditorem significet*]. Sensus autem est egregius. Dicunt illi Zelotae inimicos se Caesaribus utpote idololatris, cum tamen ipsi eidem Spiritui serviant quem in Apollinis nomine Caesares colunt, et magnitudinem Romanam suaeque gentis exitium quam maxime promoveant.

12. Ἡ οὐαὶ μία ἀπῆλθεν, *vas unum abiit*] Cessavit tandem illa Zelotarum rapacitas, post menses quinque, adventante Tito, ut supra diximus.

Ἰδοὺ ἔρχεται ἔτι δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα, *et ecce veniunt adhuc duo vas posthaec*] Obsidionis et excidii.

13. Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, *et sextus Angelus tuba cecinit*] Datum signum ad nova mala.

Καὶ ἤκουσα φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων τοῦ θυ-
σιαστηρίου τοῦ χρυσοῦ τοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, *et audivi vocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei quod est ante oculos Dei*] Deus auditis precibus illorum exsulantium, qui aliquando in sedes avitas redire gestiebant, properari iussit obsidium satis diu dilatum, ut rebus iis confectis quas Deus confieri volebat, abirent exercitus, et tutus daretur in villas et agros, et si qua oppidorum restabant, reditus. Διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι [Propter electos breviabuntur dies], Matth. 24: 22. *Altare aureum* est altare suffituum, per quos significantur preces. *Quatuor cornua* erant in eo altari, Exod. 30: 2. Per ea hic intellige omnia loca in quibus exsulebant Iudaei Christum colentes: neque enim omnes erant Pellae.

14. Αἰγούσαν τῷ ἕκτῳ ἄγγέλῳ, λύσον τοὺς τέσσαρας ἄγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ, *dicentem sexto Angelo, solve quatuor Angelos qui alligati sunt flumini magno Euphrati*] Hi quatuor Angeli sunt duces et custodes Vespasiani, Titi, Muciani et Tiberii Alexandri, quorum ingentes exercitus ad Euphratem usque pertingebant: et cum diu consilium iis fuisset Hierosolyma obsidere, res tamen Divino consilio dilata fuit in tempus ipsi destinatum. Vespasianus praetextum morae sumebat, quod vellet Hierosolyma internis primum discordiis infringi: revera volebat expectare quorsum se daturae essent res Romanae: Iosephus Belli Iudaici IV. 21. Per id tempus Angeli, qui eos incitaturi erant, *vincti fuisse* dicuntur, id est, a Deo inhibiti. *Euphrati* additur titulus *magni fluminis*, quia et alia minora erant nomine Νῶ, ut alibi diximus. Syriacae legiones attingebant Euphratem, Iosephus V. 6. Sic et Philo in Legatione dixit στρατόπεδα τὰ πρὸς Εὐφράτῃ [*exercitus ad Euphratem*].

15. *Καὶ ἔλθουσιν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι, οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς τὴν ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτὸν, et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam et diem et mensem et annum*] Tres illi, Angelis impellentibus, quarto, id est, Tito copias suas tradidere ad obsidenda Hierosolyma, idque tempore prae-significato per eius temporis Prophetas.

ἵνα ἀποκτείνωσι τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ut occiderent tertiam partem hominum] Hierosolymitarum nempe pugnias et fame ante captam Urbem.

16. *Καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ ἵππου μυριάδες μυριάδων, et numerus equestris exercitus millies millia*] Hoc dicit, Praeter illas legiones ingentem fuisse equitatum, non tantum legionariorum, qui Romano more legionibus aderant, et alarium, quibus acies protegébatur, verum etiam a sociis, id est, a Syriae civitatibus, ab Antiocho Comagenorum Rege, a Sohemio Ituraeorum, ab Arabibus aliis, et ab Agrippa Innio, qui Galilaeam cum vicinis quibusdam regionibus tenebat, et ab aliis gentibus, quae certatim missis auxiliis gratiam sibi apud novum Principem eiusque filium parabant. Vide Iosephum Belli Iudaici V. 6 et Tacitum Historiarum V. Est hic *ἐναλλαγή* [permutatio] τοῦ ἵππου [equi] pro τῶν ἵππων [equorum]. Alioqui *equitatum* cum volunt dicere Graeci, dicunt *τὴν ἵππον*. *Μυριάδες μυριάδων* πρὶν πρὶν receptum ad significandum numerum ingentem, ut supra 5: 11.

ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν] *Audivi recitari numerum velut ex matricula militari.*

17. *Καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει*] *Ipse etiam in viso conspexi agmen equestre, tanto numero congruens.*

Καὶ τοὺς καθήμενους ἐπ' αὐτῶν, ἔχοντας θώρακας πυρίνους καὶ ὀκινθίνους καὶ θειάδεις] *Loricās habebant [qui iis insidebant], pro gentium varietate, coloris varii, flammēas, violaceas, pallidas. Linea multis gentibus e lino. Testis Livius libro IX et XXXI. Festus in verbo Legio, et Suetonius Galba. Usus tali et Alexander, teste Plutarcho. Sulphureas loricas interpretor pallidas, sicut pallentia sulphurata dixit Martialis.*

Καὶ αἱ κεφαλὰὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλὰὶ λέόντων, et capita equo-

equorum erant tanquam capita leonum] Rictus equorum sanguinolenti, qualis Leoni post devoratas pecudes.

Kal ex tōn somátōn autōn ekporéitai pñr kal karnós kal theiōn, et de ore eorum procedit ignis et fumus et sulphur] Subauditur *ōs* [tanquam]. Ita res se habebat quasi ab ore equorum ignis fumigans et sulphureus procederet. Ita poetice describit salaricas, quas plenas sulphure, resina, bitumine, stuppis et oleo, quod incendiarium dicitur, iaciebant equites ad incendendas Hierosolymorum turres. Valerius Flaccus in hac ipsa re, id est, in Hierosolymorum oppugnatione, versantem Titum sic describit:

— *Solymo nigram pulvere fratrem,
Spargentemque faces, et in omni turre furem.*

18. *Ἀπὸ τῶν τριῶν πληγῶν τούτων ἀπεντάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ πυρός καὶ τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ θείου, ἀβὴς his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, igne et fumo et sulphure*] Est σύνθεσις [constructio, rem non voces spectans] in τρίτον et ἀπεντάνθησαν qualis,

Pars in frusta secant. —

Hoc dicit, defensores plurimos illis salaricis aliisque missilibus ignitis interiisse.

Τοῦ εκπορευομένου ἐκ τῶν somátōn autōn] Quod videbatur ex ore equorum prodire, quia ante ora equorum volabant illa missilia non secus quam si ex ore prodirent.

19. *Ἡ γὰρ ἐξουσία τῶν ἵππων ἐν τῷ σώματι αὐτῶν ἐστὶ; potestas enim equorum in ore eorum est*] πρὸς in conspectu eorum, ante eos.

Kal ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὁμοίαι ὄφειν ἔχουσαι κεφαλὰς, et in caudis eorum: nam caudas eorum similes serpentibus habentes capita] Similes Amphibaenae, cui pro cauda est caput alterum. Vide Nicandrum, Plinium et Lucanum. Saepe apud Romanos ubi festinationis res egeret, post equitem sedebat in eodem equo pedes, qui ubi opus erat descendebat de equo. Eos pedites hic *caudam equi* apposite vocat.

Kal ἐν αὐταῖς ἀδικούσι] Per illos pedites hosti non minus quam per equites nocent. Pedites enim ad oppugnationem plus valent. *Ἀδικεῖν* hic est nocere, ut supra

2: 11, 6: 6, 7: 2 et hic 4: 10. Causam huius locutionis reddidimus alibi.

20. *Kai oi λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ οὐκ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, et caeteri homines, qui non sunt occisi hisce plagis, non egerunt poenitentiam ab operibus manuum suarum*] *A malis suis facinoribus.* Causam reddit cur ultimum exitium Deus ad plagas Hierosolymorum addiderit, *Quia homines nihil erant correcti.* Ἔργα χειρῶν de malis factis dicitur, Deut. 31: 29, Ps. 28: 4, Lament. 2: 64 et alibi.

Ἴνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ τὰ εἰδῶλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χαλκᾶ καὶ τὰ λίθινα καὶ τὰ ξύλινα, ἃ οὔτε βλέπειν δύναται, οὔτε ἀκούειν, οὔτε περιπατεῖν, *ne adorarent Daemonia et simulacra aurea et argentea et aerea et lapidea et lignea, quas neque videre possunt, neque audire, neque ambulare*]. Sicut de Zelotis dixit, eos eidem Numini servisse quibus serviebant Romani, quos illi idololatras vocabant, ita nunc docet etiam Hierosolymitas omnes fuisse idololatras, nempe sensu mystico, quem nobis explicat Paulus Eph. 5: 5, Col. 3: 5. Serviebant enim Pecuniae, Gemmis, Mensis, a quibus utpote inanimis rebus servari in periculo non poterant. Non privati tantum a privatis expilabantur, sed et Sacerdotes interibant alimentis fraudati per Sacerdotum principes. Neque unquam maior visa est violentia quam obsessis Hierosolymis. Vide haec singulatim explicata apud Iosephum. *Praelia, dolus, incendia inter ipsos* ait Tacitus. Sumpta sunt verba de Idolis ex Dan. 5: 4. Tum vero et quod Idolis obiici solet Ps. 115: 4 etc., 135: 15, destitui illa a sensibus, idem ad opes recte applicatur. Non omittendus hic Philonis locus de Monarchia: *Πλούτου γὰρ αἱ περιβόητοι ὕλαι χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ χεῖσθαι πεφύκασιν· αἷς ἀκολουθοῦσιν οἱ πολλοὶ τὰ τοῦ λεγομένου τυφλοῦ Πλούτου μόνα ἢ μάστιγα τῆς εἰδαιμονίας αἷτια νομίζοντες· τὰ δὲ ἔστιν, ἃ φησιν εἰδῶλα, σκιαῖς ἰοικότα καὶ φάσμασιν, οὐδενὸς ἡγετημένα ὀχυροῦ καὶ βεβαίου* [*Est enim aurum atque argentum, quibus praecipue speciebus divitiae constant, natura fusile. Haec sectantur plerique eo quod felicitatem hisce coeci qui dicitur Pluti bonis aut solis* aut

que maxime comparari putant, *Haec sunt illa, quae ait, idola, umbris similia et spectris, firmi ac solidi nihil habentia*]. Sic qui divitiis serviunt dicuntur θυσιά-
ζειν χρυσίῳ [*sacrificare auro*] Sir. 31: 7, ubi etiam aurum dicitur ξύλον προσκόμματος [*lignum offensionis*], id est, idolum.

21. Καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, *et non egerunt poenitentiam ab homicidiis suis*] Vide Iosephum Belli V. 1, 27.

Οὔτε ἐκ τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, *neque a veneficiis suis*] In eadem domo alii alios veneno necabant, ut eo plus haberent alimentorum.

Οὔτε ἐκ τῆς πορνείας αὐτῶν, *neque a fornicatione sua*] Haec sunt quae μύση [*scelera*] vocat Iosephus. Vide Rom. 2: 22 et ibi dicta. Proiectissima in libidinem gens, Tacitus de Iudaeis.

Οὔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν, *neque a furtis suis*] Ne sacrilegiis quidem abstinebant, Iosephus V. 33.

CAPUT X.

1. Καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν, *et vidi Angelum fortem*] Angelum qui Christi personam referret, sicut Angeli solebant Dei personam referre sub Veteri Testamento. Vide supra 1: 13. Ἰσχυρὸς Christo tribuitur supra 5: 12.

Καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, *descendentem de caelo*] Sic Deus dicitur descendere quoties aliquid magni aut acturus aut dicturus est. Notum id Maimonidae Duce Dubitantium I. 10.

Περιβεβλημένον νεφέλῃν, *amictum nube*] Signum potentiae. Vide supra 1: 7. Sic Ps. 104: 2. כְּשֶׁמֶשׁ אֶרֶץ מִצְרַיִם, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον [*amictus lumine sicut vestimento*]. Par locutio apud Horatium de Apolline:

Nube candentes humeros amictus.

Καὶ ἱρίς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, *et iris in capite eius*] Foederis sui non obliviscitur; supra 4: 3. In Manuscripto, ἡ ἱρίς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, *et facies eius erat ut sol*] Maiestatis signum, supra 1: 16.

Kai oi πόδες αὐτοῦ ὡς σῦλοι πυρός, et pedes eius tanquam columnae ignis] *Pedes*, actiones, ut supra 1: 15, *columnas* firmitatem, *ignis* efficaciam designat.

2. *Kai εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ βιβλαρίδιον ἀνεῳγμένον, et manu habebat libellum apertum]* Id est, sententiam iam iam pronunciandam. Hebraei omne scriptum vocant *ספר*, ut instrumentum divortii, emptionis, et alia, Decreta, quorum executio suspenditur obsignari solent, ut supra vidimus: at sententiae iam iam pronunciandae patere debent. Erat autem haec sententia causas continens excidii urbis Hierosolymorum, et Templi, et civitatis ex maxima parte. In Ezechiele pro *βιβλαρίδιον* est *ספר*, 3: 1 et seqq.

Kai ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, et posuit pedem dextrum in mari] *Pedem ponere* dominium significat. Sic et Latini dicunt *habere sub pedibus*. Christus per Romanos tanquam tribunalis sui satellites Hierosolymitas subegit. Hunc sensum nobis dictat Christus ipse Matth. 22: 7. *Mare* in hac parte Apocalypseos est multitudo Iudaeorum illa quae Hierosolymis. Vide supra 5: 13, 7: 1—3, 8: 8. *Pes dexter*, maior pars civium.

Τὸν δὲ εὐάνθυμον ἐπὶ τῆς γῆς, sinistrum in terra] Tenebat etiam per Romanos praesidia et stationes totam terram Iudaeam.

3. *Kai ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ ὥσπερ λέων μυκᾶται, et clamavit voce magna quemadmodum cum leo rugit]* Quippe Christus est *Leo ex stirpe Iuda*, supra 5: 5. Dei irati verba *leonis mugitui* comparantur Esai. 31: 4. Item Am. 3: 8, ubi in Hebraeo *קח*, quod ibi, ut et Os. 11: 10, per *ἐκένεσθαι* vertitur, alibi per *ἀρύνεσθαι*, ut et 1 Petr. 5: 8, quod et Apollonius in Argonauticis dat leoni. Sed, ut ibi Scholiastes notat, usitata vox huic rei est *βρυγᾶν*, quam tamen et de urso et de panthera dioi Polux notat. *Μυκᾶσθαι* est boum, sed transferri solet ad leonem, alibi ad tonitrua.

Kai ὅτε ἔκραξεν, et cum clamasset] Vocavit tonitrua.

Ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ τὰς ἑαυτῶν φωνάς, locuta sunt septem tonitrua voces suas] Vox illa tanta erat ut inter septena tonitrua exaudiri posset. *Tonitrua* res horrendas

sig-

significant; *septem* vero, numerum completum, Sicut ante bellum *facta tonitrua* supra 8: 5, ita nunc in belli exitu. *Φωνή* proprie est animantium, sed solet et ad res alias transferri, et nominatim ad tonitrua, ut Ps. 77: 19, 104: 7. Verum hic proprie *φωνάς* sumere debemus, quia dicit *τάς ταυτων φωνάς*, id est, *ἐνάρθρους* [articulatas] atque distinctas, quales sunt voces humanae, quae scribi possunt. Vide infra 11: 15. Recte huc aptes illud Job. 26: 14.

4. *Καὶ ὅτε ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ ἑμὲλλον γράφειν*, et cum locuta fuissent septem tonitrua ego perscripturus fuēram] Perscripturus fueram voces illas quae intonerant, sicut audita perscripseram. Graviores et plura erant haec tonitrua quam illa supra 8: 5.

Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, Σφραγίσον ἃ ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ καὶ μετὰ ταῦτα γράψις, et audivi vocem de caelo dicentem, *Obsigna quas locuta sunt septem tonitrua et post haec scribes*] Melius alii *μὴ ταῦτα γράψῃς* [noli ea scribere]. Et *σφραγίσον* hic est *occulte*, per *μετωνυμίαν* [transnominationem]. Quia quae celata alios volumus, solemus obsignare, ut testamenta *μυστικά* [mystica], et illa Esai. 29: 11. Apud Danielelem 8: 26 et 12: 4 pro eodem ponitur *μυστ.* Graeci priore loco habent *σφραγίσον* ut hic; posteriore *ἐμφραξον*, quod est interpretamentum illius *σφραγίσον*. Hoc vult Dens: Ea mala quae expugnationem Urbis sunt secutura adeo sunt gravia, ut pro dignitate describi non possint, sed non aliter quam sub specie omnium quae usquam leguntur horribilium animo concipi.

5, 6, 7. *Καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἐξῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν δεξιάν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ᾤμωσε ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*, et *Angelus*, quem vidi stantem in mari et terra, *levavit manum dextram ad coelum et iuravit per viventem in secula seculorum*] Non iuraret Christus nisi magnum aliquod bonum Ecclesiae promitteret, Hebr. 6: 17, 7: 21. Neque iurat tantum, sed iurat gestu maxime solenni, Gen. 14: 22, Deut. 32: 40, Exod. 6: 8, Num. 14: 30, Ezech. 20: 6. Et utitur eadem formula qua apud Danielelem Angelus 12: 7, ubi de liberatione ab illatis per Antiochum malis agitur.

6. Ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, qui creavit coelum et quae in eo sunt, et terram et mare et quae in eo sunt] Sumpta ex Neh. 9: 6. Sed illa καὶ τὴν γῆν et sequentia desunt in Manuscripto.

7. Ὅτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι, ἀλλὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φωνῆς τοῦ ἑβδομοῦ ἀγγέλου, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν, τελειοθῇ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ, tempus non erit amplius: sed diebus vocis septimi Angeli, cum coeperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei] Non diu erit quin arcana Dei compleatur. Nam χρόνος οὐκέτι ἔσται significat, non diutius res differetur. Sic Esai. 13: 22, ὡρ' κ' πω ἡμέραι αὐτοῦ οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν [dies eius non protrahentur]. Idem est quod οὐ μὴ χρονίσῃ Abac. 2: 3, οὐ χρονιεῖ Sir. 7: 16, 14: 12. Arcanum autem illud Dei quod non diutius differendum dicitur, non aliud est ab eo quod post cantum tubae septimae laudatur, et celebratur infra 11: 15. Id vero est quod Christianis per Adrianum Hierosolymorum habitatio et liber ibi cultus Dei et Christi permissus est, expulsis inde omnibus Iudaeorum reliquiis. Unde factum est ut nullis ultra Iudaeis ad illam Ecclesiam accedentibus, post id Episcopus ibi esset ex Gentibus, et si qui alibi essent Iudaei qui in Christum crediderant, ii fierent accessio credentium ex Gentibus. Quae sicut summa fuit Christi de contumacibus Iudaeis victoria et piorum consolatio, ita terminus est Apocalypseos de rebus Iudaicis. Μυστηρίου vocem pari sensu habes 1 Cor. 15: 51 et apud Daniele in Graeco saepe. Deinde in Manuscripto est, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν καὶ ἐτελειοθῇ, ut ait copula παρέλκουσα [abundans] et ὁρίζος pro futuro, προφητικῶς [more prophetico]. Respicitur illud Danielis, ᾗ ᾗ ἕως [usque ad tempus finis].

Ὁ εὐηγγελίσταο τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας, quod annuntiavit servis suis Prophetis] Ex verbo εὐηγγελίσταο vides de re laeta agi, ut diximus. Solet autem εὐαγγελίζειν modo post se regere dativum personae cui fit nuntius, modo accusativum, ut hic et Luc. 3: 18, Act. 8: 40, 13: 32, 14: 15, 21. Prophetas autem hic intellige Novi Testamenti et quidem ex Presbyteris Hierosolymitanis, qui indicantur supra 5: 5 et 7: 13.

8. Καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, *et vox quam audieram e coelo*] Supra 4.

Πάλιν λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, *iterum loquens mecum*] Supple ἦν [*erat*].

Καὶ λέγουσα, Ὑπαγε, *et dicens, Accede*] *Accede ad Angelum istum magnum.*

Λάβε τὸ βιβλαρίδιον τὸ ἀνεωγμένον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐσῶτος ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, *accipe libellum apertum de manu Angeli stantis in mari et terra*] Causas istius severi iudicii in Hierosolymitas.

9. Καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον, λέγων αὐτῷ, Δός μοι τὸ βιβλαρίδιον, *et abii ad Angelum, dicens ei, Da mihi libellum*] Nempe ut legam, et causas illas cognoscam. In Manuscripto, λέγων αὐτῷ δοῦναι μοι τὸ βιβλάριον [*dicens ei, dare mihi libellum*], quod rectum puto: nam βιβλάριον est primus diminutivus, βιβλαρίδιον secundus: quale est apud Latinos *pauxillum, puellulus*.

Καὶ λέγει μοι, Λάβε καὶ κατάφαγε αὐτὸ, *et dixit mihi, Accipe et comede illum*] Ut quondam Ezechieli imperatum 3: 1. *Comestio* αἰνιγματικῶς [*aenigmaticae*] significat, ut Philo in Allegoriis ait, τὴν ἀνάληψιν, *comprehensionem*, quam sequitur meditatio, quasi concoctio quaedam. Sic quae bene discimus, ea dicimur *in sanguinem et succum vertere*. Adde Ier. 15: 16.

Καὶ πικραίνει σοι τὴν κοιλίαν, *et faciet amaricari ventrem tuum*] Κοιλίαν vocat quae alibi dicuntur τὰ σπλάγχνα [*viscera*]: nisi forte cum Manuscripto malimus legere καρδίαν [*cor*]. Sensus est: Non poteris ista cogitare ut non miseratione quadam movearis super interitu tot popularium, inter quos erunt et bene noti tibi et consanguinei. Sic Ezechiel *amarum se dicit abuisse prae cordis moestitia*, 3: 14. Πικραίνειν est ἡδύτης [*ad amaritudinem adducere*] Iob. 27: 2 et alibi.

Ἀλλ' ἐν τῷ στόματί σου ἔσαι γλυκὺ ὥς μέλι, *sed in ore tuo erit dulce tanquam mel*] Cogitis fateri nihil eis evenisse quod non mererentur: quod saepe agnoscit Iosephus. Approbabis Christi iustitiam: et hoc ex Ezech. 3: 3.

10. Καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτὸ, *et accepi libellum de manu Angeli*

et comedi illum] Edi ut iussus eram *συμβολικῶς* [*symbolice*], et simul comprehendi id ipsum quod significatum erat illo *συμβόλῳ*. Signa a Deo instituta res suas habent comites.

Καὶ ἦν ἐν τῷ στόματί μου ὡς μέλι γλυκὺ, et erat in ore meo tanquam mel dulce] Proverbiale. Theocritus:

Ὡς μέλι τοι γλυκὺ τοῦτο κατὰ βρόχθιοιο γένοιτο.

[*Gratius hoc tibi sit flavi dulcedine mellis.*]

Sensus est: Non potui non approhäre quod Christus fecerat, cognitis praesertim causis.

Καὶ ὅτε ἔφαγον αὐτό, ἐπικράνθη ἡ καρδιά μου, et cum comedissem eum, amaricatum est cor meum] Ubi cogitare coepi quot ibi homines essent perituri, quot in captivitatem ituri, non potui me continere quin dolore iterum commoverer.

— *Quis talia fando*

Temperet a lachrymis?

11. *Καὶ λέγει μοι, et dixit mihi]* Angelus ille Christum referens. In Manuscripto, *λέγουσί μοι* [*dixerunt mihi*], nempe vox e coelo et Angelus, id est, Deus Pater et Christus.

Δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι, oportet te iterum vaticinari] Putas te iam catastrophën vidisse Iudaicae tragoediae: sed aliter se res habet.

— *Et erunt etiam altera bella,*

et strages maiores latiusque fusae. Similis locutio ad Ezechielem 2: 3.

Ἐπὶ λαοῖς, de populis] De Iudaeis, non tantum qui in Iudaea superstites erunt, sed et iis qui in Africa, Aegypto, Graecia, et Cypro. *Ἐπὶ* hic interpretor *de*, more Hebraeo, *עַל*: sicut *עַל פַּרְעֹה* [*de Pharaone*] Ezech. 32: 2.

Καὶ ἔθνεσι, et gentibus] Romanis.

Καὶ γλώσσαις, et linguis] Sociis Romanorum, qui

Tam varii linguis, habitu quam vestis et armis.

Καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς, et Regibus multis] De Aelio Adriano Imperatore, de Martio Turbano, de Turannio Rufo, de Iulio Seyero, ducibus eius. Nam et tales vocari Hebraeis *מְלָכִים*, nostris vero *βασιλεῖς* diximus supra 6: 15, sed et Adriano multi Reges auxilia miserant, ut Cosroes

Par-

Parthorum, Pharasmanes Alanorum, alii Reges Bactrianorum, Albanorum, Iberorum et aliarum Gentium. Multi et Toparchae. Vide Aelianum Spartianum.

CAPUT XI.

1. *Καὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ, et datus est mihi calamus similis virgae*] Postquam videram iam in prophetia Templi excidium, ut olim Ezechiel, data est mihi, ut olim Ezechieli in manus pertica sive decempeda ex arundine, qualibus uti solebant agrimensores. Ea in Ezechiele dicitur *מִדָּתִי קֶלֶס, κάλαμος τοῦ μέτρου [calamus mensurae]*. Non datus est Iohanni funiculus, quia non erat restituendum templum, sed metiendum alia de causa.

Καὶ εἰσήκει ὁ ἄγγελος λέγων, Ἔγειραι καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, adstittitque Angelus, dicens: Surge et metire templum Dei] Omni haec sunt *μετωνομικά [per transnominationem dicta]*. Templum vocatur area illa in qua steterant *adytum* et *basilica* *דבֿר* et *הבֿית*. Similis locutio:

Omnis humo fumat Neptunia Troia.

Καὶ τὸ θυσιαστήριον, et altare] Locum altaris victimarii quod holocaustorum dici solet.

Καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ, et adorantes in eo] Id est, locum in quo populus Deum adorare solebat, Atrium Israelitarum. Metiri autem inbetur Iohannes hoc spatium, quia Deus id ob memoriam veteris sanctimoniae intactum erat servaturus a Gentibus. Inter excidium et Adriani tempora nihil Hierosolymis memoratu dignum acciderat. Paucae turres in monumentum victoriae reliquae factae erant a Tito, apud quas primum poni tentoria, deinde et domus aliquae strui coeperunt.

2. *Καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ ἔκβαλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς, atrium autem quod est foris Templum extracluide, et ne metiaris illud*] Posterius hoc prioris est expositio. Itaque *ἐκβάλλειν ἔξω* dixit, quod Latini mensores, *extracludere*. Vide Frontinum. *Αὐλὴν* vero *τὴν ἔξωθεν* hic vocat omne spatium extra Templi vestigia.

Nam

Nam $\tau\eta\pi$, quod $\alpha\lambda\lambda\eta\eta$ vertunt Graeci, Hebraeis id omne quod tecto nullo tegitur. *Aream* dicerent bene Latini.

$\text{Ὅτι ἐδόθη τοῖς ἔθνεσιν}$, *quoniam datum est Gentibus*] Aelius Adrianus in solo extra Templum novam struxit Urbem, dixitque de suo nomine Aeliam, quam ἐξ ἄλλοφυλίου γένους ἀποικισθεῖσαν ait Eusebius, id est, *impletam hominibus non Iudaeis*, nempe ex maxima parte. Nam et Iudaeis ibi habitare concessum ante finem belli cum Barchocheba, idem Eusebius Chronico nos docet.

$\text{Καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆνας τεσσαράκοντα δύο}$, *et urbem sanctam conculcabunt menses quadraginta duos*] Πόλις ἁγία dici solebat Hierosolyma, ut vidimus Matth. 4: 5. Idem nomen datur nunc Aeliae, quia in iisdem locis erat reposita, et apud Iudaeos vetus nomen retinebat. Dicitur autem sancta, quia olim sacrata Deo fuerat, locutione qualem habemus Matth. 21: 31. Πατήσουσι intellige *profanabunt*, nempe Templo structo Iovi Capitolino, non in Moria, ubi Templum fuerat, sed in Sione. Ita enim Hebraei accuratius quam Dion. שׁוֹן Hebraeum, quod πατεῖν vertitur, significat *contemptim conculcare*, ut Esai. 28: 3. *Menses quadraginta duo*, sive dies mille ducentae et sexaginta, faciunt ferme tres annos cum dimidio; quem numerum saepe habebimus in hac Apocalypsi. Celebris enim erat ex Daniele, quia per tantum temporis durarunt gravissima sub Antiocho mala, Urbe etiam tunc profanata. Voluit autem Deus mala similia pari temporis spatio includi, ut eandem sibi nunc esse piorum curam ostendat quae olim fuerat. Tempus autem hoc putari debet ex quo strui coepit Templum Iovis Capitolini ad motam usque Iudaicum duce Barchocheba. Aliquod tempus inter haec intervenisse etiam Dion nos docet. Videtur autem non in rebus Antiochi tantum sed et ἐν τῇ ἀνομβρίᾳ [*in siccitate*] quae fuit Eliae tempore, Iac. 5: 17, Deus elegerisse tempus *trium annorum et dimidii*, quia id facit partem alteram hebdomadis annorum, quod est tempus perfectum. Atque ita Deus salutem suis adfert *in medio annorum*, ut loquitur Abacuc. 5: 2. Sic et Christus a laboribus suis liberatus creditur post tres annos et dimidium.

3. Καὶ δώσω τοῖς δύο μάρτυρά μου καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἐξήκοντα, *et dabo duobus testibus meis, et prophetas agent dies mille ducentos sexaginta*] Hebraea locutio, δώσω καὶ προφητεύσουσιν pro δώσω προφητεύειν, *dabo ut faciant ea quae sunt Prophetarum.* Par locutio Ier. 9: 1, Ps. 55: 6, 119: 34. Cum Aelia condi coepit ex multitudine eo deducta, duo Christianorum genera exstiterunt ex Iudaeis orta et ex alienigenis: qui cum diversa lingua loquerentur, Iudaei Hebraica, alienigenae Graeca, ut maxime communi, qua etiam Paulus ad Romanos scribens usus est, necessario et duos fecere conventus sive Ecclesias. Quia autem universitates omnes mysticam quandam personam faciunt, ideo saepe solent sub personae unius nominibus describi, ut populus Romanus apud Florum, populus Iudaeus sub *feminas* vocabulo apud Prophetas, interdum et sub *fili* nomine, ut Os. 11, Ier. 31: 20. Hic duo illi conventus vocantur *testes duo*, quia illustre Deo testimonium praebebant. Et quia facti ex Iudaeis Christiani opponebant se aliorum Iudaeorum vitiis, sicut olim Moses fecerat, ideo Mosi comparantur. Et quia vocati ex Gentibus idololatriam oppugnabant, ideo Eliae comparantur, qui idololatriam et olim destruxerat. Dicuntur autem duo illi testes *προφητεύσαι*, quia Prophetarum more Dei mandata explicabant omnibus, accedente et Prophetiae dono. Tempus autem hic expressum terminatur, ut diximus, in principio motus Iudaici qui fuit sub Adriano.

Περιβεβλημένοι σάκκους, *amicti saccis*] Habitu lugentium, nempe quod viderent in urbe Deo sacrata idolum, et Iudaeorum plerosque in tantis malis nihilo fieri meliores.

4. Οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι, *hi sunt duae olivae*] Quo nomine olim apud Zachariam 4: 3, 11 designati Iosue Sacerdos et Princeps Zorobabel. Sic et hi erant per Christum *Deo Patri Reges et Sacerdotes* supra 1: 6, 5: 10, tam pleni Spiritu Sancto, quam olea est olei, 2 Cor. 1: 21, 1 Ioh. 2: 20, 27.

Καὶ αἱ δύο λυχνίαι, *et duae candelabra*] Id est, duae Ecclesiae, ut iam diximus. Interpretationis huius nostrae auctor ipse Christus supra 1: 20.

At

Αἱ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τῆς γῆς ἑσθῆαι, coram Domino terrae stantes] Sumptum de Zach. 4: 14. Sensus est, *illas duas Ecclesias Deo perpetuo inservire: id enim apud Hebraeos stare coram aliquo. Vide supra 8: 2.*

5. *Καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι]* *Si quis aut Iudaeus aut alienigena eos opprimat.*

Πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, ignis exit de ore eorum, et devorat inimicos eorum] Id est, *Preces illorum Dei iram excitant in perniciem hostium. Vide supra 8: 4, 5 et Rom. 12: 20. Respicitur autem et applicatur μυσικῶς [mystice] historia quae est 2^a Reg. 1: 10, 12.*

Καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, οὕτω αὐτὸν δεῖ ἀποκταθῆναι, et si quis voluerit eos laedere, sic oportet eum occidi] Illud οὕτω deest in Manuscripto. Est autem sensus idem qui infra 13: 10. Et allusio est ad holocausta, ut supra 8: 5.

6. *Οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν οὐρανὸν ἵνα μὴ ὑπὸς βρέχῃ τὰς ἡμέρας τῆς προφητείας αὐτῶν, hi habent potestatem claudendi coelum ne pluat diebus prophetiae ipsorum]* Sensus est: *Nihil tam magnum ac stupendum est quod non a Deo impetrent si opus sit. Id autem explicatur per similitudinem eorum quae olim Deus fecerat tum Eliae tum Mosis causa. Et hoc quidem de imbre manifesto sumptum est de Eliae historia 1 Reg. 17 et 18. Utitur eo exemplo et Iacobus, ut ostendat nihil non impetrabile esse Christianorum precibus. Τὰς ἡμέρας, id est, κατὰ τὰς ἡμέρας.*

Καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων σφραῖναι αὐτὰ εἰς αἷμα, et potestatem habent super aquas, convertendi eas in sanguinem] Hoc ex Mosis historia sumitur, Exod. 7: 17.

Καὶ πατάξαι τὴν γῆν ἐν πάσῃ πληγῇ ὅσάκις ἐὰν θελήσωσι, et percutere terram omni plaga quotiescunque voluerint] Et hoc ad Mosis spectat historiam. *Plagae* nomine intellige omnia illa quae praeter aquas in sanguinem veras Moses in Aegypto a Deo obtinuit.

7. *Καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, et cum finierint testimonium suum]* *Τελέσωσιν* hic, ut *τελειοθῇ* infra 20: 3, non in sensu completo, sed in incompleto sumendum est, quasi diceret: *Cum iam prope esset tem-*
pus

puia quo Deus ipsorum laboribus finem volebat imponere.

Τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου, *fera quas ascendit ex abyssu*] In Manuscripto, τὸ θηρίον τὸ τέταρτον [*fera quarta*], sed puto scriptum fuisse τὸ τεράσιον [*prodigiosa*], nisi sorte prima fera est draco, altera ex mari, tertia ex terra orta, haec vero quarta. Indicatur hic Barchochebas, quem Satan e carcere suo emissus suscitavit. De hoc significato vocis ἀβύσσου vide supra 9: 1, 2. Bene autem *feras* nomine appellatur Barchochebas, φοινικὸς καὶ ληστρικός ἀνὴρ [*vir cruentus et latrocinandi avidus*], ut loquitur Eusebius Historiae IV. 6; addens et hoc, μυριάδας ἀθρόως ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ παιδῶν καὶ γυναικῶν διαφθείρων [*innumerabilem occidens hominum multitudinem cum coniugibus et liberis*].

Ποίησει μετ' αὐτῶν πόλεμον, καὶ νικήσει αὐτούς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς, *faciet adversus eos bellum, et vincet illos, et occidet eos*] Res hic praesignificatur quam idem Eusebius in Chronico narrat: *Chochebas dux Iudaicas factionis nolentes sibi Christianos adversum Romanum militem ferre subsidium omnimodis cruciatibus necat.* Iustinus in Apologetico altero: Καὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν γεγεννημένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ Βαρχοχέβας ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης χριστιανούς μόνους εἰς τιμωρίας δεινὰς, εἰ μὴ ἀγοῶντο Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν καὶ βλασφημοῖεν, ἐκέλευεν ἀπάγεσθαι [*Etenim et in bello hoc Iudaico, quod haud ita pridem gestum est, Barchochebas dux Iudaicas factionis solos Christianos, ni Iesum Christum abnegarent eique maledicerent, ad gravissima supplicia iubebat abduci*]. Orosius de Adriano: *Ultusque est Christianos; quos illi (Iudaei) Chocheba duce, quod sibi adversus Romanos non assentarentur, excruciabant.* Factionem autem Barchochebae aliquo tempore etiam Hierosolymis sive Aeliae invaluisse, ex Dione cognoscas: ait enim, ἦτε Ἰουδαία πᾶσα κελίγητο [*universa Iudaea mota est*]. Et credibile est ibi factum initium, ubi erat Templum Iovis Capitolini, bellandi maxima πρόφασις [*causa praetexta*]. Illud ποιήσει μετ' αὐτῶν πόλεμον intellige, non quod illi Christiani vi contra vim usi sint, sed quod tractati sunt plane hostiliter. Sic eadem locutio et infra usurpatnr 12: 17, 13: 7. Νικήσει, id est, efficiet quod volet, Deo ad tem-

pus

pūs id permittente. Illud καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς sumendum συνεκδοχικῶς [per complexionem], id est, multos de utroque conventu interficiet.

8. Καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, et corpora eorum in platea urbis magnae] Est ἐναλλαγή [permutatio] numeri pro ἐπὶ ταῖς πλατείαις, in plateis, ut hic Latinus. Subauditur autem ἔσονται [erunt].

Ἡτις καλεῖται πνευματικῶς, quas vocatur spiritualiter] Id est, Κατὰ τὸ μυστήριον [secundum mysterium], per similitudinem quandam. Sic οἶκος πνευματικὸς [domus spiritualis] 1 Petr. 2: 5, et θυσίαι πνευματικαὶ [hostiae spirituales] habes ibidem.

Σόδομα] Saepe Prophetæ Indaeam Sodomis comparant in peccatis et in poena, Deut. 32: 32, Esai. 1: 10, 3: 9, Ier. 23: 14, Lam. 4: 6. Adde 2 Petr. 2: 6, Iud. 7 et ibi dicta.

Καὶ Αἴγυπτος] Nempe quia sicut Aegyptus Iacobi populum vi oppresserat, ita Hierosolyma Christi populum Praedixerat id Christus ipse Matth. 23: 34. Supra eadem similitudo tacite indicata cum ad plagas Aegypti allusum fuit. Et de moribus Aegyptiis multum retinuisse Hebraeos queritur etiam Ezechiel 23: 19.

Ὅπου καὶ ὁ Κύριος αὐτῶν ἐξανράθη, ubi et Dominus eorum crucifixus est] Αὐτῶν, nempe τῶν μαρτύρων [testium]. Christus Hierosolymis crucifixus dicitur quia continentia loca urbibus accensentur. Vide Luc. 13: 33. Sic in Hebraeo Ios. 5: 13 Iosue Ierichunte fuisse dicitur, cum esset in locis ei urbi proximis. Nil mirum discipulis evenire quod Magistro evenerat, Ioh. 15: 20.

9. Καὶ βλέπουν ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν, et videbunt de populis et tribubus et gentibus et linguis] Subauditur τινες [aliqui], ut Matth. 23: 34, Luc. 11: 49, 21: 16, Ioh. 16: 17. Multi erant Aeliae ex omnibus linguis et Gentibus, cum illa factio Barchochae ad tempus non longum praevaluit. Ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν [Ex omnibus gentibus et tribubus et populis] habes et supra 7: 9.

Τὰ πτώματα αὐτῶν ἡμέρας τρεῖς καὶ ἡμισυ, corpora eorum per tres dies et dimidium] Nempe quamdiu in Aelia fac-

factiū Barchochebae praevaluit. Allusio est autem non obscura ad locum. Os. 6: 2.

Kai τὰ πτώματα αὐτῶν οὐκ ἀφήσουσι τεθῆναι εἰς τὰ μνηματα, et corpora eorum non sinent poni in monumentis]

Solent qui crudeles sunt etiam sepultura arcere eorum, quae oderunt corpora, ut Agamemnon in Aiaē, et Qreon Thebanus in Antigone apud Sophoclem: quod esse inhumanitatis Scythicae dixit Seneca. Videat si cui vacat quae de ea re attulimus libro II de lure Belli ac Pacis. 19. 1, 3. Adde Ps. 79: 3, Ezech. 18: 23, ubi similiter plateae nominantur.

10. *Οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ γῆς, habitantes in terra]* In Iudaea, tum Iudaei, tum alienigenae qui ad Christum non erant conversi.

Χαίρουσιν ἐκ αὐτῶν καὶ εὐφρανθήσονται, gaudent de illis et laetabuntur] Praesens pro futuro. Sed alii libri habent *χαροῦσιν* [gaudebunt]. *Χαίρειν* ad animum refertur, *εὐφραίνεσθαι* ad signa animi, qualia sunt epulae.

Καὶ δῶρα πέμπουσιν ἀλλήλοις, et munera mittent sibi invicem] Ut in publica laetitia fieri mos erat, Esth. 9: 19, 22.

Ὅτι οἱ δύο προφῆται, quoniam duo prophetae] Duo canelabra, duae Ecclesiae, quae erant Aeliae.

Ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ γῇ, cruciaverunt eos, qui habitabant super terram] Molesti fuerant et Iudaeis, quibus malos mores, de quibus dictum supra. 9: 20, 21, Luc. 15: 23, 16: 19, et alienigenis, quibus praeter malos mores etiam idololatriam, tum docendo tum aliter vivendo exprobrabant.

11. *Καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἡμῶν, et post dies tres et dimidium]* Factione illa per milites Romanos undique concurrentes ex Urbe electa.

Πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἔστη εἰς τοὺς πόδας αὐτῶν, Spiritus vitae a Deo intravit in eos, et steterunt super pedes suos] Hic rursus καὶ ἔστην more Hebraeo ponitur pro εἰς τὸ εἶναι [ut starent]. Ἐπ' αὐτοὺς nempe τοὺς μάρτυρας [testes], illos duos coetus, qui Romana re revallescente statim ex illis malis revixerunt, et priorem statum recuperarunt; et merito, quia inimici fuerant rebus novis. Sicut *vitam* vocant Hebraei

res bonas, ita spiritum causam rerum bonarum, Lam. 4: 20. *Stare super pedes est a metu liberari* Esch. 2: 1, 2.

Kai φόβος μέγας ἐπέπεσεν ἐπὶ τοῖς θεωροῦντας αὐτοὺς, et timor magnus cecidit super hos qui viderunt eos] Qui eos ex praedicto videbant tam brevi reatitatos, idque per idololatrias. Verba sumpta ex Dan. 10: 7.

12. *Kai ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης αὐτοῖς, et audiavi vocem magnam de coelo dicentem eis]* Testibus illis, id est, Ecclesiis duabus.

Ἀνάβητε ὧδε, adscendite huc] Sicut Iohanni dictum fuerat supra 4: 1. Id autem eo pertinet, ut novae Dei arcana intelligant, velut in secretarium admissi.

Kai ἀνέβησαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ, et adscenderunt in coelum nube] Nubes hic quoque Dei efficaciam significat, ut supra 10: 1.

Kai ἐθεώρησαν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, et viderunt illos inimici eorum] Visus apud Hebraeos omnem sensum sive internum sive externum significat. Hic vero sumi videtur pro *mirari*, ut in Graeco Ps. 66: 18, 68: 25. Ante non crediderant Christianorum praedictis: nunc ea impleta videntes, eiecta ex urbe Aelia factione Barchochebae, omnia quae dicebant tanquam Divinitus revelata admirabantur.

13. *Kai ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, et illa die factus erat terrae motus magnus]* Terrae motus rerum mutationem significat. *Ἐγένετο* hic est plusquamperfectum: ostendit enim quomodo Ecclesiae statum suum receperint, nempe Romanis praepollentibus.

Kai τὸ δέκατον τῆς πόλεως ἔπεσε] Non minus parte decima interiit Aeliae, tum ex factione Barchochebae, tum ex iis qui eam factionem improvide erant secuti.

Kai ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων ἑπτά, et occisa sunt in terrae motu nomina hominum septem millia] Multum hoc in nova colonia. *Ὄνόματα ἀνθρώπων* est omnis sexus, qui modo homines nominantur. Vide supra 3: 4.

Kai οἱ λοιποὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, et reliqui in timorem sunt missi] Nempe qui erant Aelise, non ultra ansi sunt se Romanis opponere.

Kai

Kal ἔδωκαν δόξαν τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, et dederunt gloriam Deo coelesti] Multi his rebus conspectis ad Christum conversi.

14. *Ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρα ἀπῆλθεν, Vae secundum abiit]* Diximus, inquit, supra de strage quae facta est expugnationis Hierosolymis, supra 10: 2, 3, 4, ubi *undecies centena millia perierunt, nonaginta millia captiva belli iure facta* ait Iosephus Belli Iudaici VI. 45.

Ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἰδοὺ ἔρχεται ταχὺ, et ecce Vae tertium veniet cito] Strages alia non minor, postquam factio Barchochebae ab Aelia iuste eiecta se Bethoram et in arces vicosque supra nongentos receperat. Dio interfecta ibi ait *millia quingenta et octoginta*. Rabbini Iohannes in Echa Rabathi *periisse in toto bello* ait *hominum millia octingenta*. At Salmanticensis *duplum eius numeri, qui Aegypto exierat*: quod non minus esse potest quam duodecies centena hominum millia. Annumerat nimirum magnam multitudinem eorum qui fame, morbis et incendio periere.

15. *Kal ὁ ἑβδομος ἄγγελος ἰσάληψε, et septimus Angelus tuba cecinit]* Signum dans Romanis ad explendum Vae illud tertium. Solet Apostolus mala gravia brevibus verbis sed efficacibus praetervehi, bona eloqui liberaliter. Nimirum

Curae leves loquuntur, ingentes stupent.

Sic pictor in mactatione Iphigeniae plorantes fecerat Menelaum et Proceres alios; Agamemnonis luctum, ut qui exprimi non posset, obvolverat pallio.

Kal ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, et factae sunt voces magnae in coelo] Voces Angelorum Deum laudantium quod Christianis libertas data esset vivendi et Deum ad Christum colendi Hierosolymis, eiectis Iudaeis omnibus qui Christiani non essent, et vetitis unquam eo accedere, nisi uno die quotannis, luctas sui testandi causa. Testis Iustinus in Apologetico secundo, Eusebius Historiae IV. 6 et in Chronico, Hilarius ad Ps. 58, Hieronymus ad Soph. 2 et ad Esai. 6, Procopius Gazensis ad Esai. 1: 7. Hoc est quod ait Tertullianus Apologetico: *Dispersi, palabundi, et coeli et soli sui extorres vagantur per orbem sine nomine, sine Deo Rege;*

quibus nec advenarum iure patriam saltem vestigio salutare conceditur. Quod Orosius ait, *Christianis tantum civitate permissa*, intellige inter eos qui ortu erant Iudaei. Et quia post id tempus nulli ibi habitare permissi Iudaei qui tempore istius edicti Christianismum professi non essent, ideo Episcopi lecti non, ut ante, ex Circumcisione sed ex Gentibus, quorum primus fuit Marcus, ut docemur et ab Eusebio et a Severo Sulpitio, qui docet hoc Ecclesiae aliquatenus fuisse necessarium, ut paulatim ritus Iudaici exolerent.

Ἀγενοῦσαι, Ἐγένετο ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, dicentes, *Factum est regnum huius mundi Domini nostri et Christi eius*] Id est, in Iudaea, quae Ἰουδαία Iudaeis saepe, ἡ γῆ in Apocalypsi hactenus, et οἰκουμένη supra 3: 10. Κύριον hoc loco, ut apud LXX est κυρίως. Sic et supra 11: 4. Deus per Christum et Christus Dei nomine regnant semper, sed ibi eximie regnare dicuntur ubi libere praedicatur Evangelium. Est imitatio Ps. 93.

Καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, et regnabit in sempiternum] Semper erit in Iudaea Christiana Religio. Quod verum fuit primum sub Paganis Imperatoribus, multo magis sub Christianis, sed et sub Sarracenis et Turcis in hunc diem. Non tamen affirmem intellectum Iohanni quot seculis id esset duraturum, sed duraturum dum Mundus staret.

16. Καὶ οἱ εἴκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι, et viginti quatuor Seniores] Seniores quae illam quae Claudii temporibus erat Ecclesiam regebant: de quibus actum supra 4: 4, 10, 5: 8, 14.

Οἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ τοὺς θρόνους αὐτῶν, qui coram Deo sedent in solis suis] Qui vice Dei in Ecclesia Hierosolymitana indicabant, supra 4: 4. Vide et 2: 26, 3: 21.

Ἐπεσθὲν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ, ceciderunt in facies et adoraverunt Deum] Ut supra 4: 10, 5: 8, 14, 7: 11. Sensus est, hoc facturos illos Seniores simul atque huius revelationis ad Iudaeos pertinentis certiores essent redditi. Magnum solatium in malis prospicere consiliorum suorum felicem exitum.

17. *Λέγοντες, Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, dicentes, Gratias agimus tibi, Domine]* πῶς, ut supra.

Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, *Deus omnipotens]* πᾶσι πᾶσι
Os. 12: 5 et alibi. Vide supra 1: 8, 4: 8.

Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, *qui es, et qui eras, et qui venturus es]* Supra 1: 4, 8, 4: 8.

Ὅτι εἰληφας τὴν δύναμιν σου τὴν μεγάλην, *quod accepisti virtutem tuam magnam]* Quod usus es Romanis tanquam satellitibus tuis. Vide supra 10: 2 et ibi dicta.

Καὶ ἐβασίλευσας, *et regnasti]* Decreta tua per eos executus es.

18. *Καὶ τὰ ἔθνη ὀργίσθησαν, et iratae sunt Gentes]* Illi non digni qui appellantur Iudaei, cum vivant *ἐθνικῶς* [*more Gentium*]. Sic supra iidem *συναγωγὴ τοῦ Σατανᾶ* [*synagoga Satanae*] 2: 9, 3: 9, προσκυνοῦντες τὰ δαιμόνια [*adorantes Daemonia*] 9: 20. Addidit ad Ps. 2 et 99: 1.

Καὶ ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν κριθῆναι] Supple ἦλθε. *Venit tempus quo vindicentur mortui ob Christi nomen.* *Κρίνειν* saepe est *vindicare*. Itaque *ἔσθ*, quod est *κρίνειν* vel *δικάζειν*, per *ἐκδικεῖν* vertitur Ezech. 7: 3, 27, 16: 37, 23: 24, 45, Abd. 21. Vide et Esai. 59: 9, 11. Sensus est, venisse iam tempus quo impletum abunde quod supra dilatatum fuerat, 6: 11; nempe postquam ad primos illos Martyras tot alii accesserant, Barchochebae maxime temporibus, ut ostendimus.

Καὶ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, et reddatur merces servis tuis Prophetis] *Prophetis* Novi Testamenti, de quibus supra 10: 7. *Merces* patientiae, de qua agitur, est religionis libertas.

Καὶ τοῖς ἁγίοις, et sanctis] Perfecte Christianis.

Καὶ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ μεγάλοις, et timentibus nomen tuum, parvulis et magnis] Etiam illis qui prima initia habent Christianismi, qui *parvuli* dicuntur Matth. 10: 42, 16: 10, 14, Marc. 9: 42, Luc. 17: 2, 1 Cor. 3: 1, Hebr. 5: 12, 13, 1 Ioh. 2: 12, 14.

Καὶ διαφθεῖραι τοὺς διαφθείροντας τὴν γῆν, et exterminandi eos qui corruperunt terram] Iudaeos illos hominum pessimos, similes hominibus ante Diluvium, nec melius meritos tractari. Est hic *πλοκή* [*copulatio*]: nam verbum

διαφθείρειν bis ponitur sed sensu diverso. Διαφθείραι τὴν γῆν dicuntur qui alios pravo exemplo corrumpunt. Quomodo

Φθείρουσιν ἡθὴ χρηστὸν ὁμιλίαι κακαί,

[*Colloquia mores prava corrumpunt bonos*],

1 Cor. 15: 33.

19. Καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, et apertum est templum Dei in coelo, et visa est arca federis Domini in templo eius] Est ἀνθυποφορά [subiectio]. Poterant dicere illi qui Aeliae erant Christiani, Magnum quidem est quod habemus: et non restitutum est Templum illud Salomonis et Arca illa Federis. Ideo ostenditur Iohanni et *Templum* et *Arca*, sed in *coelo*. Per hoc iubentur Christiani qui in Iudaea erant animos semper ad summum Coelum attollere, ubi Deus habitat cum summa maiestate, ubi *Arca federis*, id est, ubi bona Federis Novi reposita servantur. Vide quae supra 4: 1, 2, 3, 4. Etiam Latini coelum *Templum* vocant, et id *natura Templum* esse ait Varro, caetera *similitudine*: adfertque ex Hecuba illud:

O magna templa coelitus

Commista stellis splendidis!

Addē illud Ennii:

Contremuit templum magnum Iovis altitonantis.

Sic et Lucretius:

— Atque coeli

Densabant procul a terris fulgentia templa.

Καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ σεισμοὶ καὶ χάλαζα μεγάλη, et facta sunt fulgura et soni et tonitrua et terrae motus et grando magna] Hoc est initium non tantum capitis 12, sed et novae Prophetiae pertinentis ad Romanos. Et sic olim institutam fuisse divisionem ex Aretha apparet. Sicut supra grando in terram effusa 8: 7 obdurationem significavit Iudaeorum, ita hic significatur durities animi in Romanis. *Fulgmina* et *tonitruum soni* minas Dei significant, ut supra 4: 5. Inter poenas autem quas Deus comminatur eminet animorum obduratio. Habuimus plenam Christi victoriam de Iudaeis per suos gradus explicatam ad triumphum usque. Habebimus nunc

vic-

victoriam de Romanis, cum plenissima Idololatriæ, quæ adeo saevierat, destructione. Decepit exscriptores illud καὶ, quod apud Graecos priora posterioribus connectit, et apud Hebraeos saepe librum inchoat, ut Num. 1: 1, Ios. 1: 1, 1 Sam. 1 et alibi.

CAPUT XII.

1. Καὶ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ, et signum magnum apparuit in coelo] Connectenda haec, ut dixi, cum postremis quæ praecesserant. Σημεῖον hic est ostentum non in re, sed ἐν ὁπτασίᾳ [in visione], ut mox 3 et 15: 1. Ἐν τῷ οὐρανῷ, id est, in aëre, medio loco inter coelum et terram. Id significat, in re significata inter se concurrere causas coelestes et terrestres. Sic et infra 15: 1.

Γυνή, mulier] Ecclesia cognomine Catholica. Ecclesiae tum universales tum particulares modo virili specie describuntur, ob fortitudinem et imitationem Christi, Eph. 4: 13, quomodo mox habebimus υἱὸν ἀρρενα [filium masculum], et iam ante habuimus duos Prophetas; modo feminae, quia Christus velut maritus eas amat, regit, foecundat, protegit, 2 Cor. 11: 2, Eph. 5: 32.

Περὶβεβλημένη τὸν ἥλιον, amicta sole] Subandi ὡς velut]; id est, luce Christi, velut solis, undique diffusa. Christus soli comparatur Mal. 4: 2, Eph. 5: 14. Et merito, quia in ipso est Divinae lucis plenitudo, Ioh. 1: 4, 5, 8, 9.

Καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, et luna sub pedibus eius] Est quidem luna mutabile sidus; ideoque res caducae et mutabiles recte videntur per lunam posse indicari. Sed cum in Sacris litteris luna addita soli ac sideribus lucem aliquam designat, ut Gen. 37: 8, Iob. 25: 5, Eccl. 12: 2, Esai. 13: 10, 30: 26, 40: 19, 20, Ezech. 32: 7, Joel. 3: 15, Ps. 136: 9, 89: 38, rectius hic erit per lunam intelligere lucem Legis ac Prophetarum, luce Christi multo minorem, cui tamen Ecclesia Catholica aliquatenus innititur, velut suppedaneo. Nam eo sensu illud sub pedibus interdum usurpatur, ut Ps. 18: 9,

Exod. 24: 10. Scripta Moysis et Prophetarum Christo praebeant testimonium, Luc. 24: 46, Ioh. 5: 39, 6: 45.

Kai ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα, et in capite eius corona stellarum duodecim.] Nimirum corona pro gemmis habens *stellas*. Sunt enim gemmis similes stellae, ut dictum supra 1: 16. *Stellae* hae κατὰ τὸ μυσικόν [secundum sensum reconditum] sunt Apostoli duodecim. Eo enim numero id collegium initio institutum fuit; et is numerus ei redditus electione Matthiae. Itaque saepe vocantur οἱ δώδεκα [duodecim]; etiam cum aliquis abesset ab eo numero, ut Ioh. 20: 24. Paulus ergo et Barnabas, et si qui fuere eis similes, sunt ἐπεσφαισμένοι [supernumerarii], sicut interdum Regum imperio quidam collegio adduntur supra numerum legitimum. Doctores stellarum numero appellari vidimus supra 1: 20. Apostoli autem in eo genere eminent, ut primae magnitudinis stellae. Hi lucem a sole Christo acceptam Ecclesiae communicant, etiam post mortem suam, per doctrinam partim scriptis, partim traditione conservatam.

2. *Kai ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκράζεν ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τέλει*, et in utero habens clamabat parturiens et cruciabatur ut pareret] Parturiebat populum Romanum Christo. Eadem locutio Gal. 4: 19, *Τεῖντα μου, οὗς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν* [Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis]. Id vero sine magno labore ac molestia fieri non poterat.

Tantae molis erat Romanam condere gentem! Christo scilicet. Pari modo Synagoga sive universitas Iudaeorum mater dicitur, singuli Iudaei filii Os. 2: 2, 3, Esai. 54: 1; ita Kimchi, qui addit etiam caput 16 Ezechielis. Laudatur Homerus quod parturientia dolores ad vivum expresserit. Sunt et hic verba ad eam rem valde efficacia ἐκράζεν et βασανιζομένη. Similes eiusdem rei ὑποσημειώσεις [descriptiones] habes Ioh. 16: 21, Gal. 4: 27. Et propterea ὠδίνειν et ὠδίνες de quovis dolore dicuntur, ut Matth. 24: 8, Marc. 13: 8, Ezech. 66: 7, Ier. 30: 6, 7. De locatione ἐν γαστρὶ ἔχουσα vide Matth. 1: 23.

3. *Καὶ ὡφθῇ ἄλλα σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ*, et visum est aliud signum in coelo] Aliud ostentum in eodem aëre.

Kai ἰδοὺ ἐράων, et ecce draco] Draconem in templis pro-

proprie dici ait Servius; et Lucanus dracones numina vocat. Alii *draconem* nihil aliud esse aiunt quam *serpentem veterem*: qui sensus hic sumendus videtur, quia idem qui hic et infra 4, 7, 9, 16, 17, 13: 2, 4, 11, 16: 13, 20: 20 δράκων, vocatur infra ὄφις [*serpens*] 14: 15, et quidem ὄφις ἀρχαῖος infra hic 9 et 20: 2, quod Hebraice est נחש עתיק [*serpens vetus*]. Et Rabiui נחש interpretantur per נחש [*serpentem*]. Intelligi autem hoc nomine apud Hebraeos solet, ut et hic, Spiritus malus sive Daemon. Hic vero non quilibet Daemon, sed is qui Romanae urbi praesidebat. Is autem *Mars* ab ipsis Romanis dicebatur, unde *Roma Martia*.

Μέγας] *Magnus* et *validus*. Ρώμη a *robore* dicta.

Πυρρός, *rufus*] Πῦρ, *sanguinolentum* Numen. Vide supra 6: 4. Hebraei Imperium Romanum Πῦρ vocant.

Ἐχὼν κεφαλὰς ἑπτὰ, *habens capita septem*] Praesidens Urbi septicolli,

Quae septem una sibi muro circumdedit arces.

Καὶ κέρατα δέκα, *et cornua decem*] Cui urbi Reges facile decem serviant, quos *instrumenta servitutis* Tacitus vocat, *servientem Latio purpuram* Lucanus. Strabo XVII de Romana ditione: Ταύτης δὲ τῆς συμπάσης χώρας ἡ μὲν βασιλεύεται, ἡ δ' ἔχουσιν αὐτοί [*Universae autem huius regionis pars sub regio imperio est, partem ipsi regunt*]. Quod hic quidam Codices pro δέκα habent ἑπτὰ [*septem*], error est ex notis numeralibus.

Καὶ ἐν ταῖς κεφαλὰς αὐτοῦ ἑπτὰ διαδήματα, *et in capitibus eius diademata septem*] Septem Caesares de quibus in hac Apocalypsi agitur. Ii incipiunt a Clandio, quia is primus Christianis molestus esse coepit; et eius iussu Iohannes fuerat deportatus. Sic et Ezechiel tempora semper pntat a sua deportatione. *Diademata* dixi esse Caesares, quia in talibus figuris solent pro eodem sumi subiecta et attributa, abstracta et concreta.

4. Καὶ ἡ οὐρὰ αὐτοῦ σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ, *et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum coeli*] Vis serpentum in capite esse solet, ut diximus Gen 3: 15. Quod ergo serpens hic *cauda* nocere dicitur, eo intelligendus est astu agere, ut supra 9: 5. *Tertiam partem* non de plebe tantum, sed et de Doctoribus ad

se traxerat Draco per instrumentum suum Simonem Magum, ut diximus 2 Thess. 2: 11, 12, partim scilicet magicis prodigiis, partim doctrina multis abblandiente, cultum Deorum rem esse non illicitam, operibus carnis animum non pollui. Vide Irenaeum et alios. Ideo Cyrillo Simon ex magistri sui nomine dicitur ὁ πρῶτος τῆς κακίας δράκων [*primus malitiae draco*]. Et nota quanto Iudaeis praestent Christiani: de Christianis perit *pars tertia*: de Iudaeis *pars tertia* servatur, Zach. 13: 8.

Καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν, et deiecit eas in terram] Fecit ut illi deiecti pro coelestibus terrestria curarent.

Καὶ ὁ δράκων ἔσηκεν ἐνώπιον τῆς γυναίκος τῆς μέλλουσας τέκεν, ἵνα ὅταν τέκῃ, τὸ τέκνον αὐτῆς καταφάγῃ, et draco tetit ante mulierem quae erat paritura, ut cum peperisset, filium eius devoraret] Simone Mago Romam perducto, id egit ut Populum Romanum iam Christo nasci incipientem, malo dogmate perderet. Sic *κατεσθίειν* habuimus supra 11: 5, et habebimus infra 20: 9, nisi quod istis locis de pernicie corporis, hic de animi pernicie agitur. Est hic explicatio mystica historiarum de Pharaone, Exod. 1: 16, et de Herode Magno, Matth. 2: 16. Et nota bene procedere comparisonem. Nam et serpentes esse a quibus infantes devorentur docet Plinius VIII. 14.

5. *Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα, et peperit filium masculum*] Dispersi ex Iudaea, in quibus Aquila, Act. 18: 2, et Apollos, instrumenta Ecclesiae Catholicae, multos de Populo Romano Christo genuere. Hi dicuntur hic *partus masculinus* ob constantiam, quae magna apparuit in Ecclesia Romana illorum temporum. Sic *Virtutem partium Deo edere* dixit Philo de Caino. In illo ἄρρενα allasio est ad locum Esai. 66: 7.

Ὅς μέλλει ποιμαίνει πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, qui pasturus erat omnes gentes virga ferrea] *Virga ferrea*, gladius: gladius, verbum Dei, ut diximus supra 2: 27. *Pascere* est regere. Ecclesia Romana hoc habet supra Ecclesias alias, quod nulla plures populos subegit verbo Dei, ita ut non minores fuerint eius victoriae per Christi arma quam veteris Romae per arma Martis. Deinde et aliarum Ecclesiarum regimen post Apostolorum mortem ad illam Ecclesiam pertinuit.

Καὶ

Kai ἡπαύγη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν Θρόνον αὐτοῦ, et raptus est filius eius ad Deum, et ad solium eius] Tam multos Romae Simon seduxit ut Christiana plebs ibi non amplius appareret. Quae hominibus non apparent, ea *apud Deum esse* dicuntur. Vide Ioh. 1: 1. Cum autem additur et *solium eius*, intelligitur Deus in illorum quanquam ad tempus latentium animis regnasse. Alluditur ad historiam de Ioaso erepto Athaliae, 2 Reg. 11: 2.

6. *Kai ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, et mulier fugit in desertum]* Dictum hoc comparate: nam si cum Roma comparentur oppida minora et provinciae, sunt quasi *desertum*. Pari modo *deserti* vox ponitur apud Esaiam 35: 1, 41: 19. In ea loca se recepit Ecclesia Christiana. Alluditur autem ad veterem historiam populi Israelitici, qui ex Aegypto in desertum se recepit, et ad historiam Davidis, qui post *alas* meminit *deserti* Ps. 55: 7, 8.

Ὅπου ἔχει ἐκεῖ τόπον ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ubi habet locum paratum a Deo] Ὅπου ἐκεῖ Hebraea locutio, pro qua Graecis sufficeret ὅπου. Deus paraverat illis loca minus frequentia, ubi tuto viverent.

Ἵνα ἐκεῖ ἐκτρέψωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, ut ibi alant eam dies mille ducentas sexaginta] Alius Hebraismus, activi pluralis persona non expressa, pro singulari passivo. Sensus est, *ut ibi aleretur illa mulier*, id est, Catholica Ecclesia. Vide infra 14, ubi altera fuga significatur. Respicitur historia Eliae 1 Reg. 17: 4. Tempus hic rursus *annorum trium et dimidti*.

7. *Kai ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ, et factum est bellum in coelo]* *In aëre*. Cur id ita dicatur vide supra 1. Πόλεμος nostris Scriptoribus saepe pugnam significat, ποτήν.

Ὁ Μιχαὴλ καὶ ἄγγελοι αὐτοῦ, Michael et Angeli eius] Locutio plane similis illi,

Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum. Bellatores enim vocat, ut Papinius, *unius ingens bellum uteri*, abstractum usurpans pro concreto. *Michael*, olim praeses Iudaici populi, nunc vero Christiani sub Rege Christo. Is *cum Angelis suis cohortis* Petro adiutor fuit Romae.

Τοῦ

Τοῦ πολεμῆσαι κατὰ τοῦ δράκοντος, ut pugnarent cum dracone] Id agebatur ut illi se opponerent draconi agenti per Simonem. Et hic πολεμῆσαι est πρὸς pugnare. Et hoc, ut alia, desumptam ex Iudaeorum traditionibus. Nam Draconis pugna cum bonis Angelis memoratur in Gemara. Ostendit vero Iohannes in illis traditionibus latere aliquid veri, quod Rahini non videbant. Sic et de Mille annis, et de Gog ac Magog.

Καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, et draco pugnabat et angeli eius] Simon et Simoniani multa edidere ostenta, ita ut Simon a Romanis Divinos honores consequeretur, teste Iustino, Irenaeo, et aliis.

8. Καὶ οὐκ ἴσχυσε] Nihil potuit Simon contra efficacissimas Petri preces. Testes Clemens, Arnobius, Eusebius, Philastrius, Augustinus, Palladius et alii. Ἰσχύειν hic est praevalere, καὶ Iob. 36: 9, Ioel. 3: 10. Est praeterea λιτότης [extenuatio], non praevalere, pro victi sunt. Similia loquendi genera Prov. 10: 2, 12: 3, 17: 21.

Οὐδέ τόπος εὐρέθη αὐτῶν ἔτι ἐν τοῦ οὐρανοῦ, neque locus inventus est eorum amplius in caelo] Cum in aere volaret Simon, per Petri preces deiectus fuit. Locutio haec reperitur Ps. 37: 10, Dan. 2: 35.

9. Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, et proiectus est draco ille magnus] Agens in Simone.

Ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος] Veteranus ille. Vide supra 3. Ὁ πονηρευσάμενος τὴν ἀρχὴν ὄφις [Qui nequam fuit ab initio serpens], Iustinus contra Tryphonem.

Ὁ καλούμενος Διάβολος καὶ Σατανᾶς, qui vocatur Diabolus et Satanas] Duo nomina ponit, Graecum et Hebraicum, scribens in usum Hebraeorum et Gentium. Talia, Ναὶ καὶ Ἀμὴν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ, Ἀβαδδὼν, ὁ καὶ ἀπολλύων. Διάβολος a calumniando, Σατανᾶς ab adversando. Nemo durior adversarius quam qui calumniatur. Quare et verbum πρὸς solet per ἐνδιαβάλλειν verti, Num. 22: 22, Ps. 38: 21, 71: 13, 109: 4, 20, 29. Et nomen Hebraicum πρὸς alibi retinent Graeci interpretes, alibi vertunt per διάβολος, ut 1 Par. 21: 1, Zach. 3: 1, 2, et in lobo multis locis. Vides hic misceri inter se nomina signi et rei significatae, ut Gen. 3: 14, 15, Sap. 2: 24, Rom. 16: 20.

Ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, *qui seducit universum orbem*] Idolorum cultu quem alia vitia comitari solent, Rom. 1: 21—26 etc.

Ἐβλήθη, *proiectus est*] Ἀναφορά [*repetitio*]· repetitur enim vox quae praecesserat. Id frequens est ubi παρεν-
θήκη [*interiectio*] intercessit, qualis hic longa Draconis descriptio. Revocatur enim Lectori in memoriam id quod praecesserat.

Εἰς τὴν γῆν, *in terram*] Ut solent qui in lucta deiiciuntur. Concurrant hic locutio ἀλληγορικὴ [*allegorica*] et πυριολεξία [*loquendi proprietas*] in easdem voces: quod saepe evenit in vaticiniis de Christo.

Καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ ἐβλήθησαν, *et Angeli eius cum illo proiecti sunt*] Nempe in Simonianis, qui victi caput attolere ausi non sunt.

10. Καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην ἐν τῷ οὐρανῷ, *et audivi vocem magnam in coelo*] Acclamationem Angelorum coelestium, qualis supra 5: 11, 11: 15.

Λέγουσαν, Ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτηρία, *dicentem, Nunc facta est salus*] Id est, laus ob conservatam religionem Christianam. Par μετωνυμία [*transnominatio*] supra 7: 10.

Καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, *et virtus et regnum Dei nostri*] Supra 11: 17.

Καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, *et potestas Christi eius*] Sensus idem qui supra 5: 12. Ἐξουσία πρῶτον *imperium*.

Ὅτι καταβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, *quia de-
iectus est accusator fratrum nostrorum*] Signate locutus est. Nam καταβάλλειν vox propria luctae: unde καββα-
λικώτερος [*aptior ad deiiciendum*] in dicto Laconis. Idem est διάβολος et κατήγορος quoties in malam partem hoc sumitur. Itaque Diabolus dicitur ὡς ἄνθρωπος [*accusator*] in Musar. Nota Christianos ab Angelis fratres dici, quia sub communi capite sunt Christo.

Ὁ κατηγορῶν αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας καὶ νυκτός, *qui accusabat illos coram Deo nostro die ac nocte*] Sumptum ex Iobi historia 1: 9—12, 2: 4. Dixerat Daemon Deo: *Non magni facienda est fides Christianorum. Levia tentamenta superant; sub mortis metu succumbent.*

11. Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτόν, *et ipsi vicerunt eum*] Refutarunt ipsius calumniam.

Διὰ

Διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, propter sanguinem Agni] Propter exemplum Christi, qui mortem doctrinae suae sancientiendae causa non recusaverat.

Καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν] Et propter sermonem Evangelicum complectentem et praecepta et promissa coelestia, cui sermoni ipsi verbis et factis suis testimonium reddebant. Vide supra 1: 2, 9, 6: 9, 11: 7.

Καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου] Animam suam, id est, semetipsos, non dilexerunt, id est, parvi duxerunt pro Christo, usque ad mortem, id est, etiam instante mortis periculo, Act. 20: 24. Periculum autem mortis hic intellige non ex Caesarum edictis, de quibus postea agi incipiet, sed ex seditione quae illos Christianos a Roma exsultantes saepe incessebat, ut Aquilam et comites eius Corinthi, Act. 18: 16, Rom. 16: 4.

12. *Διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοί, propterea laetamini, coeli]* Προσωποποιία [personae fictio] qualis Ps. 148: 1.

Καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες, et qui habitatis in iis] Angeli: excitant enim se mutuo.

Οὐαὶ τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ, vas terrae et mari] Id est, imperio Romano et civitati Romanae. Nam sicut in parte priore, quae de Iudaeis erat, terra erat Iudaea, mare civitas sive populus Hierosolymorum; ita hic terra omnia quae sub ditione erant Romana, mare vero multitudo quae erat Romae. His Angeli malum vaticinantur, quia, ut iam ὀπτασία [visio] sequens explicabit, malum in Christianos cogitatum Deus vertit in Romanos cives et in provincias Romanas, bellis primum Vindicis et Galbae, deinde Othonis, Vitellii, Vespasiani, quae bella immensas strages et Romae et alibi attulere.

Ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς, quia descendit Diabolus ad vos] Κατέβη pro καταβήσε, Prophetico more. Cum Christianis amplius nocere non poterit, in vos iram suam effundet, suscitatis bellis civilibus, Deo ita res dirigente.

Ἐχὼν θυμὸν μέγαν] Iram magnam concepit, quam omnino aliquo evomiturus est.

Εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει, sciens breve modo sibi esse tempus] Praevidens futurum ut non semper imperium Ro-

Ro-

Romanum pro nutu verset. Nam et augurium eius rei fuerat in prostratis Aegypti Diis, Exod. 12: 12, Num. 33: 4.

13. *Καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων, et postquam vidit draco]* Post absolutas voces Angelorum Iohannes iam reliqua *τῆς ὀπτασίας [visionis]* persequitur.

Ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, quod proiectus esset in terram] Non successisse fallacias Simonis.

Ἐδίδωκε τὴν γυναῖκα, ἣτις ἔτεκε τὸν ἄρρενα, vexavit mulierem, quae pepererat masculum] Cogitans,

Hac non successit, alia ingrediendum est via.

Itaque post vulpinam sumit leoninam. Suscitatur Neronem ut Ecclesiam, quae Romae post Simonem prostratum apparere coeperat, per vim disiceret. Potius autem *mulierem* hic nominat quam *infantem*, quia ex omnibus locis Christiani Romam concurrebant.

14. *Καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, et datae sunt mulieri alae duae aquilae magnae]* Alae fugam notant, Ps. 55: 6; eius celeritatem, *aquilinae*, Prov. 23: 5, Esai. 40: 31, Exod. 19: 4, Lam. 4: 19. *Grandiores* autem aquilae etiam celeriores, Ezech. 17: 3, 7.

ἵνα πέτηται εἰς τὴν ἔρημον, ut volaret in desertum] In loca minus frequentia, ut supra 6.

Εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, in locum suum] Id est, in loca quae ei Deus paraverat ut ibi tuta esset, quomodo supra 6.

Ὅπως τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἡμῖν καιροῦ, ubi alitur per tempus et tempora et dimidium temporis] Ex Dan. 7: 25 et 12: 7, ubi *tempora* esse annos et res ipsa loquitur et loca Dan. 4: 20, 22, quomodo et Homerum loqui notant Scholiastae. Est et hic iterum idem temporis spatium quod supra habuimus aliquoties. Causam supra attulimus. Refutat Iustinus cum Tryphone disputans Iudaeorum quosdam qui per *χρόνον* centum annos intelligi volebant.

Ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφιος, a facie serpentis] Construenda haec cum *πέτηται*, ut caetera *παρενθέτως [interiectio-nis]* modo accipiantur. Similis locutio Ps. 3: 1, 57: 1, 68: 1 et alibi.

15. *Καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὕδωρ τῆς γυναικὸς ὕδωρ ὡς ποταμὸν, et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen]* Flumen res ad-
ver-

versas significat, ut diximus ad Matth. 7: 27; adde Ps. 124: 4, praecipue vero eas quae subito ingruunt, Esai. 8: 7, 59: 19, 25: 4, Ier. 46: 8, Ps. 93: 3, quia eluviones annuum subito eveniunt. Diabolus Ecclesiam Christi ubique etiam extra Romam voluit infestare: quod quomodo fecerit per Domitianum et Traianum, videbimus capite sequente. Draco Romae effudit odium in Christianos; id hoc capite ostenditur: Roma vero, in omnes provincias; quod argumentum est capitis sequentis.

Ἡ αὐτὴν ποταμοφόρον ποιήσῃ]. Ut eam vi fluminis abreptam submergeret. Sic ἀνεμοφόρῃτα dicunt Graeci quae vento auferuntur.

16. *Καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικί, et adiuvit terra mulierem]* Successit Imperium Romanum in locum Christianorum: in ipsum enim derivata est omnis illa Diaboli saevitia. Simile illud Esai. 43: 3, *Ἐποίησα ἀλλαγὰς σου Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν [Dedi permutationem pro te Aegyptum et Aethiopiam]* id est, Cum Assyrius vellet in Iudaeam irruere, pro Iudaeis ei obieci Aethiopem suffultum ope Aegypti, ut ad eam locum diximus.

Καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ σῶμα αὐτῆς, καὶ κατέπιε τὸν ποταμόν, ὃν ἔβαλεν ὁ δράκων ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ, et aperuit terra os, et absorbuit flumen, quod ore emisit draco] Imperii Romani partes ea mala sensere quae Roma Christianis ubique gentium minabatur. Non vacavit Romanis inter se pugnantibus cogitare de Christianis. In Manuscripto, *καὶ κατέπιε τὸ ὕδωρ ὃ ἔβαλεν [et absorbuit aquam, quam emisit]*. Bene procedit comparatio: nam *flumina quaedam a terra absorberi constat.*

17. *Καὶ ὀργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικί, et iratus est draco in mulierem]* Hic incipere debuit nova sectio. Venitur enim iam ad tempora Domitiani primum, deinde Traiani, quae duas persecutiones attulere in Christianos, post Neronianam primas, ac generatiores Neroniana, quae intra Romam constitierat. Ex istis autem Domitiani et Traiani persecutionibus et similes debent intelligi, quomodo ex septem Asiae Ecclesiis aliae. Sensus est: Peractis bellis Romanorum civilibus, rediit Diabolus ad pristinas cogitationes contra Christianos.

Καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος

παρὰ αὐτῆς, et abiit facere bellum cum reliquis de semine eius] Πολεῖν πόλεμον nihil aliud est hic quam tractare hostiliter quamvis nullam vim opposituros. Vide supra 11: 7. Vides hic semen mulieris quod est Gen. 3: 15; μυστικῶς; [sensu mystico] explicari de membris Ecclesiae Christianae: quo sensu verba eiusdem loci usurpat Paulus Rom. 16: 20. Adam secundus est Christus; Eva secunda, id est, mater viventium, Ecclesia tota; semen eius, singuli qui ad Ecclesiam pertinent.

Τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, qui custodiunt mandata Dei] Nempe ea quae sunt in Evangelio. Et nota τηρούντων construi cum illo σπέρματος, quae vox hic sono est singularis, et multitudinem significat, ut populus, grex, exercitus: Ἐντολὰς τηρεῖν hoc sensu dixit idem hic Iohannes 1 Epist. 2: 3, 4, 3: 22, 5: 3.

Καὶ ἔχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ] Retinentium professionem de Iesu Servatore. Eadem locutio supra 6: 9.

18. Καὶ ἐβόησεν ἐπὶ τὴν ἄμυνον τῆς θαλάσσης, et stetit in arena maris] In littore Patmi: ibi enim Iohanni ὄρασις [visio] contigit de fera, quae iam sequetur: et propterea quae sequuntur ab his divellenda non fuerant: et apud Aretham cohaerent. Olim Prophetis visa in ripis obtigerunt, Ezech. 1: 1, Dan. 8: 2, 10: 4, Iohanni in littore. Maior captura est in mari quam in fluminibus.

CAPUT XIII.

1. Καὶ εἶδον, et vidi] Nova ὄρασις [visio], non iam, ut dixi, ad Romanos solos, sed ad omnes terras Romani imperii se extendens. Εἶδον ἄνω, Ezech. 1: 1, Dan. 8: 24, 10: 5.

Ἐκ τῆς θαλάσσης, e mari] Ex populo Romano: nam aquae populus, mare populus ingens. Sic et Dan. 8: 3, Ezech. 26: 3.

Θηρίον] Feram. Lactantius belluam dixit V. 11. Nemo tantae huius belluae immanitatem potest pro meritis describere, quae uno loco recubans per totum orbem dentibus ferreis saevit, et non tantum artus hominum dissipat, sed et ossa ipsa comminuit et in cineres furit.

Apud Danielum Inachiades dicit *setaram nomine designari Regna idololatrica, quia scilicet intellectum earum rerum, quas maxime cognitu sunt necessarias, non habent.* Hic vero ipsa potius idololatria sive falsa religio significatur, sicut solent in figuris Prophetiis concreta et abstracta inter se permisceri.

[*Ἀναβαίνον*] Ortum habens. *Adscendere* oriri Hebraeis, Esai. 55: 13, Marc. 4: 7. Sic Dan. 7: 3 de feris πρὸ ἀνέβαινον. Fuerat idololatria Romae semper, sed velut nova surrexerat, additis ad Deos Caesaribus defunctis. Claudianus:

Et si quos Roma recepit,

Aut dedit ipsa Deos.

[*Ἐξ ὧν κέρατα δέκα, habentem cornua decem*] Plurimos habens Reges exemplum illud sequentes. Et quid mirum, quando et Iudaei Reges in Caesarum gratiam ἐξέβαινον τῶν πατρῶν ἰδῶν. [*a Maiorum institutis desciscabant*], ut Iosephus loquitur, institutis in ipsa Iudaea agonibus athleticis, theatris, amphitheatris, ludis gymniciis, musicis, thymelicis, extra vero Iudaicum solum etiam templis in honorem Caesarum structis? His iam adde Reges Arabum, Iturorum, Comagenorum, Ponti Polemoniaci, Armeniae, Thraciae, Galatiae, Adiabene, Saevorum, Alpium. Non eadem per omnia res est quae hic et quae infra 17 notatur. Hic decem Reges significantur Romana sacra sectantes; illic decem Reges multo posterius exorti, quibus Deus usurus sit ad dilacerandum imperium Romanum.

[*καὶ κεφαλὰς ἑπτὰ, et capita septem*] Id est, *septem montes*: ut intelligamus designari hic idololatriam, non Phrygiam, non Aegyptiam, non Chaldaicam, sed proprie Romanam, Romanis legibus receptam. Praeterea *septem capita*, ut infra diximus, et aliud significant, Principes nempe septem, quorum iam non nomina sed res in praecedentibus praesignificatas habuimus. Ii sunt Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus et Titus. Claudio incipi debuit, quia is primus exilia decrevit in Doctores Christianismi, quod Tiberius non fecerat.

[*καὶ ἐπὶ τῶν κέρατων αὐτοῦ δέκα διαδήματα, et super cornua eius decem diademata*] Diademata significant ius ple-

plenum in subditor, quale habebant Reges illi, quanquam in fide erant et reverentia Romani imperii. Itaque Augustus dixit Herodi Magno, *passo eum de filia sua constituere et ut patrem et ut Regem*; et Antonius, *iniquum esse Herodem vocari ad rationes reddendas de his quas ut Rex fecerat. Ita enim nec Regem fore.* Diadema, insigne Regum, 1 Mac. 2: 9, 11: 13, 13: 32. Διάδημα γὰρ. Esai. 62: 3.

Kat' eni taïs nepatâis aútou, et super capita eius] Super montes, id est, super ipsam urbem, quae per montes septem non ambigue designatur. Vide Festum in voce Septimontium. Horatius:

De, quibus septem placuisse collas.

Propertius de Roma:

Septem urbs alta iugis, etc.

Vide et supra 12: 3 et 17: 7, 9.

Ὀνόματα βλασφημίας, nomina blasphemias] Multi libri βρομα βλασφημίας; id vero est, *Urbs aeterna.* Ita Hieronymus explicat undecima quaestione ad Algasiam. Prosper: *Quis non intelligat quam dicit, Apocalypsis ferentem poculum plenum execrationibus immunditiae ac fornicationis terrae? Aeterna, cum dicitur, quae temporalis est, nomen est blasphemias.* Caesar dicebat decem legiones habere populum Romanum quae etiam coelum diruere possent.

2. *Kat' to theiōs, ē eidōs, hē omōs parādōi, kai ēi pōdēs aútou ōs; ēkton, kai to sūma aútou ōs sūma leōntos, et fera quam vidī; similis erat pardali, et pedes eius sicut pedes ursi, et os eius sicut os leonis]* Sicut ante Apocalypsis quatuor animalium formas in Vetere Testamento in unum compositas distinxit, ita nunc contra tres distinctas apud Danielem 7. ferarum formas in unum contrahit. *Pardalis* varia, Jer. 13: 23. Videntur enim Interpretes Graeci παρδαλιος nomine idem animal intelligere quod Latini *panthera* vocant, aut etiam *variā*, ut Plinius tradidit. Talis Claudius, nunc mitis, nunc saevus. *Ursus* pede obvia proterit. Ovidius:

Armatisque unguitibus urso.

At *leōntos* χιτών δόκτω. [Leonibus: hiatum dentium]

Datum est Antiocheon. Id est factum est Domitianus ipse, infra 5. Ideo ipsi tanquam potiori parti datur nomen *ὄφιοι* infra 17: 11. Domitiani enim persecutio, utpote gravissima, repeti debuit, ut illa Antiochi apud Danielem; eoque magis quod eventus Domitiani idololatriae eventum praefigurabat, ut ibi dicemus. Ostendunt ergo hi *pedes* et hoc os idololatriae saepe comitem fore saevitiam, nonnunquam etiam *leonibus* et *ursis* usuram in Christianos, ut notum ex Ignatii martyrio, et dicto illo apud Tertullianum, *Christianos ad leonem*.

Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς τὴν δύναμιν αὐτοῦ. καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, et dedit illi Serpens virtutem suam et solium autem et potestatem suam] Sicut Serpens magnam vim ad nocendum habet, ita et Diabolus. Accedit Dei permixtus eum saepe non impediens: id *ἐξουσία* dicitur hic, ut et Luc. 22: 53. Ex utroque sequitur magnum quoddam Regnum in animos hominum, quod *θρόνον* nomine significatur. Haec Daemon Romano Imperio praesidens idololatriae Romanae quasi vice sua exercenda tribuit, affectus suos et efficaciam superstitioni exspirans.

5. *Καὶ ἴδον πύλιν ἐκ τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς ἐσθλαμένον ἐπὶ θρόνον; ἐγὼ ἵδον ἓξ κεφαλὰς αὐτοῦ ὡς ἐσθλαμένον ἐπὶ θρόνον; et vidi unum ex eius capitibus quasi occisum in mortem*] Id Veterum quidam ad Neronem traxere. Ego ad lapsum Capitolii, qui evenit Vitellianis et Flavianis Romae inter se pugnantibus. Nam *capitum* nomine etiam montes significari infra docemur. Inter eos autem montes eminet Capitolium et arx et templum praecipuum Romae. Frequens autem Prophetis Tempia in montibus sita sic appellare *montium* nomine: unde Templum Hierosolymitanum dicitur *Mons Domini*. Sed et arces in arduis sitas *montes* dici iam supra audivimus 8: 8. Ubi autem tales arces evertuntur, tunc ipsi *montes*. Poetica quadam locutione dicuntur *cadere*, ut Ezech. 38: 20, Jer. 51: 25. Sed hic quia montes describuntur sub figura *capitum*, dicitur inflicta monti *plaga quasi letalis*, id est, quae letalis videbatur. Crediderant multae gentes collapsio Capitolii finem imminere rebus Romanis, ut ex Tacito discimus Historiarum IV, quia fatam Urbis illo Templo omnium angustissimo contineri credebatur, ut vi-

videre est apud Livium libro V. Inde Virgilius Aeneidos nono:

Dum domus Aeneas Capitoli immobile saxum

Incolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Et Horatius:

— *Dum Capitolium*

Scandet cum tacita virgine Pontifex.

Kal ἡ πληρὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐδικραμένη, et plaga mortis eius curata est] Vespasianus, quod minime futurum putabatur, et Urbem et Imperium et Capitolium restituit: unde nummis eius additum, *Roma resurgens*. Quanta cum idololatriae pompa restitutum sit Capitolium legi potest apud Tacitum Historiarum IV.

Kal θαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὄντω τοῦ θηρίου, et admirata est universa terra post feram] Homines terrarum omnium, qui male existimare coeperunt de Diis Romanis, Capitolio tam magnificere restituto mutavere sententiam, rursumque in idololatria Romana facti sunt obstinationes, tam inopinato eventu velat attoniti. Et est brevis locutio *θαύμασεν ὄντω τοῦ θηρίου* pro *θαύμασεν πορευμένη ὄντω τοῦ θηρίου* [*admirata est incedens post feram*]; quae locutio plena exstat Luc. 21: 8, 2 Petr. 2: 10. Pari modo Act. 7: 9, *ἀνέδωτο εἰς Αἴγυπτον* [*vendiderant in Aegyptum*] pro *ἀνέδωτο κομισόμενον εἰς Αἴγυπτον* [*venderunt abducendum in Aegyptum*].

4. *Kal προσεύνησαν τῷ δράκοντι τῷ δδόντι τὴν ἔξουσίαν τῷ θηρίῳ, et adoraverunt Serpentem qui dedit potestatem ferae*] Id est, Servierunt Diabolo. Est enim μετανομία [*transnominatio*], quia qui alicui servant coram eo prosterni solent. Eadem locutio Gen. 27: 29, 49: 8; Esai. 45: 14. Ideo προσεύνησαν expresse explicatur per *subiei*, Gen. 37: 7, 8. Vere autem Diabolo servant, qui colunt idola: ipsius enim imperium etiam nescientes praebeant, 1 Cor. 10: 20. In Manuscripta, *ὅτι ἔδωκε τὴν ἔξουσίαν* [*quoniam dedit potestatem*].

Kal προσεύνησαν τῷ θηρίῳ, et adoraverunt feram] Id est, idololatriae Romanae inservierunt: sectati sunt ritus Romanos.

Αἰγυπτῆς, τὴς ὁμοίως τῷ θηρίῳ, dicentes quis similis ferae] Quae religio par Romanae?

: *Τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ, quis poterit pugnare cum ea*] Quis impune ei posset obsistere? Quasi dicerent, Stulta sunt, quae moliantur Christiani. Deaumpta autem haec ex verbum Rabsacis 2 Reg. 18: 35. Similia verba Dan. 8: 4, 7. In Manuscripto est, *καὶ τίς [et quis]*, quomodo legit et Latinus.

5. *Καὶ ἰδὼν αὐτὸς σῶμα λαλοῦν μεγάλη, et datum est ei os loquens magna*] Hoc os est ipse Domitianus; unde infra 17 dicitur τὸ θηρίον [*fera*], tanquam pars eius praecipua. Os fuit is idololatriae et loquende, et comminando dentibus. Sumpta verba huius loci ex Dan. 7: 8, 11, ubi de Antiocho.

Καὶ βλασφημίαν, et blasphemiam] Quia semet ipse prius Dominum, ac Deum vocari voluit, ut Suetonius et Martialis non docent. Ante is honos non habitus nisi mortuis. Solet vox *βλασφημίας* eximie usurpari de comitibus idololatriae novis: 2 Macc. 8: 4. Respondet Hebraeo רשע Pa. 69: 9. Item רשע Ezech. 35: 12. In Manuscripto *καὶ βλάσφημα*, non male.

Καὶ ἰδὼν αὐτὸς ἔθουσα, ποιῆσαι μῆνας τεσσαράκοντα δύο, et data est ei potestas facere menses quadraginta duos] Sic et Manuscriptus sine voce *πολεμῶν* [*bellum*], quae vox sequatur. *Ποιῆσαι* addita temporis nota est in actu persequarique, ut Jac. 4: 13, ubi de hac locutione diximus. *Ποιῆσαι* nempe contra Christianos. Incepit enim Domitianus persecutionem adversus Christianos anno imperii sui decimo et tertio. Ipse autem interfectus est anno sui Principatus sexta et decimo. Ecce ipsi anni tres cum dimidio, sive menses XLII, qui hic praesignificantur. Sic Antiochi persecutionem Iosephus alibi descripsit *mensibus XLII*, alibi *tribus annis et dimidio*. De hac Domitiani persecutione vide Augustinum de Civitate Dei XVIII, 52, Orosium VII, 10.

6. *Καὶ ἤνοιξε τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν Θεόν, et aperuit os in contumeliam versus Deum*] Idololatria per Domitianum contumeliosae Deum tractavit, dicens inter alia cum fulguraret, *Feriat quae vult*, Manuscriptus, *καὶ ἤνοιξε τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίας*, non male, ut ambigat *τὸ θηρίον* [*fera*]. Similis locutio Matth. 13: 35. Nec aliter hic legit Latinus,

Blas-

*Βλαφημῆσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, contumeliosa loqui in no-
men eius*] Dan. 7: 25: *Λόγους πρὸς τὸν Ὑψιστον λαλήσει*
[*Sermones contra Excelsum loquetur*].

Καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, et in tabernaculum eius] *ἡσυχία*,
Ecclesiam. Sic Hierosolymitas veteres Deus vocat *τὸ ἕως*
[*tentorium meum ibi*], Ezech. 23. Sancti etiam *Tamplum*
Dei dicuntur; sed hic potius *Tabernaculum*; propter in-
certas sedes, sicut olim in deserto,

*Καὶ τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ ἀκηροῦντας, et in eos qui in
coelo habitant*] Singulos Christianos, quorum *πολίτευμα*
ἐν οὐρανῷ [conversatio in caelis] Phil. 3: 20. Videa quae
supra 4: 3, 4. Sic *Hebraei* a Daniele vocantur *ἄνθρωποι*
[*fortitudo coeli*] 8: 10, ut ibi exponit *Aben-Esdra*. Voc-
cabant idololatrae Christianos *ἀστέρας* [astro] et ceteras
omnium in imperio malorum.

7. *Καὶ ἐδόθη αὐτῷ πῦρ καὶ πόλεμον μετὰ πάντων ἀντι-
παύσασθαι* [et datum est illi bellum facere cum sanctis] *Ἐδόθη* Dei
permissum significat, ut supra 6: 4, 8, 7: 2, 9: 3, 5.
Παύσασθαι πόλεμον est hic *hostiliter tractare*: quamvis non
resistentes, ut supra 11: 7, 12: 17. Simile Dan. 11: 33.

Καὶ νικῆσαι αὐτοὺς, et vincere eos] Id est, morti aut
exsilio tradere, ut dicto loco 11: 7. Absunt in Manu-
scripto haec et huius comparatis praecedentia: et satis
comprehenduntur in verbis ante positis.

*Καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ
ἔθνος, et data est illi potestas in omnem tribum et lin-
guam et gentem*] *Αὐτῷ* [feras], nempe τῷ θηρίῳ. *Ἰδὼς*
Idolatria per Domitianum latius quam ante propagata est,
victis Dacis, Cattis, Sarmatis. In Manuscripto, *φυλὴν*
καὶ λαὸν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος [tribum et populum et lin-
guam et gentem], quomodo legit et Latinus. De hac
distributione humani generis vide supra 5: 9, 11: 9, et
infra 14: 6.

8. *Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ
τῆς γῆς, et adorabunt eam omnes qui inhabitant terram*
Id est, *ἵνα προσκυνήσωσιν, ut serviant idololatrias om-
nes qui in Romano sunt imperio*, quod hic *γῆ*, ut supra
12: 12, sicut *οἰκουμένη* [orbis] Luc. 2: 1.

*Ὡς οὐ γέγραπται τὸ ὄνομα ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ
ἁγίου τοῦ ἐσφαγμένου, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, quoniam non*

sunt scripta nomina in libro vitae Agni quod occidit est, a principio mundi] Supple γεγραμμένων [conscripto]. Nam haec postrema referenda ad librum, non ad Agnum, recte vidit Arethas et alii ex loco qui infra 17: 8. Similes traiectiones vocum habes 2 Cor. 2: 7, 12: 2 et alibi. Sicut Athenis et in aliis civitatibus erant libri in quibus civium et natorum et ad aetatem virilem provectorum scribebantur nomina, et eradebantur ei ἄτιμοι [ignominiosi]. Conscriptur enim hic liber ad eum modum ut qui iustus est quoquo tempore ei inscribatur, qui esse desit auferatur. In Constitutionibus Clementis: Καθὼς αὐτὸς πρὸς παυλίῳν ἡμῶν ὁ Κύριος δεικνύει, λέγων, Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῶν ὑπακούουσιν, ἀλλὰ χαίρετε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τῷ βιβλίῳ· ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτοῦ δυνάμει γίνεται, τὸ δὲ ἡμετέρας εὐνοίας καὶ σπουδῆς, ὅλον ὅτι βοηθοῦμεν ὑπὲρ αὐτοῦ [Sicut ipse nobis alicubi instituens Dominus ostendit, dicens, Ne gaudete quod Spiritus vobis obediunt, sed gaudete quod nomina vestra scripta sunt in coelo: quia illud ipsius virtute fit, hoc vero nostra bona voluntate ac studio, ab ipso scilicet adiutis]. Idem Clemens ad Corinthios: Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισάμεθα ἐνδοθῆναι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ὑπομένωντων αὐτὸν, ὅπως μεταλάβωμεν τῶν ἐπηγγελμένων δοξαῶν. Πῶς δὲ ἐξαί τοῦτο, ἀγαπητοί; ἔαν ἐξηργήμεν ἢ διάνοια ἡμῶν διὰ πίστεως πρὸς τὸν Θεόν, ἔαν ἐκζητῶμεν τὰ εὐάρεστα καὶ εὐπρόσδεκτα αὐτοῦ, ἔαν ἐπιτελήσωμεν τὰ ἀνέκοντα τῇ ἀμώμῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἀκαλουθήσωμεν τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας, ἀπορρίψαντες ἀπ' ἐαυτῶν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἀνομίαν, πλεονεξίαν, ἔρις, κακοηθείας τε καὶ δόλους, ψιθυρισμούς τε καὶ καταλαλιάς, θεοσυλίαν, ὑπερηφανίαν τε καὶ ἀλαζονείαν, κτηνοδοξίαν τε καὶ φιλαργυρίαν [Nos igitur, ut promissorum donorum partícipes flamus, in numero expectantium eum reperiri serio contendamus. Quomodo autem hoc fiet, dilecti? Si fide in Deum cogitationes nostras stabilitas fuerint, si grata illi et accepta diligenter quaesiverimus, si quas ad inculpatae eius voluntatem spectant, fecerimus, et viam veritatis seculi fuerimus: abiciéntes a nobis omnem iniustitiam, iniquitatem, cupiditatem, contentiones, malitias, fraudes, susurraciones, obsecrationes, odium Dei, superbiam, fastum, vanam gloriam, et avaritiam]. Chry-

nostomus in secundo Adversus Iudaeos explicans illud Dan. 12: 1, ὁ εὐρεθείς γεγραμμένος ἐν τῷ βιβλίῳ [qui inventus fuerit scriptus in libro], ait, τούτῃςιν, οἱ σωτηρίας ὄντες ἀξιοί [id est, qui salute digni sunt]. Vide quae dicta ad Luc. 10: 20 et hic supra 3: 5. *A principio mundi* ita dictum ut ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀβὲλ τοῦ δικαίου [a sanguine Abelis iusti] Matth. 23: 35. *Vita* autem illa unde *liber* ille nomen habet, recte dicitur *vita Agni occisi*, quia Agnus occisus primus omnium ad eam vitam pervenit. Vide supra 1: 5, 17, 2: 8, 5: 9.

9. *Εἰ τις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω, si quis habet aures, audiat*] De hac formula audientiam excitantis vide supra 2: 7, 11, 17, 29.

10. *Εἰ τις αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει, qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet*] In Manuscripto est, *Εἰ τις εἰς αἰχμαλωσίαν, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει* [Qui in captivitatem, in captivitatem vadet]. Quod non improbo, ut in priore membro subaudiatur *ἄγει* [duxerit] ex sequente *ὑπάγει*. Sensus est: Patienter hoc ferte Christiani; non deerit ultio. Roma quae vos captivos agit, capietur a Wandalis et Gotthis non semel. Poenae civitatum seriores sunt quam hominum singulorum: nam et vita civitatum est longior.

Εἰ τις ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτενεῖ, qui gladio occiderit] Per iniuriam, ut Christianos Domitianus.

Δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτανθῆναι] *Is ipse gladio peribit*, ut Domitianus domesticorum gladio, idque postquam multas eius rei Deus dederat praesignificationes. Vide Annotata nostra ad librum I de Iure Belli ac Pacis 4. 5. Suetonium ac Dionem Domitiano, et Philostratum de Apollonio VIII. 11. Ius erat Radamanthi,

Εἴνε πάθοι τὰ κ' ἔριξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

[*Quae fecit si quisque ferat, ius fiet et aequum.*]

Ὡδὲ ἐστὶν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἁγίων, hic est patientia et fides sanctorum] *Ὡδε*, id est, in hac re: sicut dicimus unde discerem, pro de quo discerem. Similis locutio infra 14: 12, 17: 9. Refertur autem hoc ὥδε ad praecedentia. *Ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις*, id est, *ὑπομονὴ διὰ τῆς πίστεως* [patientia per fidem]. Quia credimus Deum ultorem fore, ideo facile toleramus adversa. *Ἄγιοι* hic

annū Christiani, ut supra 5: 8, 8: 3, 4, hic supra 7. Similis exhortatio Dan. 12: 12.

11. *Kai eidon, ἄλλο θηρίον, et vidi aliam feram*] Quod hic praedicitur posterius est iam dictis. Qualis forma fuerit huius θηρίου non dicitur. Credo fuisse formam viperæ, quia inter e terra nata illa eximio iure hoc nomen sibi vindicat. Vide Act. 28: 4, 5. Et Erichtho magicis operans sacris apud Lucanum sic describitur:

Et coma vipereis substringitur horrida aertis.

Ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς, adscendentem ex terra] Haec Bestia est Magia, quae a Pythagoristis illo tempore de quo hic agitur, aperte exercita labantem idololatriam erexit, maxime per Apollonium Tyanaeum, quem eius temporis homines Christo ausi sunt opponere, ut ex Hieroclis libro apparet cui respondit Eusebius. Magia autem recte dicitur *ex terra adscendere*, quia Magi *ex terra*, id est, ex antris, loquebantur, Esai. 29: 4, et umbras suscitabant ex terra, 1 Sam. 28: 13. Seneca Oedipode:

Subito dehiscit terra, et immenso sinu

Laxata patuit, ipse pallentes Deos

Vidi inter umbras.

Haec sunt illa ἀδύτα, ἄβυσσος καὶ φοβερά [inaccessa, invia et horrenda], de quibus Nazianzenus Oratione secunda in Iulianum.

Kai εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίῳ, et habebat duo cornua similia Agnō] Magi duo habebant virtutum simulacra virtutibus Christianis similia, temperantiam in victu, et a Venere abstinenciam. Clemens Alexandrinus Strom. III: *Ἀμίλει διὰ φροντίδος ἐστὶ καὶ τοῖς μάγοις οἶνου τε ὁμοῦ καὶ ἐμψύχων καὶ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι* [Scilicet et Magis curae est, vino, animalium esu et Venere abstinere]. Idem habet Theodoretus Sermone tertio. Speciatim de Apollonio Tyanaeo id refert Philostratus I. 10. *Cornua Agni* sunt virtutes Christianae. Ἀρνίον hic pro τῷ ἀρνίῳ, ut iam illud δράκων pro ὁ δράκων. Frequens talis articulorum omissio apud omnes Auctores.

Kai ἐλάλει ὡς δράκων] Loquebatur qualia Draco per Simonem locutus fuerat, cuius παρουσία [adventus] fuit κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ [secundum operationem Sathanae], 2 Thess. 2: 9. Idem de Apollonio tradit Origenes

sex-

perito contra Celsum, Lactantius V. 3, Cedrenus in Compendio.

12. *Kal τὴν ἔξουσίαν τοῦ ἀρχαίου θηρίου ποιῶν, et potestatem prioris bestiae omnem faciebat*. Nocebit Christianis Magia Dei permissa; sicut ante nocerat Idololatria vi Caesarum sustentata. De voce *ἔξουσίας* vide supra 2.

Ἐνώπιον αὐτῶν, coram ea. In honorem Romanae religionis.

Kal ποιῶν τὴν γῆν καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας; ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, et fecit terram et habitantes in ea adorare bestiam primam. Est locutio qualis supra 3: 9. Naturalis eloquutio fuerat, *ποιῶν ἵνα ἡ γῆ, τοῦτέστι οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ, προσκυνήσωσι*. [*fecit ut terra, id est, habitantes in ea, adorarent*]. Hic καὶ illud per τούτεστι expono: est enim *ἐξηγητικὸν* [*explicativum*] prioris. Et *προσκυνεῖν τὸ θηρίον τὸ πρῶτον* est *Religioni Romanae inservire*, quomodo *προσκυνεῖν* sumitur et supra 4. *Πρῶτον* pro *πρώταρον* [*primum*] non rarum Graecis. Vide Ioh. 1: 36. *Οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῇ γῇ, homines ditioris Romanae*. Faciebant hoc Magi auctoritate et exemplo; ut Apollonius apud Solem, Iovem, Dodonaem, Apollinem, Pythium, Amphiaraeum, Trophonium, Musas, Aesculapium: quae omnia habes apud Philostratum.

Οὐ ἐθιμωμένη πλῆγῃ τοῦ θανάτου αἰδοῦ, cuius curata est plaga mortis. Rursum Hebraica locutio, in qua abundat αὐτοῦ. Idololatriae grave vulnus inflictum fuerat lapsu Capitolii, adde et libera praedicatione sub Vespasiano et Nerva, Sed vulneri medicamen aliquod attulit Magia Pythagorica. In Manuscripto, *ἡ πλῆγῃ αὐτοῦ*.

13. *Kal ποιῶν σημεῖα μεγάλα, et fecit signa magna*. Quae fecerat Simon Magus: de quo vide quae dicta 2 Thess. 2: 9.

Kal πῦρ ἵνα ἐν τοῦ οὐρανοῦ καταβάλῃ ἐπὶ τὴν γῆν, ut etiam ignem faceret de coelo descendere in terram. Facere dicuntur Magi quod ad eorum invocationem faciunt Daemones. Sic ignes coelo devocant, ut Apollonius apud Philostratum V. 5. Ita Eliam imitantur, quomodo Iohannes et Mambres Mosem. Et est traiectio, *ἵνα* post nomen posito, ut Ioh. 13: 29, Rom. 11: 31.

14. Καὶ πλανᾷ τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τὰ σημεῖα ἃ ἰδοῦθαι αὐτοῖς ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, *et seducit habitantes in terra; per signa quas data sunt illi facere coram deo*]. Ἐνώπιον expone ut supra 12. Talia sunt in Apollonii historia, Locuta arbor, Fugata empusa, Pestilentia sub habitu mendici obambulans oppressa Ephesi, Crus e compede eductum, Ipsius ex iudicii loco inconspicuus abitus, Praedicta quo tempore fiebat Domitiani caedes.

Λέγων τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, εἰκόνα ποιῆσαι τῷ Θεῷ ὃ εἶχε τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, καὶ ἔζησε, *dicens habitantibus in terra, fecisse se imaginem bestiae quas habet vulnus gladii, et vixit*]. Potest hoc de umbra Achillis sumi, si λέγων ποιῆσαι interpreteris *dicens se fecisse*. Εἶδος Ἀχιλλέως [simulacrum Achillis] vocat Philostratus IV. 1; additque post id factum monitos ab Apollonio Thessalōs ut Achilli sacra facerent. Sciendum autem multis in locis Romani imperii cultum fuisse Achillis, ut apud Ilium, teste Athenagora; apud angustias Moeotidis, docente Strabone XI in Leuceonoto, ut habet Periplus; in sui nominis insula, et alibi, ut habent Philostratus Heroicis, Plinius V. 3; X. 29. Historiam autem hanc de Umbra Achillis per Apollonium locuta veram agnoscit Eusebius contra Hieroclem scribens. Sed et alia huiusmodi facta ab Apollonio memorat Vopiscus his verbis, *Ille mortuis reddidit vitam*. Quod si velis λέγων ποιῆσαι vertere *iubens fieri*, interpretari poteris de Magis Apollonii discipulis, qui Apollonio simulacrum fieri iussere, per quod Daemon oracula edidit. Aperte enim id testatur Scriptor Responsionum ad Orthodoxos. Et pro Deo habitum Apollonium diserte ait Vopiscus: Lactantius vero V. 3, *Simulacrum eius sub Herulis Alexicaci nomine constitutum ab Ephesiis mansisse ad sua tempora*. Tam autem umbrae excitatio quam simulacra ista vocem edentia recte dicuntur facta τῷ Θεῷ, id est, in usus honoremque Romanae religionis. Et *vulnerata fuerat gladio*, id est, praedicatione Evangelii sub Nerva: sed per Magicas artes vires recuperavit, quod hic est ἔζησε pro ἀνέζησε [revixit], simplex pro composito, more Hebraeo. Et est elegans comparatio signi et rei signatae.

Ho-

Homo mortuus aut exanimis imago visa, viveret sic et Idololatria. Statua placebat Nabuchodonosoro: et Daniel vidit eam nihil esse aliud quam ferarum agmen.

15. *Kal idóthē autē, πνεῦμα δοῦναι τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, et datum est illi ut daret spiritum imagini bestiae]. Spiritum sive vocem dedit Magia sive umbræ sive simula-
cro: iste autem genitivus τοῦ θηρίου hic est significativus dominii, quia res istae serviebant Idololatriæ. Vox dicitur *spiritus*, quia solet indicium esse vitæ, quas dicitur m.*

*Kal ἵνα λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου, et ut loquatur ima-
go bestiae].* Et hoc verum, sive de umbra accipias, sive de statua. Imagines loqui res mira, non tamen incre-
dibilis. Habes id in historiis Romanis et Valerio Maximo,
de simulacris Iunonia Monetæ, Fortunæ, Muliebris, Sit-
yani. Et Moses Maimonides parte III cap. 24 Ductoris
dubitantium; quos sibi libros lectos ait de imaginibus
locutis. Illud *ἵνα* regitur ab *idóthē autē*, quod præcessit.

*Kal ποιῇ τοὺς μὴ προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου ἵνα
ἀποκτανθῶσι, et faciat ut quicumque non adoraverint
imaginem bestiae occidantur]* Ait Philostratus, a pleris-
que credi ultra centesimum annum vixisse Apollonium.
Idem ait Nervæ fuisse amicum. Quare et Traiano fuisse
amicum recte colligimus et persecutionem in Christianos
excitatum suadente Apollonio et Magis aliis: sicut Iam-
blichus, pariter et Pythagoricus et Magus, Iuliano auctor
fuit deserendi Christianismi. Est autem hic articulus in
τῇ εἰκόνι positus pro genere ipso imaginum, quomodo
articulum sæpe poni docet Proclus in Republica Platō-
nis, ac ita dici ὁ ἀνθρώπος [homo] pro humano genere.
Exempla eius locutionis in nostris quoque libris non
rara, ut Gen. 3: 8., Exod. 8: 6, 10: 12, Iud. 2: 14,
Sir. 43: 21, Matth. 19: 10, Marc. 2: 27, 3: 26, 7: 23,
Ioh. 2: 26, 7: 51, Rom. 4: 6, Iac. 1: 7. Vide et Esai.
16: 1 et ibi dicta, et 21: 7, 25: 3 et Ier. 5: 25 et 32: 43,
Ezech. 6: 7. *Ut occiderentur* intellige de Episcopis et
Presbyteris: nam plebeiis commercia adimebantur, ut
iam dicemus. Ex hoc Traiani Edicto supplicio mortis
affecti Episcopi, Romanæ Ecclesiæ Anaclethus, Hiero-
solymitanæ Simon Cleopæ filius, Antiochenæ Ignatius,
Ephesinæ Onesimus.

φιλοπάτωρ Πτολεμαῖος· διὰ τὸ φύλλα κισσοῦ πατερίχθαι, ὡς οἱ Γάλλοι [*Gallus, Philopater Ptolemaeus: quod ei, ut Gallis solet, hederæ folia impressa erant*]. Hederae ergo folium imprimebatur sodalibus Liberi Patris. Tales et *Dendrophori*, professio gentilitia, ut loquantur Imperatores L. *Sacerdotes* C. Theodosiano, De Paganis. Erant tales Carthagine, Romae, Comi, Veronae et alibi, ut videre est in Gruterianis Inscriptionibus, paginis XIV, CLXXV, GCLXI, CCCL, CCGCXXXVIII, CCCCXCIV. Alter mos erat inscribendi ipsa Deorum nomina, ut Ζεὺς, Ἄρης, Διόνυσος, aut Syriace כַּד, תַּכַּד, כַּד, כַּד. Tertius mos erat ponendi numerum quo obtegeretur nomen Dei mysticum literas habens quae collectae numerum talem facerent. Nominum talium *mysticorum*, id est, non nisi mystis cognitorum, mentio multis locis apud Servium. Nomen Solis mysticum ad numerum perveniebat octo et sexcentorum, ut nos docet Martianus Capella. Id sic notabatur *XH*. Ὄνομα θεοῦ est nomen Dei alienius, cui Idololatria serviebat.

18. Ὡδε ἡ σοφία ἐστίν] *In hoc videbis Dei sapientiam*, quod sicut is Princeps qui haec imperaturus est Deorum nomina numeris occultavit, ita Christus iam nunc per numeros nomen eius designavit. Ὡδε sume, ut supra 10.

Ὁ ἔχων νοῦν ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θεοῦ, qui sapit computet numerum bestiae] Qui sapit, notet tempus idololatriae animos et vires resumentis. Ubi id evenerit, apparebit Christi praescientia.

Ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστίν, numerus enim hominis est] Id est, tempus illud designatur per nomen Principis, sicut nunc apud Romanos tempora denominari solent, quae olim a Consulibus denotabantur.

Καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ ἐστίν ἑξακόσιοι ἑξήκοντα ἕξ, et numerus eius sexcenti sexaginta sex] ΟΥΔΑΝΙΟC est nomen Traiani notissimum. Et sic scribitur in inscriptione Graeca quam habet Gruterus pagina LX. Id nomen facit numerum ΙΟCΛXVI, si in fine scribas, non Σ, quod valet ducentos, sed ς, ut nos nunc semper in fine scribimus, aut C, ut non raro in inscriptionibus. C enim pro senario ponitur in inscriptione facta in honorem Dantonis Philonis filii in editione Gruteriana pag. CCCXXVII,

et

et in inscriptionibus aliis multis quas mihi indicavit optimus et eruditissimus iuvenis Isaacus Vossius, viri summi Gerardi Vossii filius. *g* autem pro eodem numero senario semper ponitur in Canone Paschali Hippolyti et in Manuscripto Ptolomaei. Beda ex antiquis: *Prima est g. quae dicitur episemon, et est nota numeri VI.* In Alphabeto veteri post Catalecta Virgilii habes *E. g. Z.* Ubique senarius ad numerum deficit, is aliter signari non poterat quam per *C* sive *g*. Et recte in fine numerorum eadem ponitur nota quam ponere solemus in fine nominum. Habet autem aliquid insigne numerus idem in singulis, denis et centenis. Sic Fabii Maximi votum de sestertiis trecentis triginta tribus; denariis totidem apud Plutarchum. Tum vero senarius numerus res huius mundi significat, ut septenarius res saeculi melioris.

CAPUT XIV.

1. *Kal idou, et vidi*] Nova visio ad tempora Traiani pertinens.

Kal idou, aphiou ishqis eni to opoz Euzon, et ecce, Agnus stabat supra montem Sionis] In monte Sionis mystico, id est, coelesti regia. Nam Sion regia fuit Davidis. Vide supra 11: 19. Etiam hic articulus deest, ut supra 13: 11.

Kal met' autou] Apud ipsum, animo nempe, ut supra 3: 4. *Ekatou tessarakonta tisqas chiliades, centum quadraginta quatuor millia*] Id est, Conversi ex Iudaeis. Hic enim numerus, idem quem supra habuimus 7: 4, colligitur ex duodecim numeris qui ibi explicantur.

Echousai to onoma autou kal to onoma tou patros autou gegrammenon eni twn metopion autwn, habentes nomen eius et nomen Putris eius scriptum in frontibus suis] Opponit hoc notis illis idololatricis de quibus actum supra. Et significat haec figura, illos in mediis malis professos cultum Dei et Christi. Nam quod aperte profiteamur, id dicimur in fronte praeferre. Sic *verissima fronte* est apud Ciceronem. *Frons animi ianua*, est apud eundem. Aaron in fronte gerebat *nnh wh* [Sanctum Domini] Exod. 39: 30. Christiani omnes in hoc pares Aaroni.

2. *Kal ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς φωνὴν ὕδατος πολλῶν, et audiui vocem de coelo tanquam vocem aquarum multarum*] Hic indicantur conversi ex Gentibus, innumerabiles, ut dictum supra 7: 9. Quantus fuerit Christianorum numerus Traiani temporibus ex Plinii Epistolis cognoscere est. Hi quoque ut in *coelo* collocati ab Iohanne audiuntur, quia ibi est ipsorum *πολίτευμα* [vita]. Simile habes Ezech. 43: 2.

Kal ἡ φωνὴ ἦν ἡκουσα ὡς κιθαριῶδων κιθαριζόντων ταῖς κιθάραις αὐτῶν, et vox quam audiui erat sicut citharodorum citharis canentium] Erat quidem magnus ille sonus, sed modulatus *καὶ ἁρμονίως* [et harmonias musicae modulis inclusus]. *ἢ* vertitur *κιθαρίζειν* Esai. 23: 16. Citharae instrumenta laudis, supra 5: 8. Cantum in coelo habes et infra 19: 1 et apud Chaldaicum et Graecos dicto loco Ezech. 43: 2.

3. *Kal ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν, et cantabant canticum novum*] Signum gaudii, Esai. 42: 10, Ps. 40: 3. Christiani illi gente Iudaei in exiliis et persecutionibus gaudebant quod pati possent ob nomen Christi, ut olim Apostoli Act. 5: 41.

Ἐνώπιον τοῦ θρόνου, ante solium] Id est, Coram Deo: *μετώπια* [transnominatio].

Kal ἐνώπιόν τῶν τεσσάρων, et ante quatuor Animalia] Coram spiritibus illorum Apostolorum aut Apostolicorum virorum de quibus supra 4: 6; ii enim omnes obierant temporibus de quibus hic agitur.

Kal τῶν πρεσβυτέρων, et Presbyteros] Coram illis qui Ecclesiae cuique collectae ex Gentibus praeerant.

Kal οὐδεὶς ἠδύνατο μάθεῖν τὴν ᾠδὴν, et nemo poterat discere canticum] Nemo hominum intelligere potuit tanti gaudii causam.

Εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, nisi illa centum quadraginta quatuor millia] Conversi ex Iudaeis, de quibus supra, pari donati spiritu quo illi ex Gentibus conversi.

Οἱ ἡγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς, qui redempti sunt ex terra] *Redempti*, id est, a vitiis liberati (ut supra 5: 9), ex omnibus partibus Romani imperii, quod *γῆς* nomine in hac parte Apocalypseos denotatur. Est hic ἀπὸ eo sensu quo ἐκ dicto loco 5: 9.

4. Οὗτοί εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐπολύνηθησαν, *hi sunt qui cum mulieribus non sunt constuprati*] Viri, ubi de idololatria agitur, comparantur feminis; et propterea tribuuntur eis quae sunt feminarum. Μετὰ vero hic imitationem significat. *Non polluti sunt illi sicut gentes idololatrias.* Μολύνεσθαι hic est constuprari, ut Zach. 14: 2 in Graeco. Constuprari autem hic significat idolis se subiicere, ut Ier. 3: 6, Ezech. 16 et alibi saepe. Illud οὗτοι sumendum tam de Iudaeis quam de aliis ad Christum conversis.

Παρθένοι γάρ εἰσιν, *virgines enim sunt*] Etiam nomen παρθένος femininum est apud Graecos. Sed hic viris aptatur ea quam dixi de causa. Vide et 2 Cor. 11: 2. Philo libro de Legibus Specialibus, διάνοιαν [*mentem*] ait virgini comparari, ubi se custodit ἀγλαῶν καὶ ἀδιάφθορον ἀπὸ τε ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ φόβων, ἐπιβούλων παθῶν [*sanctam atque incoeruptam a voluptate, concupiscentia, metu, insidiosis affectibus*]. Idem παρθένοισι χεῖρας [*virgines manus*] dixit libro de Humanitate.

Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκολουθεῦντες τῷ ἀνθρώπῳ ὅπου ὑπάγῃ, *hi sequuntur agnum quocunque ierit*] Male in quibusdam Codicibus, ὅπου γὰρ ἂν ὑπάγῃ [*quocunque enim ierit*]. Sensus est, *Sequuntur Christum quocunque eos ducit*, vel in crucem. Ire pro ducere est μετωνομία [*transnominatio*].

Οὗτοι γὰρ ὑπὸ Ἰησοῦ ἡγοράσθησαν, *hi enim a Iesu empti sunt*] *A vitis liberati sunt*, ut supra 3.

Ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, *ex hominibus*] Id est, ἐκ τῶν ἀνθρώπων, *empti sunt caeterorum hominum vitae.*

Ἀπαρχή τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ, *primitias Deo et Agno*] Ἀπαρχαὶ illi dicuntur respectu Christianorum qui post ipsos sunt futuri. Vide Rom. 16: 5, 1 Cor. 16: 15.

5. Καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐκ εὑρέθη ψεῦδος, *et in ore eorum non est inventum mendacium*] Non vocarunt Deos eos qui Dei non sunt. Mendacium semper adhaeret idololatriae, infra 21: 8, Rom. 1: 25, Esai. 28: 15, Ier. 16: 19, Am. 2: 4, in Hebraeo, Soph. 3: 18. מַדְמַת הַפֶּה [Menti eius non est dolus] Ps. 32: 2.

Ἄμωμοι γάρ εἰσι, *sine macula enim sunt*] Respondent pecudibus illis a quibus aberat ὄψ, id est, μῶμος [*macula*], Eph. 1: 4, 5: 27, Col. 1: 22, Ind. 24.

6. Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον, ὃς εἶδεν ἄλλον ἄγγελον] Alium ab illis quos ante habuimus.

Πετώμενον ἐν μεσουρανήματι, volantem per medium coelum] In aëre medio inter terram et coelum: ut significetur res in coelo decreta, in terris peragenda. Vide supra 8: 13 et 12: 1. Volat Angelus, quia alati ostenduntur Cherubini et Seraphini.

Ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον, habentem euangelium aeternum] Bonum nuntium iampridem a Deo definitum. Sic χρόνοις αἰωνίοις [temporibus aeternis] habes Rom. 16: 25. Sic et Ps. 76: 4 in Graeco, Prov. 22: 28, 23: 10.

Εὐαγγελίζεσθαι τοὺς καθήμενους ἐπὶ τῆς γῆς, ut euangelium annuntiaret sedentibus super terram] Εὐαγγελίζεσθαι sensu activo hic accusativum personae regit, ut Luc. 2: 10 et alibi. At in Manuscripto est εὐαγγελίσαι ἐπὶ τοὺς καθήμενους etc.; congruenter sequentibus. Sedentes in terra hic intellige humilis conditionis homines, quales ferme tunc erant Christiani. Est ea locutio. Esai. 47: 1 et Lam. 2: 10. Talibus opus bono nuntio quo recreentur. Εὐαγγελίζεσθαι, id est, εἰς τὸ εὐαγγελίζεσθαι.

Καὶ ἐπὶ πᾶν ἔθνος καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ λαόν, et omni genti et tribui et linguae et populo] Illud καὶ primum hic est ἐξηγητικόν [explicativum]: partitur enim illos, de quibus dixerat, in gentes, tribus, populos, linguas, ut supra. 5: 9, 7: 9, 10: 11, 11: 9, 13: 7.

7. Λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, dicens magna voce] Sic et Manuscriptus. Et construitur λέγων cum εὐαγγελίζεσθαι, quia idem valet ac si dixisset εὐηγγελίσασθε λέγων.

Φοβήθητε τὸν Θεόν, timete Deum] Vos Christiani perstate in vera Religione, quae timor Dei Hebraeis.

Καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, et date ipsi honorem] Ἐμφασις [efficax locutio] in voce αὐτῷ. Ipsi, non Diis falsis.

Ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ, quia venit hora iudicii eius] Iudicii, nempe in Romanos. Quod iudicium per septem Angelos mox videbimus effundi, sicut per septem Angelos effusum fuerat iudicium Dei in contumaces Iudaeos supra 8—11. Multum solatur oppressos propinqua Dei ultio in opprimentes.

Καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πηγὰς ὕδατων, et adorare eum qui

fe-

fecit coelum et terram et mare et fontes aquarum] Illud
καὶ hic valet ergo. Cum certi sitis ultionem imminere,
pergite colere verum Deum, qui hac nota a Diis falsis
optime discernitur, quod mundi huius sit Opifex. Supra
10: 6, Act. 4: 24, Esai. 42: 5, 44: 24, 45: 18, Zach. 12: 1,
Ps. 33: 6.

8. Καὶ ἄλλος δεύτερος ἄγγελος ἠκολούθησε, λέγων, "Ἐπε-
σεν, ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, et alius Angelus secundus
secutus est, dicens, Cecidit, cecidit Babylon illa magna].
Est praeteritum pro futuro, more Prophetico. Et breviter
hic praedicitur quod infra plenius 18: 2. Roma Pa-
gana, aut sane a Paganismo non repurgata, vocatur
Babylon, ut recte explicant Tertullianus Adversus Iu-
daeos, et III Contra Marcionem, Hieronymus Prologo
ad Didymum, sine secundi. Adversus Iovinianum, ad
Esai. 24 et 47, Epistola ad Algasiam, et altera ad Mar-
cellam, et alii: quia scilicet, *perinde erat magna, regno
superba, et Sanctorum debellatrix*, ut ait Tertullianus.
Adde et alia quae habes apud Orosium II. 2. Sumpta
verba ex Esai. 21: 9, Ier. 51: 8. In Manuscripto, καὶ
ἄλλος ἄγγελος δεύτερος.

Ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότινε πάν-
τα τὰ ἔθνη, vino irae fornicationis suae potavit omnes
gentes] Manuscriptus ἢ ἐκ τοῦ οἴνου etc., quomodo et
Latinus legit. Θυμὸς autem hic *venenum* significat, ut
Deut. 32: 24, Iob. 6: 4, 20: 16, Ps. 58: 4. Est ergo
οἶνος θυμοῦ *vinum venenatum*, potio letifera. Πορνεία hic
est idololatria, quam Roma gentibus subditis sociisque
propinaverat. Vino comparatur quicquid mentem exater-
nat, infra 17: 4. Exemplis facile corrumpuntur homines.
Vide 1 Macc. 1: 45.

9. Καὶ ἄλλος ἄγγελος τρίτος ἠκολούθησεν αὐτοῖς, et alius
tertius Angelus secutus est illos] Quot res nuntiandae,
totidem nuntii. In Manuscripto pro αὐτοῖς est αὐτῷ [illum].

Λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, dicens voce magna] Ut praeco-
nes edicta publicaturi.

Ἐτίς προσκυνεῖ τὸ θηρίον, si quis adoraverit bestiam]
Si quis idololatriae se mancipat, supra 13: 4 et 12.
Προσκυνεῖν modo dativum regit, modo accusativum.

Καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, et simulacrum eius] Καὶ hic pro

vel ponitur, Aut ei quis procumbat ante simulacrum idololatricum.

Καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ τῇ χεῖρᾳ αὐτοῦ, et acceperit characterem in fronte aut in manu] Rursum καὶ pro disiunctiva. Et per χάραγμα simul intelligit ea quae sunt paria, nomen scilicet aut numerum, ut supra 13: 17.

10. Καὶ αὐτοῖς πίνεται ἐν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κενερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, et hic bibet de vino irae Dei, quod mixtum est mero in poculo irae ipsius] Deus illis quoque potionem letiferam dabit. Calix aut poculum dicitur portio cuique a Deo attributa boni aut mali: quo sensu

Δοιοὶ πίθοι ἐν Διὸς ὀδοῖ

[Dolia duo in Iovis limine]

apud Homerum. Poculum irae sunt res tristes. Vide Ps. 75: 8, Esai. 51: 17, 22, Abac. 2: 16, Ier. 25: 15, 49: 12, 51: 7, infra 18: 6. Inde sumpta locutio quae est Esai. 49: 14. Κεράνυσθαι proprie est miscere, ut exponit Plutarchus. Per κατάχρησιν [abusionem] sumitur etiam pro infundere. At hic potest proprie sumi, ut intelligatur merum mixtum herbis veneniferis. Non caret efficacia quod dixit merum: nam vinum dilutum minus attrahit vim venenatam. In Manuscripto est ἐκ τοῦ ποτηρίου.

Καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ ἐνώπιον τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, et cruciabitur igne et sulphure coram Angelis sanctis et Agno] Sunt quidem verba haec satis apta ad significanda supplicia post resurrectionem, ut videre est Matth. 5: 22, 13: 42, 50, 18: 8, 9, 25: 41. Sed cum infra, ubi verba sunt his similia, 19: 20, non agatur de illo tempore, ut sequentia ostendunt, videtur et hic ea sumenda interpretatio quae ad hoc poculum pertineat, ut intelligatur conscientia intus adurens, conscio Christo et Angelis: quod est quoddam velut hospitium gehennae. Sic Furiarum facibus aduri pectora dicunt et Poetae.

11. Καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶν εἰς αἰῶνας αἰώνων ἀναβαίνει, et fumus tormentorum eorum adscendet in saecula saeculorum] Manebit semper memoria cruciatuum
quos

quos pertulere. Erumpunt enim impia saepe verba laniationes animi testantis, ut Tiberio in Epistola quae est apud Tacitum et Suetonium. *Fumus nota incendii, Esai. 34: 10, ubi dicta vide, et infra 19: 3.*

Kal' ouk' exousi' anantous hmeras kai nyktos oi prosounousintes to thelon kai tēn eikōna autou, kai eiti' lambanei to charagma tou onomatos autou, nec habent requiem die ac nocte qui adoraverunt bestiam et imaginem eius, et si quis acceperit characterem nominis eius] Coguntur

Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Olim ignorantiae temporibus, de quibus Act. 14: 16, 17: 30, 31, fiebant ista sine sensu ullo conscientiae. Id nunc fieri non poterat, cum Evangelium tanta haberet veritatis suae testimoniis, miracula Christi et Discipulorum eius, vitam sanctissimam, constantiam in perferenda morte. Haec animos quamvis durissimos non poterant non vellicare. Vide supra 11: 20, ubi est *eflasaduntous tous κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς* [cruceverunt eos qui habitant super terram]. *Non est pax impiis, Esai. 48: 22, 57: 21.*

12. *Ἰδε ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστὶν ὡς οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πίσιν, hic patientia Sanctorum est: hic qui custodiunt mandata Dei et fidem]* In Manuscripto, *Ἰδε ἡ ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστὶν, οἱ τηροῦντες*, ut sit *τηροῦντες* pro *τηροῦντων*, qualem locutionem non semel habuimus, rectos nimirum pro obliquis, ut apud Homerum reperiri diximus ad Marc. 6: 40. Neque aliter hic legit et accepit Latinus. *In hac re est patientia Sanctorum, qui Dei fidem ac praecepta servant*, id est, ex hac re oritur, per hanc rem sustentatur, quod sciunt idololatrias suoapte iudicio non absolvi. Sic ὡς habuimus supra 13: 10, 18. Sensus ex Dan. 12: 12.

13. *Kal' ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης μοι, et audiavi vocem de coelo, dicentem mihi]* Vocem audit Divinam, quo res esset certior. Vide Matth. 3: 17, 17: 7, Ioh. 12: 28.

Γράψον] Scribe nobilem sententiam.

Μακάριοι οἱ νεκροί, βεβημένοι] Sicut *moris* Hebraeis dicitur gravis vexatio, ita *οἱ νεκροί* qui graviter vexantur, quibus vita vitalis non est, Col. 3: 3.

vel ponitur, Aut si quis procumbat ante idololatrium.

Kai λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ χειρὸς αὐτοῦ, et acceperit characterem manu] Rursum kai pro disiunctiva.

mul intelligit ea quae sunt paria, nō merum, ut supra 13: 17.

10. Kai αὐτὸς πίνει ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ πεκαράσμενου ἀράτου ἐν τῷ ποτῷ et hic bibit de vino irae Dei poculo irae ipsius] Dens illi dabit. Calix aut poculum attributa boni aut mali:

Δοῖα δύο

apud Homerum. Poes. Ps. 75: 8, Esai. 51: 49: 12, 51: 7, infir. est Esai. 49: 14. exponit Plutarchus etiam pro infun intelligatur meo efficacia quod attrahit vim

Kai βασανισθῶν ἀγγέλων ἐν πυρὶ

verba h. Bis legitur in libro de Vita et Morte Moysi, surrect. et εἶδον, καὶ ἰδὼν, et vidi, et ecce] Ut supra 1, 18: 8 καὶ λευκῇ] Per hanc nubem candidam, sicut similes 2 per equum candidum, significatur Evangelium, que non minus quam equus, celeritatem significat; capta doctrinae ipsius puritatem.

Kai ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος ὁμοίως υἱὸς ἀνθρώπου, et super nubem sedentem similem Filio hominis] Id est, υἱὸς ἀνθρώπου, per reticentiam articuli; cuius exempla iam supra habuimus. Is similis Christo fuit Angelus Christi personam referens, sicut in Veteri Federe Angelus Dei personam referebat. Tales formas habuimus ab initio Apocalypseos,

CAPUT 4

Erumpunt enim impia regna, et Tiberio in Exilium. Erumpunt enim impia regna, et Tiberio in Exilium. Erumpunt enim impia regna, et Tiberio in Exilium.

καταλαβὴς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, habentem auream] Signum victoriae quam Christus, convertendo quotidie plurimos de in mediis persecutionibus. Semen sanguis. Vide supra 4: 4, ubi in hac Christi victoria.

ον ὄξυ, et in manu falcem

1. 3: 13, sed sensu alio,

hac Apocalypsi. Fals

uae homines a terra

ναοῦ, et alius

, id est, a

νω ἐπὶ τῆς νεφέλης,

m super nubem] Non

actum eius approbans, et

[ultro properantem incitans].

ου, καὶ θέρισον, mitte falcem tuam

ic sumitur ut Matth. 9: 37 et seqq.

4: 35.

ἡ ὥρα τοῦ θερίσαι, quia venit hora ut meta-

ρισμός ἐρχεται [Mensis venit] Iohannis dicto loco.

us est instare operi.

ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμός τῆς γῆς, quoniam solidescit mes-

is terras] Χῶραι λευκαὶ πρὸς θερισμόν. [Regiones albas ad

mensem] eodem Iohannis loco, ubi dicta vide. καὶ ὡς

loel. 3: 13, maturuit messis, id est, seges metenda:

quomodo et hic θερισμός, ex eo quod proxime-futurum

erat sumpto nomine; quomodo dicuntur oves Ioh. 10: 16,

populus Christi. Act. 18: 10. Ξηραίνεσθαι alibi est ex-

arescere, ut hic solidescere, non amplius fluitare.

16. Καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ δρέπανον

αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, et misit qui sedebat super nubem fal-

cem suam in terram] Nimirum per discipulos Pauli, Io-

hannis aliorumque Apostolorum.

Καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ, et demessa est terra] Plurimi ex

imperio Romano Ecclesiae se addidere.

17. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ

οὐρανῷ ἔχων καὶ αὐτὸς δρέπανον ὄξυ, et alius Angelus

Οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες, qui in Domino moriuntur] Id est, qui Christi causa mortis pericula adeunt. Ita ἀποθνήσκοντες sumitur 1 Cor. 15: 31. Ἐν Κυρίῳ propter Dominum, Hebraeorum more, qui 2 sic usurpant. Vide Rom. 16: 2, 8, 12, Gen. 18: 28 et deinceps, 29: 18, 20, Os. 12: 13. Sic et Eph. 4: 1.

Ἀνάγκη λέγει καὶ τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐν ταῖς κόποις αὐτῶν]. Iam nunc pro certo polliceor, ait Dei Spiritus, fore ut a laboribus suis quiescant. Ἄρτι nunc Matth. 11: 12, 26: 53, Ioh. 2: 10. Ἀπ' ἄρτι ab hoc tempore, iam nunc, Ioh. 13: 19. νῦν καὶ est promittentis, ut μάλιστα [maxime] in Iure, 2 Cor. 1: 17—20, supra, 1: 7. Et ita ἵνα recte sequatur post καὶ. Non tantum olim beati erunt in vita altera, sed et hoc ipso tempore. Laborant quidem, sed in labore habent quietem, id est, pacem conscientiae, oppositam tormentis impiorum, de quibus actum est supra. Vide Ps. 116: 7.

Τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, operaque illorum sequuntur illos] In Manuscripto melius τὰ γὰρ, quomodo et Latinus legit. Pax illa oritur ex memoria recte factorum, Facta per μετωνομίαν [transnominatorem] pro memoria factorum. Ἀκολουθεῖν saepe accusativum regit sine praepositione: interdum praepositio subnectitur, ut ὀπίσω [post] 1 Reg. 19: 20, Esai. 45: 14, Ezech. 29: 16, Matth. 10: 38. Hic μετὰ. Sic Isocrates in Platæico: Ταῖς μὲν σώμασι μετ' ἐκείνων ἀκολουθεῖν ἡγαγὰντο [Corporibus quidem eos sequi coacti sunt]. Est sententia similis apud Hebraeos: Iustitia tua ante faciem tuam ibit. Bis legitur in libro de Vita et Morte Moisis. 14. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδού, et vidi, et ecce] Ut supra 1.

Νεφέλη λευκή] Per hanc nubem candidam, sicut supra 6: 2 per equum candidum, significatur Evangelium. Nubes non minus quam equus celeritatem significat; candor doctrinae ipsius puritatem.

Καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος ὁμοίος υἱῷ ἀνθρώπου, et super nubem sedentem similem Filio hominis] Id est, τῷ υἱῷ ἀνθρώπου, per peticiam articuli; cuius exempla iam supra habuimus. Is similis Christo fuit Angelus Christi personam referens, sicut in Veteri Federe Angelus Dei personam referebat. Tales formas habuimus ab initio Apocalypseos,

Ἐγὼ

Ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, *habentem in capite coronam auream*] Signum victoriae quam Christus erat consecuturus, convertendo quotidie plurimos de imperio Romano, etiam in mediis persecutionibus. *Semen erat Ecclesiae Martyrum sanguis*. Vide supra 4: 4, ubi Presbyteris tribuitur pars sua in hac Christi victoria.

Καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ὄρεπανον ὀξύ, *et in manu falcem acutam*] Est quidem hoc ex Iohel. 3: 13, sed sensu alio, quomodo multa ex Prophetis in hac Apocalypsi. *Fals* hoc loco est praedicatio Evangelii, quae homines a terra demetit ut Ecclesiae inserantur.

15. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, *et alius Angelus exivit e templo*] *E templo coelesti*, id est, a Deo. Vide supra 11: 19.

Κραζὼν ἐν φωνῇ μεγάλῃ τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης, *clamans voce magna ad sedentem super nubem*] Non ipsi mandata adferens, sed factum eius approbans, et *σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνων* [*ultro prosperantem incitans*].

Πλέμψον τὸ ὄρεπανόν σου, καὶ θέρισον, *mitte falcem tuam et mete*] *Mete* hic sumitur ut Matth. 9: 37 et seqq. Luc. 10: 2, Ioh. 4: 35.

Ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ θερίσαι, *quia venit hora ut metatur*] Ὁ θερισμὸς ἔρχεται [*Messis venit*] Iohannis dicto loco. *Tempus est instare operi*.

Ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς, *quoniam solidescit messis terrae*] Χῶραι λευκαὶ πρὸς θερισμὸν [*Regiones albae ad messem*] eodem Iohannis loco, ubi dicta vide. *ἤρπεν* Iohel. 3: 13, *maturuit messis*, id est, seges metenda: quomodo et hic θερισμὸς, ex eo quod proxime-futurum erat sumpto nomine; quomodo dicuntur *oves* Ioh. 10: 16, *populus Christi* Act. 18: 10. *Ξηραίνεσθαι* alibi est *exarescere*, ut hic *solidescere*, non amplius fluitare.

16. Καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ ὄρεπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, *et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram*] Nimirum per discipulos Pauli, Iohannis aliorumque Apostolorum.

Καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ, *et demessa est terra*] Plurimi ex imperio Romano Ecclesiae se addidere.

17. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔχων καὶ αὐτὸς ὄρεπανον ὀξύ, *et alius Angelus*

exiit de templo quod est in coelo, habens et ipse falcem acutam] Idem a Deo venit, sed in rem longe aliam. *Falcem* hic intellige putatoriam, sive, ut Varro loquitur, vineaticam.

18. *Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, et alius Angelus exiit ab altari]* Ab altari holocaustorum: quibus holocaustis impij comparantur, ut diximus supra 8: 5 et ad Marc. 9: 49. In Manuscripto deest ἐξῆλθε.

Ἐχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός, habens potestatem supra ignem] Habens ministerium irae Divinae; supra 8: 5, 7, 9: 17, 11: 5.

Καὶ ἐκραύαξε φωνῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπανον τὸ ὄξυ, et clamavit voce magna ei qui habebat falcem acutam] Vindemiatori. In Manuscripto ἐφώνησε φωνῇ [*vocavit voce*], non praemisso καί. Et bene cohaerent haec cum superioribus, quia abest in eo libro, ut diximus, ἐξῆλθε.

Ἀέγων, Πέμψον σου τὸ δρέπανον ὄξυ, καὶ τρύγησον τοὺς βότρυας τῆς ἀμπέλου τῆς γῆς, dicens, Mitte falcem tuam acutam et vindemia botros vineae terrae] Id est, Contrahe in pauca loca ingentem Iudaeorum multitudinem. Iudaei olim dicti *Dei vinea*, Esai. 5, Ier. 12: 10, quae nomen ex antiquo retinet, etiam postquam *labruscas* peperit, Esai. 5: 4, Matth. 21: 33 et seqq., Marc. 12: 1, Luc. 20: 9. Quod hic dicitur, quanquam ad Iudaeos plurimum pertinens, refertur huc in vaticinia de Gentibus, quae hoc Dei iudicium exsecutae sunt, et inde sibi exemplum capere debebant, eo argumento quo Paulus utitur Rom. 11: 21. *Τοὺς βότρυας τῆς γῆς*, Iudaeos qui ubique sunt in imperio Romano.

Ὅτι ἤμαθαν αἱ σαφυλαὶ αὐτῆς] Maturuerunt *uvae*, id est, contumacia et saevitia Iudaeorum ad summum pervenit.

19. *Καὶ ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν, et misit Angelus falcem suam in terram]* In Iudaeam, ut supra in parte prima.

Καὶ ἐτρύγησε τὴν ἀμπελον τῆς γῆς, et vindemiavit vineam terrae] Iudaeos in unum collegit.

Καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν μεγάλην, et misit in lacum irae Dei magnum] *Ληνός* hic significat torcular una cum lucc, ut Matth. 21: 33. Per
pres-

pressuram autem *ugarum*, ubi *ira Dei* aut nominatur, ut hic, aut ex circumstantiis intelligitur, denotari solet ingens effusio sanguinis: qui sanguis *vinu* comparatur, ut vinum *sanguini* Esai. 63: 2, 3, Lam. 1: 15, Joel. 3: 13.

20. *Kal êpatēthē ē lēnōs, et calcatus est lacus*. *Μεταωνυμία* [*transnominatio*]. *Ληνόν* enim vocat id quod erat *ἐν τῷ ληνῷ* [*in lacu*], id est, uvas. Sic *calix* pro *vinu* ponitur. *Calcere* uvas mos illis gentibus, infra 19: 15, Esai. 16: 10.

Ἐξωθεν τῆς πόλεως, extra civitatem] Non Hierosolymis, quae semper *πόλις* nomine intelligi solet ubi de Iudaeis res est. Non accidit hoc in Urbe, quia nulli ibi amplius erant Iudaei.

Kal êxēlθεν αἷμα ἐκ τῆς ληνοῦ ἄχρι τῶν γαλινῶν τῶν ἵππων, et exiit sanguis de lacu usque ad frascos equorum] Hyperbolica locutio, quae significat ingentem sanguinis copiam. Simile habes Esai. 8: 7. Est autem hic *ἀπόδοσις* [*redditio*] permixta comparationi. Nam pro *vinu* dixit *sanguinem*, quia vinum significabat sanguinem. Simile Matth. 24, ubi dicta vide. Similia habes Am. 9: 11, 12, Abac. 1: 17.

Ἀπὸ σαδίων χιλίων ἑξακοσίων, per stadia mille sexcenta] Id est, Extra Iudaeae terminos. Iudaeae enim longitudo, teste Hieronymo, qui in illis locis vixit et omnia accurate exploravit, porrigebatur in *milliaria CLX*. Milliare autem continet stadia Graeca decem: unde colligunt Eruditi Iudaeam exiisse in longitudinem *stadiorum CXC*. Thalmud Hierosolymitanum et Menahem ad Genesin dant Iudaeae *quater mille stadia in quadro*. Vera res est quae hic praedicitur; nam ingens haec effusio sanguinis Iudaeorum et Gentium facta est Traiano imperante, non in Iudaea, sed in locis Iudaeae vicinis, id est, Syria, Aegypto, Cyrenaica et Cypro. *Quadringenta sexaginta millia periisse* ait Dion libro LXVIII. *Infinita millia Iudasorum caesa* ait Eusebius. Late rem eandem exsequitur Orosius VII, 12. Haec historia recte huc reiecta est, quia et extra Iudaeam evenit, et multo etiam aliarum gentium stetit sanguine.

CAPUT XV.

1. *Kal eídon állo σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμαζόν, et vidi aliud signum in coslo magnum et mirabile]* Haec quae sequuntur visa Iohanni obtigisse videntur Ephesi, Vespasiano Principe. Et habent eorum quae de Imperio breviter dicta sunt explicationem fusiolem, ut saepe Prophetis evenit, maxime Danieli.

Ἀγγέλους ἑπτὰ, Angelos septem] Contra Romanum imperium, ut contra Iudaeos supra 7: 1. Res Dei maxime insignes heptada amant apud Hebraeos.

ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἑσχάτας, habentes plagas septem ultimas] Novas poenas post bella illa Galbae, Othonis, Vitellii, Vespasiani, post lapsum Capitolium, post motus illos Iudaeorum in Syria et Aegypto.

Ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελεύτησεν ὁ θυμὸς τοῦ Θεοῦ] Merito, inquit, dixi ultimas, quia desinunt in ultimum irae Divinae effectum contra idololatrias Romanos. Sic generalia praemittuntur specialibus etiam cap. 8.

2. *Kal eídon ὡς θάλασσην ὑάλινην, et vidi tanquam mare vitreum]* Supra 4: 6 *mare vitreum* fuit plebs Christiana e Iudaeis; hic, collecta ex Gentibus, cuius cogitationes Deus introspicit, et ut vitrum purissimum, id est, crystallum, puras invenit.

Πυρὶ μεμιγμένην, mixtum igne] Incensam magno Dei amore. Amor igni comparatur Cant. 8: 7.

Kal τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, et eos qui vicerunt a bestia et imagine eius et numero nominis eius] Confessores, qui neque blanditiis neque minis adduci potuerant ut aut Deos Romanos invocarent, aut coram imagine se flecterent, aut signum saltem aliquod idololatriae susciperent. Ex hic recte veritas ab, ut

Victor ab Aurorae populis. —

Ἐστῶτας ἐπὶ τὴν θαλάσσην τὴν ὑάλινην, stantes super mare vitreum] Sicut montes stant circa mare immobiles.

ἔχοντας κιθάρας τοῦ Θεοῦ, habentes citharas Dei] Id est, Laudem Deo reddentes. Vide supra 5: 8, 14: 2. *Dei citharae* dicuntur quia Deo sunt sacratae.

3. *Kai ἔδοναι τὴν αἴδην τοῦ Μωσέως τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ*, et *cantant cantum Moysi servi Dei*] Nempe eum cantum quem Moses cecinit ad Mare Rubrum, ubi Aegyptiis perditis servatus erat is qui tunc erat Dei populus, Exod. 15. Hoc ideo, quia paria iis quae Aegyptiī senserant sensuros Romanos edocti erant. Moses δούλος Θεοῦ per eminentiam quandam dicitur Ios. 14: 7, 22: 4, Ps. 105: 26.

Kai τὴν αἴδην τοῦ ἀγνίου, et *canticum Agni*] Id est, Moysi canticum applicatum Christo et rebus Christi.

Λέγοντες, Μεγάλα καὶ θαυμάσια τὰ ἔργα σου, Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, dicentes, *Magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens*] Sensus ex comm. 6 Exodi dicto loco. *Παντοκράτωρ*, ΓΩΓΩ, ut diximus supra 1: 8, 4: 8, 11: 17.

Δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοὶ σου, ὁ βασιλεὺς τῶν ἐθνῶν, *iustae et verae sunt vias tuae, Rex Gentium*] Nemini iniuriam facis, et stas promissis. Sensus ex commate 13 dicto Exodi loco. Verba prope ipsa ex Dent. 32: 4 et Os. 14: 10. Ostendis te Dominum non Iudaeorum tantum, sed et Gentium. Ἐθνῶν hic habet Manuscriptus, non ἀγίων [Sanctorum] aut αἰώνων [seculorum], ut alii. Sumptus hic Dei titulus ex Ier. 10: 7.

4. *Τίς οὐ μὴ φοβηθῇ σε, Κύριε*, quis non timebit te, *Domine*] Ex commate 15 dicti loci in Exodo. In Manuscripto, *Τίς οὐ μὴ φοβηθῇ ἐνώπιόν σου, Κύριε*, ὅτι τὰ ἔθνη [Quis non timebit coram te, Domine, quoniam gentes], omissis quae in medio.

Kai δοξάσῃ τὸ ὄνομά σου, et *celebrabit nomen tuum*] Ex commate 2 in Exodo.

Ὅτι μόνος ἅγιος εἶ, quia *solus sanctus es*] Ex commate 2 ibidem.

Ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἤξουσιν καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, quoniam *omnes gentes venient et adorabunt coram te*] Ex commate 16 dicti loci. Impletum tunc cum idololatria extincta est per omne imperium Romanum. *Venient et adorabunt*, id est, venient ut adorent.

Ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν, quoniam *iudicia tua patefacta sunt*] Ex commate 7 dicti loci. Est autem hic

hic praeteritum pro futuro prophetiis. [*prophetiis more*],
Δικαιώματα σου, γὰρ.

5. *Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἠνέγκη ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ, et posthac vidi, et ecce apertum est templum tabernaculi testimonii in coelo*] Adytum coeleste. Respicit autem non Salomonis sed, Moisis tempora: et ναὸς hic idem valet quod *ἱερόν*, pro quo templi vocem posuit Latinus Ps. 28: 2, quia scilicet templi praebebat usum. Per hoc significantur Dei oracula iamiam proditura. Nam responsa Deus reddebat ex illo adyto. *Σκηνὴ μαρτυρίου* est *ἡ* *ἐν* *τῷ* *ὕμνῳ*, Exod. 27: 21 et alibi, ita dicta quod Deus ibi Maiestatis suae testimonium exhiberet. Alii vertunt *tentorium conventus*, quia verbum *σκηνή* duplicem habet significatum.

6. *Καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι, οἱ ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, et exierunt septem Angeli, habentes septem plagas, de coelo*] Illud *ἐκ τοῦ οὐρανοῦ* construendum cum verbo *ἐξῆλθον*. Et per *coelum* intelligitur Adytum illud coeleste, quod Iohannes viderat. Prophetae coelum figurant ad modum sui Templi. Ibi sunt *νοητά* [*res intelligendae*], quae in Templo *αἰσθητά* [*res sensibiles*], Exod. 25: 40.

Οἱ ἦσαν ἐνδεδυμένοι λίνον καὶ καθαρὸν καὶ λαμπρὸν, vestiti linum purum et splendidum] *Byssum* infra 19: 8. Vide et supra 1: 13, Ezech. 9: 2, Dan. 10: 3. Hic amictus ostendit iudicia, quae illi Angeli allaturi sunt, fore *et pura et splendida*. Pro *λίνον* libri quidam habent *λίθον* [*lapidem*], et sic legit Latinus, per errorem Scribarum, ut puto.

Καὶ περιζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζῶνας χρυσαῖς, et praecincti circa pectora zonis aureis] Significantur accingi ad res Regales. Nam aureus baltheus Regum, ut ostendimus supra 1: 13.

7. *Καὶ ἐν ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων, et unum de quatuor Animalibus*] Spiritus Petri, qui haec breviter praedixit 2 Epist. 1: 10—12. Dicuntur Prophetae facere quod praedicunt; Ier. 1: 10. Tale illud:

Tum Phaethontidas musco circumdat amaras Corticis.

Ἔδωκε τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις ἑπτὰ φιάλας χρυσοῦς, dedit septem

sem. Angelis septem phialas aureas] *Phialas* hic intellige, non suffitorias, sed plenas ignis. *Aureas* sunt, quia immutabilia haec iudicia.

Γεμούσας τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, plenas ira Dei viventis in sempiternum] Id est, igne qui *iram Dei* significabat. Miscentur enim et hic ἀπόδοσις [*redditio*] et comparatio, ut supra 14: 20. Sic *vasa irae* habes apud Ieremiam 50: 25. Titulus qui hic Deo datur repetitus est ex superioribus 4: 9, 10, 5: 14, 10: 6.

8. *Καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ, et impletum est templum fumo*] *Fumus* ignem comitatur, ut supra 14: 11, Esai. 6: 4. Et solet poni ubi de ira Dei agitur, Ps. 18: 9, 78: 38, 89: 47.

Ἐκ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ob gloriam Dei et potentiam eius] *Ἐν διὰ δυοῖν [unum per duo]*. Sensus enim est *ob potentiam Dei gloriosam*, apparituram scilicet in illis iudiciis.

Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναόν, et nemo poterat intrare in templum] Nulla Deus alia oracula edere voluit praeter ista. Verba sumpta ex Exod. 40: 33. Adde 1 Reg. 8: 10, 2 Par. 5: 14. *Intrare in adytum* est Dei arcana discere Ps. 73: 17.

Ἄχρι τελειθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, donec consummarentur septem plagae septem Angelorum] Nam de temporibus post illas plagas nova oracula incipient capite 20 infra.

CAPUT XVI.

1. *Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ ναοῦ, et audivi vocem magnam de templo*] Ex adyto Dei vocem. Vide supra 14: 13.

Λεγοῦσης τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις, Ἵπάγετε, dicentem septem Angelis, Ite] Sic ἔπαγε supra 10: 8.

Ἐχέετε τὰς φιάλας τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν γῆν, effundite phialas irae Dei in terram] *Phialas* igne plenas, *iram Dei* in idololatrās significante. *In terram*, id est, in imperium Romanum, quomodo vocem *terrae* hic au-

men-

mendam docet rerum series. In Manuscripto, τὰς ἑπτὰ φιάλας [septem phialas], quomodo legit et Latinus.

2. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν· καὶ ἐγένετο ἔλκος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἔχοντας χάραγμα τοῦ θηρίου, et abiit primus et effudit phialam suam in terram: et factum est ulcus saevum et pessimum in homines qui habebant characterem bestiae] Varii ignes erant in phialis, varii et effectus. Ἐλκος κακὸν καὶ πονηρὸν, 77 770, Deut. 28: 35, Iob. 2: 7. In Manuscripto, ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, non male. Haec plaga et duae sequentes alludunt ad plagas Aegypti, significatu tamen non plane eodem. Nomine 770 aiunt Hebraei significari omnia mala quas ex calore oriuntur. Et certe Arabibus 770 est calefacere. Significantur ergo hic omnes morbi aestuosi, in quibus praecipua est pestilentia. Ea autem saepissime orbem Romanum invasit inter Traiani et Constantini tempora; ut sub Commodio maior quam ulla ante, ita ut in Urbe morerentur quotidie bis mille homines, plurimi etiam alibi, testibus Dione et Herodiano. Non minor alia sub Gallo et Volusiano, Zosimo referente; rursum sub Gallieno, eodem teste. Fuit et alia post Decium, cuius meminit Eusebius VIII. 17, Trebellius, Gallienus, Orosius VII. 15, Hieronymus in Chronico Olympiade CCLVII, cuius occasione librum de mortalitate scripsit Cyprianus. Alia sub Gallieno, cuius mentio in Martyrologiis, et sub Claudio qui Gallieno successit, memorante Trebellio. Alia sub Diocletiano, apud Eusebium VII. 2.

3. Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, et secundus Angelus effudit phialam suam in mare] Mare in hac parte Apocalypseos simpliciter positum est multitudo hominum in Urbe Roma. Vide supra 13: 1.

Καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ, et factus est sanguis tanquam mortui] Ut hominis ad mortem vulnerati. Vide supra 14: 13.

Καὶ πᾶσα ψυχὴ ἣ ζῶσα ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσσῃ, et omnis anima vivens mortua est in mari] Est ὑπερβολή [superiectio]. Nam πᾶσα ψυχὴ valde multos significat. Magnae strages dicto temporis spatio editae sunt Romae,

ut

ut Commodi temporibus; saevitia Commodi; seditione, incendio; et cum interfectus Pertinax Imperator, et Plan-
tianus Praefectus Praetorio.

4. Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐξέχευ τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, *et tertius Angelus effudit phialam suam in flumina et in fontes aquarum*] In urbes extra Romam et in vicos. Eadem aenigmatica locutio supra 8: 10.

Καὶ ἐγένετό αἷμα, *et factus est sanguis*] Ingentes strages editae per provincias bello Albinī, Nigrī, Tetrici, Zenobiae, Caransi, Alacti, et motibus Bacandarum et Carporum.

5. Καὶ ἤκουσα τοῦ ἀγγέλου τῶν ὑδάτων λέγοντος, *et audivi Angelum aquarum dicentem*] Angelus hic tertius vocatur *Angelus aquarum*, quia in aquas immisit phialam. Sic Angeli quidam dicuntur ignis, aeris, pulveris, apud Rabbinos.

Δίκαιος εἰ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, *inustus es quia es et qui eras*] De hac locutione vide supra 1: 8, 4: 8, 11: 17. Non addit hic ἐσόμενος [qui eris], quia hoc tantum vult, Deum tam iuste nunc agere cum Romani imperii hominibus quam olim cum Aegyptiis, Assyriis, Babylonis, Antiocho.

Ὁ ὅσιος] Sic et supra 15: 4. Pro ὅσιος quidam Codices habent ἄγιος εἰ [*sanctus es*]. Sed rectum est ὅσιος πῶν, *misericors*. Punitio enim ista Romani imperii liberatio, erat Christianorum.

Ὅτι ταῦτα ἐκρίνας, *quia haec iudicasti*] Ταῦτα nempe τὰ κρίματα sive δικαιώματα, πᾶσα [iudicia].

6. Ὅτι αἷμα ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν, *quia sanguinem Sanctorum et Prophetarum effuderunt*] Magistratus et populi provinciales multos occiderunt Christianos, inter quos nonnulli et Prophetici donis clarebant. Infra 18: 20 nominantur *Sancti et Apostoli ac Prophetae*.

Καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πίνειν, *et sanguinem eis dedisti bibendum*] Καὶ hic valet propterea. Par pari retulisti. Bibere dicuntur sanguinem qui moerore implentur ob interfectos parentes, liberos, cognatos, affines, amicos, populares. Desumptum ex Abdia 16.

Ἀξίαι εἶσι] *Hoc meruerat. Sic ἄξιος θανάτου [digni morte]* Rom. 1: 32. Sic Cyri caput demissum in utrem plenum sanguinis.

7. Καὶ ἤκουσα ἑλλοῦ ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, λέγοντος] *Audi alium dicentem, nempe Angelum qui spiritus Martyrum custodit. Ii enim sub altari supra 6: 9.*

Ναὶ Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, *etiam Domine, Deus omnipotens]* πᾶσι καὶ πάντ. Supra 4: 8, 11: 17.

Ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις σου, *vera et iusta iudicia tua]* Sensus idem qui supra 15: 3 et Ps. 19: 10:

8. Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἔλαχε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον· καὶ ἐδόθη αὐτῷ παυατίσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρὶ; *et quartus Angelus effudit phialam suam in solem, et datum est illi aestu affligere homines et igni]* Ex hoc aestu solis, sterilitas, et eam sequens fames. Vide Matth. 13: 6, Marc. 6: 6. Fames urit, ideo ignis nomine non male appellatur. Fames ingens sub Commodo est apud Herodianum.

9. Καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι καύμα μέγα, *et adusti sunt homines aestu magna]* Adusta illis sunt viscera prae fame.

Καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύτας, *et calumniati sunt homines nomen Dei habentis potestatem super has plagas]* In Manuscripto, ἐβλασφήμησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ [*calumniati sunt coram Deo*]. Sic Hebraeis וְנֹכַח [*coram*] interdum est *contra*. Dixerunt ista mala evenire ob Christianos unius Dei cultores. Dicebant, postquam in mundo Christiana gens coepit, terrarum orbem perire, multiformibus malis affectum esse genus humanum. Ita Arnobius lib. X. Et speciatim enumerat pestilentias, siccitates, bella, frugum inopiam. Cyprianus ad Demetrianum: Sed enim cum dicas plurimos conqueri quod bella crebrius surgant, quod lues, quod fames saeviant, quodque imbres et pluviae serena longa suspendant, nobis imputari. Vide et Ambrosium, et Prudentinum contra Symmachum, et Augustinum libris quinque primis De Civitate Dei, et Orosium libro VII.

Καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δοῦσαν, *neque egerunt poenitentiam, dare illi gloriam]* Id est, εἰς τὸ δοῦναι [*ut darent*].

10. *Kai ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου, et quintus Angelus effudit phialam suam super eadem bestias*] Non in singulos, sed in ipsum imperium per quod idololatria sustentabatur.

Kai ἐγένετο ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἰσχυρομένη, et factum est regnum eius tenebrosum] Romanum imperium multum amisit splendoris pristini, incurratum, vastatum, partim et inessum a barbaris, Persis, Boramis, Gotthis, Burgundis, Alemannis, Marcomannis, Scythis, Sarmatis, sub Alexandro, Valeriano, Gallieno, Claudio et alijs. Vide Herodianum, et Latinos qui Vitae Caesarum scripsere, et Chronica. Alluditur ad tenebras Aegypti. Pari sensu *ἡσυχία* et *ἡσυχία* [caligo] habes Esai. 8: 22.

Kai ἐφασκόωντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐν τοῦ πόνου, et comederunt linguas suas prae dolore] Aristophanes *Vespis*:

Ἐπὶ ὀργῆς τὴν γλῶσσαν ἐσθίων.

[*Labia prae ira exauit.*]

Ubi Scholiastes: *Ἀπὸ τοῦ, τὰ χεῖλη οἱ γὰρ ὀργιζόμενοι ἐσθίουσι τὰ χεῖλη* [*Χελὴν pro labia, irati enim labia mordent*]. Ita solent qui irascuntur, nec vindicare se possunt.

11. *Kai ἐβλασφήμησαν τὸν Θεὸν τοῦ αὐρακοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῶν, et calumniati sunt Deum coeli prae doloribus et vulneribus suis*] Coniungit phialas secundam, tertiam, quartam cum prima. *Ἐκ* significat hic causam moventem, ut *ἡ* saepe apud Hebraeos. Christianos, quod unum Deum mundi, opificem colerent, vocabant *atheos*.

Kai οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν, neque egerunt poenitentiam ab operibus suis] Non destiterunt ab idololatria. Imo et nova sacra addiderunt, Criobolia, Tamrobolia.

12. *Kai ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν Εὐφράτην, et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illum magnum Euphratem*] Pergit αἰνιττεῖσθαι [aenigmatically loqui]. Nam sicut Romam non *Romam* vocat sed *Babylonem*, ita Tyberim, non *Tyberim* sed *Euphratem*.

Bb 2 *Kai*

Καὶ ἐξηράθη τὸ ὕδωρ αὐτῶν, et siccata est aqua eius] Id. est, Per pontem viam praeiuit non minus quam si sicops esset. Attaditur ad historiam Cyri Ier. 51: 32, 36. Vide quae ibi dicta.

Ἦνα ἐτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βασιλέων ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου, ut praepararetur via regibus ab oriente sole]. Per orientem significat Christum, ut supra 7: 2, ubi dicta vide. Βασιλεῖς nostro Scriptori sunt non Imperatores tantum, sed et Praesides et Duces, ut diximus supra 6: 15. Intelligitur hic Constantinus cum filiis suis et ducibus. Historia est apud Zosimum et Eusebium. Hi sunt Reges quos olim figuraverant Magi illi ἀπ' ἀνατολῶν [ab oriente] Matth. 2: 1.

13. Καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου, et vidi ex ore draconis et ex ore ferarum] Ex Diabolo et idololatria Romana, quae fera prior est, ex mari.

Καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου, et ex ore Pseudoprophetae] Idem est ὁ ψευδοπροφήτης et fera terrestris. Sicut duo Prophetas supra 11: 11, significant totius Prophetarum, ita hic Pseudopropheta per ἐναλλαγὴν [permutationem] multitudinem Prophetarum. Sic ἡ εἰκὼν [simulacrum] multitudo simulacrorum, ut supra observavimus.

Πνεύματα τρία ἀνάθρακτα ὡς βάτραχοι, spiritus tres immundos in modum ranarum] Et hic allusio est ad ranas Aegypti, sed αἰνιγματωδῶς [aenigmatias]. Ranae et impurae sunt, et in coeno versantur, et coxant nullo cum fructu. Ignaros Legis ranis comparat etiam Schemos Rabbas. Tres isti spiritus qui ranis comparantur sunt exstispicium, auspiciū et libri Sibyllini, quibus fidebat Maxentius. Vide Zosimum libro II. In Manuscripto abest τρία.

14. Ἐνὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων ποιοῦντα σημεῖα, sunt enim spiritus Daemonum facientes signa] Vera interdum dicunt, Daemonis instinctu atque opera, Deo id vivente.

Ἄ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης, qui procedunt ad Reges totius terrae] Decipient Maxentium et proceres qui cum eo.

Συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, *congregare illos in praedium ad diem illam magnum omnipotentis Dei*] *Dice illa magna est qua Constantinus Romanum cepit.*

15. Ἰδοὺ ἔρχομαι ὡς κλέπτης, *ecce venio sicut fur*] Haec et quae sequuntur usque ad καὶ συνήγαγεν] legenda per παρένθεσιν [interiectionem], et sunt verba Christi. Vide supra 3: 3. Ait Christus de improvviso se superventurum idololatris.

Μακάριος ὁ τηροῦν, *beatus qui vigilat*] Admonitio est ad Christianos, ut supra 3: 2, 3.

Καὶ τηρεῖν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, *et custodit vestimenta sua*] Qui perstat in bonorum operum studio. Infra 19: 8.

Ἰνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, *ne nudus ambulet*] Ut ille de quo supra 3: 17.

Καὶ βλέψου τὴν αἰσχρὰσύννην αὐτοῦ, *et videant turpitudinem eius*] Et hic est activum plurale pro passivo singulari, *et appareant ea quae tegi debent*, πρὸς. Αἰσχρὴν γυμνότητος [turpitudine nuditatis] supra. Diximus autem significari priora crimina, quae Deo conspicienda se praebent nisi obtegantur per vitam meliorem.

16. Καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς] Nempe illa τρία πνεύματα [tres spiritalis] in unum contraxere Reges ac Duces idololatrias: *fecere ut convenirent.*

Εἰς τόπον τὸν καλούμενον Ἑβραϊστὶ Ἀρμαγεδδὼν, *in locum qui vocatur Hebraice Armageddon*] In Iamculo; qui ex illo conventu recte dici posset *Mons congregationis*: id enim מְגִדּוֹ. Coiere enim in eum locum ex parte Constantini nonaginta millia peditum, octo millia equitum; ex Germanis maxime, et Gallis et Britannis; ex parte Maxentii centum et septuaginta peditum millia, octodecim equitum millia ex Romanis, Italis, Thuscis, Siculis, Carthaginentibus. Ita enim Zosimus. Magedo vocata fuit planities ubi Iosias periit 2 Reg. 23: 29, 2 Par. 35: 22, Zach. 12: 11. Verum ea historia hic non respicitur, sed potius strages a Baraco in Cananaeos edita ad aquas Mageddo Iud. 5: 19. Aquae solent esse in montanis locis. ἢ Hebraeum solet verti per Ἀρ. Sic Ἀρφαρζὶς apud Eusebium in Praeparatione, מְגִדּוֹ. Sic Ἀρσαμοσατα apud Plinium et Tacitum אֲרַמְשַׁר, id est, *mons solis*. Nimirum

rum litterae η pronuntiatio ita erat tenuis ut non audiretur. Et ipsa littera η Graecis E.

····· καὶ ὁ ἑβδόμος ἄγγελος ἐξέχευ τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὸν αἶρα, et septimus Angelus effudit phialam suam in aeram]. Id est, εἰς τὸ μεσουράνημα [in medium coelum], ut supra 8: 13, 14: 6. Quare hoc? Quia haec mala late erant spargenda, in mare, amnes, terram, id est, populum Urbis, in urbes aut oppida minora, et in omnes partes ditionis Romanae.

Καὶ ἐξῆλθε φωνὴ μεγάλη ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ οὐρανοῦ, et exivit vox magna a templo coeli] Ab Adyto coelesti, Ingens arcanum patefit, Romam esse mortalem. In Manuscripto, ἐκ τοῦ ναοῦ, sine illis τοῦ οὐρανοῦ. Et sic Latinus.

····· Ἀπὸ τοῦ θρόνου, a throno] Id est, Ab illo Adyti loco in quo magnifico Deus sedet supra Cherubinos, pedes imprimens Arcae. Ea enim figura Dei sedes concipiebatur apud Hebraeos.

····· Αἰγὼνθα, Ἐγὼν, dicens, Fuit] Fuit Roma. Similis locutio infra 21: 6.

18. Καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καὶ φωναί, et facta sunt fulgura et tonitrua et voces]. Id est, φωναὶ βροντῶν [voices tonitruorum]. Sic et supra 4: 5, 8: 5, pro quo φωνὴν βροντῆς habemus supra 6: 1.

····· Καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας ὅλος οὗν ἐγένετο ἀπ' οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο; τηλικούτος σεισμὸς οὕτω μέγας, et terrae motus factus est magnus qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt, talis terrae motus tam magnus]. Terrae motus hoc loquor est ingens rerum mutatio: supra 11: 13, Ps. 18: 8, et apud Prophetas veteres saepe. Illa τηλικούτος σεισμὸς οὕτω μέγας sunt ἐξηγητικά [explicativa] eius quid praecessit ὅλος, qualis non fuit, nempe tantus adeoque admirabilis. Is terrae motus, est Ostrogothorum dominatus in Italia Gentium Regina, adeoque in ipsa urbe Roma. In Manuscripto, ἀπ' οὗ ἄνθρωποι ἐγένετο [ex quo homo fuit] etc., per ἐναλλαγὴν [permutationem] de qua modo diximus. Daniel pro eo dixit, Ὅσα οὗ γέγονεν ἀπ' οὗ γεγένηται ἔθνος ἐν τῇ γῇ [Qualis non fuit ex quo facta est gens in terra].

19. *Kai ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη, et facta est civitas magna*] Sic et 17: 18, infra. *Μεγάλην πόλιν* dicunt Romanam indicantes Tatianus, Porphyrius, Graecorumque alii.

Εἰς τρία μέρη, in tres partes] Sumptum ex Ezech. 5: 2; ex quo loco intelliges Romae partem tertiam igne exustam, partes alias quas exhaustas atque desertas. Id factum a Totila, qui et tertiam partem moenium destruxit. Narratur res ipsa, plane ut his verbis conveniat, apud Procopium Gothicorum III et IV.

Kai αἱ πόλεις τῶν ἑθνῶν ἐπίσταν, et urbes gentium occiderunt] Multae urbes in Italia et in provinciis Gothis eversae. *Ἐθνῶν* dicit quia ad tempora Honorii plebs plurima et Senatores multi manebant idololatrae; ut dicemus infra 17: 16.

Kai Βαβυλῶν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου θυμοῦ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, et Babylon magna venit Deo in memoria, dare illi calicem vini indignationis irae eius] Illud *καὶ* hic est *σιος* et ἐμνήσθη passivum, ut Act. 10: 31. *Meminisse* Deus malorum actuum dicitur cum eas ultiscitur, ut Os. 9: 2, 8: 13. Illa verba *Βαβυλῶν ἡ μεγάλη* sumpta ex Dan. 4: 27. Deus ostendit ille eventa se nobis oblitam criminum Romae. *Τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ*, id est, vini venenati, ut diximus supra 14: 8, 10. *Τῆς ὀργῆς*, id est, quod venit ab ira Dei, ut dicto loco 14: 10. Hoc quid sit amplius explicabitur capite sequente.

20. *Kai pāsa nḥas ἔφυγε, καὶ ὄρη σὺν ἐρητύσάν, et omnia insulae fugit, neque montes sunt insuper*] Eversa sunt multa oppida maritima, quae ὀρη Hebraeis, *ἔρητες* Interpretibus: multae etiam arces in mediis terris. Arcibus enim dari *montium* nomen diximus supra 8: 8. Et elegans est ἀλληγορία [allegoria]: quia per terrae motus trans moveri solere et montes et insulas diximus supra 6: 14.

21. *Kai χάλαζα μεγάλη ὡς τάλαντιον καταβαίνει ἐν τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, et grando magna sicut talentum descendit de oculo in homines*] Ingens obdurationis iudicium in reliquias idololatrarum; supra 8: 7, 11: 19. Nec male servavit τὸ πρέπον [decorum] comparisonis. Nam et grandinem ingentium saxorum magnitudine interdum cecidisse narrant complurium regionum ac temporum

historiae. Quae quod graece est Graecis dicitur *ταλαντατον*, vel *ταλαντιαίων*, ut *νοσημάτων ταλαντιαίων* [graviorum morborum] apud Alcaeam. Est autem hic applicatio allegoricae historiae quae Exod. 9: 24.

Καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν Θεὸν ἐκ τῆς πληγῆς τῆς χαλακῆς· ἔτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτῆς σφόδρα, ἐπὶ μaledixerunt Deo homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta est vehementer] Tanta erat animorum obduratio ut reliquiae idololatrarum in imperio Romano magis magisque Christianis maledicerent, tanquam ipsorum religio omnium horum malorum causa esset. Hic fuit ultimus singultus moribundae Idololatriae. Intelligendi autem hic praecipue Senatores Romani qui per Italiam sparsi, alii hic, alii illic, a Gotthis sunt interfecti.

CAPUT XVII.

Καὶ ἦλθεν, et venit] Alio tempore. In Manuscripto *ἐκῆλθεν* [exiit].

Ἐγὼ ἐν τῶν ἐπὶ τὰ ἀγγέλων τῶν ἔχόντων τὰς ἐπὶ φιάλας, unus, id est septem Angelis qui habebant septem phialas] Septimas, ea quae de Romae ruina breviter dixerat clarius fasiusque explicaturus. Ideo hoc caput et sequentia puto in paucorum fuisse manibus; et inde factum ut Apocalypsis minus nota esset vulgo.

Καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ, et locutus est mecum] Ut amicus cum amico.

λέγων, λέγει, dicens, Veni] λέγει idem quod *ἔπαυε* supra 10: 8, *adesum*.

Δείξω σοι τὸ πνεῦμα τῆς πόρεως τῆς μεγάλης τῆς παθμένης ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν πολλῶν, ostendam tibi iudicium meretricis magna, quae sedat super aquas multas] Ostendam tibi et Beatie illa maris unde regatur, et quae sit illa Babylon, de qua dixi, et quibus modis Deus sua in eam iudicia sit exerciturus. *Πόρεω* est eadem quae ante *Babylon*, ut apparet infra 3, 4, 5. Romana dominatio, sicut Babylonica dominatio, Mulieris specie describitur apud Esaiam 47: 1. *Πόρεω* autem ob multiplicem idolo-

la-

Iatriam. Vide Esai. 1: 21, Mich. 1: 7, Nah. 3: 4, et quae supra 14: 4. *Sedet ea super aquas multas*, quia imperat et mari et fluminibus; id est, Populo qui Romae est, et qui in aliis urbibus. Vide infra 15, supra 16: 3, 4. Sunt autem verba sumpta de Ier. 51: 13, ubi in Graeco est *κατασκηνοῦντας ἐφ' ὕδασι πολλοῖς* [*qui habitant super aquas multas*].

2. *Μεθ' ἧς ἐπόρευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, cum qua fornicati sunt reges terrae*] Secuti eius auctoritatem et exemplum, ut supra 12: 3, 13: 14. Imo et ipsam adorant. Quod ipsum etiam his verbis intelligi potest, ut videre est Ier. 3: 9, Ezech. 16. 17, 23: 37.

Καὶ ἐμεθύσθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς, et inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius] Vide supra 14: 8, et ibi dicta. Ibi τὰ ἔθνη [*gentes*] quod hic τὴν γῆν, totum complexum quantus quantus erat imperii Romani. Vide et infra 18: 3. Sumptum de Ier. 51: 7, ubi de Babylone agitur.

3. *Καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι, et abstulit me spiritu in solitudinem*] De voce *ἐν πνεύματι* vide supra 11: 10. Vidit *solitudinem*, ut intelligeret talem fore populosae illius Urbis exitum. Vide de Babylone Ier. 50: 13, 51: 63.

Καὶ εἶδον γυναῖκα καθήμενην ἐπὶ θηρίου κόκκινον, et vidi mulierem sedentem super feram coccineam] *Coccineam feram*, id est, coccinatam, coccino instratam: nimirum quia eo colore tingi solebant *Imperatorum Romanorum paludamenta*, Plin. XXII. 2. Sic dicuntur *picti scuta Labici*. Clarius ergo significat de Idololatria quae non alia quam Romana supra egisse. Ei *insidebat mulier*, quae est Romana Dominatio, Idololatriam regens et qua vellet agitans. Erat enim Decretum vetus, ne quis Deus esset nisi a Senatu probatus: testis in Apologetico Tertullianus.

Γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, plenam nominibus maledictionis] Plena Diis, qui ita dicebantur in veri Dei iniuriam. *Ὀνόματα βλασφημίας* hic sunt οἱ λεγόμενοι Θεοὶ [*qui dicuntur Di*] 1 Cor. 8: 5. De voce *βλασφημίας* vide supra 13: 5.

Ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ, habentem capita septem] Quae duplicem habent significationem, et *Imperatorum*, quos ex

nummis Iohannes noverat; eorum autem facies erant in his septem capitibus: et *septem montium* sive *collium* in quibus sitam Romam nemo ignorabat.

Kai kípata déka, et cornua decem] Haec cornua decem in hac visione significant *decem Reges*, qui tempore Iohannis nondum erant in fide et reverentia imperii Romani. Manifestum id fit infra 12 et seqq.

4. *Kai ē gunē ē peribēblēmēnē porphýran kai kókkinon, et mulier erat circumdata purpura et coccino*] Coccinum belli gestamen Romanum, purpura pacis, tum in toga Imperatorum, tum in lato clavo Senatorum. Hieronymus Prologo ad Didymum: *Cum in Babylonē versarer, et purpuratae Meretricis essem colonus*. Idem ad Algasiam: *Unde secundum Apocalypsin Iohannis in fronte purpuratae meretricis scriptum est nomen Blasphemiae, id est, ROMAE AETERNAE*. Et ad Esai. 24: *Babylon, quae aedet in septem montibus purpurata*. Et ad Marcellam: *Legi Apocalypsin Iohannis, et quid de Muliere purpurata, et scripta in eius fronte Blasphemia, Septem montibus, Aquis multis, et Babylonis cantetur exitu, contuere*. In Manuscripto est *porphýroyn* [purpurea], nempe *ιμάτιον* [veste]. Et nota Meretricem sumpsisse sibi ornatum Tabernaculi Divini. Nam Exod. 26: 4 est *וְשֵׁן כְּחֹלֶם יָרֵךְ* in Graeco *porphýran, kókkinon diplōyn* [purpuram, coccum bis tinctum].

Κεχρυσωμένη χρυσοῦ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις, inaurata auro et lapide pretioso et gemmis] Opes simul et luxum significat. Neque dubito quin imagines Urbis Romae in templis cum tali ornatu fuerint. Mulierum cultus in *auro, argento et gemmis et vestibus* deputatur apud Tertullianum. Par ornatus Regis Tyri Ezech. 27. *Κεχρυσωμένη χρυσοῦ* de Babylone Esai 14: 4. Sed est hic σύλληψις [complexio]. Nam *κεχρυσωμένη* de *auro* proprie dicitur, de *lapidibus et gemmis* improprie. *Λίθος τίμιος* aut *πολυτελής πτρ*, *πκ* 2 Sam. 12: 30, 1 Reg. 5: 17, 7: 9, 10, 11, 10: 2, 10, 11, 1 Par. 20: 2, 29: 2, 2 Par. 3: 6, 9: 1, Dan. 11: 38.

Ἔχουσα χρυσοῦν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς γέμον βδελυγμάτων, habens poculum aureum in manu sua plenum abominationibus] *Aureum* dicit *poculum* ob divitas, ut

et

et Jer. 51: 7. *Βδελύγματα* autem in Viso quidem intelli-
gendo *humor foetens*; in re vero Dii falsi, quos Graeci
vocant *βδελύγματα*, ubi in Hebraeo *עֲלִילִים* [*res nihili*], ut
Esai. 2: 8, 20. *עֲלִילִים* [*Dii*] addito Gentium vocabulo, ut
1 Reg. 11: 6, 33. *עֲלִילִים* [*retrimenta*] 1. Reg. 21: 26,
Esach. 36: 13. *עֲלִילִים* [*simulacra*] Esai. 17: 8; plurimis
vero in locis *עֲלִילִים* et *עֲלִילִים* [*adominationes*]. Hi sunt

— Quos Roma recepit

Aut dedit ipsa Deos.

*Καὶ τὰ ἀκαθάρτα τῆς πορνείας αὐτῆς, et impuritatibus
scortationis ipsius*] Ita habet et Manuscriptus. Quod si
sequimur, illud *καὶ* est *ἐξηγητικὸν* [*explicativum*] ad ex-
plicandum quid sit *poculum abominationum*, namp *im-
puritates scortationis*, id est, idololatriæ, ipsius, quas
Meretrix aliis propinat. At alii Codices habent, *ἀκαθα-
ρότητες πορνείας αὐτῆς* [*impuritate scortationis ipsius*],
quomodo videtur legisse Latinus. Argethas vero, *καὶ τῶν
ἀκαθάρτων τῆς πορνείας τῆς γῆς* [*et impuris scortationis
terras*].

5. *Καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, et in
fronte eius nomen scriptum*] Debat. et ipsa apparere
cum nomine in fronte, quia aliis causa erat ut frontem
nominibus inscriberent.

Μυστήριον, mysticum] *ἢ*, id est, quod nomen non est
quale vulgo vocatur, sed *αἰνιγματικόν* [*enigmaticum*].
Vocatur *μυστήριον* et id quo latenter significatur aliquid,
et id quod significatur, ut supra 1: 20 et infra 7. Sed
ea acceptio est *μετωνομική* [*transnominativa*], quam hic
habemus magis propria.

Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, Babylon magna] Sic et 16: 19,
ubi causas attulimus huius appellationis.

Ἡ μήτηρ τῶν πόρνων, mater scortatorum] *Τῶν πορνειῶν
[scortationum]* habet Arethas, et ita legit Latinus. *Ma-
ter scortationum* est; quia latissime propagavit idolola-
triam suam.

Καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς, et abominationum terræ] *Quia et novos Deos dederat, et ipsa inter Deos erat.*

6. *Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν
ἀγίων καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰησοῦ, et vidi mu-
lierem ebriam de sanguine Sanctorum et de sanguine*
Mar-

martyrum Iesu] Vidit eam ore rabido, despamante et avomente sanguinem, ut ebrii solent. Sanctos hic vocat Christianos quosvis; *μάρτυρας* Doctores qui eximie supra alios testimonium Christo praebebant.

Καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα, et miratus sum, cum vidiissem illam, admirationis magna] *Miratus sum* feminam tam speciosam, tam ornata, ita temulentam agere et cruentari. Hanc mulierem in illo viso capite 12, non conspexerat.

7. *Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος, Διὰ τί ἐθαύμασας, et dixit mihi Angelus, Quare miraris?*] Ubi rem intelliges, non miraberis hoc videri.

Εἰς σοὶ ἔγωγ τὸ μυστήριον τῆς γυναικὸς, ego dicam tibi mysterium mulieris] Quid sub hac figura lateat. Sic supra 1: 20.

Καὶ τοῦ θηρίου βασιλεύοντος αὐτήν] *Ferae cui illa investatur.* Dicit τοῦ θηρίου, quia supra 13 eius facta mentio.

Τοῦ ἔχοντος τὰς ἐπτὰ κεφαλὰς καὶ τὰ δέκα κέρατα, quae habet capita septem et cornua decem] Supra 3, 13: 1.

8. *Τὸ θηρίον ὃ εἶδες ἦν, fera, quam vidisti, fuit*] Hic θηρίον vocat κατὰ συνειδοχὴν [per complexionem] illum qui pars potissima, id est, os erat τοῦ θηρίου, supra 13: 2. Is Domitianus, patre absente, fuerat, id est, nomen sedemque Caesaris acceperat, ut ait Tacitus. Martialis de eo:

Solus Iuleus cum iam retineret habenas,

Tradidit, inque suo tertius orbe fuit.

Scriptis ei Vespasianus: *Gratias tibi, fili, habeo, quod mihi imperium non abstulisti, teste Dione. Iactavit se et patri et fratri imperium dedisse, ut ait Suetonius.* In summa, terminos aetatis et alia concessa filio egrediebatur, quae et ipsa Taciti sunt verba. Paria habet Iosephus fine libri quartæ de Bello Iudaico.

Καὶ οὐκ ἔστι, et non est] Hoc tempus, id est, cum Vespasiano principe Ephesi ageret. Iohannes, non erat cum imperio Domitianus, sed in privati modum redactus modestiam imprimisque studium Poeticae simulabat, ut ait Suetonius: ut vero Tacitus, *Modica quoque et usurpata antea imperii munia mittebat, simplicitatis ac*

mo-

prodestias imagine in altitudinem conditus, studiumque litterarum et amorem carminum simulans.

Kal μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου, et adscensura est de abyssō] Attollet se ex suis latebris; ex obscuro potens evadet.

Kal, εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν, et in interitum ibit] נָחָם נִי
Num. 24: 24. Ἀπώλεια, hic ut et Ioh. 17: 12, 2 Thess. 2: 3, non mortem quamlibet, sed pessimum exitum significat; qualis Domitiano obtigit, intersecto domesticorum suorum manibus: de quo videri potest Suetonius et Philostratus. Notandum autem sicut Domitiano *feras* nomen datur, ut praecipuo *feras* membro, ita in eius rebus adumbratas res ipsius Idololatriae, quae interdum saevitiam anam exercuerat, ut sub Claudio, Nerone et aliis; interdum conquievit, ut sub Vespasiano; resumpsit saevitiam, ut sub Domitiano, Traiano et aliis; ac postremum funditus interiit, ut videbimus infra 19: 20, 21.

Kal θαυμάζονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, et mirabuntur inhabitantes terram] Mirabuntur exitum respondere multis ostentis, de quibus videri potest Suetonius et Dion.

Ὅν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, quorum nomina non sunt scripta in libro vitas, a condito mundo] Hac locutione quid significetur diximus supra 13: 8. Sensus est, Christianos in Scripturis versatos non miraturos evenire Domitiano Romae quod olim Baltassari Babylone, Dan. 5: 30, qui itidem praedictum exitum vitare non potuit.

Βλέποντες τὸ θηρίον ὃ τι ἦν, καὶ οὐκ ἔστ, καὶ παρέσθαι, videntes feram, quae erat, et non est, et ventura est] Ὅ τι hic est pronomen, non coniunctio. In Manuscripto est βλέπόντων, non male. Solent enim Graeci participium etiam solum in genitivo ponere, ubi Latini ponerent nomen aut pronomen et simul participium, utraque absolute posita, ut loquuntur Grammatici.

9. Ὡδε ὁ νοῦς] *Haec est apertior figurarum explicatio, quae iam sequitur.*

Ὁ ἔχων σοφίαν, qui habet sapientiam] Quae explicatio ostendit mirabilem Dei sapientiam, res praeteritas et praesentes et futuras simul ob oculos ponentis. Vide

capra 13: 18. Saepe in Prophetis sermonibus cum futuris simul exhibentur praeterita ob connexum aut similitudinem, ut Ezech. 17, 19, 23, 31, Zach. 5, 6, 11.

Αἱ ἑπτὰ κεφάλαι ἐπὶ ἑπτὰ ὄρη εἰσιν, ἐπὶ οὓς ἡ γυνὴ κάθηται ἐπὶ αὐτῶν, *septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet*] Graeci dicerent ἐφ' ὧν ἡ γυνὴ κάθηται sed Iohannes praeter caeteros amat locutiones Hebraicas. Dominatio Romana septem montibus insidet, quia ibi erat sedes imperii, ut Tacitus loquitur.

10. Καὶ βασιλεῖς ἐπὶ αὐτῶν εἰσιν, *et Reges septem sunt*] Simul per illa capita notantur et Imperatores septem, quorum facies in illis capitibus apparebant, ita ut in nummis.

Οἱ πέντε ἔπεσον, *quinque ceciderunt*] *Vi periere.* Id enim πεῖ [cadere] Hebraeis Exod. 32: 28, Lev. 26: 8, Ezech. 32: 22, Os. 7: 7, 16, Ps. 91: 6 et alibi. Hi quinque sunt Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius. Incipit a Claudio, quia Tiberio et Caio nulla notitia Christianorum. Et sicut Ezechiel semper tempora putat a sua deportatione, ita et Iohannes a sua numerat Principes.

Ὁ εἷς ἔστιν, *unus est*] Vespasianus: de quo nihil mali praedicatur, quia Christianis non nocuit, teste Tertuliano.

Ὁ ἄλλος οὐπω ἦλθεν, *et alius nondum venit*] Titus, cuius facies itidem in capite ultimo conspiciebatur.

Καὶ ὅταν ἔλθῃ, *et cum venerit*] Nempe ad principatum: id enim hic ἐρχεσθαι. Qui munus aliquod auspicatur dicitur ἐρχεσθαι Matth. 17: 10.

Ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μέναι, *oportet illum breve tempus manere*] Exiguo tempore victurus est post adeptum Principatum, biennio scilicet et mensibus duobus, ut notat Suetonius. Αἰὶ hic nota futuri, ut Matth. 17: 10 et alibi.

11. Καὶ τὸ θηρίον] *Os feras.* Συνεκδοχὴ [complexio] ut diximus. Os illud dentes habebat leoninos. Seneca et Paulus Apostolus Neronem *Leonem* dixere. Domitianus dictus *Calvus Nero*; portio Neronis de crudelitate, in Apologetico Tertulliani.

Ὁ ἦν καὶ αὐκ ἔστι, καὶ αὐτὸς ὁγδοὺς ἔστι, *quae erat et non est, ipse octavus est*] Καὶ postremum hic abundat,

mo-

more Hebraeo. Is quem *feras* os esse dixi, est *octavus* in ordine Principum quibus res fuit cum Christianis.

Kal ên τῶν ἐπτά ἐστὶ, et de septem est] Natus est ex *zano* illorum *septem* quos dixi, nempe ex Vespasiano. *Ἐξ* vel *ἐξ* poni solet in significanda alicuius origine, ut Matth. 1: 3, 5, 6, Luc. 1: 27, Ioh. 1: 13, Act. 17: 26, Rom. 1: 3, 9: 10, 2 Tim. 2: 8, Hebr. 7: 5, supra 7: 5 et sequentibus. Deinde *ἐκ τῶν* breviter dictum pro *ἐκ τινος τῶν* [*ex aliquo de*] de quo loquendi genere egimus ad Matth. 23: 34, Luc. 21: 16.

Kal eis ἀπώλειαν ὑπάγει, et in interitum vadit] Mala morte peribit. Praesens pro futuro, more Prophetico.

12. *Kal τὰ δέκα κέρατα ἀ εἶδες, et decem cornua quae vidisti]* Nempe in hoc Viso postremo. Alii enim Reges significati erant in Viso cap. 12. Sed ut illi reverentiam exhibuerant Romano imperio, ita et hi exhibebunt, suo tempore.

Δέκα βασιλεῖς εἰσιν, decem Reges sunt] Successiones Regum *Reges* vocat, ut Dan. 7: 17, in Hebraeo, et 8: 20, ut ibi annotavit Hieronymus. Sic et Ier. 25: 11.

Οἱ τινες βασιλείαν οὐπω ἔλαβον, qui regnum nondum acceperunt] Nempe in partibus imperii Romani.

Ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου, sed potestatem tanquam Reges una hora accipient cum bestia] Simul et Regna accipient intra Romani imperii limites, et Romana sacra amplectentur, sed ad modicum tempus. Id enim vult *μίαν ὥραν*. Reperitur hoc sensu in Graeco Dan. 4: 16, ubi in Chaldaico כְּחַן שָׁעָה. Pro eodem dixit Paulus πρὸς ὥραν [*ad horam*] Philem. 15, πρὸς καιρὸν ὥρας [*ad tempus horae*] 1 Thess. 2: 17. Et ita hunc locum explicant Andreas et Arethas. Sic et infra 18: 16.

13. *Οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ διδόνασιν, hi unum consilium habent, et virtutem et potestatem suam bestiae tradent]* Recepta populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et Reges, ut Tacitus loquitur in soceri vita. Lucanus:

Atque omni Latio quae servit purpura ferro.

Vi-

Vires, inquit, *suas et ius imperii eo conferent ut et Romanis et eorum religioni inserviant*. Primi omnium Gotthi facti sunt federati Romanorum. Docet nos id Procopius Gotthicorum IV, ante tempora Maximini, ut ex Iornande discimus. *Decem autem illi Reges barbari qui in reverentia fuere Romani Imperii ad breve tempus, sunt, Ostrogotthi, Wisigotthi, Vandali, Gepidae, Langobardi, Heruli, Burgundiones, Hunni, Franci, Angli sive Saxones*. Hi omnes Regna habuere intra fines veteres imperii Romani, ut ex Procopio, Iornande, Orosio, Paulo Diacono discas. Wisigotthi contra Attilam Romanis adfuere; contra Herulos Ostrogotthi; contra Suevos Wandali; contra eos quos dixi Herulos Gepidae, et contra Ostrogotthos; Langobardi contra Gepidas, deinde contra Ostrogotthos et Francos; Heruli contra Persas, deinde contra Wandalos; Burgundiones contra Francos et contra Ostrogotthos; Hunni contra Persas et Wandalos et Ostrogotthos; Franci contra Ostrogotthos et Wisigotthos et Suevos; Anglosaxones contra Pictos et Britones.

14. Οὔτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, *hi cum Agno pugnabunt*] Id est, In Christianos saevient Romanorum exemplo. Eo sensu ποιῶν πόλεμον. [*bellum facere*] habuimus supra 11: 7, 12: 17, 13: 7. Eadem locutio apud Ieremiam 1: 19.

Καὶ τὸ ἀρνίον νικᾷ αὐτούς, *et Agnus vincet illos*] Christus efficiet ut omnes illi Populi eorumque Reges tandem fiant Christiani. Hieronymus ubi Christianos populos sui temporis enumerat, addit et Gotthos. De caeteris quoque res in aperto.

Ὅτι Κύριος κυρίων ἐστὶ καὶ Βασιλεὺς βασιλέων, *quoniam Dominus dominorum est et Rex regum*] Deus iam olim promiserat fore ut Christo plurimi Reges ac Dynastae obedirent, Ps. 2, Dan. 7: 27. Vide supra 1: 5. Κύριος κυρίων sive Κύριος τῶν κυριούντων, ut 1 Tim. 6: 15. Πῶς γὰρ γιν.

Καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοί, *et qui cum illo sunt vocati, electi et fideles*] Etiam illi sua patientia et bonae vitae exemplo et sanis sermonibus Reges vincent. Sic et supra 12: 11. Nota tres gradus,

vocari, deinde eligi, Matth. 20: 16, 22: 14, postremum perseverare, 2 Petr. 1: 1.

15. *Kai λέγει μοι, Τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶ καὶ ἔθνη καὶ γλῶσσαι, et dixit mihi, Aquas, quas vidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt et gentes et linguae*] Hanc distributionem iam aliquoties habuimus, ut supra 5: 9, 7: 9, 11: 9, 13: 7, 14: 6. Multarum linguarum homines sub imperio Romano fuisse notum ex Virgilio et Martiale. De his populis vide Appianum initio. Per *aquas* intelligi Gentes habes apud Achmetem CLXXVIII. Aqua aquae succedit, et manet idem mare aut amnis; sic homines hominibus, et manet idem populus. Utuntur hac similitudine Philosophi, quorum meminimus lib. II de Iure Belli ac Pacis 9. 3. Apud Nahumam 2: 8, *Ninive piscina aquarum*, id est, *urbs populosa*, interprete Chaldaeo.

16. *Kai τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες καὶ τὸ θηρίον, et decem cornua quas vidisti et bestia*] Ἐπὶ τὸ θηρίον [*in bestia*] habet Arethas et libri multi: nec aliter legit Latinus.

Οὗτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, hi odient fornicariam] Suo tempore insurgent hostiliter in dominationem Romanam. Hoc maxime conspectum Honorii temporibus, ut videre est apud Procopium et historicos alios. Haec est *Romani status abcessio in decem Reges* apud Tertullianum, *regni Romani defectio* apud Ambrosium, *discessio Gentilium a Romano imperio* apud Hieronymum: εἰς δέκα βασιλείας διηγεῖσθαι τὴν οἰκουμένην [*orbem terrarum in decem regna fuisse divisum*], ait Arethas.

Kai ἡρημωμένην ποιήσουσιν αὐτήν, et desolatam facient illam] Magnis afficient cladibus. *Τοὺς τε ἀνθρώπους ἅπαντας ἐκτείνον, ὅσοι ἐγένοντο ἐν ποσὶν, ὁμοίως μὲν πρεσβύτας, ὁμοίως δὲ νέους, οὔτε γυναικῶν, οὔτε παίδων φειδόμενοι* [*Homines omnes quos repererant occidebant, pariter senes, pariter iuvenes: ne mulieribus quidem parcentes aut pueris*].

Kai γυμνὴν ποιήσουσιν αὐτήν, et nudam facient illam] Abstrahent aurum, lapides, uniones. Hoc factum est per Alaricum Gotthum, et per Genzericum Wandalum. De illo Procopius: *Ἐν Ῥώμῃ τῶν τε δημοσίων καὶ τῶν ἰδίων εὐδοσιῶν ἀπολιπόντες* [*Nihil Romae relinquebant publica-*

rum privatarumque rerum]. De altero vero: Χρυσού τε καὶ ἀργύρου καὶ τῶν ἄλλων βασιλείας κτημάτων πολὺ τι χρῆμα ἐν ταῖς ναυσὶν ἐνθήμενος εἰς Καρχηδόνα ἐπλεῖ· ἐσύλησε δὲ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Καπιτωλίου θῑῶν [*Cum ingentem vim auri argentiue rerumque aliarum ad Imperatorem pertinentium imposuisset navibus, Carthaginem navigavit: etiam templum Iovis Capitolini spoliavit*].

Καὶ τὰς σαρκὰς αὐτῆς φάγονται, *et carnes eius comedent*] Provincias in suos usus vertent, spreta Romanorum amicitia. Sic Daciam, Pannoniam, Thraciam, Illyricum modo hi, modo illi populi invasere; praeterea Galliam Gotthi utrique, Burgundiones, Franci; Hispaniam Wandali primum, deinde Wisigothi; Africam Wandali; Britanniam Anglosaxones; Italiam ipsam cum Dalmatis, Alpibus, Norico, Ostrogotthi, deinde Langobardi. Locutio sumpta ex Esai. 10: 18 et 49: 26.

Καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρὶ, *et ipsam igne comburent*] Ipsam Babylonem, ipsam Meretricem comburent, nempe τρίτον μέρος [*tertiam partem*], quod subintelligendum ex superioribus 16: 19. Est talis συναδοχή [*complexio*] etiam Historicis frequens. Sic 1 Macc. 1: 33 ab Antióchi hominibus exusta Hierosolyma; quod de pulcherrimis quibusdam aedificiis interpretatur Iosephus, et consequens in utroque Maccabaico historia ostendit. Prophetis autem frequentissima talis locutio, ut Ezech. 29: 12 et alibi saepe. Fuit vetus traditio apud Iudaeos fore ut Roma incenderetur. Habes eius indicia apud Bachaium et apud Ionathanem 1 Sam. 2: 5, Ezech. 39: 16. Eam Iohannes hic approbat, ut et alia eius generis non pauca. Impletum hoc per Ostrogotthos sub Totila. Procopius Gotthicorum IV: Ἐπύρρηνε δὲ Τωτίλας πολλὰς μὲν ἐμπρησάμενος τὰς τῆς πόλεως δικοδομίας [*Multa urbis aedificia Totilas incendit*]. Nec est quod quisquam opponat tunc Romam fuisse Christianam. Contra enim verum est, etiam postquam Imperatores facti erant Christiani, Romae mansisse idololatriam tum in Senatu tum in plebe. Nec in Senatu tantum erant Pagani, sed et Consulatus adipiscebantur, ut Symmachus, cuius oratio exstat pro Sacris Paganicis. Hieronymus ad Esai. 57 de suis temporibus agens: *Ipsaque Roma orbis domina in singulis in-*
su-

culis domibusque tutelae simulacrorum deae venerantibus lucernis, quam ad tuitionem aedium isto appellant nomine; ut tam intrantes quam exeuntes domum suam semper inobliiti admoneantur erroris. Et haec est causa cur idem Hieronymus cum Romae viveret, se *purpuratam Meretricis colonum* fuisse dicit in Prologo ad Didymum. Cum Totilas Urbem invasit, iam plerique cives effugerant, multi fame extincti, multi trucidati, ita ut de plebe aegre restarent quingenti. Ad haec, cum secutum est multarum aedium Romae incendium, portae dirutae, moenium pars tertia disiecta, noluerunt Romani redire Senatores, et alii qui exierant Paganismo contacti. Sunt quae hic sunt verba, sumpta de loco Dan. 7: 11. In pari causa par eventus. Vide quanta fuerit Dei patientia in expectanda idololatrarum conversione.

17. *Ὁ γὰρ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιεῖσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ ποιεῖσαι γνώμην μίαν, Deus enim dederat in corda eorum ut facerent quod placitum esset illi, et ut facerent unam sententiam]* Loquitur tanquam viveret tempore illorum decem Regum. Deus illis Regibus usus erat tum ad augendum, tum ad labefectandum Romanum Imperium. Illa *καὶ ποιεῖσαι γνώμην μίαν* abstant a Manuscripto, ut et a Latino.

Καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ ἕχρι τελευτήσουσιν οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, ut darent regnum suum bestiae donec consummarentur verba Dei] Ut non diutius obedi-
rent Romae, et simul Romanae idololatriae, quam id Deo videretur. *Λόγοι Θεοῦ* hic sunt *Dei decreta*, nempe illa de discerpendo in multos Reges imperio Romano. Dei decreta apud Hebraeos vocantur *verba*, ut et hominum cogitata. Est et in eo Hebraismus, quod dixit οἱ *λόγοι τοῦ Θεοῦ*, cum potuisset dicere αὐτοῦ [*είπας*]: nam Θεὸς praecesserat.

18. *Καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, et mulier quam vidisti]* *Cuius vidisti figuram.*

Ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη, est urbs magna] Supra 16: 19, et hoc capite 1: 5. Sic volent prophetiae posteriores per gradus quosdam clarius eloqui id quod priores dixerant occultius.

Ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλείων τῆς γῆς, quae ha-

bat regnum super Reges terrae] Post descriptionem ex septem montibus non poterat adferri altera clarior quam ista. Vide supra 12. *Intelligitur sub figura Mulieris non sola Urbs, sed dominatio in ea Urbe sedem habens, ut iam diximus.*

CAPUT XVIII.

1. *Kal metá taúta eídon áλλον áγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα βουλίαν μεγάλην, et post haec vidi alium Angelum descendantem ex coelo, habentem potestatem magnam]* Ille Angelus consequentia incendium Romae nunciat, cum quadam ante dictorum explicatione. Sicut Babylonis veteris devastatio non semel sed saepius praedicatur apud Esaiam et Ieremiam, interdum cum iis poeticiis coloribus, ut lector velut in rem praesentem adductus cadaver urbis adspiciat, ita et de altera Babylone faciendum fuit. Quare quod paucis verbis indicatum fuerat supra 16: 19 et 17: 16, id nunc tanquam in pictura subiicitur oculis. *Angelus* hic est qui a Deo *potestatem* acceperat sane *magnam*, ostendendi Mundo Romam nec aeternam esse nec invictam. *Descendere* ergo *ex coelo visus* est is *Angelus*, ad exercendam scilicet illam *potestatem*. *ἡ γὰρ* [princeps magnus] Dan. 12: 1.

Kal ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ, et terra illuminata est fulgore eius] Verba ex Ezech. 43: 2. *Δόξα* hic, ut *קדש* Hebraeis, *fulgorem* significat, Exod. 40: 34, 35, Num. 16: 19, 2 Cor. 3: 7. Hic splendor significabat fore ut per eum discerent homines quod ignorabant, Romam, ut dixi, non esse aeternam.

2. *Kal ἐκραῖεν ἐν ἰσχυρῇ φωνῇ, et exclamavit voce magna]* Rem magnam magno clamore significavit.

Λέγων, Ἐπίσται, ἐπίσται. Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, dicens, Cecidit, cecidit Babylon magna] Est aoristus hic pro praesenti. Nam res velut praesens ostenditur. *En cadit Roma*. Verba desumpta ex Esai. 21: 9. et Ier. 51: 8, ut diximus supra 14: 8. Haec est illa dies quam sibi cum lacrymis imaginabatur Scipio ardente Carthagine. Vide Polybium et Plutarchum.

Kai

Kal ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, et facta est habitatio Daemonum] Graeci δῆμον, quod est, de Babylone Esai. 13: 21, vertunt δαιμόνια et in Manuscripto hoc loco est δαίμονίων. Sunt autem δῆμον δαιμόνια τραγώμορφα [*Daemonia forma hircina praediti*], ut diximus ad Lev. 17: 7. Solent autem quaedam Daemonum genera delectari locis desertis, Matth. 12: 43. Idem affirmant ad Esaiam Cyrillus et Procopius. Vide et Cassianum Coll. VII. 23.

Kal φυλακή πάντος πνεύματος ἀκαθάρτου, et statio animis Spiritus immundi] Hoc καὶ est ἐξηγητικὸν [*explicativum*] eius quod praecessit. Nam δαιμόνια sunt πνεύματα ἀκάθαρτα, Matth. 10: 1, Marc. 1: 23, 26, 27, 3: 11, 50, 5: 8, 13, 6: 7, 7: 25, 9: 25, Luc. 4: 53, 56, 6: 18, 8: 29, 9: 42, 11: 24, Act. 5: 16, 8: 7. Φυλακή est statio, vox militaris, Bar. 3: 34.

Kal φυλακή πάντος ὄρνιθι ἀκαθάρτου, et statio animis volucris immundi] Avium rapacium quae cadaveribus paucuntur, quales designat Esaias dicto loco 13: 21 et 14: 23 et 34: 11 et Sophonias 2: 14. Talia sunt ὄρνις, ὄρνις [*selam silvestres, feras*] et similia.

Kal μέμνημενον, et odibilis] Quales sunt bubones, *foetiales* Virgilio, *Dirum mortalibus omen*; Ovidio.

3. *Ὅτι ἐκ τοῦ θυμοῦ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη, quia vino iras fornicationis eius potavit omnes gentes*] Θυμός iterum hic est *venenum*, ut et supra 14: 8, ubi de isto vocis illius significatu egimus. In Manuscripto, *πέπωκεν πάντα τὰ ἔθνη* [*bibebunt omnes gentes*] et sic legit Latinus.

Kal οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, et reges terras cum illa fornicati sunt] Eius exemplum secuti sunt, imo et ipsam coluere. Vide supra 17: 2, ubi verba eadem.

Kal οἱ ἐμπόροι τῆς γῆς ἐκ τῆς θυνάμιως τοῦ εὐρήνου αὐτῆς ἐπλούτησαν, et mercatores terrae a luxu eius divites facti sunt] Sensus par Esai. 47: 15 et infra 23. *Εὐρήνεος* est *luxus* Romanus; de quo complures Viri eruditi libros scripsere. *Δύναμις* vero ἔστι *divitiae* ad tantum luxum suppetentes.

4. *Kal ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, et audiavi aliam vocem de coelo, dicentem*] Hoc velut per-

παρέθεσεν [parenthesin] interiicitur: nam coeptus sermo resumitur ibi, *ὅτι ἐπολήθησαν*.

Ἐξέλθετε ἐξ αὐτῆς, ὁ λαὸς μου, *exite ex illa, Popule mi*] Hac voce ostenditur Deum ita sua in Romam iudicia exercuisse ut plures de communi malo servaverit. *Tu popule mi*, id est, vos qui nec idola colitis, nec claudicatis, sed sincera fide estis Christiani, ubi Totilae apparuerit exercitus, *exite* ad basilicas Apostolorum extra Urbem, ubi ego vos tutos praestabo, sicut tutos vos praestitit eodem modo Alariei temporibus. Sumpta verba ex Esai. 48: 20 et Ier. 5: 8, 51: 6, 45, Zach. 2: 7. Sic cum Hierosolyma a Nabuchodonosoro caperetur, Legia observatores servaverat Deus; et priusquam eandem urbem Titus caperet, eduxerat Christianos, ita ut olim Lothum e Sodomis.

Ἰνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, καὶ ἐν τῶν πληγῶν αὐτῆς Ἰνα μὴ λάβητε, *ne participes sitis delictorum eius, neque de plagis eius accipiatis*] Hic quoque membrum posterius servit explicando priori. Nam ἁμαρτίας vocarat Hebraeorum more poenas sive calamitates. Confer Gen. 19: 15 et Matth. 24: 15—17.

5. Ὅτι ἐπολήθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, *quoniam coacervatae sunt peccata eius usque ad coelum*] Absoluta illa voce coelesti pergit loqui Angelus et causas modumque vastitatis Romae explicare. Ἐπολήθησαν hic per κατάχρησιν [abusionem] quandam valet coacervatae sunt. Dictum id olim de Sodomis Gen. 18: 20 et de Nive Ion. 1: 2. Sic et Homerus:

Τῶν ὕβρις τε βίη τε διδάξειον οὐρανὸν ἦκει.

[Quorum visque nefasque poli petit aenea tecta.]

Καὶ ἐμνημόνευσεν αὐτῆς ὁ Θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς, *et recordatus est eius Deus criminum eius*] Prius illud αὐτῆς abest a Codicibus multis et apud Aretham. Sensus qui supra 17: 17. Dicitur Deus recordari criminum ubi ea punit.

6. Ἀπόδοτε αὐτῇ, *reddite illi*] Vos Gotthi. Sic Medos alloquitur Deus Ier. 50: 14 et seqq.

Ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν, *sicut et ipsa reddidit vobis*] Sicut ipsa traxavit omnes populos. Sicut ipsa exciderat Corinthum, Numantiam, Carthaginem, tot urbes alias.

Sed

Sed *ὅμῳ* abest in Manuscripto non male. Vide Ier. 50: 15, 51: 24, 49 et Ps. 137: 8.

Καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλᾷ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς, et duplicum ei reddite secundum opera eius] *Duplicum reddere* et in bonam partem dicitur, ut Zach. 9: 12, Esai. 61: 7, et in malam Ier. 16: 18. Nihil in hac re iniqui est. *Οὐ δίκαιον, εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξέκοπέ τις, ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν.* [*Iustum est, si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo, sed et amplius patiatur*], ait Aristoteles. Vide nostra lib. II de Iure Belli ac Pacis 20 § 32. Dixerat olim Mithridates, *nisi silva excisa nunquam quiescunt lupos*:

Ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐμίχασε, κερᾶσατε αὐτῇ διπλῶν, in poculo quo miscuit, miscete illi duplicem] *Poculi duplex* significatio est et in hoc libro et alibi. Interdum ad vitia, hic ad calamitates pertinet. Vide supra 14: 10, 16: 19.

7. *Ὅσα ἐδόξασεν ἐσθλὴν καὶ ὅσα ἐξηρίασε*] *Quantum se iactavit et luxuriata est.* De voce *ἐξηρίαζειν* vide 1 Timi 5: 11. Sensus idem Prov. 16: 18.

Τοσοῦτον δότι αὐτῇ βασανισμὸν, tantum dote illi tormentum] *Βασανισμὸς* dicitur omnis *vesatio*, ut supra 19: 6. In quibusdam Codicibus *βασανισμὸν καὶ πένθος* [*tormentum et luctum*], ΠΣΑ ΠΣΠ Lam. 2: 5.

Ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς ἔμει, quia secum dicit] *Cogitavit nihil tale sibi eveniturum.* Claudianus:

Simili bacchatur crimine quisquis

Adspirat Romae spoliis aut solis habenis.

Καθήμεν βασίλισσα, sedeo regina] *Praesens* hoc summum pro omni tempore. Quasi dicat, *Regno in perpetuum.* Est explicatio verborum Babylonis apud Esaiam, *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα* [*Ego sum, neque est altera*], quae habes apud Sophoniam 2: 15.

Καὶ χήρα οὐκ εἰμι, et vidua non sum] In Esaiā *οὐκ εἰμι χήρα* [*non sedebo vidua*]. *Ero semper regnantium sedes.*

Καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω, et luctum non videbo] Hoc positum pro illis Esaiā *οὐδὲ γινώσκειν ὄρφαναν, non orbabor prole*, id est, populo. Vide Matth. 23: 37. *Videre* apud Hebraeos frequens pro *experiri*.

8. *Διὰ τοῦτο ἐν μίᾳ ἡμέρᾳ ἤξονται αἱ πληγαὶ αὐτῆς,*

Cc 4

ideo

ideo una die venient plagae eius] Sensus par ei qui apud Esaiam 47: 9. 'Εν μιᾷ ἡμέρᾳ hic est subito, locutione Hebraea, quae et infra occurret.

Θάνατος] Pestilentia, ut diximus supra 6: 8, Matth. 24: 7. De ingenti pestilentia per orbem Romanum Iustiniani tempore vide Procopium Persicorum secundo. Id Esai. 47: 11 est *מל*.

Καὶ πένθος] Luctus ob interfectos a Gotthis. Id dicto Esaiæ loco est *מל*.

Καὶ λιμός] Haec est illa *fames* Romae quam describit Procopius Gotthicorum III, ubi leges patrimonii emptum frumentum et fursurem; pro beato habitum qui animal morbo emortuum adipisci posset; urticis pastam aliquamdiu plebem; ubi eae defecerant, macie confecta corpora; Quosdam sterqus esitasse; multos se ob famem interfecisse; multos fame consumptos; patrem cum quinque liberis ob id se iecisse in Tyberim. *Fames* est *מל* dicto Esaiæ loco, qui hic explicatur.

Καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται, et igne comburetur] Nempe tertia sui parte, ut diximus supra 16: 19, 17: 16, portis insuper omnibus incensis.

...*Ὅτι ἰσχυρὸς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κρίνας αὐτήν, quia fortis est Dominus Deus qui iudicabit illam]* Id est, *κατακρίνας* [damnabit]. Deus, qui Romam in haec mala damnavit, facillime decreta sua exsequitur. Parent illi creaturae omnes. Vide Ier. 51: 6 de Babylone.

9. *Καὶ κλαύσουσι καὶ κέκρυπται ἐν αὐτῇ]* Fletu et planctu moerorem suum testabuntur. Vide supra 1: 7, Matth. 11: 17.

...*Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, Reges terrae]* Nempe qui non defecerunt. Sub *Regum* nomine comprehenduntur et Senatores et Praefecti.

Οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες; qui cum illa fornicati sunt] Qui aut palam aut clam adhuc erant idololatrae.

Καὶ σερηνιάσαντες, et in deliciis vixerunt] Qui nullam sumptibus modum fecerant.

Ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, cum viderint fumum incendii eius] Tale illud:

— *Omnis humo fumat Neptunia Troia.*

Seneca de eadem re:

Troes hoc signo patriam videbunt.

10. Ἀπὸ μακρόθεν ἐστηότες, *longe stantes*] Sic et infra 15, 17. Longe stare solent qui nolunt agnosci pro amicis miserorum, Matth. 26: 58, 27: 55.

Διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς; *propter timorem tormentorum eius*] Metu ne in eadem mala incidant. Vide supra 7.

Λέγοντες, Οὐαί, οὐαί ἡ πόλις ἡ μεγάλη Βαβυλῶν, *dicentes, Vae, vae civitas illa magna, Babylon*] Vae interdum minantis est, interdum condolentis.

Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae.

De cognomine *magnas* vide supra 16: 19 et Dan. 4: 27.

Ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά, *civitas illa fortis*] Ἰερ. 1: 18.

Ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου, *quoniam una hora venit iudicium tuum*] Poena tua. Μιᾷ ὥρᾳ, *intra breve tempus*. Vide supra 17: 12.

11. Καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσι καὶ πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῇ, *et negotiatores terrae flebunt et lugebunt super illam*] Non tantum Babylonii aperte, sed et tacite Tyro Romam comparat, ob ingentia eius cum toto orbe commercia. Desumpta haec ex Ezech. 27: 36, et quae sequuntur ex eodem capite.

Ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐδέτι, *quoniam merces eorum nemo amet amplius*] Γόμος κτθ dicitur quod iumentis fertur, Exod. 23: 5 sed et quod navibus. In Glossario, Γόμος, *onus*.

12. Γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθου τιμίου καὶ μαργαρίτου, *merces auri et argenti et lapidis pretiosi et margaritas*] Vide supra 17: 4, Ezech. 27: 12, 22, 28: 4, 13.

Καὶ βύσσου καὶ πορφυροῦ καὶ σηρικῶ καὶ κοκκίνου, *et byssi et purpurae et serici et cocci*] Vide supra 17: 4. *Byesus* est tenuissimum ac praestantissimum lini genus. *Sericum* est a *Seribus* dictum, id est, a Sinensibus, quod vermes nent. Haec olim ab ultimo orbe petita Iustinianus curavit ut in imperio Romano fierent. *Metaxam* vocat Procopius Persicorum l. Suidas, Σηρικὴ ἡ μετὰξά ἐστιν [*Serica est metaxa*]. Petronius in descriptione luxus Romani,

Hinc Numidas crustas, illinc sua vellera Seres.

Vide Ezech. 27: 16, 24.

Καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον, *et omne lignum thyinum*] *Thyina*

vertit Latinus, ubi in Hebraeo שִׁמְלִי, aut transpositis literis שִׁמְלִי. Septuaginta 1 Reg. 10: 11, 12 vertunt *πλεκτηὰ* [dolata]. At Theodotion, cuius versio in Paralipomenis recepta est, 2 Par. 2: 8, 9: 10, 11, *πέπυνα* [pinea]; quomodo et Iosephus *πέπνας*. Puto esse vocem Arabicam, et כ esse articulum, *ligna undulata*, a נד, quod Arabibus est *fluctuare*. Hic vero sub nomine generali significari *citra*, unde erant divitum Romanorum mensae, ut Martialis compluribus locis nos docet, et Plinius XIII. 15, qui idem ait *thyam* et *thyon* appellari. Petebatur maxime ex Mauritania, Ezech. 27: 5, 6. In Manuscripto, *σεῖθος θυῖνον* [*uas thylinum*], id est, mensas.

Καὶ πᾶν σεῖθος ἐλεφάντινον, et omnia vasa ebaris] Ut lectos ex ebore quos iam sua aetate usitatos nos docet Varro de Lingua Latina. Meminit et Celsus, L. *Labeo*, De Supellectile legata, Ezech. 27: 15.

Καὶ πᾶν σεῖθος, et omnia vasa] Hoc nomine omnis *supellex* atque *instrumentum* intelligitur. כֶּלִי [*vas*]. Vide quae diximus Act. 9: 15, 10: 16. Vide Ezech. 27: 9.

Ἐκ ξύλου τιμωτάτου, a ligno pretiosa] Uti ex buxo, unde nomen *πυξίδων* [*pyxidum*], ex ebena, Ezech. 27: 15.

Καὶ χαλκοῦ, et aere] Unde lebetes, Ezech. 27: 13.

Καὶ σιδήρου, et ferro] Unde arma bellica, venatoria, culinaria, Ezech. 27: 12, 19.

Καὶ μαρμάρου] Marmoris Parii aut Laconici, unde columnae et statuae.

13. *Καὶ κυνάμωμον, et cinamomum*] Vide quae diximus Exod. 30: 23. Hebraice scribitur קִנָּמֹן, exstatque ea vox Prov. 7: 17, Cant. 4: 14. *Pretium erat in libras denariorum mille et quingentarum*, teste Plinio XII. 19. Falluntur qui esse putant quam *canellam* dicimus: ea enim cassiae est species. In Manuscripto hic additur *καὶ ἄμωμον* [et *anomum*].

Καὶ θυμιάματα] *ἴσχυρ*, *suffitus*, non tantum in sacrorum usu, sed et in deliciis. Vide Prov. 7: 17, Ezech. 27: 19, 22.

Καὶ μύρον, et unguentum] Potabant enim unguentati.

Καὶ λίβανον] *Thus* et in sacrorum usu et potui miscbatur. Magnum etiam eius usus adversus ulcera vulnerrave, teste Dioscoride I. 81.

Kai

Καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον, et vinum et oleum] Res iucundae magis quam necessariae. Vide supra 6: 6. Oleo multo opus ad palaestram. Vina potabantur usque a Meroe, Ezech. 27: 17, 18.

Καὶ σιμίδαλιν] Quae Latinis *simila* vel *similago*, Hebraeis שִׁמְדָּלִין. Inde fiebant placentae.

Καὶ σῖτον, et triticum] Frumentum ab Africa et Aegypto. Sic et Ezech. 27: 17.

Καὶ κτήνη, et iumenta] Sic vertunt Septuaginta vocem מִנְיָו, qua comprehenduntur animalia omnia pedibus gradientia, sive ea fera sint, sive mansueta. Utraque usum habebant in epulis: ferae etiam ad editiones venatorias.

Quaeritur in silvis Mauri fera, et ultimos Ammon Afrorum excutitur.

Καὶ πρόβατα, et oves] Non ad epulas tantum et vestes, sed et ad lac in quo feminae lavarentur, Ezech. 27: 18, 21.

Καὶ ἵππων, et equorum] Quorum usus non tantum ad bella et itinera, sed et ad ludos Circenses. Genitivus hic et sequentibus ἑλλειψιν [*defectum*] ante se habent: subauditur enim πλῆθος [*multitudo*]. Similis constructio Exod. 20: 17. Habes equos et apud Ezechielem 27: 14.

Καὶ ῥαϊδῶν, et rhedarum] Alii libri ῥεδῶν. Perinde est utro modo scribas. Est enim vox Gallica, ut Quintilianus nos docet l. 9, a *rheiden* scilicet, quod est *vehi*. Latini priorem producant, ut Horatius,

Quem tollere rheda

Vellet.

Cicero *Epistolam se scripsisse ait in rheda cum ad castra proficisceretur.*

Καὶ σώμάτων, et corporum] Intellige homines liberos qui pro pecunia se prostituiebant, tam mares quam feminae: mares vero etiam in arenam se auctorabant. Σώματα δὲ ἀπλῶς, οὐκ ἂν δοῦλα σώματα [*Corpora simpliciter si dicas, non sunt ea serva corpora*] ait Pollux. Sic Virgilius:

Excepto Laurentis corpore Furni.

Καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων, et animas hominum] Hoc, sed et multa praecedentia, ex Ezechiele de Tyro 27: 13, ubi quod in Hebraeo est עַל כָּל שָׂרָא Septuaginta vertunt

ἐν

ἐν ψυχαῖς ἀνθρώπων, Hieronymus erudite *mancipia*. Sic et Græcia posterior servos appellavit *ψυχάρια* [*animulas*]. Corpus est domini, animum tantum habent suum. *Servitus in totum animum descendit*, ait Seneca.

14. Καὶ ἡ ὀπώρα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σου ἀπῆλθεν ἀπὸ σου, *et autumnus desiderii animæ tuæ discessit a te*] Est in his verbis et sequentibus, usque ad illa οἱ ἔμποροι, allocutio Regum ad Romam, qualem Græci ἀπὸ-τροφήν vocant. Habes parem Ezech. 27: 32. Ὀπώρα *autumnus* significat, per *κατάχρησιν* [*abusionem*] vero hoc loco *tempus fruendi*: sicut *Veneris fructus carpere* dicunt Latini. Sensus est: *Non ultra poteris indulgere amoribus*.

Καὶ πάντα τὰ λαμπρά, *et omnia lauta*] *Lauta*: hoc ad epulas pertinet.

Καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπώλετο ἀπὸ σου, *et splendida perierunt a te*] *Splendida*: hoc ad vestes.

Καὶ οὐκ εἶτε οὐ μὴ εὐρήσεις αὐτὰ, *et amplius illa iam non invenies*] Ita illi Reges credebant. Et certe Imperium nunquam postea ad Romam rediit. Qui *Imperatores Romani* dicti sunt, sive Græci, sive Germani, alibi sedem habuere. Loquendi genus quale supra 12: 8, 16: 20. In Manuscripto, οὐ μὴ αὐτὰ εὐρήσουσι [*illa iam non invenient*].

15. Οἱ ἔμποροι τούτων, *mercatores horum*] A Regibus venit ad *mercatores*, deinde ad nantas venturus, ut Ezechiel. Τούτων, id est, omnium istarum mercium quæ iam indicatæ sunt.

Οἱ πλουτήσαντες, ἀπ' αὐτῆς, *qui divites facti sunt per eam*] Vide supra 3, Ezech. 27: 33.

Ἀπὸ μακροθεν ζήσονται διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, *longe stabunt propter timorem tormentorum eius*] Ut supra 10. *Stabunt*, nempe ubi rem cognoscent: aberant enim.

Κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, *flentes ac lugentes*] Πενθοῦντες hic, quod supra κόπονται [*plangent*].

16. Καὶ λέγοντες, Οὐαὶ, οὐαὶ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσινον καὶ πορφυροῦν καὶ κόκκινον; καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμῷ καὶ μαργαρίταις, *et dicentes, Vae, vae urbs illa magna, quæ amicta erat bysso et pur-*

purpura et cocco, et deaurata erat auro et lapide pretioso et margaritis] Supra 17: 4. Est autem hic σύλληψις [complexus]; ut et supra diximus: nam κεχρυσωμένη ad aurum recte refertur, quanquam κατὰ πλεονασμόν τινα [per abundantem locutionem quandam], ad lapides vero et margaritas improprie. Talia illa:

— Danaos et pinea furtim

Laxat claustra Sinan. —

Et:

Quem sepius plagis saltum cenibusque ciere.

Scholiastes Sophoclis ad Electram, voce ἀπερίστροφος [non versatilis], sic ait: Πολλάκις τὸ κατὰ κοινοῦ λαμβανόμενον διαφόρως νοεῖται. Καὶ Ὅμηρος:

Ἐνθ' ἐλέτην δίφροντε καὶ ἀνέρε δῆμου ἀρίστο.

Τὸ ἐλέτην, κατὰ κοινοῦ ἐστίν, ἀλλ' ἐπὶ μίᾳ τοῦ δίφρου ἀντι τοῦ, ἔλαβον, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνδρῶν ἀντι τοῦ, ἐφόρευσαν [Saepe fit, ut si quod verbum pluribus apponitur, diversimode accipiat. Ita Homerus:

Hic currum cepere duosque e Gente probatos.

Verbum cepere universae orationi quadrat: verum in curru pro accipere, in hominibus pro occidere ponitur].

Ὅτι μᾶ ὥρα ἡρημώθη ὁ τοιοῦτος πλοῦτος, quoniam una hora destitutae sunt tantae divitiae] Μᾶ ὥρα, ut supra 10. Est hic ὑπαλλαγή [inversio]. Proprie enim si loquamur, Urbs ἐρημοῦται [destituitur] a divitiis. Simile Ezech. 32: 15, Καὶ ἡρημώθη ἡ γῆ σὺν τῷ πληρώματι [Et deserta fuerit terra a plenitudine sua]; sed ibi σύλληψις [complexus] est qualem iam annotavimus.

17. Καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ὁ ἐπὶ τῶν πλοίων πλέων, καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται, et omnis gubernator, et omnis qui in navibus navigat, et qui in mari operantur] Naucleri, vectores et remiges. Desumptum ex Ezech. 27: 26—29. In Manuscripto, πᾶς ὁ ἐπὶ τόπον πνέων, supple τοῦτον, qui ad ista loca navigat: unde corrigenda versio Latina, omnes qui in locum navigant, non in lacum. Ποιῶντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς [facientes opera in aquis multis] habemus Ps. 107: 23. Sed et ἐργάζεσθαι θάλασσαν elegans locutio, pro τὴν θαλασσοκίην [rem navalem], sicut dicunt Graeci ἐργάζεσθαι χρυσοχοικίην [aurificinam exercere], et similia. Quidam Codices hic

post

pest πλέωσ habent καὶ ναῦται [*et nautae*], sed nihil eo opus.

Ἀπὸ μακρόθεν ἔζησαν, *longe steterunt*] Utitur ἀορίστῳ [*tempore indefinito*] vico praesentis. Erant enim nautae propinqui tam ad Ostiam tum ad locum qui *Portus* dicebatur. Vide Procopium Gotthicorum III.

18. Καὶ ἔκραζον, βλέποντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, *et clamaverunt videntes fumum incendii eius*] Supra 9. At in Manuscripto τὸν τόπον τῆς πυρώσεως [*locum incendii*]. Et sic legit Latinus. Tale illud:

Et campos ubi Troia fuit.

Λέγοντες, Τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ, *dicentes, Quae similis Urbi huic magnae*] Supple, *fuit*. At nunc φροῦδα πάντα [*evanescere omnia*].

19. Καὶ ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, *et pulverem capiti iniecerunt*] Nempe nautae ex Syria et Aegypto: nam istis mos erat eo modo meorem testari: Iob. 2: 12, 1 Sam. 4: 12, Ier. 25: 34, Ezech. 27: 30.

Καὶ ἔκραζον κλαίοντες καὶ πένθοῦντες καὶ λέγοντες, *et clamaverunt flentes et lugentes et dicentes*] Supra 15. In Manuscripto abest hic κλαίοντες καὶ πένθοῦντες.

Ὀὐαί, οὐαί ἡ πόλις ἡ μεγάλη, *vae, vae, Urbs illa magna*] Supra 10.

Ἐν ἣ ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες τὰ πλοῖα ἐν τῇ θαλάσῃ ἐκ τῆς τιμιότητος αὐτῆς, *in qua divites facti sunt omnes qui habebant naves in mari de excellentia eius*] Hebraismo pro ἐξ ἧς τῆς τιμιότητος, *per cuius excellentiam*. Est hoc vocabulum eius temporis de quo haec praedictio est.

Ὅτι μᾶλλον ἡμέρα ἡρημώθη, *quoniam una hora desolata est*] Ὅτι hic est interrogativum, ut Marc. 9: 11, 28. πωλ.

20. Εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ οὐρανέ, *exulta super eam coelum*] Angelus post adscriptam Romae vastitatem, et admirationem doloremque eorum qui ex ea urbe commoda perceperant, pergit excitare pios ad approbandum laudandumque hoc Dei iudicium. Alloquitur hic *coelum*, ut supra 12: 12. Coeli laetitiam ex lapsu Babylonis etiam Ieremias praedicat 51: 48.

Καὶ οἱ ἅγιοι, *et Sancti*] Nempe τετελειωμένοι [*perfecti*], Hebr. 12: 23.

Καὶ

Kal oi ἀποστόλοι, et Apostoli] Id est, Apostolorum spiritus. Vide supra 14: 3, 15: 2. Solet spiritibus dari hominū nomen, ut Luc. 16: 23, ubi dicta vide.

Kal oi προφήται, et Prophetæ] Qui hæc prædixistis et abiistis ex hac vita.

Ὅτι ἐκρίνεν ὁ Θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς, quoniam iudicavit Deus iudicium vestrum de illa] Vindictam ob mortem iniuriæque vobis illatas sumpsit de hac Babylone. *Iudicium laesi* vocatur talio quæ laeso satisfacit, Ps. 9: 4, 17: 2, Mich. 7: 9. *Iudicium iudicare* sic dicitur, sicut *mori mortem, servitutem servire*.

21. *Kal ἦρην εἰς ἄγγελος ἰσχυρός, et sustulit unus Angelus fortis]* Alias ab illo qui locutus est. Is diurnitatem explicabit malorum post incendium Urbis.

Λίθον ὡς μύλον μέγαν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγων, Οὕτως ὁρμήματι βλήθήσεται Βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῇ ἔτι, lapidem instar molæ magnæ, et misit in mare, dicens, Hoc impetu mittetur Babylon Urbs illa magna, et ultra iam non invenietur] In Manuscripto ὡς μυλινὸν μέγαν [quasi molarum magnum], non male. Sic λίθος μυλῆος [lapis molaris] Marc. 9: 42. A nomine μύλη [mola] adiectivum sit aut μυλῆος aut μυλινός. Utrumque est secundum ἀναλογίαν [analogiam]. Adumbratum ex Ier. 51: 63, ubi lapide iacto in Euphratem significatur sic Babyloniem in longo tempore non resurrecturam. Est enim similitudo lapidis in mare iacti aut magnam ænem valde ad hoc accommodata. Horatius:

Sed iuremus in hæc, simul imis saxa renarint

Vadis levatū, ne redire sit nefas.

Quod desumptum de historia Phocæorum quæ est apud Herodotum, nisi quod ibi pro lapide est massa plumbea. Par similitudo Neh. 9: 11. Roma diu iacuit deserta aut a paucis habitata, nunquam resurrexit ad veterem magnitudinem. Nunquam sedes imperii post id fuit. — *Βλήθήσεται ὡς πρὶν* Ier. 51: 64. — *Ὅδ' μὴ εὐρεθῇ ἔτι*, ut supra 9: 6, 12: 8, 16: 20. Sic supra 14. Ieremias pro eo dicit *οὐκ ἔτι* [non consurget] dicto loco 51: 64.

22. *Kal φωνὴ κιθαριστῶν καὶ μουσικῶν καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπικιστῶν οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι, et vox citharaedorum et musicorum et tibia canentium et tubæ non audietur in*

te

te amplius] Rursus ἀποροφῇ [*allocutio*] ad Urbem, qualis supra 14. Frequens apud Prophetas talis transitio a tertia persona ad secundam, et contra. Latius per species suas explicat quod Ieremias solet dicere, *perituram vocem gaudii ac laetitiae*, 7: 34, 16: 9, 25: 10. Esaias vero in eodem sensu et *tympana et citharam et modos laetos* memorat.

Καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης οὐ μὴ εὕρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι, *et omnis artifex omnis artis non inveniatur in te amplius*] Cessabunt tot officinae et tabernae. Vide Ier. 24: 1, 29: 2. Πάσης τέχνης deest in Manuscripto.

Καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι, *et vox molarum non audietur in te amplius*] Strepitus tot molarum ad alenda tot hominum millia. Ex Ier. 25: 10.

23. Καὶ φῶς λύχνου οὐ μὴ φαῖν ἐν σοὶ ἔτι, *et lux lucernae non lucebit in te amplius*] Sumptum indidem. Explica ex illo Lucretii:

*Si non aurea stant iuvenum simulacra per aedes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris.*

Καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι, *et vox sponsi et sponsae non audietur amplius in te*] Solemnis cantus ad thalamum. Ex Ier. 7: 34, 16: 9, 25: 10. Vocem sponsi et sponsae vocat carmina de sponso et sponsa. Sic genitivus saepe sumitur obiective. Contrariis verbis laeta significantur tempora Esai. 62: 5, Ier. 33: 11.

Ὅτι οἱ ἔμποροι σου ἦσαν οἱ μεγίσταις τῆς γῆς, *quia institores tui erant principes terrae*] Causas huius iudicii Divini reddit tres, Luxum summum, Idololatriam summam, summamque Saevitiam. Luxum eo indicat quod non Senatores tantum et Magistratus sed et institores velint Principes ibi viverunt. Sumptum ex Esai. 33: 8 de Tyriis. De voce μεγίστων diximus supra 6: 15. Par causa excidii Moabitarum est apud Sophoniam 2: 10.

Ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη, *quia, veneficiis tuis in errorem ducta omnes gentes*] Sensus idem qui supra 13: 14. Φαρμακεία hic idem est quod οἶνος θυμοῦ [*vinum irae*] 14: 8, 18: 3, quia veneno recte comparatur quicquid corrumpit animos. Sic Ἰερὺς ad Babylonem dicit Esai. 47: 9. Et Babylon corruptrix Ier. 51: 25.

24. *Kal ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὑρέθη, et in ea sanguis Prophetarum et Sanctorum inventus est]* Id est, Contaminata fuit sanguine Christianorum, inter quos nonnulli erant etiam prophetici donis conspicui. Locutio sumpta de Ier. 2: 34. Sensus etiam Ier. 51: 35.

Kal πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς, et omnium qui occisi sunt in terra] Aliorum etiam occisorum per bella iniusta. *Occisi in terra*, id est, occisi et in terram deiecti, Ier. 51: 49.

CAPUT XIX.

1. *Kal μετὰ ταῦτα, et post haec]* Alio tempore. Visum capitis 17 et Mulierem ostenderat et Feram. Explicavit quid Mulieri, id est, Urbi dominationique Romanae, eventurum esset, quomodo ea Urbs per gradus quosdam labefactata, tandem ruitura esset. Nunc idem de Fera, id est, de Idololatria, ostendit. Quare non mirum est si hic recurritur ad tempora quae ruinam Urbis praecessere. Exigebat enim rerum series ut primum omnia quae ad Urbem pertinent dicerentur, deinde ea quae ad Idololatriam. Sic Polybius, sic Tacitus saepe temporum ordinem negligunt, ut contexant ea quae rebus cohaerent.

Ἦκουσα ὡς φωνὴν ὄχλου πολλοῦ μεγάλην ἐν τῷ οὐρανῷ, audiivi quasi vocem turbarum multarum in coelo] Significat ingentia incrementa Christianae plebis per annos trecentos. Ecclesia in coelo esse dicitur, quia coelestia curat ac cogitat: supra 4: 4, 13: 6.

Λεγόντων, Ἀλληλούϊα, dicentium, Alleluia] Quasi dicat, Canentes in honorem Dei similia viginti illis psalmis, in quibus est laeta exclamatio מִן הַמִּזְמֹרֹת. Habemus eum vocem quater hoc capite, et Tob. 13: 20, in Graeco. Perditio impiorum est causa iustissima τοῦ Ἀλληλουϊα Ps. 104: 35, ubi id notavit Kimchi. Canticum in quo est Ἀλληλουϊα per excellentiam dicitur נֶשֶׁח vel מִנֶּשֶׁח [canticum]. Et talibus uti solebant Christiani inter Pascha et Pentecosten.

Ἡ σωτηρία] Laus ob acceptam salutem, ut supra 7: 10, 12: 10.

Kal ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, et virtus et gloria Dei nostri sunt] Eius sunt, ad eum pertinent. Supra 4: 11, 7: 12.

2. *Ὅτι ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις αὐτοῦ, quia vera et iusta iudicia sunt eius]* Supra 15: 3, 16: 7.

Ὅτι ἔκρωε τὴν πόρνην τὴν μεγάλην, ἥτις διέφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πρηνείᾳ αὐτῆς, qui iudicavit meretricem magnam, quas corrumpit terram prostitutione sua] Agitur hic non de omnibus Dei iudiciis in Mulierem, sed de primis illis quinque Phialarum. Et egregie ponitur hic vox *διέφθειρε*, qua de Babylone agens utitur Ieremias 51: 25. Clarius id explicat id quod figuratè dictum erat de poculo venenato.

Kal ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ ἐν τῆς γῆς χειρὶ αὐτῆς, et vindicavit sanguinem servorum suorum de manibus eius] Nempe illorum qui interfecti sunt sub Nerone, Domitiano, Traiano ac deinceps. Sed sub primis illis tribus persecutionibus intelligendae similes caeterae, ut diximus. Sumpta verba de Deut. 32: 43.

3. *Kal δεύτερον εἶρηκεν, ἀλληλούϊα, et iterum dixerunt, Alleluia]* Nempe ob anticipatam animo ex vaticiniis ruinam Urbis.

Kal ὁ καπνὸς αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας, et fumus eius adscendit in secula] Praesens pro futuro, more Prophetico. Ideo Latinus recte vertit *adscendet*. Casuram Romam, neque longe id tempus abesse, credebant Christiani; ut ex Tertulliano, Lactantio et aliis apparet. *Εἰς τοὺς αἰῶνας* apud Prophetas, et maxime ubi de excidiis urbium agitur, saepe significat *diu*. Vide Esai. 34: 10.

4. *Kal ἔπεσον οἱ πρεσβύτεροι οἱ εἰκοστέσσαρες, et occiderunt Presbyteri viginti quatuor]* Presbyteri eius Ecclesiae quae erat Aeliae sive Hierosolymis post Adrianum.

Kal πᾶ τέσσαρες ζῶα, et quatuor Animalia] Spiritus quatuor-virgum qui primi auctoritate Apostolica Ecclesiam Hierosolymitanam rexerant.

Kal προσεκύνησαν τῷ Θεῷ καθήμενῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, et adoraverunt Deum sedentem in solio] Sic supra 4: 10, 6: 14. *Λέγοντες, Ἀμήν, Ἀλληλούϊα, dicentes; Amen, Alleluia]* Amen, id est, certo id eveniet quod Prophetae nobis praedixere. Amen et Alleluia simul habes Ps. 106: 48.

5. *Kai φωνή ἐκ τοῦ θρόνου ἐξῆλθε, et vox de solio exiit]* Vox Christi ad Constantinum, per quam conversus est. Narratio est apud Eusebium.

Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἡμῶν πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβούμενοι αὐτὸν, οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι, laudem dicite Deo nostro omnes servi eius, et qui timetis eum pusilli et magni] Apposite ad rem. Volo, ait Christus, ut non plebs tantum sed et viri summi, quales Constantinus et qui ei aderant, Deum colant, idque ex meo praescripto. Pars verborum ex Ps. 134: 1 et 135: 1. Pars altera ex Ps. 114: 13.

6. *Kai ἤκουσα ὡς φωνὴν ὄχλου πολλοῦ, καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν, λεγόντων, Ἀλληλουῖα, et audivi quasi vocem turbae magnae, et sicut vocem aquarum multarum, et sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium, Alleluia]* Non plebs tantum, ut supra 1; sed et multorum populorum (supra 17: 15, Ezech. 43: 2) et virorum efficaciter loquentium, quales dicuntur υἱοὶ βροντῆς [filii tonitru], Marc. 3: 17. Conversio Constantini immensum auxit Christianorum numerum, ita ut brevi provinciae totae et viri doctissimi et eloquentissimi Christianam religionem profiterentur. Verba ferme sumpta sunt ex Ezech. 1: 24.

Ὅτι ἐβασίλευσε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ παντοκράτωρ, quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens] Id est, Regnare incepit in ipsos Reges. Recte addit παντοκράτωρ, ut supra 1: 8, 4: 8, 11: 17, 15: 3, 16: 14. Infra 21: 22. Ingens enim omnipotentiae signum subigere capita imperii illius, tanto tempore assueti Idololatriae et Idololatriam fovantis. *Deus regnavit* semper in Psalmis magnum aliquid significat, ut 47: 9, 93: 1, 96: 10, 97: 1, 99: 1.

7. *Χαίρομεν καὶ ἀγαλλιώμεθα, καὶ δῶμεν τὴν δόξαν τῷ Θεῷ, gaudeamus et exultemus et demus gloriam Deo]* Significatur magnum gaudium. Sic χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε Matth. 5: 12. Ἀγαλλιᾶσθε χαρὰ 1 Petr. 1: 8. Χαρήτε ἀγαλλιώμενοι 1 Petr. 4: 13. Χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις Luc. 1: 14. Ἀγαλλιᾶσθαι ἢ est omni modo gaudium ostendere, ut Esai. 25: 9. Dare gloriam Deo, ut Luc. 17: 18, est Deo gratias agere pro beneficiis.

Ὅτι ἦλθεν ὁ γάμος τοῦ ἀρνίου, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡποίμα-

αὐτὴν, quia venerunt nuptiae agni, et uxor eius praeparavit se] Omnis Ecclesia Christi sponsa, Matth. 22: 2 et seqq., 2 Cor. 11: 2, Eph. 5: 32, quae loca manant ex vetere Prophetia Os. 2: 19, Esai. 54: 5—8. Sed hic specialiter intelligitur Ecclesia collecta ex domo et comitatu Constantini Magni. Sub uno autem intelligenda similia alia, id est, aliorum quoque Regum conversiones.

8. *Καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάληται βύσσινον λαμπρὸν καὶ καθαρὸν, et datum est isti ut cooperiat se byssino splendenti et candido]* Antehac Christiani erant in palliolo plebeio; nunc etiam in aulico habitu. Nam in comitatu Regum qui vivunt, solent splendidius vestiri, Matth. 11: 1. Inter splendidos vestitus prima sunt *byssina*, supra 18: 16. Gen. 41: 42, 1 Par. 15: 27, Esth. 6: 8, 8: 15, Prov. 31: 22, Ezech. 16: 10, 13. Respicitur locus Esai. 52: 1. *Byssus* Hebraeis *יָסָד*. Vides hic cultum gravem, ut matronae; non pompaticum, qualis meretricis ante descriptus.

Τὸ γὰρ βύσσινον τὰ δικαιώματα τῶν ἁγίων ἐστὶ, byssinum enim iustificationes sunt Sanctorum] Digni sunt qui sic vestiantur. Actiones enim eorum vestitui respondent. Sunt enim et splendidae et purae, ut byssina. Erant inter proceres aulae Constantini viri magnarum virtutum. Vide Eusebium. *Δικαιώματα* vocantur *Dei praecepta* Luc. 1: 6. Hic vero per *μετωνυμίας* [transnominationem] actus *Dei praeceptis congruentes*.

9. *Καὶ λέγει μοι, Γράψον, et dixit mihi, Scribe]* Res magna est et memoriae ad posteros mandanda. Sic supra 1: 11, 19, 14: 13. *Dicit*, nempe Angelus. Id enim nomen intelligitur ex loco supra 1: 1, et multis aliis.

Μακάριοι, beati] Supra caeteros felices illi. Supra 1: 3, 14: 13, Dan. 12: 12.

Οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ ἁγίου κεκλημένοι, qui ad coenam nuptiarum Agni vocati sunt] Qui spectatores erunt illius tam admirandae mutationis. Nuptiae cum convivio celebrabantur; Gen. 29: 22, Iud. 14: 10, Esth. 2: 18.

Καὶ λέγει μοι, et dixit mihi] Angelus, qui subintellectus et supra.

Οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοί εἰσι τοῦ Θεοῦ, haec verba Dei vera sunt] Omnino futurum ut Imperatores, Duces et Comites Christiani fiant. Talis affirmatio et infra 22: 6.

10. *Kal ἔπεισον ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν αὐτοῦ, προσκυνῆσαι αὐτῷ, et accidi ad pedes eius, ut adorarem eum*] Nempe summo honore afficiens rei tantae nuntium. Sic et infra 22: 8. *Ad pedes accidere* honos erat qui Regibus virisque summis exhibebatur in Orientis partibus.

Γονυπετιῖς ἔδρας προσπιτῶ,

Σ', ἀναξ, τὸν οἰκοθιὲν νόμον σέβουσα,

[*Supplex te, Rex, venerans genibus*

Patrio advolvor de more tuis],

aiunt Phoenissae Regis filio apud Euripidem. *Legatōs Carthaginensium* Livius dicens *more adorantium procubuisse*, addit, *accepto credo ritu ex ea regione unde oriundi erant*, id est, ex Phoenice. Scriptor Vitae Cononis: *Venerari Regem*, quod *προσκυνεῖν* ipsi vocant. Plura de hoc ritu attulimus in maiore nostra ad Decalogum Commentatione. Solebant Sancti veterum temporum pari modo adorare Angelos de rebus magnis missos, tanquam Satrapas Regni coelestis. Exempla habes Gen. 17: 17, Iud. 13: 20.

Kal λέγει μοι, "Ὁρα μὴ, et dicit mihi, Vide ne feceris] Sic et infra 22: 9. *Cave feceris: ὁρᾶν, cavere* 1 Thess. 5: 15 et alibi.

Σύνδουλός σου εἰμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν ἔχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ, conservus tuus sum et fratrum tuorum, habentium testimonium Iesu] Honos ille exhiberi solet multo maioribus: nos inter nos pares sumus eiusdem Regis legati. Per *fratres habentes* (sive *servantes*) *testimonium* hic intellige Apostolos et alios donis Apostolicis praeditos. Manifestum id ex loco simili infra 22: 9. Philo Abrahamum vocat *Angelorum σύνδουλον*, libro de Abrahamo.

Τῷ Θεῷ προσκύνησον, Deum adora] Non dicit *προσκύνησον* soli Deo licite exhiberi: repugnat enim tota vetus Historia, et ea quae diximus ad Matth. 8: 2. Sed benigne agit, ut si quis collega collegae dicat, *Serva hunc honorem Regi*.

Ἡ γὰρ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα προφητείας] *Spiritus Propheticus*, qui tibi datus est, *testimonium est quo Iesus ostendit te suum esse legatum*. Non minor est nuntius de remissione peccatorum et de vita aeterna per

Christum data credentibus quam de Imperatorum Conversione. Omnes Christiani per Christum sunt Reges: Inter eos vero excellunt Apostoli.

11. *Kal εἶδον τὸν οὐρανὸν ἀνεσπόμενον, et vidi coelum apertum*] Magni Visi antecessio. Supra 4: 1, 11: 19. Vide Matth. 3: 16 et ibi dicta.

Kal ἰδοὺ ἵππος λευκός, et ecce equus albus] Euangelium, ut supra 6: 2.

Kal ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν, et qui sedebat super eum] Christus, ut dicto loco 6: 2.

Καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινός, vocabatur fidelis et verax] Supra 3: 14. Semper quidem talis est Christus, sed eximie sic vocatur cum promissa sua implet. Illud *καλούμενος* abest in Manuscripto.

Kal ἐν δικαιοσύνῃ ἡγίει] Iustissima exercet iudicia in Maxentium et alios idololatrias et Christianorum persecutores.

Kal πολέμει] *Bella ex coelo gerit* quibus hostes suos deicit. Supra 2: 16. Solent novi mariti in nuptiarum honorem ludis certare. Quod ibi ludicrum, id hic serium est.

12. *Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρός, oculi autem eius sicut flamma ignis*] Supra 1: 14. Intimos animorum recessus inspicit. Scit quos frangere, quos flectere debeat.

Kal ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλὰ, et in capite eius diademata multa] Egregie. Solebant enim Reges, quot alii Reges devicerant, totidem sibi imponere diademata, 2. Sam. 12: 30, 1 Macc. 11: 13.

ἔχων ὀνόματα γεγραμμένα, habens nomina scripta] *Multa nomina*, ut *Τὸς Δαβὶδ, Ἀνατολή, Σωτὴρ κόσμου, Φῶς ἰθνηῶν* [*Fillas Davidis, Oriens, Salvator mundi, Lux gentium*].

Kal ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός, et nomen scriptum quod nemo novit nisi ipse] Sicut Dii Gentium habent nomen arcanum, sic et ille habet, nulli cognitum homini. Id nomen significat auctorem bonorum quae nemo intelligit, vitae scilicet alterius. Vide 1 Cor. 2: 9, 1 Ioh. 3: 2.

13. *Kal περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι, et vestitus erat pallium tinctum sanguine]* Tinctum non piorum sanguine, ut Roma, sed impiorum. Eius rei figurā Esai. 63: 2, ex quo loco deprompta verba etiam iam mox habebimus. Color hic non poterat non placere novae nuptiae.

Kal καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, et vocatur nomen eius, Verbum Dei] Verbo Deus mundum creavit: Verbo etiam mundum reformavit in melius. De hoc nomine λόγος Θεοῦ vide hunc Apostolum in Evangelio 1: 1 et ibi dicta.

14. *Kal τὰ στρατεύματα τὰ ἐν οὐρανῷ ἀκολουθεῖ αὐτῷ, et exercitus qui sunt in coelo, sequuntur eum]* Militia coelestis hic sunt Angeli, ut Luc. 2: 13, Matth. 22: 7, ubi dicta vide.

Ἐπὶ ἵπποις λευκοῖς, equis albis] Servientes et ipsi Evangelio.

Ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καὶ καθαρὸν, vestiti byssino albo et mundo] Tanti sunt virtutes Christianorum apud Deum ut Angelorum virtutibus aequentur. Vide supra 8.

15. *Kal ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία διζομος ὀξεῖα, et ex ore eius venit gladius anceps acutus]* Gladius acutus et anceps modo Evangelium totum significat, modo partem eius, id est, minas adversus impios, easque certo eventuras. Vide Hebr. 4: 12, supra 1: 16, 2: 12, infra hic 21.

Ἴνα ἐν αὐτῇ πατάξῃ τὰ ἔθνη, ut ipso percutiat gentes] Τὰ ἔθνη intellige idololatrias contumaces. Quod in Maxentio fecerat Deus, idem facturus erat in Licinio et Maximino.

Kal αὐτὸς ποιμαίνει αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, et ipse pascet eas virga ferrea] Est μεταλήψις [transsumptio]. Nam per virgam ferream gladius, per gladium Dei decreta intelliguntur. Et per ποιμαίνειν intelligitur regere, per regere vero, punire. Vide supra 2: 27, 12: 5.

Kal αὐτὸς πατεῖ τὸν ληνὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, et ipse calcet torcular vini furoris irae Dei omnipotentis] Adumbratum ex Esai. 63: 3. Sed ibi sanguis fluit e torculari, hic οἶνος θυμοῦ, id est, ut iam aliquoties diximus, vinum venenatum. Per id in-

telligitur mors cum cruciatibus. In Glossario: *Ἀνροβήτης*, *calcator*, *torcular*. *Δανὸν ἐπιθροώσκειν* [*insilire in torcular*] dixit Theocritus. Vide supra 14: 20.

16. *Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον, et habet super vestimentum* Super paludamentum suum Imperatorium.

Καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ, et in femore suo] Id est, in capulo ensis qui pendeat ad femur.

Ὄνομα γεγραμμένον, Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων, nomen scriptum, Rex regum, et Dominus dominantium] Hoc est nomen illud novum quod innui diximus supra 3: 12. Vere novum si non ius spectes, sed iuris eventum. Nabuchodonosor hoc nomen Deo dat postquam audivit destructionem Regnorum, Dan. 2: 47.

17. *Καὶ εἶδον ἓνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ, et vidi unum Angelum stantem in sole*] Significatur valde conspicuum fore id quod hic Angelus nunciat.

Καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετομένοις ἐν τῷ μέσουργήματι, qui clamavit voce magna, dicens omnibus avibus quas volabant per medium coeli] In aëre, ut supra 8: 13, 14: 6. Sumpta haec ad volucres poetica allocutio ex Ezech. 39: 17 et seqq. Paria habes Ier. 12: 9. Adde 1 Sam. 17: 46 et Esai. 18: 6, Ier. 7: 33.

Ἀεῦτε, συνάχθητε, venite, congregamini In Ezechiele *συνάχθητε καὶ ἔρχεσθε* [*congregamini et venite*]. Similis allocutio Ier. 12: 9.

Εἰς τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ, ad coenam magnam Dei] Deus apud Ezechielem, *ἐπὶ τὴν θυσίαν, ἣν τέθνηκα ὑμῖν, θυσίαν μεγάλην* [*ad victimam, quam immolavi vobis, victimam grandem*], Post sacrificium sequi solebant epulae: ideo sequitur apud Ezechielem, *ἐπλήσθητε τῆς τραπέζης μου* [*saturabimini ad pensam meam*]. Ita hic vocatur strages magna. Adde Esai. 25: 6, 34: 6.

18. *Ἵνα φάγητε σάρκας βασιλέων, ut comedatis carnes regum*] In Ezechiele, *κρέα γιγάντων φάγεσθε* [*carnem gigantum comedetis*]. Intelligendum id hic de Iuliano, Anatolio, et aliis quos Persae occiderunt. Iuliano digiti abscissi in terram cecidere esca volucribus. Vide Zosimum et Ammianum ipsum. *Βασιλεῖς* nostris Scriptoribus vocantur etiam Praefecti.

Καὶ

Καὶ σάρκας γιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, et carnes tribunorum et carnes fortium] In Ezechiele, καὶ αἷμα ἀρχόντων τῆς γῆς πίεσθε [*et sanguinem principum terras bibetis*]. Milites vocantur *ἰσχυροί*, id est, ἰσχυροί, Ier. 46: 5.

Καὶ σάρκας ἵππων καὶ τῶν καθημένων ἐπ' αὐτῶν, et carnes equorum et sedentium in ipsis] In Ezechiele, ἵππων καὶ ἀναβάτην [*equum et equitem*].

Καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, et carnes omnium liberorum et servorum, et pusillorum et magnorum] Similis partitio supra 13: 16.

19. *Καὶ εἶδον τὸ θηρίον, et vidi feram]* Idololatriam.

Καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, et reges terrae] Iulianum cum suis proceribus.

Καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα, et exercitus eorum congregatos] Nam et exercitibus in Christianos usus Iulianus. Vide quae addnota libro II de Iure Belli ac Pacis cap. 26. § 3.

Ποιεῖσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, ad faciendum praelium cum illo qui sedebat in equo] Hic ποιῆσαι est in sensu plusquamperfecto. Videbam eos intuliasse bellum Christo. Sic intelligebam causam illius cladis. Hebraei uno praeterito pro omnibus utuntur. Unde saepe praeterita vel ἀόριστοι verti debent per plusquamperfectam. Notavimus hoc ad Matth. 14: 3 et ad complura loca Veteris Testamenti.

Καὶ μετὰ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ, et cum exercitu eius] In Ecclesiam, supra 13: 6. Μετὰ hic hostilitatem significat, ut supra 2: 16, 11: 7, 12: 17, 13: 4, 7, 17: 14.

20. *Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, et apprehensa est fera]* Idololatria publica imperii. Ἐπιάσθη *ἔσθω*. In praelio quidam occiduntur, quidam capiuntur, de quibus postea iudicium fit.

Καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης, et cum ea Pseudopropheta] Est hic iterum singularis pro plurali, quia designatur universitas falsorum Doctorum; quomodo et δύο μάρτυρες [*duo testes*] et δύο προφῆται [*duo prophetae*] supra 11: 3, 10. In Manuscripto etiam clarius patet quod dicimus: scribitur enim, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὁ ψευδοπροφήτης [*et qui cum ea, Pseudopropheta*], per σύνθεσιν [*construptionem rem non voces spectantem*]. Inter illos autem

falsos Doctores praecipuus fuit Iamblichus, Magicis artibus clarus, qui semet veneno interemit. Narrant id in Historia Secrates, Sozomenus, Zonaras, Paulus Diaconus.

Ὁ ποιήσας τὰ σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ, *qui fecit signa coram ipsa*] Id est, in honorem Idololatriæ, ut supra 13: 12. Iamblichum in aërem raptum narrat Eunapius: in balneo subito apparere duos pueros, quos vocabat Ἐρώτα καὶ Ἀντέρώτα [*Erotem et Anterotem*], fecit, multaque alia eiusmodi.

Ἐν οἷς ἐπλάνησε τοὺς λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, *quibus seduxit eos qui acceperunt characterem feræ et qui adoraverunt imaginem eius*] Iulianum et alios aut ad idololatriam traduxit aut in idololatria confirmavit. Vide Nazianzeni Orationem alteram in Iulianum. Iterum εἰκόνι singulare pro plurali, ut supra 13: 14, 15, 14: 9, 11, 16: 2, 16: 2. Quid sit χάραγμα diximus 13: 16, 17, 14: 9, 11, 15: 2, 16: 2.

Ζῶντες ἐβλήθησαν δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός τὴν καυμένην ἐν θείῳ, *vivi missi sunt hæ duo in stagnum ignis ardens sulphure*] Repetitur idem hoc infra 20: 10, ubi et Diabolus additur. Intelligit Idololatriam et doctrinam idololatricam publice sic extinctam ut eius non magis quicquam appareret quam rei combustæ, puta Sodomorum et vicinarum urbium. Sic Regna quatuor *quasi in favillam redacta* ait Daniel 2: 35. Vide infra 20: 14, ubi par locutio de Morte et Inferno, et comparisonem non dissimilem Esai. 30: 14. Ignis sulphuratus vehementior aliis, Ps. 11: 6, Esai. 34: 9. Vide supra 9: 17. Theodosius Magnus sustulit sacrificia publica Paganorum. Contra Magos leges sunt Valentiniani et Valentis, item Theodosii Magni et Arcadii.

21. Καὶ οἱ λοιποὶ, *et cæteri*] Clandestini idololatrae, qui multi fuere ad tempora Iustiniani. Vide Procopium Arcana historia.

Ἀπεκτάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου τῇ ἐξελεύσῃ ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ, *occisi sunt gladio sedentis super equum, qui procedit ex ore ipsius*] Decreto Christi, qui ad id Iustiniano usus est ut morte puniret idololatrias. Lex ea est Graeco sermone scripta, et ultimum

mnem habuit locum titulo Codicis, de Paganis. Meminit eius ex dicto libro Procopius.

Kai πάντα τὰ ὄρνια ἐχορτάσθησαν ἐν τῶν σαρκῶν αὐτῶν, et omnes aves saturatae sunt carnibus eorum] Sic,

Pasces in cruce corvos,

dixit Horatius. Adde Gen. 40: 19, 2 Sam. 21: 10.

CAPUT XX.

1. *Kai εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, et vidi Angelum descendantem de coelo]* Aliud est Visum, significans tranquillitatem quae Ecclesiis per Constantinum erat primum data, aucta per successores, fore quidem longam, non tamen usque ad mundi interitum. *Descensus Angeli de coelo* magnum Dei beneficium significat, ut supra 3: 12, infra 21: 2, 10, alibi indicium, ut 10: 1.

Ἔχοντα κλεῖδα τῆς ἀβύσσου, habentem clavem abyssi] Id est, *profundi carceris*. Supra 9: 1, 2, Luc. 8: 31. Et haec ipsa interpretatio huius vocis ponitur infra 7.

Kai ἄλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, et catenam magnam manu sua] Solent enim soutes vinciri, ut in carcerem ducantur, ne elabi possint.

2. *Kai ἐκράτησε, et apprehendit]* Nempe ista catena.

Τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖον, ὃς ἐστὶ Διάβολος καὶ Σατανᾶς, draconem, serpentem antiquum, qui est Diabolus et Satanas] Repetitum ex loco qui supra 12: 3, 9, ubi dicta vide. In Manuscripto rursus est rectus pro obliquo, frequens Iohanni, ὁ ὄφης ὁ ἀρχαῖος.

Ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, qui seducit univereum orbem] Repetitum ex eodem loco. Et est hic *πλανῶν* positum pro *πλανήσας* [qui seduxit], more Hebraeorum, qui cum participia praeterita non habeant, praesentibus pro omni tempore utuntur.

3. *Kai ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη, καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ ἐκλείσει, et ligavit eum per annos mille, et misit eum in abyssum et clausit]* Transpositio et simul Hebraea locutio, pro quo dicere liceat, *καὶ δεθέντα αὐτὸν καὶ βληθέντα εἰς τὴν ἄβυσσον ἐκλείσει εἰς χίλια ἔτη* [et li-

ga-

gatum eum et missum in abyssum, conclusit per annos mille]. Sic religatur et concluditur Daemon, ne noceat, Tob. 8: 3. Apud Valerium Maximum l. 7, 6 est somnium de Dionysio ferreis catenis vincto ad Iovis solium, deinde soluto vinculis multarum urbium cum exitio. Libertas autem hic intelligenda illa ἐξουσία [*potestas*], de qua actum supra 13: 3, saevitiam suam in Christianos exercendi per idololatriam Romanam sive per Principes idololatrias; ideoque *mille* istorum *annorum* initium duci debet ab Edicto Constantini quod est apud Eusebium, in quo *vincti Draconis* est mentio. Romani autem Imperatoris exemplum secuti sunt Reges, alii citius, alii serius, sicut ante Imperatorum saevitiam in Christianos imitati fuerunt. Ad *mille annos felices* Iudaei referunt loca Dan. 7: 25, 8: 14, ubi Iacchiadem vide: Esai. 11: 6 et seqq., 60: 18, 22, 65: 19, 20. Vide Iustinum Colloquio cum Tryphone. *Anni mille felices* per secundum Adamum respondent annis ferme mille per quos duravit Adami prioris miseria.

Καὶ ὁσφράγισεν ἐπάνω αὐτοῦ, *et obsignavit super illum*] *Carcerem obsignavit*, ne quis aperiret. Vide Dan. 6: 17. In Manuscripto, καὶ ὁσφράγισεν ἱμμενῶς αὐτόν [*et signavit firmiter eum*].

Ἴνα μὴ πλανῇ ἔτι ἔθνη] *Gentes*, nempe quae imperii Romani fuerunt. *Ne deciperet*, nempe eas inflammando ad caedem piorum. Vide infra 7.

Ἀχρι τελευθῇ τὰ χίλια ἔτη, *donec consummentur mille anni*] Tunc enim alia erat suscitaturus mala, de quibus infra 7.

Καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον, *et post haec oportet illum solvi in exiguum tempus*] Diximus supra 1: 3 *exiguum tempus* in Prophetis dici annos etiam quingentos. Sed ibi comparatio fit ad durationem populi Iudaici, hic ad durationem mundi.

4. Καὶ εἶδον θρόνους, *et vidi sedes*] Nempe ut olim Dan. 7: 9.

Καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοὺς, *et sederunt super eas*] Nempe iidem qui apud Daniele, Deus et Angeli praecipui velut adessores Dei, qui Decreta Dei subsignant, Dan. 4: 17. Sed addendus hic ex natura Novi Testamenti

Chris-

Christus, medio inter Deum et Angelos loco: quod ipsum satis intelligitur ex eo quod infra est 22: 1 et 3. Hebraei autem saepe verba ponunt, subintellectis nominativis. Quod vero hic dicitur ad sequentia pertinet, ut norimus factum iustissimo Dei iudicio, ab Angelis approbato, quod Martyribus data est praerogativa quaedam resurrectionis, nec dilata est illorum gloria ad iudicium usque universale. Quae toto hoc capite dicuntur fere omnia erant in Iudaeorum traditionibus, de Duabus resurrectionibus, de Mille annis felicibus inter utramque, de Bello Gogi et Magogi: de quibus videri possunt Targum Megilla II. 12. Abenesdra et Saadia ad Danielelem, Vairera Rabba c. 28, et alii, Hieronymus fine libri quinti ad Esaiam, initio libri 15 ad eundem, et initio libri 18, et ad Ezechielis cap. 36. Sed ostenditur hic sensus esse alius quam Iudaei putabant, ut et de novis Hierosolymis: quod non bene intellectum multis occasionem dedit Apocalypsin reiiciendi, tanquam opus Cerinthi aut alterius Iudaizantis.

Καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, et animas decollatorum propter testimonium Iesu et propter verbum Dei] Intel-
ligit *interfectos propter testimonium de rebus Christi, simulque ob doctrinam ipsius.* Similis locutio 1: 2, 9, 6: 9, quo loco dixerat *ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐσφαγμένων* [*animas hominum intersectorum*], pro quo hic τῶν *πεπελεκισμένων*, nempe specie frequentiore posita vice generis. Frequentissimum enim apud Romanos securis supplicium: ideo Magistratus incedebat cum securibus. Pro *πεπελεκισμένων* tamen in Manuscripto est τῶν *πεπολημένων*. Sed puto Scribam scribere voluisse, *πεπολεμημένων*. Dicuntur bene Graece *πολεμῆσθαι* qui bello impetuntur. Et *πόλεμον ποιῆν* pro atrociter persequi habuimus iam aliquoties, ut. 11: 7, 12: 17, 13: 7.

Καὶ οἳτινες οὐ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ οὔτε τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν, et qui non adoraverunt feram, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem in frontibus aut in manibus suis] Illud καὶ οἳτινες est quasi dicas, qui iidem, ut Esai. 62: 8 et alibi. Describit eos pri-

primum ex actibus positivis, nunc et negativus. Non tantum testimonium reddiderunt de Christi vita, morte et resurrectione, doctrinamque eius sparserunt quam latissime poterunt, sed et abstinuerunt ab omni actu qui cum ea doctrina pugnaret, quales adhuc sunt, *sacra facere Diis falsis, ad eorum imagines procumbere, notas sumere in fronte aut manu*. Iam ante aliquoties vidimus *προσκυνεῖν τῷ θηρίῳ* esse *servire idololatriae*, et *εἰδόν* esse singulare in sensu multitudinis, et per speciem *γαργάματος* intelligi totum genus, sub quo sunt et nomina expressa, et per numeros significata. Vide supra 12. Quod autem dicit eos ab his abstinuisse intelligendum est, cum tamen spe vitae et mortis et cruciatuum metu tentarentur.

Kal ἔζησαν, et vixerunt] Animae quae sunt *ἡνῶν*, *ἐν ἔδου* [in inferno] non dicuntur *ζῆν*, sed eae demum quae *translatas sunt sub solium gloriae*, ut loquuntur Hebraei. Sic vocant perfectissimum statum animarum ante resurrectionem universalem. *Μαρτύρων ἀθρόα κατὰ τὴν πρᾶξιν μετάνοια ἀποκαθάροις ἁμαρτιῶν μετὰ δόξης* [*Martyrum et subita nec eo minus tamen absoluta poenitentia, cum sit vera vitas ac morum emendatio, gloriose peccatorum expiatio est*], ait Clemens Alexandrinus. Tertullianus vero: *Ut totam Dei gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat; omnia enim huic operi delicta donantur*.

Kal ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη, et regnaverunt cum Christo per mille annos] Sicut Christus ex coelo in terras regnat, sic et Martyres sub Christo, nempe per dona sanationum quae conspiciebantur apud ipsorum memorias, et per honorem quem ipsis Ecclesiae palam habuere. Ante tempora Constantini neque tutum erat ad monumenta Martyrum concurrere, et vigente Paganismo metui poterat ne honor Martyrum a Paganis in superstitionis suae defensionem raperetur. Quod autem additur *χίλια ἔτη*, eo pertinet ut sciamus post mille illos annos a multis imminui coepisse honorem Martyrum, ab iis scilicet qui pietatis partem in eo posuerunt, si loca Martyrum memoriae dicata frangerent, et sanationum veteres historias fabulis accenserent: quas ad res non

le-

levis occasio data est ab iis qui falsa miracula comminiscabantur, quique in Martyrum honore non servabant eum modum quem vetus Ecclesia servaverat.

5. *Kal oi λοιποὶ τῶν νεκρῶν, et caeteri mortuorum*] Praeter Martyres scilicet, aut si quos Dei gratia Martyribus aequavit,

Ὅν ἐζησαν ἄχρι τελεσθῆ τὰ χίλια ἔτη, non vixerunt, donec consummentur mille anni] *Ὅν ἐζησαν*, id est, mansere *ἐν ᾧδον*, in eo statu qui congruens erat vitae in seculo actae. Cum autem dicit *per mille annos*, intelligendum est, ut durantibus illis Gogi et Magogi bellis quae supra mille annos excurrunt.

Αὕτη ἡ ἀνάστασις πρώτη, haec est resurrectio prima] Illa Martyrum in coelum evectio potest ἀνάστασις dici, id est, *πῶρ*. Vide Lam. 3: 63 et Hebr. 11: 35.

6. *Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ, beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione prima*] Sanctus hic idem quod *semotus* ab omni malo. Omne enim quod inviolabile est *sanctum* dicitur.

Ἐπὶ τούτων ὁ δεύτερος θάνατος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, in hoc secunda mors non habet potestatem] Mortis secundae mentio. apud Onkelosum Genesis fine et Deut. 33: 16, et apud Ionathanem Esai. 22: 14, et passim apud Rabbinos. De eadem agi capite primo et secunda Sapientiae diximus ad ea loca. Vide quae supra 2: 2 et infra 21: 8.

Ἀλλ' ἐσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, sed erunt sacerdotes Dei et Christi] Sicut olim Deus preces Sacerdotum exaudiebat pro populo, ita nunc preces Martyrum exaudit pro Ecclesia.

Καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη, et regnabunt cum illo per mille annos] Ubique in terris publice honorabuntur ut Reges.

7. *Kal ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, et cum consummati fuerint mille anni*] Constantini. Edictum pro Christianismi libertate datum fuit circa annum Christi CCCXI. Mille post annis orta est domus Ottomannica, quae non in Persidem aut oras Romani imperii, sed in partes eius intimas atque potissimas, in Asiam Graeciamque, invexit. Mahumetis religionem, Satanæ repertum.

Av-

Ἀυθίῃται ὁ Σατανᾶς ἐν τῆς φυλακῆς αὐτοῦ, solvetur Satanas de carcere suo] Φυλακὴν vocat quod ante ἄβυσσον. Sub quibus verbis significatur saevitiae Diabolicae coërcitio. *Qui peccat Diabolum vinctum liberat;* est in libro de Vita ac Morte Mosis. Sic mala illa Ecclesiae evenere quo tempore gravissimum schisma ex ambitione ortum est Romae: et ii fuere mores qui et secutis postea schismatibus occasionem dedere. Propterea adversus priorum temporum mala, quae tantum Christianorum ostendebant virtutem, multa allata vidimus solatia: adversus haec nulla nisi finem seculi. Haec enim sunt illa tempora de quibus loquitur Christus Luc. 18: 8, Matth. 24: 12.

8. *Καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρις γωνίαις τῆς γῆς, et exibit ut seducat Gentes quae sunt in quatuor angulis terras]* Id est, ad saevitiam excitare, ut supra 2. *In quatuor angulis*, id est, ab omni parte, Iob. 1: 19, Ezech. 43: 20, 45: 19, supra 7: 1. Sic et *a quatuor ventis*, Marc. 13: 27, supra 7: 1.

Τὸν Γὼγ καὶ τὸν Μαγὼγ, Gog et Magog] Ex Ezech. 38 et 39, ubi eundem notari gemino nomine, Antiochum scilicet in Asia Syriaque regnantem, ad eum locum ostendimus. At Rabbinii plerique ea omnia referunt ad finem mundi. Ostendit Apocalypsis in ea traditione non minus quam in aliis aliquid subesse veri. Hic ergo per *Gogum* intelligenda domus Ottomannica, quae primum in ea parte Asiae se ostendit quae olim *Gygasa* dicta, et Reges *Gygae* aut *Gypidae*, id est, in Lydia locisque vicinis. Sic et Sibyllina Poemata veterum Christianorum *Gog* exponunt *Pamphylos* et *Lydos*. Per *Magog* autem hic intelligitur, non urbs Syriae, sed ea gens unde ipsa urbs Syriae nomen accepit, ut et *Scythopolis*, nempe gens Scythica: et sic sensisse sui temporis Iudaeos ait ad Ezechielem Hieronymus. Iosephus: *Μαγῶγες δὲ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ Μαγῶγας ὀνομασθέντας ᾤκισε, Σκύθας δὲ ἐπ' αὐτῶν προσγορευομένους* [*Magoges vero Magogarum ab se denominatorum fuit auctor, qui ab ipsis vocantur Scythae*].

Συναγάγειν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον, ut congregat eos in praelium] Nempe ad evertenda vel occupanda aedificia sacra Martyrumque memorias.

ὅν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, *quorum numerus est sicut arena maris*] Ingentes exercitus. Quod numeri est ingentis arenae comparatur, ut diximus Gen. 22: 17, 32: 12, 41: 49. Sic ψαμμακόσια [*vel arenam numero superantia*] dixit Aristophanes. In Manuscripto cum Hebraismo, ὧν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν [*quorum numerus eorum*].

9. Καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, *et adscenderunt super latitudinem terrae*] Late suos terminos extenderunt illi qui Asiam tenebant. Sic πλάτος τῆς χώρας Esai. 8: 8. Praeteritum pro futuro, sed quasi praesenti. Ἀνέβησαν est vox militaris 1 Sam. 11: 1, 1 Reg. 20: 1, Esai. 36: 1, 10.

Καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων] *Undique includent suis castris Dei castra*, id est, septem illas Ecclesias quibus praecipue dedicata est haec Apocalypsis. Sumpta locutio ex Dan. 8: 10. עֲרֶבְיָא כְּזָא [*exercitus coelorum*]. Vide supra 13: 6.

Καὶ τὴν πόλιν τὴν ἡγαπημένην, *et civitatem dilectam*] Capient et Constantinopolim, quam *Sionem novam* dicunt Graeci, non immerito. Nam egregii ibi fuere Episcopi et Presbyteri, plebs religiosa, Principes eximie Christiani. Huius urbis aedem toto orbe Christiano pulcherrimam, dictam *Sophiae*, Mahumetes secundus Ottomanicae stirpis Princeps Christianis ablatam Mahumetismo propriam fecit anno Christi, ut censent viri doctissimi, CIOCCCCCLIII.

Καὶ κατέβη πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ κατέφαγεν αὐτούς, *et descendit ignis a Deo de coelo, et devoravit eos*] Sumptum ex loco Ezech. 38: 21, 22 et 39: 6. Solent Prophetæ ignis voce uti cum celerem designant exitum, ut de Sennacheribi clade Esaias 9: 5, 10: 16, 26: 11. Cum haec res nondum evenierit, expectandus erit Turcico Regno exitus non dissimilis ei quem habuere exercitus Sennacheribi, aut Antiochi Illustris.

10. Καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτούς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, *et Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris*] Quo ministeria eius praecesserant, ibit ipse: nec iam vinculis coerceretur eius potestas, sed plane auferetur, nullis manentibus reliquiis. Vide quae dicta supra 19: 20. *Angelos peccantes mitti a Deo in stagnum ignis* est in Echa Rabtha.

VIII.

Ee

O

Ὁ πλανῶν αὐτοὺς; is qui Gogum et Magogum contra Christianos incitaverat. Vide supra 3 et 8. De *sulphure* dictum supra 19: 20.

Ὅπου καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, *ubi et fera et Pseudopropheta*] Vide supra dicto loco 19: 20.

Καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, *et torquebuntur die ac nocte in secula seculorum*] Tormentis malae conscientiae; ut supra 14: 10, et praeterea poenis quas Deus reddiderit. Vide quae dicta a nobis ad Matth. 25: 46. Sic *irrisores Dei ac Legis aeterna sensuros supplicia* aiunt Hebraei. *Torquebuntur*, nempe *Diabolus, Gog et Magog*.

11. Καὶ εἶδον θρόνον μέγαν λευκόν, καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτοῦ, *et vidi thronum magnum et candidum, et sedentem super eum*] Christum, cui hoc iudicium Deus tradidit Ioh. 5: 22, Act. 17: 31. *Λευκόν* hic intellige *splendidum cum maiestate*. Vide supra 3: 4, 5, 18, 4: 4. Quorundam ergo poena iudicium illud ultimum antecedit, sicut Martyrum gloria antecedit idem iudicium. Vide quae allata ad Matth. 25: 32.

Οὐ ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, *a cuius conspectu fugit coelum et terra*] Abiit vetus haec rerum conditio. Vide quae dicta ad Rom. 8: 21, 22, 2 Petr. 3: 7.

Καὶ τόπος οὐχ εὗρέθη αὐτοῖς, *neque locus iis est inventus*] Ex Graeco Danielis de statua 2: 35. Similis locutio supra 12: 8.

12. Καὶ εἶδον τοὺς νεκροὺς, τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς, ἐστῆτας ἐνώπιον τοῦ θρόνου, *et vidi mortuos, magnos et pusillos, stantes in conspectu throni*] Christianos, iudicandos scilicet secundum Euangelii leges, Rom. 2: 16.

Καὶ βιβλία ἠνεώχθησαν, *et libelli aperti sunt*] Ex Dan. 7: 10. Per *libellos* intellige acta litis: per acta autem litis, hominum cogitata, dicta, facta. Ex his apparebit quam recte alii libro Vitae inscripti fuerint, alii non scripti aut deleti. Sic Reges commentarios habere solebant rerum gestarum, Esth. 6: 1, Mal. 3: 16. Eodem respicit locus Esai. 65: 6. Multa sunt apud gentes dissitas similiter dicta, non quod alius ab alio sumpserit, sed quod cogitata similia multis incident. Graeci dicebant, ἀδικήματα γράφεισθαι ἐν Διὶ δέλτου πτυχαῖς [*iniri-*
rias]

riam Iovis pugillaribus inscribi]. Discimus id ex Theodecte.

Καὶ ἄλλο βιβλίον ἀνεώχθη, ὃ ἐστὶ τῆς ζωῆς, et alius liber apertus est, qui est vitae] Hic liber est velut matricula civium Regni coelestis, unde nomina legentur eorum qui ad mortem usque in ea matricula ascripti permanerint. Deletorum nulla habebitur ratio, quia ius quod habuerant amisere.

Καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, et iudicati sunt mortui ex iis, quas scripta erant in libris secundum opera ipsorum] Id est, Iudicium perscriptum in libro Vitae de eis pronuntiatur, apparetque ex actis id iudicium operibus ipsorum externis et internis esse congruens.

13. *Καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς ἐν αὐτῇ νεκρούς, et dederat mare mortuos qui in eo erant]* Hic ἔδωκεν est plusquamperfectum, quale et supra notavimus 19: 19. Omnes partes naturae suae deposita exhibebant. Notant Scholiastae ad Homerum veteres exhorruisse naufragii mortem, quod animas, utpote igneas, a vi humoris crederent exstingui. Nihil hoc est. Omnia in Christi sunt manu: nec refert ubi mortem obierimus, sed quales.

Καὶ ὁ θάνατος, et mors] Qui morbo erunt mortui itidem exsurgent. Θάνατος ita sumi solet, genus in sensu speciei. Diximus de eo supra 6: 8.

Καὶ ὁ ἄδης, et infernus] Hoc caeteros omnes mortuos complectitur, qui aut violento fato aut senectate obierint, Et per προσωποποισίαν [*personas fictionem*] ostenduntur Mare, Mors, Ἀιδης quasi debitores depositi: Habes Mortem et Ἀιδην in personarum modum depictas et Esai. 28: 15, 18 et 38: 18.

Ἔδωκαν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς] Ἔδωκαν exhibuerant suos mortuos, id est, quibus illa ipsa causam dederant mortis. Marcellus Eprius dicebat: *Quid tibi cum meis mortuis?*

Καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, et iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum] Nullo discrimine fati quo vitam hanc amiserant.

14. *Καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ἄδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός, et mors et infernus missi sunt in stagnum ignis]* Pertexit προσωποποισίαν [*personae fictionem*], et

significat post iudicium nullam in eos secundum quos hic erat data, fore vim aut morborum aut mortis. Quod de Christo dicitur. Hebr. 7: 28, Rom. 6: 9. Adde locum huic persimilem 1 Cor. 15: 54.

Οὗτός ἐστιν ὁ θάνατος δεύτερος, ἡ ἄμνη τοῦ πυρός, haec est mors secunda, stagnum ignis] Vide supra 6 et ibi dicta.

15. Καὶ εἴ τις οὐχ εὗρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος ἐβλήθη εἰς τὴν ἄμνην τοῦ πυρός, et qui non inventus est in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis] Qui in Christo diem non obierit, is mortem secundam non evadet. Non sufficit scriptum aliquando fuisse in Vitae libro: opus est ut scriptus ibi quies reperiatur iudicii tempore. Per ἄμνην hic et supra intelligitur magna quaedam capacitas. Vide Zach. 9: 11, ubi in Hebraeo *מַיִם*, in Graeco *λάκκος*, in Latino *lacus*. Vide et Gen. 37: 20, 28, 29, ubi in Latino non minus improprie ponitur nomen *cisterna*.

C A P U T XXI.

1. Καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν, et vidi coelum novum et terram novam]. Est aliud Visum, sed quod occasionem sumpsit ex viso priore. Quo magis creditis summam illam felicitatem seculi futuri, aliquam eius imaginem Deus nobis dedit in florentissimo Ecclesiae statu qui fuit a temporibus Constantini ad tempora neque Iustiniani. Fuit quidem Christianorum tribus primis seculis magna pietas, sanctitas, constantia: sed multorum virtutes tegebantur iis ipsis latebris quibus ipsa Ecclesia tegebatur. Postquam vero secundum vetera Vaticinia accessit Ecclesiae tutela Principum, illustres admodum et conspicuae fuere Christianorum virtutes. Ad pietatem accessit eruditio et eloquentia multorum Episcoporum: constituta est certior regiminis et consonantium rituum forma decretis Conciliorum Universalium: denique tanta facta est mutatio ut ea Prophetico more *coeli novi* et *terrae novae* nomine recte nuncupari posset. Nam et Esaias eadem verba usurpaverat ad describendum
sta-

statum illum felicem populi Iudaici post debellatas Antiochi copias 66: 17, quod clarius patet collato loco eiusdem Prophetæ 66: 22. Coelum ipsum favit humano generi quod Ecclesiam florentem, sicut de Theodosio Magno dictum est:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,

Et coniurati veniunt ad classica venti.

Terra non ultra impurata fuit innocentium et piorum sanguine. Sæpe Scriptura res principales et rerum principalium praesagia paribus insignit nominibus.

‘Ο γὰρ πρῶτος οὐρανός, primum enim coelum] Coelum illud quod pestilentiam famemque immiserat, supra 16: 2, 8.

Καὶ ἡ πρώτη γῆ παρήλθεν, et prima terra transiit] Terra non ultra bibit innocentum, ut dixi, sanguinem. In Manuscripto ἀπῆλθεν, ut infra 4.

Καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι, et mare iam non est] Ingens illa idololatrarum multitudo non mansit; Manserunt tantum flumina et fontes, et haec quoque paulatim exaritura. Vide supra 8: 10, 14: 7, 16: 4. In Manuscripto καὶ τὴν θάλασσαν οὐκ εἶδον ἔτι [et mare non vidi amplius].

2. *Καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν [Ιερουσαλὴμ εἶδον καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, et vidi sanctam civitatem Hierosolyma descendantem de coelo a Deo]* In Manuscripto *‘Ιερουσαλὴμ καινὴν [Hierosolyma nova]*, quomodo legit et Latinus. *Τὴν ἁγίαν, ὅτι ἦν ὁπωπ.* Esai. 52: 1. *A Deo descendere* dicuntur ea quae in terris magno Dei beneficio eveniunt, Ioh. 3: 13. hoc libro supra 10: 1, 18: 1. Huius visi mentio *κατὰ πρόληψιν [per anticipationem]* facta supra 3: 12. Vide quae ad omnia illa loca diximus. Nolite, Christiani, lugere Hierosolyma excoisa, deinde restituta in formam veteri minorem. Habebitis *Hierosolyma nova*, id est, mystica. Ita enim vox *καινοῦ* sumitur Matth. 26: 27, ubi de ea et similibus locutionibus egimus. Etiam Paulus Gal. 4: 26 Ecclesiam Christianam vocat *‘Ιερουσαλὴμ τὴν ἄνω [quae sursum sita Hierosolyma]*. Verum hic ea cum novo cultu procedit, late conspicua et fulgore suo hostibus aciem oculorum praestringens, nomen originis suae, quae est *pacis visio*, duplici modo praeferens, conscientiae tranquillitate, ac praeterea singulari Dei tutela per Principes omnia ei tuta

praestantes, secundum id quod iam olim Ecclesia Deum rogaverat. 1 Tim. 2: 2. Sed his temporibus erat reservatum.

Ἱστορικῶς μὲν ὡς σύμφην πεπονημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, paratam sicut sponsam ornatam marito suo] Quod ante de Ecclesia quae erat in familia et comitatu Constantini conspectum fuerat, supra 19: 17, id longius procedente Principum cura in toto illo Ecclesiae per Romanum imperium diffuse corpore apparuit. Processit in publicum ornata ut novae nuptae solent, mariti sui potentiam omnibus modis ostendens. Τῷ ἀνδρὶ, id est, in honorem mariti. Alluditor ad Esai. 54: 5 et seqq.

3. Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, et audiivi vocem magnam ex coelo] Ex summo coelo, id est, a Christo. In Manuscripto ἐκ τοῦ θρόνου [de throno].

Μεχούσης, Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, dicentem, ecce tabernaculum Dei cum hominibus et habitabit cum eis] Id est, in qua habitabit. Vide supra 13: 6. Magnifica fuit Dei habitatio in Tabernaculo per Moysen structo, Lev. 26: 11. At multa haec magnificentior, Ioh. 1: 14. Sumpta haec et sequentia ex Ezech. 37: 27. Solent urbes sub nomine fortiorum exprimi, ut Esai. 33: 20, 54: 2.

Καὶ αὐτοὶ λαὸς αὐτοῦ ἔσονται, et ipsi populus eius erunt] Illi qui in Ecclesia erunt palam et aperte Deo servient.

Καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν, et ipse Deus cum eis erit] Sensus patet, Deus eos tutabitur. De hac locutione vide Luc. 1: 28, Matth. 28: 20.

4. Καὶ ἔξαλείψει πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, et absterget omnem lacrymam ab oculis eorum] Vide supra 7: 17. Felicitas illa facile abolebit veterum malorum memoriam. In Manuscripto ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν, quomodo et supra.

Καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, et mors ultra non erit] Pestilentia et morbi ob idololatriam publicam immissi cessabunt. Vide supra 6: 8 et 16: 2. Par locutio apud Esaiam 25: 8, de temporibus Ezechiae, unde et illa verba petita quae proxime praecessero. Magna fuit et virtutum et rerum similitudo inter Ezechiam et Theodosium Magnum.

Οὕτως

Οὐτε πένθος] *Nullus luctus Christianorum ob fratres eorum per iudicum saevitiam interfectos, qualis fuerat super Stephano, Act. 8: 2.*

Οὐτε κραυγή, *neque clamor*] *Nulla seditio populi contra Christianos. Hoc sensu κραυγάζειν habes Ioh. 18: 40; 19: 6. Non ultra clamabunt, Christianos ad Leonem, et; Usquequo genus tertium? Applicatio loci Esai. 65: 23.*

Οὐτε πόνος οὐκ ἔσαι ἔτι, *neque dolor erit ultra*] *Non amplius agentur Christiani in carcerem, in metalla, in latemias. Πόνον pro molestia aut dolore habuimus et supra 16: 10, 11. Sic et Esai. 66: 7 et alibi.*

Ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθεν, *quia prima abierunt*] *In Manuscripto deest ὅτι.*

Sed haec prius fuere: nunc recondita

Sedet quiesce.

Transiere illa tempora Draconis Feram inspirantis. Sic ἀπῆλθεν habuimus et supra 18: 14, 15.

5. Καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, *et dixit qui sedebat in solio*] *In primo solio, id est, Deus. Vide supra 4: 2, 9, 10, 5: 1, et alibi hoc libro saepe.*

Ἰδοὺ καὶ νῦν ποιῶ πάντα, *ecce nova facio omnia*] *Habet haec verba Esaias 43: 19, ubi de populo agitur reduce ex Babylonia.*

Καὶ λέγει μοι, Γράψον, *et dixit mihi, Scribe*] *Ut supra 19: 9. Res magna est et bene retinenda.*

Ὅτι οὗτοι λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοὶ εἰσι, *quia haec verba fidelissima sunt et vera*] *Sic et dicto loco 19: 9. Mira sane sunt quae iam a Christo audisti, sed ita evenient. Sic et infra 22: 6. Dicuntur haec sincera fide: nec potentia deerit ad haec effecta danda.*

6. Καὶ εἶπέ μοι, Γέγονα τὸ Ἀ καὶ τὸ Ὠ, ἀρχὴ καὶ τέλος, *et dixit mihi, Factus sum Ἀ et Ὠ, initium et finis*] *Repetit dicta supra 1: 8. Arethas habet, Γέγονα ἐγὼ [Factus sum ego]. Et est γέγονα pro omni tempore, more Hebraeo.*

Ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν, *ego sitienti dabo de fonte aquae vivae gratis*] *In Manuscripto non est τῆς πηγῆς. Si in his promissis temporalibus fidus fui, ero et in aeternis, quorum haec imago et arrha sunt. Aqua viva πνιϋν alibi Spiritum*

significat, hic vero vitam ipsam aeternam, quia nunquam desinit, sicut aqua suo modo perpetuum fluit. *Dabo*, ait, *sitienti*, id est, avide vitam aeternam cupienti. Vide Matth. 5: 6 et ibi diota. At cur addito *gratis*? Quia cum vitam aeternam dabit, nihil pro ea stipulabitur. At vitae aeternae honos etiam *merces* dicitur. Sic est, sed merces immensum maior opera. Pro aeterno bono Deus potuisset aeternas operas stipulari; contentus fuit operis non longi temporis. Nam vitae aeternae actiones praemia sunt, non opera.

7. *Ὁ νικῶν, qui vicerit*] Qui nec metu nec voluptate vinci se patietur. Vide supra 2: 7, 11, 17: 26, 3: 5, 12, 21, 15: 2.

Κληρονομήσει ταῦτα] Sic et Manuscriptus *κληρονομήσει*, id est, *perpetuo iure possidebit*, quomodo res soli tenebantur apud Hebraeos. *Ταῦτα* est constructio magis rem respiciens quam verba, quia in illa *aqua viva*, id est, in vita, multa pariter intelliguntur bona.

Καὶ ἔσομαι αὐτῷ Θεός, et ero illi Deus] Id est, perpetuo ei benefaciam. Vide Matth. 22: 32. Pro eodem dicitur, *Ero illi Pater*.

Καὶ αὐτὸς ἔξει μοι υἱός, et ille erit mihi filius] Id est, Mei similis erit aeterna beatitudine. Vide hunc nostrum in Evangelio 1: 12 et in Epistola 3: 2, Paulum Rom. 8: 23, Luc. 20: 36, Matth. 19: 28.

8. *Τοῖς δὲ δειλοῖς, timidis autem*] Id est, qui incommo-
dorum metu Christianam professionem deseruerint.

Καὶ ἀπίστοις, et incredulis] Pari in causa erunt qui Euangelium recipere noluerunt, Ioh. 3: 36.

Καὶ ἁμαρτωλοῖς, et peccatoribus] Hoc abest in optimis libris.

Καὶ ἐβδελυγμένοις, et execratis] Sub hoc nomine significantur qui *ἀρσενικοῦται* [masculorum concubitores] et *μαλακοί* [molles] 1 Cor. 6: 9. Vocatur id facinus *ρυνή* Lev. 18: 22, Graece *βδέλυγμα*. Est autem hic more Hebraeo participium pro plurali. Eadem vox pari sensu in Graeco Os. 9: 10.

Καὶ φονεῦσι, et homicidis] Habes hanc vocem 1 Petr. 4: 15. Sic et *φόνος* inter crimina a Regno coelorum arcentia Gal. 5: 21.

Καὶ

Kal πόρνοις, et fornicatoribus] Sume ut 1 Cor 5: 9—11, 6: 9, Eph. 5: 5, 1 Tim. 1: 10. Adulteri hic vel praecepue comprehenduntur.

Kal φαρμακοῖς, et veneficiis] Sic et Manuscriptus hoc loco, et infra 22: 15. Est vox sumpta ab interpretibus LXX, Exod. 7: 11, 9: 11, 22: 18, Deut. 18: 10, Ier. 27: 9, Dan. 2: 2, Mal. 3: 5. Vocari autem sic solent non tantum venefici sed et qui malis Magiae artibus utuntur. Φαρμακεία inter crimina memorata dicto loco Gal. 5: 20.

Kal εἰδωλολάτραις, et idololatriis] Nam et quidam qui Christiani dici volebant contaminabant se thurificando, aut edendo de immolatiis. Confer 1 Cor. 6: 9, Eph. 5: 5, 1 Tim. 1: 9, 10, et dictum ad Galatas locum.

Kal πᾶσι τοῖς ψευδέσι, et omnibus mendacibus] In Manuscripto *καὶ πᾶσι τοῖς ψεύσαις*. Sic et dicto ad Timotheum loco inter eos qui deplorati sunt ponuntur *ψεύσαις* quo nomine diximus intelligi eos qui pacta contractusve violant, Esai. 68: 6.

Τὸ μέρος αὐτῶν, pars illorum] Subauditur verbum *τηρεῖται* [*reservatur*], quod ponitur 2 Petr. 2: 17, aut *τίθεται* [*ponitur*], quod cum nomine *μέρος* habes Matth. 24: 51, ubi dicta vide.

Ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, in stagno arde in igne et sulphure] Id est, quae ardet igne sulphurato. Vide supra 19: 20.

Ὁ ἕξιν ὁ θάνατος ὁ δεύτερος, quod est mors secunda] Vide supra 20: 14.

9. *Kal ἦλθεν εἰς ἕκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἔχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας γεμούσας τῶν ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἰσχυάτων, et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis]* Sextus Angelus, qui Constantini victoriam nuntiaverat: quod initium fuit maximae huius mutationis.

Kal ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, λέγων, Δεῦρο, et locutus est mecum, dicens, Veni] Sic supra 17: 1.

Δείξω σοι τὴν γυναῖκα τὴν νύμφην τοῦ ἁγίου, ostendam tibi sponsam uxorem Agni] Id est, Ecclesiam Catholicam, quae modo ostensa fuit in specie novae Nuptiae, ostendam tibi expressius sub forma Urbis monti imposi-

tae, unde longe lateque conspici possit. Vide Matth. 5: 14, Esai. 2: 2, Ezech. 40: 2, ad quem locum maxime hic respicitur. *Γυναῖκα* hic est nomen sexus: nam libri optimi hanc vocem ponunt ante illud *τὴν νύμφην*.

10. *Καὶ ἀπῆνεγκέ με ἐν πνεύματι*, et *sustulit me in spiritu*] Eadem locutio quae supra 17: 3.

Ἐπ' ὄρος μέγα καὶ ὑψηλὸν, in montem magnum et altum] Nempe ut Iohannes urbem non eminus sed prope, nec extra tantum sed et intus conspiceret, simulque reminisceretur loci Esai. 2: 2. Conspiciebatur haec urbs sita in aequali montis planitie. Sic de via ad virtutem Hesiodus:

*Μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δὲ εἰς ἄκρον ἵκηται,
Ῥηϊδίη δ' ἤπειτα πέλει, χαλεπή περ' ἰοῦσα.
[Et longa huc et celsa simul via ducit euntem:
Ardua principio, sed ubi est ad culmina ventum,
Incipiet molli sese submittere olivo.]*

Καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν, et *ostendit mihi Urbem*] Ita vocatur Ecclesia, quia est corpus quoddam communi regimine sociatum.

Τὴν μεγάλην] Recte *magnam* vocat, quae tam late se extendebat quam imperium Romanum. Sed *μεγάλην* et in Manuscripto, ut et in Latino.

Τὴν ἁγίαν, Ἱερουσαλήμ, sanctam, Hierosolyma] *Unam Ecclesiam sanctam*, ut est in Symbolo non uno. *Sancta* erat quae hic monstrabatur Ecclesia et per praecepta Christi et per disciplinam.

Καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, *descendentem de caelo a Deo*] Supra 2.

11. *Ἔχουσαν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ*] *Praeditam eo splendore quem Deus ei procuraverat*. Nam genitivus hic Causam efficientem designat. De voce *δόξης* saepe iam diximus. Describit Urbem totam multo pulchriorem Salomonis Templo.

Ὁ φωστὴρ αὐτῆς, lumen eius] Id est, vice solis. Nam Sol et Luna *φωστῆρες* Gen. 1: 14, 16, Sap. 13: 2. Inter haec duo astra cum potior sit lux solis, merito ei nomen *φωστῆρος* singulariter datur.

Ὅμοιοι λίθῳ τιμιωτάτῳ ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι.
Id

Id est, Deus ipse, qui in Ecclesia *fulget ad modum pretiosissimi lapidis, nempe iaspidis*, nec cuiusvis iaspidis, sed *κρυστάλλιντος* [*crystallo similis*], de quo Dioscorides videndus V. 160. Deum ipsum hic describi apparet ex eo quod infra 24. Is autem iaspidi comparatur etiam supra 4: 3, nempe ob vim invictam, ut ibi diximus. Sed hic additur, *iaspidem istam crystallo fuisse similem*, ut intelligamus a Deo Ecclesiae conferri et robur et puritatem. *Iaspis* utriusque est generis. Itaque dici potest *κρυστάλλιντος* vel *κρυστάλλιντοςα*, sicut alia iaspis *αερίλουσα* [*aeri similis*] dicitur. Illud *ὡς* hic valet *nempe*.

12. *Ἐχουσαν τείχος μέγα καὶ ὑψηλόν, et habebat murum magnum et altum*] Moenia excludunt hostem, cives tutos servant, Iob. 1: 10, Esai. 26: 1, Zach. 2: 5. Talis est in hac re doctrina Evangelii, *magna et sublimis*. In Manuscripto hic et in sequenti *ἔχουσα*, ut rursum sit rectus pro obliquo.

Ἐχουσαν πυλῶνας δώδεκα, atque portas duodecim] Aditus ad hanc doctrinam per promissa olim Patribus facta de Christo. *Πυλῶνες* *πύλαι*.

Καὶ ἐπὶ ταῖς πυλῶσιν ἀγγέλους δώδεκα, et in portis Angelos duodecim] Nempe eos Angelos qui Patribus apparuere.

Καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμένα, ἃ εἰσι τῶν δώδεκα φυλῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, et nomina inscripta, quas sunt duodecim tribuum filiorum Israelis] In Manuscripto, *ἃ εἰσι τὰ ὀνόματα τῶν δώδεκα* [*quas sunt nomina duodecim*], etc. id est, nomina Patriarcharum, unde Tribus nomen dicunt. Quare *Iosephus* hic sumendus pro *Ephraim* et *Manasse*, ut Ezech. 48 31 et sequentibus.

13. *Ἀπὸ ἀνατολῶν πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ βορρᾶ πυλῶνες πρεῖς, καὶ ἀπὸ νότου πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ δυσμῶν πυλῶνες τρεῖς, ab Oriente portae tres: ab Aquilone portae tres: ab Austro portae tres: et ab Occasu portae tres*] Ut ab omni parte eo pateat aditus, sicut olim ad urbes confugii. Quatuor isti cardines totum orbem significant, ut videre est Luc. 13: 29, hic supra 7: 1, 20: 8. *Ternae* autem *portae* in quoque cardine, ob professionem fidei in Patrem, Filium et Spiritum, sponsores salutis.

14. *Kal τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχον θεμελίους δώδεκα, et murus civitatis habens fundamenta duodecim*] Sicut fundamente innititur structura, ita fides Christiana testimonio Apostolorum, qui a Christo accepta orbi traderunt, ore omnes, quidam et scriptis implentes *μυσικῶς* [sub figura] verba Esaiæ 58: 12.

Kal ἐν αὐτῶν δώδεκα ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum] Id est, Per fundamenta significantur duodecim illi Apostoli de quibus agitur Act. 1. Ita Iohannes

Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis, ut se Aeneas agnovit in tabula Didonis. Paulum et Barnabam diximus haberi velut supernumerarios, supra 12: 1.

15. *Kal ὁ λαλῶν μετ' ἐμοῦ, et qui loquebatur mecum*] Angelus.

Εἶχε μέτρον κάλαμον χρυσοῦν, habebat mensuram perticam auream] Est appositio. Sensus: Habebat perticam auream, quae erat mensorium instrumentum. Vide supra 11: 1, Ezech. 40: 3. Et praeterea *κατάχρησις* [abusio]. Pertica enim illa *calamus* dicitur, quia plerumque perticae erant ex arundine. Sic *pysida auream* dicimus, cum *πυξίς* sit proprie e buxo. *Aurea* autem erat illa pertica ut congrueret aedificio. Omnia praestantia.

Ἰνα μετρήσῃ τὴν πόλιν, ut metiretur civitatem] Supra 11: 2. Iohannes vetitus erat urbem Hierosolyma metiri. ut quae futura esset nulli bono usui: nunc civitas Hierosolyma, ut summi ac perpetui usus, metitur. *καὶ* Angelus, ut apud Zachariam 2: 2.

16. *Kal ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται, et Urbs in quadra posita est*] Sic Roma a Romulo condita quadrata. Ea figura perfectionem significat. Ita Simonides virum ad regulam exactum vocat *χερσὶ τε καὶ ποσὶ νόῳ τε τετράγωνον* [manibus pedibusque et mente quadratum], id ipsum interpretans *ἀνευ ψόγου τετυγμένον* [sine vituperatione structum] Meminere Plato Protagora, Aristoteles in Rhetoricis et in Nicomachiis. Sic in Ezechielis structura multa quadrata 41: 21, 42: 20, 43: 16, 17, 45: 2, 48: 16, 17, 20. Adde Iosephum de Altari, Belli Iudaici V. 14.

Kai

Kai τὸ μῆκος αὐτῆς ὅσον τὸ πλάτος, et longitudo eius tanta est quanta et latitudo] Latitudo capacitatem, longitudo durationem significat. Haec urbs omnes capit homines, et semper durabit. Vide Eph. 3: 18. Figuratum hoc in aedificio apud Ezechielem 48: 16.

Kai ἐμέτρησε πόλιν τῷ καλάρῳ ἐπὶ σαδίωνος δώδεκα χιλιάδων δώδεκα, et mensus est civitatem calamo per stadia duodecim millia] Illud δώδεκα non repetitur in libris optimis, ut nec in Latino. Eousque se extendit illa urbs quousque duodecim Apostoli currere potuerunt. Stadium est mensura cursus 1 Cor. 9: 24. Mille stadia, id est, cursus immensus. Nam mille ponitur pro infinito.

Τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστὶ, et longitudo et latitudo et altitudo eius aequalia sunt] Non idem dicit quod modo cum quadratam formam explicaret, sed aliud, nempe quaquam iret altitudinem et murorum et aedificiorum fuisse aequalem, sicut de longitudine et latitudine dictum fuerat. Haec aequalitas significat omnes Christianos in negotio religionis dignitate esse pares. Nam per altitudinem significari dignitatem diximus ad illum locum Eph. 3: 18.

17. *Καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς, et mensus est murum eius]* Varii altitudinem.

Ἐκατὸν τεσσαράκοντα τεσσαράων πηχῶν, centum quadraginta quatuor cubitorum] Id est, duodecies duodecim. Magna hic fuit Apostolorum dignitas: at immenso maior erit in altero seculo quorumvis Christianorum. Eam illi iam velut praesentem animo possident.

Μέτρον ἀνθρώπου, ὃ ἐστὶν ἀγγέλου, mensura hominis, quae est Angeli] Sensus est: Illa pertica tanta erat quanta erat statura formae humanae, in qua Angelus apparebat; ac proinde ad eum modum etiam cubiti. Ea significabatur homines aliquando fore ἰσαγγέλους [aequales Angelis], Luc. 20: 36. Angeli viri vocantur ubi virili specie apparent, Gen. 18: 2, Iud. 13: 6, 8, 10, 11.

18. *Καὶ ἦν ἡ ἐνδόμησις τοῦ τείχους αὐτῆς ἱάσπις, et erat structura muri eius ex lapide iaspide]* Id est, invictum opus. Vide supra 2 et 4: 3. In Orphicis de iaspide:

Ἐν δέ σοι ἀντίπολον κεῖται μένος

[Invictum est in te robur.]

Est

Est et hic κατάχρησις [*translatio*] facta a domo ad urbem. Talis illa :

Equum divina Palladis arte

Aedificant.

Καὶ ἡ πόλις χρυσεῖον καθαρόν ὅμοιον ὑάλῳ καθαρῷ, ἵσα ὅντο Ὑρβι αὐρῶν μὴ μὴ, simile vitro mundo] Color quidem auri, sed ipsa materia transparens ad modum vitri. Id significat excellentiam Ecclesiae Deo soli perfecte cognitae. Vide supra 4: 6, 15: 2, et adde Maimonidem Ductore dabitantium II. 30.

19. *Καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τεύχους τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ πεποιημένοι, et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata*] Illud παντὶ explicandum ex sequentibus, ut intelligantur genera lapidum pretiosissima. Non est dubium quin in Templis quibusdam et Palatiis eveniret ut ex lapide admodum pretioso essent fundamenta. Vide Esai. 28: 16, 54: 11, ubi dicta vide, et ad Tob. 13: 21. Id hic applicatur μυσικῶς [*sub figura*] ad significandas Apostolorum virtutes eximias. Sic lapides pretiosos in terra coelesti ponit Plato in Phaedone.

Ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος, ἱάσπις, *fundamentum primum, iaspis*] Pleraque haec lapidum nomina habes Exod. 28: 17—20 et 39: 10 et seqq., et apud Iosephum III. 8 in pectorali Pontificio: quaedam et Eccl. 28: 13, in ornamentis Regis Tyrii. Iaspis est ἱάσπις Exod. 28: 18, 39: 11. In Ezechiele plura sunt nomina in Graeco quam in Hebraeo, nec ordo idem; ita ut inde sciri non possit quod nomen cui respondeat. Apud Chaldaeam interpretem Cant. 5: 14 duodecim gemmarum nomina duodecim tribubus aptantur, eadem quae hic, nisi quod ibi pro *Chrysopraso* *Achates* ponitur, pro *Hycintho* *Ligyrius*.

Ὁ δεύτερος, σάπφειρος, *secundum, sapphirus*] Nomen idem in Hebraeo שָׁפִיר, quod habemus et Iob. 28: 6, 16, Cant. 5: 15, Esai. 54: 11, Lam. 4: 7, Ezech. 1: 26, 10: 1, 28: 13. Sapphirus coelo concolor significat omnes cogitationes Apostolorum fuisse coelestes. Coelo concolorem sapphirum dicunt Hieronymus et Theodoretus; ideo eum gestabant Aegyptiorum Sacerdotes.

Ὁ τρίτος, χαλκηδών, *tertium, chalcidonium*] Respondet ἄνθρακι [*carbunculo*] in Exodo. Est enim species ἄνθρα-

20;

κος quae reperiri solebat apud Chalcedonem: unde *Chalcedonium* hic dixit Latinus. Nec abludivit a *Chalcedone* vox כרר Esai. 54: 12 et Ezech. 27: 16. In Hebraeo Exodi est קנל. Significabat hic lapis ardentem zelum Apostolorum pro domo Dei. Vide Ioh. 2: 17.

‘Ο τέταρτος, σμάραγδος, *quartum, smaragdus*] קר א coruscando Hebraeis. Is suavitatem morum significat. Smaragdus enim ad aspectu iucundissimus. Vide supra 4: 3.

20. ‘Ο πέμπτος, σαρδόνυξ, *quintum, sardonys*] Est onychii species: unde respondet ονυχίον in Exodo, ubi in Hebraeo קנש: quanquam huius vocis Hebraeae sonus propius ad iaspidem accedit. Sardonyx triplicem habet colorem. Sic Apostoli varios exhibebant sermonum colores pro audientium animis, 1 Cor. 3: 1, Hebr. 5: 13, 1 Ioh. 2: 12 et seqq.

‘Ο ἕκτος, σάρδιος, *sextum, sardius*] שר Hebraeis a sanguinis colore. Rubram esse in India gemmam hanc dicit Plinius. Significat promptitudinem Apostolorum ad testimonium suum sanguine obsignandum.

‘Ο ἑβδομός, χρυσόλιθος, *septimum, chrysolithus*] Hebraice ששן, quia trans Oceanum petebatur ab Hispania, ut Plinius docet. Significat is, nihil Apostolis invium fore.

‘Ο ὄγδο. βήρυλλος, *octavum, beryllus*] Sic in Exodo vertitur יסל, ubi et Rabbini יסל מל cum Arabico articulo. At ששן Ap. audaciam significat: crediturque beryllus gestantibus animos addere. Significatur ergo Apostolorum erectus semper animus.

‘Ο ἑννάτος, τοπάζιον, *nonum, topazius*] קנש non in Exodo tantum, sed et Iob. 28: 19. Color erat quasi recentis olei, ut Alexander Polyhistor et Agatharchides prodidere. Id significat vim sanatricem in Apostolis. Dicitur specialiter ea gemma mederi oculis: et Apostoli animarum caligini remedium attulere.

‘Ο δέκατος, χρυσόπρασος, *decimum, chrysoprassus*] Non reperitur hoc nomen in Graecis Veteris Testamenti. Est austeri coloris, ac proinde severitatem Apostolorum contra peccatores significat.

‘Ο ἑνδέκατος, ὑάκινθος, *undecimum, hyacinthus*] Ne hoc quidem nomen est in Graecis Interpretibus. Sunt qui יסל
pu-

putant ei respondere. Id vero *λγύριον* vertitur. Ideoque *Hyacinthum* et *Ligyrium* idem putat esse Hieronymus Epist. 129. Sunt Hyacinthi optimi *coloris aerii*, ut hic notat Arethas: et Philo *hyacinthinum colorem* exponit *aerium*. Quare recte is significat Apostolorum animum patientem omnium tempestatum quas Mundus in eos excitabat.

[Ὁ δωδέκατος, ἀμέθυςτος, *duodecimum, amethystus*] Namine ipso significat sobrietatem, et ex simili omne temperantiae genus. Hebraice *עֲזָרָה*. Significationibus quas diximus non absurdum est addere, per hos lapides et gemmas simul adumbrari diversitatem terrarum unde isti lapides veniunt, et ubi Apostoli virtutum suarum dedere specimen. Errant vero qui a singulis Apostolis singulos articulos ad Symbolum collatos putant. In Symbolis enim vetustissimis non sunt tot articuli.

21. *Καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες δώδεκα μαργαρίται· ἀνὰ εἰς ἕκαστος τῶν πυλῶνων ἦν ἐξ ἐνὸς μαργαρίτου, et duodecim portas duodecim margaritae sunt, et singulas portas erant ex singulis margaritis*] *Margaritae* proprie sunt uniones in conchis nascentes. Sed non dubitandum quin hic per *κατάχρησιν* [*abusionem*] marmor intelligatur candens ad modum margaritarum, quod *πρῶτον* Esai. 54: 12. Nec aliter puto sumi *מִלֵּיָא* a Rabbiniis ad Ps. 87: 1. Sic lapides nigri vocantur sub *stibii* nomine Esai. 54: 11. *Marmoris Parii* mentio 1 Par. 29: 2. Vide et Esai. 54: 12. Significatur hic puritas quædam *ἁγιότης* in Vetere Testamento, at non is virtutum splendor qui in Novo. Vide supra 12. *Ἀνὰ εἰς, singuli*. Est enim *ἀνὰ* distributivum, ut Matth. 20: 9, 10, Marc. 6: 40, 7: 31, Luc. 9: 3, 14, 10: 1, Ioh. 2: 6.

Καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως, χρυσίον καθαρὸν, et platea urbis, aurum mundum] *Πλατεῖαν* hic et infra 22: 2 vocat *forum urbis*, ut 2 Par. 32: 6, Iob. 29: 7 et alibi. Per *forum* autem intelligendi conventus Christianorum. Ii conventus erant incorrupti, ut *aurum depuratum*.

[Ὡς ὕλος διαυγής, *tanquam vitrum perlucidum*] Altera comparatio. Vivunt semper ut in Dei conspectu. Vide supra 18.

22. *Kal naðon oûk eîdon ên autêh, et templum non vidi ên ea*] Non unum vidi locum orationibus destinatum, ut in veteribus Hierosolymis, nullam sanguinis effusionem. Christiani loca suorum conventuum non vocabant *templa*. Vide quae dicta ad Act. 7: 48.

‘*O gàr kýrios ô Theôs ô παντοκράτωρ naðs autêhs êsti kal tò ðevrîon, Dominus enim Deus omnipotens templum illius est et Agnus*] Ubique est Deus et Christus, ibi Templum spirituale, Ioh. 4: 23, 1 Cor. 1: 2, 4: 17, Phil. 4: 6.

23. *Kal ê pólis ou chreian êχει êlíou ouðê tês selênhs, neque urbs opus habet sole vel luna*] Nimirum quia lux eius non externa sed interna est, pertinet ad τὸν ἑσω ἄνθρωπον [internum hominem]. Non opus habet, nempe ad suum cultum. Semper Deo servit, non ad Aequinoctia aut novas Lunas.

‘*Îna φαίνωσιν ên autêh, ut luceant in ea*] Ut aut sol aut luna tempora cultus indicant. In Manuscripto *Îna φαίνωσιν autêh* [ut luceant ei].

‘*Η γὰρ δόξα Θεοῦ ἐφώτισεν ên autêh, nam gloria Dei illuminavit eam*] ‘*Âorîsos* pro omni tempore. ‘*Eφώτισε* pro φωτίζει [illuminat]. *Δόξα Θεοῦ* נֹרָא, τὸ νοητὸν φῶς [lux intelligibilis] et *παναύγεια* [lux ex omni parte lucens] Philoni de Mundi fabrica. Vide supra 2 et ibi dicta. Sumpta verba ex Esai. 60: 19. Sed hic in sensu sublimiore. Deus Ecclesiam docebit per Athanasium, Basilium, Nazianzenum, Ambrosium, Hieronymum et alios. Et allusio est ad primam creationem, ubi lux fuit pro sole.

Kal ô lýχνος autêhs tò ðevrîon, et lucerna eius est agnus] Id est, Christus erit vice lunae, ut Deus vice solis. Lunae lux dicitur נֹרָא [splendor] Esai. 60: 19, ut et stellarum. Id minus est quam נֹרָא [lux] Abac. 3: 4. *Lucerna* lucet lumine aliunde accepto. Duae hae luces, altera pro sole, altera pro luna, Iohanni visae sunt procedere ex soliis regalibus, quae erant in media urbe, infra 22: 1.

24. *Kal περιπατήσουσι τὰ ἔθνη διὰ τοῦ φωτός autêhs, et ambulabunt gentes in lumine eius*] Ex Esai. 60: 3, ubi priore sensu agitur de statu Hierosolymorum felice post reditum ex Babylonia. Sed adumbratur id quod hic apertius describitur. *Διὰ τοῦ φωτός* idem quod apud Esaiam

in Graeco τῶ ποτί σου. Gentes plurimae ab Ecclesia ea quae erat in imperio Romano recta edocebuntur, ut Indi, Aethiopes, Persae, Abasgi, Colchi, Iberi.

Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν, et reges terras adferent gloriam suam et honorem in illam] Egrege dictum. Sensus depromptus ex Esai. 49: 23, 60: 10, 16. Agitur ibi de auxilio quod Reges tulere Iudaeis et de donis quae miserunt in Templum secundum. At quanto haec impleta magnificentius, cum Imperatores Romani non modo in Ecclesiam venerunt cum omni sua maiestate, sed et disciplinae eius se submisere, ut Theodosius Magnus.

25. *Καὶ αἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλειθῶσιν ἡμέρας, nec portae eius claudentur per diem*] Diem hic sume pro spatio horarum viginti et quatuor. Semper eo patebit auditas. Pro eodem Esaias dixit *die et nocte*, 60: 2.

Νύξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, nos enim non erit illic] Nocte solent claudi urbium portae: in hac urbe nunquam nox est: lux enim est perpetua a Deo et Christo. Philo de coelo loquens in Vita Iosephi: *Εὐρήσει τὸν οὐρανὸν ἡμέραν αἰώνιον νυκτὸς καὶ πάσης σκιᾶς ἀμέτοχον, ἅτε περιλαμβόμενον ἀσβέσοις καὶ ἀκράτοις ἀδιασάτως φέγγεσιν* [*Inveniet coelum esse diem sempiternum umbrae et noctis expertem, quippe illustratum inextinguibilibus purissimisque splendoribus*].

26. *Καὶ οἶσουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἔθνων εἰς αὐτήν, et adferent gloriam et honorem gentium in illam*] Sensus intelligendus ex obliquo. Idem enim est quasi dixisset, *καὶ τὰ ἔθνη οἶσουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν* [*et gentes adferent gloriam et honorem suum in illam*], eo loquendi genere quod iam habuimus 24. Et per *honorem et gloriam* intellige opes honoris causa datae. Par locutio Esai. 61: 6, 66: 12. Sensus hic idem qui mystice latet upnd eundem Esaiam 60: 5 ac seqq.

27. *Καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν πᾶν κοινὸν καὶ ποιοῦν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, neque intrabit in eam aliquod inquinatum, aut abominationem faciens, aut mendacium*] Illud οὐ μὴ εἰσέλθῃ est modi δυνατικοῦ [*potentialis*]. Non possunt intrare flagitiosi, qui nempe tales manent. Arcentur enim per stipulationes Baptismi. Est hic applicatio

mystica verborum Esai. 52: 1 et 60: 18 et seqq. Origenes Celso obiiicienti, ad Christianorum τελετάς [*sacra arcano*] admitti malae vitae homines, respondet, tales adduci ad poenitentiam; ubi poenitentiam testantur, ad τελετάς. Deinde κοινὸν et ποιοῦν sunt neutra pro masculinis sive communibus. Frequens hoc Iohanni, ut in Euangelio 6: 37, 38, collato loco ibidem 40. Sic et 1 Cor. 2: 27, 28, cum dicit πᾶν κοινὸν, explicat id quod latet sub interdicto legali de Animalibus immundis. Nam sus denotat foede viventes; aves carnivorae, rapttores; ut cognosci potest ex Barnabae Epistola et iis quae diximus ad Act. 10: 14. Ποιοῦν βδέλυγμα eos denotat qui idololatriam exercent. Nam βδέλυγμα γρὸν modo est idolum, modo actus idololatrici. Per ποιοῦν ψεῦδος intellige eos qui in pactis et contractibus iniusti sunt. Vide supra 8 et ibi dicta. Ποιῶν ψεῦδος habes et infra 22: 15 et Ier. 8: 10. Id ἐργάζεσθαι ψεύδη Os. 7: 1.

Εἰ μὴ, nisi] Non est hoc excipientis hoc loco, sed adversantis, ut supra 9: 4.

Οἱ γεγραμμένοι ἐν τῇ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου]. Qui ei vitae adscripti sunt, quam iam vivit Agnus. Vide supra 3: 5, 13: 8, 17: 8, 20: 12, 15.

CAPUT XXII.

1. Καὶ ἔδειξέ μοι ποταμὸν καθαρὸν ὕδατος ζωῆς, et ostendit mihi flumen purum aquae vitae] Haec avelli a superioribus non debuere: cohaerent enim. Significatur autem hic Baptisterium, quod eis temporibus quae hic designantur esse solebat in area ante Basilicas, ut ex Eusebio in Vita Constantini, et aliis diximus. Vocatur ποταμός, quia fons perennis influebat in Baptisterium. Omnis autem aqua profluens ποταμός Hebraeis Graece loquentibus, Ezech. 47: 5, Prov. 18: 4. Vide quae diximus ad Gen. 2: 10 et ad Ioh. 7: 38. Sic et fluminum vocem usurpant Iurisconsulti, Purum dicitur hoc flumen, quia puritatem vitae promittit is qui baptizandus est 1 Petr. 3: 21. Aquae vitae, quia ducit ad vitam aeternam, Marc. 16: 16, Hermas III. 9. Aqua est in

quam descendunt homines morti obligati, adscendunt vero vitae assignati. Tam autem in flumine quam in arbore allusio est ad primam creationem, cui secunda praefertur.

Λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, *splendidum tanquam crystallum*] Vide supra 4: 6.

Ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου, *procedentem de sede Dei et agni*] Hae sedes regiae duae apparebant in media Urbe, et significabant Ecclesiam a Deo et Christo regi. Haec solia sunt perpetua, non illud quod dicebatur esse in Sancto Sanctorum. *Fluere* autem inde dicitur aqua Baptismi, quia institutio eius est a Deo per Christum. Similis ἔννοια [*sententia*] Sir. 1: 6—8.

2. Ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς, *in media platea eius*] Id est, in medio loco conventus, ut supra diximus 11: 8, 21: 21.

Καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, *et ex utraque parte fluminis*] Haec eo modo connectenda sunt. Et significatur utraque margo Baptisterii. In Manuscripto est ἐντεῦθεν καὶ ἐκείθεν [*hinc et illinc*], non male: sed altera illa locutio reperitur in huius Apostoli Evangelio 19: 18. Est autem in his sequentibus allusio ad Psalmum primum.

Ἔλῳ ζωῆς, *lignum vitae*] Crux Christi, causa nobis optimarum actionum. Sic Plato in terra coelesti arbores ponit. Et Philo in Mundi creatione *arborem vitae* exponit θεοσέβειαν [*pistatem*].

Ποιοῦν καρποὺς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἑκάστον ἀποδίδου τὴν καρπὸν αὐτοῦ, *ferens fructus duodecim per menses singulos reddens fructum suum*] Fructifera est Crux, non ut aliae arbores, certo anni tempore, sed semper. Sumpta haec et sequentia ex Ezech. 47: 12, sed ibi plures arbores, hic una pluribus in locis: quia omnes illae figurae unam Crucem referunt. Dici hic potest:

Τάων οὐπότε καρπὸς ἀπόλλυται, οὐδ' ἐπιλείπει
Χείματος οὐδὲ θέρους.

[*Quarum non aestate deest, nec tempore brumae
Deficit aut moritur fructus.*]

Ex

Ex hoc loco factum videtur ut Virtutum nomina quaedam addita sint in Latino Gal. 5: 22, ut Duodenarius fructuum numerus impleretur.

Kal τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν, et folia ligni ad sanitatem gentium] Sermo Crucis gentes convertit ad Deum, 1 Cor. 1: 18.

3. *Kal πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσαι ἐκεῖ, neque ullum maledictum erit amplius]* Κατάθεμα habet et Manuscriptus et καταθεματίζειν [*detestari*] Matth. 26: 74, ut Κατάθεμα τὸ συνθέσθαι τοῖς ἀναθεματίζουσι [*Catathema est, iungere se anathematizantibus*], ait Scriptor Responsionum ad Orthodoxos. Sensus est, in Ecclesia non tolerari prolapsos in facinora talia qualia supra memorantur 21: 8. Est abstractum pro concreto, more Hebraeo. *Qui de disciplina recedunt, desinunt esse nostri*, ait Tertullianus.

Kal ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀγνίου ἐν αὐτῇ ἔσαι, et sedes Dei et Agni in illa erunt] Semper scilicet; non auferetur, ut alia imperia. Sensus mysticus loci Dan. 2: 44.

Kal οἱ δοῦλοι αὐτοῦ λατρεύουσιν αὐτῷ, et servi eius servient illi] Nempe in illa urbe, id est, Ecclesia.

4. *Kal ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, et videbunt faciem eius]* Sunt amici Dei, et quidem intimae admissionis, quos Deus consiliorum suorum participes facit. Futurum pro quovis tempore. De hac amicitia vide dicta ad Iac. 2: 23, Ioh. 15: 14, 15.

Kal τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, et nomen eius in frontibus eorum] Tam aperte Deum agnoscunt Dominum suum, quam servi qui nomen herile in fronte scriptum gerant. Erunt omnes Aaroni similes. Vide supra 14: 1.

5. *Kal νύξ οὐκ ἔσαι ἐκεῖ, neque nox illic erit]* Repetit quod dixerat supra 21: 25. Sic Prophetæ saepe. In Manuscripto pro ἐκεῖ est ἐτι [*ultra*], quomodo legit Latinus. Vide Rom. 13: 12, 1 Thess. 5: 5.

Kal χρεῖαν οὐκ ἔχουσι λύχνου καὶ φωτὸς ἡλίου, et opus non habent lumine lucernae neque lumine solis] Καὶ hic valet ideo. *Opus non habent*, nempe illi Θεῷ λατρεύοντες. Et *λύχνον* intellige lunam, aut, ubi luna ailet, aliud quod eius sit vice; sicut,

Lamina noctivagas tollit pharus aemula Lunae.

In Manuscripto, *καὶ οὐκ ἔχουσι χρεῖαν φωτός λόχου, καὶ φῶς ἡλίου*, eodem nomine diverse constructo. Utrumque enim recte dicitur, *Opus habeo hac re*, et, *Opus habeo hanc rem*.

Ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτιστὴς αὐτοῦς, quoniam Dominus Deus illuminat illos] Supra 21: 24. *Φωτιστὴς, ἥκ*, praeclaros illis temporibus Doctores dabit. Vide Esai. 60: 1.

Καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, et regnabunt in secula seculorum] Promissa habent futurae gloriae Regnique aeterni, 2 Tim. 2: 12; Rom. 5: 17.

6. *Καὶ λέγει μοι, Οὔτοι οἱ λόγοι πικροὶ καὶ ἀληθινοί, et dicis mihi, Haec verba fidelissima sunt et vera*] Nempe quae dicta de splendore Ecclesiae sub Principibus Christianis. Similis affirmatio supra 19: 9. *Λέγει μοι*, nempe Angelus. Hic incipi debuit nova sectio.

Καὶ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων τῶν προφητῶν, et Dominus Deus spirituum Prophetarum] A quo omnia dona Prophetica ortum habent. Vide Hebr. 12: 9. *Κύριος* hic valet *nr̃*.

Ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, misit Angelum suum] Nempe tibi *Iohanni*, ut supra.

Δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, ut ostendat servis suis quae oportet cito fieri] Et haec repetita ex huius libri initio. Ideo Angelum misit ut per te patefierent Christianis res illae magnae quae exstiturae sunt intra annos ducentos ferme et quinquaginta.

7. *Ἴδου, ἔρχομαι ταχὺ, ecce, venio brevi*] Hic subauditur *λέγων* [*dicens*], ut Esai. 42: 14, Ier. 4: 10, 6: 9, et alibi saepe apud Prophetas. *Dicens se brevi venturum*. *Venire* Deus dicitur cum magnum aliquid exsequitur. Vide supra 2: 16, maxime ubi pios liberat, Ps. 80: 2 et 101: 2.

Μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου, beatus qui custodit verba prophetiae libri huius] Qui memori animo ista retinet, magnum inde solatium habiturus durante crucis tempore; supra 1: 3.

8. *Κἀγὼ Ἰωάννης ὁ ἀκούων καὶ βλέπων ταῦτα, et ego Iohannes qui audiens et videns haec*] Subauditur *sum*, ut saepe apud Hebraeos: et praesens pro praeterito proximo.

ximo. Iohannes saepe in operibus suis aut nomen aut descriptiones nominis vice pronominis ponit, ut Thucydides et Virgilius. Vide in Evangelio 19: 36, 21: 23.

Καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἔβλεπα] *Ubi audiui verba Angeli, et vidi formas omnes quas mihi monstravit.*

Ἔπεσον προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τοῦ ἀγγέλου τοῦ δεικνύοντός μοι ταῦτα, *cedidi ut adorarem ante pedes Angeli qui mihi haec ostendebat*] *Ut honore quem poteram summo afficerem nuntium rerum tantarum. Illud ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν conatuitur cum ἔπεσον, ut supra 19: 10. In Manuscripto est πρὸ ποδῶν.*

9. *Καὶ λέγει μοι, Ὅρα μὴ σὺνδουλός σου εἶμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου, τῷ Θεῷ προσκυνήσατε*, *et dicit mihi, Vide ne feceris: conserva enim tuum cum et fratrum tuorum Prophetarum eorum qui servant verba libri huius, Deum adora*] Eadem quae supra: nisi quod ibi deest τῶν προφητῶν, et pro τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου est τῶν ἔχόντων τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ [*eorum qui habent testimonium Iesu*], Prophetarum nomen hic additur quia non omnibus hunc librum, extra ea quae sunt in Epistolis ad septem Ecclesias, commisit Iohannes, sed paucis quos et magna esse virtute et magnis a Deo donis praeditos sciebat.

10. *Καὶ λέγει μοι, et dicit mihi*] Sequitur hic dialogus inter Dominum Iesum et Iohannem, non appositis personarum nominibus, sed quae facile ex verbis subintelliguntur. Hic loqui incipit Iesus. Simile habes apud Esaiam 8, 27, 48, Ieremiam 5, 8, 9, 15, 22, circa finem.

Μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου, ne signaveris verba prophetias libri huius] Id est, Ne includas librum in testa, ut Ieremias iussus est facere, 32: 14 et Dan. 8: 26, 12: 9.

Ὅτι ὁ καιρὸς ἔγγυς ἐστίν, tempus enim prope est] Id est, Brevi multa evenient, ut de rebus Iudaicis, de Domitiano: ideoque in promptu esse debet liber, ut cum eventibus comparetur.

11. *Ὁ ἀδίκων ἀδικησάτω ἔτι καὶ ὁ ἑνπαρὸς ἑνπαρευθήτω ἔτι, qui nocet, noceat adhuc; et qui in sordibus est,*

sordescat adhuc] Est συγχώρησις [concessio], qualis illa;
I, sequere Italiam ventis. —

Nec caret illa sua vi. Significat enim neminem a Deo cogi. Vide hunc Apostolum in Evangelio 6: 67. Simul intellige Christianos offendi non debere si idololatrae saeviant. Illa καὶ ὁ ὑπαρὼς ὑπαρυσθήτω, aut, ut alii libri habent, καὶ ὁ ὑπὸν ὑπαυσάτω ἐτι, absunt in Manuscripto. Videntur tamen retinenda, ut duplex sit ἀντίθετον [oppositum], iniustitiae cum iustitia, et sordium cum puritate. Et legit hanc particulam Cyprianus. Sordium autem nomine hic intellige vitia omnia extra iniustitiam specialiter sic dictam. Vide Iac. 1: 21.

Καὶ ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἐτι, et qui iustus est, iustitiam faciat adhuc] Sic habet et Manuscriptus. Ποιεῖν δικαιοσύνην dixit hic Apostolus etiam 1 Epist. 2: 29, 3: 7. Alibi pro eodem est ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην, ut Act. 10: 35, Hebr. 11: 33, aut κατεργάζεσθαι, ut Iac. 1: 20.

Καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἐτι, et qui sanctus est, sanctificetur adhuc] Id est, sanctimoniam servet. Sic ζωοποιεῖσθαι [vivificari] dicitur qui in vita servatur. Plerumque in Scriptura iustitia est initium, sanctitas profectus in maiora. Vide quae prelocuti sumus in Epistolam ad Romanos. Sicut quae modo hic praecesserant dicta sunt figurate κατὰ συγχώρησιν [per concessionem], ita haec seria et salutaria sunt monita.

12. Ἰδὼν, ἔρχομαι ταχὺ, ecce, venio cito] Nempe tum ad liberandos Christianos, tum ad puniendos idololatras. Quia enim omnium temporum Christiani unum corpus sunt, bona etiam posteriorum aetatum ad nunc viventes pertinent. Talia multa etiam apud Prophetas.

Καὶ ὁ μισθός μου μετ' ἐμοῦ] Id est, Mecum fero mercedem. Locutio ex Esai. 40: 10 et 42: 11.

Ἀποδοῦναι ἐκάστω κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ut reddam unicuique secundum opus suum] Ut et sanctos faciam illustres, et idololatras destruam.

13. Ἐγὼ τὸ Ἀ καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, ego sum Ἀ et Ω, principium et finis] Id est, Implens promissa. Quod Deo tributum fuerat 1: 8 et 21: 6, hic Christo tribuitur, ut qui paternae fidelitatis genuina sit imago.

Apud

Apud Hermam Christus *petra vetus et porta nova*, 3: 9: Philo de Somniis: *Ὁ λόγος Θεοῦ κεφαλὴ καὶ τέλος* [*Verbum Dei principium et finis*]. Vide et 2 Cori 1: 20.

Ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, *primus et novissimus*. Supra 1: 17. Ego dignitate summus ad infimam sortem redigi me sum passus: ne ergo vos durum vobis putetis quod mihi evenit. Liberatus ego sum et Ecclesia liberabitur.

14. *Μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, beati qui faciunt mandata eius*] Iohannes hic loquitur sua lecturis. *Αὐτοῦ*, id est, Christi: de cuius praeceptis vide Matth. 5: 19, Ioh. 14: 15, 21, 15: 10, 1 Cor. 14: 37. Ita ut hic verba posuimus, legerunt et Arethas et Cyprianus. At in Manuscripto est, *μακάριοι οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν* [*beati qui lavant stolas suas*]; et sic legit Latinus, qui interpretandi causa addidit *in sanguine Agnē* ex iis quae supra 7: 14, ubi dicta vide.

Ἴνα ἔσται ἡ ἔξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ὕλον τῆς ζωῆς, ut sit potestas eorum in lignum vitae] *Ἴνα* hic valet *ut*, ut supra 14: 13. *Ἐξουσία* est *ius*, ut Ioh. 1: 12. Et est hic *μετωνομία* [*transnominatio*]. Nam *tus* in *lignum vitae* dicitur, pro *iure ad vitam adipiscendam per lignum*, id est, per crucem. Vide supra 2: 7.

Καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, et per portas intrent in urbem] Qui tales erunt Constantini temporibus et postea, ii videre poterunt splendorem Ecclesiae Patribus antiquis promissum, et eius esse participes. Vide supra 21: 12 et ibi dicta.

15. *Ἐξω οἱ κύνες, foris canes*] *Canes* hic vocantur qui supra *ἐβδελυγμένοι* [*exsecrati*] 21: 8. Sic Hebraei quidam exponunt id quod est Deut. 23: 18.

Καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτραι καὶ πᾶς ὁ φιλῶν καὶ ποιῶν ψεῦδος, et venefici et impudici et homicidae et idolis servientes et omnis qui amat et facit mendacium] Repetitum ex iis quae supra 21: 8, nisi quod ibi *καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι* [*et omnibus mendacibus*]; pro quo *ποιῶν ψεῦδος* 21: 27. Tales qui sunt aut ad Baptismum non admittuntur, aut si ante admissi sunt, excluduntur ab Ecclesia. Videantur ea de re Canones tum Synodorum Universalium, tum Particularium quae ab Universalibus sunt approbatae.

16. Ἐγὼ Ἰησοῦς ἐπέμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις, *ego Iesus misi Angelum meum testifloari vobis haec Ecclesiis*] Hic rursum Iesus loquitur. *Ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις*, id est, *Ecclesiarum bono*. Sic ἐφ' ᾧ, id est, *quamobrem*, Matth. 26: 50. In Manuscripto est, *ἐν ταῖς ἐκκλησίαις*.

Ἐγὼ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος τοῦ Δαβὶδ, *ego sum radix et genus Davidis*] Hic καὶ est ἐξηγητικόν [*explicativum*]. Per *radicem* enim surculus intelligitur, per *surculum* progenies. Vide supra 5: 5. Quid mirum est si Reges ego subigam? Facio rem avitam. Fecit hoc David in Syris, Idumaeis, Moabitis. *Filium Davidis* notatio Messiae, Matth. 1: 1, 9: 27, 12: 23, Luc. 1: 32 et alibi.

Ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός, *stella splendida matutina*] Sicut Luciferi sidus diem promittit, ita ego splendorem illum eventuum Ecclesiae. De voce *πρωϊνός* vide supra 2: 28. Similitudines ab iisdem rebus sumuntur, modo hae, modo illae.

17. Καὶ τὸ πνεῦμα, *et spiritus*] Id est, Viri prophetici donis clari. Vide supra 6. Est abstractum rursus pro concreto. *Spiritus* pro *habentibus spiritum*. Hic rursus Iohannes loquitur.

Καὶ ἡ νύμφη, *et sponsa*] Caeteri ad Ecclesiam pertinentes.

Λέγουσιν, Ἐρχου, *dicunt, Veni*] Quasi dicunt, *Illa dies propera*, cum non amplius dicemur lucifugae, cum non amplius de stupris et infantibus occisis accusabimur. Videtur λέγουσιν positam pro λέγουσιν [*dicant*], ob sequentia.

Καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω, Ἐρχου, *et qui audit dicat, Veni*] Excitat Iohannes omnes qui per alios haec intelligent, ut precibus faveant. Vide supra 1: 3.

Καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω, *et qui sitit, veniat*] Qui rerum futurarum cognitionem appetit.

Ὁ θέλων λαβέτω ὕδωρ ζωῆς δωρεάν, *et qui vult accipiat aquam vitae gratis*] Sicut aqua perennis in aestu reficit viatorem, ita haec Prophetia aestuantes sub adversis.

Quale per aestum

Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.

Ad-

Adde Epigrammata Graeca de fontibus in via, et Ps. 36: 8, 9 et Esai. 32: 2, 49: 10. *Gratis* dicit, quia nec ipse Apostolus quicquam pro hoc beneficio postulat, nec illi quibus hunc librum commendaverat erant postulaturi, Vide Matth. 10: 8. Respicitur locus Esai. 55: 1.

18. *Μαρτυρῶ ἐγὼ παντὶ ἀκούοντι, obtestor ego omnem audientem*] Addit Apostolus gravem obtestationem ad eos qui haec audient, ne ea aliqua ex parte immutent. Par ista cautio apud Irenaeum: *Ὁρκίζω σε τὸν μεταγραφόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο, κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβάλλῃ ὁ μετεγράψω, καὶ κατορθώσῃς κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς, καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃς καὶ θῇς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ* [*Adiuro te, quicumque hunc librum describeris, per Dominum nostrum Iesum Christum, et per gloriosum eius adventum, quo vivos et mortuos iudicatum veniet, ut quod descripseris cum hoc exemplari, e quo descripseris, conferas, atque emendes ex eo diligenter, atque ut hoc quoque iuramentum in descripto tuo adscribas*]. Eandem formulam transcripsit in Chronicon suum Eusebius, et ex eo Latine Hieronymus. Similem habes apud Ruffinum praefatione in libros Origenis a se versos, et apud Valentem Antiochenum. Non de nihilo fuisse hanc curam ostendit Marcionis et aliorum improbitas, qui tota loca Novi Testamenti falsarunt.

Ἐάν τις ἐπιθῇ ἐπ' αὐτά] Si quis addiderit ad hunc Apocalypseos librum.

Ἐπιθῆσαι ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεὸς τὰς ἑπτὰ πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, addat Deus illi septem plagas scriptas in libro hoc] Elegans allusio in ἐπιθῇ et ἐπιθῆσαι. Illud ἑπτὰ multi Codices Graeci non habent, ut nec Latinus. Intelligendae autem plagae tum quae sunt capitibus octavo, nono, decimo et undecimo, tum quae capitibus 16, 17, 18, quarum illae Iudaeos, hae Romanum imperium tangunt. Est ἐπιθῆσαι imprecantis, sed non iniuste, terrendi causa. At in Manuscripto est praedictionis modo ἐπιθήσει, et mox ἀφελεῖ, et sic legit Latinus, et ita citantur verba apud Aretham. Vide quae diximus ad 2 Tim. 4: 14.

19. Καὶ ὅν τις ἀφέλῃ ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφέλοι ὁ Θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βύλου τῆς ζωῆς, *et si quis abstulerit de verbis libri prophetiae huius, auferat Deus partem eius de ligno vitae*] Faciat aut faciet Deus ne is particeps sit beneficiorum quae crux Christi nobis peperit.

Καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, *et de urbe sancta*] Faciat ne sit ille civis Ecclesiae. Eiiciatur tanquam ποιῶν ψεῦδος [*faciens mendacium*].

Καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, *et de iis quae scripta sunt in libro hoc*] Hoc refer tum ad lignum tum ad urbem.

20. Λέγει ὁ μαρτυρῶν τοῦτο, *dicēt qui testimonium perhibet istorum*] Iesus, qui omnia Angelorum dicta suo postremo dicto confirmavit.

Ναί, ἔρχομαι ταχὺ, *etiam, venio brevi*] Brevi haec implebo.

Ἀμήν, ναί, ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ, *Amen, etiam, veni Domine Iesu*] Ἀμήν Iohannes respondet. Idem est ἀμήν et ναί. Scribens et Iudaeis et Graecis idem vocibus duarum linguarum expressit, ut et supra 1: 7. Tale est Ἀββᾶ ὁ πατήρ [*Abba Pater*], Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος [*Thomas qui dicitur Didymus*]. Attamen non tacebo ναί deesse in Manuscripto, ut et in Latino. Ἐρχου, *supple ex antecedente ταχὺ, Fac hoc quam primum*.

21. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν. *Gratia Domini Iesu Christi cum omnibus Sanctis. Amen*] In Manuscripto nihil aliud est quam Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μετὰ πάντων. Subauditur autem ὅμιν, *vobis*, quod adiecit Latinus. Sic Paulus Rom. 16: 24 et alibi. Omnes intelligit tum qui legent hae, tum qui aliis enarrantibus audient.

